

ସାବନ-ମଘାରେ ଉଡ଼ିଆ

ଚିନ୍ତାମଣି ମିଶ୍ର

ନବଜୀବନ ପୁସ୍ତକାଳୟ

ଜୀବନ-ନଦୀରେ ଭଉଁରୀ

ଲେଖକ :

ଚିନ୍ତାମଣି ମିଶ୍ର

‘ନବଜୀବନ’

ବୁଦ୍ଧମହୋଦୟ, କଟକ-୨

ପ୍ରକାଶକ :

ନବଜୀବନ ପୁସ୍ତକାଳୟ

ବୁଦ୍ଧମହୋଦୟ, କଟକ-୨

ପ୍ରଚ୍ଛଦପଟ୍ଟ :

ଉଦୟନାରାୟଣ ଜେନା

ମୂଲ୍ୟ :

ଏଗାର ଟଙ୍କା

JIVANA-NADIRE BHAUNRI
(THE WHIRLPOOLS IN THE
RIVER OF LIFE)

by

CHINTAMANI MISRA

Published by

NABAJIVAN PUSTAKALAYA
CHANDNICHIAUK,
CUTTACK-2

Cover design

Udaynarayan Jena

Price :

Rs. 11/-

Printed at :

Nabajivan Press

Cuttack-2

ପାଠକମାନଙ୍କୁ ସମର୍ପଣ

ଜୀବନକୁ ନଦୀ ସଙ୍ଗେ ଉପମା କରାଯାଏ । ଏ ଉପମାର କାଳର ଗତିରେ ପରିବର୍ତ୍ତନ ନାହିଁ । ଏହା ସେତିକି ପୁରାତନ ସେତିକି ଆଧୁନିକ, ଚରମୁତନ । ଉତ୍ତୟୁକ୍ତର ସମୂଳ 'ଜଳ', ଜଳକୁ ବି 'ଜୀବନ' ବୋଲି କହନ୍ତି । ଉତ୍ତୟୁକ୍ତର ପ୍ରଧାନ ଗୁଣ ଗତି । ନଦୀ ସବୁବେଳେ ଚଞ୍ଚଳ । ଜୀବନ ବି ସେହିପରି । ଜଳ ଗଡ଼େ । ଗଞ୍ଜ ଗଞ୍ଜ ଯାଏ ସମୁଦ୍ରକୁ । ସେଠାରେ ବି ତା'ର ଯାତ୍ରା ସରେ ନାହିଁ । ପୁଣି ବାଷ୍ପ ରୂପରେ ଉପରକୁ ଉଠି ପୁନର୍ଜନ୍ମରେ ପୁଣି ଗଞ୍ଜିଗଲେ ସମୁଦ୍ର ଯାଏ ।

ଜୀବନର ଠିକ୍ ସେହିପରି ଗତି—ମୃତ୍ୟୁ ଫର୍ଷନ୍ତି । ମୃତ୍ୟୁ ପରେ ଯାଇ ପଞ୍ଚମହା-ଭୂତରେ ମିଶିଯାଏ, ଅବା ସୁଷ୍ଟ ଶରୀରରେ ଭଗବତ୍ ପଦାରବିନ୍ଦକୁ ଆଶ୍ରା କରେ, ଅବା ମହାକାଶରେ ବିଚରଣ କରୁଥାଏ । କ୍ରମେ ହିମବନ୍ଧୁ ବା ବର୍ଷାଟୋପା ରୂପରେ ଭୂମିକୁ ଆସି ବୃକ୍ଷଲତାର ପତ୍ର ଫଳରେ ଆଶ୍ରୟ ନେଇ ସେଇବାଟେ ବାର୍ଷି ରୂପରେ ଯାଏ ମାତୃଗର୍ଭକୁ ପୁଣି ଜନ୍ମ ନେବାକୁ । ପୁରୁଣା ପ୍ରାଣୀ ପୁଣି ନବଜୀବନ ପାଏ । ଏହି ବିବର୍ତ୍ତନ ଚାଲିଥାଏ । କେତେକାଳ ତାହା କହିବା କଷ୍ଟ । ଆମ ସମାଜରେ ବିଶ୍ୱାସ କରାଯାଏ, ପ୍ରାଣୀର ମୁକ୍ତରେ ପୁନର୍ଜୀବନର ଇତି ହୁଏ । ବୈଜ୍ଞାନିକ ବିଶ୍ୱାସ କରେ, ବିବର୍ତ୍ତନ ଅନନ୍ତ ।

ଏ ପୁସ୍ତକରେ ଗୋଟିଏ ବାଳିକାର ଜୀବନର ଗତି ଚିତ୍ରିତ ହୋଇଛି । ତାର ଜୀବନ-ନଦୀର ଉତ୍ସ ହିମାଳୟର ପାଦଦେଶରେ ବନ୍ଧୁର ଉତ୍ତାବତ ଭୂମିରେ କେତେ ଭୈରବରେ ପଡ଼ି ଦୈବାର୍ତ୍ତ ବା ଭଗବତ୍ ଅନୁଗ୍ରହରେ ରକ୍ଷାଧାର ଗତି କରିଛି ସମୁଦ୍ର କୂଳର ଜଗନ୍ନାଥ ପୀଠକୁ ଓ ସେଇଠାରେ ଜୀବନର ଶାନ୍ତି ପାଇଛି । ଏକ ନାୟିକା ହୋଇ ଶେଷରେ ଜଣେ ନାୟକ ଆସି ସ୍ୱାକୁ ଆଶ୍ରା କରିଛି । ଭଗବାନ, ନାୟକର ଭୂମିକାରେ ରହି ରହି ଶେଷରେ ନିଜର ବିଭୂତିର ଅଂଶ ଜଣକୁ ଦେଇ, ଅଂଶ-ଅବତାର ରୂପେ ତା'ର ଜିମା ନାୟିକାକୁ ଗ୍ରହଣ ନିଜେ ଆଡ଼େଇ ହୋଇଯାଇଛନ୍ତି ଦର୍ଶନାଳୟକୁ ।

ପୂର୍ଯ୍ୟତାପରେ ଉଷାର ଚରଲିଲେ ବା ଋତୁ ପରିବର୍ତ୍ତନରେ ବର୍ଷା ହେଲେ, ନଦୀ ପ୍ରମତ୍ତ ହୁଏ । ଗିରିସ୍ତୋତ ବହୁ ଭର୍ତ୍ତିଶ୍ଚ ପୃଷ୍ଠି କରି ତଳକୁ ଯାଏ । ଯାଉ ଯାଉ କେତେ ସମଧର୍ମୀ ଜୁଟନ୍ତି । ଏକଜୁଟ ହୋଇ ଶକ୍ତ ବେଗରେ ଏବଂ କୁଳ ଲଂଘି ପୃଥ୍ଵୀକୁ ଜଳମୟ କରି ଦେବ ବୋଲି ଆଶଙ୍କା ଜନ୍ମାଏ । ଅଳ୍ପ ସମୟ ପାଇଁ । ସ୍ତୋତ ଫେରି ଦୁଇ ଡାର ମଧ୍ୟରେ ବାନ୍ଧ ହୋଇଯାଏ । ଅନନ୍ତ ଯାହାକୁ ରଖନ୍ତି ସେ ରହନ୍ତି, ବଳବନ୍ତର ତାପ, ବିପଦ ଆପଦରୁ ସେ ଚରିଯାଏ ଏବଂ ପୁଣି ନଦୀ ସ୍ତୋତରେ ଭାସିଯାଏ ତାର ଅନ୍ତକୁ । ଏ ସ୍ତୋତରେ ଅନ୍ତ, ଏ ଜୀବନର ଅନ୍ତ; ପଛକୁ ପୁଣି ଜନମ, ପୁଣି ମରଣ । ଆଗରୁ କହୁଛି ସ୍ଵାଧୀନତା ମିଳିବା ଦିନୁ ଯତେ ଯେପରି ବିପଦ ଆପଦ ଜନଜୀବନ ଉପରେ ଅନବରତ ବର୍ଷୁଛି । ଏ ଉତ୍ସାହର ଘୋର-ତମ ସମୟରେ ଆମର କଥା ଆରମ୍ଭ । ଅସହାୟା ଅବଳା ଆରମ୍ଭରେ ଯେଉଁ ବିପଦ ମୁହଁରୁ ଉଠାର ପାଇଲ ସେଥିରୁ ଶହକେ ହଜାରକେ ଜଣେ ବି ବଞ୍ଚିବା କଷ୍ଟ । ବହୁହରଣବେଳେ ଯେ ଅସହାୟା ଦ୍ରୌପଦୀକୁ ସାହା ହୋଇଥିଲେ ସେ ଏହାକୁ ସାହା ହୋଇଛନ୍ତି ଏବଂ ଥରକୁ ଥର ନିଜର ଦେବଦୂତମାନଙ୍କୁ ପଠାଇ ବିପଦରୁ ଉଠାଇ କରିଛନ୍ତି । ଶେଷରେ ସେ ପହୁଞ୍ଚି ସମତଳ ଭୂମିରେ, ଯେଉଁଠାରେ ସ୍ତୋତ ସାବଳଳ, ଭର୍ତ୍ତିଶ୍ଚ ଉପଭୋଗ୍ୟ । ଉଭୟର ଅଭିଜ୍ଞତା ଥିବା ଲୋକ ଓପରମୁଣ୍ଡ ଭର୍ତ୍ତିଶ୍ଚ ଆଉ କେବେ ନ ହେଉ ବୋଲି ଭଗବାନଙ୍କୁ ଡାକିବ, ତଳମୁଣ୍ଡ ଭର୍ତ୍ତିଶ୍ଚରେ ପଞ୍ଜାଲେ ପୁନଶ୍ଚୁଡ଼ି ହେଉ ବୋଲି ଭଗବାନଙ୍କୁ ମାଗିବ ।

ଆଗେହସ-ଅବରୋହଣ ଋଷରେ ତାରାର ବିପଦସଙ୍କୁଳ ଯାହାର ଅଜ୍ଞାନ କରିବା ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ଭରତର ସମସାମୟିକ ରାଜନୀତିକ ଓ ସାମାଜିକ ଚିନ୍ତର ଛୋଟ ରହିଯିବାର କଥା । ସେକାଳ ମୋଟାମୋଟି ଏଇ କାଳ । ଗଲୁଟି କିଛିଦିନ ପୁର୍ବରୁ ‘ନବଜୀବନ’ରେ ଧାର୍ଯ୍ୟବାହିକ ରୂପେ ପ୍ରକାଶ ପାଇଥିଲା । ଆଉ ଟିକିଏ ମାଜି ହୋଇଥିଲେ ତାହା ଆଜି ନୁଆ ହୋଇଯାଇଥାନ୍ତା । ବହୁଦିଗରୁ ନିରୁଣ ତାହା କରିନାହିଁ ।

ଏଥିରେ ମୋଟାମୋଟି ଦେଖାଇଦିଆହୋଇଛି ସ୍ଵାଧୀନତା ଆସିବା ମାତ୍ରେ ଦେଶ କିପରି ରକ୍ତସ୍ନାନ ହୋଇଗଲା ଓ ସେଇ ରକ୍ତରେ ସମାଜର ଉପର ସ୍ତରରୁ ଭରତର ପାର-ମ୍ପରିକ ସଂସ୍କୃତି ଏକାଥରକେ ଧୋଇ ହୋଇଗଲା । ଯାହା ବା ରହିଥିଲା ତାହା ଋଷେ ଏକାବେଳକେ ପୋଛି ହୋଇଯାଇଛି । ଗଡ଼େନ୍ଦ୍ର ନାମରେ ବ୍ୟକ୍ତିଗଣେଷ, ଗୋଟିଏ ସଂକୀର୍ଣ୍ଣ ଗୋଷ୍ଠୀ, ହଠାତ୍ ହାତୀ ଆସି ତାଙ୍କ ମୁଣ୍ଡରେ ସୁନାକଳସ ତାଳିଦେଲପରି ଅଗ୍ନିନକଭାବେ ରାଜା ହୋଇଗଲେ ଏବଂ ମନମୁଖୀ ଶାସନ ଲୋକଙ୍କ ଉପରେ ସେଇ ଗୋଷ୍ଠୀ ନାମରେ ଜାରି କରିଦେଲେ । ଯେଉଁମାନେ ବହୁକାଳ ଧରି ଭାଇ ଭାଇ ପରି ରହିଥିଲେ ସେମାନେ ହୋଇଗଲେ ଶତ୍ରୁ । ଭରତକୁ ଖଣ୍ଡ ଖଣ୍ଡ କରିଦେଲେ ଧକ୍କେ, ନିଜର ଶୁଦ୍ର ସ୍ଵାର୍ଥରେ

ଆଜ୍ଞାନ ହୋଇ ବଡ଼ବଡ଼ିଆ ଜାତିର ମହତ୍ତ୍ୱ ବୁଝାଇ ଦେଲେ । ବିଜାତ୍ୟ ସଂସ୍କୃତିର ଗୁପ୍ତରେ ନର-ରାକ୍ଷସ ହୋଇଗଲେ ।

ସେମାନଙ୍କ ପ୍ରତିରୋଧ ନ ହୋଇଥିଲେ ଭାରତ ଏକଦେଶକୁ ଉପହାସନା ହୋଇ-
ଯା'ନାଣି । ରୋକାହେଲ ଭାରତୀୟମାନଙ୍କଦ୍ୱାରା ନିଜ ପାରମ୍ପରିକ ଅହିଂସା ଶାନ୍ତିରେ । ହିଂସା
ଦୁର୍ଗନ୍ଧର, ଦୁର୍ଗନ୍ଧ ଏସବୁ ହୋଇଗଲା ସେଇମାନଙ୍କ ଅସୁ, ଯେଉଁମାନେ ମହାତ୍ମା ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ
ପ୍ରବର୍ତ୍ତିତ ଅହିଂସା, ଅଗ୍ରେୟ, ଅପରଗ୍ରହ ପ୍ରଭୃତି ତ୍ୟାଗ ବ୍ରତରେ ଦୀକ୍ଷିତ ହୋଇଥିଲେ । ଏଇ-
ମାନଙ୍କ ଆଦର୍ଶରେ ଏବେ ଦେଶର ଉତ୍ତର ପୁରୁଷ ଅମତ୍ତା ମାଡ଼ି ଚାଲିଛନ୍ତି । ଦେଶକୁ ନିଜ
ଧାରମ୍ପରିକ ଗତିକୁ ଫେରାଇବାକୁ ଯେଉଁମାନେ ଚାହୁଁଛନ୍ତି, ସେମାନେ ତାହା କରୁଛନ୍ତି
ଅସଙ୍ଗ-ଶସ୍ତ୍ରରେ । ସେମାନଙ୍କର ଫଳାକାଂକ୍ଷା ନାହିଁ । ସେମାନେ କାଳର ଗତିଗତିକୁ ଦୃଷ୍ଟି
ଦେଉନାହାନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କର ବିଶ୍ୱାସ, ସେମାନେ ଯେଉଁପରି କୌଳିକ କର୍ତ୍ତବ୍ୟରେ
ରହିଛନ୍ତି ସେଇଥିରେ ହିଁ ଦେଶର ସବୁ ସଜାଡ଼ି ହୋଇଯିବ ।

ସେମାନଙ୍କ ବିଶ୍ୱାସରେ ଆସ୍ତ୍ର ବନ ହେଲେ ବି ଏ ପୁସ୍ତକରେ ଏତିକି ମାତ୍ର ସ୍ମୃତି
ହୋଇଛି ଯେ, ସେମାନଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଆଧୁନିକ ଯୁଗ ଲୋକ ଯେଉଁ ମାତାରେ ମିଶି ପୁଂ
ସଂସ୍କୃତିକୁ ସୃଷ୍ଟି କରିବେ ସେହି ମାତାରେ ଦେଶର ମହତ୍ତ୍ୱ ଫେରିବ ଏବଂ ଭବିଷ୍ୟତ ଦାୟାଦ-
ଙ୍କର ସେତିକି ଶୀଘ୍ର ଓ ସହଜରେ ଅନ୍ୟ ନୁହେଁ ତୁଷ୍ଟି ଫେରିବ । ଏ ଦିଗରେ ଆମ ଯୁଗର
କେତେକଙ୍କର ଚିନ୍ତା ଚଳିଲଣି ବୋଲି ଗଳ୍ପରେ ଦିଶିବାରୁ ଭବିଷ୍ୟତର ଆଶା ଦିଶିଛି ।

ଆଉ ଗୋଟିଏ କଥା ପ୍ରତି ଗଳ୍ପର ପ୍ରସଙ୍ଗବଦେ ଦୃଷ୍ଟି ଆକୃଷ୍ଟ ହୋଇଛି । ତାହା
ଗାଁଗହଳର ଅବସ୍ଥା । ସରକାର ଉପର ଆଡ଼, ଗାଁମାନଙ୍କରେ ଯେଉଁ ଉନ୍ନତ ଲାଭୁଛନ୍ତି, ତାହା
ମଫସଲକୁ ଏକାକେଳକେ ପୋତି ସଜାଉଛି । ସରକାରୀ ଗୁଣଗଣାଙ୍କ ପ୍ରଭାବରେ ଯୁବକ
ଯୁବତୀମାନେ ନିଜେ ନିଜ ମୁଣ୍ଡରେ ବୋହୂ ହେଉଛନ୍ତି । ଏହାର ପ୍ରତିକାର ହୋଇପାରିବ
ଅବସରପ୍ରାପ୍ତ ଶିକ୍ଷିତ ଲୋକେ ସହରର ମୋହ ପ୍ରକ୍ରି ଗାଁକୁ ଫେରି ଲୋକଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ମିଶି
ନିଜର ଶେଷ ଜୀବନ ତାଙ୍କର ଭିତରେ କଟାଇବାଦ୍ୱାରା । ଅବସର ପ୍ରାପ୍ତ ଲୋକେ ନିଜେ
ନିଜକୁ ସଂସ୍କରଣ କରି ଏହା କରିବା ଦରକାର, ସରକାରଙ୍କଠାରୁ ଅଲଗା ବା ସମାଜର
ଭାବେ ।

ସବୋପର ଏ ପୁସ୍ତକଟି ଆମ ପରବର୍ତ୍ତୀ ପୁରୁଷର ଯୁବକ ଯୁବତୀମାନଙ୍କ ହାତରେ
ସମର୍ପଣ କରୁଛି; ଏହି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଯେ, ସେମାନେ ଉପନ୍ୟାସ ପଢ଼ାର ଆମୋଦ ସଙ୍ଗେ

ଏହାର ଅନ୍ତର୍ନିହିତ ଭାବକୁ ବରୁରକୁ ନେବେ ଏବଂ ସେ ବିଷୟରେ ନିଜର ଚିନ୍ତା ଚଳାଇବେ, ଜାଣି କରି ନ ହେଲେ ବି ଅଜାଣତରେ ।

ଏ ଶକ୍ତିକ ପୁ ପ୍ରକାଶରେ ପ୍ରକାଶ କରିବାର ସାମର୍ଥ୍ୟ ମୋର ବର୍ତ୍ତମାନ ନ ଥିଲା । କେତେକ ବନ୍ଧୁଙ୍କ ପ୍ରେରଣା ଓ ପ୍ରବର୍ତ୍ତନାରେ ଏହା ସମ୍ଭବ ହୋଇଛି । ଯଦି ଏ ପୁସ୍ତକଟି ଆଜିକାଲିର ରାଜମାର୍ଗରେ ପାଠକମାନଙ୍କୁ ଆନନ୍ଦ ଦିଏ ତାହାହେଲେ କୃତଜ୍ଞତା ବନ୍ଧୁମାନଙ୍କର ପ୍ରାପ୍ୟ । ତାଙ୍କ ଭିତରେ ଅଗ୍ରଗଣ୍ୟ ମୋର ବାଲ୍ୟବନ୍ଧୁ ବରଗଡ଼(ସମ୍ବଲପୁର)ର ଶ୍ରୀ କୃତାର୍ଥ ଆରୁର୍ଯ୍ୟ ।

ଚନ୍ଦ୍ରାମଣି ମିଶ୍ର

ପାଠକର ପଦେ

ଶ୍ରୀ ଚନ୍ଦ୍ରାମଣି ମିଶ୍ର ଓଡ଼ିଶାର ଜଣେ ପୁରୁଣା, ଅନୁଭୂତିସମ୍ପନ୍ନ ଲେଖକ । ଫକୀର-ମୋହନାୟ ହାସ୍ୟରସ ଓ ବ୍ୟଙ୍ଗ ପରମ୍ପରାକୁ ଶ୍ରୀ ଗୋପାଳଚନ୍ଦ୍ର ପ୍ରହରାଜ ଓ ଶ୍ରୀ ଲକ୍ଷ୍ମୀକାନ୍ତ ମହାପାତ୍ରଙ୍କ ପରେ ସେ କେବଳ ଅତ୍ୟୁତ୍ତ ରଚନାହୀନ, ଅଧିକ ଉଦ୍ଘାଟିତ କରିଛନ୍ତି । ତାଙ୍କ ହାସ୍ୟରସ ଉତ୍କଳ, ନିର୍ମଳ, ଶୁଦ୍ଧପୁତ୍ର ଗଙ୍ଗାଧାର । ପ୍ରାଣକୁ ଉଦ୍ଘାଟି, ଉଦ୍ଘାଟିତ କରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଏହା ଉନ୍ମାଦ କରେ । ଉପନ୍ୟାସର ଘଟଣାପତ୍ର ସତରେ ଘଟିଲ ପରି ଲାଗେ ।

ଅମ ସାମାଜିକ ଦୁର୍ବଳତା ସେ ଗୋଟି ଗୋଟି କରି ପଦାରେ ପକାଇ ଦେଇଛନ୍ତି । ହସ ମଧ୍ୟରେ ଫଟି ଦିଶେ ଭିତରରୁ ଭିତର — ଗଭୀରତମ ସତ୍ୟକୁ ଅଭ୍ୟନ୍ତର, ଫିକା କରିଦିଏ ସବୁ ମାୟାବା ରଙ୍ଗ, ଯାହା ଆଖି ଝଲିଯାଏ, ବାହାରକୁ ଭାରି ଭଲ, ନିଶ୍ଚୟ ନିର୍ଭୁଲ ଦିଶେ । ତା'ର ଭିତରେ ଶ୍ରୀ ମିଶ୍ର ଓଡ଼ିଶାର ବଡ଼ ଆପଣାର ହୋଇଯାଇଛନ୍ତି, ଓଡ଼ିଶାର—ଗାଁରୁ ସହର ସବୁ ଜାଗାର, ସବୁ ଲୋକଙ୍କର ।

‘ଜୀବନ ନଦୀରେ ଭଉଁସା’ ଖଣ୍ଡିଏ ଉପନ୍ୟାସ । ‘ଦେବ ଦେବଙ୍କ ଦୁର୍ଗତ’ ଓ ‘ଦେବ ଓ ଦୁର୍ଗତା’ ପରି ଏହା ହାସ୍ୟରସଭରା ନୁହେଁ । ଭାରତୀୟ ସାଧୀନତାକାଳୀନ ଘଟଣାବଳୀକୁ କେନ୍ଦ୍ର କରି ଏହା ରଚିତ । ଘଟଣା ଗୁରୁଗମ୍ଭୀର, ଔପଚ୍ୟର ବିରୁଦ୍ଧ ପଦେ ପଦେ । ଭାରତୀୟ ସମ୍ବୃଦ୍ଧି, ଧର୍ମଧାରଣାର, ଆତ୍ମର ଆଚରଣର ମନୋହର ଆଲୋଚନା ସେ ଅଜ୍ଞାନ କରିଛନ୍ତି । ଅସ୍ଵାଭାବିକ ମନଗଢ଼ି ପ୍ରତି ଏକ ଚେତାବନୀ ମଧ୍ୟ ସେ ଶୁଣାଇଛନ୍ତି । ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ସଂସ୍କୃତି ପ୍ରତି ଧାର୍ଯ୍ୟ ଦୃଷ୍ଟିକୁ ସେ ଫେରାଇ ଆଣିବାକୁ ଚେଷ୍ଟିତ ହୋଇଛନ୍ତି । ଉଚ୍ଚ ମାନବିକତା, ଯୋଗଧର୍ମ ଓ ଦର୍ଶନର ମହତ୍ତ୍ଵ ସେ ଦର୍ଶାଇଛନ୍ତି । ଏକ ମହାନ ଆଦର୍ଶ ସମାଜ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରିବା ତାଙ୍କର ଲକ୍ଷ୍ୟ ।

ଉପନ୍ୟାସଟି ଆମ୍ଭକୁ ପୁଣ୍ୟପାଠ୍ୟ । ସ୍ଥାନେ ସ୍ଥାନେ ପୁଷ୍ପାବୁଞ୍ଚକ ଆପେ ଆପେ
ଗଞ୍ଜଗଳ ପରି ଲଗେ । ଏହା କାହାର ଅନୁସରଣ ବା ଅନୁକରଣ ନୁହେଁ—ଏକ ଅନୁଭୂତ
ଘଟଣାର ସ୍ଵତନ୍ତ୍ର ପ୍ରକାଶ । ଏହାର ନରନାରୀ ରକ୍ତ ମାଂସର ଦେହ ଘେନି ଅଲପରି
ଲଗେ ।

ଶ୍ରୀ ମିଶ୍ରେ କଥା କହିଁ କହିଁ ହସେଇ ହସେଇ ଗଢ଼େଇଦିଅନ୍ତି । ତାଙ୍କର ଏଇ
ଚିତ୍ରକର୍ମକ ବ୍ୟକ୍ତି ଓ ହାସ୍ୟରସଭରା ରଚନା ଯୋଗୁଁ ଓଡ଼ିଶାରେ ଓଡ଼ିଆ ଉପନ୍ୟାସ
ସାହିତ୍ୟ କ୍ଷେତ୍ରରେ ସେ ସ୍ଵତନ୍ତ୍ର ସ୍ଥାନର ଅଧିକାରୀ ହେବେ, ନିଶ୍ଚିତ । ‘ଜୀବନ ନଦୀରେ ଭାଙ୍ଗିଣୀ’
ଏକ ସାର୍ଥକ ସୃଷ୍ଟି ।

ଭାରତୀୟ ଜୀବନ ନଦୀର ଭାଙ୍ଗିଣୀଟି ଏବେ ବି ଭୁଆଁ ବୁଲିଲ ପରି ଲଗେ । କେବେ
ପୁଣି ତାର ଧାର ସ୍ଵଚ୍ଛନ୍ଦ, ସ୍ଵାଭାବିକ ହେବ !

(ଲୋକରତ୍ନ ଡକ୍ଟର)

କୃତ୍ତିକାହାରୀ ଦାଶ

ପରିଦର୍ଶୀ ଅଧ୍ୟାପକ, ବିଶ୍ଵଭାରତୀ,

ଶାନ୍ତିନିକେତନ

ତା ୨୫ । ୫ । ୭୮

ଦାସେ ମୋ କଥା ଶୁଣି କହିଲେ, “ଆପଣ ଯାହା କହୁଛନ୍ତି ମୁଁ ତାକୁ ମିଛ ବୋଲି କହୁନାହିଁ । ତେବେ...”

ମୁଁ ମୋ ମତକୁ ବଳୁଆ କରିବାକୁ ମୋ ମୁଣିରୁ ଖଣ୍ଡିଏ ହିନ୍ଦୀ ପଦିକା ବାହାର କରି କହିଲି, “ହେଇଟି ଦେଖନ୍ତୁ, ଏ ନାଗଜଟି ନାମ ତ ଶୁଣିଥିବେ ; ମାସକୁ ଦେଇଲକ୍ଷରୁ ବେଶି ପ୍ରସ୍ତୁତ ହେଉଛି । ସେ କ’ଣ କହୁଛି ଶୁଣନ୍ତୁ ; ମୁଁ ଠିକେ ଠିକେ ଓଡ଼ିଆ ଭର୍ତ୍ତମା କରି କହୁଛି : ବର୍ତ୍ତମାନ ପ୍ରାୟ ସମସ୍ତ ବିଶ୍ୱ ଆପୁଷ୍ପ-ରାଜ୍ୟମାନ ହୋଇଯାଇଛି । ଲୋକେ କାମ-ଭୋଗ-ପରାୟଣ ହୋଇପଡ଼ିଛନ୍ତି । ସତ୍ୟ ସଦାଶୁରର କୌଣସିଠି ଆଦର ନାହିଁ । ସର୍ବ ପ୍ରାୟ ଅସଦାଶୁର ଓ ମିଥ୍ୟାଶୁର ପୁରଗଲଣି । ଏହାର ପରିଣାମ ଅତି ଭୟାନକ ହେବ ଇ ହେବ... ।

ଦାସେ ବାଧା ଦେଇ କହିଲେ, “ଆପଣ ଯାହା କହୁଥିଲେ ତାହାହିଁ ଭିନ୍ନ ଦୃଷ୍ଟି-କୋଣରୁ ଏଥିରେ କୁହାହୋଇଛି । ଆପଣ ଯାହା କହୁଛନ୍ତି ଓ ଏଥିରେ ଯାହା ଲେଖାଯାଇଛି, ତାହା ନୁଆ ନୁହେଁ, ବହୁତ ପୁରୁଣା । ଅଧ୍ୟାୟ ରାମାୟଣର ଉପକ୍ରମଣିକାରେ କ’ଣ ଲେଖା ହୋଇଛି, ଶୁଣନ୍ତୁ —

‘ପ୍ରାପ୍ତେ କଳିଯୁଗେ ଘୋରେ ନରଃ ପୁଣ୍ୟବିବର୍ଜିତାଃ
ଦୁରାଶରରତାଃ ସର୍ବେ ସତ୍ୟବାହ୍ନି-ପରାଞ୍ଚ-ମୁଖାଃ ।
ପରାପବାଦନରତାଃ ପରଦ୍ରବ୍ୟଭିଳାଷିଣାଃ
ପରସ୍ତ୍ୟାସକ୍ରମନସଃ ପରହଂସାପରାୟଣାଃ
ମାତୃପିତୃକୃତଦ୍ୱେଷାଃ ସ୍ତ୍ରୀଦେବାଃ କାମକଙ୍କରାଃ
ଦେହାତ୍ମତୃଷ୍ଣୟୋ ମୁଦାଃ ନାସ୍ତିକାଃ ପଶୁ ଚୂକୟଃ
ସ୍ତ୍ରୀୟଶ୍ଚ ପ୍ରାୟଶୋ ଭ୍ରଷ୍ଟା ଭର୍ଷବଜାନନର୍ଭୟାଃ,
ଶଶୁର ଦ୍ରୋହକାରିଣ୍ୟୋଃ .. ।’

ରୁହିଲେ ? ଅତି ସରଳ ସମ୍ଭୁତ । ଅନୁସାର ବିସର୍ଗ ଗୁଡ଼ିକ ପଢ଼ିଲେ, ସମାନ ଆମ ଓଡ଼ିଆ । ମୁଁ ଆଉ ଧରେ ବୋଲି ଦେଉଛି, ଶୁଣନ୍ତୁ ।”

ମୋର ବୁଝିବାରେ ଅତ୍ୟୁତ ରହିଲ ନାହିଁ । ସେ ପୁଣି କହିଲେ, “ଆଧୁନିକ ପଣ୍ଡିତ-ମାନେ କହୁଛନ୍ତି ଏହା ଛ’ ଶହ ବର୍ଷର ଲେଖା । ହୁଏ । ଜାଣିଲେ ତ ଆମକୁ ବର୍ତ୍ତମାନ ଯେଉଁ ସମସ୍ୟା ଦୋଷିତ୍ତ ତାହା ଛ’ ଶହ ବର୍ଷ ହେଲ ଦାଗଲଣି ।”

ମୁଁ କହିଲି, “ସ୍ତ୍ରୀ ବୋଲି କ’ଣ ଏହା ସମସ୍ୟା ନୁହେଁ ?”

ସେ କହିଲେ, “ସମସ୍ୟା ତ ନିଶ୍ଚୟ, କିନ୍ତୁ ପୁରୁଣା ହୋଇଥିବାରୁ ସ୍ତ୍ରୀର ରକ୍ତସ୍ରାବ ବନ୍ଦ ହୋଇଯିବା ଉଚିତ । ଆମେ ପ୍ରଥମେ ଯେପରି ଆଲୋଚନା କରୁଥିଲେ, ମନେ ହେଉଥିଲା, ଦେଶ ସ୍ତ୍ରୀମାନେ ହେବା ଦିନୁ ଆମର ଅଧଃପାତ ହୋଇଛି ଓ କଂଗ୍ରେସ ହଟିଯିବାରୁ ନିର୍ମଳ ଶାସନ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହେବା ପାଇଁ ସମୟ ଆସିଲଣି ।”

ମୁଁ ଭ୍ରମ ରହିଲି । ଅଧ୍ୟାୟ-ସମାପ୍ତରେ ଯେଉଁ ସମାଜର ଦିଆହୋଇଛି ତାହା ଜଣେ ଶିକାଳଦର୍ଶୀ ଲେଖକର ଭବିଷ୍ୟତ ଦୃଷ୍ଟି ନା ଅନୁଭବ - ଏ ବିଷୟରେ ବିସ୍ମୃତ ହୋଇଥାଏ ।

ଦାସେ କହିଲେ, “ଆପଣଙ୍କ ହିନ୍ଦୀ ପତ୍ରିକାର ଓ ଅଧ୍ୟାୟସମାପ୍ତର ଲେଖାରେ ଯେଉଁ ଚିନ୍ତା ଦିଆଯାଇଛି ତାହା ସମଗ୍ର ସମାଜର ନା ସମାଜର କ୍ଷୁଦ୍ର ବା ବୃହତ୍ ଗୋଟିଏ ଅଙ୍ଗର, ତାହା ବିଚାର କରନ୍ତୁ । ହିନ୍ଦୀ ପତ୍ରିକାର ସମ୍ପାଦକ ‘ପ୍ରାୟ’ ଶବ୍ଦ ଦୁଇଥର ବ୍ୟବହାର କରିବାର ତ ଆପଣ ପଢ଼ିଲେ । ଅଧ୍ୟାୟ ସମାପ୍ତର ଏ ସମ୍ପର୍କୀୟ ଶ୍ଳୋକରେ ବି ‘ପ୍ରାୟଶଃ’ ଠାଏ ଲେଖା ହୋଇଛି । ଏଇଥିରୁ ତ ସ୍ପଷ୍ଟ ଜଣାଯାଉଛି ଯେ, ସମସ୍ତେ ନଷ୍ଟଭାଷ୍ୟ ହୋଇଗଲେଣି ବୋଲି ସେ କହିନାହାନ୍ତି ବା ସେ କହିନାହାନ୍ତି । ଆପଣ କ’ଣ ମନେ କରୁଛନ୍ତି, ଆମ ସମାଜର ନୈତିକ ମୂଲ୍ୟମାନ ଏକାବେଳକେ ନଷ୍ଟ ହୋଇଗଲଣି ?”

ଏଥର ମୁଁ ଟିକିଏ ଉତ୍ସାହ ସହଜ କହିଲି, “ମୁଁ ବା ଆପଣ ମନେ କରିବାରେ ତ କଥା ନାହିଁ । ଆପଣ ଗୋଟିଏ ଜାଗାରେ ବସିଛନ୍ତି ବୋଲି ଜାଣି ପାରୁନାହାନ୍ତି ସିନା, ମୁଁ ବାରଆଡ଼େ ବୁଲି ଦେଖୁଛି, ସତ୍ୟ, ନ୍ୟାୟ, ସଦାଚରଣ ଆମ ଦେଶରେ ଆଉ ତଳେ ମାନ୍ୟ ନାହିଁ ।”

ଦାସେ ଟିକିଏ ଚିନ୍ତା ହୋଇ କହିଲେ, “ମୁଁ ଗୋଟିଏ ଠା’ରେ ବସିଛି ଏକଥା ସତ, କିନ୍ତୁ ଏ ସୁଗର ଖବରକାଗଜ ମଣିଷକୁ କ’ଣ ଗୋଟାଏ ଠା’ରେ ବସେଇଦେଉଛି ? ଅଳ୍ପ ସକାଳୁ ତ ଆମେ ଆମେରିକାଠାରୁ ଆରବ ଦେଶବାଟେ ଭ୍ରମଣମାନ ବୁଲି ଆସିଲେଣି !”

ଏ ଲୋକଟିଙ୍କ ସାଙ୍ଗରେ ମୋର ମାନ୍ୟ ଦୁଇଦିନର ପରିଚୟ । ପରିଚୟର ଆୟୁ ଯେତେକ ବଡ଼ ହୁଏ ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ପ୍ରତି ମୋର ସମ୍ମାନ ସେତେକ ବଡ଼ ହୁଏ । ନିପଟ ମଫସଲିଆ ଲୋକ; କିନ୍ତୁ ସବୁ ଖବର ରଖନ୍ତି ଓ ଆଧୁନିକ ଉଚ୍ଚଶିକ୍ଷିତଙ୍କ ତଳରେ ତା’ର ପରିବେଷଣ ବି କରିପାରୁଛନ୍ତି । ମଫସଲ ଗାଁମାନଙ୍କରୁ କର୍ପୁର ସହରକୁ ଉଡ଼ିଯାଇ ଖାଲି କନା ମାନ୍ୟ ପଡ଼ିଛି ବୋଲି ମୁଁ ଶୁଣିଥିଲି । ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କୁ ଦେଖି ସେ ମତରେ ଟିକିଏ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ଆସିଲା ।

ମୁଁ କହିଲି, “ଆପଣ ତ ନିୟମିତ ଖବରକାଗଜ ପଢ଼ୁଛନ୍ତି । କ’ଣ ଦେଖୁଛନ୍ତି ?”

ସେ କହିଲେ, “ଦେଖୁଛି, କୌଣସି ନା କୌଣସି କାରଣରେ, ଖବରକାଗଜବାଳା ଚୋରୀ, ଡକେଇ, ନାଗହରଣ ପ୍ରଭୃତି ଖବର ପ୍ରସିଦ୍ଧିରେ ଖୁବ୍ ରହିଛନ୍ତି । ପତ୍ନୀପତି କା ଦେଖେ, ସେଥିରେ ବି ସେଇ କଥା । ଗଲ୍ଲ, ଉପନ୍ୟାସରେ ମଣିଷର ମହା ହଗଟା ଉପରେ ଖୁବ୍ ଆଖି ପଡ଼ୁଛି । କିନ୍ତୁ... ?”

ମୁଁ କହିଲି, “ଆଉ କିନ୍ତୁ କଣ ? ମୋର ତ ମନେ ହେଉଛି, ଆପଣଙ୍କ ଭଲ ଯେଉଁ-ମାନେ ବର୍ଣ୍ଣାସ୍ତ୍ରୀନ ସେମାନେ ନିଜ ଜାତିର ବିପର୍ଯ୍ୟୟ ସହ ନ ପାରି, ଅନ୍ଧତାରେ ମୁଣ୍ଡ ଚୁଞ୍ଚି ସବୁ ଠିକ୍ ଅଛି ବୋଲି ମନକୁ ବୁଝାଉଛନ୍ତି ।”

ଦାସେ ମୁଞ୍ଚୁକି ମୁଞ୍ଚୁକି ହସି ଦଣ୍ଡେ ତୁମ୍ଭା ହୋଇ ରହିଲେ । ତା’ପରେ କହିଲେ, “ଏ ବିଷୟରେ ଆପଣଙ୍କର ଆମର ମତଭେଦ ରହିଯିବ ଦେଖୁଛି । ମୋର ମନେ ହେଉଛି, ଆପଣ ଖାଲି ଖବରକାଗଜ ଓ ଗଲ୍ଲ ଉପନ୍ୟାସରେ ଦୃଷ୍ଟି ଆବଦ୍ଧ ରଖିଛନ୍ତି; ମୁଁ ତାହା ପଢ଼ି-ସାରି ଆଖି ଫେରାଇ ନିଜ ଘରକୁ, ସାଇକୁ, ଗାଁକୁ ଓ ପାଖଆଖି ଗାଁମାନଙ୍କୁ ଦେଖୁଛି । ତେଣୁ ବିଶେଷ ନିରାଶ ହେବାର କାରଣ ଦେଖୁନାହିଁ ।”

ମୁଁ ପ୍ରତିବାଦ କଲି, “ମୁଁ ବି ଗାଁମାନଙ୍କରେ ଚାଲୁଛି ।” କିନ୍ତୁ ଗାଁମାନଙ୍କ ବିଷୟରେ ମୁଁ ପଲ୍ଲବ-ଗ୍ରାହୀ ବୋଲି ମନେ ମନେ ସ୍ଵୀକାର କରିଯାଇ କଥା ମୋଡ଼ିଦେଲି—

“ସହରମାନଙ୍କ ବିଷୟରେ ଆପଣ ବୋଧହୁଏ ଧାରଣା କରିପାରୁନଥିବେ । ମୁଁ କଟକର ଲୋକ—ମୋର ଉତ୍ତର ସେଠାରେ କଟିଗଲଣି । ମୁଁ ନିର୍ଭରଭାବେ କହିପାରେ ଯେ, ଖବରକାଗଜବାଳା ଆଦୌ ଅନ୍ଧରଞ୍ଜିତ ନ କରି, ବରଂ ଜଗି ଜଗି ଅବସ୍ଥା ବର୍ଣ୍ଣନା କରୁଛନ୍ତି ।”

ସେ ଦବିଗଲି ପରି ଜାଣିଲି; କହିଲେ, “ନିଷ୍ଠୁୟ, ନିଷ୍ଠୁୟ; ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ଜ୍ଞାନ, ପରୋକ୍ଷ ଅନୁମାନ ଓ ଶାସ୍ତ୍ରବଚନଠାରୁ ନିଷ୍ଠୁୟ ଅଧିକ ନିର୍ଭରଯୋଗ୍ୟ ହେବାର କଥା । କିନ୍ତୁ ମୋର ଗୋଟାଏ ସନ୍ଦେହ ହେଉଛି । ସେଠାରେ କ’ଣ ଆଉ ମରଦମାନେ କାମଦାମ, ପାଇଟିପତ୍ନୀ କରିବାକୁ ଘରେ ପିଲମାଇପକ୍ଷୁ ଗୁଡ଼ି, ଦାଣ୍ଡକୁ ଯାଉନାହାନ୍ତି ? ବିଦେଶ ଗଲେ କଣ ଲୋକେ ସବୁବେଳେ ଆଶଙ୍କା କରୁଛନ୍ତି, ତାଙ୍କ ଅନୁପସ୍ଥିତିରେ ତାଙ୍କ ଘରେ ଅଦକ୍ଷଣ ଘଟଣା ହେଉଥିବ ?”

ସରଳ, ନିଷ୍ଠପଟ ବୁଝଟି ନ ଜାଣିପାରି ମୋତେ ମାଡ଼େ ମାଇଲି ପରି ଅନୁଭବ କଲି । ମୁଁ କଟକରେ ଗୁଡ଼ି ଅଧିକ ମୋ ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କୁ ଓ ସାନ ସାନ ପିଲା ତିନୋଟିଙ୍କୁ । ଚାକିରବାକର କେହି ନାହାନ୍ତି । ବଡ଼ ବିଅ, ବୟସ ଚଉଦ ହୋଇଗଲଣି; ସେଇ ଯାଏ ପାଖ ଦୋକାନକୁ ସରଦା ପାଇଁ । ମୁଁ ୧୫ ଦିନ ହେଲ ଘର ଗୁଡ଼ିଲଣି, କିନ୍ତୁ ମୁହୂର୍ତ୍ତକ ପାଇଁ ଘର ବିଷୟରେ ଦୃଷ୍ଟି ନା କରିନାହିଁ । ମୁଁ ଦବିଗଲି ।

ସେ ମୋ ଭାବକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ ନ କରି - କହିଗଲିଲେ, “ମୁଁ ଜାଣେ, କଟକରେ ପ୍ରାୟ ସମସ୍ତେ ଦୋକାନୀଠାରୁ ମାସିକ ଆସର ଦାବୀ ଖାଆନ୍ତି, କାଲିରେ । କେତେ ଦୋକାନୀଙ୍କର କେତେ ଟଙ୍କା ରୁଢ଼ିଯାଉଛି ତାହାର ନିଶ୍ଚିନ୍ତା କରନ୍ତୁ ; ଜାଣିବେ, ସତ୍ୟ ଓ ସଦାଚରଣ ଅନୁଭବ ଏ ବିଷୟରେ ଅଛି । ସମାଜରୁ ବିଶ୍ୱାସ ଏକାବେଳକେ ଲୋପ ହୋଇଗଲେ, ଦଣ୍ଡେ ବି ଚଳି ହେବନାହିଁ ବୋଲି ମୁଁ ମନେ କରୁଛି । ହଜାରେ ବର୍ଷ ବ୍ୟାପୀ ମୁସଲମାନଙ୍କ ଉତ୍ତରାଧିକାରୀ ଓ ଦୁଇଗହ ବର୍ଷର ଇଂରେଜଙ୍କ ନିର୍ମମ ଶାସନରେ ଯେଉଁ ସମାଜ ଭୁଷ୍ଟ ପଡ଼ିନାହିଁ, ତାହା କ’ଣ ଆମ ନିଜ ଲୋକଙ୍କ କୋଡ଼ିଏ ବର୍ଷର ମୂର୍ଖତା ଯୋଗୁଁ ଏକାବେଳକେ ଶୁଣି ପଡ଼ିବ ? ତେବେ ବର୍ତ୍ତମାନ, ଗୋଟାଏ କୃତ୍ରିମ ପରିସ୍ଥିତି ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଛି, ଯାହା ଯୋଗୁଁ...।”

ଏତେବେଳକୁ ସାଇର ପାଞ୍ଚ ସାତଜଣ ପୁରୁଣା ଲୋକ ଆସି ଦାସଙ୍କ ଚଉପାଠିରେ ବସି ଆମ କଥା ଆଗ୍ରହରେ ଶୁଣୁଥାନ୍ତି । ଦାସଙ୍କ କଥା ବନ୍ଦ ହୋଇଯିବାରେ ସେମାନେ ବିରକ୍ତ ହୋଇ ଚାଲିଲେ, ଦିନିକଣ ଯୁବକ ଦାଣ୍ଡରେ ସାଇକଲ ଥୋଇଦେଇ ଦୁମଦୁମ ହୋଇ ପାହାଚ ଚଢ଼ି ଆସିଲେ । ସମସ୍ତେ ବେପାରବାସ୍ତୁ ; ବସୁଧା ଲୋକଙ୍କୁ ଦେଖି, ବା ଅପରିଚିତ ମୋତେ ଦେଖି ଟିକିଏ ବି ଶଙ୍କିଲେ ନାହିଁ । ଦାସେ କିନ୍ତୁ ଟିକିଏ ବ୍ୟସ୍ତ ବା ବିବ୍ରତ ନ ହୋଇ ସ୍ୱେଦପୂର୍ଣ୍ଣ ଦୃଷ୍ଟିରେ ସେମାନଙ୍କ ଆଡ଼କୁ ଚାହିଁ ପାରୁଲେ, “କରେ ! ତମେ ଶଲେ ଏତେବେଳେ କୁଆଡ଼ୁ ଆସିଲ ? ଏତେ ଉତ୍ତପିତ୍ତ ଯେ, ନମସ୍କାର କରିବାକୁ ମନେ ପଡ଼ୁନାହିଁ । (ମୋ-ଆଡ଼କୁ ଚାହିଁ) ଆଗଟି ମୋ ଝିଅର ପୁଅ, ଆଉ ଦ୍ୱିଜଣ ତା’ ସାଙ୍ଗ, ସେଇ ଗାର । ତେଣୁ ଦିନହେଁ ନାହିଁ ।”

ଯୁବକମାନେ କହିବାର ଲକ୍ଷ୍ମି ତ ହୋଇ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ନମସ୍କାର କରି ଠିଆ ହେବାରେ ଦାସେ କହିଲେ, “ଯାଅ, ଘର ଭିତରକୁ ଯାଅ, ଗୋଡ଼ ହାତ ଧୋଇ କ’ଣ ଯା’ ଖାଇବ; ଘରପୋଡ଼ି-ନିଆଁ ଲିଭେଇ ଆସିଲ ପରି ତ ଦିଶୁଛି ।”

ଦାସଙ୍କ ପାରିବାରିକ ବିଷୟରେ ଆମେ କଥାବାର୍ତ୍ତା ଆରମ୍ଭ କରିଛୁ, ତାଙ୍କ ନାହିଁ ଘର ଭିତରୁ ମୁହଁ ପୋଛୁ ପୋଛୁ ଆସି ଆମ ଭିତରେ ବସିପଡ଼ି ଆରମ୍ଭ କଲେ, “ଅଜା ! ଆଜି କଣ୍ଠେଲ ଅଫିସରେ ଭାରି କାଣ୍ଡ ହେଲା । ଆମ ପଡ଼ିଶା ଘର ଏଇ ରଘୁ ଭାଇନାକୁ ଆଜି ସିଭଲ୍ ସମ୍ମାନ ଅଫିସର ହାଜତକୁ ପଠାଇଥିଲା ।”

ରଘୁ ଆସି ବସୁବସୁ କହିଲେ, “ମୋତେ ହାଜତକୁ ପଠାଇଥିଲେ ତା ଇଚ୍ଛୁ ସାରିଥାନ୍ତି । ତା’ ଗୁଣର ରହୁଥାନ୍ତା କି ନାହିଁ ସନ୍ଦେହ ।”

ଦାସେ ପଚାରିଲେ, “ଆରେ ଖବର କ’ଣ ? ଠିକେ ଠିକେ ହିଁ ପଦରେ କହିଦିଅ । ଆମର ଗୋଟାଏ କଥା ପଡ଼ୁଛି ।”

ଶୁଣିଲୁ, ଯୁବକ ରଘୁବାବୁ କଣ୍ଠେଲ ବାବୁଙ୍କଠାରୁ କିଛି ଚଳି ଓ ଗହମ ପାଇଁ ସ୍ୱେପାଲ ପରିମିତ୍ତ ପାଇବାକୁ ଖଣ୍ଡେ ଦରଖାସ୍ତ ଦେଇଥିଲେ । ସେଥିରେ ତାଙ୍କ ବାପାଙ୍କ ଶୁଦ୍ଧ-ଘର କାଲି ବୋଲି ଲେଖାହୋଇଥିଲା । ଯାହାର ବାପାଙ୍କ ଶୁଦ୍ଧଘର କାଲି, ତାଙ୍କ ମୁହଁରେ

ଅନ୍ତତଃ ନଅ ଦିନର ଦାଢ଼ି ରହିବା କଥା । କିନ୍ତୁ ଅଫିସକୁ ଯିବା ସକାଶେ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହେବା ପ୍ରଶାଳୀରେ ସେ ମୁହଁ ଖିଅର ହୋଇ ଆସିଥିଲେ । ତାଙ୍କ ମୁହଁ ଦେଖି କଣ୍ଠେଇ ହାକିମ ତାଙ୍କ ଦରଖାସ୍ତ-ଲିଖିତ କାରଣକୁ ଅବଶ୍ୟ ସ କରି ତାଙ୍କୁ ଚାକିରୀ-ବିଶ୍ରେ ପକାଇବାକୁ ବସିଥିଲେ ।

ଦାସେ ଟିକିଏ ଚିନ୍ତା ହୋଇ ରସୁକୁ କହିଲେ, “ନନା ଟାଟାରେ ଅଛନ୍ତି ଟିକି ? ଚିଠି କେବେ ପାଇଥିଲୁ ?”

ରସୁ ଲଜ୍ଜାରେ ମୁହଁ ଘୋରୁ ଘୋରୁ ଆସ୍ପଷ୍ଟ ସମର୍ଥନ କରି ଦାସେ ଆପଣଙ୍କ ନାତି ଉପେନ୍ଦ୍ରଙ୍କଠାରେ ଅଭିଯୋଗ କଲେ, “ଆଉ, ଅନାମର ଦରଖାସ୍ତ କଥା କହୁନାହିଁ ?”

ଅନାମ, ଉପେନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ପିଠିରେ ଟିପି ମାରବା ସତ୍ତ୍ୱେ ଉପେନ୍ଦ୍ର କହିଲେ—ଅନାମ ଦିନମାସ ତଳେ ନିଜ ପୁଅର ସ୍ତନକ୍ଷତ ଧାଇଁ ଚଳି, ସୁଜି ଓ ଗହମ ନେଇଥିଲା । ଆଜି ଦର-ଖାସ୍ତରେ ଲେଖିଥିଲା ନିଜ ବିବାହ ପାଇଁ ଗହମ, ସୁଜି ଓ ଚଳି ଦରକାର ।

ଦାସେ ହସିଲେ, ଆମେ ସମସ୍ତେ ବି ହସିଲୁ । ଦାସଙ୍କ ଟିପି-ପଣି ଶୁଣି ହସ ଆହୁରି ବଢ଼ିଲା—‘ହାକିମଟା କ’ଣ କୁଣ୍ଡା ଦେଇ ପାଠ ପଢ଼ିଥିଲା ! ପ୍ରଥମ ଶ୍ରେଣୀର ପୁଅର ସ୍ତନକ୍ଷତର ଦିନମାସ ପରେ ମଣିଷର ପୁନର୍ବିବାହ ହେବାରେ ଅସମ୍ଭବ ଲାଗିଲା କାହିଁକି ?’

ଅନାମ ବାବୁଙ୍କ ଆଡ଼କୁ ଚାହିଁ ସେ କହିଲେ, “କିରେ ମୁଲରୁ ମାଜପ-ନ ଥିବା-ବାଲା ! ପୁଅ ନାଁ ଦେଇଛୁ କ’ଣ ? ଚାକିରୀକୁ ଚଳି ଖୋଜୁ ଖୋଜୁ ତ ମାଜପ ମାରି ସାରିଲୁଣି, ଚାକିରୀ କିଏ ?”

ଦିନକଣ୍ଠାକକୁ କହିଲେ, “ଏଣି ପୁଅଃ କୁଲେ ଜାତଃ ଉପରବଣି ଲୁପ୍ୟତେ । ଜାଣିଚନ୍ତୁ ଗୁଣ୍ଡ ଏ ତ ! ହଉ, ହଉ, ଆସିବା ହେଉ । ସାଥ, ଗାଁରେ ବୁଲୁଲୁ କରବ । ଆମର ସ୍ତେ ଉଦ୍‌ଲେକଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଗୋଟାଏ ବିଷୟରେ ଆଲୋଚନା ହେଉଥିଲା ।”

ସେତେବେଳକୁ ମୋ ମୁହଁ ଖୁବ୍ ବିସ୍ତାପ ହୋଇଥାଏ । ସେ ମୋତେ ଚାହିଁ କହିଲେ, “ଆପଣ ଏ ଟୋକାଙ୍କ ଗାଢ଼ ଶୁଣି ବ୍ୟଥିତ ହେଲେ ପରୁ ?”

ମୁଁ ତାଙ୍କୁ କଷ୍ଟ ହେବାର ଆଶଙ୍କା ନ କରି ବିଜୟ ଉତ୍ସାହରେ କହିଲି, “ନିଜେ ତ ଶୁଣିଲେ ! ଆପଣଙ୍କ ନିଜ ପିଲାଙ୍କ ରବାଦ୍ ତ ସ୍ତା, ଅନ୍ୟମାନଙ୍କୁ ପଚାରୁଛୁ କିଏ ? ଆପଣ ସେମାନଙ୍କୁ ଭର୍ତ୍ତିନା ନ କରିବାରେ ମୁଁ ବିସ୍ମିତ ହେଉଛି ।”

ଦାସେ ଦୋଷ ସ୍ୱୀକାର କଲପରି କହିଲେ, “ଅଜା ନାତିକୁ ସେତକ ଭର୍ତ୍ତିନା କରିବାର ତଳେ, ସେତକ ଭର୍ତ୍ତିନା ତ କରିଛି । ଜାଣିଲେ ବାବୁ, ବୁଢ଼ାମାନେ ଅନେକ ସମୟରେ ନିଜର ଅଞ୍ଚଳକୁ ମନେ ନ ପକାଇ, ପିଲାଙ୍କ କଥାରେ ନାକ ଟେକିବାରୁ ସେମାନେ ଆଡ଼େଇ ହୋଇଯାଉଛନ୍ତି ।”

ମହାପାତ୍ର କହିଲେ, “ଆମେ ଆମ ପିଲାଦିନେ କୋଉ ମହାପାତ୍ର କରି ପକାଇ-ଥିଲେ ସେ, ମନେ ପକାଇନାହିଁ !”

ସେ ଦାସଙ୍କର ବାଲ୍ୟ-ସଙ୍ଗୀ । ଦାସେ ଉତ୍ତର ଦେଲେ, “ମନେପଡ଼ୁନଥିବ ତୁଏତ । କଟକରୁ ସେଥର ଗାର୍ଡ଼ ସାହେବର ଡବାରେ ବସି ଆସିବା କଥା ମନେ ପଡ଼ୁଛି ?”

ଜଣମଧ୍ୟରେ ଆସି ବସିଥିବା, ଦାସଙ୍କ ସଙ୍ଗୀ ମହାପାତ୍ରେ ଠୋ ଠୋ ହସି କହିଲେ, “ପରୁଣ ବର୍ଷ ପୁଅର ‘ଭୈରକୋଳି’ ଶିଆଟା ମନେ ପକେଇଲେ ହେଲେ ? ତମ ନନା ତ ସେ ଦିନକୁ ଦଶବର୍ଷ ହେଲ ମରିଥିଲେ, ବୋଉ ତା’ ଆଗରୁ ।”

ଦାସେ କହିଲେ, “ଏକା କଥା, ସେଇ ‘ଅଶୁଭ୍ରାଥମା ହୁଅ’ । ଅମ ନନା ଆଗରୁ ମରିଥିଲେ ବୋଲି କ’ଣ ଦୋଷ ଲଗିବ ନାହିଁ ? ‘ନରେ ବା କୁଞ୍ଜରେ ବା’ ଯୋଡ଼ିଥିଲେ ବୋଲି କ’ଣ ମୁଧୁବରକୁ ନ ଲଗିଲ ?”

ଶ୍ରୋତାମାନଙ୍କ ଜିଜ୍ଞାସା ରଚିତାର୍ଥ କରି ମହାପାତ୍ରେ ଘଟଣାଟି ବର୍ଣ୍ଣନା କଲେ ।

ଦାସେ ଓ ମହାପାତ୍ରେ ସେତେବେଳେ ରେଭେନ୍‌ସା କଲେଜର ଗ୍ରହ, ହଷ୍ଟେଲରେ ରହୁଥାନ୍ତୁ (ଏ ଦୁହେଁଙ୍କୁ ବର୍ତ୍ତମାନ ଦେଖି ଏମାନେ କଲେଜର ଗ୍ରହ ଥିଲେ ବୋଲି ମନରେ ତୁକୁ ନଥାଏ ।) ଗାକୁ ଆସିବେ ବୋଲି ଦୁହେଁ ଗାଡ଼ ଦିନଟା ବେଳେ ଷ୍ଟେସନକୁ ଆସି ଦେଖନ୍ତୁ ତ ଗାଡ଼ି ଗୁଡ଼ିଦେଲଣି । ସାମନାରେ ଗାର୍ଡ଼ ସାହେବର ବଖରୁ ଦେଖି ଦୁହେଁ ତାର ଭିତରେ ପଶିଗଲେ । ମୁଣ୍ଡରେ ଚୁପି ହୋଇଥିବାରୁ ଦାସେ ମୁଣ୍ଡ ଶିଅର ହୋଇଥାନ୍ତୁ । ଗାର୍ଡ଼ ସାହେବ ଏମାନଙ୍କ ଧୂଷ୍ଣତାରେ ବିରକ୍ତ ହେଲବେଳକୁ ଦାସେ କୈଫିୟତ୍ ଦେଲେ, ‘ବାପା ମରିବାର ପନ୍ଦରଦିନ ବି ହୋଇନାହିଁ । ଆଜି ଟେଲିଗ୍ରାମ୍ ମିଳିଛି ଯେ, ବୋଉର ଅବସ୍ଥା ସାଫାତକ’ । ଗାର୍ଡ଼ଟି ପ୍ରୌଢ଼; ଆଙ୍ଗ୍ଲୋ-ଇଣ୍ଡିଆନ । ଏ ଦୁଃସମ୍ବାଦ ଶୁଣି ଦାସଙ୍କୁ ନିଜ ଆସନରେ ବସାଇ ମଣିଷର ନଶ୍ୱରତା ଓ ଦୟାମୟ ସିଣ୍ଡୁଳ କରୁଣା ବିଷୟରେ ଦୀର୍ଘ ଧର୍ମ-ଉପଦେଶ ଦେଇ ନିଜ ପକ୍ଷସାରେ ଖୋର୍ଦ୍ଧା ରୋଡ଼ଠାରେ ଦୁଇଖଣ୍ଡ ଟିକଟ୍ ଅଣାଇ ଦେଇ ବିଦା କଲେ ।

ଦାସେ କହିଲେ, “ନିଜ ବେଳକୁ ଏ କଥା ଥିଲା ବାହାଦୁରୀ । ପିଲାଙ୍କ ବେଳକୁ ଏହା ଦୁର୍ଭୁକ୍ତି ହେବ କାହିଁକି ?”

ମୁଁ ପ୍ରତିବାଦ କଲି, “ଘଟଣା ଦୁଇଟା, ପ୍ରକାରରେ ଏକା ହେଲେ ବି, ପ୍ରକୃତରେ ଏକା ନୁହେଁ ।”

ଦାସେ କହିଲେ, “ଆପଣ ଯେପରି ବିଶ୍ଳେଷଣ କରିବାକୁ ବସିଛନ୍ତି, ସେଥରେ ଘଟଣା ଦୁଇଟା ଉଣିଗବିଶ ହୋଇପାରେ । କିନ୍ତୁ ମୁଁ ଯେ ଦୋଷ କରିଥିଲି ତାହା ନିଃସନ୍ଦେହ । ମୋର ଅଭିଭାବକ ସେ ସମୟରେ ମୋତେ ମୋ ଦୋଷ ଦେଖାଇ-ଦେଇଥିଲେ ।”

ମୁଁ କହିଲି, “କିନ୍ତୁ ଆପଣ ତ ଆଜି ଏ ପିଲାଙ୍କ ଦୋଷ ଦେଖାଇଲେ ନାହିଁ !”

ଦାସେ କହିଲେ, “ସେ ଯେଉଁ ଘାଟରେ ଦୋଷ ଦେଖାଇଥିଲେ, ମୁଁ ମୋ ପିଲାଙ୍କୁ ସେଇ ଘାଟରେ ତାଙ୍କ ଦୋଷ ଦେଖାଇବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିଆସିଛି । ସ୍ତ୍ରୀ ପିଲାଙ୍କ କଥା ସ୍ମୃତନ୍ତ । ଏମାନଙ୍କର ଅଭିଭାବକ ଅଲଗା ଅଛନ୍ତି । ମୁଁ ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କର ଅଜ୍ଞା—ଆମ ଚଳଣିରେ ମୁଁ ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କର ସାଙ୍ଗ ; ସାଙ୍ଗପରି ତୁଆରିବ ସିନା ! ମୁରବିପଣ ଜାହର କରିବାକୁ ବସିଲେ ସେମାନେ ପାଖ ପଶିବେ କିଆଁ ? ପାଖକୁ ଆସିଲେ ବି, ସରଳଭାବରେ ସବୁକଥା ପ୍ରକାଶ କରିବେ କିଆଁ ? ଆଜିକାଲିର ଅଭିଭାବକମାନେ କଠୋର ହେବାକୁ ଯାଇ ଆପଣା ପିଲାଙ୍କ ଆଗରେ ମେଘନାଦ ପାରିଶ୍ୟ ଗଢ଼ି ଦେଉଛନ୍ତି ।”

କିଆର ଶିଅ ମୁଁ ଭଲ କରି ଧରି ପାରିଲି ନାହିଁ । ସେ ମୋ ଆଡ଼କୁ ଚାହିଁ କହିଲେ, “ମୋ’ ଅଭିଭାବକ ମୋତେ କପରି ତୁଆରିଥିଲେ ଶୁଣିଲେ ଆପଣ କିଆଟାକୁ ବୁଝି-ପାରିବେ ।

“ଆଗରୁ ତ କହିଛି, ମୋର ପିଲାଦିନେ ମୋର ବାପା ମା ମରିଥାନ୍ତି । ମୋର ଅଭିଭାବକ ଆନ୍ତ ମୋର ଦଦେଇ—ମୋ ପିତାଙ୍କଠାରୁ ସେ ବୟସରେ ଗୁଡ଼ିଏ ବଡ଼ ଥିବାରୁ ମୁଁ ତାଙ୍କୁ ଗୋସି ବାପ ବୋଲି ମନେ କରୁଥାଏ । ସେ ଦିନ ରେଳରୁ ଓହ୍ଲାଇ ଘରେ ଆସି ପହଞ୍ଚିବା ମାତ୍ରେ ମୋ ବାହାଦୁରୀ କଥା ବୟାନ କଲି । ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ଭାବେ-ଦଦେଇଙ୍କୁ ନ କହିଥିଲେ ବି ସେ ଶୁଣିଲେ । ଶୁଣି, ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ପରି ଆମୋହିତ ହେଲେ । ସେଦିନ ସଂଧ୍ୟାବେଳେ ମୋତେ ପାଖରେ ବସାଇ ଏଣୁତେଣୁ ନାନା କଥା ଭିତରେ କହିଲେ, ‘ଆଜି ସେ ଗାଡ଼ିଆହେବକୁ ଯାହା କହିଲୁ, ନ କହିଥିଲେ କ’ଣ କ୍ଷତି ହୋଇଥାନ୍ତା ? ଗାଡ଼ି ଡିବାରେ ତ ଚଢ଼ି ଯାଉଥିଲା । ସେ ଖୋର୍ଦ୍ଧାରେ ଡିଏମ୍‌ଟି ତା’ ଡିବାରେ ଆସିବାକୁ ନ ଦେଇଥିଲେ ବି ବାରଙ୍ଗ ଯାଏ ତ ନିଶ୍ଚୟ ଦେଇଥାନ୍ତା । ତା’ ପରେ ରୁମେ ଅନ୍ୟ ଡିବାରେ ଆସି ବସିଥାନ୍ତା । ମିଛରେ ସିନା ବାପ ମାଙ୍କ ନାମ ବିକଲୁ ?’ ସେଇ ଦିନଠାରୁ ମିଛ କହିବାରେ ମୋ’ର ଅସଲ ସ୍ଵାର୍ଥ କେତେ ବିଗ୍ରହଣ ଅଭ୍ୟାସ ହୋଇଗଲା । ମିଛ ଆଦୌ କହିନାହିଁ ବୋଲି କହିଲେ ମିଛ ହେବ, କିନ୍ତୁ ମାତ୍ରା ଖୁବ କମିଗଲା ।”

ମୁଁ ମାନିଲି, ମୁବକମାନଙ୍କୁ ସେଇପରି ଶାସନ କରିବା ବାସ୍ତବକ ଠିକ୍ ।

ଦାସେ କହିଲେ, “ବର୍ତ୍ତମାନ ପରିସ୍ଥିତିରେ ସେତକ କରିବାକୁ ବି ଦୋଦୋ ପାଞ୍ଚ ହେବାକୁ ପଡ଼ୁଛି । ସ୍ତ୍ରୀ ପିଲେ ଆସିବା ପୂର୍ବରୁ ମୁଁ କହୁଥିଲି, ଅଜିକାଲି ଯେଉଁ କୃତ୍ରିମ ପରିସ୍ଥିତି ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଛି ତାହା ଯୋଗୁଁ ଅବସ୍ଥା ସଂଭଳିବା ଅସମ୍ଭବ ହୋଇପଡ଼ିଲାଣି ।”

ଦାସେ ପରିସ୍ଥିତିର କେଉଁ ଦିଗଟାକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରୁଛନ୍ତି ଜାଣିବାକୁ ଅପେକ୍ଷା କଲି ।

ସେ କହି ଚାଲିଲେ, “ଗୁଁ ଟିକିଏ ଖାଇବାକୁ ବାପ ଶୁଦ୍ଧ ଘର କରୁଥିବା ଏ ପିଲାଙ୍କୁ ଦେଖନ୍ତୁ । ଏକ ଦିଗରେ ସରକାର ତରଫରୁ ଗୁଁ ଖାଅ ବୋଲି ପ୍ରଚାର ଚାଲିଛି—ବା ଏ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଚାଲୁଥିଲା । ଏହି ପ୍ରଚାର ଫଳରେ ବାପ ମା ୨୩ ବର୍ଷର ପିଲାଙ୍କୁ ଦି’ ଓଲ ଗୁଁ ପିଆଉଛନ୍ତି । ପିଲାଙ୍କୁ ୧୪-୧୫ ବର୍ଷ ହେଲବେଳକୁ ଅଫିସ ପରି, ଗୁଁ ଅଭ୍ୟାସ ହୋଇ-

ଯାଉଛି । ଚନ୍ଦ୍ର ଟିକିଏ ନ ହେଲେ ନ ଚଳେ । ପୁଲିସ୍‌ଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ସଲ ହୋଇ ଦୋକାନୀମାନେ ଚନ୍ଦ୍ର ସେରକୁ ଚାରି ଟଙ୍କା କରିଦେଲେଣି । ପୁଣି ଭାତ ନ ଖାଇ ଅଟା ଖାଅ ବୋଲି ସରକାର ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିବା ଫଳରେ ଦେଶର ଅଧେ ଲୋକ ଅନ୍ତତଃ ଓଳିଏ ରୁଟି, ପରଟା ଖୋଜୁଛନ୍ତି — ସ୍ତ୍ରୀକୁ ସବୁ କଳାବଜାରରୁ କରିବାକୁ ପଇସା ନାହିଁ । ଏପରି ସ୍ଥିତିରେ ଯେ-କୌଣସିମତେ ସ୍ତ୍ରୀକୁ ସଂଗ୍ରହ କରିବାରେ, କେହି ଦୋଷ ଦେଖୁନାହାନ୍ତି ।”

ମୋତେ ସ୍ତ୍ରୀକାର କରିବାକୁ ପଡ଼ିଲା ଯେ, କଳାବଜାରରୁ ଏ ଜନସ ସବୁ ସଂଗ୍ରହ କରିବା ଯେଉଁକି ଅନ୍ୟାୟ, ମିଛ ଦରଖାସ୍ତ ଲେଖିବା ତା’ ଠାରୁ ବଡ଼ ଅନ୍ୟାୟ ନୁହେଁ ।

ଦାସେ କହିଲେ, “ଗୁରୁ ଆଡ଼କୁ ଚାଲିଲେ ଦେଖିବେ, ସରକାରଙ୍କ ଯୋଗୁଁ ହିଁ ଲୋକେ ନ୍ୟାୟ ଅନ୍ୟାୟର ଯେଉଁ ବାଛିବାରୁ ପାରମ୍ପରିକ ଶକ୍ତିରେ କରାଯାଉଥିଲେ ତାହା ଗ୍ରହଣକୁ ବାଧ୍ୟ ହୋଇଛନ୍ତି । ଭାଗବତ ଆଜନଟି କଥା ବିଚାର କରନ୍ତୁ । ଏହାଦ୍ୱାରା ଜମିମାଲିକ ଓ ଭାଗବତୀ ଉଭୟଙ୍କୁ ମିଛ ମକଦ୍ଦମା କରିବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୋଇଛନ୍ତି । ବର୍ତ୍ତମାନ ଖଣ୍ଡେ ହେଲେ ଜମି ଚଷମଧିକାରୀ ଭାଗବତୀ କହୁଛନ୍ତି, ସେ ୧୯୫୫ରୁ ଜମି ଧରିଲଣି । ୧୯୫୫ରୁ ଭାଗ ଲଗାଇଥିବା ଜମିକୁ, ମାଲିକ ଦାବି କରୁଛନ୍ତି ଆରବର୍ଷ ହାତ ଗୁଣରେ ରଖିଥିଲ ବୋଲି । ଉଭୟ ଧରଣ ମିଛକୁ ତାର ଦେବା ପାଇଁ ଓଜାଳ ଅଛନ୍ତି ।

“ପୁଣି, ଲୋକେ ଆଖିରେ, ଓ ଖବରକାଗଜ ଜରିଆରେ ବଡ଼ ବଡ଼ ଲୋକଙ୍କର ଶକ୍ତି ଦେଖୁଛନ୍ତି । ବିଧବା, ବୟସ୍କା ମହିଳା କ୍ଷମତାରେ ରହି ଧରପୁରୁଷଠାରୁ ବହୁମୂଲ୍ୟ ପରିଚ୍ଛଦ ଉପହାର ନେଇ କଥା ପଡ଼ିଲା ବେଳକୁ ଫାଙ୍କୁଛନ୍ତି ; କେନ୍ଦ୍ରମନ୍ତ୍ରୀ ବିରଳା କମ୍ପାନୀରୁ ଗୋରୁରେ ଦରମା ନେଇ ତାଙ୍କୁ ପରମିଟ୍, ଲାଇସେନ୍ସ କରାଇ ଦେଉଛନ୍ତି ବୋଲି ପ୍ରମାଣ କାଗଜପତ୍ରରୁ ବାହାରିଲା ବେଳକୁ, ନିଜେ ନାନାବିଧ ଦୁର୍ଗତିରେ ଜଳିଗତା ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ ସହକର୍ମୀଙ୍କୁ ଘଣ୍ଟା ଘୋଡ଼ାକାବାକୁ ବସୁଛନ୍ତି । ଯେ ଦୁଇମାସ ହେଲେ ଆମ ରାଜ୍ୟରେ ମନ୍ତ୍ରୀ ହୋଇଛନ୍ତି ସେମାନେ ଦୁଇ ହାତରେ ପଇସା ସାଉଁଟିବାରେ ଲାଗିଗଲେଣି । ଏ ଧରଣରେ ନ୍ୟାୟ ଅନ୍ୟାୟର ମାଧକାଠି ଧରି ପିଲେ ଚଳିବେ ବୋଲି ଆଶା କରିବା ବୃଥା ।”

ମୁଁ କହିଲି, “ତେବେ ତ ଆମ ନାହିଁକି ଅମଳରେ ବି ଦୁର୍ଗତି ଦୂର ହେବ ନାହିଁ । ଏ ଦେଶର ଅବସ୍ଥା ତେବେ କ’ଣ ବଦଳିବାର ଆଶା ନାହିଁ ?”

ଦାସେ କହିଲେ, “ନାହିଁକି ଅମଳରେ କାହିଁକି, ଅଣନାହିଁ ପନୋତିଙ୍କ ଅମଳରେ ବି ଦୁର୍ଗତି ଦେଶରୁ ମୁଲୋପାସିତ ହେବ ବୋଲି ମୁଁ ମନେ କରୁନାହିଁ ; ଆମ ଅଣ-ଗୋଷ୍ଠି ବାପ, ପଣ-ଗୋଷ୍ଠି ବାପଙ୍କ ଅମଳରେ ବି ଦୁର୍ଗତି ଥିଲା । ବର୍ତ୍ତମାନ ଏହାର ମାତ୍ରା ବଢ଼ିଯାଇଛି — ଏତିକିମାତ୍ର ପ୍ରଭେଦ ।”

ମୁଁ କହିଲି, “ସେଇ ଯୋଗୁଁ ତ ଦେଶରସାତଲକୁ ଯାଉଛି ବୋଲି ମୁଁ କହୁଛି ।”

ସେ କହିଲେ, “ଦେଶ ରସାତଲକୁ ଯିବା କାହା ହାତରେ ନାହିଁ, ଏହା ବିଧାତାଙ୍କ ହାତରେ — ଏତିକି ବିଶ୍ୱାସ ହେଲେ, ଅବସ୍ଥା ଯେତେ ଅନ୍ଧାର ଦିଶୁଛି, ସେତେ ଦିଶିବ

ନାହିଁ । ଦୁର୍ନୀତି କଲେ ପୋଷାଡ଼ ନାହିଁ ବୋଲି ଯେଉଁ ଦିନ ଦୁର୍ନୀତିଗ୍ରସ୍ତ ଲୋକେ ବୁଝିବେ ସେଇଦିନ ପୁଣି ଦେଶର ଦୁର୍ଗତି ଦୂର ହେବାର ବାଟ ଫିଟିବ । ଯେ ନ ବୁଝିବେ, ସେଇ କେତେଜଣ ମାତ୍ର ରସାତଳକୁ ଯିବେ, ଯେପରି ଆମ ଅଖି ଆଗରେ କଂଗ୍ରେସବାଲି ଯାଇଛନ୍ତି ।”

ମୁଁ କହିଲି, “ଯେ ରହୁଛନ୍ତି, ସେ ତ ବିଶମାତୃ ଦେଖି କୋଳଥ ପରି ଚେପା ହେଉନାହାନ୍ତି !”

ଦାସେ କହିଲେ, “କଂଗ୍ରେସବାଲିଙ୍କ ଦୁର୍ନୀତି ବିରୁଦ୍ଧରେ ଯେଉଁମାନେ ସଂଗ୍ରାମ କରି ଏବେ ହାତକୁ କ୍ଷମତା ନେଇଛନ୍ତି ସେମାନଙ୍କୁ ବି ତ କଂଗ୍ରେସବାଲିଙ୍କ ଭୋଗ ସଂକ୍ରମିତାର ଦେଖାଗଲାଣି । ନିଜେ ଭୋଗଗ୍ରସ୍ତ ହୋଇ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ଭୋଗ ଛଡ଼ାଇବାକୁ ବଳଦ ମୁଣି ଧରି ବୁଲିଲେ କିଛି ଫଳ ହେବ ନାହିଁ । ଉପରେ ଥିବା ଲୋକଙ୍କ ଆଚରଣଶୈଳି ହେଲେ, ଦୁର୍ନୀତି ଆପେ ଆପେ ଚପିଯିବ, ଏବଂ ତଳସ୍ତରରେ ଯେଉଁଠାରେ ରହିବା କଥା ସେଇଠାରେ ଯାଇ ଗହୁବ । ତାହା ନ ହେବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଜୀବନ-ସ୍ରୋତର ଭୈରବରେ ଦେଶ ପଡ଼ି ଶିଙ୍ଘିବୁଡ଼ା ଖାଉଥିବ ।”

ମୁଁ କହିଲି, “ସେଇଠି ତ ଶେଷ ।”

ସେ ପ୍ରତିବାଦ କଲେ, “ଭୈରବରେ ପଡ଼ିବା ମଣିଷଙ୍କ ଭିତରୁ ଶହେକେ ପରୁଣ ବଢ଼ିଯାନ୍ତି । ସମଗ୍ର ଦେଶଟା ଶେଷ ହେବ କାହିଁକି ? ଖଣ୍ଡିଆ ଖାଲ ହୋଇ ଏହା ପୁଣି ବାହାରବ ଓ ଆଗରେ ଭୈରବରେ ପଡ଼ିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପୁଣି ସ୍ରୋତରେ ଭାସି ଆଗେଇବ । ଏଇ ତ ସଂସାରର ଘାତ । ପୂର୍ବେ ଏ ଦେଶ ବହୁତ ଭୈରବରୁ ବଢ଼ିଛି ; ଏ ଭୈରବରୁ ବି ବଢ଼ିବ ବୋଲି ଶ୍ରେୟ କରବା କି ଆମର ଧର୍ମ ।”

ମୁଁ ଏହା ଭଲ କରି ବୁଝି ନ ପାରିଲେ ବି ତୁମ୍ଭା ହେଲି ; ସେତେବେଳକୁ ସଂଧ୍ୟା ଲାଗି ଆସୁଥାଏ ।

(୨)

ଦାସଙ୍କ ଗାଁରେ ପହଞ୍ଚି ସ୍ଥାନୀୟ ଦେବମନ୍ଦିରରେ ଆହାରର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରିବା ବୋଲି ଯୋଜନା କରୁଥିଲି । ମୁଁ ଅନ୍ୟ ଖାଇବାକୁ ଇଚ୍ଛାକରେ ନାହିଁ ବୋଲି ବୁଝି ମହାପାତ୍ର ସେ ମହାଦେବ ମନ୍ଦିରର ପୁଜାସ୍ଥଳ ସଙ୍ଗେ କଥାବାର୍ତ୍ତା କରିବେ ବୋଲି କହିଥିଲେ । ଦାସେ ଏକଥା ଶୁଣି କହିଲେ, ‘ଦେବମନ୍ଦିର ବ୍ୟତୀତ ଅନ୍ୟ କୌଣସିଠାରେ ଆହାର କରିବେ ନାହିଁ ବୋଲି ଯଦି ବ୍ରତ ଥାଏ, ଅଲଗା କଥା । ଆମ ଏଇଠାରେ କୌଣସିମତେ ଗଣ୍ଡେ ଫୁଟେଇବାର ବ୍ୟବସ୍ଥା କଲେ ଆପଣଙ୍କୁ ସୁରକ୍ଷା ହେଉ କି ନ ହେଉ, ଆମକୁ ସୁବିଧା ।’

ମହାପାତ୍ରେ ଜବାବ ଦେଲେ, ‘ହଁ, ତୁମ ଘର ରୋଷେଇଠାରୁ ଠାକୁର ମନ୍ଦିରରେ ଭଲ ହେବ, ଏଥିରେ ଆଉ ସନ୍ଦେହ କ’ଣ ? ବାରକୁଲ ବାବୁ ଯଦି ତୁମ ଘରେ ଖାଇବାକୁ କଷ୍ଟ ସ୍ୱୀକାର କରିବେ, ତେବେ ମୁଁ ମଧ୍ୟ ସଙ୍ଗମେଳରେ ସେ କଷ୍ଟ ସ୍ୱୀକାର କରିବାକୁ ରାଜି । ଆମ ଘରେ ଗୃହଣୀ ଯେଉଁ ଢଳି ଢଳଣ ଚାଲିଗଲା କରିବେ, ତାହାର ଲେଉଟ ସମ୍ବରଣ କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ ।’

ଦାସେ ଖୁବ୍ ହସିଲେ, କହିଲେ, ‘ଆରେ ହଁ ତ, ତୁମର ତ ସୁଖୀ ପରିବାର ! ଏ ଓଲଟା ଆମ ଏଠାରେ ଚଳିଯାଉ, କାଲି ତୁମ ଗୃହଣୀଙ୍କ ଆଦ୍ୟ ଗ୍ରହଣ କରିବା । ମୁଁ ବି ରନ୍ଧାବତାରେ ତାଙ୍କୁ ଟିକିଏ ସାହାଯ୍ୟ କରିବି ।’

ପରେ ଜାଣିଲି, ମହାପାତ୍ରେ ବିପତ୍ତି କି । ସାତବର୍ଷ ହେଲା ତାଙ୍କ ସହଧର୍ମଣୀ ତାଙ୍କର ଅଗ୍ରଗାମିନୀ ହୋଇ ଆଉ ସୁରରେ ତାଙ୍କ ପାଇଁ ବସା ଛୁଆ ବ୍ୟବସ୍ଥା କରିବାକୁ ଯାଇଛନ୍ତି ବୋଲି ମହାପାତ୍ରଙ୍କଠାରୁ ଶୁଣିଲି । ବିବାହର ଫଳପୁଷ୍ପ ଦୁଇଟି ପୁଅ ଓ ଗୋଟିଏ ଝଅ । ବିଅଟି ତା’ ସ୍ତ୍ରୀ ସଙ୍ଗରେ ଗୋଟିଏ ଗୁଳିର ଜାଗାରୁ ଆଉ ଗୋଟିକୁ ବଦଳି ହେବାରେ ଲାଗିଛି । ଗତ ଦେଢ଼ବର୍ଷରେ ତାଙ୍କର ହେଲଣି ଢଳି ଜାଗା । ଏବେ ଯାଇ ପହଞ୍ଚିଛନ୍ତି କୋରାପୁଟର ମାଲକାନଗିରିରେ । ମହାପାତ୍ରେ କହନ୍ତି, ‘ଏଇଥର ତାଙ୍କ ହାଣ୍ଡିରେ କଳା ପଡ଼ିବ । ଏ ସ୍ଥାନକୁ ଲେଉଟେଇ କୌଣସି ପ୍ରତିଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱୀ ଭୁବନେଶ୍ୱରରେ କଳ ମୋଡ଼ିବାର ସମ୍ଭାବନା କମ ।’ ବୁଝିଲି, ମହାପାତ୍ରଙ୍କ କୁଟୁମ୍ବକୁଟି ଟିକିଏ ନିଶ୍ଚୟ ହୋଇଥିବାରୁ ମହାପାତ୍ର ପାଶୁ ଚରନ୍ତ ହାତ କରି ପାରନ୍ତି ନାହିଁ ।

ଆଉ ପୁଅ ଦୁଇଟି — ଦୁହେଁ ବିବାହତ, ସନ୍ତାନସନ୍ତତି ଯୋଡ଼ିଏ ଢଳି ଲେଖାଏ ହେଲେଣି । ବଡ଼ ବୋହୂ ଗୁଣି ମାସ ଶୁଣୁରଙ୍କ ସେବା କରିବାକୁ, ଅର୍ଥାତ୍ ଶୁଣୁରଙ୍କ ସେବା ଗ୍ରହଣ କରିବାକୁ ବଡ଼ କଷ୍ଟରେ ରାଜି ହୋଇଥିଲେ, କିନ୍ତୁ ଗୁଣିମାସଯାକ ତାଙ୍କ ନିଜ ଦେହ ଭଲ ରହିଲା ନାହିଁ । ନାତିନାତୁଣୀ ଜେଜେଙ୍କ ପାଖ ନ ଗୁଡ଼ିବାକୁ ଯେତେ କାନ୍ଦିଲେ ବି ବାଧାହୋଇ ତାଙ୍କୁ ଖଡ଼ଗସୁରରେ ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ରେଳବାଇ କଲେମାରେ ରହିବାକୁ ହେଲା । ବିରକ୍ତରେ ଦାସେ କହନ୍ତି, “କୋଇଲା ଧୁଆଁ ଦ୍ୱାରା ବିଶୋଧିତ ବାୟୁ ସେବନ କଲେ ବଡ଼ ବୋହୂଙ୍କର ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ ଭଲ ରହେ ।” ଆଉ ଦ୍ୱିତୀୟ ବୋହୂ, ସେ ତ ଦିନେହେଲେ ମହାପାତ୍ରେ ବା ମହାପାତ୍ରାଣୀଙ୍କ ପାଖରେ ଚଳିନାହାନ୍ତି । ମଫସଲ ଗାଁରେ ପାଣିମୁଦ୍ରେ, ପବନ ଟିକେ ମିଳିବ ନାହିଁ, ରହନ୍ତେ କିମିତି ।

ମହାପାତ୍ରଙ୍କୁ ନିଜେ ରୋଷେଇ କରିବାକୁ ପଡ଼େ । ମହାପାତ୍ରେ ଆପଣେ ରୋଷେଇ ପ୍ରତିସ୍ତ୍ରୀକୁ ବଡ଼ ସରଳ କରିଦେଇଛନ୍ତି । ଦିନେ ଗୋଟାଏ ବଡ଼ ହାଣ୍ଡିରେ ଗୁଣି ତହିଁଲ ଧର୍ମନ୍ତ ଗୁଣିଲ ଫୁଟାଇ ଦିଅନ୍ତି । ସେଇ ଓଲଟ ତବତଭୂତ ଖିଆ ହୁଏ, ଟିକିଏ ପାଣିଆ ଢଳଣ ସହିତ । ତା’ପରେ ହାଣ୍ଡିରୁ ଭାତ ସରିବା ଧର୍ମନ୍ତ ଗୁଣିଲ ପଖାଳ, ସାଙ୍ଗକୁ ଶାଗ-ଖରଡ଼ା କମ୍ପା ଆଳୁ ପୋଡ଼ା ।

ମହାପାତକର ପୈତୃକ ଓ ସ୍ତ୍ରୀପତିତ ହୋଇ ପ୍ରାୟ ପରୁଣ ଏକର ଜମି—ସବୁ ହାତ ଚାଷ । ପ୍ରତିବର୍ଷ ଅନ୍ତତଃ ଶହେ ଭରଣ ଧାନ ବଳନ୍ତି ।

ଏସବୁ ପ୍ରଥମେ ଶୁଣିଲବେଳେ ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କୁ ‘ଯଜ୍ଞ’ ବୋଲି ମନେ ମନେ ବିଚାରୁଥିଲି । ପ୍ରଥମେ ମନକୁ ଦଖଲ କରିଥିବା ଧାରଣା ସମ୍ଭଲେ ଉପାଡ଼ିବାକୁ ବେଳି ଲାଗୁଛି । କିନ୍ତୁ ଦାସକଠାରୁ ଶୁଣିଛି, ଧାନ ବନ୍ଦୀ ହେବା ବେଳି ହେଲେ ଦୁଇ ପୁଅଯାକ କ୍ୟାଲୁଏଲ ଛୁଟି ନେଇ ଚାଲି ଆସନ୍ତି ଓ ଧାନ ବନ୍ଦୀ ଟଙ୍କାତକ ବାଣ୍ଟିକୁଣ୍ଠି ଦେନଯାନ୍ତି । ଯାହା ବଳକା ରହେ ସେଥିରେ ମହାପାତକ ଖୁରାକି ଚଳେ ଓ ଚାଷଖର୍ଚ୍ଚ ହୁଏ ।

ଏ ଗାଁ ଗୁଡ଼ିବାର ଦିନେ ଦୁଇଦିନ ପୁଞ୍ଚୁ ମହାପାତକ କୃପଣତାର ଚାଷୁଷ ପ୍ରମାଣ ପାଇଲି । ଦାଣ୍ଡକୁ ଭିକାଞ୍ଚିବ ଆସିଲେ, ସେ ପାଟି କରିବାର ଶୁଣିଆଏ, ‘ଏଲୁଡ଼ାକ ମଣିଷକୁ ବସେଇ ଉଠେଇ ଦେବେ ନାହିଁ । ଟିକିଏ ବନ୍ଧୁମେଲରେ କଥାବାଜ୍ଞା ହୋଇ ବସିବ ତ ଦାଣ୍ଡଦୁଆରେ ଆସି ହାଜର ।’ ବିଚରୁ ଭିକାଞ୍ଚିମାନ ପଦେ ଉତ୍ତର ନ ଦେଇ ଚାଲିଯାନ୍ତି । ମହାପାତକକୁ ଲାଗୁଲି ଜଣେ ଦୁଇଜଣଙ୍କୁ ଦୋ-ଫଜସି ଗୋଟାଏ ପକେଇ ଦେବାକୁ ମୁଁ ଥରେ ଥଧେ ଚେଷ୍ଟା ବି କରିଆଏ । ମନେ ମନେ ବିଚାରେ, ‘ଲୋକଟାର କଥାଲୁଡ଼ାକ ଏଡ଼େ ସରସ, କିନ୍ତୁ ମନଟା କେଡ଼େ ସଙ୍ଗର୍ଷ !’ ଅତିଅ ଭଗ୍ନାଣ ହୋଇ ଫେରିଯିବା ଯେ ମହାପାତ ! ତାଙ୍କ ମହାପାତ କଥା ଚିନ୍ତା କଲବେଳେ, ମୋର ଖିଆଲ ନ ଥିଲା ଯେ ଲୋକଙ୍କୁ ଭଲକରି ନ ଦେଖି ନ ଚିହ୍ନି, ତାଙ୍କ ବିଷୟରେ ଗୋଟାଏ ଧାରଣା କରିବାର ମହାପାତ ମୁଁ କରି ବସିଛି । ଏ ଯୁଗରେ ସ୍ତ୍ରୀକୁ ପାପ ବୋଲି କେହି ବିଚାରୁ ନାହାନ୍ତି । ଇଂରେଜଙ୍କ ଅମଳରେ, ନିଜ କୋଠାଘର ଝରକାବାଟେ ଆମ ଦେଶକୁ ଚାହିଁ ଦେଇ, ମୌଲିବାଙ୍କ ମୁହରୁ ଆମ ଶାସ୍ତ୍ର ଭଙ୍ଗମା ଶୁଣି, ସାହେବ ସିଭିଲଆନମାନେ ଆମ ଧର୍ମ ଓ ସମ୍ପ୍ରଦାୟ ବିଷୟରେ ପ୍ରକାଶ ପୁସ୍ତକମାନ ଲେଖିଯାଇଥିଲେ, ଯାହାକି ଏବେ ସୁଦ୍ଧା ଆମ ପିଲାଙ୍କର ପାଠ୍ୟପୁସ୍ତକ ହୋଇଛି । ଏବେ ତ ଆମେରିକୀୟ ଧର୍ମଟକମାନେ ଉଡ଼ାଜାହାଜ ଉପରୁ ଓ ଉଡ଼ାଜାହାଜ ଷ୍ଟେସନର ବିଶ୍ରାମ-ଗାରରେ ଭାରତକୁ ଦେଖି, ପ୍ରାମାଣିକ ସଦର୍ଭମାନ ଆମ ହୃତାର୍ଥେ ପ୍ରକାଶ କରୁଛନ୍ତି । ଏକଥା ଓ ମୁଁ ଏ ଗାଁ ଗୁଡ଼ିଲ ପୁଞ୍ଚୁ ମହାପାତକକୁ ‘ଆବିଷ୍କାର’ କରିବା କଥା ପଛକୁ ରହି ।

ସେଦିନ ରାତିଓଲି ଆମେ ଖାଇ ବସିଲୁ ଚିନ୍ତନ — ଦାସେ, ମହାପାତକ ଓ ମୁଁ । ଆମ ଦୁହିଁଙ୍କ ପାଇଁ ବଡ଼ା ହୋଇଆଏ ରୁଟି, ଭରକାଣ୍ଡ ଓ ଦୁଧ ; କିନ୍ତୁ ଦାସକ ପାଇଁ ବଡ଼ା ହୋଇ-ଆଏ କଂସାଏ ପଖାଲ ଓ ଗୋଟାଏ ବଡ଼ ଗିନାରେ ଗଅଂଗିନେ ସନ୍ତୋଳା । ଖାଦ୍ୟର ପରିମାଣ ଅସ୍ପଷ୍ଟର ସୂଚନା ଦେଉନଥାଏ । ସନ୍ତର୍ପଣରେ ଏ ପାତ ଅନ୍ତରର କାରଣ ପରୁଣବାରେ ମହାପାତକ କହିଲେ, ‘ପ୍ରାୟ ବର୍ଷେ ହେଲା ଦାସେ ଆପଣେ ଖାଦ୍ୟ ବଦଳାଇ-ଛନ୍ତି । ଆଗେ ରାତିବେଳା ରୁଟି, ପରଟା ବା ଲୁଟ ଖାଉଥିଲେ । ଠାକୁ ଦିଠା ଦିଅଣ ହେଉ-ଥିଲା । ଦୁଧ ପାଏ ମଧ୍ୟ ପିଇଥିଲେ । ବର୍ତ୍ତମାନ ରାତିଓଲି ପଖାଲ, ସନ୍ତୋଳା, ସକାଳଓଲ ଭାତ ସଙ୍ଗେ ଠାଏ ଦିଅଣ ।’

ମୁଁ କହିଲି, “ରାତିଓଳି ବୃକ୍ଷଗଣର ପକ୍ଷରେ ରୁଟି, ବିଶେଷ କରି ଖଲିରୁଟି ଭଲ ବୋଲି ଜାକ୍ରମାନେ କହନ୍ତି ।”

ଏକଥାର ସମର୍ଥନ ମିଳିଲା ଆମେ ଯେଉଁ ବାରଣ୍ଡାରେ ବସି ଖାଉଥିଲୁ ତାକୁଇ ଲାଗି ଥିବା ଘର ଭିତରୁ - “ଯେତେ ଶୁଣିଲେ କଣ ହେଉଛି । ଜାକ୍ରମ ତ ସେ ନିଜେ । ମଣିଷ ବସୁଥିବୁ ବୁଝି ପିନା ସବୁ କରେ ! ସ୍ଵାକ୍ଷର ସବୁ ଓଲଟା । ଶୁଣ, ଶୁଣ, ସମସ୍ତେ କଣ କହୁଛନ୍ତି ।”

ମହାପାତ୍ରେ ଜବାବ ଦେଲେ, ‘ଭଉଳ ! ଅଦୃଶ୍ୟ ଥାଇ କାହିଁକି ଶର ନିକ୍ଷେପ କରୁଛ ? ସମ୍ମୁଖ ସମରକୁ ଆସ ।’

ଦାସେ କହିଲେ, ‘ସେ ଯେଉଁ ବାବୁ ଆସିଛନ୍ତି, ସେ ତୁମ ଝିଅଠାରୁ ଟିକିଏ ବଡ଼ ହୋଇ ପାରନ୍ତି । କିନ୍ତୁ କୋଇଁଙ୍କଠାରୁ ନିଶ୍ଚୟ ସାନ । ଦେଖାଦେଲେ କୌଣସି ବିପଦ ନାହିଁ । ପାଟି ତ ଆଉ ସାଇକୁ ଶୁଭିଥିବ, ଦେଖା ଦେବାକୁ କୁଣ୍ଡା କାହିଁକି ?’

ଭିତରୁ ଜବାବ ଆସିଲା, ମୁଁ ସବୁଦିନେ ଆଉ ବୋହୂ ହୋଇ କୋକିଲ ପରି ଭାରି ପାରିବି ନାହିଁ ।’

ମହାପାତ୍ରେ କହିଲେ, ‘ସାଧୁ, ସାଧୁ ! ତୁମେ ବୋହୂ ନ ହୋଇ ଆମ ଆଗକୁ ବାହାରିବା ତ ଆମେ ବୁଝୁଁ । କାଲି ତିନିଜଣ ଏକାଠି ହେଲୁ ବୁଦ୍ଧିଜୀବୀ ନ ହେବାରୁ ଖେଳ ବାଜିଏ ହୋଇ ପାଲେ ନାହିଁ । ତୁମେ ପରଦା ପ୍ରଥା ଗ୍ରହଣଲେ ସେ ଅସୁବିଧା ରହନ୍ତା ନାହିଁ ।’

ଭିତରୁ ଯେଉଁ ଶବ୍ଦଟା ଆସିଲା ତାହା ଗାଳି ବୋଲି ମନେ ହେଲା । ଉକ୍ତି-ପ୍ରୟୁକ୍ତି ଏତକରେ ଶେଷ ହେବାରେ ମୁଁ ପୁଣି ‘ରାତିଓଳି ରୁଟି’ କଥା ଧକାଇଲି ।

ଦାସେ କହିଲେ, ହଁ, ମୁଁ ଶୁଣିଛି, ଜାକ୍ରମମାନେ ରାତି ଓଳି ପାଇଁ ରୁଟି-ପଥ୍ୟ ବ୍ୟବସ୍ଥା କରନ୍ତି । ତଦନୁସାରେ ମୁଁ ବି ଅନେକ ଦିନ ରୁଟି ଖାଇଛି । କିନ୍ତୁ ଗତ ବର୍ଷର ଅଭିଜ୍ଞତାରୁ ଜାଣୁ ଛୁ । ବୃଥାରେ ରୁଟି ପାଇଁ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଦହଗଞ୍ଜି କରୁଥିଲି ।

ପୁଣି ଭିତରୁ ଜବାବ ଆସିଲା, “ତୁମେ ନ ଖାଉଛ ବୋଲି ତ ଆଉ କାହାର କିଛି ଦହଗଞ୍ଜି ନାହିଁ । ପିଲେ ତ ପୁଣି ରୁଟି ଖାଉଛନ୍ତି । ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ତୁମେ ଖଣ୍ଡେ ଖାଇ ନ ଦେଇ ବରଂ ଦହଗଞ୍ଜି କରୁଛ ।”

ଏ କଥାର ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ଉତ୍ତର ନ ଦେଇ ଦାସେ ପୁଣି କହିଲେ, ‘ମୁଁ ଅନୁଭବ କରୁଛି, ଗତ ବର୍ଷକଯାକ ମୋର ସ୍ଵାସ୍ଥ୍ୟ ବେଶ ଭଲ ରହିଛି । ମୁଁ ତ ଅନୁଭବ କରୁଛି, ଆମ ଏ ଦେଶରେ ରାତିଓଳି ଧଖାଳ ପୁଂଜିଏ ଖାଇଲେ ଦେହ ଭଲ ରହୁଛି । ମୋର ବାପ, ଗୋସି ବାପ ବି ଧଖାଳ ଖାଉଥିଲେ ।’

ମୁଁ କହିଲି, ‘ପୁଂଜିଏ ସେ ଖାଦ୍ୟ ଅଭ୍ୟାସ ଆଉ କ’ଣ ଅଛି ? ଆମ ଆଡ଼େ ଖୁବ୍ କମ୍ ଲୋକଙ୍କର ରାତିଓଳି ଭାତ ରନ୍ଧା ହେଉଥିଲା । ଅଜିକାଲି ଦିଓଳି ଭାତ ରନ୍ଧା ହେଉନ-
ଥିବା ଘର ଗୋଟିଏ ବି ନାହିଁ ।’

ଦାସେ କହିଲେ, ‘ଏ ଧରିବର୍ତ୍ତନର ଫଳ କ’ଣ ହୋଇଛି ? ଲୋକେ ଅଧିକ ସୁସ୍ଥ ବା ସବଳ ହୋଇଥିବାପରି ତ ଆଖିକୁ ଦିଶୁନାହିଁ । ଦେଶରେ ଜାଲେଣି କାଠର ଘୋର ଅଭାବ ପଡ଼ିଲଣି ।’

ମହାଧାସେ କହିଲେ, ‘ଖାଲି କ’ଣ ପଖାଳ ଗୁଡ଼ିକାରୁ ଭୋଗ ବଢ଼ିଛି ? କାଠ ଯାହା ଖର୍ଚ୍ଚ କରୁଥାନ୍ତୁ ସେତକ ଭରିଣା କରିବାକୁ ନୂଆ ଗଛ ତ ଲାଗୁନାହିଁ, କାଠ ଆସିବ କୁଆଡ଼ୁ ।’

ଦାସେ କହିଲେ, ‘ସେ କଥା ସତ । ମୁଁ କହୁନାହିଁ ଯେ, ଖାଦ୍ୟ ଅଭାବ ବଦଳିବା ଭୋଗର ଏକମାତ୍ର କାରଣ । କିନ୍ତୁ ଏହା ସେ ଗୋଟିଏ ପ୍ରଧାନ କାରଣ, ଠିକ ଭାବରେ ଗବେଷଣା କଲେ ଜଣାଯାନ୍ତି । ମୁଁ ଥରେ ମୋ ଦ୍ଵାରା ପରିଚାଳିତ ଗୋଟିଏ ସ୍କୁଲରେ ୧୦ ଜଣ ପିଲାଙ୍କୁ ରୁଟି, ଓ ଦଶଜଣ ପିଲାଙ୍କୁ ପଖାଳ ଏକାଦିକ୍ରମେ ଦୁଇମାସ ଖୁଆଇଥିଲି । ଦୁଇ ମାସ ପରେ ପରୀକ୍ଷା କରି ଡାକ୍ତର ସ୍ଵୀକାର କରିଥିଲେ ଯେ, ପଖାଳଖିଆ ପିଲାଗୁଡ଼ିକ ରୁଟି ଖିଆଙ୍କ ଅପେକ୍ଷା ଓଜନରେ ବଢ଼ିଥିଲେ ।’

ଗବେଷଣାର ଶତକ୍ରମେ ମନେ ମନେ ପସନ୍ଦ କଲି । ଆଜିକାଲି ଆମ ଦେଶରେ, କୌଣସି କାର୍ଯ୍ୟର ଫଳ ପରୀକ୍ଷା କରି ଦେଖିବାକୁ କାହାର ଧ୍ୟେୟ ନାହିଁ । ମୁଁ ଜାଣେ ମାଗଣା ମିଳୁଛି ବୋଲି ବିଦେଶରୁ ଆସୁଥିବା ଭିକାରିମାନଙ୍କୁ ବଢ଼ିକା ଆମ ପିଲାଙ୍କୁ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟରେ ଦିଆଯାଉଛି । ସେଥିରୁ କେତେ ଅଂଶ ଶରୀର ଗ୍ରହଣ କରୁଛି ଓ କେତେ ଅଂଶ ମଳରେ ବହର୍ଣ୍ଣିତ ହୋଇଯାଉଛି ତାହା ଦେଖିବା କେହି ଦରକାର ମନେକରୁନାହାନ୍ତି । ଯେଉଁ ଅଂଶତକ ଶରୀରରେ ରହୁଛି ତାହା ଉପକାର କରୁଛି କି ଅପକାର କରୁଛି ସେ ସଂଶୟ ତ ମନରେ ନ ହେବାର କଥା । ଖବରକାଗଜରେ ପଢ଼ୁଥାନ୍ତୁ, କଳାବଜାର ବେଧାଗମାନେ ବିଦେଶୀ ଔଷଧର ନାମ, ଜାଲ କରି ନିଜ ଚିତ୍ତର ଦୋଷଯୁକ୍ତ ଓଷଧ ଶିଶିରେ ମାରି ଦେଉଛନ୍ତି ; ପୁଣି ପଢ଼ୁଥାନ୍ତୁ, ଆମେରିକାରେ ଯେଉଁ ଔଷଧରେ ଦୋଷ ବାହାରୁଛି ତାହା ସେ ଦେଶରେ ବ୍ୟବହାର କରିବାକୁ ନିଷେଧ କରାଯାଉଛି, କିନ୍ତୁ ତାହା ବିଦେଶକୁ ରପ୍ତାନି କରିବାକୁ ମନା ନାହିଁ । ଭିକାରିଗୁଡ଼ିକ ଗଲିଆ କି ଭଲ, ଭିକାଗୀ ଯେପରି ପରୀକ୍ଷା ନ କରି ମୁଣିରେ ପକାଏ, ସେହିପରି ଦାନ ବା କରଜ ସୁନ୍ଦର ବିଦେଶରୁ ଯାହା ଆସୁଛି ତାହା ଆମେ ଆଗ୍ରହରେ ଗ୍ରହଣ କରୁଥାନ୍ତୁ ; ସେଭଳି ଔଷଧ ବା ଶିଶୁଖାଦ୍ୟ ବ୍ୟବସ୍ଥା କଲବେଳେ ଆମ ଡାକ୍ତରମାନେ ଟିକିଏ ବି ସନ୍ଦିଗ୍ଧ ହେଉନାହାନ୍ତି । ଏଭଳି ଡାକ୍ତରଙ୍କ ମତକୁ ଦାସେ ଆପଣେ ପସନ୍ଦ ନ କରି ନିଜେ ଖାଦ୍ୟର ଯେଉଁ ପରୀକ୍ଷା ଚଳାଇଛନ୍ତି ତା’ ବିରୁଦ୍ଧରେ ସୁଚ୍ଚ-ସୁଚ୍ଚ ଭାବେ କିଛି କୁହାଯାଇପାରେ ବୋଲି ମୋତେ ଦିଶିଲା ନାହିଁ ।

ମୁଁ କେବଳ ଏତକ କହିଲି, ‘ଆମେ ଯାହା ଖାଉଥାନ୍ତୁ ତଦ୍ଵାରା ଶରୀର ରକ୍ଷାର ସମସ୍ତ ଉପାଦାନ ମିଳୁଛି କି ନାହିଁ ତାହା ତ ଦେଖିବା ଉଚିତ ।’

ଦାସେ କହିଲେ, ‘ତା’ ସଙ୍ଗେ ଆହୁରି ମଧ୍ୟ ଦେଖିବା ଉଚିତ, ଆମେ ଯାହା ଖାଉ-ଥାନ୍ତୁ ତାଦ୍ଵାରା ଆମ ଶରୀରର ଯନ୍ତ୍ର ଉପରେ ଗୁଡ଼ାଏ ଗୁଣ ଯେପରି ନ ପଡ଼େ । ସେ ଯନ୍ତ୍ର

ସ୍ତ୍ରୀ ଆମ ଖାଦ୍ୟର ଉପଯୋଗ କରିପାରୁଛି କି ନାହିଁ ସେଥିପ୍ରତି ଧ୍ୟାନ ବି ଥିବା ଦରକାର ।’

ସେ ଠିକ୍ କ’ଣ କହିଲେ ସମଜି ନପାରି ମୁଁ ତୁମ୍ଭ ରହିଲି । ମହାପାତେ କହିଲେ, ‘ଯଦି ବା ଗୁପ୍ତ ପଡ଼ିଲୁ ତେବେ ଡାକ୍ତର ତ, ସଜନୀଗଢ଼ର ସବାଳୁଆ ପରି, ସାଲ୍ ସାଲ୍ ହେଲେଣି, ତାଙ୍କ ପରାମର୍ଶ ନେବାକୁ ହେବ । ତୁମେ ଜାଣଟି, ଆମ ଗୁରୁଦେବ ୮୦ ବର୍ଷ ବୟସରେ ବି ଶରୀର ରକ୍ଷାପାଇଁ ପ୍ରତ୍ୟହ ଗୋଟିଏ ଲେଖାଏଁ କୁକୁଡ଼ା ପାଞ୍ଚଟଙ୍କାରେ ଖାଉଛନ୍ତି ; ତଦ୍ୱାରା ଶରୀର ଉପରେ ଯେଉଁ ଗୁପ୍ତ ପଡ଼ୁଛି ତାହା ଦୂର କରିବା ପାଇଁ ପ୍ରତ୍ୟହ ସାତ ଟଙ୍କାର ଔଷଧ ଦେଉଛନ୍ତି । ଅଳ୍ପ ପ୍ରତ୍ୟଙ୍ଗ ଚଳୁନାହିଁ, ମସ୍ତିଷ୍କ ବିକୃତ ହୋଇଗଲାଣି, କିନ୍ତୁ ଦେହ ବେଶ୍ ଦୃଷ୍ଟପୁଷ୍ଟ ଅଛି ।’

ଦାସେ ମୁଖକୁ ମୁଖକୁ ହସିଲେ, କିନ୍ତୁ କଥାଟାକୁ ବାଆଁ ରେଇ ଦେଇ କହିଲେ, ‘ମୁଁ ତୁମକୁ ସେଥର ରେଳରେ ଦେଖିଥିବା ଆମେରିକୀୟ ସାହେବଙ୍କ କଥା କହିଛୁ ବୋଧହୁଏ ।’

ମହାପାତେ ହଁ କଲେ । ମୁଁ ସେକଥାଟା ଶୁଣିବାକୁ ଆଗ୍ରହ ହେବାରେ ଦାସେ ଆଧିଶେ କହିଲେ, ‘ଅନେକ ଦିନ ହୋଇଗଲାଣି—ମୋର ଗୁକରି ବେଲର କଥା । ମୁଁ ଦିଲ୍ଲୀରୁ ଆସୁଥାଏ । ଧ୍ୟାନବାଦ ଷ୍ଟେସନରେ ଜଣେ ଆମେରିକୀୟ ସାହେବ ମୋ କାମଗୁକୁ ଉଠିଲେ ; ସେତିକିବେଳେ ଟ୍ରେନ୍ର ଭେଜନାଲସ୍ତରୁ ଲୋକ ଆସି ଗୁଁ ଯାଗଲା । ମୁଁ ବରଦ କଲି, ଆମ ଦୁହଁଙ୍କ ପାଇଁ ଗୁଁ ଓ ଟୋଷ୍ଟ, ଆଗନ୍ତୁକ ଭଦ୍ରଲୋକଙ୍କର ମତ ନ ନେଇ । ଖାଦ୍ୟ ସରଞ୍ଚାମ ଆସିବାରେ ସେ ଖାଇସାରିଛନ୍ତି ବୋଲି ଆଗ ନାହିଁ କଲେ । କିନ୍ତୁ ଅବଶେଷରେ ଭଦ୍ରତା ଖାତରରେ ଗୁଁ କପେ ମାତ୍ର ଗ୍ରହଣ କରିବେ ବୋଲି କହିଲେ । ମୁଁ ତାଙ୍କ ପାଇଁ ଗୁଁ ତିଆରି କରିବାକୁ ବସିବାରେ କହିଲେ, ମୁଁ ଖାଲି ନାଲି ଗୁଁ ଟିକିଏ ଖାଇବି । ଖୁବ ଅଳ୍ପ ଚିନି ଦେବେ । ଦୁଧ ଖାଉ ନାହିଁ ।’ ସ୍ତ୍ରୀର ଉପରେ ଆଲୋଚନା ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ସେ କହିଲେ, ମୋତେ ହେଲଣି ବା’ସ୍ତ୍ରର ବର୍ଷ । ଶରୀରର ଯନ୍ତ୍ରଗୁଡ଼ିକର ଅବସର ନେବା ବେଳ ହୋଇଗଲାଣି । ଆପଣମାନଙ୍କ ପ୍ରୟୋଜନ ବା ମୋର ପ୍ରୟୋଜନରେ, ମୁଁ ସିନ୍ଧୁସାର କାରଖାନାର ବିଶେଷଜ୍ଞ ଇଂଜିନିଅର୍ ଭାବେ ପୁନର୍ମିୟୁକ୍ତ ହୋଇଛି ସିନା, ମୋ’ ଶରୀରର ଯନ୍ତ୍ରପାତି ତ ଆଉ ତାଜା ହୋଇ ନାହାନ୍ତି । ସେମାନେ ଗୁହାନ୍ତି, ତାଙ୍କ ଉପରେ ଗୁପ୍ତ, ଯେତେ ଦୂର ସମ୍ଭବ କମ୍ ହେଉ । ଦୁଧ ଖାଇଲେ ସେ ଗୁପ୍ତ ବଢ଼ିବ । ପାକଯନ୍ତ୍ର ଯେତେ ଶ୍ରାନ୍ତ ହେବ ସେଥିରେ, ଶରୀର ପୁଷ୍ଟ ହେବା ପରିବର୍ତ୍ତେ ଅଧିକ ଅଳ୍ପ ହେବ ସିନା ।’

‘ଭଦ୍ରଲୋକଙ୍କର ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ ବେଶ ଭଲ ଥାଏ । ମୁଁ ସେ କଥା ସ୍ମରଣକାରେ ସେ କହିଲେ, ‘ଶରୀରର ଯନ୍ତ୍ରପାତିକୁ ମୁଁ ଖୁବ୍ ଅବସର ଦେଉଛି ବୋଲି ସୁସ୍ଥ ରହୁଛି ।’ ଟିକିଏ ତୁମ୍ଭ ରହି ପୁଣି କହିଲେ, ‘ତା’ପରେ, ଦୁଧ ପିଲଙ୍କର ଖାଦ୍ୟ, ତାଙ୍କର ହାଡ଼ ଟାଣ ହେବାକୁ ଦୁଧ ଦରକାର । ଆମର ଆଉ ଶରୀର ଗଠନର ବେଳ ନାହିଁ; ଆମେ ସୁଅଦ ଲାଗୁଛୁ ବୋଲି ଦୁଧ ଖାଉଁ । ତହିଁରୁ କେତେ ମଲ ସାଙ୍ଗେ ବାହାରିଯାଏ ଜାଣିବା ଦରକାର ।’

‘ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ କଥାବାର୍ତ୍ତା ହୋଇ ମୋ ମନରେ କେତେ କଥା ଖେଳିଗଲା । ମୋ ଆଖିରେ ପଡ଼ିଲା, ଆମ ଦେଶରେ ମୋଟରେ ଯେତେ ଦୁଧ ଉତ୍ପନ୍ନ ହେଉଛି ତହିଁର ବେଶୀ ଭାଗ ଆମ ଦେଶର ବୃତ୍ତାମାନେ, ପିଲାଙ୍କ ପାଇଁ ନ ରଖି, ଚାଷୀ, ଚାଷୀରେ ପିଇଦେଉଛନ୍ତି । ଉଦ୍-ଲୋକ କହିଲେ, ‘ଆମେରିକାରେ ମୋ’ ବୟସର ଲୋକେ ଚାଷୀରେ ପ୍ରାୟ ଦୁଧ ଖାନ୍ତି ନାହିଁ ।’

ମହାପାତ୍ର କହିଲେ, ‘ତୁମେ ତ ସେଇଦିନୁ ଏକାବେଳକେ ଚାଷୀ ଗୁଡ଼ିକ ଦେଇଛ ।’

ଦାସେ କହିଲେ, ‘ମୁଁ ବି ଅନୁଭବ କଲି ଯେ, ଶୀତପ୍ରଧାନ ଦେଶ କଥା ଯାହା ହେଉ ଆମ ଦେଶରେ ଅକାଳେ ସକାଳେ ଗରମ ଚାଷୀ ଗୁଡ଼ିକ ଗିଲି ପାକସ୍ଥଳୀ ଉପରେ ଉପଦ୍ରବ ହେଉଛି । ଏଣେ ଏଇ ଚାଷୀ ଟିକକ ପାଇଁ ସମ୍ପାଦ ଅଫିସରେ ମିଛ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଦରଖାସ୍ତ ଦେବାକୁ ପଡ଼ୁଛି । ମୁଁ ତ ଚାଷୀ ଗୁଡ଼ିକାର ପ୍ରାୟ ଦେଉବର୍ଷ ହେଲଣି । କିଛି କ୍ଷତି ହେବାର ଲକ୍ଷ୍ୟ କରୁଛ ?’

ମହାପାତ୍ର କହିଲେ, ‘କ୍ଷତିର କଥା ଦୂରେ ଥାଉ, ଏଠାରେ ଯେତେ କଷ୍ଟ ବିତରଣ ହେଉଛି, ସେଇତକ ଯଦି ତୁମ ଚାଷୀ ଗୁଡ଼ିକା ସାଙ୍ଗେ ବନ୍ଦ ହୋଇଥାନ୍ତା ତେବେ ମାଣେ କୁଣେ ଜମି କଣି ସାରନ୍ତଣି ।’

ଉତ୍ତର ଆସିଲା ଅଦୃଶ୍ୟରେ ଥିବା ଦେଖାକଠାରୁ, ‘ଆପଣାର ତ ଚିନ୍ତା ପାଲଟିବା ଫି ବର୍ଷ ମରୁହେଉଛି, ମାଣେ କାହିଁକି, ବାଟିଏ ଲେଖି କଣିପକାଉନାହିଁ ? ଚାଷୀ କହୁଛୁ କୁହୁକୁ !’

ଦାସେ କହିଲେ, ‘ଏ କଥାକୁ ସମର୍ଥନ କରିବାକୁ ପଡ଼ୁଛି । ମହାପାତ୍ର ପଇସାଟିଏ ସଂଚକର ରଖିବାକୁ ପାପ ବୋଲି ମନେ କରନ୍ତି । କବାଟ ଆଉ କଣରୁ ଏ ଗାଡ଼ିକୁ ନିନ୍ଦା କଲପଣ ଯେଉଁ ଇଙ୍ଗିତ ମିଳିଲା ତାହା କିନ୍ତୁ ମୁଁ ସମର୍ଥନ କରୁନାହିଁ ।’

ମହାପାତ୍ର କହିଲେ, ‘ଭାଉଜଙ୍କର ମୁହଁରେ କଥେ, ମନରେ କଥେ । ସେ ନିଜେ ଯେତେ ସମ୍ପତ୍ତି ବିକି କରି ଦିଅନ୍ତି, ତା’ ଉଲ୍ଲାନାରେ ଆମେ ପାସଙ୍ଗରେ ପଡ଼ିବୁ ନାହିଁ ।’

ଦାସେ କହିଲେ, ‘ଏ ଦୁହିଁଙ୍କର ଯେପରି ବଚନିକା ଚାଲିଲଣି, ହାତରେ ସକ୍ତ ଶୁଣିଯିବ । ଚାଷୀକୁ ହାତ ଧୋଇବା ।’

ହାତ ଧୋଇସାରି ଦାଣ୍ଡ ଦୁଆର ଚାଷୀକୁ ଯିବା ବାଟରେ ଦାସେ କହିଲେ, ‘ଚାଷୀଲେ ବାବୁ, ଗାଁରେ ରହଲେ ଗାଁ ଲୋକଙ୍କ ଚଳଣିରେ ଚଳିବାକୁ ହେବ । ନ ହେଲେ, ସେମାନେ ହାଁ କରନ୍ତେବେ । ହାଁ କରନ୍ତେଲେ ଲୋକେ ନିଜେ ମରନ୍ତି, ନୋଚେରୁ ଯାହାକୁ ଦେଖନ୍ତି ତାକୁ ମାରି ମିଶନ୍ତି । ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଚଳିବାକୁ ହେବ, ପୁଣି ତାଙ୍କ ଭିତରେ ଯେ ଅପାରିବାର ତାଙ୍କ ଭଲ-ମନ୍ଦ ଆଡ଼କୁ ଟିକିଏ ନଜର ଦେବାକୁ ହେବ ।’

ମୁଁ କିଛି ଉତ୍ତର ନ ଦେଇ ଏଇ କଥାକୁ ମନରେ ପାହୁଲି । ବର୍ତ୍ତମାନ ଦେଶରେ ଯେଉଁ ସମସ୍ୟା ଉପଜୁଛି, ତା ଏଇ କଥାଟି ଅନ୍ୟଥା ହେବାରୁ ନୁହେଁ ତ ?

(୩)

ମୁଁ ଦାସଙ୍କ ଘରେ ରହିବାର ସେ ଦିନକୁ ସାତ ଦିନ ହୋଇଗଲାଣି । ପାଞ୍ଚଦିନ ପରେ ଥରେ କଥା ଉଠାଇଥିଲି ଗାଁରୁ ଏକାବେଳକେ ବିଦାୟ ନେଇ ଅନ୍ୟତ୍ର ଯିବାକୁ । ଲୋକଙ୍କର ଚଳଣି ଦେଖିବାକୁ ମୋତେ ଏଠାରେ ଯେଉଁ ସୁଯୋଗ ମିଳୁଥାଏ, ସେଥିରେ ମନ ଥାଏ, ଏଇଠାରେ ବର୍ଷେ ଖଣ୍ଡେ କଟାଇ ଦିଅନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ଦାସଙ୍କ ଆଦିତ୍ୟର ବୋହୂ ମୁଣ୍ଡରୁ ଓହ୍ଲାଇବାର ଅନ୍ୟ ଉପାୟ ନ ଦେଖି, ଅନ୍ତତଃ କେତେ ଦିନ ପାଇଁ ଏଠାରୁ ଅନ୍ୟତ୍ର ଚାଲି-ଯିବାକୁ ପ୍ରସ୍ତାବ କରୁଥିଲି । ଚାହିଁଆରଦିନ ସକାଳୁ ଏହାର ଯେଉଁ ପ୍ରତିକ୍ରିୟା ହେଲା ତା'ପରେ ମୋର ପ୍ରସ୍ତାବ ସାମୟିକ ହେଲେ ବି ମୁଲତକ୍ତ ରଖିବାକୁ ହେଲା ।

ଆମେ ସମସ୍ତେ ସକାଳେ ଗାଧୋଇ ପାଧୋଇ — ଅଧିକାଂଶ ନିତ୍ୟକର୍ମ କର ମଧ୍ୟ — ସକାଳ ନଅଟାରେ ଏକତ୍ରିତ ହେଲୁଁ; କେବଳ ମହାପାତ୍ର ଥାପି ନ ଥାନ୍ତି । ସେଦିନ ତାଙ୍କର ରୋଷେଇ ପାଳି । ଅନ୍ଧର ମହଲରୁ ମହାପାତ୍ରଙ୍କ ପାଖକୁ ଓଁକାରଣ୍ଡ ଗଲ ଓ ଚାନ୍ଦୋଳରେ ଥାପି ଚା'ର ସରଞ୍ଜାମ ରଖାହେଲା । ଭିତରୁ ହୁକୁମ ଆସିଥାଏ, ଆଜି ଦାସକୁ ଚା' ଖାଇବାକୁ ହେବ । ସେ ନ ଖାଇବାରୁ ‘ବାର’ ବାବୁ ଚା' ଖାଇନାହାନ୍ତି, ଆଉ ଯିବାକୁ ଜିଦ୍ କରୁଛନ୍ତି ।

ମହାପାତ୍ର ଚାଲିରୁ ଜାଲି କାଢ଼ିଦେଇ ଥାପି ପହଞ୍ଚି ମନ୍ତ୍ରବ୍ୟ ଦେଲେ, “ଦେଖୁଛୁ, ଆଜି ମନ କାମନା ପୂରଣ ହେବ । ଦାସେ ଚା' ଗ୍ରହଣଦେବାରୁ ମୁଁ ଗ୍ରହଣ ଗ୍ରହଣ ହେଉଥିଲି ସିନା ଆମ୍ଭାକୁ କାଟୁଥାଏ । ଚା'ରୁଲେ ଆଜି, ଏଇ ଚା'ଟା ଯୋଗୁଁ ଦୁବସହ ଜୀବନଟା କୌଣସିମତେ ଧରି ରଖିବାକୁ ହେଉଛି । ଏକମାତ୍ର ପାମାୟ, ଯାହାକି ଖରା, ବର୍ଷା, ଶୀତ ସବୁ ଚରୁରେ ସମାନ ଭାବେ ଆଦୃତ । ଦେଖିନାହାନ୍ତି ଷ୍ଟେସନମାନଙ୍କରେ ‘ଗରମ ଚା’ ଶୀତ ଦିନେ ବିଶେଷ ଗରମ, ଖରାଦିନେ ବିଶେଷ ଥଣ୍ଡା ?”

ନାୟକେ ଯୋଗ କଲେ “ଏବଂ ବର୍ଷାଦିନେ ଦିହକୁ ଗରମ ଓ ପେଟକୁ ଥଣ୍ଡା ।”

ଦାସେ କହିଲେ, “ଯାହାହେଉ, ଦିହରୁ ପେଟଟା ଆଜି ଭିତରେ ହେଲା ।”

ବାହାମାପତ୍ର ମନ୍ତ୍ରବ୍ୟ କଲେ, “କିଛି ବିଚିତ୍ର କଥା ନୁହେଁ । ବାପଠାରୁ ତ ପୁଣି ପୁଅ ଭିନ୍ନ ହେଉଛନ୍ତି । ମହାପାତ୍ର ଥାପଣେ ଯାହା କହିଲେ, ତାହା ସତ୍ୟ, ଶାସ୍ତ୍ରସମ୍ମତ । ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଗୀତାରେ କହିଛନ୍ତି —

‘ନ ଚା-ଭାବୟତଃ ଶାନ୍ତି ନ ଚା-ୟକ୍ରମ୍ୟ ଭାବନା ।’

ଚା' କାହିଁକି ଆସୁନାହିଁ ବୋଲି ଭାବୁଥିଲିଯାକ ମନରେ ଶାନ୍ତି ନ ଥାଏ; ଚା' ମିଳି-ଗଲା ତ ମନରେ କୌଣସି ଭାବନା ରହେ ନାହିଁ; କାରଣ, ଶାନ୍ତି ମନ ଭାବନା କରାବାରେ ଅସଙ୍ଗତଦୋଷହୀନ ।”

ସମସ୍ତେ ହସିଲେ, ମୁଁ ବି । ଏତିକିବେଳେ ଘରୁ ଲୋକ ଆସିଲା ଚା' କେଟଲ୍ ନେଇ ତୁଲିରେ ବସାଇବାକୁ । ମହାପାତ୍ରେ ଚା' କେଟଲ୍‌ଟି ହସ୍ତଗତ କରି କହିଲେ, “ମୋ ତୁଲିରେ ଭାତ ନକେଇ ହୋଇଯିବ । ପିଇବ ଯେବେ ପିଅ, ନ ହେଲେ ଏତକଜାକ ଅଜାଡ଼ି ଦେଇ ମୁଁ ଭାତ ଗାଳିବାକୁ ଯିବି ।”

ଦାସେ ମୁରୁକ ମୁରୁକ ହସି କହିଲେ, “ଶେଷୋକ୍ତ ପ୍ରସ୍ତାବରେ ମୁଁ ସମ୍ମତ । କିନ୍ତୁ ବାରଗୁଲ ଆଗ ଗୋଟିଏ କପ୍ ପିଅନ୍ତୁ । ସେ ନ ପିଇଲା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ମୋ ଉପରେ ଚା' ପିଇବାକୁ ହୁକୁମ୍‌ନାମା କାଏମ୍ ରହୁଛି ।”

ମହାପାତ୍ରେ କହିଲେ, “ତମେ ଏବେ ଟିକିଏ ଆଜି ପିଇଦେଉନ । କଣ ରାଣ୍ଡ-ଏକାଦଶୀ ବ୍ରତ ହୋଇଛି ।”

ଦାସକ୍ତ ଚା' ପିଇବାକୁ ବାଧ୍ୟ ନ କରି ମୁଁ ଟିକିଏ ପିଇଦେବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ଥିଲି । ମୁଁ ଏଠାକୁ ଆସିବା ଦିନୁ ଚା' ଗୁଡ଼ିକ—ନିୟମିତ ଖାଏ ନାହିଁ ବୋଲି ମିଛ କହୁ । କିନ୍ତୁ ମୁଁ ସେ କଥା କାର୍ଯ୍ୟରେ କରିବା ଦୂରେ ଥାଉ, ପ୍ରସ୍ତାବ କରିବା ପୂର୍ବରୁ ଦାସେ ସମସ୍ତଙ୍କ ପାଇଁ ଚା' ଢାଳିଯାଉ ଆପଣା ପାଇଁ ବି ଗୋଟିଏ କପ୍ ଢାଳିଲେ ।

ଚା' ପିଆ ଚାଲିବା ଭିତରେ ଦାସେ କହିଲେ, “ଖାଲି ଏ ଦୁରଭ୍ୟାସ ଚା' ବିଷୟରେ ନୁହେଁ, ବିଳାସ ସାମଗ୍ରୀ ବ୍ୟବହାରରେ ନୁହେଁ, ନିଜର ନିତ୍ୟପ୍ରୟୋଜନ ବିଷୟରେ ମଧ୍ୟ ସମ୍ମତ ହେବାର ବେଳ ଆସିଲାଣି । ଧର, ଭାତ ସାଜକୁ ଡାଲି—”

ମହାପାତ୍ରେ ଆଡ଼କୁ ଚାହିଁ ଦାସେ କହିଲେ, “ଡାଲିର ଦାସତ୍ୱରୁ ତ ରୂମେ ମୁକ୍ତ, ଯାଅ ଭାତଟା ଗାଳି ଦେଇ ଆସିବ ।”

ମହାପାତ୍ରେ କହିଲେ, “ଆସିଛି ଯେତେବେଳେ, ମୋ' ଉପାୟ ମୁଁ କରି ଆସିନାହିଁ ? ଆମ ହାଣ୍ଡିରେ ଭାତ ଦି'ପହର ଯାଏଁ ଗଢ଼ିଲେ ମଧ୍ୟ ନକେଇ ହେବ ନାହିଁ କି ପେଜଗୁପରା ହେବ ନାହିଁ । ନିଆଁ ତହିଁକରେ ସେମିତି ଉତ୍ତମ ହୋଇ ରହିଥିବ । ଡାଲି ବିଷୟରେ କଣ କହୁଛ କହ । ଶହୁ ବିଷୟରେ ଶୁଣିବାକୁ କିଏ ନ ଚାହେଁ ?”

ବାହୁମାପତ ଆରମ୍ଭ କଲେ, “ଭାଗବତରେ କହିଛନ୍ତି...”

ନାୟକେ ଶେକଲେ, “ହଉ ଥାଉ, ଗୀତାରେ ତ ଭଗବାନ୍ ଚା'ର ବ୍ୟବସ୍ଥା କଲେ, ଭାଗବତରେ କଣ ଅର୍ଥମ ?”

ବାହୁମାପତ କହିଲେ, “ଏମିତି ଡଙ୍କଭଙ୍ଗା କରିଦେଲେ ମୁଁ ନାଚୁର । ମୁଁ କ'ଣ ଭାଗବତରେ କୃଷ୍ଣ କହିଛନ୍ତି ବୋଲି କହିଲି ? ନାରଦ କହିଛନ୍ତି ।”

“ହଉ ଥାଉ, ଥାଉ, ସେ ବି ଭାରି ଭଲ ଲୋକ । ଡାଲି ବିଷୟରେ କଣ ଧଡ଼ିଛୁ ଶୁଣ । କଥା ବୋବାଇଲାଠାରୁ ତ ଏତେବେଳ ଯାଏଁ କୃଷ୍ଣ, ନାରଦଙ୍କ ସଙ୍ଗେ କଥାବାଣୀ ହେଲା, ଥାଉ କାହିଁକି ?”

ବଚନକା ଦି'ପହର ଯାଏଁ ଏମିତି ଶୁଲିକ ବୋଲି ଆଶଙ୍କା କରି ମୁଁ କହିଲି, “ନିତ୍ୟ ପ୍ରୟୋଜନ ବିଷୟରେ ସଫତ ହେବାକୁ ଯାହା କହିଲେ—”

ଦାସେ ଆରମ୍ଭ କଲେ, “ତାଲିର ଉଦାହରଣ ଦେଉଥିଲି । ଆପଣ କହିଦେ, ତାଲିର ଯେଉଁ ଖାଦ୍ୟସାର ତାହା ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟପାଇଁ ଦରକାର । ତାକୁ କମେଇଲେ ଦେହରକ୍ଷାରେ ବ୍ୟାପାତ ଆସିବ—ନା ?”

ମୁଁ ସେଇକଥା ବିଚାରୁଥିଲି ବୋଲି ମୁଣ୍ଡ ଟୁଙ୍ଗାରିଲି ।

ଦାସେ କହିଲେ, “ଦେହରକ୍ଷା ପାଇଁ କେଉଁ ପଦାର୍ଥରୁ କେତେ ହେଲେ ସୁସମ ହେବ ତାହାର ତାଲିକା ଆମ ଦେଶରେ ବହୁତ ପ୍ରଚାର ହୋଇଛି । କିନ୍ତୁ ଯେ ପ୍ରଚାର କରୁଥିଲେ ସେ ଏବେ ଜଣିପିଚ୍ଛ ପାଏ ଗୁଡ଼ିଲ ବି ଦେଇପାରୁନାହାନ୍ତି । ଜଣେ ତ କହୁଥିଲେ ଗୁଡ଼ିଲ ନ ଖାଇ କଦଳୀ ଖାଏ । ସେଇ କଦଳୀ ବିଷୟରେ ଟାପରା କରି ଲୋକେ ତାଙ୍କୁ ନିର୍ଦ୍ଦୋଷରେ ହରାଇଲେ । ସେ କଦଳୀ ଖାଦ୍ୟ ବ୍ୟବସ୍ଥା କରୁଥିଲେ ତାଙ୍କ ମୁଣ୍ଡରୁ ସୁସମ ଖାଦ୍ୟଚିନ୍ତା ବହୁ ଦୂରରେ ଥିଲା । ଗିରାନି ସମୟରେ ଯେ କୌଣସି ମତେ ପ୍ରାଣ ଧାରଣ କରିବାକୁ ସେ କହୁଥିଲେ ।”

ନାୟକେ କହିଲେ, ‘ତା’ ନୁହେଁ କଣ ? ମହାପାତେ ଉଠାଇଥିଲେ ଷ୍ଟେସନରେ ଗୁ’ ବିଜ୍ଞାପନ କଥା । ଏବେ ତ ଠାଏ ଶୁଣୁଥିଲି, ସରକାର କହୁଛନ୍ତି, ଗୁ’ ଖାଇବା ବନ୍ଦ କରି, ବେଶି ଗୁ’ ପତ ବିଦେଶକୁ ପଠାଇଲେ ବେଶି ବିଦେଶୀ ମୁଦ୍ରା ମିଳିବ, ବିଦେଶରୁ କଲକବଜା କରିବାକୁ ।”

ମହାପାତେ—ସବୁ କଲକବଜା ଆଗରେ ଏବେ ଉଦର-ଯନ୍ତ୍ର ପାଇଁ ଖାଦ୍ୟଶସ୍ୟ ବିଦେଶରୁ ଆଣିବା ଜରୁର ହେଲଣି ।

ଦାସେ ଟିକିଏ ଗମ୍ଭୀର ସ୍ୱରରେ କହିଲେ, “ଆଜି ସମସ୍ତେ ବଡ଼ ଖୁସି ମେଜାକ୍ରେ ଅଛନ୍ତି ; ସବୁ କଥାକୁ ରହସ୍ୟରେ ଉଡ଼ାଇ ଦେଉଛନ୍ତି ।”

ମହାପାତେ କହିଲେ, “ମେଜାକ୍ ଖୁସି ନ ହେବ କାର୍ଯ୍ୟକ ଯେ ? ତାଲି କିଲେ ମାତ୍ର ଦୁଇ ଟଙ୍କା କୋଡ଼ିଏ ପଇସା । ବାହୁମାଧକ୍ଷର ପ୍ରତ୍ୟହ ଏକ କିଲୋ, ମୋର ଦୁଇ କିଲୋ, ନାୟକଙ୍କର କେତେ ଟି ?—ପାସୋର ଦେଇଛି ।”

ନାୟକେ କହିଲେ, “ଆମର ଯେଉଁ ଗୋଟିଏ କିଲୋ ସେତକ । ଜଣେ କିଲୋକୁ, ଜଣେ ହଇଏ । ନାଲି ରାତିରେ ଏ ଘରୁ ଯାଇଥିଲ ଟିକିଏ ତାଲି । ଆମ କିଲୋ କହିଲେ, ଆମର ରାତିଓଲି ଭାତ ରନ୍ଧା ହୁଏ ବୋଲି ନିଧବୋଉ ଜାଣିଛନ୍ତି ପରା !”

ଦାସେ କହିଲେ, “ଆମର ସେ କଥା ପଢ଼ୁଥିଲ, ତାଲି ପଠାଇବା ବେଳେ । ରାଏ ହେଲେ, ମେଞ୍ଚା ମେଞ୍ଚା ହୋଇଛି, ଧଖାଳ ସାଙ୍ଗକୁ ଭଲ ହେବ ।”

ନାୟକେ ସମର୍ଥନ କଲେ, “ବେଶ୍ ହେଲା । କାଲି ଦି'ରୁ ଶ୍ରୀ ଅଧିକ ବି ଚଳିଗଲା । ମୁଁ ତ ଘରୁ ଶୁଣୁଥିଲି—ଦାସେ ଆଜିକାଲି ତାଲି ପ୍ରାୟ ଖାଉନାହାନ୍ତି ।”

ମହାପାତ୍ରେ କହିଲେ, “କଲେରୁ ଶୁଣିଲ ବୋଲି କହୁନାଅଁ ? ଦାସେ ରାତିଓଲି ପଖାଳ ବି ଖାଉଛନ୍ତି ତୁମର ପରି, ବାଡ଼ି ପରବା ସାଙ୍ଗେ । କିନ୍ତୁ ତୁମ କଥା ପିଆଜ, କାକୁଡ଼ି ଓ କସି କଲ୍ଲି ସଙ୍ଗେ ନୁହେଁ ।”

ବାହୁନାପତି କହିଲେ “ନାୟକଙ୍କ ପିତୃ ପିତାମହ ଶାଖାମୃଗ ବୋଲି ପରା ଗୋଟାଏ ଶାସ୍ତ୍ରରେ ଲେଖାହୋଇଛି ।”

ସମସ୍ତେ ହସିଲେ, ନାୟକେ ମଧ୍ୟ । ନାୟକଙ୍କ ପିତା ଲେଖାଲେଖାରେ ବାହୁନା-ପତିଙ୍କର ଅଜା । ହସ ଅମୃତପିବାରେ ସମସ୍ତେ ଟିକିଏ ଅସ୍ତ ହେଲେ । ଦାସେ କହିଲେ, “ମୋ ପିଲାଦିନେ ଆମ ଏ ଗାଁରେ ଗୋଟେ ହ’ଟା ଘର ବ୍ୟତୀତ ଆଉ କେଉଁଠି ପ୍ରତ୍ୟହ ଡାଲି ହେଉ ନ ଥିଲା । ସେତେବେଳେ ଡାଲି ସେରକ ଥିଲା ଛ’ ପଇସା । ଛ’ ପଇସା ଖର୍ଚ୍ଚ କରିବା ନାହିଁ ବୋଲି ସେ ଲୋକେ ଡାଲି ଖାଉ ନ ଥିଲେ ତାହା ତ ନୁହେଁ । ଆମ ଦଦେଇ କହିବାର ଶୁଣିଛୁ, ଯାହା ନିଜେ କରୁ ନ ଆଇଁ ବା ନିଜ ଗାଁରେ ହେଉନାହିଁ ତାହା ଖାଇବା ପାପ । ମୁଁ ରୁଣ୍ଡିଛୁ, ଯାହା ଆମ ପାଖଆଖରେ ଲୋକେ ପାଉ ନାହାନ୍ତି ତାହା ଖାଇବା ପାପ’ନ ହେଲେ ବି ଅସାମାଜିକ କାର୍ଯ୍ୟ । ଆମ ପାଖରେ ପଇସା ଅଛି ବୋଲି ଆମେ ଯଦି ଭଲ ଖାଇବା, ଭଲ ପିନ୍ଧିବା, ତେବେ ନ ପାଇବା ଲୋକର ମନରେ ଯେଉଁ ବିଷୋଭ ଜାତ ହେବ ତଦ୍ୱାରା ସମାଜ ଶୁଖିଲା ଭଳିଯିବ । ଲୋକଙ୍କର ବିଷୋଭ ଦୂର ହେବାକୁ ହେଲେ ଚଳଣିରେ ସମତା ଦରକାର ।”

ମୁଁ କହିଲି, ‘କିନ୍ତୁ ମୋର ଯଦି ବେଶି ରୋଜଗାର, ତେବେ କ’ଣ ଆପଣ କହୁଛନ୍ତି, ପଇସା ଜମେଇ ରଖିବି, ଆଉ ଦରିଦ୍ରଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ସମାନ ହୋଇ ଚଳିବି ?’

ଦାସେ ଉତ୍ତର ଦେଲେ, “ରୋଜଗାରର ଯେଉଁ ଅସମାନତା କଥା ଆପଣ କହୁଛନ୍ତି, ସେକଥା ଟିକିଏ ଭଲ କରି ଚିନ୍ତା କରନ୍ତୁ । ଆଗ ରୋଜଗାର କରିବା ପ୍ରକୃତ୍ତି, ନା ପଡ଼ିଣା ଘରଠାରୁ ଭଲରେ ଚଳିବାର ଆକାଂକ୍ଷା ?—କେଉଁଟା ଆଗ ହୁଏ ବିଗୁରନ୍ତୁ ଦେଖି ।”

ମୁଁ କହିଲି, “ନିଜ ଅବସ୍ଥା ଭଲ କରିବା ଆକାଂକ୍ଷା ତ ମଣିଷର ସହଜାତ ।”

ଦାସେ—“ସେ ବିଷୟରେ ମୋ’ର ସନ୍ଦେହ । ତଥାପି ଆପଣଙ୍କ ମତ ସ୍ୱୀକାର କରାଯାଉ । ମଣିଷର ଏହି ସହଜାତ ସ୍ୱାର୍ଥପରତା ନ ରୋକିଲେ ସମାଜର ଅବସ୍ଥା କ’ଣ ହେବ ବିଗୁରନ୍ତୁ ।”

ନାୟକେ କହିଲେ, “ତେବେ କ’ଣ ତମେ କହୁଛୁ, ପଡ଼ିଣା ଘରର ଯଦି ଗୋଦରଗୋଡ଼ ହୋଇଛି, ତେବେ ନିଜର ମଧ୍ୟ ଲାଗିପଡ଼ି ଗୋଦର ଗୋଡ଼ଟାଏ କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ଆମର ଭଲ ଗୋଡ଼ଟା ଦେଖି ଗୋଦରର ତ ମନରେ କ୍ଷୋଭ ହେବା ସ୍ୱାଭାବିକ ।”

ସମସ୍ତେ ହସିଲେ । ଦାସେ ମୁଖୁକି ମୁଖୁକି ହସି କହିଲେ, “କଥାଟା ଏକାବେଳକେ ହସରେ ଉଠାଇ ଦେବାର ନୁହେଁ । ଆଜ୍ଞା, ନିଜ ସ୍ତ୍ରୀର ଯଦି ବାତକନ୍ଦର ହୁଏ, ତେବେ ?”

ନାୟକେ—ତେବେ କ’ଣ ନିଜର ବାତକୃର ହେଉ ବୋଲି ଦିଅଁ କୁ ମୁଣ୍ଡିଆ ମାରିବ ?

ଦାସେ କହିଲେ, “ତା’ ଅପେକ୍ଷା ଅନ୍ୟ କୌଣସି ପତ୍ନୀ ଅଛି କି ନାହିଁ ଟିକିଏ ଭାବ । ନିଜର ଗୋଦର ଗୋଡ଼ ହେଉ ବୋଲି ମୁଣ୍ଡିଆ ନ ମାରି, ସ୍ତ୍ରୀର ଗୋଦର ଗୋଡ଼ଟା କମିତି ସବୁ ହେବ ତା’ ପାଇଁ ତ ଚେଷ୍ଟା କରିବ ? ନିଜର ଖର୍ଚ୍ଚରୁ କାଟି ତା’ ପାଇଁ ବାତକୃର ପ୍ରତି-କ୍ଷେପକ ଔଷଧ କରିବ । ରାତିରେ ନ ଖାଇଲେ ଭଲ ବୋଲି ଯଦି ଚିକିତ୍ସକ କହିନ୍ତି ତେବେ ଆପେ ବେଳ ଆଉ ଆଉ ଶିଆ ସାରିଦେବ । ଅନିୟମିତ ଆଚରଣ ଯେପରି ନ ହୁଏ, ସେଥିକୁ ନିଜେ ସଫଳ ହେବ । ଏହାଦ୍ୱାରା ଉଭୟ ଥାଉ ଲଭ —ସ୍ତ୍ରୀର ରୋଗ ବଢ଼ିବାର ବାଟ ବନ୍ଦ ହେବ ଓ ନିଜର ରୋଗ ନ ହେବାର ବାଟ ଫିଟିବ ।”

ନାୟକେ ତୁମ୍ଭା ହେଲେ । ମୁଁ ଏ କଥାର ମର୍ମ ବୁଝିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରୁଥାଏ ।

ଦାସେ ପୁଣି କହିଲେ, “ନିଜ ସ୍ତ୍ରୀ ପିଲାଙ୍କ ବିଷୟରେ ଯେଉଁ ବିଚାର, ପଞ୍ଜିଶାସର ପାଇଁ ସେଇ ବିଚାର କରିବାକୁ ହୁଏ । ଗାଁରେ ବାତକୃର ବଢ଼ିଲେ ତ, ସର୍ବପ୍ରଥମେ ଉଦ୍ୟମ କରିବାକୁ ହେବ, କୌଣସିମତେ ପ୍ରତିକାର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରିବାକୁ । ସେତକ ନ କଲେ ନିଜର ବାତକୃର ହେବାର ସମ୍ଭାବନା ଅଛି । ଗାଁରେ ସମସ୍ତେ ଯଦି ବାତକରୁଥା, ତେବେ ସେ ଗାଁରେ ଭୁମେ ରହିବା ବି ଚଳିବ ନାହିଁ । ବାତକରୁଥା ନ ତଡ଼ିଲେ ବି ନିଜକୁ ପଳାଇବାକୁ ପଡ଼ିବ । ଆଜିକାଲି ଗାଁର ଗୁଣିଆଙ୍କ ଭିତରୁ ଅନେକେ, ଏଇଥିପାଇଁ ଅବସର ନେବା ପରେ ବି ଗାଁ ଛାଡ଼ି ସହରକୁ ଚାଲିଯାଉଛନ୍ତି ।”

ମୋ ମନରେ ସଂଶୟ ହେଲା । ମୁଁ କହିଲି, “ଯେଉଁମାନେ ପାଣି, ପବନ, ଚିକିତ୍ସାଦି ଭଲ ପାଇବେ ଓ ପିଲାଙ୍କର ପଢ଼ିବାର ସୁବିଧା ହେବ ବୋଲି ସହରରେ ଯାଇ ରହୁଛନ୍ତି, ସେମାନେ କ’ଣ ଭୁଲ କରୁଛନ୍ତି ବୋଲି ଆପଣ ଭାବୁଛନ୍ତି ।”

ଦାସେ କହିଲେ, “ସେମାନେ ଭୁଲ କରୁଛନ୍ତି କି ଠିକ୍ କରୁଛନ୍ତି ତାହାର ପରୀକ୍ଷା ବେଳ ତ ଆସି ପହଞ୍ଚିଗଲାଣି । ସହରରେ ଯେଉଁମାନେ ଯାଇ ରହୁଛନ୍ତି ସେମାନେ ସହରର ଅନ୍ଧମ ବାସିନ୍ଦାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ମିଶିପାରୁନାହାନ୍ତି, ଗାଁରୁ ସମ୍ପର୍କ ଛାଡ଼ି ଦେଇଛନ୍ତି । ଅସଲ ଆକଟ ବେଳେ ଉଭୟ ସ୍ଥାନ ତାଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ପ୍ରତିକୂଳ ହୋଇଯିବ । ସହରର ଜନତା ସାଙ୍ଗେ ମିଶି ହଟଗୋଲ କରିପାରିବେ ନାହିଁ କି ଗାଁରେ ଆସି ଲୋକଙ୍କର ଶ୍ରଦ୍ଧାର ଆଡ଼ୁଆଳରେ ନିରାପଦ ହୋଇ ରହିପାରିବେ ନାହିଁ । ଅଭାବ ଅନାଟନ ବେଳେ ଯେଉଁ ଜନବିକ୍ରୋଧ ଜାରିହୁଏ, ଏଇମାନେ ପ୍ରଥମେ ହେବେ ତା’ର ଶିକାର । ସେଇ ସମ୍ଭାବନାରେ, ଲୋକେ ନିଜ ଗୋଷ୍ଠୀ ଭିତରେ ସମସ୍ତଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ସମାନ ହୋଇ ରଳନ୍ତି । ସମସ୍ତେ ସମାନ ହୋଇ ରହିବା, ସମାନ ଖାଦ୍ୟ ଖାଇବା, ସମାନ କାର୍ଯ୍ୟରେ ସମସ୍ତେ ସହଯୋଗ କରିବା ବୋଲି ବେଦକାଳରୁ ଯେଉଁ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଅଛି, ତା’ର ମୂଳରେ ଏଇ ତତ୍ତ୍ୱ ଥିବାର ମୁଁ ମନେ କରୁଛି ।”

ଦାସେ ଯାହା କହିଲେ ତାହା ବୁଝିଲି ଓ ଯାହା ନ କହିଲେ ତାହା ମୋର ଅଭିଜ୍ଞତାରୁ ମିଶାଇଲି । ମୋର ମନେ ହେଲା, ନକସଲବାଡ଼ୀରେ ଯେଉଁ ହାଣକାଟ ଚାଲିଲା, ଶିଳ୍ପପତିଙ୍କ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଯେଉଁ ବିପ୍ଳବ ଚାଲିଛି—ସେ ସବୁର ମୂଳରେ ଏଇ ଏକକଥା— ନିଜ ବେଷ୍ଟମାନେ ନିଜକୁ ଖାପ ଖୁଆଇ ନ ଚଳିବାରୁ ନିଜର ପଞ୍ଜିଶାଳାଠାରୁ ଅଧିକ ସୁଖରେ ରହିବାକୁ ଆକାଂକ୍ଷା ହେବାରୁ, ସମାଜର ଉଚ୍ଚସ୍ତରରେ ଯେଉଁମାନେ ଅଛନ୍ତି ସେମାନେ ନିଜ ମୁଣ୍ଡ ଉପରକୁ ବିପଦ ଡାକ ଆଣୁଛନ୍ତି ଓ ତଳସ୍ତରରେ ଯେଉଁମାନେ ଅଛନ୍ତି ସେମାନଙ୍କ ହୃଦୟରେ ଏ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସୁପ୍ତ ହୋଇ ରହିଥିବା ଦୁଃସ୍ୱପ୍ନକୁ ଉତ୍ସାହ ଦେଉଛନ୍ତି ।

ମୁଁ ପଚାରିଲି—

“ଆପଣ କ’ଣ ବିଚାରୁଛନ୍ତି, ଏ ଅବସ୍ଥାର ସମାଧାନ ହେବ, ନା ଏଇପରି ମାନବ ସଭ୍ୟତା ଲୋପ ପାଇଯିବ ?”

ଦାସେ କହିଲେ, “ସ୍ୱେ ତ ଆଉ ଗୋଟିଏ ନୂଆ ପ୍ରଶ୍ନ । ଏହାର ବିଚାର ପଛକୁ ଚାଲିଯିବ । ମାନବ ସଭ୍ୟତା ବୋଲି ଆପଣ ଯାହାକୁ କହୁଛନ୍ତି ତା’ କ’ଣ ସତେ ‘ସଭ୍ୟତା’ ? ସ୍ୱେ ଯେତେ ଶୀଘ୍ର ଲୋପ ହେବ, ସେତେ ଶୀଘ୍ର ସୁସ୍ଥ ସମାଜ ଗଢ଼ି ଉଠିବାର ଅବକାଶ ଆସିବ ବୋଲି ମୁଁ ବିଚାରୁଛି । କିନ୍ତୁ ଏ ବିଷୟରେ ଆଲୋଚନା ପଛକୁ ଚାଲିଯିବ । ବର୍ତ୍ତମାନ ଆଉ ଚଷ୍ଟା କୁଟିଲେ, ସମସ୍ତଙ୍କ ହାଣ୍ଡିଶାଳରେ ବିପ୍ଳବର ଅକ୍ତୋବ୍ରେନ୍ସମ ହେବ ।”

ମହାପାତ୍ରେ କହିଲେ, “ଆମକୁ ସେ ଆଶଙ୍କାରୁ ରକ୍ଷା ଦିଅନ୍ତୁ ।”

ବାହାମାପତ ଉଠୁ ଉଠୁ କହିଲେ, “ତୁମ ହାଣ୍ଡିଶାଳରେ ନ ହେଲେ ବି ବାଡ଼ିଆଡ଼େ ବିପ୍ଳବ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଯିବଣି, ଯାଅ ଦେଖିବ । ମୁଁ ଆସିଲାବେଳେ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରିଥିଲି, ତୁମ ଅତିଥି କେତେ ଜଣ ତୁମ ବାଡ଼ିରେ ପଶୁଥିଲେ ।”

ପରେ ଜାଣିବାକୁ ପାଇଥିଲି, ମହାପାତ୍ରେ ପ୍ରତ୍ୟହ ସକାଳ ଓଲି ବାଡ଼ି ଦୁଆରେ ଦୁଇଗୁରୁଜଣଙ୍କୁ ଅନ୍ନଦାନ କଲା ପରେ ଯାଇ ନିଜେ ଖାନ୍ତି ।

ସମସ୍ତେ ଯିବା ପରେ ମୁଁ ଦାସଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ତାଙ୍କ ଘର ଭିତରକୁ ଯାଇ ଯାଉ କହିଲି, “ମୋତେ କିନ୍ତୁ ଗୋଟିଏ କଥା ଅଜୁଆ ଅଜୁଆ ଲାଗୁଛି । ଆପଣ ନିଜେ ଠାଏ ତଥଣ ସାଙ୍ଗେ ଶୁଭ ଖାଉଛନ୍ତି, ମୋ’ପାଇଁ ହେଉଛି ଚାରି ତଥଣ ପାଞ୍ଚ ଭଜା ।”

“ଓଃ, ସ୍ୱେ ପୁଣି ଗୋଟାଏ ଚିନ୍ତାର ବିଷୟ ! ଆପଣ ଯେପରି ଖାଦ୍ୟରେ ଅଭ୍ୟସ୍ତ ବୋଲି ଆମ ଗୃହଣୀ କଲ୍ଲନା କରୁଛନ୍ତି, ସେଇଆ ଦେଉଛନ୍ତି । ଯେଉଁ ଦିନ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରିବେ ସେ ଆପଣ ମୋ ପତ୍ନୀ, ସେଦିନ ସମବ୍ୟବସ୍ଥା ହେବ ।”

ଗୃହାଭ୍ୟନ୍ତରରୁ ଉତ୍ତର ଆସିଲା, “ହଉ ସେତିକି ଆଉ, ଦାଣ୍ଡରେ ହୋ ହୋ ହୋଇ ମନବୋଧ ହୋଇନାହିଁ ପରା, ଘର ଭିତରେ ସବୁ କରିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କରିଦେଲି । ପୁଜା ବଡ଼ାହେଲାଣି, ବେଗେ ଗୋଡ଼ ହାତ ଧୁଅ । ଆଜି ସେମିତି ଗୁଡ଼ାଏ ଗୁଣି ବାହାର କଲେ ଦେଖିବ ।” ପରଶାମ ଦେଖିବାକୁ ମୁଁ ବି ଗୋଡ଼ହାତ ଧୋଇବାକୁ ବାହାରିଲି ।

(୪)

ଦାସଙ୍କର ଅଭ୍ୟାସ, ଦିଅଁ ପୁଜା କରି ସାର ଦାଣ୍ଡ ଦୁଆରକୁ ଯାଇ ମୁହୁଣ୍ଡେ ଠିଆ ହୁଅନ୍ତି ; କେହି ଭିକ୍ଷାଣୀ ମିଳିଲେ ତାଙ୍କର ଖାଇବା ବ୍ୟବସ୍ଥା କରି ସାରିଲା ପରେ ନିଜେ ଖାଇ ବସନ୍ତି । ତାଙ୍କଠାରୁ ଶୁଣିଛି, ଏହା ତାଙ୍କ ଘରେ ପୁରୁଷାନୁକମ୍ପେ ଚଳି ଆସୁଛି । ତିନି ପୁରୁଷ ପୁର୍ବେ ପ୍ରାୟ ସମସ୍ତଙ୍କର ଏଇ ନୀତି ଥିଲା । କାଳକ୍ରମେ, ଅଭାବ ଯୋଗୁଁ ବା ଅଭାବ-ବୋଧ ପ୍ରବଳ ହେବା ଯୋଗୁଁ, ଏହା ଲୁପ୍ତ ହେବା ଉପରେ ! ତଥାପି ମୁଁ ଏ ଗ୍ରାମରେ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରୁଛି ପୁର୍ବର ସମ୍ଭାର ଫଳରେ ଆଡ଼ଧେୟତା କିମ୍ପତ ମାନ୍ଦାରେ ହେଲେ ବି ରହୁଛି । ଦାସଙ୍କ ସାଜକୁ ଯେତେ ଭିକ୍ଷାଗ୍ର ଦିନ ଭିତରେ ଆସନ୍ତି ଆଉ କେଉଁଠି ସେତେ ଦେଖି ନାହିଁ । ଚକ୍ଷୁଲିଆ ପଣ୍ଡା, ନାଥ ଯୋଗୀ, ସବାଖିଆ କେଳା, ସାଧାରଣ ଦୁଃଖୀ ରଜ୍ଜୀ ସକାଳୁ ଛାଇ ଗଢ଼ିବା ସାଏଁ ଧାଡ଼ି ଲାଗିଥାନ୍ତି ; କିଏ ମୁଁଠିଏ ଖାଇବାକୁ ଦିଏ, କିଏ ବା ଦି'ଟା ଚାଉଳ ଧକାଇଦିଏ । ଶୁଣିଲି ଆଜିକାଲି ବେଶି ଚୁହୁସ୍ତ କାହାକୁ ପୁଞ୍ଜିଏ ପେଟପୁରା ଖାଇବାକୁ ଦେଉନାହାନ୍ତି । ଦାସଙ୍କ ପିଲାଦିନେ ଏତେ ଲୋକ ମାଗି ଚାଲି ନ ଥିଲେ ; କିନ୍ତୁ ସେ ଖାଇବାକୁ ପୁଞ୍ଜିଏ ମାଗୁଥିଲା ସେ କୃଷିରୁ ନିର୍ଗଣ ହେଉଥିଲା ।

ଏଇ ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ଦାସେ ତାଙ୍କ ଜେଜେବାପାଙ୍କ କଥା କହିଥିଲେ । ସେ ପ୍ରତ୍ୟହ ପୁର୍ବାହ୍ନରେ ଧୂଳା କରିସାରି ଦାଣ୍ଡ ଦୁଆରକୁ ଆସି ଦଣ୍ଡେ ଠିଆ ହୁଅନ୍ତି—ଗୋଦୋହନ ମାତ୍ର ସମସ୍ତ ଭିକ୍ଷାଣୀକୁ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷା କରିବ ବୋଲି ପରା ଶାସ୍ତ୍ରରେ ଅଛି । ତା' ପରେ ଖାଇବାକୁ ଘର ଭିତରକୁ ଆସନ୍ତି । ସେ ଖାଇବା ସମୟରେ ଦାଣ୍ଡ ଦୁଆରେ ସହ ଭିକ୍ଷାଗ୍ର ଡାକିଲେ ତେବେ ସେ ଖାଇବାଠାରୁ ଉଠିଯାନ୍ତି । ସନ୍ଧ୍ୟା ପୁର୍ବରୁ ଆଉ ଥରେ ଖାଇ ବସିବେ ନାହିଁ—ତେଣୁ ଉପବାସରେ ରହିବାକୁ ହୁଏ । ଦାସଙ୍କ ବୋଉ, ଶଶୁରଙ୍କପାଇଁ ଠା' ପିଢ଼ା କଲ ବେଳେ ଦାସଙ୍କୁ ବରଗି ଦିଅନ୍ତି ଦାଣ୍ଡଦୁଆରେ ଯାଇ ବସିବାକୁ । ସହ କିଏ ଭିକ୍ଷା ମାଗି ଆସିଲା, ତେବେ ତାଙ୍କୁ ଅନୁନୟ ବନୟ କରି କହନ୍ତି, 'ବାପା ଖାଉଛନ୍ତି, ତୁ' ପାଟି କରନା ; ବୋଉ ଏଇଲେ ତୋ' ପାଇଁ ଖାଇବାକୁ ଦେବ' । ବହୁ ଦିନ ବୁଢ଼ା ଖାଇକରି ଉଠିଲା ବେଳକୁ ଦାସେ ଦାଣ୍ଡ ଦୁଆରେ ଏକାଧିକ ଭିକ୍ଷାଣୀଙ୍କ ଆଗୁଳିକରି ବସାଇଥାନ୍ତି । ଦିନେ ସାଇମୁଣ୍ଡରେ ସାଧଖେଳା ହେଉଥିଲା, ଦାସେ ସେ ଆକର୍ଷଣ ଏଡ଼ି ପାରିଲେ ନାହିଁ । ସାଧଖେଳାରୁ ଫେରିଲା ବେଳକୁ ଉତ୍ତମ କାଣ୍ଡ । ଭିକ୍ଷାଗ୍ରଟିଏ ବାରମ୍ବାର 'ଭିକ୍ଷା ଦିଅ' 'ଭିକ୍ଷା ଦିଅ' ବୋଲି ପାଟି କରିବାରେ ଦାସଙ୍କ ଜେଜେ-ବାପ ଖାଇବାଠାରୁ ଉଠି ପଡ଼ି ଶରରେ ଭିକ୍ଷା ଭରକାଶପୁଣ୍ଡୁ ଥାଲା ଗିନା ଆଣି ଭିକ୍ଷାଗ୍ରଟି ଉପରେ କୁଡ଼େଇଦେଲେ । ଦାସେ ଚୋରପରି ଘରେ ଆସି ପଶିଲା ବେଳକୁ, ଷଣକୋପୀ ବୁଢ଼ାଙ୍କର କୋପ ଶାନ୍ତ ହୋଇଥାଏ । ସେ ପାଣି ଗଢ଼େଇ ଦେଉଥାନ୍ତି, ଭିକ୍ଷାଗ୍ର ଦେହରୁ

ଅଇଁଠା ଧୋଇବାକୁ । ଦାସଙ୍କ ବୋଉ ତାଙ୍କୁ ଶାନ୍ତି ଦେବାକୁ ବସିଲା ବେଳକୁ ବୁଢ଼ା ବାରଣ କଲେ, “ପିଲାଲୋକ, ସାଧଣେଲା ଦେଖିବାକୁ ଚାଲିଗଲା ତ କ’ଣ ହେଲା ? ଏତେ ଭାଗ ହେଉଛି କାହିଁକି ? ମୁଁ ଅଧାରୁ ବେଶି ଖାଇଦେଇଛି ସେ !” ପ୍ରକୃତରେ ସେ ମାତ୍ର ଗୁଣ୍ଡେ ଦି’ଗୁଣ୍ଡା ଖାଇଥାନ୍ତି ।

ଭିକାରୀ ବୁଢ଼ାଟି ଆକଟ କରି କହିଲା, “ଗୋସେଇଁ, ବୋହୂଙ୍କୁ ଭାଗ ହୋ’ ନା’ ବୋଲି ତ କହୁଛ, ତମେ ଇଲେ କ’ଣ କଲ ? କେତେ ଅନ୍ନ ଫୋପାଡ଼ିଦେଲ କହିଲ ? ମୁଁ ତମ ଉଚ୍ଛିଷ୍ଟ ପୁଂଜେ ବି ପାଇ ପାରିଲିନାହିଁ ।” ଭିକାରୀ ବୁଢ଼ା ତଳେ ବୁଣି ଯାଇଥିବା ଭାତ ଗୋଟାଇ କାନିରେ ବାନ୍ଧିଥାଏ ।

ଜେଜେ ବାପା ହସି ହସି କହିଲେ, “ଆଉ ଟିକିଏ ଗଲରୁ ତ ପୁଅ ବୋହୂ ମୋତେ ଆକଟ କରିବେ ରାଗିଲି ବୋଲି । ମଲରୁ ତୁ’ ଚଣ୍ଡାଳ ଆକଟ କଲୁଣି । ଖାଇଲା ବେଳଟାରେ ଏମିତି ରକ୍ତ ଗୁଡ଼ୁଥିଲୁ କାହିଁକି ? ହଉ, ଆଉ, ତଳୁ ଭାତ ଗୋଟା ନାଁ । ବୋହୂ ତୋ’ ପାଇଁ ଭାତ ଆଣିଲାଣି ।”

ସେତେବେଳକୁ ଦାସଙ୍କ ବୋଉ କବାଟ କୁଣ୍ଡରେ ଆସି ଠିଆ ହୋଇଥାନ୍ତି ଭିକାରୀ ପାଇଁ ଭାତ ତରକାଣି ଧରି । ବୁଢ଼ା ଅଗଣା କଦଳୀ ଗଛରୁ ପତ୍ର ଖଣ୍ଡେ କାଟି ଦାଣ୍ଡ ଗୁନ୍ଦୋନରେ ପକାଇ ଦେଲେ, ପାଣି -ତାଳେ ଆଣି ଥୋଇ, ଭିକାରୀ ପାଇଁ ଭାତ ବାଢ଼ି-ଦେଲେ । ଭାତର ପରିମାଣ ବେଶି ହୋଇଯାଉଛି ବୋଲି ଭିକାରୀ ଆପଣି କରିବାରୁ କହିଲେ, “ତୋ’ ପାଖରୁ ଫେରେଇ ନେଇ ଯାକୁ କରିବୁ କ’ଣ ? ଦେ’ ଦେ’ ଖାଇଦେ, ଥାଲା ମଜଟା ଦିହେରେ ବାଜିଥିଲେ ଚକ୍ରମାନ ହୋଇଯାଇଥାନ୍ତୁ । ତୁ ତାକିଲୁ ବୋଲି ମୁଁ ରାଗିନାହିଁ ମ, ସେ ଛତର ଟୋକାଟା ଉପରେ ରାଗଗଲି—ଦୁଆରୁ କୁଆଡ଼େ ପଳାଇଲା ବୋଲି ।”

ଭିକାରୀଟି କହିଲା, “ନାହିଁ, ମହାପୁରୁ, ତମର ଦୋଷ ନୁହେଁ କି ଟୋକା ଗୋସେଇଙ୍କର ଦୋଷ ନୁହେଁ । ଭାଗ ଭୋଗ ହେବାରୁ ମୁଁ ବଡ଼ ପାଟି କରିଦେଲି । ଆଜି ଅଳ୍ପ ପାଇଲି ମାହାପୁରୁ, ଆଉ ଦିନେ କାହା ଦୁଆରେ ଏମିତି ବେଳରେ ପାଟି କରିବି ନାହିଁ ।”

ଦାସେ ଏ କଥାଟି କହି ମନ୍ତ୍ରବ୍ୟ ଦେଇଥିଲେ, “ସେ କାଳ ଗଲାଣି । ଆଜି ଭିକାରୀ ତାକିଲା ବୋଲି କେହି ଖାଇବା ଥାଲା’ରୁ ଉଠିଯିବେ ନାହିଁ ; ଭିକାରୀ ମଧ୍ୟ ଭାଗ ସହବେ ନାହିଁ । ଆଜିର ଭିକାରୀ ମୋ ଜେଜେଙ୍କୁ କହିଥାନ୍ତା, ‘ନ ଦେବ ତ ନାହିଁ, ଏଡ଼େ ଭାଗ କାହିଁକି ?’”

ଦାସଙ୍କଠାରୁ ଏକଥା ଶୁଣିଲାବେଳେ ମୋର ମନେ ହେଉଥିଲା, ଅଜିକାଲି ଆମେ ବାହାର ଭଦ୍ରତା ଦେଖାଉଁ ଦେଖାଉଁ ମନର ସମସ୍ତ ଆନ୍ତରକତା ହରାଇ ଦେଉଥାଉଁ । ବାସ୍ତବକ ‘ଭଦ୍ରତା’ ଜିନିଷଟାହିଁ ପରମ୍ପରା ମଧ୍ୟରେ ମଧ୍ୟ ଏକ ବାଡ଼ ସୃଷ୍ଟି କରୁଛି । ଆମେ ଭଦ୍ରତା

ଦେଖାଏ ପରକୁ, କିନ୍ତୁ ଭଦ୍ରତା ଅଭଦ୍ରତାର ବିଚାର ନ ରଖି ସ୍ଵଚ୍ଛନ୍ଦ ବ୍ୟବହାର କରେ ଆପଣାର ଲୋକ ସଙ୍ଗେ । ଆପଣାର ଲୋକକୁ ଯେମିତି ରାଗ ହୁଏ, ସେମିତି ଆହା ବୋଲି କହେ । ସେ ସାହାହେଉ, ଦାସଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଯେଉଁ କେତେଦିନ ଚଳିଲଣି, ତା' ଭିତରେ ଦେଖିଛି ସେ ପର ଆପଣା ଭେଦ ନ ରଖି ଦାଣ୍ଡ ଲୋକଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ବି ବ୍ୟବହାର କରନ୍ତି । ଏହା ପିତୃପୁରୁଷଙ୍କ ସୁକୁଳରୁ ହୋଇଛି ବୋଲି ମୋର ବିଶ୍ଵାସ ।

ଯେଉଁ ଦିନ କଥା କହୁଛି ସେ ଦିନ ଦାସେ ପୁଜା ସାରି ଦାଣ୍ଡକୁ ବାହାରୁଛନ୍ତି, ଦାଣ୍ଡରୁ ନାୟକଙ୍କ ପାଟି ଶୁଭଲ, “ଦାସେ, ପୁଜାକରି ସାରିଲଣି ? ଚୁମ ପାଇଁ ଗୋଟାଏ ଅତିଥି ଦେବତା ଆଣିବୁ । ମହାପାତ୍ରଙ୍କ ଆଦିତ୍ୟ ଅବଳା କରି ସେ ଆସିବୁ । ଚୁମ ଦଶା କ’ଣ ହେଉଛି ଦେଖ ।” ମୁଁ ବି ଦାଣ୍ଡ ଦୁଆରକୁ ଆସିଲି ।

ନାୟକେ ହସି ହସି ଆଗନ୍ତୁକ ଅତିଥିଦେବତା ଜଣେ ସ୍ତ୍ରୀ ଲୋକକୁ ଦେଖାଇ କହିଲେ, “ସେ ବିରାଟ ଯାଇ ପହଞ୍ଚିଥିଲା ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ମହାପାତ୍ରଙ୍କ ବାଡ଼ିଆଡ଼େ । ତାଙ୍କର ଆଜିର ସମ୍ଭାର ତ ପେଜରୁପର ଭାତ ସାଜକୁ ଖଟା ଓ ଲୁଗା ଲଙ୍କା । ସ୍ତ୍ରୀ ପାଇଁ ଗୋଟାଏ ପନ୍ଥ ପଡ଼ିଲା; ଦୁଇ ଦିନ ହେଲା ଖାଇନାହିଁ ବୋଲି କହିବାରୁ ବେଶି ପୁଞ୍ଜିଏ ବି ବଢ଼ାହେଲା । କିନ୍ତୁ ତିଅଣ ନ ଥିବାରୁ ସେ :ସେଠାରୁ ଉଠିଆସିବୁ । ‘ତିଅଣ ଟିକିଏ କରି ଦେବ’ ବୋଲି ମହାପାତ୍ରେ କହୁ କହୁ ସେ ଉଠି ଚାଲି ଆସିବୁ ; ‘ମୁଁ କ’ଣ କୁକୁର ଯେ ସ୍ତ୍ରୀକୁ ଖାଇବ ?’ ମହାପାତ୍ରେ କ’ଣ, ଆଜି ସରିକି ଜାଣିଲି; ଚୁମେ କ’ଣ ଦେଖାଯାଉ ଦେଖି । ମୁଁ ଆସୁଥିଲି ଭାତଜଙ୍ଗଠାରୁ ଟିକିଏ ତିଅଣ ନେଇ ଦେବାକୁ । ମହାପାତ୍ରେ କହିଲେ, ‘ସ୍ଵଦେହରେ ସ୍ତ୍ରୀକୁ ନେଇଯାଅ । ମାଗି ଆଣିଲା ତିଅଣରେ ସ୍ତ୍ରୀର ଚଳିଲପରି ଲାଗୁନାହିଁ’ । ସେ ଆସିଥାନ୍ତେ ଯେ ଅଭ୍ୟାଗତଙ୍କ ଲଟର ଏ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଲାଗିଛି । ପୁଣି ବିଚାର ନକେ ବି ଖାଇନାହାନ୍ତି । ଆସିଲେ ଚୁମେ ତାଙ୍କୁ ଜବରଦସ୍ତି ଖୋଇବ ବୋଲି ସେ ରହିଲେ, ଖାଇସାରି ଆସିବେ ।”

ଦାସେ ଆଗନ୍ତୁକାକୁ ବସିବାକୁ କହି ପଚାରିଲେ, “ମହାପାତ୍ରୋଆଜି ଆମ ଦୁଆରେ ସକାଳଯାକ ବସିଥିବାରୁ ତିଅଣ ଫିଅଣ କିଛି କରିପାରିଲେ ନାହିଁ ପର ?”

ନାୟକେ କହିଲେ, “ସେ ଯେଉଁ ଫିଅଣ କରନ୍ତି, ତା’ କଣ ସ୍ତ୍ରୀକୁ ଚୁଟିଆନ୍ତା ? ତାଙ୍କର ପ୍ରତ୍ୟହ ବାଜଣଣ ବା ଜନ୍ମି ପୋଡ଼ାଟାଏ । ଆଜି ତା’ ବଦଳି ଚଳିବ କଥା ପିଆଜ ଓ ଚୁମଦରୁ ଯାଇଥିବା ଆଗର । ଭାତରେ ପାଣି ପୁରେଇ ଖାଇଲେ ଆଉ ତିଅଣ କାହିଁକି ଦରକାର ?”

ମୁଁ କହିଲି, “ସେ ତ ଏ ସ୍ଥାନସ୍ତ ପରି ଜଣାଯାଉ ନାହିଁ । ଏ ବୋଧେ ପଞ୍ଚାଶ କମ୍ପା ଦଳ୍ଲୀ ଆଗ୍ରା ତରଫର ସ୍ତ୍ରୀ ଲୋକ । ତିଅଣ ଖୋଜି ଖୋଜି ଏତିକି ବାଟ ଆସିଗଲଣି !”

ଦାସେ ଓ ନାୟକେ ଉଭୟେ ହସିଲେ । ଦାସେ କହିଲେ, “ଜାଣିଲେ, ଦେଖକେ ଫାଙ୍କ, ନଇକେ ବାଙ୍କ । ରାଜ୍ୟରୁ ରାଜ୍ୟ ଚଳିଣିରେ ଯେପରି ଛୁଡ଼ୁଛି, ମଣିଷକୁ ମଣିଷ

ରୁଚରେ ସେହିପରି ପ୍ରଥକ । ହୁଏତ ବଡ଼ ଲୋକର ହିଅ ବୋହୁ ହୋଇଥିବ, ପିଲାଦିନୁ ଯେପରି ଖାଇଆସିଛି ସେ ଅଭ୍ୟାସ ଗ୍ରହଣପାରୁନାହିଁ ।”

ଏତିକିବେଳେ ଆମ ପଛଆଡ଼ୁ ଓପର ଘରର କବାଟ କୋଣରୁ ଆବାଜ ଆସିଲା, “ଯେମିତି ତୁମେ ଭଡ଼ର ଭଡ଼ର ହେବା ଗ୍ରହଣ ପାରୁନାହିଁ । ଧନ୍ୟ କହିବା ତୁମକୁ । ସକାଳୁ ଏତେବେଳିଯାଏ ଗଫିଲଣି, ମୁଣ୍ଡ କିଛି ହେଉନାହିଁ...ମୁଁ ତ ବିରୁଦ୍ଧ, ଗୁଡ଼ାଏ ଗଫିକାରୁ ତୁମର ଅକଲ ଉତ୍ତେଜଗଲଣି । ମାଜକନିଆ ହିଅଟିଏ ଶ୍ରେକରେ ସୁଖେ ଖାଇବାକୁ ମାଗୁଛି, ହେଲ ଏବେ ତିଅଣ ଟିକିଏ ଜହ୍ନ ନ ହେଲେ ଖାଇ ନ ପାରୁଛୁ; ଏଇତି ପାଇଁ ତମେ ବୁଡ଼ା ମିଶିପିଗୁଡ଼ିଏ ତାକୁ ବେଢ଼ି ଯାଇ ଶାସ୍ତ୍ର ଚର୍ଚ୍ଚା କରୁଛ ! ବିଦେଶୀ ଲୋକ ତମ କଥା ବୁଝୁ ନ ଥିବ; ଦୈବାରୁ ଯେବେ ବୁଝୁ ଥିବ ?”

ଆଗନ୍ତୁକାର ସ୍ଵର ଫିଟିଲା, “ମୁଁ ତମ କଥା ବୁଝୁପାରୁଛୁ ମା ! ତମ ଏଇ ଦେଶରେ ମୁଁ ଦଶବର୍ଷ ରହିଲଣି । ଏଠେଇ ତ ଦୁଆରେ ବସିବାକୁ ଦେଉଛନ୍ତି; ଖାଇବାକୁ ଯାଚୁଛନ୍ତି । ପାଖଆଖ ଗାଁମାନଙ୍କରେ ପିଲେ ବସେଇ ଉଠେଇ ଦେଉନାହାନ୍ତି ।”

ମା’ ଆଦେଶ ଦେଲେ, “ହୁଡ଼ି, ତୁ ଏଇବାଟେ ଆ ବାଡ଼ିଆଡ଼କୁ । ଏମାନେ ଖାଇ ସାରନ୍ତୁ କି ତୁ ଖାଇବୁ, ଆମେ ସବୁ ଖାଇବୁ ।”

ସ୍ତ୍ରୀ ଲୋକଟି ଯୋଗା କୁକୁର ପରି ମା’ଙ୍କ ସ୍ଵର ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି ଚାଲିଲା । ଆମେ ଯାଇ ଖାଇ ବସିଲୁ ପାଣିରେ ଭଜି ଯାଇଥିବା ବିରାଡ଼ି ପରି । ନାସ୍ତକେ ଖାଇ ସାରିଥିଲେ; ଆମ ପାଖରେ ଆସି ବସିଲେ ।

ଆମେ ଦୁହେ ମାରବରେ ଖାଇଲୁ । ଦାସେ କହନ୍ତି, ବାର ବଷ ମାରବରେ ବସି ଖାଇଲେ ସ୍ଵର୍ଗଲୋକ ମିଳେ । ସ୍ଵର୍ଗର ଭୌଗୋଳିକ ସ୍ଥିତି ମୋତେ ତ ଜଣାନାହିଁ, ଆଉ କାହାକୁ ଜଣାଅଛି ବୋଲି ମନେ ହେଉନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ମାରବରେ ଖାଇବା ଅଭ୍ୟାସ କଲେ ଭାତ ତିଅଣକୁ ଖୁଣିବା ବନ୍ଦ ହେବାରୁ ଘର ସ୍ଵର୍ଗ ପାଇଟିଯାଉଥିବ ବୋଲି ମୋର ମନେ ହେଉଛି । ଦାସେ ତ ଭାତ ତିଅଣ ବିଷୟରେ ଆଲୋଚନା କରନ୍ତି ନାହିଁ; ମୁଁ ବା ନାସ୍ତକେ କିଛି କଥାବାର୍ତ୍ତା ହୋଇଥାନ୍ତୁ, ଅନ୍ଧର ମହଲର କଣାଘାତ ଭୟରେ ତୁମ୍ଭା ଥାଉଁ ।

କିନ୍ତୁ ସମସ୍ତଙ୍କ ମନରେ ଯେ ସେଇ ସ୍ତ୍ରୀ ଲୋକଟି ଥିଲା ସେ କଥା ଖାଇସାରି ଦାଣ୍ଡ ଦୁଆରେ ଯାଇ ବସିବା ମାତ୍ରେ ଜଣାପଡ଼ିଲା । ସେତେବେଳକୁ ମହାପାତ୍ରେ ଆସି ପହଞ୍ଚିଥାନ୍ତି । ସେ କଥା ଆରମ୍ଭ କଲେ—ଭୁଞ୍ଜି ଅଭ୍ୟାଗତାର ଚର୍ଚ୍ଚା କରୁଛନ୍ତି ତ ? ତା’ର ଦୋହଦ ଲକ୍ଷଣ ଦେଖି ତମ ଆଡ଼କୁ ବାଟେଇ ଦେଲି ।

ନାସ୍ତକେ କହିଲେ, “ଆମ ଦୃଷ୍ଟିରେ ତ ଏ କଥା ପଢ଼ିନାହିଁ । ଯାହା ନଜର ସିନା ଯହିଁରେ ! ଆଉଜି ଯାଇଥିଲେ ତ ଭଲ ହୋଇଥାନ୍ତା । ତମର ସେମିତି ଜଣେ ଦରକାର । ଥରେ ସିନା ଡାଲିମା ଟିକିଏ କରିବାକୁ ପଢ଼ିଥାନ୍ତା, ପ୍ରତ୍ୟହ ବସି ପଞ୍ଜାବା ତିଅଣ ହାସୁଆନ୍ତୁ, ଚଲି ଫୁଙ୍କାରୁ ରକ୍ଷା ମିଳିଥାନ୍ତା ।”

ମହାପାତ୍ର କହିଲେ, “ତମର ବି ପିତୃଲ ପଡ଼ିଥାନ୍ତା । ବାହୁନୀପତି ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତ ବ୍ୟବସ୍ଥା କରିଥାନ୍ତେ, ଖିରିପିଠା ଖାଇଥାନ୍ତା ।”

ନାୟକେ କହିଲେ, “ସୂକ୍ଷ୍ମ ବିଧିରେ ହାତଗଣ୍ଠି ଟା ପକେଇ ମଧ୍ୟ ବକ୍ତେ ଦି’ ବକ୍ତ ମିଳିଥାନ୍ତା ।”

ବାହୁନୀପତି ଏ ଦାଣ୍ଡ ଦୁଆରକୁ ବାହାରିଥିଲେ, ନିଜ ନାମ ପଢ଼ିବାରୁ ସେଇଠାରୁ ପାଟି କରି କରି ଆସିଲେ, “କିଏ ମହାପାତ୍ର ! ଆମ ନାମ କାହିଁକି ପଢ଼ିଲ ? କ’ଣ ଆମେ ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତ ବ୍ୟବସ୍ଥା ଦେଇ ଚଣ୍ଡିଆନ୍ତୁ ।” ସଟଗାଟାର ଇସାସ୍ତ୍ର ଧାଇ କହିଲେ, “ହାତଗଣ୍ଠି ଯଦି ପଡ଼ିଯାନ୍ତା, ତେବେ ଆଉ ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତ କାହିଁକି ? ଅନୁଲୋମ ବିବାହ ତ ଶାସ୍ତ୍ରସମ୍ମତ । ସ୍ତ୍ରୀ ରତ୍ନଠୁ ଦୁଷ୍ଟ ଲାଭପି । କନ୍ୟା ଦେଖିବା ଆମ ଭାଗ୍ୟରେ ଜୁଟିଲ ନାହିଁ ଯାହା ।”

ମହାପାତ୍ର କହିଲେ, “ଭାଗ୍ୟ ଥିଲେ ଜୁଟିପାରେ । ପକ୍ଷୀଟି ଭୁଡ଼ିଯାଇ ନାହିଁ । ବର୍ତ୍ତମାନ ଦାସିଆଣୀ ଭାଉଜଙ୍କର ଆତ୍ମତ୍ୟ ଉପଭୋଗ କରୁଛୁ ବୋଧହୁଏ ।”

ନାୟକେ କହିଲେ, “ଯଦି ସ୍ତ୍ରୀ ଆତ୍ମତ୍ୟ ହୋଇଯାଏ ତେବେ ତ ଅନ୍ଧର ମହଲରେ ଅସୁଯ୍ୟାପଣ୍ୟା ହୋଇଯିବ ; ନାହିଁ ଯଦି କ୍ଷଣସ୍ଥାୟୀ ତେବେ ତ ବାଡ଼ିବାଟେ ବିଦା । ଏଠେକ ବସି ଦେଖିବ କ’ଣ ? ବାଡ଼ିପଟ କଢ଼କୁ ଚାଲିଯାଅ ।”

ଦାସେ କଥାର ଗଢ଼କୁ ଲେଉଟାଇ ଦେଲେ, “ଆଲୋଚନାଟା ହମେ ଲଘୁତର ହୋଇଯାଉଛି । ଖାଇବା ପୁଅରୁ ଆମର ସରଥାଡ଼ୁ ଯେଉଁ ଭକ୍ତ ମନ୍ତ୍ରବ୍ୟ ମିଳିଥିଲା ତାହା ଏକାବେଳକେ ଅସମର୍ଥ ନୁହେଁ ।”

ମହାପାତ୍ର କହିଲେ, “ଖାଇବା ପୁଅରୁ ଭକ୍ତ ମିଳିଥିଲା ? କହନ୍ତୁ ପରା ‘ଅନ୍ତେ ଭକ୍ତ’ !”

ବାହୁନୀପତି କହିଲେ, ‘ଅସଂଗତ କ’ଣ ହେଲା କି ? ଖାଇବା ପୁଅରୁ ଭକ୍ତ ଖାଇଲେ ସିନା ସେ ଅନ୍ତକୁ ଆଗ ଯିବ, ତା’ ଉପରେ ସ୍ୱାଦିଷ୍ଟ ଜନସ ପଡ଼ିବ ; ଶେଷରେ ଦନ୍ତେ ଲୁଣ—ଅର୍ଥାତ୍, ତୋଟିରେ ଗଳିବାକୁ ଆଉ ସ୍ଥାନ ନ ଥିବା କାରଣ, ଲୁଣ ବିରୁଦ୍ଧକୁ ଦାନ୍ତରେ ହିଁ ଆଗ୍ରସ୍ତ ନେବାକୁ ହେବ । ତେବେ ଆମ ପକ୍ଷେ ଏହା ଅବାନ୍ତର, ବେଦାନ୍ତୀ ହୋଇଥିବାରୁ ।’ ସମସ୍ତେ ହସିଲେ । ସରସା ଦାନ୍ତ ଯୋଗୁ ବାହୁନୀପତି ଏ ଯୌବନରୁ ବେଦାନ୍ତୀ ।

ଦାସେ କହିଲେ, “ଲଘୁତରରୁ ‘ତମ’କୁ ଚାଲିଲା । ମୁଁ କ’ଣ କହୁଥିଲି କି...”

ସମସ୍ତେ ତୁମ୍ଭା ହୋଇଗଲେ । ଦାସେ କହି ଚାଲିଲେ, “ଦେଖୁଥାଉଁ, ଏକକଣକଥା ହୋଇ ପଡ଼ିଥିବା ଆମ ଏ ଗାକୁ ମଧ୍ୟ ବଜାଲୀ, ହୃଦୟସ୍ଥାନ, ତେଲେଙ୍ଗା ମାଇକନିଆ ଭାଷ ମାଗିବାକୁ ଆସୁଛନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ଆମ ରାଜ୍ୟର ମାଇକନିଆ ପେଟଧାରୀ ଦେଶାନ୍ତର ଯିବା ତ ଦେଖାନାହିଁ ।”

ବାହୁନୀପତି କହିଲେ, “ତମେ ସିନା ଭରତବର୍ଷର ଚାରିଆଡ଼ ଚାଲିଛ, ଦେଖିଛ ; ଆମର ତ ଏଠାରେ ଆରମ୍ଭ, ଏଠାରେ ଶେଷ ।”

ଦାସେ କହିଲେ, “ତୁମେ କ’ଣ ଗୟାଶ୍ରାବ, ଗଙ୍ଗାସ୍ନାନ କରିବାକୁ ଯାଇନାହିଁ, ଗୋଦାବରୀ ସ୍ନାନକୁ ଧରି ଏବେ ରତ୍ନାମଣି ଯୋଗରେ ଯାଇଥିଲ ? ବୟସସ୍ୱଭାବ ଓଡ଼ିଆ ମାଇକନିଆ ସେଠି କେଉଁଠି ଭୁଞ୍ଜ ମାଗିବାର ଦେଖିଛୁ ?”

ମୁଁ ଭାବି ହେଲି । ମୁଁ ତ ଗୁରୁଆଡ଼ି ବୁଲିଆସିଲଣି ; ନିରାଶ୍ରୀତା ଓଡ଼ିଆ ସ୍ତ୍ରୀଲୋକ ସାଧାରଣରେ ଏଭଳି ବୁଲିବାର କେଉଁଠି ହେଲେ ଦେଖିନାହିଁ । ଓଡ଼ିଆ ପୁରୁଷ ଲୋକେ ପେଟ ପାଇଁ ସିମଳାଠାରୁ ରେଙ୍ଗୁନ୍ ଯାଏ ଯିବାର ଦେଖିଛୁ, କିନ୍ତୁ ଓଡ଼ିଆ ମାଇକନିଆ ତ ପ୍ରାୟ ଘରୁ ଗୋଡ଼ କାନ୍ଦନ୍ତୁ ନାହିଁ ଏକୃଷିଆ । ବିଦେଶରେ ଓଡ଼ିଆ ଲୋକେ ସେଠାର ସ୍ତ୍ରୀ ଲୋକଙ୍କୁ ପ୍ରବାସପତ୍ନୀ କରି ରଖିବାର ଦେଖିଛୁ, କିନ୍ତୁ ଏ ରାଜ୍ୟରେ ଆସି ବାସ କରିଥିବା ପରଦେଶୀ ଲୋକେ ଓଡ଼ିଆ ମାଇକନିଆ ରଖିବାର କୃତ୍ରିମ ଆଖିରେ ପଡ଼ିଛି । ସ୍ୱାର କାରଣ କ’ଣ ? ଅନ୍ଧାରରେ ବାଡ଼ି ବୁଲିଲେଇ ପରି କହିଲି, “ହୁଏତ ଆମ ସ୍ତ୍ରୀ ଲୋକେ ଅଶିଷ୍ଟତା ହୋଇଥିବାରୁ ଘରକୋଣରେ ପଡ଼ି ରହିବାକୁ ପସନ୍ଦ କରନ୍ତି ।”

ଦାସେ ଚିନ୍ତିତ ହେଲା ପରି କହିଲେ, “ଆପଣ କ’ଣ ମନେ କରୁଛନ୍ତି, ଏ ଯେଉଁ ଟୋକାଟି ଆସିଛି, ଏହା ତା’ର ଶିକ୍ଷାର ଆଧିକ୍ୟ ଯୋଗୁଁ ?”

ମୋର ନିଦାନ ଭୁଲି ବୋଲି ବୁଝିଯାଇ ମୁଁ ତୁମ୍ଭା ହେଲି ।

ଦାସେ ନିଜକୁ ନିଜେ ଧରୁରିଲି ପରି କହିଲେ, “ଆଜ୍ଞ କ’ଣ ଦାରିଦ୍ର୍ୟ ଯୋଗୁଁ ? ଦରିଦ୍ର ବୋଲି ତ ଆମେ ଭାରତବର୍ଷରେ ସାର୍ବତ୍ରିକେଷ ହୋଇଛୁ । ଅଧିକ ମଧ୍ୟ ଦିଶୁଛି ଆମର ଗୁରୁପଟେ ସ୍ତ୍ରୀଲୋକେ ଦାନକୁ ପେଟପୁରୁ ବଳେ ବି ପାଉନାହାନ୍ତି ।”

ମହାଧାୟକ କହିଲେ, “ଦରିଦ୍ର ହେଲେ କ’ଣ ଲୋକେ ଘରର ଇଚ୍ଛୁକ ଦାଣ୍ଡରେ ପକାନ୍ତି ?”

ଦାସେ କହିଲେ, “ସେ କଥା ସତ । ଲୋକେ ବିଶେଷ କରି ସ୍ତ୍ରୀଲୋକେ, ଭୋଗରେ ପଛେ ରହନ୍ତି, ସହଜରେ ଦାଣ୍ଡକୁ ବାହାରନ୍ତି ନାହିଁ ।”

କିଛି ସମୟ ତୁମ୍ଭା ହୋଇ ବସି ସେ ପୁଣି କହିଲେ, “ଆଜିକାଲି ସାମାଜିକ ନିରାପଣ ବୋଲି ଗୋଟାଏ ଶବ୍ଦ ବାହାରିଛି । ଯେଉଁ ସମାଜରେ ସଂହତ ଅଛି, ଯେଉଁଠି ଲୋକେ ପଡ଼ିଶା ଘରର ଯୁଝା ଫୁଝାରେ ଅଳ୍ପ ବହୁତେ ଭାଗୀ ହୁଅନ୍ତି, ସେଠାରେ ସ୍ତ୍ରୀଲୋକେ ଗୋଷ୍ଠୀ ଛୁଡ଼ି ବାହାରକୁ ଚାଲିଯିବା ବେଶି ନ ଦେଖାଯିବାର କଥା ।”

ମୁଁ ପଚାରିଲି, “ସାମାଜିକ ନିରାପଣ କ’ଣ ଖାଲି ଏଇ ସଙ୍ଗଠରେ ଦେଖିବା ?”

ଦାସେ କହିଲେ, “ନା, ଯେଉଁଠି ସାଂପ୍ରଦାୟିକ ସଂଘର୍ଷ ଅଧିକ ସେଠାରେ ସାମାଜିକ ନିରାପଣ କମ ହେବ ଇ ହେବ । ଏ ଯେଉଁ ପଞ୍ଚାବ, ଶହ ଶହ ବର୍ଷ ହେଲା ସେଠାରେ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ସଂସ୍କୃତିର ସଂଘର୍ଷ ଲାଗି ପରସ୍ପରର ସ୍ନେହ ସୌହାର୍ଦ୍ଦ୍ୟ ହୁଏତ କମି-ଯାଇଛି । ହିନ୍ଦୁ ବା ଶିଖର ମୁସଲମାନ ସଙ୍ଗେ ବୈର ଭାବ ଯୋଗୁଁ, ହିମେ ତାହା ଆପସୁଖି ପଣରେ ରୂପାନ୍ତରିତ ହୋଇଥିବ ।”

ଏ କଥାଟା ମୋ ମନକୁ ପାଇଲ । ଘଣ୍ଟା ଓ ବିଦ୍ୟୁତ୍ ଆଗ ଶବ୍ଦ ପ୍ରତି ହୁଏ । ସେହି ତାମସିକ ବୃତ୍ତି ନୂତନର ସଦ୍‌ବୃତ୍ତି ସବୁକୁ ବହୁସ୍ଵାର କରିଦେବା ଫଳରେ ଶବ୍ଦ ପ୍ରତି ହୋଇଥିବା ବିଦ୍ୟୁତ୍ କ୍ରମେ ନିଜର ଭାଜ ଉପରକୁ ସଂକ୍ରମିତ ହୋଇ ମୋର ବିଶ୍ଵାସ । ଯେଉଁଠି ସାଂପ୍ରଦାୟିକ ବିଦ୍ୟୁତ୍ ବେଶି, ସେଠାରେ ଏକାନ୍ତବର୍ତ୍ତୀ ପରିବାରର ସଂଖ୍ୟା କମ ବୋଲି ତ ଦେଖାଯାଏ । ମୋର ଏ ଧାରଣା ମୁଁ ପ୍ରକାଶ କଲି ।

ମହାପାତ୍ରେ କହିଲେ, “ଉତ୍ତର ଭାରତରେ ସିନା ହୁଏ ମୁସଲମାନ ସଂଘର୍ଷରେ ପରିବାର ଓ ସମାଜ ଭାଙ୍ଗି ଯାଇଛି, ଦକ୍ଷିଣ ଭାରତରେ ତ ତାହା ନାହିଁ !”

ଦାସେ କହିଲେ, ସେଠାରେ ଆଉ ଗୋଟାଏ ସଂଘର୍ଷ—ଉଚ୍ଚ ନୀଚ ଜାତି ଭିତରେ ସମଜାସିର ଅଭାବ । ତେଲଙ୍ଗା ଦେଶରୁ ଯେ ଏତେ ଲୋକ ପଳାଇ ଆସୁଛନ୍ତି, ତାହାର କାରଣ କ’ଣ ? ଭୃଷ୍ଣାଶୁ କହ, ଶକ୍ତିସାଧକ କହ—ଏମାନେ ସମସ୍ତେ ପ୍ରାୟ ନୀଚ ଜାତିର ଲୋକ । ସେଠାରେ ସେମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଭ୍ରାତୃଭାବ ଥିଲେ, ଘର ଗୁଡ଼ି ପଳାଇ ଆସନ୍ତେ କାହିଁକି ?”

ମୁଁ କହିଲି, “ଆମ ଏଠାରୁ ତ ପୁଣି ମୂଲ୍ୟା ଶ୍ରେଣୀର ଲୋକେ କଲିକତା, କାଲିମାଟି ଯାଉଛନ୍ତି, ରେଂଗୁନ୍ ଯାଉଥିଲେ !”

ଦାସେ କହିଲେ, “ଆଗରୁ ତ ଏ ବିଷୟ ପଚାରିଥିଲେ । ପୁରୁଷ ଲୋକେ ଯାଉଛନ୍ତି କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କର ସ୍ତ୍ରୀ ପିଲାଙ୍କୁ ଗୁଡ଼ି । ସେମାନଙ୍କର ଗାରେ ସାମାଜିକ ନିରାପଣ ଓ ପ୍ରତିବେଶୀର ସହଯୋଗ ମିଳୁଥିବା ଭରସାରେ ତାଙ୍କର ସ୍ତ୍ରୀ ଓ ବାପ ଭାଇ ନିଶ୍ଚିନ୍ତରେ ଦାଣ୍ଡକୁ ଯାଉଛନ୍ତି । ସେଇତକ ଯେଉଁଦିନ ଅଭାବ ହେବ, ସେ ଦିନ ତେଲଙ୍ଗା ଶକ୍ତିସାଧକଙ୍କ ପରି ଏମାନେ ଘରଦ୍ଵାର ଗୁଡ଼ି, ପିଲା ମାଇପ ଧରି ପଳାଇବେ !”

ମହାପାତ୍ରେ କହିଲେ, “ପୁଣି ଗାଁରେ ଘର ଖଣ୍ଡିଏ ବି ଥିବାର ରୁହି । ଆମ ରାଜ୍ୟରେ ଅଘରବାସୀଙ୍କର ସଂଖ୍ୟା ଖୁବ କମ୍ । କଟକ ପ୍ରଭୃତି ସହରମାନଙ୍କରେ ଡେଙ୍ଗାନାଲି, ବାଙ୍କୀ, ଦଶପଲ ପ୍ରଭୃତିରୁ ବି ଲୋକେ ଆସୁଛନ୍ତି, ଶକ୍ତି ଟାଣିବାକୁ— ସମସ୍ତେ ପ୍ରାୟ ଘରେ ପିଲାଙ୍କୁ ଗୁଡ଼ି ଆସନ୍ତି ।”

ଦାସେ ଯୋଡ଼ି ଦେଲେ, “ଯେଉଁମାନେ ବିଦେଶ କରି ଯା’ନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କର ମଧ୍ୟ ଭରସା ଥାଏ, ଦୁଇ ରୁଣି ମାସ ଘରକୁ ଟଙ୍କା ନ ଧଠାଇ ପାରିଲେ, ପିଲେ କାଲି ବାସି କରି, କାଢ଼ିଆ କରି, କୃତକ ମଗାଯଗୁ କରି ମଧ୍ୟ ଚଳିଯିବେ । ଏଭଳି ଅନେକ ଘଟଣା ମୋ ଦୃଷ୍ଟିକୁ ଆସିଛି ।”

ନାୟକେ କହିଲେ, “ଖାଲି ଦୃଷ୍ଟିକୁ ଆସିଛି ବୋଲି କହୁଛ କାହିଁକି ! ଏଭଳି କେତେ ଲୋକଙ୍କ ଗରଜ ରୂପେ ନିଜେ ମେଣ୍ଟାଅ କହୁନାହିଁ ? ମହାପାତ୍ରେଙ୍କର ତ ଏଭାଆ ବୃତ୍ତି !”

ମହାପାତ୍ରେ ଖେଙ୍କାର ମିଶିଲେ, “ଖାଲି ଦାସେ, ମହାପାତ୍ରେ ତ ସବୁ କରି ଧକାଉଛନ୍ତି ? ଖାଲି କ’ଣ ଅମର ଗାଁ କଥା ପଡ଼ୁଛି ? ଓଡ଼ିଶାର ଯହିଁ ଦେଖିବ, ସବୁଠି

ଅଳ୍ପ ବୟସରେ ଏପରି ଗୁଲୁଛୁ । ମୁଁ ସିନା ଓଡ଼ିଶା ବାହାରକୁ ଯାଇନାହିଁ, ଓଡ଼ିଶାର ପ୍ରାୟ ସବୁ କନ୍ଦ ବିକଳ ବିଷୟରେ ମୋର ତ ଧାରଣା ଅଛି ।”

ମୁଁ କହିଲି, “କିନ୍ତୁ ଏ ସଂସ୍କୃତିର ପରିବର୍ତ୍ତନ ଶିପ୍ରଗତରେ ଗୁଲୁଛି । ଆଜି ଆଉ ପର ପ୍ରତି ଆପଣାର ହେବା ଲୋକ ବେଶି ଦିଶୁନାହାନ୍ତି । ମଝିରେ ମଝିରେ ଅନାହାର ମୃତ୍ୟୁ ସଂବାଦ ତ ପଢ଼ୁଥିବେ । ଅନାହାରରେ ମରୁଥିବା ଲୋକଙ୍କର ଫଟୋ କାଗଜରେ ବାହାରୁ-ଥିବା ଦେଖୁଥିବେ ।”

ବାହାମପତି କହିଲେ, “ମୁଁ ସେ ସବୁ ଦେଖି କିଛି ବୁଝିପାରେ ନାହିଁ । ଯେ ଫଟୋ ଉଠାଇବାକୁ ଯା’ନ୍ତି, ସେମାନେ କ’ଣ ଲୋକଟି ଖାଇବାକୁ ନପାଇ ମରିବାଯାଏ ଅପେକ୍ଷା କରି ବସିଥାନ୍ତି ? ଫଟୋ ଯନ୍ତ୍ର, ଫଟୋ କାଗଜରେ ଯାହା ପକସା ଖର୍ଚ୍ଚ ହେଉଛି, ସେତିକିରେ ଖାଦ୍ୟ ନିଜସ୍ୱ, ଓଷୁଅ ପତ୍ର କଣି ତ ବିଚରକୁ ଦେଲେ ହୁଅନ୍ତା !”

ନାୟକେ କହିଲେ, “ସେମିତି ହେଲେ ଆଉ ଫଟୋ ଗ୍ରହଣ ହୁଅନ୍ତା କେମିତି ? ବ୍ୟବସ୍ଥା ସଭାରେ ମୂଲତ୍ତବ ପ୍ରସ୍ତାବ ହୁଅନ୍ତା କିମିତି ? ଘୋର ପାଗଳାମି ଗୁଲୁଛୁ ଗୁରୁଆଡ଼େ !”

ଦାସେ କହିଲେ, “ସ୍ତ୍ରୀ ମୂଳରେ କ’ଣ ଅଛି ଜାଣ ? ଜୀବନର ମାନବୁଦ୍ଧି ବୋଲି ଯେଉଁ ଦୁଆ ଏଇଲଗେ ଉଠିଛି, ତା’ର ଯୋଗୁଁ ସମାଜର ତଳ ଶ୍ରେଣୀର ଲୋକଙ୍କର ନିର୍ଯ୍ୟାତନା ହେଉଛି । ଶିକ୍ଷିତ ଲୋକେ ନିଜର ଅଭାବ ପୂରଣ କରିବାରେ ଏତେ ବ୍ୟସ୍ତ ଯେ ପାଖରେ ଲୋକ ଖାଇବାକୁ ନପାଇ ମଲେ ମଧ୍ୟ, ଭୁଣ୍ଡରେ ଟିକିଏ ଆହା ବୋଲି କହିବା ଠାରୁ ଆଉ ବିଶେଷ କରିପାରିବାକୁ ସମର୍ଥ ହେଉନାହାନ୍ତି । ମୋ ନିଜ ପିଲାଙ୍କର ଏଇ ଶବ୍ଦ ପାଇଁ ଅରେ ମୋତେ ଖୁଣିବାକୁ ପଡ଼ୁଥିଲା । ମୋ ବଡ଼ ନାତିଟିର ସ୍ତନସନ୍ଧ ବେଳକୁ ପୁଅ ଆମର, ତା ପାଇଁ ଭଲ ମୋଜା, ଟୋପି ଓ କନାଯୋତା ହଲେ କଣିକର ଆଣିଥିଲା । ପ୍ୟାଣ୍ଟ୍ କୁରୁତା ମଲିଆଙ୍କ ପିଲେ ପିନ୍ଧିଲେଣି, ମୋ ଆଖିକୁ ଦିଶିଲା ନାହିଁ । ମୋ’ ବାପାଙ୍କ ଆଖିକୁ ଦିଶିଥାନ୍ତା ।”

ମୁଁ ପଚାରିଲି “କାହିଁକି ?”

ଦାସେ କହିଲେ, “ଆମ ପିଲାଦିନେ ଆମେ ସବୁ ପ୍ରାୟ ପାଞ୍ଚ ବର୍ଷ ଯାଏ ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱ ଲଙ୍ଗଳା ହୋଇ ଚାଲୁଥିଲୁ । ତା’ପରେ ୩୪ ବର୍ଷ ଖଣ୍ଡେ ଖଣ୍ଡେ କୌପୁନ । ତା’ପରେ ଯାଇ ଲଗା ଓ ଗାମୁଛା । ନାତିର ସ୍ତନସନ୍ଧ ଦିନ ପୁଅକୁ ଏ କଥା କହି, ତା’ ପୁଅର ଉଲ୍ ମୋଜା, ଟୋପି ଓ ଯୋତାରେ ଅନ୍ତତଃ ଆଉ ଦିଓଟି ପିଲାଙ୍କର ଖଣ୍ଡେ ଖଣ୍ଡେ ପ୍ୟାଣ୍ଟ୍ ହୋଇ-ପାରିଥାନ୍ତା ବୋଲି ତାକୁ ହସାବ ବତାଇଦେଲି ।”

ମହାପାତ୍ରେ କହିଲେ, “ସେ ଦିନ ମୁଁ ପରୁ ତୁମ ପାଖରେ ବସିଥିଲି । ସେତିକିରେ କିନ୍ତୁ ଗୁମିର ଚଳଣି ଏକାବେଳକେ ବଦଳିଗଲା ।” ଏକଥା ଶୁଣି ମୋ ମନରେ ଗୁଡ଼ାଏ ପ୍ରଶ୍ନର ଉଦୟ ହେଲା ।

ମେଘନ ଓପରଓଲିଠାରୁ ଦାସେ ଗୀର ଗୋଟାଏ କ'ଣ ସତ୍ତାକୁ ଯାଇଥାନ୍ତୁ ଯେ ରାତି ସାତେ ଆଠଟା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଫେର ନ ଥାନ୍ତୁ । ସେ ଗୁ' ତ ଖାଆନ୍ତୁ ନାହିଁ, କିନ୍ତୁ ନିୟମିତ ଭାବେ ସନ୍ଧ୍ୟାବେଳେ ଲେମ୍ବୁପାଣି ଟିକିଏ ପିଅନ୍ତୁ । ସନ୍ଧ୍ୟାବେଳେ ମୋତେ ଗୁ' ଟିକିଏ ମିଳିଲା ବେଳେ ମୁଁ ସୁସ୍ୱପ୍ନାପ୍ତ, ଲେମ୍ବୁ ପାଣି ଟିକିଏ ସତ୍ତାକୁ ଧଠାଇଦେବାକୁ । ଉତ୍ତର ପାଇଲି, ଆଜି ସେ ଲେମ୍ବୁପାଣି ପିଇବେ ନାହିଁ । ଏଥରେ କୌଣସି ବିଶିଷ୍ଟ କାରଣ ଯେ ଥାଇପାରେ ଏହା ମୁଁ ଅନୁମାନ କରିବାର କଥା ନୁହେଁ । ମହାପାତ୍ର ସେତକବେଳେ ଆସି ପହଞ୍ଚି ନ ଥିଲେ ମୋର ଧାରଣା ରହିଯାଇଥାନ୍ତା ଯେ ଆଜି ଦେହରେ ଲେମ୍ବୁପାଣି ଚଳିବ ନାହିଁ ବୋଲି ମନେକରି ସେ ଆଗରୁ ମନା କରି ଦେଇଯାଇଛନ୍ତି ।

ମହାପାତ୍ର ସେତକବେଳେ ଆସି ମୋର ସେ ଆଶଙ୍କା ଦୂରକରି କହିଲେ, “ଦାସେ ପରଶ ଜଣଙ୍କ ସତ୍ତାରେ ବସିଥିଲବେଳେ ପାନଖଣ୍ଡେ ବି ଲେଡ଼ନ୍ତୁ ନାହିଁ । ଲେମ୍ବୁପାଣି ପରି ବିଶିଷ୍ଟ ପାନାୟ ଲେଡ଼ିବା ପ୍ରଶ୍ନ ତ ଉଠିବାର ନୁହେଁ ।”

ମୁଁ କହିଲି, “ମୁଁ ତ ମନେ କରେ, ସତ୍ତାରେ ବସି ପାନ ଖୋଜିବା, ଗୁ' ଖାଇବା-ଦ୍ୱାରା ସତ୍ତାକୁ ଗୁରୁତ୍ୱ ନଷ୍ଟ ହୋଇଯାଏ । ଆଜିକାଲି ସତ୍ତାସମ୍ପିଦମାନଙ୍କରେ ଆଲୋଚନାକୁ ସୁକର କରିବାକୁ ଗୁ' ବିସ୍ମୃତରେ ଯେପରି ଚର୍ଚ୍ଚା କରାଯାଉଛି ତାହା ମୋତେ ସୁଖ ଲାଗେ ନାହିଁ । ଗୁ', ବିସ୍ମୃତ, ଚିନାବାଦାମ, ଲଙ୍କାଆତ୍ମମଞ୍ଜିତକା ପରିବେଷଣବେଳେ ମୁଁ ମନେକରେ ଆଲୋଚ୍ୟ ବିଷୟଟା ମାମୁଲି ହୋଇଯାଉଛି ।”

ମହାପାତ୍ର କହିଲେ, “ସେ ତ ବୈଦେଶିକ ସତ୍ତାରୁ ଗୋଟାଏ ଆହରଣ । ଶ୍ରୀକ, ଧର୍ମଶାସ୍ତ୍ର ପାରାସ୍ତ୍ରୀ ଓ ଆଲୋଚନା ଇତ୍ୟାଦି କର୍ମରେ ଆମର ଓଲଟା ବ୍ୟବସ୍ଥା । ଯେତେ ଖାଲି ରହିବା ଦରକାର ଓ ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନେ କର୍ମରେ ଏକାଗ୍ର ହେବା ଦରକାର । ଅଜିକାଲିର ସତ୍ତାସମ୍ପିଦ ଯେପରି ଓପରଠାଉଣିଆ, ସେଥିରେ ଏତେ ଏକାଗ୍ରତାର କଣ ବା ପ୍ରୟୋଜନ ?”

ମୋର ମନେପଡ଼ିଲା ପାଇଁ ମେଣ୍ଡରେ, ବ୍ୟବସ୍ଥାସତ୍ତାରେ ପାନ ଖାଇବାକୁ ମନା ।

ମହାପାତ୍ର କହିଲେ, “ସବୁ କଥା ପରି, ସେ ବି ଓପରଠାଉଣିଆ ଭାବରେ ମନା । ପାନ କଲରେ ଜାଜି ସତ୍ତାସମ୍ପିଦେ କାରଣତଃ ଆଗରେ ବି ନିଶ୍ଚିନ୍ତ, ଶୋଇଥିବାର ଥରେ ମୁଁ ଦର୍ଶକ ଗ୍ୟାଲେସ୍ତା ଦେଖିଛି । ପୁଣି ପାନ, ବିଡ଼ି ଖାଇବାକୁ ଯେ କେହି ଯେତେବେଳେ ଇଚ୍ଛା ସେତେବେଳେ ସତ୍ତା ଗ୍ରହଣ ‘ଲବି’ ବି ଯାଉଥାନ୍ତି । ଏ ପରିସ୍ଥିତିରେ ବ୍ୟବସ୍ଥାସତ୍ତାର ଗୁରୁତ୍ୱ ନଷ୍ଟ ହେବାର କି ତ କଥା । କିନ୍ତୁ ଦାସେ ଏ ବିଷୟରେ ମୋତେ ଅନ୍ୟ ଗୋଟିଏ କାରଣ କହିଥିଲେ ।”

ମୋର ଶୁଣିବାକୁ ଆଗ୍ରହ ଦେଖି ସେ କହିଲେ, “ମୁଁ ଥରେ ତାଙ୍କ ଆଗରେ ଏଇ କଥା ଧକାଇଥିଲି । ମୁଁ କହିଲି, ‘ଆହାର, ବିହାର ଆଦି ବିଷୟରେ ନିୟମ ମାନ ଚଳିବା ମଣିଷର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ । ଖାଇବାବେଳକୁ ଯଦି ସତ୍ତା ନ ସରିଲା ତେବେ ସେଇଠାରେ କିଛି ଖାଇଲେ ଦୋଷ କଣ ? ମହାତ୍ମା ଗାନ୍ଧୀ ତ ସତ୍ତାରେ ବସିବାବେଳେ ଆହାର କରୁଥିଲେ ।

ବିନୋବା ବାଡ଼େ ତାଙ୍କ ପଦଯାତ୍ରାବେଳେ ବାଟରେ ଘାଟରେ, ଯେଉଁଠି ଖାଇବା ଟାଇମ ହେଲା ସେଠାରେ ବସିପଡ଼ି ଖାଉଥିଲେ ।’ ଦାସେ ମୋତେ ଉତ୍ତର ଦେଲେ, ‘ନିଜ କଥାକୁ ଜୋର ଦେବା ପାଇଁ ବଡ଼ ଲୋକଙ୍କ ନାମ ଧରିବା ତୁମର ଗୋଟାଏ ଭୋଗ । କଥାଟାର ତାତ୍ତ୍ୱିକ ବିଚାର କଲବେଳେ ବଡ଼ ଲୋକଙ୍କ ଦେହରେ ଆଖି ଲାଗିବାର ଉତ୍ସ ହେବ ବୋଲି ତ ମଣିଷ ଶଙ୍କ୍ତିଯିବ ।’”

ମୁଁ କହିଲି, “ଏଥରେ କଣ ତତ୍ତ୍ୱ ଅଛି କହୁନାହିଁ ? ବଡ଼ ଲୋକଙ୍କ ଦେହରେ ଆଖି ଲାଗିବା ଆଲରେ ତୁମେ କଥାଟାକୁ ଉଡ଼ାଇ ଦେବାକୁ ବସିଛ ବୋଲି ଯଦି ମୁଁ ଅଭିଯୋଗ କରେ ?”

ଦାସେ କହିଲେ, “ଧର, ସଭାରେ ଶହେ ଜଣ ବସିଥାଆଁ । ତାର ମଝିରେ ଖାଲି ଆମର ଖାଇବା ସମୟ ହୋଇଗଲା ବୋଲି ବିଚାରକବେଳେ, ଭାବିବା ଉଚିତ, ଆଉ କାହାର ମଧ୍ୟ ଖାଇବାବେଳ ଗଢ଼ିଯାଉଥିବ । ଧର, ଠିକ୍ ସେତିକିବେଳେ ପରୁଣ ଜଣଙ୍କର ଖାଇବା ବେଳ । ଏଠି ସ୍ଥଳେ ଦୁଇଟାରୁ ଗୋଟାଏ ପଛା ଧରିବାର କଥା । ସମସ୍ତଙ୍କ ପାଇଁ ଖାଇବାର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରିବ କିମ୍ପା ଖାଇବା ଅପେକ୍ଷା ସଭାର ଆଲୋଚନାକୁ ଅଧିକ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦେଇ ଖାଇବା ସମୟ ଗଢ଼ାଇ ଦେବ । ଯେଉଁମାନେ ଖାଇବା ସମୟ ଗଢ଼ାଇବାକୁ ନାଗୁଜ ସେମାନେ ଅଇଁଠା ହାତ ଓ ମୁହଁରେ ସଭା କରୁଛନ୍ତି । ଆମର ଦ୍ୱିତୀୟ ପଛା । ତୁମେ ଯେଉଁ ଚୂଡ଼ାସ୍ୱ ପଛାଟା କହୁଛ, ସମସ୍ତେ ଗୁଡ଼ୁ ଥିବେ ଓ ଆମେ ଏକୂଟିଆ ଖାଉଥିବା, ତାହା ଅମ ଦେଶରେ ସଦାଗୁର-ବିଗଢ଼ିତ ।”

ମୁଁ ଆପଣି କଲି, “କିନ୍ତୁ ତୁମର ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ ପାଇଁ ଯେ ଯଥାସମୟରେ ଲେମ୍ବୁ ପାଣି ଟିକିଏ ଦରକାର !”

ସେ ଉତ୍ତର ଦେଲେ, “ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ ପାଇଁ ଯଦି ଏତେ ଲୋଭ, ତେବେ କାମଦାମ ସବୁ ଗୁଡ଼ି ଘଣ୍ଟାକୁ ଗୁଡ଼ି ରହିଥିବାକୁ ହେବ, ଲେମ୍ବୁ ପାଣି ବେଳ ହେଲ କି ନାହିଁ ! ସେପରି ହେଲେ ବାପ ଗ୍ରାଜ ବି ବନ୍ଦ ହୋଇଯିବ, ବିଧବାମାନେ ଏକାଦଣୀ ଉପବାସ ଗ୍ରହଣଦେବେ । ଏ ଦିଗଟା ବିଚାର କରୁନାହିଁ ଯେ ?”

ମହାପାତ୍ରଙ୍କଠାରୁ ଏକଥା ଶୁଣି ମୁଁ ଚିନ୍ତିତ ହେଲି । ବାସ୍ତବିକ ଆମେ ଆମର ଭଲ ମନ୍ଦ କଥା ବିଚାର କଲବେଳେ, ଅନ୍ୟ ଉପରେ ତାହାର କି ପ୍ରତିଫଳିତା ହେଉଛି ତାହା ବିଚାରବାକୁ ପାସୋରିଯାଏ ।

ମହାପାତ୍ର ପୁଣି କହିଲେ, “ଦୈବୀତ୍ୱ ଦାସେ ଓ ମୁଁ ଏକା ଗାଁରେ ଜନ୍ମ । ଖାଲି ସେତିକି ନୁହେଁ, ପିଲାଦିନୁ କଲେଜ ଗୁଡ଼ିବା ଯାଏଁ ଏକ ସଙ୍ଗେ ରହିଥିଲୁ । ଗୁଜର ଜୀବନ ମଧ୍ୟ ଏକାଠି କଟାଇଲୁ । ସେ ମୋଠାରୁ ଭଲ ପଢ଼ୁଥିବାରୁ ହେଲେ ଅଧିକ ଓ ମୁଁ ତାଙ୍କ ଅଧିକାର କରାଣୀ । ମୂଳରୁ ଶେଷଯାଏଁ ଦେଖି ଆସିଛୁ ପ୍ରତ୍ୟେକ କାର୍ଯ୍ୟ କଲବେଳେ, ପ୍ରତ୍ୟେକ ପଦ କଥା କହିଲବେଳେ ଅନ୍ୟର ମୁମନରେ କି ପ୍ରତିଫଳିତା ହେଉଛି ତାକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ

କରି ସେ କାମ କରନ୍ତି, କଥା କହନ୍ତି । ଆମେ ଯେ ତାଙ୍କଠାରୁ କେତେ ତଳେ, ସେ କଥା ସେ କହି ନିକାଳେ ଭାବିବାକୁ ଅବସର ଦିଅନ୍ତି ନାହିଁ ।”

ମୁଁ ପଚାରିଲି, “ତେବେ ତ ତାଙ୍କର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ କରାବାରରେ ବାଧା ହେଉଥିବ । ତଳ ପାହୁଆର ଲୋକେ ତାଙ୍କୁ ମାନୁନଥିବେ !”

ମହାପାତ୍ର କହିଲେ, “କିନ୍ତୁ ପ୍ରକୃତ ଫଳ ହୁଏ ଠିକ୍ ଓଲଟା । ସେ ଆମ ସଙ୍ଗେ ମେଲାପି ଆଚରଣ କଲବେଳେ, ଦେବାତ୍ତ ଯେଉଁ ଦିନ ଆମେ ଆମ କର୍ତ୍ତବ୍ୟରେ ଖିଲପ କରିଥାଉ ସେଦିନ ଆମେ ଆତ୍ମଗ୍ରାହରେ ସଫିଯାଉ । ମୋର ମନେ ଅଛି, ଥରେ ଚାକିରି ବେଳେ ମୁଁ ମୋ ବାକିଆ କାମ ରଖି ସନ୍ଧ୍ୟାବେଳେ ଯାଇ ତାଙ୍କ କୋଠିରେ ଆଡ଼ୁଡ଼ା ମାରୁଥିଲି । ହସ ଖୁସିରେ ସମସ୍ତ କଟୁଆଏ । ହଠାତ୍ ମୋର ମନେହେଲା, ମୁଁ ଯୁଦ୍ଧ ସଙ୍ଗେ ମେଲାପ କରିବାର ପାତ୍ର ନୁହେଁ । ସମସ୍ତ ଉଣି ସରକୁ ପଳାଇଗଲି ଓ ରାତି ରାତି ମୋର କାମ ସାରି ଅବହେଳାର ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତ କଲି ।”

ଟିକିଏ ବେଳ ତୁମ ରହୁ ସେ ପୁଣି କହିଲେ, “ଏବେ ତ ଆଉ ଚାକିରି ବେଳ ନାହିଁ । ମୁଁ ସିନା ଯୁଦ୍ଧ ପାଖେ ଚାକିରି କରୁଥିଲି, ନାୟକେ ଓ ଅନ୍ୟମାନେ ତ ଯୁଦ୍ଧ ଅଧୀନରେ ଚାକିରି କରି ନ ଥିଲେ । ସମ୍ପତ୍ତିରେ ବାହୁନାପତ ଆମ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଏକା ଡୋକରେ ଗିଳିଦେବେ । କିନ୍ତୁ ଦାସଙ୍କ ପ୍ରତି ସମସ୍ତଙ୍କର କି ସତ୍ତ୍ୱମ ଆପଣ ତ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରୁଥିବେ । ଏହା ଧନ, କ୍ଷମତା ବା ପାଣ୍ଡିତ୍ୟ ଯୋଗୁ ନୁହେଁ । ଏହା ତାଙ୍କର ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ଯୋଗୁ ।”

ମୁଁ ଆପତ୍ତି କଲି, “କିନ୍ତୁ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ଯେ ଧନ, କ୍ଷମତା ଓ ବିଦ୍ୱବତ୍ତା ବଳରେ ଗଢ଼ି ଉଠେ ।”

ମହାପାତ୍ର କହିଲେ, “ସେ ସେଇ ପାଣ୍ଡିତ୍ୟ ଦାର୍ଶନିକଙ୍କ ବିକୃତ । ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱର ମୂଳରେ ଶୁଦ୍ଧ ହୃଦୟ । ଆମେ ସମସ୍ତେ ଯେ ଆଜୀବନ ତାଙ୍କୁ ଛୁଡ଼ିପାରୁନାହୁ ତାହା ତାଙ୍କର ସେଇ ଅମାୟିକ ଭାବ ଯୋଗୁଁ । ପର ଆପଣା ଭେଦ ତାଙ୍କର ନାହିଁ । ପରର ଅଭାବ ଅସୁବିଧାକୁ ସେ ନିଜର ପରି ଯେ ଖାଲି ମନେ କରନ୍ତି ତାହା ନୁହେଁ । ନିଜର ଅସୁବିଧା ହେଲେ ବି ପରର ଅସୁବିଧା କରିବାକୁ ସେ ସବୁବେଳେ ତତ୍ପର । ଏଇ କାରଣରୁ ତାଙ୍କୁ ସମସ୍ତେ ମାନୁ । ଦୁଃଖ ଲାଗେ, ଆଜିକାଲିର ପିଲେ ତାଙ୍କୁ ଚିହ୍ନି ପାରୁନାହାନ୍ତି । ତାଙ୍କ କଥା ଅନେକ ସମୟରେ ମାନୁ ନାହାନ୍ତି ।”

ମୁଁ କହିଲି, “ଆଜିକାଲି ସବୁଠି ସେଇ ଏକ କଥା । ଜଣେ ସମାଜବିଜ୍ଞାନୀ ଏବେ ଗୋଟାଏ ନୂଆ ତତ୍ତ୍ୱ ବାହାର କରିବାର ଶୁଣିଲି । ସେ କହୁଛନ୍ତି, ଆଦମ କାଳରେ ଥିଲା ଭଜା-ପ୍ରଜା ସଂଘର୍ଷ, ତା’ପରେ ହେଲା ମାଲିକ-ମଲିଆ ସଂଘର୍ଷ, ତା’ପରେ ଥିଲା ବାଲି ଓ ନିଧିଆବାଲାଙ୍କ ସଂଘର୍ଷ । ଏବେ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଛି ପିଲି ଓ ବୁଢ଼ାଙ୍କ ସଂଘର୍ଷର ବେଳ । ପିଲି-ମାନେ ବୁଢ଼ାଙ୍କ ହାତରୁ ସମାଜ-ନିୟନ୍ତ୍ରଣର ସମସ୍ତ କ୍ଷମତା ଛଡ଼ାଇ ନେବାକୁ ବର୍ତ୍ତମାନ ବଳପରକର ।”

ମୁଁ ଏ ବିଷୟରେ ଆଲୋଚନା ଆରମ୍ଭ କରିଛି, ଦାସେ ଆସି ପହଞ୍ଚିଲେ ; ଘର ଭିତରକୁ ଯାଇ ଗୋଡ଼ ଧୋଇ ଦାଣ୍ଡକୁ ଆସିବା ପୂର୍ବରୁ ଘର ଭିତରୁ ଗୃହଣୀଙ୍କ ସ୍ଵର ଶୁଣାଗଲା, “ଦେଖ, ଦେଖ, ତୋ ବାପାଙ୍କର ଶବ୍ଦ । ଯେତେବେଳେ ଭଦ୍ରଲୋକୀରେ ଗଲେ ସେତେବେଳେ କିଛି ନା କିଛି ତଣ୍ଡ ପଡ଼ିଲେ ।”

ଦାସେ ନମ୍ର ସ୍ଵରରେ ପ୍ରତିବାଦ ଶୁଣାଉଥାନ୍ତି, “ତୁ ବି ସ୍ଵାଙ୍କ ତଳ ଦେଖୁଥା’ଲୋ ମା ! ମୋତେ ବାପା ଡାକିବାକୁ ତୋତେ ଶିଖାଇ ସାରିଲେଣି । କକା ଡାକିଲେ ହୁଅନ୍ତା, ମଉସା ଡାକିଲେ ହୁଅନ୍ତା । ମୁଁ ଯଦି ତୋ’ର ବାପା ହେଲି ତେବେ ତୋ’ ମା’ର ମୁଁ କ’ଣ କହୁଛି ।”

ଯାହାକୁ ଏକଥା କୁହାଗଲା ସେ କିଛି ଉତ୍ତର ନ ଦେଇ ଦାସଙ୍କ ପାଖେ ପାଣିତାଳ ଓ ଗାମୁଛା ଥୋଇ ଦେଇ ଭିତରକୁ ଚାଲିଯିବାର ଦାଣ୍ଡରୁ ମୋତେ ଦିଶୁଥାଏ । ସେ ଗୋଟିଏ କିଏ ନଥା ଲୋକ ଏ ଘରେ ଆସି ତୁଳିଲାଣି ବୋଲି ମନେ ମନେ ବିଚାରୁଥିଲି, ଘରେ ଜାଣିଲି ସେ ସେଇ ଧନୀୟା ସ୍ତ୍ରୀ ଲୋକଟି ଯେ ଗୂର ପାଞ୍ଚ ଦିନ ପୂର୍ବେ ଏ ଘରେ ଆଗ୍ରସ୍ତ ଘାଇଛି ।

ଦାସେ ଘରୁ ବାହାରି ଆମ ଭିତରେ ବସୁ ବସୁ ମହାପାତ୍ରେ ପଚାରିଲେ, “କାହାର କୋଉ ନ୍ୟାୟ ପଡ଼ିଥିଲା କି ଆଜି ? ତମେ ତ ଦିପହରୁ ଗଲଣି ?”

ଦାସେ କହିଲେ, “ଗୁଡ଼ାଏ ଚଷ୍ଟ କୁଟିବାକୁ ପଡ଼ିଲା । ସେଇ ଜେନା ଘର ପିଲ ଯୋଡ଼ାକ । ତନଦିନ ହେଲା କଲି ଲଗାଇଥିଲେ, ଭିନ୍ନ ହେବାକୁ । ଦିହଙ୍କ ଭିତରେ କଲି କରୁ କରୁ ଆପଣା ଗୁଣୀମା’ଟାକୁ ଦୁହେଁ ମିଶି ମନୁକ ଛେଡ଼ିଛନ୍ତି ବୋଲି କାଲି ଆମ ଗୃହଣୀଙ୍କଠାରୁ ଶୁଣି ଯାଇଥିଲି । ଯୋଡ଼ାକ ଯାକ ଅତି ଅରୁଣ । ଗୁରଦିନ ହେଲା ପଡ଼ିଆ ହୋଇ ଯେତକ ମଜୁର ହରାଇଲେଣି, ତାହା ତାଙ୍କ ସମ୍ପତ୍ତିଠାରୁ ଅଧିକ ।”

ମହାପାତ୍ରେ ପଚାରିଲେ, “ଏବେ ଚୁଟିଗଲା କି ?”

ଦାସେ କିଛି କହିବା ପୂର୍ବରୁ ବାହୁମାପତ୍ର ଗାଁ ସେ ମୁଣ୍ଡରୁ ଅନର୍ଗଳ ପାଟିକରି ଆସୁଥିବାର ଲକ୍ଷ୍ୟ କଲୁ । ସମସ୍ତେ ସେଇ ଆଡ଼କୁ ଚାହିଁ ରହିଲୁ । ବାହୁମାପତ୍ର କହୁଥାନ୍ତି, “ଏ ପିଲଗୁଡ଼ାକ କେଡ଼େ ଅସଭ୍ୟ ହୋଇଛନ୍ତି ହେ ! ସ୍ଵାଙ୍କ ଆଖିକୁ ଆଉ ମଣିଷ ଦିଶୁନାହାନ୍ତି । ଧନ୍ୟ ବୋଲିବା ସ୍ଵାଙ୍କ ଦାପ ମା’କୁ । ବାପେ ଆସିଲେ ଏଠାରେ ଆଜ୍ଞା ଆଜ୍ଞା ଦୋଲି ଭୂତରେ ଲେଟିଯାନ୍ତି, ପିଲଙ୍କ ତଳକୁ ଦେଖ । ବାପ ମା ଆକଟ କରୁଥିଲେ ସ୍ତ୍ରୀ ହୁଅନ୍ତା ?”

ଦାସେ ପଚାରିଲେ, “ସ୍ତ୍ରୀ ହୁଅନ୍ତା ବୋଲି ପଚାରିଲେ ଆମେ କ’ଣ ସମାଧାନ କରିବୁ କହିଲୁ ! ଘଟଣାଟା କ’ଣ ଆଗ କହି । ତା’ପରେ ଭଲ କି ମନ୍ଦ ଟିପ୍ପଣୀ କରିବ । ତମେ ତ କୋଉ ବିରୁଦ୍ଧ ଘରରେ ହାତ ମାରିଦେଲ ଧରି ଜଣା ପଡ଼ୁଛି ।”

ବାହୁମାପତ୍ର ଅଭିମାନରେ ପାଟି କରି ଉଠିଲେ, “ତମେ କୌଣସି ସମାଧାନ କରିବା ଆମର ଦରକାର ନାହିଁ । ହେଇଟି କହୁଛି ଶୁଣ—ଆଜ୍ଞାଠାରୁ ଯଦି କୌଣସିକୁ ଭଲଲେଖା କରି ଯିବ ତେବେ ଦେଖିବ । କାୟକେଶ, ଅର୍ଥହୀନ, ଶେଷକୁ ପୁଣି ମନଃପୀଡ଼ା । କାହିଁକି

ହେ, ତମ ଦାଣ୍ଡ ଦୁଆରେ ତମେ ବସ । ଅଜକାଳି ଯେଉଁ ଛତରାନ୍ତାକ ଉତୁରୁଛନ୍ତି, ସ୍ଵାଙ୍କ ପାଖେ ମୁକ ନିଷ୍ଠୁର ହୋଇ ରହବାଇ ଶ୍ରେୟ । ଦଉଁର ଯଦ ବକ୍ରାରଃ ।”

ବାହୁନାପତ ଯେଉଁ ଆଡୁ ଆସିଥିଲେ ସେଇପଟୁ ଶ୍ରୀମତୀ ପାଟି ଶୁଣାଗଲା । ଫୌଜ-ଦାର ଆରମ୍ଭ ହୋଇଗଲା ବୋଧହୁଏ । ମରଗଲି ଲେ ବାପା, ମାରି-ଧକାଇଲି ଲେ ବୋଉ ବୋଲି ଗୋଟାଏ ଚିତ୍କାର ଶୁଭଲ । ଆମେ ସମସ୍ତେ ଧାଇଁ ଗଲୁଁ—ମହାପାତ୍ର ଓ ମୁଁ ସମସ୍ତଙ୍କ ଆଗରେ, ଦାସେ ସବା ପଛରେ । ଗୋଟାଏ ଟୋକା ଠେଙ୍ଗା ଉଡୁଆଇ ପାଟି କରୁ ଥାଏ, “ଆସ ତମ ଲଫଙ୍ଗା ଦଳର ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଗୋଟି ଗୋଟି କରି ଆଜି ଶୁଆଇ ଦେବି । ଶଲା, ବୁଢ଼ାଙ୍କୁ ଗାଳି ଦେଇ ମୁହଁ ବଢ଼ି ଯାଇଛି, ନା ? ବୁଢ଼ା ସିନା ମୁହଁ ଧୋଡ଼ ଚାଲିଯିବେ, ନାଗ ସାପ ଲଙ୍ଗୁଡ଼ରେ ହାତ ମାରିଲେ ସମ୍ଭଳା ପଡ଼ବ !” ସେତେବେଳକୁ ଆଉ ଗୋଟେ ଟୋକା ଠେଙ୍ଗାଧରି ବକ୍ରାଙ୍କର ପୁଷ୍ପପୋଷକ ହୋଇ ରହି ଯାଇଥାଏ ।

ଦାସେ ଆଗକୁ ଆସି କହିଲେ, “କିରେ ବଳିଆ, ରଘୁଆ, ଘର କଳି ଚୁଟିଗଲ ବୋଲି କ’ଣ ଦିହେଁ ବ.ହାରି ପଡ଼ିଛି, ଗାଁ ଯାକ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ପିଟି ଦେବ ? କଥା କ’ଣ ? ଠେଙ୍ଗାବାଡ଼ି କାରବାର ଆରମ୍ଭ ହୋଇଛି କାହିଁକି ?”

ମହାପାତ୍ରଙ୍କଠାରୁ ଜାଣିଲି, ଏଇ ଦୁହେଁ ଜେନା ଦୁଇ ଭାଇ । ସ୍ଵାଙ୍କର ଅଲିଆ ଚୁଟାଇବାକୁ ଦାସେ ଆଜି ଦିନ ତମାମ ଲାଗିଥିଲେ । କୃଷ୍ଣାକ୍ଷିତ ପରି ଦୁହେଁ ଯେପରି ଠିଆ ହୋଇଥାନ୍ତି; ତାହା ଦେଖି କିଏ କହିବ, ଏ ଦୁହିଁଙ୍କର ଝଗଡ଼ା ଲାଗିଥିଲା ବୋଲି ।

ଏତେବେଳେ ଦାସଙ୍କର ଦୃଷ୍ଟି ପଡ଼ିଲା ତଳେ ଧଡ଼ୁଥିବା ସୁବକ ଉପରେ । ତା’ର ସାଙ୍ଗଙ୍କ ଭିତରୁ ଅଧିକାଂଶ ଭୟରେ ଧଳାଇଥାନ୍ତି । ଖଣ୍ଡେ ଦୂର ଗୁଡ଼ି ଠିଆ ହୋଇଥାନ୍ତି ଚାରି ପାଖିକଣ । ରାଗରେ ତମତମ ହେଉଥାନ୍ତି । ଜଣେ କହିଲା, “ଆପଣ ଆମକୁ ମାଡ଼ ମରାଇଛନ୍ତି । ସ୍ଵାକୁ ଆମେ ନେଇ ଡାକ୍ତର ମାଇନା କରାଇବୁ । ଆପଣଙ୍କୁ ମୁଦାଲ କରି ମକଦ୍ଦମା ଚାଲିବ ।”

ଦାସେ କାବା ହୋଇ ବକ୍ରାଙ୍କ ଆଡ଼କୁ ଚାହିଁଛନ୍ତି, ପାଖ ଘରୁ ଜଣେ ବାହାରି ପଡ଼ିଲା— ସୁବକ କିନ୍ତୁ ଖଞ୍ଜି ଓ ଚୁରୁଣ । ସେ ପାଟି କଲି, “ତୁମେ ସବୁ ମାଡ଼ ମୁଲଉଛ । ଆଜି ଠିଆ ହୋଇ ନ ଥାନ୍ତେ କି ବଳିଅକୁ କହିବୁ ସ୍ଵାକୁ ବି ସାବାଡ଼ି କରିବାକୁ ।”

ବଳିଆ ଠେଙ୍ଗା ଫୋପାଡ଼ି ଦେଇ ଦାସଙ୍କ ଆଗରେ ତୁ କନି ମୁଣ୍ଡିଆଟିଏ ମାରି କହିଲା “ସାଆନ୍ତେ, ତମେ ଏଠିକୁ ଆସିଲ କାହିଁକି ? ମହାପାତ୍ର ସାଆନ୍ତୁ ଆସିଲେ କାହିଁକି ? ଆପଣମାନେ ଚଉପାତୀକୁ ଚାଲିଯାନ୍ତୁ । ରଘୁଆର ମୋର ଏ ଗୋଷ୍ଠୀକୁ ଡାନେ ଦେଇ ଦେଉ । ମକଦ୍ଦମା ତ ହବ, ଭଲ କରି ହେଉ । ଶଲାଙ୍କର କେଡ଼େ ସାହସ ?”

ଲକ୍ଷ୍ୟ କଲି ମହାପାତ୍ର ଓ ବାହୁନାପତ ଉଭୟେ ଧାଉଁ ଗଲେଣି । ମୁଁ ବାହାର ଲୋକ, ତଥାପି ମୋ’ର ମଧ୍ୟ ଦିହ ତାତି ଯାଉଥାଏ । ଦାସଙ୍କୁ ଅପମାନ ଦେଇଥିବା ସିଲକୁ ମୁଁ ରକ୍ତ ଚକ୍ଷୁରେ ଚାହିଁ ଥାଏ । ଦାସେ ତା’ ଆଡ଼କୁ ଚାହିଁ କହିଲେ, “କିଓ ଧୀର ! ମକଦ୍ଦମା କରିବ ବୋଲି କ’ଣ ଆପଣା ସାଙ୍ଗକୁ ଏମିତି ଭୁଲରେ ଗଢ଼ାଇ ମାରିଦେବ । ଆଗ ତାକୁ ଧରି ମୋ

ଦୁଆରକୁ ଆଣ । ଯଦି ଗୁରୁତର ଆଦାତ ହୋଇଥିବ ମୁଁ ଶଗଡ଼ ଦେବ, ତାକୁ ଡାକ୍ତର ଖାନାକୁ ନେଇ ମାଇନା ବସାଇ ଇତଲ ଦେବ । ଆମ ତା'ର ପ୍ରାଥମିକ ଚିକିତ୍ସା ହେଉ ।”

ପାଖ ଘରର ଖଞ୍ଜି ମୁବକ ଏତକବେଳେ ଦୁର୍ଦ୍ଦିନିତ ମୁବକର କାନ ଧରି ପକାଇ କହିଲା, “ଆବେ, ଆଗ ଯାଇ ଆଜ୍ଞାଙ୍କ ଗୋଡ଼ ଧରି ମାଫି ମାଗ । ତମେ ସବୁ ଯେମିତି ହେଉଛି, ସେଇ ଜଣକ ନ ଥିଲେ ସମସ୍ତେ ମାମୁଁଘରେ ଘଣା ପେଡ଼ି ଥାନ୍ତୁ ।” ମୁବକଟି ଛେଲି ପରି ନିକେଶି ମାନିଲା । ମାଡ଼ ଖାଇ ତଳେ ପଡ଼ିଥିବା ମୁବକଟିକୁ ନେଇ ସମସ୍ତେ ଦାସଙ୍କ ଚଉପାତ୍ରୀକୁ ଗଲୁ । ମାଡ଼ ମାଝି ପାହାରେ ଦୁଇ ପାହାର ହୋଇଥାଏ । ଆଦାତ ବିଶେଷ କିଛି ନୁହେଁ । ଜେନା ଟୋକାର ସ୍ତମ୍ଭମୁଣ୍ଡି ଦେଖି ସେ ଭେଟଣା ହୋଇ ଯାଇଥାଏ ମାଝି । ସେ କଲେଜ ପଢ଼ୁଆ ଟୋକା । ମୁହଁ ଫିଟା ସିନା ହୋଇଛି, ଦେହରେ କଡ଼ାଟାକର ବଳ ନାହିଁ । ଜେନା ଟୋକା ଦୁହେଁ ମାଟିର ମଣିଷ, ଖାଟି ଖାଟି ଦେହରେ ବଳ ଅଜିଛନ୍ତି । କୁହ ଦେଲ ପରି ଦିହ, ମାଂସପେଣୀ ସବୁ ସୁଗଠିତ, ମୁହଁରେ ମିତାଗୁରର ଗ୍ରାଧ । ମାଡ଼ ଖାଇଥିବା ଟୋକା-ଟୋକାର ଆନ-ମୁଣ୍ଡା ପଡ଼ିଗଲଣି ।

ସେ ଟିକିଏ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହୋଇ ବସିବା ପରେ ମକଦ୍ଦମା ବିଚାର ଆରମ୍ଭ ହେଲା । ସେତେବେଳକୁ ଗାଁର ବହୁ ଲୋକ ଆସି ଜମା ହୋଇଥାନ୍ତି ; ବେକାର ଟୋକା ଦଳକୁ ମଧ୍ୟ ଟଣାଟଣି କରି ଆଣିଥାନ୍ତି । ମହାପାତ୍ରେ ପରୁଣଲେ ବଳିଆ ଜେନାକୁ, “କିରେ ଟୋକା ! ମଣିଷ ମାର ଫାଶୀ ଖୁଣ୍ଟରେ ଚଢ଼ିବାକୁ ମନ ହେଉଛି, ନା ? ଏ ମହୁଆକୁ ମାଇଲ୍ କାହିଁକି ?” ବଳିଆ ମୁହଁ ଘୋଡ଼ ଠିଆ ହୋଇଥାଏ, ଝି ରୁଁ କିଛି କହୁ ନ ଥାଏ ।

ଖଞ୍ଜି ଟୋକାଟି କହିଲା, “ଆଜ୍ଞା, ତାକୁ କାହିଁକି ପରୁଣୁଛନ୍ତି । ସେଇ ମହୁଆକୁ ପରୁଣୁ ସେ ମାଡ଼ ମୁଲଉଥିଲ କାହିଁକି ?”

ଆଉ ଜଣେ ବାହାରି ପଡ଼ି କହିଲା, “ସେ କ’ଣ କହିବ ଯେ ? ମୁଁ ହୋଇଥିଲେ ତା’ ମୁହଁକୁ ଡିହେ ଦେଇ ଦାନ୍ତ ପୁଞ୍ଜେ ଝାଡ଼ ଦେଇଥାନ୍ତି । ଯେଉଁ ଉଣ୍ଡରେ ଆଜ୍ଞାଙ୍କ ନାଁ ଧରିଥିଲ ସେଇ ଉଣ୍ଡରେ ଡିହେ ପାଇଥିଲେ ଅସଲ ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତ ହୋଇଥାନ୍ତା ।”

ଦାସେ କହିଲେ, “କିରେ ହୁଅ, ତୁ ତ କଲିଗୋଲିର ମୂଲ କଥା ଜାଣିଛୁ, ତୁ କହ । ବଳିଆ କି ମହୁଆ କହିବା ଦରକାର ନାହିଁ । ଦୁହେଁ ନିଜ ଲଜରେ ନିଜେ ତୁମ୍ଭା ହୋଇଗଲେଣି ।”

ହରି କହିଲା, “ଆପଣ ଠିକ ଠରରେଇଛନ୍ତି, ସାଆନ୍ତ ! ମତେ ବି ଏ କଥା କହିବାକୁ ଲଜ ମାଡ଼ୁଛି । ଏ ଟୋକାସବୁ ସିମିତି ହେଉଛନ୍ତି, ଆମ ଗାଁର ଲୋକ ମୁଣ୍ଡ ଟେକି ଦାଣ୍ଡରେ ଗୁଲି ପାରିବେ ନାହିଁ ।”

ଖଞ୍ଜି ଟୋକାଟି କହିଲା, “ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଇମିତି ଲଜ ମାଡ଼ିବାକୁ ତ କଥା ଏଠା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଗଲଣି । ଦିଅଁଙ୍କୁ ଖାଉ ଖାଉ ଏ ପିଲେ ଖଟୁଳକ ଖାଇବାକୁ ବସିଲେଣି । ଆଜି ସବୁ କଥା ପଡ଼ିଯାଉ ।”

ହୁଅ କହିଲେ, “କଥା ପଢ଼ିବ ଯେବେ କହୁଛି, ଆଜ୍ଞା ! ଆପଣ ଜେନା ଘରକୁ ଯାଇ ଦି’ ଶ୍ରାବଣର କଳି ଚୁଟାଇବାକୁ ତାଙ୍କୁ ଗୋଟାଏ ଛଡ଼ା ଦାନ କରିଦେଇ ଆସିଲେ । ସେ ଟୋକା ପଞ୍ଚାକ ସେ କଥା ଶୁଣି ‘ଦାସେ ଯାଇଥିଲେ ଫାଣ୍ଡିକ’ ବୋଲି ଗୋଟାଏ ଅସତ୍ୟ ଭଗ ବଡ଼ ପାଟିରେ ବର୍ ବଜାର ଉପରେ ଗାଇ ଚାଲିଲେ । ଆମ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଭାରି କାଟୁଥାଏ । ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କୁ ଡର ଭୁମ୍ଭା ହୋଇ ରହିଲୁ ।”

ବାହନାପତ ପାଟି କରି କହିଲେ, “ଛତରା ଗୁଡ଼ାକ ଖୁବ୍ ଭଗ ରୁହିଛନ୍ତି । ଦାସେ ଆପଣଙ୍କୁ କ’ଣ କିଏ ଭଣ୍ଡି କରି ଛଡ଼ାଟା ନେଇଗଲା । ଜେନା ଘରେ ଗୋଟିଏ ଛଡ଼ା । ସେ କହିଲୁ ମୁଁ ନେବି, ସେ କହିଲୁ ମୁଁ ନେବି । ଆଉ କ’ଣ ଛଡ଼ାଟା କଟା ହୋଇ ବଣ୍ଟା ହୋଇ-ଆନ୍ତା । ଦାସେ ସେମିତି ଲୋକ ବୋଲି ନିଜର ସୁନ୍ଦର ଛଇଲ ଛଡ଼ାଟି ବଡ଼ ଶ୍ରାବଣ ଦେଇ ଦେଲେ । ତମେ ତ ମଲି ଟିକିଏ ଦେହରୁ କାଢ଼ି କାହାକୁ ଦେବ ନାହିଁ । ମହତ୍ତ୍ୱ ରୁହିବା କୁଆଡ଼େ ଗଲା, ଭଗ ମେଲୁଛି !”

ଦାସେ କହିଲେ, “ଏଇଥ ପାଇଁ ଫୌଜଦାସ ହେଲ କାହିଁକି ? ମୁଁ ତ ଘରେ ପଶୁ ପଶୁ ଆମ ଗୃହଣୀ କଥାଟା ଶୁଣି ଏଇଆ କହିଲେ । ଭଗଟା ଅବଶ୍ୟ ମେଲି ନାହାନ୍ତି । ମନରେ ବିରାଗଥରେ ନିଶ୍ଚୟ । ପିଲଗୁଡ଼ାକ ଅବା ଚୁଣ୍ଡରେ କହିଦେଲେ । ଏଥପାଇଁ ମାଡ଼ ହେଲ କାହିଁକି ?”

ଗ୍ରେଟା କହିଲେ, “ଆଜ୍ଞା, ସେଥପାଇଁ କ’ଣ ମାଡ଼ ହୋଇଛି ? ଆମେ ଯେ ଶୁଣିଲୁ ଦେହରେ ତାକତ ଥିଲେ ଆମେ ମାରିଆନ୍ତୁ । ଭଲ ବି ହୋଇଆନ୍ତା । ସେତକରେ ପୁଅ ବୋଧ ହୋଇ ଯାଇଥାନ୍ତେ । କେନ୍ଦ୍ର କିଛି ନ କହିବାରୁ ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ମୁହଁ ବଢ଼ିଗଲା । ଚୁଣ୍ଡ ବି ଆହୁରି ଅଶୁଭ ହୋଇଗଲା । ଯୋଡ଼ ଟେକା ମାଡ଼ ଖାଇ ଧଡ଼ିଥିଲା, ସେ ବଳିଆକୁ ଦେଖି ଚୁଣ୍ଡ ଖରାପ କରି କହିଲେ, ଦାସଙ୍କୁ ପଟି ଚଢ଼େଇ ଛଡ଼ାଟା ନେଇଗଲା ବୋଲି । ବଳିଆ ଯାଉଥିଲା କାରୁଆ ଧରି ବଳକୁ । ‘ହଁ, କାହା ନାଁରେ ଶଲା କ’ଣ କହିଲୁ ବୋଲି ତାଙ୍କୁକୁର-ବାଡ଼ିଆ କରି ଦେଲ । ଆମେ ସବୁ ବାହାରି ପଡ଼ି ନ ଥିଲେ, ସେ ଛତରା ସମସ୍ତଙ୍କୁ ସେ ଦୁହାଜି ଦେଇଆନ୍ତା ।”

ଦାସେ ବଳିଆକୁ ଆକଟ କଲେ, “ଚୁଣ୍ଡ କଥାରେ କ’ଣ ଦିହ ସରି ଯାଉଥିଲା ଯେ, ତୁ ଏମିତି ପିଟି ପକେଇଲୁ । ଭାଗ୍ୟକୁ ମର୍ମି ସ୍ଥାନରେ ବାଜି ନେଇ । ନ ହେଲେ ତ ଏଇଲେ ବନ୍ଦା ହୋଇ ଯାଇଥାନ୍ତୁ ।”

ସବୁ ଟୋକାଙ୍କ ଅଡ଼କୁ ଚାହିଁ ସେ କହିଲେ, “ତମର ସବୁ ବୁଝି ନାହିଁ ବୋଲି ସିନା ଏମିତି ହେଉଛି । ଗହରରେ ଧାନ ମରି ପଡ଼ିଛି । ଦାପ କକା ଏତେବେଳେ ମରପଡ଼ି ପାଣି ବୋହୁବାରେ ଲାଗିଛନ୍ତି । ତମର ଲାଗିଛି ଏଇ କାମ ! ଛ । ଏଡ଼ୁଟି ମାନ ହେଲଣି । କାଲି ବାହା ସାହା ହେବ । ନିଜ ପିଲାଙ୍କୁ ଏଇ ସଂସ୍କୃତଗୁଡ଼ିଏ ଶିଖେଇବ, ନା ?”

ଗୋଟି ଗୋଟି ହୋଇ ସବୁତକ ଟୋକା ମଉଲି ଗଲେ । ଦାସେ ବଳିଆକୁ ଡାକ କହିଲେ, ଆରେ ଟୋକା, ତୋ ଛଡ଼ାଟି ଯା, ବୁଢ଼ାଲରୁ ନେଇ ଯା । ଏତେବେଳେ ପାଲ କୁଣ୍ଡା ଏଡ଼େ ମହରଗ, ତୋ ଛଡ଼ାଟାକୁ ଆମେ ଆଉ ଓଳିଏ ବି ପୋଷିବୁ ନାହିଁ ।”

ନାୟକେ କେତେବେଳୁଁ ଆସି ବସିଥିଲେ. ଚିପ୍ପଣୀ କଲେ, “ମୋର ଗୋଟାଏ ଭାଇ ଥାନ୍ତା. କି, ଗାଈ ପାଇଁ କଲି ଲିଗାଇଥାନ୍ତୁ । ଆମର ଚିନିଟା ଅଛନ୍ତି, ଭାଗ ଛୁଡ଼ି ନ ଥାନ୍ତା । ଦାସକୁ କୁଣ୍ଡା ନଡ଼ା ସିନା ମହରଗ, ଛଡ଼ା ଭାରି ଶସ୍ତା ହୋଇଛନ୍ତି ।”

ସମସ୍ତେ ହସିଲେ । ଗହଳି ଭାଜିଲ ପରେ ମହାପାତ୍ର କହିଲେ, “କି ଦାରି ବାବୁ ! ଆଖିରେ ତ ଦେଖିଲେ, ପିଲଙ୍କ ଭିତରେ କମିତି ଏକତା ?”

ଦାସେ ମୋ ଅଡ଼କୁ ଜିଜ୍ଞାସୁ ଦୃଷ୍ଟି ପକାଇଲେ ।

ମହାପାତ୍ର କହିଲେ, “ଦାରିବାବୁ ଏଇଲେ ଗୋଟେ ତତ୍ତ୍ଵ ପ୍ରତିପାଦନ କରୁଥିଲେ ଯେ ଦର୍ଶିମାନ ପିଲ ଓ ବୁଢ଼ାଙ୍କ ସଂଘର୍ଷ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଛି । ପିଲମାନେ ବୁଢ଼ାଙ୍କର ନେତୃତ୍ଵ ଆଉ ମାନିବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ନୁହନ୍ତି ।”

ଦ ସେ କହିଲେ, “ଏ କିଛି ନୁଆ କଥା ନୁହେଁ । ଆମ ପିଲଦିନେ ମଧ୍ୟ ଆମେ ଏଇପରି ଆମ ଅଭିଭାବକଙ୍କ ମତ ବିରୁଦ୍ଧରେ କାମ କରିବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରୁଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ତାହା ବାଳି-ଗୁପଲ୍ୟ ବୋଲି ତ ଏବେ ବୁଝିଲେଣି । ଏ ପିଲେ ସେଇପରି ବୁଝି ଯିବେ । ଚଳିତାରେ ସଂଘବଦ୍ଧ ଆନ୍ଦୋଳନ କ’ଣ ସମ୍ଭବ ?”

(୭)

ବାଳିଗୁପଲ୍ୟରେ ସଂଘବଦ୍ଧ ଆନ୍ଦୋଳନ ସମ୍ଭବ ନୁହେଁ ବୋଲି ସେ ଦିନ ଦାସେ ଯାହା କହିଲେ ସେ ବିଷୟରେ ମୁଁ ବହୁତ ଭାବିଛି । ଦାସକୁ ଯାହା ଅସମ୍ଭବ ମନେ ହେଉଛି, ମୁଁ ତ ଦେଖୁଛି ତାହା ଆଜିକାଲି ସର୍ବତ୍ର ଘଟୁଛି । ଗୁରୁଆଡ଼େ ଯୁବକ ଓ ଗୁରୁମାନଙ୍କର ଯେଉଁ ଆନ୍ଦୋଳନ ଚାଲୁଛି ତାହା କ’ଣ କେହି ବୁଝି ବିଗୁରୁ, ବିଗତ ଭବିଷ୍ୟତ ଚିନ୍ତା କରି କରୁଛି ବା କରୁନାହିଁ ? କେତେଜଣ ବାହାର ଲୋକ ନିଜର କୌଣସି ସ୍ଵାର୍ଥସିଦ୍ଧି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ, ବା ନିଜର ଶତ୍ରୁକୁ ସାଧୁବା ପାଇଁ ଗୁରୁମାନଙ୍କୁ ମତାଉଛନ୍ତି । କାହାର ମତାଣ ନ ଥାଇ ଗୁରୁମାନେ ଯେତେବେଳେ ମାଉଛନ୍ତି, ସେତେବେଳେ ତ ଦେଖାଯାଉଛି ବାସ୍ତବ କାରଣ ବହୁ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଆଦୌ ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ସେହି ଆନ୍ଦୋଳନର ସମାଜ ଉପରେ ପ୍ରତିଫଳିତା ତ କମ ହେଉ ନାହିଁ ! ଥରେ ଆନ୍ଦୋଳନ କରି ହାରିଲେ ବି ଗୁରୁ ବା ଯୁବକମାନଙ୍କର ସଂଘବଦ୍ଧ ଭାବ ତ ଭାଙ୍ଗିଯାଉନାହିଁ । ପୁଣି ବୃଥା ବା ସାମାନ୍ୟ କାରଣରେ ସମସ୍ତେ ଅରକୁଅର ମାତା-ଯାଇପାରୁଛନ୍ତି । ଏ ବିଷୟରେ ଅଧିକ ଆଲୋଚନା କରିବା ପାଇଁ ମୁଁ ଆଜି ସେକଥା ଟିକିଏ ଉଠାଇଦେଲି !

ଦାସେ କହିଲେ, “ସଂଘବଦ୍ଧ ଆନ୍ଦୋଳନ ସମ୍ଭବ ନୁହେଁ ବୋଲି କହିଲ ବେଳେ ମୋର ଆଉ ଟିକିଏ ବ୍ୟାଖ୍ୟା କରିବା ଉଚିତ ଥିଲା । ମୁଁ କହିବାକୁ ଚାହୁଁଥିଲି ଯେ ଏପରି ଆନ୍ଦୋଳନ ସଫଳ ହେବ ନାହିଁ ; ଅନ୍ତତଃ ସ୍ଵାସ୍ଥୀ ଫଳ ଫଳିବ ନାହିଁ ।”

ମୁଁ କହିଲି, “ସେ କଥା ମଧ୍ୟ ମୁଁ ଭାବୁଛି । ଫଳଟା ବ୍ୟକ୍ତି ବା ଦେଶ ପକ୍ଷରେ ଭଲ ନ ହେଲେ ସ୍ତ୍ରୀର ଭାବେ ମନ୍ଦ ହେଉଥିବାର ତ ଆଖିରେ ଦେଖୁଥାଉ ।”

ଦାସେ—ଆପଣ ତା’ ହେଲେ ଦି’ରୁ ବର୍ଷ ବା ଦଶପନ୍ଦର ବର୍ଷକୁ ବୁଝି ଫଳର ସ୍ତ୍ରୀକୁ ନିରୁପଣ କରୁଛନ୍ତି । ମୁଁ କୌଣସି କଥାକୁ ସ୍ତ୍ରୀ ବୋଲି ମାନବାକୁ ଟିକିଏ ବେଶୀ ସମୟ ଲୋଡ଼ୁଛି । ଟିକିଏ ଦୂରକୁ ବୁଝି ମୁଁ ଦେଖୁଛି, ଆମେ ପିଲାଦିନେ ଯେଉଁ ଜନସଭା ଶୁଣା କରୁଥିଲେ, ଭଲ ବୋଲି ବସୁଥିଲେ, ତାହା ଆଜି ଆଉ ଭଲ ଦିଶୁ ନାହିଁ । ପିଲାଦିନେ ଆମ ଅଭିଭାବକମାନେ ଯାହା ଠିକ ବୋଲି ଆମକୁ ଉଆରୁଥିଲେ, ଆମ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଆଜି ତାହାହିଁ ଠିକ ବୋଲି ଜଣାପଡ଼ୁଛି । ତେଣୁମୋର ଆଶା, ଆଜି ପିଲାମାନେ ଯାହାକୁ ଭେଲ ବୋଲି ବିଦ୍ରୋହ କରୁଛନ୍ତି, ତାକୁ ତାଙ୍କ ପୁରୁଖାବେଳକୁ ପୁଣି ଭଲ ବୋଲି ମାନି ନେବେ ।

ମୁଁ କହିଲି, “ତେବେ ତ ଆପଣ ମାନୁଛନ୍ତି, ବୃତ୍ତା ବେଳର ଚନ୍ଦ୍ରା ସଙ୍ଗେ ଟୋକା-ବେଳର ଚନ୍ଦ୍ରା ଖାପ ଖାଏ ନାହିଁ । କାଲିର ପିଲା କୋଡ଼ିଏ ବର୍ଷରେ ବୃତ୍ତା ହୋଇ ଆମର ସ୍ଥାନ ଅଧିକାର କରିବ ; ସେହିପରି ଆଜି ମାତୃଗର୍ଭରେ ସ୍ଥାନ ପାଉଥିବା ସନ୍ତାନ କୋଡ଼ିଏ ବର୍ଷରେ ନବନିବାନ୍ ହୋଇ ଆଜିର ସୁବକ୍ଷ ସ୍ଥାନ ଦଖଲ କରିବ । ସବୁବେଳେ ବୃତ୍ତା ଟୋକା ହୋଇ ଦୁଇଟା ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଗୋଷ୍ଠୀ ସମାଜରେ ରହିବ କି ରହିବ । ଦୁଇ ଗୋଷ୍ଠୀର ଦୁଇଟା ମତର ସଂଘର୍ଷ ଚିରନ୍ତନ ହୋଇ ରହିଥାଏ ।”

ଦାସେ ଟିକିଏ ଚିନ୍ତା ହେଲେ । କିଛି ସମୟ ଧରେ କହିଲେ, “ଆପଣ କଥାଟାକୁ ଯେଉଁ ରୂପ ଦେଲେ, ସେଥିରେ ଆପଣଙ୍କ କଥାଟା ପ୍ରମାଣିତ ହୋଇଗଲା ବୋଲି ମନେ ହେଉଥିବ । ମୋତେ ତ ପ୍ରଥମେ ସେଇପରି ଲାଗିଲା । କିନ୍ତୁ ଏ ଦୁଇ ଗୋଷ୍ଠୀ ସେ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ନୁହନ୍ତି । ଗଛର ଗଣ୍ଡି ଭୂଇଁକୁ ଲାଗି ରହୁଛି, ଡାଳ ପତ୍ର ଉପରେ ରହି ପବନ ଖାଉଛନ୍ତି । ଗଛଟା ଦୁଇଭାଗ ହୋଇଯାଉଛି ! —ଗୋଟାଏ ଭୂଇଁରେ ଲେଟିବା ଭାଗ, ଅନ୍ୟ ଗୋଟିଏ ପବନ ଖାଇବା ଭାଗ ? ଗୋଟିଏ ଭାଗ ଭୂଇଁ କାମୁଡ଼ି ନ ରହିଲେ ଅନ୍ୟ ଭାଗଟି ପବନରେ ଦୋଳି ନ ଖେଳି ଭୂଇଁରେ କରୁଡ଼ି ହୋଇ ପଡ଼ିବ । ଆମ ସମାଜରେ ପିଲା ବୃତ୍ତା ଯେଉଁ ଦୁଇ ଦଳ ଭାଙ୍ଗିବ ବି ସେଇପରି ପରସ୍ପର ସଂଯୋଗ । ମୁରବିମାନେ ପିଲାଙ୍କ ତଳ ରଙ୍ଗରେ ପୁଣି ନ ହେଲେ ବି ବାସ୍ତବ୍ୟମତା ଛାଡ଼ି ନାହାନ୍ତି । ସେଇମାନଙ୍କ ଉପରେ ଭରଣପୋଷଣ ପାଇଁ ପୁଣି ନିର୍ଭର ଥିବାରୁ, ପିଲାମାନେ ନିଶ୍ଚିନ୍ତ ହୋଇ କୁହୁଡ଼ି ପଢ଼ିରୁଛନ୍ତି । ଆଉ କୋଡ଼ିଏ ବର୍ଷ ପରେ ଏଇ ପିଲାମାନଙ୍କ ପିଲେ ଯେତେବେଳେ ତାଙ୍କ ପଦାଙ୍କ ଅନୁସରଣ କରିବେ, ସେତେବେଳେ ମନ ଘର ଧରିବ । ସେତେବେଳେ ଆଜିକାଲିର ପିଲା (ସେତେବେଳାର ମୁରବି)ଙ୍କର ମନରେ ଆସିବ ଦ୍ରବ୍ୟ—ବାସ୍ତବ୍ୟମତାରେ ପିଲାଙ୍କ ଅଦୌତ ସହଯିବେ ନା-ପିଲାଙ୍କ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଉଠିବେ । ବାସ୍ତବ୍ୟ ଯଦୁ ସେତେବେଳେ ଦୂର ହୋଇଯିବ ତେବେ ଯାଇ ଅଭିଭାବକ ଓ ତାଙ୍କ ପିଲେ ଦୁଇଟି ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଦଳ ହୋଇଯିବେ । ବାସ୍ତବ୍ୟର ଅବଶେଷ ଥିବାଯାଏଁ ଅଭିଭାବକମାନେ ଆଶା କରି ରହିଥିବେ ଯେ ସମୟକ୍ରମେ ପିଲେ ପୁଣି ବାଟକୁ ଆସିବେ । ସେ ଆଶାରେ ପିଲାଙ୍କ ଅଦୌତ ବାଳଗୁପଳ ନାମରେ କ୍ଷମା ପାଉଥିବ ।”

ମୋ ମନ ତଥାପି ବୁଝିଲ ନାହିଁ । ଅଭିଭାବକମାନେ ସେ ତାଙ୍କ ସୁବକ ପିଲାଙ୍କର ଦୋଷକୁ ଆଖି ବୁଜିଦେଉଛନ୍ତି ତାହା ବାସ୍ତବ ଯୋଗୁଁ ନା ନିଜର ଅସହାୟତା ଯୋଗୁଁ ? ମୁଁ ଏ ପ୍ରଶ୍ନର ଉପଯୁକ୍ତ ଉତ୍ତର ଏ ଯାଏଁ ପାଇନାହିଁ । ଅନେକ ସ୍ଥଳରେ ଦେଖିଛି, ବୁଢ଼ାବୁଢ଼ୀ ବାପ ମା ନିଜର ଭେଣ୍ଡା ପୁଅର ଅଦୌତତ୍ଵେ ଅସହ୍ୟ ଯନ୍ତ୍ରଣା ପା'ନ୍ତି । ଏଠାକୁ ଆସିବାର ମାତ୍ର ଦୁଇଦିନ ଦିନ ପୁତ୍ର ଦେଖିଥିବା ଗୋଟିଏ ଦୃଶ୍ୟ ମୋ ଆଖିଆଗରେ ନାଚିଗଲା । ସେ ଦିନ ମୁଁ ରାଣାହାଟ ହାଇସ୍କୁଲ ସାମନାରେ ଠିଆ ହୋଇଛି ସ୍କୁଲର ଛୁଟି ଘଣ୍ଟା ବାଜିଗଲା । ଛୁଟିଛୁଟିମାନେ ଫାଟକ ବାଟେ ବାହାର ଆସିଲ ବେଳେ ଦେଖିଲି, ଗୋଟିଏ ବୁଢ଼ା ବଡ଼ କାତର ସ୍ଵରରେ ଗୋଟିଏ ପିଲକୁ ଡାକୁଛି । ପିଲଟି ରାଗତମତମ ହୋଇ ପାଖକୁ ଆସି ପଚାରିଲା, “କଣ ?” ବୁଢ଼ା କହିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରୁଥାଏ, ସେ ସକାଳୁ କିଛି ଖାଇନାହିଁ । ଅମୂଳ ବାବୁ ଟଙ୍କାଟିଏ ଦେବେ ବୋଲି କହିଛନ୍ତି । ତାଙ୍କ ପାଖରୁ ପଇସା ଆଣି ରୋଷେଇ କଲେ ଦୁହେଁ ଖା'ନ୍ତେ । ବୁଢ଼ାର ଚାଲିବାକୁ କ୍ଷମତା ନ ଥିବାରୁ ସେ ଅନୁରୋଧ କରୁଥାଏ, ନବସୁବକକୁ ଟଙ୍କା ପାଇଁ ଯିବା ସଜାଣେ । ଟୋକାଟି ମାଗିଲା, ଆଗ ମୋତେ ଆଠଣା ଦେ, ମୁଁ ଜଳଖିଆ କରିବି । ତା' ପରେ ଉତ୍ତମୁକ୍ତ ଭିତରେ ଯେଉଁ ବାକ୍ୟାଳାପ ହେଲା ତା' ଏ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ମୋର ମନରୁ ଯାଉନାହିଁ । ପିଲଟି ତା'ର ଜଣେ ସାଙ୍ଗ ସଙ୍ଗେ ଚାଲିଗଲା ; ବୁଢ଼ାଟି ରାସ୍ତା ମଝିରେ ହାହାତୋଟିଏ ହୋଇ ବସି ପଡ଼ିଲା । ପରେ ବୁଝିଲି, ବୁଢ଼ାଟି ଟୋକାଟିର ଏକମାତ୍ର ଅଭିଭାବକ—ଜେଜେବାପା । ଦୋକାନ ଖଣ୍ଡିଏ ଡେଇଁ ଚଳୁଥିଲା, ଅସାମର୍ଥ୍ୟ ଯୋଗୁଁ ଦୋକାନଟି ଯାଇଛି । ସ୍କୁଲରୁ ଫେରି ଘଣ୍ଟେ ଲେଖାଏଁ ନାହିଁ ଦୋକାନରେ ବସିଥିଲେ, ଦୁହେଁ ଚଳିଆନ୍ତେ । ଭିକ୍ଷା କରିଥିବାକୁ ମଧ୍ୟ ବୁଢ଼ା ଗୋଡ଼ରେ ବଳି ନାହିଁ । ବୁଢ଼ାକୁ ଦୁଇ ଗୁରୁଦିନର ଆହାର ଯୋଗାଇ ତା'ଠାରୁ ବିଦାୟ ନେଇଥିଲି ।

ଦାସକ୍ତ ଏ ଘଟଣାଟି କହିଲି ! ସେ କହିଲେ, “ଏତଳି ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ଆଖି ବୁଲାଇଲେ ଏଇଠାରେ ବି ଦେଖିବ । ଯେଉଁ ବୁଢ଼ା କଥା କହିଲା, ତା' ସଙ୍ଗେ ହୁଏତ ଆଉ ଥରେ ଦେଖା ହେଲେ ଶୁଣିବ, ଗୁରୁଦିନକୁ ତାକୁ ଯାହା ଦେଇ ଆସିଥିଲା ତାହା ସେଇ ରାତିରେ ସେ ନାହିଁ ଦେଇଛି ଓ ସେତକ ଯାକ ଡର୍ହି ଆରଦିନ ସକାଳ ସୁଦ୍ଧା ସବୁ ଶେଷ ହୋଇଛି । ବୁଢ଼ାର ଅଭାବରେ ଅଭିଭାବକ ହୋଇ ହୁଏତ ଅନୁସନ୍ଧାନ କରିନାହିଁ, ବୁଢ଼ା କେତେ ଆଶାରେ ସେଇ ପିଲାର ଭବିଷ୍ୟତକୁ ଚାହିଁ ରହିଛି । ସେଇ ଆଶାରେ ସେ ଗାଳି ଦେଉଛି ; ଧର ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ସେଇ ଆଶାରେ ତାକୁ ଜାବୋଡ଼ି ଧରୁଛି । ଏ କ୍ଷେତ୍ରରେ ସଂଘର୍ଷ ଆସିବ କୁଆଡ଼ୁ ? ବାସ୍ତବ୍ୟ ଓ ଶାସନ ବାରିହେବ କିମିତି ? ଶାସ୍ତ୍ରୀକ ଅସାମର୍ଥ୍ୟ ଅଭିଭାବକକୁ ବେଶି ଅସହାୟ କରୁଛି ନା ଅନ୍ତରର ମମତା ? ଜାଣିବା କେମିତି ?”

ଦାସେ ଯାହା କହିବାକୁ ଚାହୁଁଥିଲେ ତାହା କେତେକ ପରିମାଣରେ ବୁଝିଲି ବୋଲି ମନେ ହେଲା । ଏତଳ ବେଳେ ଆମର ସବୁଦିନିଆ ସଙ୍ଗୀମାନେ ଆସି ପହଞ୍ଚିଥିବାରୁ ଏ ବିଷୟରେ ଆଉ ଆଲୋଚନା ହୋଇ ପାରିଲା ନାହିଁ ।

ସମସ୍ତେ ସୁଖାସନରେ ବସି ଆସର ଜମାଇବା ପୂର୍ବରୁ ଦାସଙ୍କ ଦୁଆରକୁ ଜଣେ ଅଭ୍ୟାଗତ ଉଠିଲେ । ହାତରେ ଦୁଇଗୁଣ ଖଣ୍ଡ ବହୁ, କାନରେ ଦ'ପଟ କୁଣ୍ଡଳ । ମୁହଁକୁ ଚାହିଁ ମନେ କଲି, ଲୁଡ଼ାଏ ଅଫିମ ଖାଆନ୍ତି । ଅଫିମ ଉପରେ ଉପଯୁକ୍ତ ଖାଦ୍ୟ ନ ମିଳିବାରୁ ଅଫିମ ଦେହର ରକ୍ତ ଶୋଷି ଦେଉଛି ବୋଲି ପରଷ୍ଟାର ଦିଶୁଥାଏ । ତାଙ୍କ ନମସ୍କାର ଗ୍ରହଣ କରିବା ମାତ୍ରେ ଦାସେ କହିଲେ, “ଜାଣିଲ ନାସୁକେ, ତୁମର ବହୁତ ଆମୁଷ । ମୁଁ ଏଇଲେ ତମର କଥା ଭାବୁଥିଲି । ଆଗ ଗୋଟାଏ ପ୍ରଶ୍ନ କରିବଟି ।”

ପ୍ରଶ୍ନ କରିବାକୁ ବରଦ ହେବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଜ୍ୟୋତ୍ସ୍ନା ନାହାକେ ଲଥ୍ କିନି ତଳେ ବସି ପଡ଼ିଲେ ଓ ଅଷ୍ଟାରୁ ଖଡ଼ି ଗୋଟାଳି କାଢ଼ି ଗୋଟାଏ ଗ୍ରହ ଚନ୍ଦ୍ର ଭୂତରେ ଟାଣି-ଦେଲେ । ଲୁଡ଼ୁ ଲୁଡ଼ୁ ହୋଇ କ'ଣ ଲୁଡ଼ାଏ ବୋଲି ଖଡ଼ି ଗୋଟାଳିଟିକୁ ଗ୍ରହଚନ୍ଦ୍ର ଭିତରେ ଥୋଇ ଆମ ଆଡ଼କୁ ମୁହଁ ଟେକି ଚାହିଁ ପଚାରିଲେ, ବର୍ତ୍ତମାନ ସମୟ କେତେ ହେବ ?

ମୁଁ କହିଲି *ଟା । ସେ କହିଲେ ଆମ ଏଠା ଟାଇମି 'ପନ୍ଦର ମିନଟି କମ୍ ହେବ । ଷ୍ଟାଣ୍ଡାର୍ଡ ଟାଇମ୍ ଓ ଲୋକାଲ୍ ଟାଇମ୍‌ର ପାର୍ଥକ୍ୟ ସ୍ୱାକ୍ଷୁ ଜଣାଥବାରେ ମୁଁ ବିସ୍ମିତ ହେଲି । ତା'ପରେ ସେ ପଚାରିଲେ, ଗୋଟିଏ ପକ୍ଷୀର ନାମ କହନ୍ତୁ । ମହାପାତ୍ରେ ସାଙ୍ଗେ ସାଙ୍ଗେ କହିଲେ, କୁଆ ।

ନାହାକେ ବିମତ ଭାବେ ହସି କହିଲେ, ‘ସେ ପ୍ରଶ୍ନ କରିଥାନ୍ତି, ସେଇ ପକ୍ଷୀ ନାମ କହିବା କଥା ।’ ଦାସେ କୁଆ ସଙ୍ଗେ ଅକ୍ଷର ସମାନ ରଖି କହିଲେ, ଶୁଆ । ତା' ପରେ ପୁଣି ଚଣିତ ଚାଲିଲି, ଆଙ୍ଗୁଠି ପକରେ । କିଛି ସମୟ ପରେ ଆସି ପହଞ୍ଚିଥିବା ଗୋଟିଏ ପିଲଦାସ ଚନ୍ଦ୍ରରୁ ଖଡ଼ିଟି ଉଠିଆଇ ନାହାକେ କହିଲେ, ଆଜ୍ଞା ! ସେ ତ ଗୋଟିଏ ଜୀବଚନ୍ଦ୍ରା !

ଦାସେ କିଛି କହିଲେ ନାହିଁ । ମହାପାତ୍ରେ କହିଲେ, ‘ବଳଦ ହଜିଥିବ ।’

ନାହାକେ କହିଲେ, ‘ଆଜ୍ଞା, ଖଡ଼ି ତ ଡାକ୍ତର ମଣିଷ ବୋଲି । ବହୁତ ଦୂରକୁ ଯାଇଛି । ପୁଣି ଖୁବ୍ ପାଖରେ ଅଛି । ପ୍ରଶ୍ନ ଶୁଭଫଳ ସୂଚୁଛି । ଗୋଟିଏ ସୁନ୍ଦର ସନ୍ତାନ ଲଭ ହେବ, ହଜି ଯାଇଥିବା ମଣିଷଟିଏ ଆସି ଧନ୍ୟସ୍ତବ । କିନ୍ତୁ ଏ ଫଳ ଟିକିଏ ବିଳମ୍ବରେ ଫଳିବ । ସନ୍ତାନ ପ୍ରାପ୍ତି ନଗଦରେ ହେବ ।’

ମହାପାତ୍ରେ କହିଲେ, “କ'ଣ ଦାସେ ଆପଣଙ୍କର ସ୍ୱପନା ଉଦରରେ ?” ଜ୍ୟୋତ୍ସ୍ନା ନାହାକେ କିଛି ନ କହି ନିଗ୍ରହ ଭାବରେ ଟିକିଏ ହସିଲେ । ଆମ ନାସୁକେ କହିଲେ, “କହୋ କହୁନାହିଁ ? ତମର ପରା ପଞ୍ଚପକ୍ଷୀ ସାଧନା । ପକ୍ଷୀ ତ ସବୁ କହି ଦେଇଥିବଣି !”

ନାହାକେ କହିଲେ, “ଆଜ୍ଞା, ଏ ସବୁ ବିଷୟରେ ଆମେ ଟିକିଏ ଯୋଡ଼ାଦେଉ । ଘରେ ପିଲଟିଏ ହେବ ବୋଲି ପକ୍ଷୀ ଡାକୁଛି । ନିଜର ହବ କି ବୋହୂ ଝିଅଙ୍କର ହବ ତା' ଆମ ବିଚାରକୁ ଯେମିତି ଦିଶେ ସେମିତି କହିଦେଉ ।”

ଦାସେ କହିଲେ, “ଏ ବଗୁଲିଆଙ୍କ କଥା ଶୁଣୁଛ କାହିଁକି ? ଠିକ୍ ପ୍ରଶ୍ନ କଲି । ମୁଁ ଯାହା ବିଚାରୁଥିଲି ତମେ ଠିକ୍ ବାରିକରି କହିଲି । ହଉ, ତୁମକୁ ଉତ୍ତର ହେବ, ଏଥର

ସାଥ ।” ନାହାକେ ଟଙ୍କାଟିଏ, ସେରେ ଚାଉଳ ଓ ଏଣୁ ତେଣୁ ପରିବାପନ ଚାଉଳ ପାଇ ବିଦା ହେଉ ହେଉ ମହାପାତ୍ରେ ପଚାରିଲେ, “ହଜରେ ପଦାଆ, ପୁଅ ଖବର କ’ଣ ପାଇଲୁ ?”

ନାହାକେ କହିଲେ, “ଆଉ ତା’ କଥା ମନକୁ ଆଣୁନାହିଁ । ମହାପାତ୍ରେ ସାଆନ୍ତୁ ! ପିଲାଦିନୁ ଆଜି ଯାଏଁ ମୋତେ ସାଧୁଲ । ମନରେ ଟିକିଏ ବି ଅସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହୋଇନାହିଁ । ଗୋଟିଏ ବୋଲି ତ ପୁଅ; ମା ଛେଉଣି ! ତା’ ଅଳି ଅର୍ଦଳି ଯେମିତି ସହୁଅଳି, ତା’ ଅଦୌତି ବି ଯେମିତି ସହୁଅଳି । ବାହାଘର ତ କରୁଥିଲି ଶୁଣିଥିବେ । ଗାରେ ସମସ୍ତେ ଆଜି ଯାଏଁ ସେ ବୋହୂକୁ ସୁମରୁଛନ୍ତି । ଚଣ୍ଡାଳ ସେପରି ବୋହୂକୁ ଛାଡ଼ି ପଲେଇଲ, ଆଜିକୁ ହେଲ ପାଞ୍ଚବର୍ଷ ।”

ଦାସେ ପଚାରିଲେ, “ସେ ବୋହୂ ପରା ଆଉ କୁଆଡ଼େ ଗଲ ଭାରି ?” ନାହାକେ—
 ଅଜ୍ଞା, ତିନି ବରଷ ତକେଇଲ । ତା’ର ମନ ଆଉ ତକେଇଥା’ନ୍ତା । ତା’ ବାପ ଦିନେ ଆସି ପଚାରିଲ, ସିଏ କ’ଣ ଏଇମିତି ପଡ଼ୁଥିବ ? ତାଙ୍କଠାରୁ ଶୁଣିଲି, ତାଙ୍କ ଗାଁ ପାଖରେ ଗୋଟିଏ ଟୋକା ଯାକୁ ନେବାକୁ ଗଲି । ତା’ ଭାରି ମରଯାଇଥାଏ । ମୁଁ ନାହିଁ କଲି ନାହିଁ । ମୋ ଦୁଃଖ ଦେଖି ବୋହୂ ବର୍ଷେ କାଳ ବାପ କଥା ଡେଇଁଦେଲ । ଶେଷକୁ ମୁଁ ଜିଗର ଲଗେଇଲି, ସେ ଯାଉ ବୋଲି । ମୁଁ ତ ଆଜ୍ଞା ହେଲିଣି ପାଚଲ ପତର । ଅଜି କି କାଲି ମୁଁ ଆଣି ଚୁକିଲେ, ମାଜକନିଆ ପିଲଟି ଅଥାଆ ହୁଅନ୍ତା । ଏବେ ବର୍ଷେ ହେଲ ସେ ଚାଲିଗଲଣି । ତା’ କୋଳରେ ଏବେ ପୁଅଟିଏ । ମୁଁ ଯାଇଥିଲି, ପଇସା ଆଠଟା ତା’ ହାତରେ ଦେଇ ଆସିଲି ।”

ମହାପାତ୍ରେ କହିଲେ, “ତୋ’ ହାତରେ ପଇସା ରହୁଲଣି ତେବେ ? ଅର୍ଘ୍ୟମ ଖର୍ଚ୍ଚ ଚାଲିଲେ ନାହିଁ ହାତରେ ପଇସା ଦେଇପାରୁଛୁ ?”

ନାହାକେ—ଆଜ୍ଞା, ଯେତେବେଳେ ଯାହା ମିଳିଲ । ଆଜି ହବ ଟଙ୍କା, କାଲିକି କିଛି ନ ମିଳିଲେ ଚାରି ପଇସା । ଦିନେ ବାଘର ଆହାର ତ, ଦିନେ ମିଶିଗର ଆହାର ।”

ଦାସେ ପଚାରିଲେ, ଜମି ଖଣ୍ଡେ ପରା ଅଛି ?”

ନାହାକେ—ଆଜ୍ଞା, ହୁଁ, ଅଢେଇ ଏକର ହେବ । ସେତକ ପୁଅ ନାଁରେ କରି ଦେଇଛି । ସେ ତ ସାବାଳକ, ମୁଁ ବିକି ଭାଙ୍ଗି ପାରିବି କୁଆଡ଼ୁ ? ବାର ବର୍ଷ ଯଦି ତା’ର ଖବର ନ ମିଳିବ ତେବେ ଆପଣଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ପୁଣି ମସୂଧା କରିବି ।

ଦାସେ କହିଲେ, “ବାଃ, ଭଲ ଲମ୍ବା ଗ୍ରୋଗ୍ରାମ୍ ତ ! ପୁଅ ପାଞ୍ଚ ବର୍ଷ ହେଲ ଯାଇଛି, ଆଉ ସାତବର୍ଷ ପରେ ଯାଇ ଆମ ସଙ୍ଗେ ମସୂଧା କରିବ ? ଆମେ ପୁଣି ସାତବର୍ଷ ରହିବା ଦରକାର ।”

ବାହୁମପତ୍ର କହିଲେ, “ହୁଁ, ମସୂଧା କରିବା ବାଲି ବି ଥିବା ଦରକାର । ଅହଫେନ ପ୍ରସାଦରେ ମୁହଁ ଯେମିତି ହେଲଣି, ସେ ଆପେ ତ କହୁଛୁ, ଆଜି କି କାଲି !”

ମହାପାତ୍ର କହିଲେ, “କାଲି କଥା କାହିଁକି ଉଠାଉଛୁ ? ଯେମିତି ଅନ୍ଧାର ହେଲଣି, ତାଙ୍କ ଗାଁ ମୁଣ୍ଡ କରୁଥା ଗଛଟା ଅଜି ପାର ହେଉ ଆଗ ! କରେ ପଦିଆ, ସେ ଗଛରେ ଯେ ଥିଲ ସେ ଅଛୁଟି ?”

ନାହାକେ କହିଲେ, “କେତେଦିନ କଥା ମନେ ରଖିଛୁ ସାଥୀନ୍ତ ! ସେ କୁଆଡ଼େ ଯିବ ? ମୁଁ କ’ଣ ମୁହଁ ଅନ୍ଧାର ହେଲେ ତା’ ତଳେ କେଉଁ ଯିବ ? ନୁଆସାଳ ପାଖେ ଯାଇ ବସିବ, ସାଙ୍ଗ ମିଳିଲେ ଯିବ ।”

ଦାସେ କହିଲେ, “ଏତେ ଦହଠକ କାହିଁକି ? ଆଜି ଆମ ଏଠି ରହିଗଲେ ?”

ନାହାକେ—ଆଜ୍ଞା, ରହିବାର ହେଉଥିଲେ ମୁଁ ତ ମୋ ଆଜ୍ଞା କହନ୍ତି । ଗୁରୁଗୋଡ଼ିଆ ଯୋଡ଼ିଏ ପରା ଅଛନ୍ତି । ମୋତେ ଗୁଣ୍ଡି ଦାଣ୍ଡଦୁଆରେ ପଡ଼ିଥିବେ ।” ନାହାକେ ଭରତର ହୋଇ ବାହାର ଗଲେ ।

ମହାପାତ୍ର କହିଲେ, “ପ୍ରଶ୍ନ କଥାଟା ତ ପଡ଼ିଲ ନାହିଁ ! ଦାସେ ଆପଣଙ୍କର ଘର ଆଡ଼େ କ’ଣ ଅସୁବିଧା କଥା ନାହାକ କହିଲ ? ଦାସେ ତ କହନ୍ତି, ଏ ନାହାକ କଥା ଲଖି ବାଜେ । ମୁଁ ଗୁଜାଏ ଦିନ ହେଲ ଭାଉଜକୁ ଦେଖି ନାହିଁ ।”

ଦାଣ୍ଡଦୁଆର ପଛ ଆଡୁ ଶବ୍ଦ ଶୁଭଲ, “ଏ ମୁହଁରେ ମାଛୁଆପାତକ ଯାହା ନ ହେଉଛି !”

ନାୟକେ କହିଲେ, “ଶୁଣମନ୍ତ ଲୋକଙ୍କ ଆଶୀର୍ବାଦ କ’ଣ ନ ଫଳିବ ? ନାହାକ କହିଲ ପରି, ଆଜି ନ ହେଲେ କାଲି ।”

ଦାସେ କହିଲେ, “ବାଜେ କଥା ବନ୍ଦ କର । ଆଜି ସକାଳୁ ମୁଁ ଏଇ ତାରା କଥା ବିଚାରୁଛି (ଯେଉଁ ଶିଖ୍ ରମଣୀଟି ପ୍ରାୟ ତିନିମାସ ହେଲ ଆସି ଦାସଙ୍କ ଘରେ ଆଶ୍ରା ନେଇଛି, ତା’ର ନାଁ ତାରା) । ବିଚାର ଖଡ଼ଗପୁରରେ ଆସି ଆମର ଓଡ଼ିଆ ଲୋକଟିଏକୁ ବିଷ ହୋଇଥିଲା । ଦୁଇ ଦିନ ବରଷ ବେଶ ସୁଖରେ ରହିଲା । ଆଜିକୁ ତିନିମାସ ହେଲା ତା’ ଗେରସ୍ତ କୁଆଡ଼େ ଗଲା ଯେ ଖୋଜିବାବର ନାହିଁ । ଆଜି ସକାଳୁ ବିଚାରୁଛି ସେଇ କଥା । ଲୋକଟା କୁଆଡ଼େ ଗଲା, ଆସି ପହଞ୍ଚନ୍ତା କି ? ଏଇଟା ଉଲ୍ଲୁକୁଳିଟେ ; ତିନିବରଷ ଯାହା ସଙ୍ଗେ ଘର କଲା ତା’ ନାଁଟା ବି ଭଲକରି ଜାଣିନାହିଁ । ପୁଣି ପନ୍ଦର ଦିନରେ ସ୍ଵାର ବି କ’ଣଟିଏ ହେବ । ସେଇ କଥା ବିଚାରୁଥିଲି । ନାହାକ ତ ଠିକ୍ ଲଖି ବଜେଇଲା ।”

ମୁଁ କହିଲି, “ଆପଣ କ’ଣ ଫଳିତ ଜ୍ୟୋତିଷରେ ବିଶ୍ଵାସ କରନ୍ତି ? ଗଣିତ ଜ୍ୟୋତିଷ ଯିନା ବିଜ୍ଞାନ । ଗ୍ରହ ନକ୍ଷତ୍ରମାନଙ୍କର ଗତି ଓ ସ୍ଥିତି ନିରୂପଣ କରିବା ଗଣିତ-ସାପେକ୍ଷ ; କିନ୍ତୁ ଅମୂଳ ଗ୍ରହ ଅମୂଳ ସ୍ଥାନରେ ରହିଲେ ଅମୂଳ ଫଳ ହେବ ସ୍ଵାଚ୍ଛ ପ୍ରମାଣ କଣ ?”

ଦାସେ କହିଲେ, “ପଦିଆ ନାହାକ ଯେଉଁ ପ୍ରଶ୍ନ କଲା ସେଥିରେ କ’ଣ ଗ୍ରହ ନକ୍ଷତ୍ରର ସ୍ଥିତି ବା ଫଳାଫଳର ବିଶେଷ ପ୍ରସ୍ତୋତନ ହେଲା ? ଯେଉଁ ସମୟରେ ମୁଁ ପ୍ରଶ୍ନ ପଚାରିଲି

ତାକୁ ଧରି ସେ ଯାହା କହିଲା ତା'ର ଦେଖିଲି, ଠିକ ବାଜିଲା । ଫଳିତ ଜ୍ୟୋତିଷ ତ ସ୍ତ୍ରୀଠାରୁ ଆଉ ଟିକିଏ ପାଠ ଓ ବିଚାର ଲୋଡ଼େ ।”

ମୁଁ କହିଲି, “ମୋର କହିବାର କଥା, ସେ ବିଚାର ମୂଳରେ ନିର୍ଭର-ଯୋଗ୍ୟ ପ୍ରମାଣ ତ କିଛି ନାହିଁ । ଶନି ଅନିଷ୍ଟ କରିବେ, ଚୂଡ଼ଝଡ଼ି ଇଷ୍ଟ କରିବେ ସ୍ତ୍ରୀ ମୂଳରେ ସତ୍ୟତା କେତେ ?”

ବାହ୍ୟାଧିକ କହିଲେ, “ଯେଉଁ ଗ୍ରହ ମଙ୍ଗଳ କରୁଛି ତା' ନାଁ ଚୂଡ଼ଝଡ଼ି ଓ ଯେ ଅନିଷ୍ଟ କରୁଛି ତା' ନାଁ ଦେଇଛନ୍ତି ଶନି । ମଙ୍ଗଳ ଅମଙ୍ଗଳର ସମ୍ଭାବ୍ୟତା ବହୁ ଦିନର ଅଭିଜ୍ଞତାରେ ନିରୂପିତ ହୋଇଛି ।”

ମୁଁ କହିଲି, “ତା'ର ଚୁଡ଼଼ୁ । କିନ୍ତୁ ଏ ଅଭିଜ୍ଞତା କ'ଣ ସବୁବେଳେ ନିର୍ଭର-ଯୋଗ୍ୟ । ସ୍ତ୍ରୀ ନକ୍ଷତ୍ରରେ ବା ଚୂଡ଼ଝଡ଼ି ଚଳନରେ ବର୍ଷା ହୁଏ ବୋଲି ତ କହିଲୁ । କିନ୍ତୁ ତା' କଣ ସବୁବେଳେ ଫଳେ ? ମାସଫଳରେ ବାହାରିଥିଲା ମୋ ସିଂହରାଶିରେ ଏ ମାସରେ ଫଳ, ଭ୍ରମଣ । କିନ୍ତୁ ଏ ମାସକ ଯାକ ମୁଁ ଏଇଠାରେ ବସିଛି । ଏଥିରେ ଲଭ କଣ ?”

ଦାସେ କହିଲେ, “ଫଳିତ ଜ୍ୟୋତିଷରେ ଫଳ ଫଳିବା ‘ଭୋଦେବା’ କଥା । କିନ୍ତୁ ଏଥିରେ ଯେ ଲାଭ ଅଛି, ତାହା ଆଖିରେ ଦେଖୁଥାଉଁ । ଧର, ଜଣେ ଲୋକ ପ୍ରତିକୂଳ ପରିସ୍ଥିତିରେ ପଡ଼ି ଯାଏଁ ହେଉଛି । ଏତିକିବେଳେ ଯଦି ଜ୍ୟୋତିଷ ନାହାକ କହେ ଯେ ତା'ର ମାସେ ଦୁଇମାସ ପରେ ଗ୍ରହ ନକ୍ଷତ୍ର ଭଲ ପଡ଼ିବ, ଅବସ୍ଥାର ଉନ୍ନତି ହେବ, ତେବେ ଉପସ୍ଥିତ ବିପଦକୁ ସହ୍ୟିବା ପାଇଁ ତା' ମନରେ ବଳ ନିଶ୍ଚୟ ଆସିବ । ସେହିପରି ଜଣେ ଲୋକ ନିଜର ଧନ ମାନରେ ଭାରି ଉଚ୍ଚତ ହୋଇ ପଡ଼ିଛି । ଏତିକିବେଳେ ଯଦି ସେ ଶୁଣେ ଯେ କିଛି ଦିନ ପରେ ତା'ର ମଦଗ୍ରହ ଆସିବ ତେବେ ସେ ଔଚିତ୍ୟ ଗ୍ରନ୍ଥ ନିଜର ଭାଗ ବିପଦ ଏଡ଼ିବା ପାଇଁ ଦିଅ ଦେବତାଙ୍କର ଆଶ୍ରା ନବ । ଆଜି ତ ଦେଖିଲେ ତା'ର ଭବିଷ୍ୟତ ବିଷୟରେ ମୋ ମନ ଭାରି ଉତ୍ସାହ ହୋଇଗଲା । ତା'ର ସିଲ୍ଲୀଟିଏ ହେବ, ଓ କିଛି ଦିନ ବିଳମ୍ବରେ ତା'ର ସ୍ତ୍ରୀ ଆସିବ ବୋଲି ମନରେ ତ ଧାରଣା ହେଉଛି ।”

ମୁଁ କହିଲି, “ଆପଣ କଣ ଏଥିରେ ବିଶ୍ୱାସ କଲେ ?”

ଦାସେ କହିଲେ, “ପ୍ରଥମେ ତ ମୋର ମନର କଥା ନାହାକ ଠିକ୍‌ରେଇ ଦେବାକୁ ତା ବିଦ୍ୟାରେ କିଛି ମୂଲ୍ୟ ଅଛି ବୋଲି ଧାରଣା ହେବାର କଥା । ତୁମା କଥା ଗୁଡ଼ି । ଯାହାଙ୍କ ପାଇଁ ମୁଁ ଏ ପ୍ରଶ୍ନ କରିଥିଲି ତାଙ୍କ କଥା ଭାବ । ତା'ର ମଉଳି ଯାଉଥିବା ଆଶା ନିଶ୍ଚୟ ସତେଜ ହେବ । ମୋ ଚୂଡ଼ଝଡ଼ିଙ୍କର ତ ଦୃଢ଼ବିଶ୍ୱାସ ଯେ ପଦିଆ ନାହାକ ଯାହା କହେ ତାହା ଧ୍ରୁବ ସତ୍ୟ । ତାଙ୍କର ପ୍ରଥମ ପୁଅ ହେବାର ଦୁଇମାସ ଆଗରୁ ସେ କହିଥିଲା, ନିଶ୍ଚୟ ପୁଅ ହେବ । ପୁଅ ଜନ୍ମ ହେବା ପରେ ତା'ର ଜାତକ ସାଧୁ ଯାହା ଭବିଷ୍ୟତ ଗଣନା କରିଛି ତାହା ବି ଅଲ୍ପବଦ୍ଧିତେ ସତ ହେଉଛି ।”

ନାୟକେ କହିଲେ, “ପଦିଆକୁ ଯେ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ ଅଫିମ ମିଳୁଛି, ଏହା ତା'ର ବିଦ୍ୟାର ସାର୍ଥକ ପ୍ରମାଣ ।”

ମହାପାତ୍ର କହିଲେ, “ସେ ତାର ବିଷୟରେ ଗୋଟାଏ ବିଜ୍ଞାପନ ଖବରକାଗଜରେ ଦେଲେ କେମିତି ହୁଅନ୍ତା ?”

ଦାସେ କହିଲେ, “ସେଇଥିପାଇଁ ତ ତା ସ୍ତ୍ରୀର ନାମ ଧାମ ଖୋଜୁଥିଲି । ତାକୁ ମାରି ଗୋଟାଏ କ’ଣ ସଂବାଦ ବା ବିଜ୍ଞାପନ ଦେବ ଯଦି ହୁଏ । ଯେଉଁ ଚଣ୍ଡାଳ ସ୍ତ୍ରୀକୁ ଗ୍ରହଣ ଦେଇ ପଳାଇଛି ସେ କ’ଣ ବିଜ୍ଞାପନ ଦେଖିଲେ ଆସିବ ?”

(୭)

ବୟସ ଥିବା ମାଜକନିଆ ଏକୁଟିଆ ହୋଇ ଆମ ସହରମାନଙ୍କରେ ଯେଉଁଲି ଭିକ୍ଷା ମାଗି ଚାଲୁଛନ୍ତି, ଦେଖିଲେ ମୋତେ ବଡ଼ ବିରକ୍ତ ଲାଗେ । ପଞ୍ଜାବଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ରାମେଶ୍ୱର ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସବୁ ଆଡ଼ର ମାଜକନିଆଁଙ୍କୁ ମୁଁ କଟକରେ ଭିକ୍ଷା ମାଗିବାର ଦେଖିଛି । ଆମ ଓଡ଼ିଶାର ମାଜକନିଆଁ ଓଡ଼ିଶା ବାହାରେ ଯାଇ ଚାଲିବା ତ ଦୂରର କଥା, ନିଜ ଗାଁ ବାହାରକୁ ମଧ୍ୟ କୃତଚ ଯା’ନ୍ତି । ନିଜ ଦୁଃଖ ମୁଣ୍ଡରେ ମୁଣ୍ଡାଇ ଘରକୋଣରେ ପଡ଼ି ରହିବା ନିଜ ପ୍ରତି ଓ ସମାଜ ପ୍ରତି, ସ୍ତ୍ରୀ ଲୋକମାନଙ୍କର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ—ଏହା ମୋର ଦୃଢ଼ ଧାରଣା ହୋଇଥିବାରୁ, ଯେଉଁମାନେ ବାହାରେ ଏକୁଟିଆ ଚାଲୁଛନ୍ତି ସେମାନେ ଆମ ଜାତିର ଗୋଟାଏ କଳଙ୍କ ବୋଲି ମୁଁ ବିଚାର କରୁଛି—ଦାସଙ୍କ ଘରେ ଆସି ଆଶ୍ରୟ ପାଇଥିବା ଏ ତରୁଟି ବିଷୟ ଭଲ ଭାବେ ଜାଣିବା ପୁଞ୍ଜରୁ ମୁଁ ଏକପରି ବିଚାରୁଥିଲି ବୋଲି କହିଲେ ଠିକ୍ ହେବ ।

ପ୍ରଥମେ ସେ ଯେଉଁ ଦିନ ଆସି ପହଞ୍ଚିଲ ସେ ଦିନ ତା’ ପ୍ରତି ମୋର ଅସୁସ୍ଥ ହୋଇ-ଯାଇଥିଲା, ଭଲ ଦିଅଣ ନ ଥିବାରୁ ଭାତ ଖାଇବାକୁ ଅସୁକେଇ ସେ ମହାପାତ୍ରଙ୍କ ଘରୁ ଧଳାଇ ଆସିଲା ବୋଲି । ପରେ ଶୁଣିଲି, ମହାପାତ୍ର ଆପଣେ ସଦାବ୍ରତ ଦେବାର ସେ କାହାଠାରୁ ଶୁଣିଥିଲା, କିନ୍ତୁ ସେଠାରେ ଜମା ହୋଇଥିବା ଭିକ୍ଷାଗ୍ରହଣ ଭିତରେ ଜଣେ ବି ସ୍ତ୍ରୀ ଲୋକ ନ ଦେଖି, ସେ ପୁରୁଷଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଖାଇବ ନାହିଁ ବୋଲି ସେଠାରୁ ବାହାର ଆସିଥିଲା । ଧରେ ଜାଣିଲି, ଯେଉଁ ଘରେ ସ୍ତ୍ରୀଲୋକ ନ ଥାନ୍ତି ସେ ଘରେ ସେ ପଶେ ନାହିଁ । ମହାପାତ୍ରଙ୍କ ଘରେ ନ ଖାଇ ଚାଲି ଆସିବାର ପ୍ରଧାନ କାରଣ ସେଇଆ । ଏ କଥା ଦାସଙ୍କଠାରୁ ଶୁଣି ମୋ ମନରେ ପୁଞ୍ଜପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ଭାବ ଟିକିଏ ଦୋହଲି ଯାଇଥିଲା । ଧରେ ତା’ର ବ୍ୟବହାର ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି ବାରଗୁଲ୍ଲୀ ମାଜକନିଆଁଙ୍କ ବିଷୟରେ ମୋର ମନ ବଦଳିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କରିଥାଏ ।

ଦିନେ ସେ କଥା ଦାସଙ୍କ ଆଗେ ପକାଇବାରେ ସେ କହିଲେ, “ଆମେ ଅନ୍ୟ-ମାନଙ୍କ ବିଷୟରେ ଶୁଣି ଦେଲୁ ବେଳେ, ପ୍ରାୟଶଃ ଆମ ମନର ବନ୍ଧମୂଳ ଧାରଣାଦ୍ୱାରା ସେମାନଙ୍କ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀକୁ ତଉଲିଥାଉ । ଭ୍ରାନ୍ତ ଧାରଣାର ମୂଳ ଏଇ । ଯେଉଁଲି ଅବସ୍ଥାରେ- ଆମେ ପଡ଼ିନଥାଉଁ, ଏପରି କି ଯାହା ଆମେ କହି ନୁହେଁ କଲେ କଲେନା ବି କରି

ନ ଥାଇ, ସେ ଭଲ ଅବସ୍ଥାରେ ପଢ଼ି ମଣିଷ କ'ଣ କରିବା ଉଚିତ ଅନୁଚିତ, ତାହା ବିଚାର କରିବାକୁ ନିରପେକ୍ଷତା ଦରକାର । ତାହା ମୋଠାରେ ବି ନ ଥିଲା । ଆପଣଙ୍କର ଧାରଣା ଯାହା ମୋର ବି ସେଇ ଧାରଣା ଥିଲା । ସ୍ତ୍ରୀମାନେ ଦାଣ୍ଡକୁ ବାହାରପଡ଼ିଲେ ସମାଜର ସ୍ଥିତି ଦୋହଲିଯାଏ—ଏକଥା ସତ । କିନ୍ତୁ ସ୍ତ୍ରୀ ଲୋକ ତ ସହଜରେ ଦାଣ୍ଡକୁ ବାହାରନ୍ତି ନାହିଁ । ଯେଉଁ ବିଦେଶୀ ସ୍ତ୍ରୀଲୋକମାନେ ଆମ ଏଠାରେ ଭିକ୍ଷା ମାଗୁଛନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କର ଇତିହାସ ଗୋଟି ଗୋଟି ଅନୁସନ୍ଧାନ କଲେ ବହୁତ କଥା ଜଣାପଡ଼ନ୍ତା । ଏଇ ଗୋଟିଏ ଟୋଙ୍କର ଇତିହାସ ଶୁଣି ମୁଁ ତାକୁବ ହୋଇଯାଇଛି । ସମସ୍ତେ ଜାଣନ୍ତୁ ବୋଲି ତାହା ଲେଖାଇ ଦେଇଛି । ଆପଣ ପଢ଼ିବେ ?”

ତାଙ୍କର ଇତିହାସ କେତେବେଳେ ଲେଖା ହୋଇ ସାରିଲଣି ଶୁଣି ମୁଁ ତାକୁବ ହେଲି । ଆହୁରି ତାକୁବ ହେଲି ଯେ, ଏହା ଲେଖିଛୁ ନିଜେ ତାଙ୍କୁ, ପୁଣି ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାରେ । ଦାସେ ଆପଣେ କହିଲେ, “ ଏ ଖଣ୍ଡ ଆପଣ ଟିକିଏ ସଂଶୋଧନ କରିଦେବେ । ଗୁଣା ବେଶ ସୁନ୍ଦର— ପ୍ରାଣର ଗୁଣା, କିନ୍ତୁ ବହୁତ ବର୍ଣ୍ଣାଶୁଦ୍ଧି ରହିଛି । ପିଲାଟି ନିଜ ଚେଷ୍ଟାରେ ଆମ ଗୁଣା ବେଶ୍ ଆସୁଅ କରିଛି, ଅକ୍ଷର ପୁଞ୍ଜି କି ବି ଖୁବ୍ ସୁନ୍ଦର । ମୁଁ ବିଚାରରେ ସତ୍ୟସମୟରେ ଏଖଣ୍ଡ ଛପାଇ ଦେବା । ଆପଣ ସେ ଗୁଣ ନେବେ ।”

ପାଣ୍ଡୁଲିପିଟି ମୁଁ ପାଇବା ମାତ୍ରେ ଏକଲକ୍ଷରେ ପଢ଼ିଗଲି, ତା'ପରେ ସଂଶୋଧନ ଆରମ୍ଭ କଲି । ମହାପାତ୍ରେ ଓ ବାହୁନପତି କେତେକ ସ୍ଥାନରେ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଓ ପରିବର୍ତ୍ତନ କରାଇଥାନ୍ତି, ସେଇ ତାଙ୍କ ହାତରେ । ପ୍ରେସ୍ ପାଇଁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୋଇଥିବା ପ୍ରତ୍ନଲିପିଟି ଦାସଙ୍କ ଆଗରେ ପଢ଼ିଆଇବାରେ ସେ ତାଙ୍କର ସାଙ୍ଗସାଥୀଙ୍କୁ ଡାକି, ମୋତେ ପଢ଼ିବାକୁ କହିଲେ । ମୁଁ ପଢ଼ିଲି—

ଆମ ଗାଁ ମୁଲତାନିଆ ଗୋଟିଏ ଅତି ଗୁଣ୍ଡେ ପଲ୍ଲୀ ଗାଁ, ଲାହୋରଠାରୁ ପଶ୍ଚିମକୁ ପ୍ରାୟ କୋଡ଼ିଏ ମାଇଲ ହେବ । କିନ୍ତୁ ମୁଁ ଚିରକାଳ ପାଇଁ ଗାଁ ଗୁଡ଼ିବା ଦିନ ଯାଏଁ, ଲାହୋର ଦେଖି ନ ଥିଲି ; ଆମ ଗାଁର, ଜଣେ ଦି' ଜଣକୁ ଗୁଡ଼ି ଆଉ କେହି ବି ଦେଖି ନ ଥିଲେ । ମୋ ପିଲାଦିନେ ବାପା ଲାହୋରରୁ ଫେରି ସେ ସହର ବିଷୟରେ ଘରେ ଓ ଚଉପାଡ଼ିରେ ଅଦ୍ଭୁତ ବର୍ଣ୍ଣନାମାନ କରନ୍ତି । ସମସ୍ତେ ଶୁଣନ୍ତି, ତାକୁବ ହୁଅନ୍ତି, କିନ୍ତୁ ଶୁଣିଲାବାଲା କେହି ଲାହୋର ଯିବାକୁ ଆଗ୍ରହ ହୁଅନ୍ତି ନାହିଁ । ମୋର ଜେଜେବାପା କହନ୍ତି, ଲାହୋରରେ ମଣିଷ ମଣିଷକୁ ଝୁଣ ପାଏ ନାହିଁ । ସେଠାରେ ମଣିଷ ମଣିଷକୁ ଠକେ, ମଣିଷ ମଣିଷ ନାଁରେ ମକଦ୍ଦମା କରେ, ମଣିଷ ମଣିଷକୁ ମଟର ଗାଡ଼ି ଚପାଇ ମାରି ଦିଏ । ଯାହାଙ୍କ ପାଖରେ ବେଶି ଧନ, ସେମାନେ ଦରିଦ୍ର ଲୋକଙ୍କର କଂସା ବାସନ, ଗାଈ ଗୋରୁ ନେଇଯା'ନ୍ତି । ଆମେ ଏକଥା ଶୁଣି ସମସ୍ତେ ଭୟରେ ବାପ ମା'ଙ୍କ କୋଡ଼ିରେ ଲୁଚିଯାଉ । କେବେ ହେଲେ ଲାହୋର ଯିବାକୁ ନ ପଡ଼ୁ ବୋଲି ସମସ୍ତେ ଭଗବାନଙ୍କୁ ପ୍ରାର୍ଥନା କରୁ ।

ସହରର ବାବୁମାନେ ଆସି ଆମ ଗାଁର ଘର ଦ୍ଵାର, ବିଲବାଡ଼ି ସବୁଥିରେ ଦୋଷ ଦେଖାନ୍ତି । ନ ଡ଼ି ଆମେ ମୂର୍ଖ ହୋଇ ଯାଉଛୁ ବୋଲି କହନ୍ତି । ଆମ ଗାଁକୁ ଭଲ ଗ୍ରାମ ନ ଥିବାରୁ ଆମର ଅବସ୍ଥା ଖରାପ ହୋଇଛି ବୋଲି କହନ୍ତି । କେମିତି, ଆମେ ଜାଣି ପାରୁ ନ ଥାଉଁ । ଜେଜେବାପା କହନ୍ତି, ସହର ଜାଲମ ଗୁଡ଼ାକ ଏମିତି କହୁ ଆମକୁ ସହରକୁ ନେଇ-
ଯିବାକୁ ଫିକର କରନ୍ତି । ଆମେ ଗଲେ, ଆମକୁ ଚାକର ବାକର କରି ରଖିବେ । ଆମ ମଞ୍ଚିଗୁଡ଼ାକ, ଲୁଗାପଟା ଅତର ସାଗୁନ ଦେଇ, ଠକି ନେଇଯିବେ । ସହର ଲୋକ ଆସିଲେ ତାଙ୍କୁ ଆମେ ଦହ ଦୁଧ, ଫଳମୂଳ ଖାଇବାକୁ ଦେଇ ବିଦା କରଦେଉଁ, ତାଙ୍କ କଥାରେ କେବେ ପଡ଼ୁନାହିଁ ।

ଆମ ଗାଁର ହିନ୍ଦୁ ଶିଖ୍ ହୋଇ ମାଧ ଦଶୋଟି ଘର । ବଜା ସମସ୍ତେ ମୁସଲମାନ—
ପ୍ରାୟ ଚରିଶ ଘର ହେବେ । ହିନ୍ଦୁ ଶିଖ ଓ ମୁସଲମାନ ଭିତରେ ପ୍ରଭେଦ କ'ଣ-ମୁଁ ଜାଣି ନ
ଥାଲି । ଆମର ଅଲଗା ଅଲଗା ନାମ ପରି, ସେ ଏକ ଜାତିର ଅଲଗା ଅଲଗା ନାମ
ବୋଲି ମୁଁ ଜାଣିଥିଲି । ଗାଁ ଯାକ ସମସ୍ତଙ୍କର ଏକ ବୃତ୍ତି, ଏକ ରକମ ଚଳଣି ।
ପ୍ରତ୍ୟେକେ ଗୋଟିଏ ଦୁଇଟି ଲେଖାଏଁ ମଞ୍ଚି ରଖିଥାନ୍ତି । ତାଙ୍କର ଦୁଧ, ଦହ ଓ ଘିଅ ବିକ
ଚଳନ୍ତି । ଜଣେ ଦୁଇଜଣଙ୍କର ଦେଶି ଜମି ଥାଏ ; ସେଇମାନେ ଗହମ ଓ ମକା କରନ୍ତି ।
ଅଧିକାଂଶଙ୍କର ଏକରେ, ଅଧଏକରେ ଲେଖାଏଁ ଜମି ; ବାଜରା କରନ୍ତି—ବାଜରା ଚୁଟି ହୁଏ,
ବାଜରା ଡାକ ମଞ୍ଚି ଖାନ୍ତି । ଗହମ, ଲୁଣ, ତେଲ ବାହାରୁ ଆସେ, ମରହରେ ମରହରେ ଲୁଗା
ପଟା ବି ଆସେ ।

ଗାଁ ଯାକ ସମସ୍ତେ ଗୋଟିଏ ଘର ପରି ଚଳୁଥାନ୍ତି, କେବଳ ପାଣି ଓ ଚୋଟି ବ୍ୟତୀତ
ଆଉ କୌଣସି ବିଷୟରେ ବାଧାବିରୁ ନ ଥାଏ । ମୁସଲମାନମାନେ ଆମ ହାଣ୍ଡିଶାଳ ଛଡ଼ା
ଆଉ ସବୁ ଘରକୁ ଅଦାଧରେ ଆସନ୍ତି । ଆମେ ବି ତାଙ୍କ ଘରକୁ ଯାଉଁ । ଆମ ପଡ଼ିଶା ଘର
ଅର୍ଦ୍ଧକୁ ଚିତାକର । ସେ ମୋ ବାପାଙ୍କୁ ବଡ଼ଭାଇ, ଓ ମୋ ମାଙ୍କୁ ଭଉଜମାନ୍ୟ କରନ୍ତି । ତାଙ୍କ
ପିଲାଙ୍କୁ ମୋ ବାପା ବୋଉ ନିଜ ପିଲା ପରି ଆଦର କରନ୍ତି । ଆମର ଦିନଟିମାନ ପୁରୁ-
ଖୁରୁରେ କଟିଯାଉଥାଏ । ଖରା ପରେ ବର୍ଷା ଦିନକୁ ଆମେ ଯେମିତି ଆଗ୍ରହରେ ଚାହିଁରହୁ, ବର୍ଷା
ପରେ ଶୀତକୁ ଓ ଶୀତ ପରେ ପୁଣି ଖରାଦିନକୁ ସେକମିତି ଆଗ୍ରହରେ ପ୍ରତୀକ୍ଷା କର ରହୁଁ ।
ବର୍ଷକୁ ବର୍ଷ ଆମେ ପିଲାମାନେ ବଡ଼ ହେଉଥାଉଁ ଓ ବୁଢ଼ାମାନେ ବୁଢ଼ା ହୋଇ ଜଣ ଜଣ
ହୋଇ ଆମକୁ ଗୁଡ଼ିଯାଉଥାନ୍ତି । ଗୋଟି ଗୋଟି ହୋଇ ମଣିଷ ମରିବା, ମରିବା ପରି ଜଣା
ପଡ଼ୁ ନ ଥାଏ । ଯେଉଁମାନେ ମରି ଯାଉଥାନ୍ତି ତାଙ୍କର ସ୍ତୁତି ଆମ ଭିତରେ ଜାଇ ଉଠୁ-
ଥାଏ ; ସେମାନେ ଜାଇଥିଲା ବେଳେ ଆମ ମନରେ ଯେତେ ଜାଅନ୍ତା ଥିଲେ ତହିଁରୁ ଅଧିକ
ଜାଅନ୍ତା ହେଉଥାନ୍ତି । ମୋ ଜେଜେ ବାପା ମରିବା ପରେ ଆମ ମନରେ ସେଇପରି ଜାଇ
ଉଠିଲେ । ସେ ଦୃଶ୍ୟବା ଯାକ ବାପା ତାଙ୍କୁ କଥା କହନ୍ତି ନାହିଁ ; ତାଙ୍କ ବଞ୍ଚିରହବାଟି
ସତେ ଯେପରି ଆମ ସମସ୍ତଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଅତି ମାମୁଲି କଥା ହୋଇ ଯାଇଥାଏ । ଦିନେ ଖଣ୍ଡେ
କେମାର ପଡ଼ି ସେ ମରିଗଲେ । ତା' ପରେ ଗାଁ ଯାକ ସମସ୍ତଙ୍କ ମୁହଁରେ ଶୁଣାଗଲା ତାଙ୍କର

କଥା । ବାଧା ମୋତେ ବସାଇ ତାଙ୍କର କଥା କେତେ କହିଲୁ, କହୁ କହୁ କାନ୍ଦ ପକାନ୍ତୁ ; ମା' ବି କାନ୍ଦନ୍ତି । ଜେଜେ ମୋର ମରଛୁନ୍ତି ବୋଲି ମୋର ମନରେ ହୁଏ ନାହିଁ । ଦାଣ୍ଡ ଦୁଆରେ, ଚଉପାଡ଼ିରେ, କଥୁ ମୂଳେ, ଗୁହାଳରେ ସେ ସବୁବେଳେ ମୋ ଆଖିରେ ପଡ଼ୁ ଥାନ୍ତି । ପିତୃପୁରୁଷଙ୍କୁ ଏଇପରି ସୁଳା କରିବା ହୁଏ, ମୁସଲମାନ, ଶିଖ୍ ସମସ୍ତଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସମାନ ଭାବରେ ଥାଏ ।

ଆଉ ଗୋଟିଏ ବିଷୟ ମଧ୍ୟ ସମସ୍ତେ ଧ୍ୟାନ କରନ୍ତୁ । ଜଣେ ଯଦି ବେମାର ପଡ଼ିଯାଏ, କୌଣସି ପ୍ରସ୍ତୋତନରେ ବିଦେଶ ଚାଲିଯାଏ, ତେବେ ତା' ମଞ୍ଜିଷିକୁ ଖୋଜିବା, ଗାଧୋଇ ଦେବା, ତା'ର ପିଲାମାନଙ୍କୁ କଥା ବୁଝିବା ଗାଁର ସମସ୍ତଙ୍କର କାମ ହୋଇଯାଏ । ପଡ଼ିଶା ଘରର ମୁରବି ତ ଏହା ସାଧାରଣତଃ କରନ୍ତି, ତଥାପି ଗାଁର ଅନେକେ ଆସି ତାର ସବୁ କାମ ଠିକ ଚାଲିଛି କି ନାହିଁ ବୁଝିଯାନ୍ତି । ସେ ଗାଁରେ ଥିଲାବେଳେ ତା'ର ଜନ୍ମ ଓ ପିଲାପିଲା ଯେତକ ଯନ୍ତୁ ଆଦର ପା'ନ୍ତି, ଅନୁପସ୍ଥିତ ଥିଲା ବେଳେ ତହିଁରୁ ଅଧିକ ଯନ୍ତୁ ମିଳେ ।

ଆମର ପଡ଼ିଶାଘର ଅବଦୁଲ ଚକା ଓ ଆସ୍ତାସ୍ତାମ ଜେଠା । ଚକା ଆମକୁ ବେଶି ସାହାଯ୍ୟ କରନ୍ତି । ମୋ ପିଲାଦିନରେ ମୁଁ ତାଙ୍କର ମଞ୍ଜିଷି ଭୂମିରେ ବସି କେତେ ଆଡ଼େ ବୁଲିଛି । ମୁଁ ଥରେ କ'ଣ ଗୋଟାଏ ଦୁଷ୍ଟାମି କରିବାରୁ ଜେଠା ମୋତେ ହ'ଟା ଚାପୁଡ଼ା ମାରିଥିଲେ ; ଅବଦୁଲ ଚକାଙ୍କର ତାଙ୍କର, ମୋର ଯୋଗୁଁ ଖୁବ୍ ଝଗଡ଼ା ହେଲା; ଶେଷରେ ବାପା ଆସି ଅବଦୁଲ ଚକାଙ୍କୁ ଦାବିଲେ ଓ ଦୁହେଁ ଜେଠାଙ୍କୁ ଦୋଷ ମାଗି ବୋଧ କଲେ । ସବୁ ଗୋଲମାଲ ଏଇଭଳି ଉଠେ । ଆମର ବିବାଦ ମିଟାଇବାକୁ ଆମେ ସହରକୁ ଯାଉ ନ ଥାଉଁ, କି ଆମର ଦୁଃଖଦୁର୍ଦ୍ଦଶା ଦୂର କରିବାକୁ ଆମେ ସହରର କାହାକୁ ସାହାଯ୍ୟ ମାଗୁ-ନ ଥାଉଁ ।

ତମେ ସହରବାଲା ଓପରେ ପଡ଼ି ଆମକୁ ସାହାଯ୍ୟ କରିବାକୁ ଆସିଲେ । ସେଇଠାରୁ ଆରମ୍ଭ ହେଲା ଆମର ବିପତ୍ତି । ଆଗ ସେମାନେ ଆସି ଆମ ଗାରେ ଗୋଟେ ସ୍କୁଲ ବସାଇଲେ—ଆମ ଆଖି ଖୋଲିବାକୁ ଏହା ସଂପ୍ରଥମେ ଦରକାର ବୋଲି ସେମାନେ କହିଲେ । ସ୍କୁଲ ଯୋଗୁଁ ଆମର ପ୍ରଥମ ବିଭେଦ ଆରମ୍ଭ ହେଲା । ଆମେ ପଢ଼ିଲୁ ହୁଦ୍ଦୀ, ମୁସଲମାନ ପିଲେ ଉର୍ଦ୍ଦୁ ଓ ଶିଖ୍ ପିଲେ ଗୁରୁମୁଖୀ । ଏ ତିନିଭାଷା ପଢ଼ାଇଲେ ତିନିଜଣ ହୁଦ୍ଦୀ, ଉର୍ଦ୍ଦୁ ଓ ଗୁରୁମୁଖୀ ଶିଖକ । ଆମେ ସବୁ ପିଲେ ଗୋଟିଏ ଭାଷାରେ ସ୍କୁଲ ବାହାରେ କଥାବାର୍ତ୍ତା ହେଉଥାଉଁ । ତାହା ହୁଦ୍ଦୀ ଉର୍ଦ୍ଦୁ ଓ ଗୁରୁମୁଖୀ ମିଶା ଖେଳେ । କିନ୍ତୁ ସ୍କୁଲ ଭିତରେ ତିନି ଜଣଙ୍କର ତିନି ଅଲଗା ଭାଷା । ଏଥିରୁ କେଉଁ ଭାଷାଟା ଭଲ ସେ ବିଷୟରେ ତିନି ଜଣଙ୍କ ମାଷ୍ଟର ଖୁବ୍ ଝଗଡ଼ା କରନ୍ତି । ଏ ଝଗଡ଼ା ଆଗେ ଆମ ଗାଁର ବୁଢ଼ାମାନଙ୍କ ଆପତ୍ତା ଆପତ୍ତି କରି ଚାଲିଥିଲେ । ପରେ ଏହା ଏତେ ବଡ଼ ଆକାର ଧରିଲା ଯେ ଏହାକୁ ଚୁଟାଇବାକୁ ଲାହୋରରୁ ମଣିଷ ଆସିଲେ । ତାଙ୍କ ନାଁ ନେତା । ସେମାନଙ୍କ ଯୋଗୁଁ ତମେ ଆମମାନଙ୍କ ଭିତରେ କଥାବାର୍ତ୍ତା ବି ବନ୍ଦ ହୋଇଗଲା । ଗାଁରେ ଦୁଇଦଳ ହୋଇଗଲା—ହିନ୍ଦୁ, ଶିଖ୍ ଗୋଟାଏ ପକ୍ଷ, ମୁସଲମାନ ଆଉ ଗୋଟାଏ ପକ୍ଷ । ମୁସଲମାନଙ୍କ ସଂଖ୍ୟା ବେଶି

ହେଲେ ବି ହିନ୍ଦୁ ଶିଖଙ୍କ ପାଖେ ବେଶି ଜମି ଥିବାରୁ ସେମାନେ ଡର କରି ରହିଥାନ୍ତି । ମଝିରେ ମଝିରେ ତାଙ୍କର ନେତାମାନେ ଆସି ତାଙ୍କର ଭୟ ଖଜୁଥାନ୍ତି ; ଆମ ଗାଁରେ ତାଙ୍କର ସଂଖ୍ୟା ବେଶି ହୋଇଥିବାରୁ ସେମାନେ ଇ ଗା ମାଲିକ ବୋଲି ହେମତ୍ ଦେଉଥାନ୍ତି ।

ମୁସଲମାନ ନେତାମାନେ ଆସି ପ୍ରସ୍ତର କରିବା ପୂର୍ବରୁ ହିନ୍ଦୁ ନେତାମାନେ ଆସି ସୁରକ୍ଷା ଆନ୍ଦୋଳନ ଆରମ୍ଭ କରିଥାନ୍ତି । ଏଥିରେ ପ୍ରଥମେ ହିନ୍ଦୁ, ମୁସଲମାନ, ଶିଖ ସମସ୍ତେ ମିଶ୍ର ଥିଲେ । କିନ୍ତୁ କେତେ ବର୍ଷ ପରେ ମୁସଲମାନ ନେତାମାନେ ଆସି ଚୁଢ଼ାଇଲେ ଯେ ସୁରକ୍ଷା ଅର୍ଥ ହିନ୍ଦୁମାନଙ୍କ ରକ୍ଷା—ହିନ୍ଦୁମାନେ ଚାହାନ୍ତି, ଇଂରେଜମାନେ ଆମ ଦେଶରୁ ଯିବା ପରେ ହିନ୍ଦୁ ରକ୍ଷା ହେବେ, ମୁସଲମାନଙ୍କୁ ହିନ୍ଦୁ କରିବେ । ଯେ ହିନ୍ଦୁ ନ ହେବେ ତାଙ୍କୁ ଆଫଗାନିସ୍ତାନକୁ ଘରୁଡ଼େଦେବେ । ଏ କଥା ସତ ବୋଲି ମୁସଲମାନମାନେ ବିଶ୍ୱାସ କରିବାର କଥା । ଆମ ଗାଁ ପାଖର ସ୍ତ୍ରୀମାନେ ଦୟାନନ୍ଦ ସରସ୍ୱତୀ କେତେ ମୁସଲମାନଙ୍କୁ ହିନ୍ଦୁ କରିଥିଲେ । ମହାତ୍ମା ଗାନ୍ଧୀ ରାମଧନ ଗାଇ ସଭା କରିଥି ବୋଲି ସମସ୍ତେ ଶୁଣିଥାନ୍ତି । ଏଇ କଥାକୁ ମୁସଲମାନ ନେତାମାନେ ନାନା ପ୍ରକାର ଫଳାଇ କରି ଚୁଢ଼ାଇଲେହେଁ ଆମ ପଲ୍ଲୀର ମୁସଲମାନ ଭାଇମାନେ ବିଶେଷ ବିଚଳିତ ହେଉ ନ ଥାନ୍ତି । ଧର୍ମ ବିଷୟରେ ଆମ କାହାର ବିଶେଷ କିଛି ଧାରଣା ନ ଥାଏ । ଭଗବାନ ଯାହା ଦେଇଛନ୍ତି ସେତିକିରେ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହୋଇ ଶାନ୍ତିରେ ରହିବାଠାରୁ ଧର୍ମ ବିଷୟରେ ଆମ ଗାଁରେ କେହି ଅଧିକା କିଛି ଚିନ୍ତା ନ ଥିଲେ ।

ଜମେ ସହରଥା ନେତାଙ୍କର ପ୍ରସ୍ତର ଯେତିକି ବଢ଼ିଲା, ଆମ ଗାଁରେ ହିନ୍ଦୁ ମୁସଲମାନ ଓ ଶିଖଙ୍କର ଯକ୍ଷ୍ମରଥା ତଳ ସେତିକି ବଢ଼ିଲା । ମୁସଲମାନମାନେ ଆମକୁ ଅବଶ୍ୟାସ କଲପରି ଚଳିଲେ ; ଶିଖମାନେ ଆମ ଦୁହଙ୍କଠାରୁ ଆଡ଼େଇ ହେଲ ପରି ରହୁଥାନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ଅବଦୁଲ ଚକାଇ ସାଙ୍ଗେ ସଂପର୍କରେ ବିଶେଷ କିଛି ବ୍ୟାଘାତ ହେଲା ନାହିଁ । ଅବଦୁଲ ଚକାଇ ସମସ୍ତଙ୍କ ଆଗରେ ମୋ ବାପାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ କଥାବାର୍ତ୍ତା ହେଉ ନ ଥାନ୍ତି ; ବାପା ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କ ଦୁଆରକୁ ଯିବା ବନ୍ଦ କରିଦେଲେ । କିନ୍ତୁ ମୁଁ ଯାଏ, ଅବଦୁଲ ଚକାଇର ସାନ ପୁଅ ରହମ୍ମ, ମୋର ସମସ୍ତପୁଅ, ଆମ ଘରକୁ ଆସେ । ବାଡ଼ି ପଟେ ମୋ ମା' ଓ ତା' ମା'ଙ୍କର କଥା ବାର୍ତ୍ତା ଚାଲିଲା ।

ଶେଷକୁ ସ୍ତ୍ରୀ ବି ବନ୍ଦ ହୋଇଗଲା । ଅବଦୁଲ ଚକାଇ ଦେଉ ପୁଅ ସଫି ଲିଗ୍ରେ ମେମ୍ବର ହେଲା । ସେ ସଭାରେ କହିଲା ଯେ, ମୁଲତାନିଆ ମୁସଲମାନ ରକ୍ଷାରେ ମିଶିବ । କାହାଣୀରମାନେ ଏଠାରୁ ଡ଼ାହେବେ, ନ ହେଲେ କତଲ ହେବେ । ବାପା ଓ ଆସ୍ତ୍ରା-ରାମ ଜେଠା ହେଉଛନ୍ତି ସ୍ତ୍ରୀ ଶୁଣି ହସିଲେ । ସାତପୁରୁଷର ଘରୁଡ଼େହୁରି କିଏ କମିତ ତଡ଼କ, କିଏ ବା କାହିଁକି ଯିବ ବୋଲି କହି ଜେଠା କହିଲେ, “ଏ ସହରଥା ଲୋକଗୁଡ଼ାକ ସଫିର ମୁଣ୍ଡ ବିଗାଡ଼ି ଦେଲେଣି ।” ହିନ୍ଦୁ ମୁସଲମାନଙ୍କର ଗୋଟାଏ ମିଳିତ ସଭା ସେ କରିବାକୁ ଲାଗି ପଡ଼ିଲେ । କିନ୍ତୁ ସଭା ହୋଇ ପାରିଲା ନାହିଁ ।

ଦିନେ ରାତିରେ—ଅଧରାତି ହେବ - ଚୁଢ଼ୀ ବାଡ଼ି ପଟେ ଆମ ଘରକୁ ଆସି ମୋ ମା'କୁ ଉଠାଇଲେ । ମୋତେ ସେତେବେଳକୁ ୧୨ ବର୍ଷ । ମା'ଙ୍କ ସାଙ୍ଗେ ମୁଁ ବି ଉଠି ପଡ଼ିଲି । ଚୁଢ଼ୀ ମା'କୁ କହିଲେ, ‘ସଫେ ଆସି କହୁଛୁ, ମୁଲ୍‌ତାନିଆ ମୁସଲମାନ ମୁଲକ ହେଇ-ଗଲା । ତମେ ସବୁ ଯଦି ସାଙ୍ଗେ ସାଙ୍ଗେ ନ ଧଳେଇବ ତେବେ ହାଣକାଟ ଲାଗିଯିବ । ତା’ ବାପା ଠାକୁରଙ୍କ ସଙ୍ଗେ କଣ କଥାବାର୍ତ୍ତା ହେବେ ବୋଲି ହେଇଛି ସେଠି ଠିଆ ହୋଇଛନ୍ତି । ଠାକୁରଙ୍କୁ ଶୀଘ୍ର ଉଠାଇଦିଅ ।’

ମୋ ବାପା ଭାରି ନିଯୋଡ଼ି ନିଦ ଶୁଅନ୍ତି । ତାଙ୍କୁ ଉଠାଇବା ପାଇଁ ମା ଓ ମୁଁ ଶବ୍ଦ ଚେଷ୍ଟା କଲୁ । ବହୁ କଷ୍ଟରେ ତାଙ୍କର ନିଦ ଭାଙ୍ଗିଲା । ସେ ଆଖି ମଲି ମଲି ସବୁ ଶୁଣିଲେ, କିନ୍ତୁ ପୁଣି ଶୋଇବାକୁ ଉଦ୍ୟମ କରି କହିଲେ, “ମୁସଲମାନ ମୁଲକ ହେଲେ ହେଉ, ଆମର କ’ଣ ଅଛି ? ଆମ ତ ମୁସଲମାନ ମୁଲକ ଥିଲୁ, ଏବେ ଶହେଶହେ ବର୍ଷ ହେଲା ଫିରକି ମୁଲକ ହୋଇଛି । ପୁଣି ଯଦି ମୁସଲମାନ ମୁଲକ ହେବ ହେଉ ।”

ଏତିକି ବେଳେ ଆମ ଗାଁ ମୁଣ୍ଡେ ଗୋଟେ ଘୋ ଶୁଭଲ । ପ୍ରାୟ ହଜାରେ ହେବ ଲୋକ ବକଲରେ ପାଟି କରି ଆମ ଗାଁ ଭିତରେ ପଶି ଆସିଲେ । ତାଙ୍କ ପଛରୁ ମୁସଲମାନ ତାଙ୍କୁ ଘଡ଼ୁଆନ୍ତି । ସେମାନେ ଆସି ଗାଁ ମଝିରେ ପହଞ୍ଚିବାର ଅଧ୍ୟକ୍ଷାକ ଭିତରେ ଆମେ ସମସ୍ତେ ଗାଁ ମଝି ଚଉପାଡ଼ିରେ ଯାଇ ରୁଣ୍ଡ ହୋଇଗଲୁ । ବାହାର ଗାର ଗୋଟେ ମୁସଲମାନ ଚଉପାଡ଼ି ଉପରକୁ ଯାଇ ପାଟି କଲା, “ଏଠାରେ ହୁନ୍ଦୁ ବା ଶିଖ୍ ରହୁପାରିବେ ନାହିଁ । ସୂର୍ଯ୍ୟ ଉଦୟ ହେବା ପୂର୍ବରୁ ସମସ୍ତେ ଏଠାରୁ ଗୁଡ଼ି ଚାଲିଯିବାକୁ ହେବ । ପିନ୍ଧିବା ଲୁଗା ବ୍ୟତୀତ କେହି କିଛି ନେଇ ପାରିବେ ନାହିଁ । ଟିକଏ ପାଟି ଗୁଣ୍ଡ କଲେ ହେଉଛି ଦେଖ” ବୋଲି କହି ସେ ତା’ର କାନ୍ଦ ଦେଖାଇଲା ।

ବାବା ରଘୁନାଥ ସିଂହ ତାକୁ ଡେଇଁ କରି କ’ଣ କହିବାକୁ ବାହାରୁଥିଲେ । ବାପା ତାଙ୍କୁ ରୋକି କରି କହିଲେ, “ବିନା କାରଣରେ ଭଲ ଭଲ ଲଢ଼ିବା ଦରକାର ନାହିଁ । ସେ ଯାହା କହୁଛନ୍ତି ସେଇଆ ହେଉ । ଆମେ ଚାଲିଯିବୁ କିନ୍ତୁ ଆମ ଗାଈ ମଝିପିକୁ ଆମ ସାଙ୍ଗରେ ନେବାକୁ ଦିଅ । ସ୍ତ୍ରୀ ପିଲା ଆମକୁ ସେମିତି ପ୍ରିୟ, ସେମାନେ ସେମିତି ।”

ମୁସଲମାନଟା କହିଲା, “ସ୍ତ୍ରୀ ପିଲାଙ୍କୁ ନେଇ ନିର୍ଦ୍ଦୟରେ ଯାଇ ପାରୁଛ କି ନାହିଁ ଆମ ଦେଖ ; ଗାଈ ମଝିପିଙ୍କୁ ପଛେ ସ୍ତ୍ରୀ ପିଲା କରିବ । ନିଜ ନିଜ ପ୍ରାଣ ନେଇ ଧଳାଅ । ଉମ ଭଲକୁ କହୁଛୁ । ବେଶି ବକର ବକର ହେଲେ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଏଠି ମାଟିରେ ମିଶାଇ-ଦେବ ।”

‘କ’ଣ କହିଲୁ ?’ ବୋଲି ବାବା ରଘୁନାଥ ସିଂହ କାନ୍ଦ କାନ୍ଦି ବାହାର ପଡ଼ିଲେ ; ଆମ ଗାଁରେ ସେ ସବୁଠାରୁ ବୁଢ଼ା ; ଅଣି ବର୍ଷ ବୋଲି ସମସ୍ତେ କହନ୍ତି । ଧଳା ବାଳ ଓ ଦାଢ଼ି ଭିତରେ ତାଙ୍କର ନାଲି ଆଖି ସବୁବେଳେ ଦାଉ ଦାଉ ହେଉଥାଏ । ଅନ୍ଧାରରେ ତାଙ୍କୁ ମୁଁ ଦେଖିପାରିନଥିଲି । ମୁଁ ଆମ ଦାଣ୍ଡ ଦୁଆରେ ମା’କୁ ଧରି ଠିଆ ହୋଇଥାଏ ।

ମା' ଚିନ୍ତାର କରି ଉଠିଲେ, ଚଣ୍ଡାଳ କ'ଣ କଲ ? ମୁଁ ଚାହୁଁ ଦେଲା ବେଳକୁ ଦେଖିଲି ବାବା ରଘୁବୀର ଚଉପାଠି ତଳକୁ ପଡ଼ି 'ଜୟ ଗୁରୁ ଗୋବିନ୍ଦ ସିଂହ' ବୋଲି କହୁଛନ୍ତି । ଶିଖମାନେ ପ୍ରାୟ ପାଞ୍ଚଜଣ ମୁସଲମାନଙ୍କୁ ମାରିଦେଇଥିଲେ ବୋଲି, ଧରେ ଶୁଣିଲି । ମୁସଲମାନଙ୍କ ସଂଖ୍ୟା ବହୁତ ବେଶି । ସେମାନେ ଆମ ଗାଁର ସବୁ ଶିଖଙ୍କୁ ପଦାକରି ଦେଲେ । ମୋର ସାଙ୍ଗ ପିଲା ବଚନ ଏକୂଟିଆ ବଞ୍ଚିଥିଲା । ତାକୁ ଜଣେ ମୁସଲମାନ ଚାଣ୍ଡା ମାରିବାକୁ ଗୋଡ଼ାଇ ଆସିଲା ବେଳକୁ ଗୁଢ଼ୀ ତାକୁ ଘର ଭିତରକୁ ଟାଣି ନେଇଗଲା । ମୋ ବାଧା ଉତ୍ତପ୍ତ ପକ୍ଷକୁ ନିବର୍ତ୍ତାଇବାକୁ ମେଲି ଭିତରେ ପଶି ଯାଇ ହାତ ଟେକି ହୁଁ ହୁଁ କହିଲା ବେଳକୁ ତାଙ୍କ ହାତକୁ ଗୋଟାଏ ମୁସଲମାନ ଦଗଡ଼ କରିଦେଲା । ମା' ଏହା ଦେଖି 'ଚଣ୍ଡାଳ କ'ଣ କଲା ?' ବୋଲି କହି ଗହୁ କାଟିଲା ପରି ଭୂଇଁରେ ପଡ଼ିଗଲେ । ତା'ପରେ ଆଉ ସେ ଉଠିଲେ ନାହିଁ ! ମୁଁ ତାଙ୍କୁ କୁଣ୍ଡାଇ ପଡ଼ିଯାଇ କାନ୍ଦୁ କାନ୍ଦୁ ଶୋଇ ପଡ଼ିଲି । ଫକୃଆ ଉଠିଲା ବେଳକୁ ଶ୍ରେଣୀ ହେବାରୁ ନିଦ ଭାଙ୍ଗିଗଲା ।

ଦାଣ୍ଡସାକ ମୁରଦାର ପଡ଼ିଆନ୍ତି । ଆସ୍ତାସ୍ତମ ଜେଠା ମୋ ହାତ ଧରି ମୋତେ ବାପାଙ୍କ ପାଖକୁ ନେଇଗଲେ । ତାଙ୍କର ବାଁ ହାତଟା ଖୁଆଠାରୁ କଟି ଯାଇଥାଏ । ସେ ଯେଉଁଠାରେ ପଡ଼ିଆନ୍ତି ତା' ଚାରିପାଖ ରକ୍ତରେ ଜରୁସୁଡ଼ ହୋଇଥାଏ । ଆଲ୍‌ଥ ହେବାରେ ମାଛ ଆସି ବସୁଥାନ୍ତି । ବାପାଙ୍କ ପାଖରେ ମୁଁ ଯାଇ ପହଞ୍ଚିବାରୁ ସେ ଅତି ଧୀରେ ଧୀରେ ତାଙ୍କ ଡାହାଣ ହାତ ମୋ ଉପରେ ଧକାଇ କହିଲେ, "ତାର ! ତୋ ଜୀବନରେ ଏଡ଼େ ପିଲାଦିନୁ ଦୁଃଖ ପଡ଼ିଯିବାରୁ ବଡ଼ କାଟୁଛି । ମୋ ହାତର କଷ୍ଟ ମୋତେ ଜଣା ପଡ଼ୁନାହିଁ । ତୋ ମା କଥା ଆସ୍ତାସ୍ତମ ଶ୍ରେଣୀଠାରୁ ଶୁଣିଲି । ମୋତେ ଜଣାପଡ଼ୁଛି ଅଲ୍ଲ ସମୟରେ ମୁଁ ତା' ପାଖକୁ ଚାଲିଯିବି । ଆସ୍ତାସ୍ତମ ଶ୍ରେଣୀକୁ ଗୋଡ଼ ଧରି କହିଛି ସେ ବଞ୍ଚିଥିବା ଯାକ ତୋ'ର ହେଧାଳକୁ ନେବେ । ଭଗବାନଙ୍କଠାରେ ନିନ୍ଦା ରଖିଥିବୁ । ମା ! ଯାହା ହେଲା ସେ କାହିଁକି କରାଇଛନ୍ତି ତାଙ୍କୁ ଜଣା ।"

ଜେଠା କହିଲେ, "ଡାକ୍ତରଖାନାକୁ ନେଲେ ତୋ ବାପା, ବଜ୍ରବଳ ଜାଅନ୍ତା । କିନ୍ତୁ ନେବି କେମିତି ?"

ବାପା କହିଲେ, "ଭୟା ! ସେ କଥା ଆଉ ମନକୁ ଆଣ ନାହିଁ । ନିଜେ ତୁମେ କେମିତି ବଞ୍ଚିବ ମୁଁ ଭାବୁଛି । ତୁମ ପୁଅ ତ ହେଇଛି ମୋ ପାଖରେ ମରି ପଡ଼ିଛି । ମୁଁ ତାକୁ ଜଗି ଏଠାରେ ରହିଲି । ତୁମେ ନିରାପଦ ଜାଗାକୁ ଚାଲିଯାଅ ।"

ଜେଠା କହିଲେ, "ବଜ୍ର ! ଯମାଳୟ ବ୍ୟାଗତ ନିରାପଦ ସ୍ଥାନ ଆଉ ଆମ ପାଇଁ କାହିଁ ? ଦ' ଅର ମନେକଲଣି, ଆସ୍ତହତ୍ୟା କରିବାକୁ । କିନ୍ତୁ ତାହା ପାପ ବୋଲି ନିବିଷ୍ଟ । ତାର ସାଙ୍ଗକୁ ମୋ ବୋହୂଟା ବି ରହିଛି ମୋର ନ୍ୟାସ ହୋଇ । ରକ୍ଷସ ଅବଦୁଲ୍ଲାକୁ କହି ଯାଇଛି, ସଂଧ୍ୟା ପୁଞ୍ଜରୁ ଯେପରି କୌଣସି ହିନ୍ଦୁ ବା ଶିଖ୍ ଏ ଗାଁରେ ନ ରହିନ୍ତି ।"

ବାପାଙ୍କ ପ୍ରାଣବାୟୁ ଓପରଓଲି ଚାରିଟାରେ ଉଡ଼ିଗଲା । ଜେଠା ତାଙ୍କ ପୁଅ, ମୋ ମା', ବାପା ଓ ଆମ ଗାଁର ଆଉ ଚାରି ପାଞ୍ଚ ଜଣ ହିନ୍ଦୁଙ୍କୁ ଏକା ଜୁଇରେ ଲଦିଦେଇ, ଆମ

ଘରୁ ଓ ତାଙ୍କ ଘରୁ ଯେତେ ଯାହା କାଠ ଓ କାଠ ଜନମ ପାଇଲେ ନିଆଁ ଉପରେ ଖଞ୍ଜି-
ଦେଲେ । ନିଆଁ ଜଳୁଥାଏ ; ସଂଧ୍ୟା ହେବାରୁ ମୋତେ ଓ ଶ୍ରୀମାତାଙ୍କୁ ଆଗରେ ଚଳାଇ ପଛେ
ପଛେ ବଗଳାମୁଖୀ ଫୋଡ଼ା ଗୁଣ୍ଡି ଗୁଣ୍ଡି ଚାଲିଲେ । ମଝିରେ ମଝିରେ କହୁଥାନ୍ତି, “ମା, ଲଡ଼କା,
ତୁମେ ଦୁହେଁ ଟିକିଏ ଗୋଡ଼ ଫିଟେଇ ଚାଲ । ପୁଅଦିଗକୁ ଯେତେ ଅଧିକ ଚାଲିଯିବା ସେତେକ
ନିରାପଦ ।” ବୁଢ଼ା ଆମ ପଛରେ ଲାଗିପାରୁନଥିବାରୁ ଆମେ ଥର ଥର ଚାଲୁଥାଉ । ଶ୍ରୀମା
ଆଖିରୁ ଅଜସ୍ର ଲୁହଧାର ବହୁଥାଏ, ମୋ’ ଆଖିରେ ପାଣି ନ ଥାଏ ।

ରାତି ଘଡ଼ିଏ ହେବ । ଅନ୍ଧାର ପକ୍ଷ । ଆମେ ଗୋଟାଏ ଆମ୍ବ ତୋଟାରେ ଟିକିଏ
ଦିଶେଉଛୁ, ଅବଦୁଲ୍ ଚଢ଼ା ଆର୍ତ୍ତ ପହଞ୍ଚିଲେ । ଜେଠାକୁ ମୁଣ୍ଡିଆ ମାରି ଭୋ ଭୋ କାନ୍ଦି
କହିଲେ, “ଭାସ୍କା ! ମୁଁ ବଡ଼ ଅପରାଧୀ । ମୋର ଯୋଗୁଁ, ମୋର ପୁଅ ଓ ମୋର ଜାତି
ଯୋଗୁଁ ଆଜି ତୁମର ଏ ଦଶା । ଜାହାନାମକୁ ଗଲେ ମୁଁ ଶାନ୍ତି ପାଇବି ।”

ଜେଠା କହିଲେ, ‘ଅବଦୁଲ୍ଲା ! ତୋର ଏଥରେ କିଛି ଦୋଷ ଅଛି ବୋଲି ମୁଁ
ଆଦୌ ବରୁର ପାରୁନାହିଁ । ଏ ସବୁ ଖୋଦାର କାମ । ମଣିଷକୁ ସେଇ ଭଲ ବୁଦ୍ଧି ଦିଏ
ପୁଣି ମନ୍ଦ ବୁଦ୍ଧି ଦିଏ । ତୁ ଯା ! ଆମ ପାଇଁ ତୋ’ର କିଛି ବପତ୍ତି ନ ହେଉ ।’

ଚଢ଼ା ଉଠି ହାତ ଯୋଡ଼ି କରି କହିଲେ, “ଭାସ୍କା, ମୋ ଉପରେ ଯଦି କିଛି ରାଗ
ନାହିଁ ତେବେ ସାନଭାଇର ଏ ଭେଟି ଗ୍ରହଣ କର ।” ଏହା କହି ସେ କାଗଜର ଗୋଟିଏ
ପୁଟୁଳା ତଳେ ଥୋଇଦେଲେ । ଜେଠା ତାକୁ ଚାହିଁଲେ, କୁଇଁବେ କି ନାହିଁ ବୋଲି ଆଥା-
ମାତା ହୋଇ ପୁଟୁଳାଟି ଉଠାଇ ନିଜ ଚପକନର ଭିତର ପକେଟରେ ରଖି କହିଲେ,
“ଉଠରେ ପିଲେ, ଚାଲ ଯିବା ।”

(୮)

ତାରୁର ଜୀବନକାହାଣୀ ଶୁଣିବାକୁ ନାୟକେ ଓ ବାହୁମାପତ ଭଣ୍ଡି ଆରଦନ ସଂଧ୍ୟା-
ବେଳେ ଆସି ଦାସଙ୍କ ଚଉପାଡ଼ିରେ ବସିଥାନ୍ତି । ମହାପାତ୍ର ତାଙ୍କ ଦୁଆର ମୁହଁରୁ ଡାକ
ଦେଲେ, ‘ମୁଁ ଗୋରୁ ବାନ୍ଧ ସଞ୍ଚି ବସାଇ ଯାଉଛି ଆରମ୍ଭ କରି ନ ଥାଅ ।’ ଆମେ ତାଙ୍କୁ
ଅପେକ୍ଷା କରିଥାଉଁ, ଏଇ ସମୟର ଗାଁର ସବୁଠାରୁ ବଡ଼ ବୁଢ଼ା ଦକ୍ଷିଣକବାଟ ତମତମ
ହୋଇ ଆସି ଓହ୍ଲାଇଲେ । ବୁଢ଼ାଙ୍କ ମୁହଁ ଉତ୍ତେଜନାରେ ଲାଲ ପଡ଼ିଯାଇଥାଏ । ସେ ସମୟକୁ
ଜେଜେ ହୋଇ ଦାସଙ୍କୁ ଲକ୍ଷ୍ୟକରି କହିଲେ, “ଆପଣେ ! ଆପଣଙ୍କୁ ଏ ପାଞ୍ଚ କୋଶରେ କିଏ
ନ ଚିହ୍ନେ ? ଆପଣ ଆଉ ଆଉ ଏ ଗାଁରେ ଯେଉଁ ସଫଣା ସବୁ ଘଟୁଛି ତାକୁ ଶୁଣୁଛନ୍ତିକି ?
ମୋର ଦେହ ନ ସହ୍ୟକାରୁ ଆଜି ଆସିଛି ।”

ଦାସେ କହିଲେ, “ସେମିତି ଗୋଟାଏ ଗୁରୁତର ଘଟଣା ନ ଘଟିଥିଲେ ତୁମେ ଅଡ଼ଙ୍ଗରୁ ଗଡ଼ନ ନାହିଁ ବୋଲି ଜାଣୁଛ । କାଲି ପୁଅକୁ ପଚାରୁଥିଲ ; ସେ କହିଲେ, ବାପା ଆଉ ଚାଲିଯାଇନାହାନ୍ତି । ପଞ୍ଚାଅଣି ପୁରୁଗଲଣି ପର ?”

ଦକ୍ଷିଣକବାଟେ କହିଲେ, “ହ ଛୟାଅଣି ଅଧକରୁ ବେଶି ହୋଇଗଲଣି । ଚାଲିବାକୁ କଷ୍ଟ ହେଉଛି ଯେ, ପୁଅ ଯୋଗ୍ୟ ହୋଇଥିଲେ ସିନା ଆଶ୍ରମ କରି ବସନ୍ତି ! ଆଜିର ଘଟଣା ଶୁଣି ତାଙ୍କ ଦିହରେ ତ କାହିଁକି ଛଳ ପଶିଲ ନାହିଁ ! ବାଧ୍ୟ ହୋଇ ଆସିଲ ।”

ଆମେ ସମସ୍ତେ ଉତ୍ସୁକ ହୋଇ ଚାଲିଲୁ । ଦାସେ କହିଲେ, “ଘର ଭିତରକୁ ଯିବା ? କ’ଣ ଗୁପ୍ତ କଥା ନିଶ୍ଚୟ ?”

ଦକ୍ଷିଣକବାଟେ କହିଲେ, “ନାହିଁ, ଗୁପ୍ତ କ’ଣ ? କଥା ତ ବଜାରରେ ପଡ଼ି ସାରିଲଣି, ଲୁଚାଇ ଲଭ କ’ଣ ? (ମୋ ଆଡ଼କୁ ଚାହିଁ) ସେ ଆପଣ କୁଳୁଥାଁ ପର ?”

ଦାସେ ମୋର ପରିଚୟ ଦେବାରେ ସେ କହିଲେ, “ତେବେ ତ ସେ ଶୁଣିବାର କଥା । ଶୁଣୁ, ସଂସାରରେ ବର୍ତ୍ତମାନ ଯେଉଁ ରବାଦ ଦେଖାଯାଉଛି, ତା’ର ଫଳସଲ କମିତ ହେବ କହନ୍ତି । ପଣ୍ଡିତମାନଙ୍କଠାରୁ, ପଣ୍ଡା ଜାଗା ଦେଖିଥିବା ଲୋକଙ୍କଠାରୁ ନ ଶୁଣିଲେ କାହାଠାରୁ ଶୁଣିବା ? ତାଙ୍କ ଆଗରେ ନିଜର ଦୁଃଖ ନ କହିବା ତ କାହା ଆଗେ କହିବା ?”

ଏତିକିବେଳେ ମହାପାତ୍ର ଆସି ପହଞ୍ଚିଲେ । ତାଙ୍କୁ ଦେଖି ଦକ୍ଷିଣକବାଟେ କହିଲେ, “ବେଶ, ମହାପାତ୍ର ତ ଆସି ପହଞ୍ଚିଗଲେଣି ! ମୁଁ ତମକୁ ନ ଦେଖି ଚାଲୁଥିଲି, ବୋଧ ହୁଏ ପୁଅଙ୍କ ପାଖକୁ ଯାଇଛନ୍ତି ଭର ।”

ମହାପାତ୍ର ନିଜର ଦୁଃଖସୁଖ କହି କୈଫିୟତ ଦେବା ପରେ ଦାସେ କହିଲେ, “ସାଆନ୍ତେ ! କ’ଣ କହିବ ପର, କହ ।”

ଦକ୍ଷିଣ କବାଟେ ସାଆନ୍ତେ ଘର । ନାମ ବ୍ୟତୀତ ଆଉ କିଛି କିଛି ନାହିଁ, ବାଦୁଆ ନିଶ ଦ’ପଟାକୁ ଛାଡ଼ି । ସାଆନ୍ତେ ବୋଲି ସମ୍ବୋଧନ କରିଦେଲେ, ତାଙ୍କର ହାତ ସ୍ତର ନିଶ ଉପରେ ଚାଲିଯାଏ । ନିଶକୁ ଆର୍ତ୍ତସି ଦେଇ ସେ କହିଲେ, “ଆପଣେ ! କହିବାକୁ ଲଜ, ନ କହିଲେ କୁଳ ସରଯାଉଛି । ମୋ ନାରୀତା ଜାଣିଲେ, ଆପଣଙ୍କ ଏ ଲକ୍ଷ୍ମୀରେ ପଡ଼ୁଥିଲ । କ’ଣ ଗୋଟାଏ ପଦକ୍ଷେପ ଦେବାକୁ ମୋ ଯାଇଥିଲା ଖୋରାଧା । ସେଠେଇ ଯୋଡ଼ି ଅଘଟଣ ଘଟିଲା, କାହାକୁ କହିବ ? ମୋ ନାରୀତା, ତା’ ସାଙ୍ଗେ ଆଉ ଗୋଟେ ଚୋକା ଗୋଟେ ଘରେ ବସି କଥାବାର୍ତ୍ତା ହେଉଛନ୍ତି, ଯୋଡ଼ାଏ ଭେଣ୍ଟିଆ ସେ ଘରେ ପଶିଯାଇ ଭିତରୁ ଦୁଆର କଲିଦେଲେ । ମୋ ନାରୀତା ପାଟି କରିବାରୁ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଯାକର ଗୋଠେ ମାଣ୍ଡୁ ଓ ପିଲା

ଆସି ସେଠି ଜମାହେଲେ ; ତେବେ ଯାଇ ସେ ଟୋକା ଦି'ଟା ଗଲେ । ମୁଁ କହୁଛି କଣ ଜାଣିଲେଟିକି ? ସେ ମୁଁ ଟୋକା ଯୋଡ଼ାକ, ତାକୁ କେହି ପଦେ କହିଲେ ନାହିଁ, ପୁଲିସ୍ ହାକିମ ଏତେ ଏତେ ଅଛନ୍ତି, କେହି କିଛି କଲେ ନାହିଁ ! ଇମିତିରେ ଚଳିବା କେମିତି ଭଲ ?”

ଦାସେ କିଛି କହିବା ପୁଅରୁ ବାହାନପତ କହିଲେ, “ଜାଣିଲ, ଦକ୍ଷିଣ କବାଟେ, ପାଠ ଲେଖିଛି. ‘କଲୋ ଚ କେବଳଂ କର୍ତ୍ତା ଫଳଭୁକ୍ ପାପପୁଣ୍ୟସ୍ୟୋଃ’ । ପିଠିରେ ପଡ଼ିବାକୁ କେହି ନାହିଁ । ନିଜ ଇଚ୍ଛାତ ନିଜେ ରଖିବାକୁ ହେବ । ଏତେ ମାଜକନିଆ ପିଲା ଜୟଲରେ ପଢ଼ୁଛନ୍ତି, ତମ ପିଲା ଉପରେ ଏମିତି ଅଦୌତ ହେଲ କାହିଁକି ? ଯଦ ହେଲ, ତେବେ ତମ ପିଲା ତା’ର ପ୍ରତିକାର ସେଠେଇ ନ କଲ କାହିଁକି ? ଗାଁରୁ ସତରଜଣ ମାଜକନିଆ ହିଅ ପଶ୍ୟା ଦେବାକୁ ଯାଇଥିଲେ, ଏ ପିଲା ଯୋଡ଼ିକ ଅଲଗା ହୋଇ ଗୋଟିଏ ଘରେ ରହୁଥିଲେ କଥା ? ମୁଁ ଆମ ପିଲାଙ୍କଠାରୁ ସବୁ କଥା ଶୁଣିଛି । ସେ ଟୋକା ଦି'ଟା ସମସ୍ତଙ୍କୁ କ୍ଷମା ମାଗିବାରୁ ଗୁଡ଼ି ଥାଇଲେ । ତମ ପିଲା ସାଙ୍ଗରେ ଆଉ ଯେଉଁ ଟୋକାଟା ଥିଲ ସେ ତା’ ଗୋଡ଼ରୁ ଚଟି କାଢ଼ି ଗୋଟାଏ ଟୋକାକୁ ନିସ୍ତୁକ ପିଟିଛି । ତା’ ମୁହଁରେ ଯୋଡ଼ାଏ ଚନ୍ଦ୍ର ରହିଯାଇଛି, ବର୍ଷକରେ ଗଲେ ଗଲ ପରି ।”

ଦକ୍ଷିଣ କବାଟେ କହିଲେ, “ଆମ ପିଲା ଗୋଡ଼ରେ ଚଟି ଥିଲେ ସେ କ’ଣ ଗୁଡ଼ି-ଆନ୍ତା ? ପୁଣି, ତାକୁ ଯେଉଁ ଟୋକାଟା ଧରିଥିଲ ସେଉଁଟା ଗୋଟେ ମାଷ୍ଟ, ମାଷ୍ଟଟାକୁ ମାରନ୍ତା ବା କେମିତି ? ନ ହେଲେ ସେ ଯେଉଁ ଘରର ପିଲା ଗୁଡ଼ିଆନ୍ତା ପର ?”

ଦାସେ ବି ଟିକିଏ ମୁଡ଼ୁକି ମୁଡ଼ୁକି ହସିଲେ । ପରେ ମହାପାତ୍ରଙ୍କଠାରୁ ଶୁଣିଲି, ତାଙ୍କ ନାରୁଣୀଟିର ଆଚରଣ ବିଷୟରେ ଗାଁରେ ବହୁତ କଥା ଶୁଣାଯାଏ । ନାୟକେ କହିଲେ, “ଟୋକା ଯୋଡ଼ାକ ହାତ ଗୋଡ଼ ଧରିବାରୁ ସେ ଗୁଡ଼ି ଦେଇଛନ୍ତି ସେ ଭଲ କରୁଛନ୍ତି । ଏଭଳି କଥାଗୁଡ଼ାଏ ଦକ୍ଷାଚକଟା କଲେ ଟୋକାଙ୍କର ଯେତେ ଅନିଷ୍ଟ ହୁଅନ୍ତା, କହିବୁ ଅଧିକ ହୁଅନ୍ତା ତୁମ ପିଲାଟିମାନଙ୍କର । ପିଲା ଦିନର ଏ ସବୁ ଭଲ ମନ୍ଦ ପରେ ତ ପୁଣି ଏମାନେ ଯାଇ ଘରଦ୍ୱାର କରିବେ । ଆଜିର ଏ ବିପତ୍ତୀତ ମୁଗରେ ଆମେ ସାହେବା ଭଙ୍ଗରେ ପିଲାଙ୍କୁ ପାଠ ପଢ଼ାଉଥାଇଁ ସିନା, ବିଭୀଷଣ ବେଳକୁ ଆରମ୍ଭ ହେବ ମରହଟିଆ କଥା, କେତେ ଛୁଟି ମାଛ ପଶ୍ୟା ହେବ, ସେ କଥାକୁ ମନରେ ରଖି ଚଳିବା ଦରକାର ।”

ଦକ୍ଷିଣ କବାଟଙ୍କ ମୁହଁ କବାଟ ପରି ହେବାର ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି ଦାସେ କହିଲେ, “ସେ କଥା ସତ ଯେ, ବାଉଁଶକୁ ଚାହିଁ ପୋଲ । ପୁରୁଣା ଘରମାନଙ୍କର ପିଲାଙ୍କୁ କାଲି କ’ଣ କରିବ ? ଦେଖିଲ ନାହିଁ, ସାଆନ୍ତଙ୍କ ପିଲା ବୋଲି ସିନା ସେ ଦିନ ନିଜର ଇଚ୍ଛାତ ବସାଇ ଆସିପାରିଲେ । ଅନ୍ୟ ଘରର ପିଲା ହୋଇଥିଲେ ସମ୍ଭଳା ପଡ଼ିଆନ୍ତା ? ଯାହାହେଉ, ମୋତେ

ଏ କଥାଟା କହିଲ ଭଲ କଲ । ମୁଁ କାଲି ଯାଇ ଏ ବିଷୟରେ କଥାବାର୍ତ୍ତା ହୋଇ ଆସିବି ।”

ଦକ୍ଷିଣ କବାଟଙ୍କ ମୁହଁ ପ୍ରସନ୍ନ ହୋଇଗଲା । ସେ ବିଦାୟ ନେବାକୁ ଉଠିଲା ବେଳକୁ ଦାସେ, ଚାଟିକିଏ ଖାଇକରି ଯାଅ ବୋଲି ଅନୁରୋଧ କଲେ । ମହାପାତ୍ରେ କହିଲେ, ଆମର କାଲି ଯେଉଁଠି ରହିଥିଲ, ସେଇଠୁ ପଢ଼ନ୍ତୁ, ବାରିବାବୁ !”

ମୁଁ ଆରମ୍ଭ କଲି :—

—ଆମେ ଯେଉଁଠାରେ ବସିଥିଲୁ ତାହା ଜଙ୍ଗଲ ଭିତରେ ପଡ଼ିଥିବା ଡିଗର ଠାରୁ ଅଳ୍ପ ଦୂର । କେଜାଣି ସେବାଟେ କିଏ ଆସିବ, ହୁଏତ ଆମ ଉପରେ ତା’ ଦୃଷ୍ଟି ପଡ଼ିବ ; ଯଦି ଆମ ଉପରେ ଆକ୍ରମଣ ହୁଏ, ତେବେ ନିଜକୁ ରକ୍ଷା କରିବାକୁ ଆମର ବଳ ନାହିଁ । ଆତ୍ମରାମ ଜେଠା ହାତରେ ଗୋଟାଏ ପଞ୍ଚଦୁଇ ବାଡ଼ି ଧରିଆନ୍ତି ; କିନ୍ତୁ ସେ ଖଣ୍ଡ ଉଠାଇବାକୁ ତାଙ୍କର ବଳ ପାଇ ନ ପାରି ହେଉଥାଏ । ଆମେ ଦୁହେଁ ତ ମାଇକିନିଆଁ, କାଲି ରାତିର ଘଟଣା ଦେଖି ମୁଁ ତାଟିକା ହୋଇଯାଇଥାଏ, ଭାଗ୍ୟ ଏକାବେଳକେ ପାଗଳ ପରି ହୋଇଯାଇଥାନ୍ତି । ‘ଉଠ, ଚାଲ, ଆଉ ଖଣ୍ଡେ ବାଟ ବାହାର ଯିବା, କେଜାଣି ବା ମୁଣ୍ଡ ଚାଲିବାକୁ ଆଗରେ ଥାନ ଟିକିଏ ମିଳିବ’ ବୋଲି ଜେଠା ଯେତେ କହିଲେ ବି ଭାଗ୍ୟ ଉଠୁ ନଥାନ୍ତି, କି ତାଙ୍କ ଆଡ଼କୁ ଚାଲୁ ନଥାନ୍ତି ।

—ସେତିକିବେଳେ ପଶ୍ଚିମ ଦିଗରେ ଦୁଇ ଜାଗା ଘରଠୋଡ଼ି ଅଳ୍ପ ଅଳ୍ପ ହୋଇ ଦିଶିଗଲା । ଦୂରରୁ ଲୋକଙ୍କର ଚିତ୍କାର, ରାତି ଯୋଗୁଁ, ପରିଷ୍କାର ଆମ ପାଖକୁ ଘୁସି ଆସୁଥାଏ । ଭାଗ୍ୟ ଧଳାଇବାକୁ ଅସମର୍ଥ ଜାଣି ଜେଠା କହିଲେ, “ଆରେ ପିଲେ, ଚାଲ, ଜଙ୍ଗଲ ଭିତରକୁ ଆଉ ଦଶ କୋଡ଼ିଏ ହାତ ପଶିଯିବା କି ଟିକିଏ ବିଶେଷତା । ସତ୍ତ୍ୱେ ପାଖରେ ରହିଲେ ଚଣ୍ଡାଳଗୁଡ଼ାକ ଆସି ହାବୁଡ଼ିପାରନ୍ତି । ଜଙ୍ଗଲରେ ବାଦ ଭଲ ଧାଙ୍କ ପରି ଏଡ଼େ ଭୟାବୁ ନୁହନ୍ତି । ଡର ନାହିଁ ।”

ଆମେ ଗହଳିଆ ଗଛ ଉତ୍ତାଡ଼କୁ ଯାଇ ବସିଛୁ କି ନ ବସିଛୁ, ପଛ ଆଡ଼ କୋଳାହଳ ମାଡ଼ି ଆସିଲା । ଆଗରେ ଦୁଇ ଗୁରୁଟି ଲୋକ ପ୍ରାଣ ବିକଳରେ ଧାଉଁଆନ୍ତି, ତାଙ୍କ ପଛରେ ପଛରେ ଗୋଡ଼ାଇଥାନ୍ତି ପାଞ୍ଚ ସାତଜଣ ମୁସଲମାନ । ଆଗ ଦଳରୁ ଜଣେ, ବୟସ ହୋଇଯାଇଥିବା ସ୍ତ୍ରୀଲୋକର ପାଟି ପରି ବୋଧ ହେଉଥାଏ, ବିକଳ ହୋଇ କହୁଥାଏ, “ଭଲ ! ଆମକୁ ଗୋଡ଼ାଇବା ଦରକାର ନାହିଁ । ଆମେ ତ ଘର ଦ୍ୱାର ଛାଡ଼ି ଚାଲିଆସିଲୁ । ଗେରସ୍ତକୁ ତ ମାଇଲ, ମୋ ପୁଅକୁ ତ ମାଇଲ, ମାଇପିରୁଡ଼ାକୁ ହନୁସନ୍ତ କରି ଲଭ କ’ଣ ? ଆମକୁ ଯିବାକୁ ଦିଅ । ତମ ରାଜକ ତମର ଥାଉ, ଆମ ସମ୍ପତ୍ତି ବାଡ଼ି ବି ଉତ୍ତର ହେଉ । ମୋ ପିଲାକୁ କଲବଲ କରି ନାହିଁ ।”

—ଏହାର ଉତ୍ତରରେ ପଛରେ ଗୋଡ଼ାଇଥିବା ଲୋକଗୁଡ଼ାକ ଠୋ ଠୋ ହସି କହୁଥାନ୍ତି, “ତୋ ସାନ ପିଲଟିକୁ ଦେ, ଆଉ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଆମେ ଗୁଡ଼ି ଦେବୁ । ଜାମାନସେ କହୁଛୁ, ଆମ କଥା ମାନେ ।”

ଆମେ ଯେଉଁଠାରେ ଲୁଚୁଥିଲୁ ତାର ସିଧା ଉତ୍ତର ଦଳ ଭେଟାଭେଟି ହୋଇଗଲେ । ଗୋଟିଏ ଟୋଙ୍କାର ଧାଟି ଶୁଭଲ, ସେ କହୁଥାଏ, “ମା ! ତୁ ଆଉ କିଦ୍ କର ନାଁ । ସେମାନେ ମୋତେ ତ ବୁଝୁଛନ୍ତି, ମୋତେ ନିଅନ୍ତୁ, ତମେ ସବୁ ଯାଅ । ତୁମେ ଲହୋରରେ ଯେମିତି ନିର୍ଭୟରେ ପହଞ୍ଚିବ, ସେଥିପାଇଁ ସେମାନେ ଜବାବ ଦିଅନ୍ତୁ । ମୁଁ ତ ବନ୍ଧା ହୋଇ ନାହିଁ, ମୋ ପାଇଁ ଚିନ୍ତା କର ନା । ମୋ ନାମର, ମୋ ଭାଉଜର ଇଚ୍ଛୁତ ଆଗ ରକ୍ଷା ହେଉ ।”

—ତା’ପରେ କ’ଣ ହେଲା ଭଲ କରି ବୁଝି ପାରିଲି ନାହିଁ । ତୁନିତାର ହୋଇ ଆଗ ଦଳ ଆଗକୁ ଗଲେ, ପଛରେ ଥିବା ଗୁଣ୍ଡାମାନେ ଫେରିଗଲେ । ତାଙ୍କ ଭିତରେ ଧାଟିଗୁଣ୍ଡ ଶୁଭୁଥାଏ, ବୋଧହୁଏ ଟୋଙ୍କାଟାକୁ କିଏ ନେବ ସେଇଥି ପାଇଁ ସେମାନେ କଲି ଲଗାଇଥାନ୍ତି । ମୋ ଦେହ ଶୀତେଇ ଗଲା, ଭାଗ ଚେହେନା ହୋଇ ବସିଲେ, ଜେଠା କହିଲେ, “ବାଃ, ସ୍ଵାଠାରୁ ବଳି ଆଉ ମଣିଷ କେଡ଼େ ଡ଼ାଗ କରିପାରେ । ପ୍ରଭୁ, ବିରୁଣ ମାଇକନିଆଁ ଯେନୋଟିଙ୍କୁ ନିରାପଦରେ ରଖନ୍ତୁ ହେଲେ !”

—ଟିକିଏ ବେଳ ତୁମ୍ଭ ହୋଇ ଜେଠା ମୋତେ କହିଲେ, ‘ତାରା ! ଆମେ ଗାରୁ ବୁରମାଇଲ ଆସିଲେଣି । ଆଉ ଘୋଳ ମାଇଲରେ ଲହୋର । ବଡ଼ ସହର, ସୁକ୍ରିସବ ଲ ବନ୍ଧୁତ, ସେଠାରେ ବୋଧହୁଏ ହାତକାଟ ହେଉନଥିବ । ଧୁଲିସ ସାହାଯ୍ୟ କଲେ ଆମେ ରେଲରେ ଦିଲ୍ଲୀ ଯାଏଁ ଯାଇପାରିବା । ଭାଗକୁ କହ, ସେ ଉଠ, ଏ ସ୍ଥାନରୁ ଯେତେ ଆଗକୁ ପଳାଇବା ସେତେ ଭଲ । ରାତି ବେଶି ହୋଇଗଲଣି । ଏଥର ଗୁଣ୍ଡାଗୁଡ଼ାକ ସବୁ ଦାହାରିବେ ନାହିଁ ।”

—ଭାଗ ସେତେବେଳକୁ ଉଠି ଠିଆ ହୋଇ ସାରିଥାନ୍ତି । ଆମେ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ଆଗେଇ ଚାଲିଲୁ । ବାଟରେ ଜେଠା ଥର ଥର ଆଁର ଆଁର କହି ଚାଲିଥାନ୍ତି, “ପିଲେ ! ମୋ ଜୀବନରେ ଏମିତି ଦଶା ସଠିକ୍ ବୋଲି କେତେ ଆଶଙ୍କା କରନଥିଲି । ପିଲଦିନେ ମୋର ଗୋପି ବାପା ମୁସଲମାନଙ୍କ ଦୌରାସ୍ୟ କଥା କେତେ କହନ୍ତି । ତାଙ୍କ ଭୟରେ ସେକାଳେ ବେଳ ନ ବୁଝୁଣୁ ତାଟି କିକାଟ ପଡ଼ିଯାଉଥିଲା । ସରକାର ଧନ୍ଧୁ କଡ଼ା ପୁଲିସ୍ ପହଞ୍ଚ ରହୁଥାଏ । ଧର ପଡ଼ିଲେ ଜବର ଶାସ୍ତି ମିଳେ । ତଥାପି ହୁଅ ବେହୁଙ୍କ ଇଚ୍ଛୁତ ରହେ ନାହିଁ । ଆମର ଗାର ଗୋଟିଏ ହୁଅ, ଗୋପି ବାପେ କହୁଥିଲେ, ସକାଳେ ଗାଧୋଇ ଯାଉଥିଲ, ବାଟରୁ ମୁସଲମାନ ସିପାହି ଦୁର୍ଜଣ ତାକୁ ଟେକିନେଇ ଘୋଡ଼ାରେ ଚଢ଼ିଟ ଦେଲେ । ସେ ଟୋଙ୍କାକୁ ନେଇ ତାଙ୍କ ନବାବଙ୍କୁ ଭେଟି ଦେଲେ । ନବାବ ତାକୁ ରଖିଲେ ଓ ତା’ର ବାପ ମାଙ୍କୁ ଗୁଡ଼ାଏ ଜମିବାଡ଼ି ଦେଲେ । ଗା ଲୋକେ ତାଙ୍କୁ ଜାତି ବାସନ୍ଦ କରିଦେବାରୁ ବଂଶଯାକ ମୁସଲମାନ ହୋଇଗଲେ । ଆମର ପାଗ ଗାରେ ତାଙ୍କ ନାଉମାନେ ଏବେ ଅଛନ୍ତି । ସେତେ ବେଳର ରାଗ ଏମାନେ ଆଜି ଶୁଣାଇବାକୁ ମଉକା ପାଇଛନ୍ତି । ଜମିତି କେତେ ନାଁରେ,

ଆମର ଭିତରୁ ମୁସଲମାନ ହୋଇଥିବା ଲୋକ ଅଛନ୍ତି । ସେମାନେ ଏତେବେଳେ ସମ୍ଭାଳି ହେବେ ନାହିଁ । ଇଂରେଜ ବାହାଦୂର ତାଙ୍କୁ ଚପେଇ କରି ରଖିଥିଲେ । ଆଜି ନିଜର ଯିବା ବେଳ ପଡ଼ିବାରୁ ସେଇମାନଙ୍କୁ ଉତ୍ସାହ ଦେଇଛନ୍ତି । ଏତେବେଳେ ଆଉ ରକ୍ଷା ପାଇଲ ପରି ଲାଗୁ ନାହିଁ । ଭଗବାନ ଭରସା !”

ରାମନାମ ଗୁଣିଗୁଣି ଜେଠା କେତେବାଟ ଚାଲିଲେ । ତା' ପରେ 'ହେ ରାମ' ବୋଲି କହୁ ଘାଁ ନିଶ୍ଚାସ ଗୁଣ୍ଡା ଠାଏ ବସିପଡ଼ି କହିଲେ, 'ପିଲେ ! ଏଇଠି ଟିକିଏ ବସିବା । ମୁଁ ଆଉ ଚାଲି ପାରୁନାହିଁ । ଏମିତି ପରଶ୍ରମ ପଡ଼ିବ ବୋଲି କିଏ ଜାଣିଥିଲା ? ମୋର ଆଉ ବଳ ନାହିଁ ମ ପିଲେ ! ତାରା, ତୋ ବାପକୁ ମୁଁ ପିଲାଦିନେ କାଖେଇଥିଲି । ତା' ଠାରୁ ବାର ଚଉଦ ବର୍ଷ ବଡ଼ ହେବ । ବଡ଼କୁ ପାଠିଏ ପୁରୁଥିଲା କି ନ ଥିଲା । ଗଣ୍ଡଗୋଳ ଶାନ୍ତ କର-ବାକୁ ସେ ମୋର ଆଗରେ ପ୍ରାଣ ଦେଇଦେଲା । ମହାପ୍ରଭୁ ! ତା'ର ରକ୍ତରେ ସବୁ ଥଣ୍ଡା ପଡ଼ିଯାନ୍ତା କି ହେଲେ !”

— ଦଣ୍ଡେ ବିଶ୍ରାମ ନେଇ ପରେ ଆମେ ପୁଣି ଚାଲିଲୁ । ବାଟରେ ସେଇ ବୁଢ଼ୀଟି ସଙ୍ଗେ ଦେଖା ହେଲା, ଯେ ସାନ ଝିଅଟିକୁ ମୁସଲମାନ ଗୁଣ୍ଡାଙ୍କୁ ଦେଇ ବଡ଼ ଝିଅ ଓ ବୋହୂଙ୍କୁ ମୁକୁଳେଇଥିଲା । ଏ ଦୁହେଁ ବିଗୁଣ୍ଡାକୁ ବହୁତ ଜଦାସି କରି କହୁଥାନ୍ତି । ବୁଢ଼ୀ କହୁଥାଏ, “ଆଲେ ପୋଡ଼ାମୁହଁ ଯୋଡ଼ାକ, ରକ୍ଷା ପାଇଲଣି ବୋଲି ବିଗୁଣ୍ଡା ଏଡ଼େ ଉତ୍ସାହ କାହିଁକି ହେଉଛି ? ଆଗ ଦିଲ୍ଲୀ ପହୁଞ୍ଚି, ମୋ ଭାଇ ଘରେ ନିର୍ଦ୍ଦିଗରେ ପହୁଞ୍ଚି ସାର, ମୋତେ ମାରିବ କି ଗାଳି ଦେବ । ସେଇ ଜଙ୍ଗଲରେ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ହାଣ ମୁହଁରେ ଦେଇଥିଲେ ନିର୍ଦ୍ଦିଗ ହୋଇଥାନ୍ତି ।”

— ଜେଠାଙ୍କ ସହୁତ ବୁଢ଼ୀର ବହୁତ ଦୁଃଖ ସୁଖ ପଡ଼ିଲା । ଆମେ ପିଲ ଚାଲି ଗତ ଦିନେ ଦୁଇଦିନର ଘଟଣା କଥାବାର୍ତ୍ତା ହୋଇ ଛଳ ଛଳ ଆଖିରେ ପଛରେ ଚାଲିଥାଉ । କୁଆଁ ତର ଉଠିଲା, ଶାନ୍ତ ପବନରେ ଦିହ ପରିଯାଉଥାଏ, ଜେଠା କହିଲେ, ଲୁହୋର ଆଉ ଅଲଗାବାଟ । ସେତିକିବେଳେ ଆଗରେ ଶୁଭିଲ ହୋ ହା । ଆମର କଲିକା ଆହୁରି ଅଧି-ଉଠିଲା । ଦଶ କି ପନ୍ଦର ଗୋଟ ଚାଲି ଫୁଟିବାର ଶବ୍ଦ ହେଲା । ଜେଠା କହିଲେ, “ପୁଲିସ୍ ଫଉଜ ମୁସଲମାନଙ୍କୁ ଜବତ କରୁଛନ୍ତି, ଆଉ ଭୟ ନାହିଁ, ଚାଲ, ପାଦ ବଢ଼େଇ ବଢ଼େଇ ଚାଲ । ବେଳ ଛେପନ ଅଛି ମାଇଲିଏ ଦୂରରେ । ସେଇଠି ପହଞ୍ଚିଗଲେ ରକ୍ଷା ପାଇଯିବ ।”

— ଆମେ ଯୋଉ ବାଟରେ ଯାଉଥିଲୁ ସେଇ ବାଟରେ ଚାଲିଏ ଲୋକ ଆମ ଆଡ଼କୁ ଧାଉଁଥାନ୍ତି । ଆମେ ବାଟରୁ ଅଢ଼େଇ ହୋଇଗଲୁ । ସବୁଗୁଡ଼ାକି ଧଠାଣ । ସେମାନେ ଏଡ଼େ ଅସୁବିଧା ହୋଇ ଧାଉଁଥାନ୍ତି ଯେ ଆମ ଆଡ଼କୁ ଚାଲିବାକୁ ତାଙ୍କର ବେଳ ନ ଥାଏ । ତାଙ୍କ ପଛରେ ପୁଲିସ୍ ଫଉଜ ରହୁ ତାଙ୍କୁ ଘଉଡ଼ୁଥାନ୍ତି । ପୁଲିସ୍ ପଛରେ ଧାଉଁଥାନ୍ତି ପଞ୍ଚେ ହୁନ୍ନୁ ଓ ଶିଖ୍ । କାହା ହାତରେ ବନ୍ଧୁକ, କାହା ହାତରେ କାତି । ପୁଲିସ୍ ଆଗୁଲା ନ ମାନି ସେମାନେ ମାଡ଼ି ଆସୁଥାନ୍ତି ପଳାଉଥିବା ମୁସଲମାନଙ୍କୁ ବାଡ଼େଇବାକୁ ।

ସୋଡ଼ାରେ ଚଢ଼ିଥିବା ଗୋଟିଏ ପୁଲିସ୍ ସାହେବଙ୍କ ଅଗରେ ନାଚ ଯୋଡ଼ି ଠିଆ ହେଲେ ସାହେବ ପାଞ୍ଚମିନଟ ସୋଡ଼ା ଅଟକାଇ ଜେଠାଙ୍କଠାରୁ ସବୁ ଶୁଣିଲେ ଓ ୫-୭ଜଣ ବନ୍ଧୁକଧାରୀ ପୁଲିସ୍ଙ୍କ ହୁକୁମ କଲେ ଆମକୁ ନେଇ ରେଳରେ ଭର୍ତ୍ତି କରିଦେବାକୁ । ପୁଲିସ୍ ଦେରରେ ଆମେ ଗଲୁ । ସେଠି ବନ୍ଧୁଗଣ ଆମେ ପଶିଲୁଁ ସେଥିରେ ମଣିଷ ଚୁଣ୍ଡା ଚୁଣ୍ଡି ହୋଇ-ଆନ୍ତି । ତଥାପି ସେମାନେ ଆମକୁ ଆଗ୍ରହରେ ଭିତରେ ଧକ୍କାବାକୁ ଦେଲେ । ଦୁଇ ଗୁରଜଣ ଭେଣ୍ଟିଆ ଲୋକ ପାଟୁଟର୍ମରୁ ପାଣି ଆଣି ପିଇବାକୁ ଦେଉଥିଲେ, ଓପରକୁ ପାଣି ଫୋପାଡ଼ୁ-ଆନ୍ତି । ବାହାରେ ଏତେ ଶୀତ ହେଉଥିଲା, କିନ୍ତୁ ରେଳଡ଼କା ଭିତରୁ ଗରମରେ ବାମ୍ଫ ଉଠୁଥାଏ ।

—ପାଟୁଟର୍ମରେ ଶହେ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବନ୍ଧୁକଧାରୀ ପୁଲିସ୍ ପଇଁତରା କରୁଥାନ୍ତି । ପାଟୁ-ଟର୍ମ ବାହାରେ ଗୁଡ଼ାଏ ମୁସଲମାନ ଗୁଣ୍ଡା ଜମା ହୋଇ ହୋହୋ ହେଉଥିଲେ । ଗାଡ଼ି ଗୁଡ଼ା-ବାକୁ ନେଇ ଧକ୍କା ଦେଖା ହେଲା । ଗାଡ଼ି ୧୦-୧୫ ଚକ ଯାଇଛି କି ନାହିଁ ଗୁଡ଼ୁମ୍ ଗୁଡ଼ୁମ୍ ବନ୍ଧୁକ ଫଟକିଲା । ଗାଡ଼ି ଅଟକି ଗଲା । ପରେ ଶୁଣିଲି ବାହାରୁ ଗୁଣ୍ଡାମାନେ ଗୁଲିମାର ଇଞ୍ଜି ନ ଡ୍ରାଇଭର ଓ ଡ୍ରାଇଭର ସାହାଯ୍ୟକାରୀ ଦୁଇଜଣଙ୍କୁ ମାରିଦେଲେ । ଅଧଘଣ୍ଟା ପରେ ନୂଆ ଡ୍ରାଇଭର ଆସି ଗାଡ଼ି ଚଳାଇଲା । ପ୍ରତି କାମରୁ ଦୁଆର ଆବୋରି ପୁଲିସ୍ ରହୁଥାନ୍ତି ।

—ଲୋକ ଗହଳ ଭିତରେ ମୋତେ ନିଦ ହୋଇଗଲା । କେତେଦୈନ ଗୋଇଲି କେଜାଣି ? ଉଠିଲ ବେଳକୁ ଜେଠା ମୋ ମୁଣ୍ଡରେ ହାତ ମାରୁଥାନ୍ତି । ମୁଁ ଆଖି ମେଲାଇବାରୁ କହିଲେ, ‘ମା, ଦିଲ୍ଲୀ ଆସି ହୋଇଗଲା । ଆମେ ଦିଲ୍ଲୀର ସବା ବଡ଼ ସ୍ଟେସନରେ ଓହ୍ଲାଇବା ବୋଲି ପୁଲିସ୍ ବାବୁ କହିଛନ୍ତି । ସେଠାରେ ସମସ୍ତଙ୍କର ରହିବାକୁ ସୋଗଡ଼ କରିବାକୁ ତାର ହୋଇଛି । ଏଥର ଉଠ, ଓହ୍ଲାଇବାକୁ ଦିଆର ହୁଅ ।’

—ଦିଲ୍ଲୀ ସ୍ଟେସନରେ ଗାଡ଼ି ଯାଇ ଧକ୍କା ବେଳକୁ ସେଠାରେ ହାକୋଟ, ଗୁଲି ଗୁଲାର ଅଢ଼ାକରେ ପାଟୁଟର୍ମ ଦୁଲୁକି ଉଠୁଥାଏ । ପୁଲିସ୍ ଗୋଟାଏ ପାଖେ ଶାନ୍ତି ରକ୍ଷା କରି ଆଉ ପାଖରୁ ଗଣ୍ଡଗୋଳ ଶୁଣି ସେଆଡ଼େ ଗଲବେଳକୁ, ଏଆଡ଼େ ପୁଣି ଗୋଲମାଲ । ହିନ୍ଦୁ ଗୁଣ୍ଡା ପଞ୍ଚେ ପାଟୁଟର୍ମରେ ପଇଁତରା ମାର କାହାକୁ ଧମକ ଚମକ ଦେଉଥିଲେ, କାହାକୁ ଅଶ୍ୱାସନା ଦେଉଥିଲେ, କାହାର ଗଣ୍ଡିଲପଟ ହରଣଗୁଲ କରୁଥାନ୍ତି । ଡକାସୁଡ଼ି କଲବେଳେ ହିନ୍ଦୁ ମୁସଲମାନର ବିଚାର ନ ଥାଏ । ଜେଠାଙ୍କ ମୁଣ୍ଡ ଉପରେ ଗୋଟାଏ ହିନ୍ଦୁ ଟୋକାର ଲଠି ଡିକିନି ପଡ଼ିଲା । ସେ ବସିପଡ଼ିଲେ ଓ ସାଙ୍ଗେ ସାଙ୍ଗେ ବେହୋସ ହୋଇଗଲେ । ଗୋଟାଏ ଟୋକା ମୋତେ ଭିଡ଼ି ପକାଇଲା ବେଳକୁ ଆଉ ଗୋଟେ ଭାଙ୍ଗା ଟାଣି ପକା-ଇଲା । ଭାଙ୍ଗାଙ୍କର ସେତେବେଳେ କି ରଣଚଣ୍ଡୀ ମୁଁ ! ମୁଣ୍ଡରୁ ଲୁଗା ଖସି ତଳେ ଘୁସୁରୁ-ଥାଏ । ସେ ଟୋକାକୁ ଧରି ଭିଡ଼ିଭଣା କରି ପକାଇଲେ । ଟୋକାଟା ତାଙ୍କ ମୁଁହକୁ ଗୁଡ଼ିଏ ପରି ଅବଣ ହୋଇଯାଇଥାଏ ସେ, ଖାଲି କାବାହୋଇ ବାଲୁବାଲୁ ଗୁଡ଼ିଏଥାଏ । ଭାଙ୍ଗାଙ୍କ ମୁଁହକୁ ଗୁଡ଼ି ମୋର ବି ସାହସ ଆସିଲା, ମୁଁ ଜୋରକିନି ମୁଣ୍ଡିଟେ ମୋତେ ଧରିଥିବା ଟୋକା

ମୁହଁରେ ମାରିଦେଲି ଯେ ତା'ର ଦାନ୍ତମୂଳରୁ ରକ୍ତ ବାହାରିପଡ଼ିଲା । ପାଖରେ ଠିଆ ହୋଇ-
 ଥିବା ଲୋକେ ତାଟିକା ହୋଇ ଚାହିଁ ରହିଥାନ୍ତି । ପଛକୁ କ'ଣ ହୋଇଥାନ୍ତା କେଜାଣି
 ଏତକବେଳେ ଜଣେ କଲୀ ସାହେବ ଓ ଚାନ୍ଦି ପାଞ୍ଚଜଣ ପୁଲିସ୍ ଆସି ପହଞ୍ଚିଗଲେ ; ଜେଠାଙ୍କ
 ଚାନ୍ଦିପଟେ ଘେର କରିଦେଲେ ; ଘେର ଭିତରେ ଆମେ ଦୁହେଁ ବି ରହିଲୁଁ ।

ଦକ୍ଷିଣେବାଟେ ଚାନ୍ଦି ଟିକିଏ ପିଇ ଧାକୁଆ ପାଟିରେ ଧାନ ଛେଚୁଟିକିଏ ପୁରାଇ ଦୁଇ
 ଅଣ୍ଟାକୁ ଦୁଇ ହାତର ବନ୍ଧନ ଭିତରେ ପୁରାଇ ବସିଥାନ୍ତି । ଘନାଉଥାନ୍ତି ବୋଲି ଆମେ
 ବିଚାରୁଥାଉଁ । ଏଇଠାରେ ସେ ହଠାତ୍ ଚୋରୁଇ ଉଠିଲେ, “ବାଃ, ଅଧଲ ଛୁଣି ମାଲକନିଆଁ
 ଦି'ପଟ । ମାଲକେ ଏଇମିତି ହେଲେ ସିନା ଇକଡ଼ ରଖିବେ ! ପଡ଼ ବାବୁ, ସେଠଇ କ'ଣ
 ହେଲ ପଡ଼ ।”

ପଢ଼ା ଚାଲିଲା—

—ସାଙ୍ଗେ ସାଙ୍ଗେ ଡାକ୍ତରଖାନା ଗାଡ଼ି ଗୋଟେ ଆସିଲା । ଜେଠାଙ୍କୁ ତା' ଭିତରେ
 ଶୁଅଇ ଆମେ ଦୁହେଁ ଦୁଇପଟେ ତାଙ୍କ ଦେହକୁ ଲାଗି ବସିଥାଉଁ । ଡାକ୍ତରଖାନାରେ ଆମ ଗାଡ଼ି
 ଧକ୍କାଲ ବେଳକୁ ସେଇ ସାହେବ ଆସି ପହଞ୍ଚିଥାନ୍ତି । ନ ହେଲେ ଅବା ଡାକ୍ତର ଡେର କରି-
 ଥାନ୍ତେ । ସାଙ୍ଗେ ସାଙ୍ଗେ ଡାକ୍ତରମାଲକନା ହେବ ; ଦୁଇଟା ଇଣ୍ଡେକ୍ସନ୍ ଦିଆହେଲା ।
 ଜେଠା ଟିକିଏ ଆଖି ମେଲେଇ ମୋ ଆଡ଼କୁ ଚାହିଁଲେ ; ଭାଷା ଅରପଟେ ବସିଥିବାରୁ ତାଙ୍କ
 ଆଡ଼କୁ ମୁହଁ ଚୁଲେଇ ଚାହିଁପାରୁନାଥାନ୍ତି । ମୁଁ ଠାଗିବାରେ ଭାଷା ମୋ ପଟକୁ ଆସିଲେ ।
 ଅମକୁ ଅଣିବାଦ କଲପଣ ଜେଠା ଟିକିଏ ହାତ ଉଠାଇଲେ । ମୋତେ କହିଲେ ତାଙ୍କ
 ଚପକନରୁ କାଗଜ ପୁଟୁଲକୁ ନେବାକୁ । ମୁଁ ତାକୁ କାଢ଼ି ଭାଷାଙ୍କ ହାତକୁ ବଢ଼ାଇଲା ବେଳକୁ
 ତାଙ୍କ ଆଖି ଚାନ୍ଦିବାରେ ସେ ଉଠୁଁ, ଉଠୁଁ, କହିଲେ । ବୋହୂ ଉଲ୍ଲୁ ଚୁଲ୍ଲ, ତେଣୁ ତା'
 ହାତରେ କିଛି ଦାମିକା ବା ଦରକାଣ୍ଡ ଜନସ ଦେବା ଠିକ୍ ନୁହେଁ ବୋଲି ସେ ମୋତେ
 ଅଗରୁ ଅରେ କହିଥିଲେ । ମୁଁ ତାଙ୍କ ଆଦେଶ ମାନି ପୁଟୁଲୀଟି ମୋର ଲୁଗା ଭିତରେ ଲୁଚାଇ
 ରଖିଲି । ତା'ଭିତରେ କ'ଣ ଅଛି ଜାଣିବାକୁ ମୋର ଭାରି ଇଚ୍ଛା ହେଉଥାଏ । ଜେଠା
 ଶୋଇବାରେ ମୁଁ ଗଧୁଆଘରକୁ ଯାଇ ଭିତରୁ ଦୁଆର ଦେଇ ପୁଟୁଲଟା ଫଟାଇଲି । ଯାହା
 ଦେଖିଲି ସେଥରେ ମୋ ଆଖି ଖୋସିହୋଇଗଲା । ଗଣିଲି, ଗହେ ଟଙ୍କିଆ ନୋଟ ପଞ୍ଚଦଶଟି
 ଟଙ୍କା ଓ ଦଶଟଙ୍କିଆ ନୋଟ ପଚାଶଟା । ଅବଦୁଲ ଚଢ଼ା ଏତେ ଟଙ୍କା ଆମକୁ ସିମିତି ଦେଇ
 ଦେଲେ ! କାହିଁକି ଦେଲେ ? ଅମକୁ ସେ ଯାହା ଦେଲେ ତା' ବଦଲରେ ସେ ପାଜବେ
 କ'ଣ ? ଏକଥା ମୁଁ ଓ ଗୁମା ବହୁତ କଥାବାଣୀ ହେଲୁଁ । ତାଙ୍କୁ ଭଗବାନ୍ ଏହାର ମୂଲ୍ୟ
 ଦେବେ ବୋଲି ଭାଷା କହିଲେ । ଆମକୁ ଆଜି ଯେଉଁ ଦୁଃଖ ଓ ନିର୍ଯ୍ୟାତନା ମିଳୁଛି ତାକୁ କ'ଣ
 ଭଗବାନ୍ ଦେଇଛନ୍ତି, ନା ମଣିଷ ? ଯେଉଁ ମଣିଷ ଆମକୁ ତା ଜୀବନର ସବୁ ସଞ୍ଚିତ ଧନ
 ବଢ଼େଇଦେଲା, ତା'ର ପରି ମଣିଷ ତ ପୁଣି ଆମକୁ ବାପମା ଛେଉଟି, ବଧବା ଓ ନିଃସ୍ୱ କରି-
 ଦେଇଛି !

—ଜେଠା ମଝିରେ ଥରେ ମାନ୍ଧ ଚେତା ପାଇଥିଲେ । ତା'ର ଭିତରେ ମୋ ହାତକୁ ଟଙ୍କା ପୁଟୁଲୀଟି ବଢ଼ାଇ ଦେଲେ, ଓ ଅଙ୍ଗେଇ ଅଙ୍ଗେଇ ଅସ୍ପଷ୍ଟ ସ୍ଵରରେ ଆମକୁ ସ୍ତ୍ରୀମୁକ୍ତା ଦେଇ କହିଲେ, “ମା, ଲଢ଼କ ! ତମର ସମସ୍ତେ ଯାଇଛନ୍ତି, ବାଣୀ ରହିଛି ମୁଁ । ମୋ' ଉପରେ ନିର୍ଭର ରଖ ନାହିଁ ; ଭଗବାନଙ୍କଠାରେ ଆତ୍ମସମର୍ପଣ କର । ସେ ଦେଇଛନ୍ତି ଦୁଃଖ, ବିଭୀରଲେ ସେଇ ପୁଣି ତୁମକୁ ଶାନ୍ତି ଦେବେ ।”

—ଏକଥା ଶୁଣି ଆମର ମନରେ ଘୋର ଆତଙ୍କ ଅସିଲା । ଭାବକ୍ଷେପରେ ପରାମର୍ଶ କରି ମୋର ଅଣ୍ଟାରେ ବାନ୍ଧି ଲୁଚାଇ ରଖିଥିବା ଟଙ୍କାରୁ ଗୋଟିଏ ଶହେ ଟଙ୍କିଆ ନୋଟ କାଢ଼ି ଜେଠାଙ୍କୁ ଚିକଣା କରୁଥିବା ଡାକ୍ତରଙ୍କୁ ଏକାନ୍ତରେ ଦେଲୁଁ ଓ ଓଷ୍ଠୁଥ ପକ୍ତ ଜେଠାଙ୍କୁ ଦେଇ କୌଣସି ମତେ ରୋଗମୁକ୍ତ କରିବାକୁ ନେହୁରା ହେଲୁଁ ।

—ସେ ‘ଥାଉ, ଥାଉ, ଟଙ୍କାର ପ୍ରୟୋଜନ ନାହିଁ’ ବୋଲି କହି ନୋଟ୍ ଖଣ୍ଡିକ ରତ୍ନ ପକେଟରେ ରଖି ରଖି କହିଲେ, “ସ୍ଵାଙ୍କାଙ୍କୁ ଯାହା ଓଷ୍ଠୁଥ ଦରକାର, ମୁଁ ତା'ର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରୁଛି । ଆଉ ଯାହା ଦରକାର ତାହା ବଡ଼ ସାହେବ, ଆମ ଏଠାର ଡେପୁଟି କମିସନର୍ ଦେଉଛନ୍ତି । ପ୍ରତିଦିନ ସେ ଦୁଇ ଡିନି ଥର ଟେଲିଫୋନ୍ କରୁଛନ୍ତି ଓ ଥରେ ତ ଆସି ନିଜେ ଦେଖିଯାଉଛନ୍ତି, ତୁମେ ଜାଣ । ତୁମମାନଙ୍କଠାରେ ତାଙ୍କର ଖୁନ୍ ଶୁଦ୍ଧ । ତୁମଠାରୁ ମୁଁ ପଇସା ରଖିଲି ବୋଲି ଜାଣିଲେ ମୋର ଚାକିରି ଯିବ ।”

ଡାକ୍ତରବାରୁ ଯେଉଁ ସାହେବଙ୍କ କଥା କହିଲେ ସେ ରେଲର ପ୍ଲାଟଫର୍ମରେ ଆମକୁ ଦେଖିବାଦିନୁ ନିୟମିତ ଆମର ଖବର ରଖୁଥାନ୍ତି । ତାଙ୍କ ଘରକୁ ଯିବାକୁ ଆମକୁ ଦୁଇ ଗୁଣ ଥର ଡାକିଥାନ୍ତି ମଧ୍ୟ । ସେ ଆମକୁ ପ୍ରତିଶ୍ରୁତି ଦେଇଥାନ୍ତି ଯେ, ଜେଠା ଭଲ ହୋଇଗଲା ପରେ ସେ ଆମ ପାଇଁ ଗୋଟିଏ ଘର ବନ୍ଦୋବସ୍ତ କରିଦେବେ ଓ ସରକାରଙ୍କୁ ସାହାଯ୍ୟ କରାଇଦେବେ । ଜେଠା ଡାକ୍ତରଖାନାରୁ ନ ଉଠିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଆମେ ତାଙ୍କ ଖଟିଆଖରୁ ଆଉ କୁଆଡ଼େ ଯିବୁ ନାହିଁ ବୋଲି କହିବାରୁ ସେ ଆମ ପାଇଁ ଖାମା ଅଣାଇଦେବାର ବନ୍ଦୋବସ୍ତ କରିଦେଇଥାନ୍ତି । ତାଙ୍କୁ ତୁଣ୍ଡ ଫିଟାଇ କିଛି କହିବାକୁ ମୋର ସାହସ ହେଉ ନ ଥାଏ । ଭାଷା ତ କାହା ଆଡ଼କୁ ମୁହଁ ଟେକି ରୁହିନଥାନ୍ତି, କିନ୍ତୁ ଆମ ଦୁହଙ୍କ ହୃଦୟରେ ତାଙ୍କପ୍ରତି ଗଭୀର କୃତଜ୍ଞତା ଥାଏ । ଏଡ଼େ ବଡ଼ ଲୋକ, ଆମ ପ୍ରତି ତାଙ୍କର ଏତେ ଶ୍ରଦ୍ଧା ! ତାଙ୍କ ଭୁଲନାରେ ଆମେ କେଡ଼େ ଗୁର !

—ତମେ ତାଙ୍କ ବ୍ୟବହାର ଆମକୁ କମିତ ଲାଗିଲା । ପ୍ରତିଦିନ ସନ୍ଧ୍ୟାରେ ସେ ଜେଠାଙ୍କ ଖଟିଆ ପାଖକୁ ଆସନ୍ତି, ସେଠାରେ ଅଧଘଣ୍ଟେ ଖଣ୍ଡେ ବସି ଏଣୁ କେଣୁ କେତେ କଥା କହିନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ସେଇ ଖଟିଆ ପାଖରେ ଜେଠାଙ୍କ ପରି କେତେ ରୋଗୀ ପଡ଼ିଥାନ୍ତି, ତାଙ୍କ ପାଖକୁ ଟିକିଏ ହେଲେ ଯାନ୍ତି ନାହିଁ, ଗୁହାନ୍ତି ବି ନାହିଁ । ଏହା ଦେଖି ନିର୍ଦ୍ଦମାନେ ଆମକୁ ଅଟ୍ଟା କରିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କଲେ । ଅସହଣୀ ଲୋକଙ୍କର ଏ ଅଟ୍ଟାରେ ଆମେ ବିକ୍ରମ ହୋଇନଥାନ୍ତି । ସାହେବ ସବୁବେଳେ ମୋ ଆଡ଼କୁ କଡ଼େଇ କଡ଼େଇ ଚାହିଁବାରୁ ମୋତେ

ଭାରି ଅତ୍ୟନ୍ତ ଲଜୁଆ ଏ । ଭାଷା ତାଙ୍କର ଏ ଶୁଭ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି ଥରେ ମୋତେ କହିଲେ, “ତାରା ! ଏ ଲେକଟା ଭଲ ବୋଲି ଆମେ ଭୁଲରେ ବସୁଥିଲୁ, ଏଇଟା ଖରାପ ଲେକ । ଏ ଆମର ମଙ୍ଗଳ କାମନା କରୁନାହିଁ ।” ଭାଷାଙ୍କର ଏ କଥାକୁ ମୁଁ ସେତେବେଳେ ଗରୁକର ଧରିନଥିଲି । ଭାଷା ବେଳେବେଳେ ବାୟାଣୀ ପରି କଥାବାର୍ତ୍ତା ହେଉଥାନ୍ତି ।

— ଏହାର ଦିନ ଗୁଣ୍ଡନ ପରେ ଜେଠାଙ୍କ ଅବସ୍ଥା ବେଶି ଖରାପ ହୋଇଗଲା । ତାଙ୍କୁ ଆମେ ବହୁତ ନେତ୍ରୁର ହେଲୁ, ଆହୁରି ଟଙ୍କା ଯାଗଲୁ । ସେ ଆମକୁ କିଛି ନ କହି ଚାଲିଗଲେ । ଜେଠାଙ୍କ ଭାରିରେ ଥିବା ନର୍ସ ମୋତେ ତାଙ୍କ ଜମା କରି କହିଲା, ‘ଏ ତାଙ୍କରୁ ପଇସାଟିଏ ବି ଦିଅ ନାହିଁ । ସେ ତାଙ୍କର ନୁହେଁ, କଂସେଇ । ବଡ଼ ସାହେବର କଥାରେ ପଡ଼ି ସେ ଯାହା କରୁଛି, ସେଥିପାଇଁ ଏଠେଇ ସିନା କେହି କିଛି କରି ପାରିବେ ନାହିଁ । ଆରପୁରରେ ସ୍ତ୍ରୀକୁ ଦାସ ମିଳିବ ନାହିଁ ।’ ମୁଁ ଏ କଥାର ମର୍ମ ସେତେବେଳେ ବୁଝିପାରିନ ଥିଲି ।

(୯)

ଉପରଦିନ ତାରର ବୃତ୍ତନ୍ତ ପଢ଼ିବାକୁ ମୁଁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହେବାର ଅଧ୍ୟକ୍ଷାକ ଆଗରୁ ଦକ୍ଷିଣକବାଟେ ଆସି ଦୁଆରେ ବସିଥାନ୍ତି । ଦାସେ ଓ ମୁଁ ଘରୁ ବାହାରିବା ମାତ୍ରେ ସେ ସନ୍ତୁ-
 ଶ୍ଵା ଆରମ୍ଭ କଲେ, “ନମସ୍କାର ଦାସେ ଆପଣେ, ନମସ୍କାର କୁଳୁଆଁ ବାବୁ ! କାଲିର ସେଇ ପୁରାଣ ଶୁଣିବା ପାଇଁ ମୁଁ ଶୋଇକରି ଉଠିଲି ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଆସିଛି । ଜାଣିଲେ ! କାଲି ରାତିରେ, ଆଜି ଦି’ପହରେ, ମୁଁ ଖାଲି ସେଇ କଥା ସପନ ଦେଖୁଛି । ସତେ କ’ଣ ଏମିତି ହୋଇଥିଲା ? ଆମ ଗାଁରେ ତ ଆମେ ଶହ ଶହ ବର୍ଷ ହେଲୁ ପଠାଣଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ରହୁଥାଉଁ । ପାଇକ ମେଲି ବେଳେ ତ ମୁସଲମାନ ଆମ ପଣଗୋସିଁ ବାପକୁ ଧରେଇଦେଇନଥିଲେ ! ଧରେଇଥିଲେ ଆମ ନିଜ ଲୋକେ । ଇମାନ୍‌କୁ ଜଗି, ନିମକ୍‌କୁ ମନେ ପକାଇ ସେମାନେ ଆମ ପଣଗୋସିଁ ବାପକୁ ଅରୁହାଣ ମୁହଁରୁ ରକ୍ଷା କରିଥିଲେ । ଶୁଣିଛନ୍ତି, ଦାସେ ! ତମ ପଣଗୋସିଁ ବାପେ, ଆମ ପଣଗୋସିଁ ବାପେ, ଏମିତି ବିଶାଣହେ ଜଣ ପାଇକମେଲି ବେଳେ ଏକାଦିନକେ ଫାଶିଦିଆବରରେ କେମିତି ଫାସିପାଇଥିଲେ । ସ୍ଵାଙ୍କ ଭିତରେ ଆମ ଇସାଦ୍ ଖାଁର ପଣଗୋସିଁ ବାପ ବି ଥିଲା ! ସେଇକଥା ମୋର ଗଲ ଗୁଣ୍ଡପହର ହେଲି ଖାଲି ମନେ ପଡ଼ୁଛି । ହୁଇଏ, ସେବୁଡ଼ାକ ପରା ଆମର ନିଜ ଲୋକ ; କେତେବେଳେ କିମିତି ପଠାଣ ସୁବେଦାରର ନୌକରି କରି ଜାତକାମ୍ ହୋଇଥିଲେ । ସେ ଦେଶରେ ଟିକିଏ ରକ୍ତର ଟାଣ ରହୁଲା ନାହିଁ, ଟିକିଏ ମୁହମତ

ମୁଲକଜା ରହିଲ ନାହିଁ ! ହଉ, ହଉ, ସେଠାକୁ କ'ଣ ହେଲ କହିବ ତି । ବୁଢ଼ାଟାକୁ କ'ଣ ପୋଡ଼ାପାଡ଼ ଡାକ୍ରର ମାରିଦେଲ ?”

ମହାପାତ୍ରେ ଓ ନାୟକେ ଅଧିବାକୁ ଅପେକ୍ଷା କରି ରହିବା ଅବସରରେ ଦାସେ ମୋତେ ପାଇକ ବନ୍ଦୋହ କଥା ଓ ଦକ୍ଷିଣକବାଟଙ୍କୁ ଭ୍ରତବିଭାଗ ବେଲର ହୁନ୍ଦୁମୁସଲମାନ ଦଳା କଥା କହୁଥାନ୍ତି ।

ମହାପାତ୍ରେ ଆସିଲେ ସବାଶେଷକୁ । ସେ ପାହାଞ୍ଚ ଉଠିଲ ମାତ୍ରେ ଆଗରୁ ଆସି ପହଞ୍ଚିଥିବା ବାହନପତ୍ତ ଓ ନାୟକେ ଏକ ସ୍ଵରରେ କହିଲେ, “ମହାପାତ୍ରେ ! ତମର ଗରହାଜିର ପଡ଼ିଲଣି । ଏ କଥା ସରିଲେ ତୁମ ଜୋରିମାନା ଦାଖଲ କରିବ ।” ମହାପାତ୍ରେ ଉତ୍ତର ଦେବା ଆଗରୁ ମୁଁ ଆରମ୍ଭ କଲି—

“ଜେଠା ବେହୋସ ହୋଇ ଚଳିଥିବା କାଳ ଖଟିଆରେ ପଡ଼ି ରହିଲେ । ଅମେ ତାଙ୍କ ମୁହଁକୁ ଚାହିଁ ରହିଥାଉ । ଭାଷା ତାଙ୍କ ଗୋଡ଼ ପାଖେ ବସି ପାଦ ମଗୁଳୁଥାନ୍ତି । ମୁଁ ମୁଣ୍ଡ ପାଖେ ବସି କେତେବେଳେ ତାଙ୍କ ନାକ ଆଗରେ ହାତ ରଖୁଥାଏ, କେତେବେଳେ ମୁହଁ ପଶତ କାନରେ ପୋଛିଦେଉଥାଏ, କେତେବେଳେ ତାଙ୍କ ହାତର ନାଡ଼ିରେ ଟିପ ଦେଉଥାଏ । ତାଙ୍କ ଦେହରେ ଉଷ୍ମ ଥାଏ, ନାଡ଼ିର ଗତ ବି ବାରି ହେଉଥାଏ, ନାକର ନିଶ୍ଵାସ ହାତକୁ ଜଣାଯାଉଥାଏ ।

“ସାହେବ ପ୍ରତିଦିନ ସକାଳବେଳେ ଆସନ୍ତି ; ସେ ଆସିଲବେଳେ ଡାକ୍ରର ବି ଆସନ୍ତି, ଦିହେ କ'ଣ କଥାବାଣ୍ଟି ହୁଅନ୍ତି, ଡାକ୍ରର ଗୋଟେ ଇଞ୍ଜେକ୍ସନ ଦିଏ । ଆଉ ଅନ୍ୟ ସମୟରେ ଡାକ୍ରର ଆଦୌ ଆସନ୍ତି ନାହିଁ । ନର୍ସଟି ମାତ୍ରେ କେତେବେଳେ ପାଖ ଗୁଡ଼େ ନାହିଁ । ଆମଠାରେ ତା'ର କେମିତି ଗୋଟାଏ ମାୟା ଲାଗିଥାଏ । ଦିନେ ମୁଁ ତା'କୁ କହିଲି, ‘ମା ! ଏ ଡାକ୍ରରକୁ ଆମର ସନ୍ଦେହ ହେଉଛି । ତମେ ଟଙ୍କା ନିଅ, ଆଉ ଭଲ ଓଷ୍ଠ୍ୟ କରିଦେବାର ବନ୍ଦୋବସ୍ତ କର ।’

“ସେ ଉତ୍ତର ଦେଲେ, ‘ନାହିଁଲେ ମା ! ସେ କଥା କରବାକୁ ମୋର ଜୁ ନାହିଁ । ହେଉଟି ପର ଓଷ୍ଠ୍ୟ ତାଲିକା । ସ୍ଵାଙ୍କୁ ସୁ ଓଷ୍ଠ୍ୟ ଦିଅହେଉଛି, ତା' ଠାରୁ ଭଲ ଓଷ୍ଠ୍ୟ ବଜାରରେ ମିଳିବ କୁଆଡ଼ୁ ? ମୁଁ ପରଶ ବର୍ଷ ହେଲ ଏ କାମ କଲିଣି । ଏ ଓଷ୍ଠ୍ୟ ବୋଲି କିଛି ନାହିଁ ଦେଖି ମୁଁ ତାକୁ ବୁଝେଉଛି । ବାଡ଼ିପଡ଼ା ସାଇବ, ଆସିଲବେଳେ ଯୋଉ ଇଞ୍ଜେକ୍ସନଟା ଦେଉଛି ତାକୁ ମୋର ଭୟ । ଇଞ୍ଜେକ୍ସନ ସିରିଞ୍ଜଟା ମୋ ହାତକୁ ଦିଅନ୍ତା କି ? ସିଆଡ଼ୁ ଓଷ୍ଠ୍ୟ ପୁରାଇ ଆଣିବ, ଇଞ୍ଜେକ୍ସନ ଦେଇ ସାରିଲେ ସିରିଞ୍ଜଟା ଆସେ ନେଇଯାଉଛି । କିଛି କହିବାକୁ ସାହସ ହେଉ ନାହିଁ ଲେ ମା ! ସାଇବଟା ପର ଆମ ଏ ଦିଲ୍ଲୀର ସବା ବଡ଼ ସାଇବ । ତା'ର ହାତରେ ଆମ ଚାକିରି, ତା'ର ହାତରେ ଆମ ପ୍ରାଣ ।’

“ତୃତୀୟ ଦିନ ସଞ୍ଚାରେ ଡାକ୍ରର ଜେଠାଙ୍କ ଦେହରେ ଇଞ୍ଜେକ୍ସନ ପୋଡ଼ିବା ବେଳେ ମୁଁ ଆପଣି କଲି, ‘ଫଳ ତ କିଛି ନାହିଁ, ଇଞ୍ଜେକ୍ସନ ଦେବା ଦରକାର କ'ଣ ?’

ଭାଷା କହିଥାନ୍ତି, ‘ଇଞ୍ଜେକସନ୍ ଦେବାର ପହରେ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପାଦ ଭାରି କାଲୁଆ ହୋଇ-
ଯାନ୍ତି । ପୁଣି ଆସ୍ତେ ଆସ୍ତେ ଉତ୍ସୁମ ଆସୁଛି ।’ ନର୍ସ କହିଥାଏ, ‘ଇଞ୍ଜେକସନ୍ଟା କ’ଣ,
ଭୋଗୀର କାର୍ଡରେ କାର୍ଡିକ ଲେଖାହେଉନାହିଁ’ ବୋଲି ପଚାରିବ । ମୁଁ କଥା ପଢ଼ି କହିବା
ମାତ୍ରେ ଡାକ୍ତର ମୋତେ ମିଶି ଆସିଲ । ସାହେବ ମୋ ପିଠି ଉପରେ ହାତ ପକାଇ କହିଲେ,
‘ତୁମେ ଚିନ୍ତା କରବାର କାରଣ ନାହିଁ, ମୁଁ ସବୁ କଥା ନିଜେ ବୁଝି କରୁଛି । ଡାକ୍ତର ଆମ
ପାଇଁ ସେପରି ଖଟୁଛନ୍ତି, ସେଥି ସକାଶ ତାଙ୍କଠାରେ ଆମେ କୃତଜ୍ଞ ହେବା କଥା ।’

“ସେ ଏ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ମୋ ଦେହରେ ହାତ ମାରିନଥିଲେ । ମୋ’ ଦେହ ଶୀତେଇ
ଗଲା । ମୁଁ ସନ୍ତର୍ପଣରେ ଦି’ହାତ ସଂଗ୍ରହଲି । ଭାଷା ରାଗରେ ତମ ତମ ହୋଇ ତାଙ୍କ ଆଡ଼କୁ
ଦଣ୍ଡେ ଚାହିଁ ରହିଲେ । ଡାକ୍ତର ସବୁଦିନ ପରି ଇଞ୍ଜେକସନ୍ ଦେଲେ । ଗଲବେଳେ ନର୍ସକୁ
କହିଲେ, ‘ଆଜି ରାତିକ ପରୀକ୍ଷାରେ ସମସ୍ତ । ସାବଧାନ ରହବ । ସଦି ଅବସ୍ଥା ଖରାପ ହେବାର
ଦେଖିବ ମୋତେ ସାଥେସାଥ ଟେଲିଫୋନ କରିବ । କାଲି ସକାଳ ଯାଏଁ ସଦି ଭୋଗୀ
ଆକସାଏ, ତେବେ ଆଉ ଚିନ୍ତା ନାହିଁ ।’

“ସେ ଦିନର ରାତି ପାହୁଲ ନାହିଁ । ପାହୁଲିଆ ପହରକୁ ଜେଠାଙ୍କ ଦେହ କାଲୁଆ
ହୋଇଗଲା । ନିଶ୍ଚୟ ସର୍ବାସର ଗତ ବାରି ପାରିଲି ନାହିଁ । ମୁହଁ କମିତ ବିଭଙ୍ଗ ହୋଇଗଲା ।
ଭାଷା କାବା ହୋଇ ଚାହିଁ ରହିଥାନ୍ତି । ମୁଁ ନର୍ସଙ୍କ ପାଖକୁ ଦଉଡ଼ି ଯାଇ ଡାକ୍ତରଙ୍କୁ ଡକାଇ-
ବାକୁ କହିଲି । ସେ ଯିବାକୁ ଉଠୁ ଉଠୁ କହିଲେ, ତାକୁ ଡାକି ଲଭ ନାହିଁ ଲେ ମା ! ସେ
ତ ଏ କାଣ୍ଡ କରିବ । ତାକୁ ଡାକିବା ବ୍ୟତୀତ ମୋର ଚାରି ନାହିଁ । ସେ ଏ ହାସପିଟାଲର
ବଡ଼ ଡାକ୍ତର ନ ହୋଇଥାନ୍ତା କି, ବଡ଼ ସାହେବ ସ୍ତ୍ରୀ ଭିତରେ ନ ଥାନ୍ତେ କି ଦେଖନ୍ତୁ,
ଲଳିତା ନର୍ସର କରମତ ! ସେ ଡାକ୍ତର ଫାସିକାଠରେ ରହିଥାନ୍ତା ।’

“ଡାକ୍ତର ଆସିଲେ, ଟିକିଏ ଛୁଇ ପରୀକ୍ଷା କରି ଭୋଗୀ କାର୍ଡରେ ଗୋଟାଏ ନାଲି
ଛକ ପକାଇ ବାହାରି ଗଲ ବେଳକୁ ମୁଁ ତାଙ୍କ ପଛେ ପଛେ ଗୋଡ଼ାଇ କହିଲି ‘ବାବୁ,
ଜେଠାଙ୍କ ପାଇଁ ଅଉ କିଛି କରାଯାଇ ପାରିବ ନାହିଁ ? ଆମର ସେ ଏକମାତ୍ର ଆଶ୍ରୟ ।’ ନର୍ସମ
ଭାବରେ ସେ କହିଲେ. ‘ଯାହା କରାଯାଇପାରିନା, ସବୁ କରାହୋଇଛି । ଆଉ ମୋ ହାତରେ
କ’ଣ ହେଇପାରେ ? ସାହେବଙ୍କୁ ଟେଲିଫୋନ୍ କରୁଛି, ବାକି କଥା ସେ ବୁଝିବେ । ତୁମର
ଭାଷା, ତୁମର ଭାରି ନେବାକୁ ଦିଲ୍ଲୀର ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ବ୍ୟକ୍ତି ଅଛନ୍ତି ।’

“ମୁଁ ତାଙ୍କ ପାଖରେ ଠିଆ ହୋଇଛି ସେ ଟେଲିଫୋନ୍ କଲେ । ସେ ଆଡ଼ୁ ଅଟ୍ଟହା-
ସ୍ୟର ଶବ୍ଦ ଶୁଣାଗଲା । ମୋର ରୋମ ଟାଙ୍କୁରି ଗଲା । ନର୍ସ ଯାହା କହିଥିଲା ତାହା ତେବେ
ସତ ? ମୋ ଜେଠାଙ୍କୁ ଜାଣି ଜାଣି ମାରିଦିଆଯାଇଛି ତେବେ ? ଭାରି ରାଗ ଲାଗିଲା । କିନ୍ତୁ
ମାଇକନିଆଙ୍କ ରାଗରେ ଫଳ କ’ଣ ? କାନ୍ଦି କାନ୍ଦି ଖଟିଆ ପାଖକୁ ଫେରିଲି । ଭାଷାଙ୍କ ଆଖିରୁ
ଲୁହ ନାହାନ୍ତୁ ନ ଥାଏ । ସେ କାବଡ଼ା ପରି ବାଲୁ ବାଲୁ କରି ଚାହିଁ ଥାନ୍ତି ।

‘ଦି’ ପହରକୁ ସବୁ ଶେଷ । ମୋର ଆପଣି ସତ୍ତ୍ୱେ ମ୍ୟୁନିସିପାଲିଟି ମେହନତର ଜେଠାକୁ ଦେଇଗଲେ । ସାହେବ କହିଲେ, ‘ନିଜର ଜାତି ଲୋକ ପାଇବା ବର୍ତ୍ତମାନ ଧରି-ସ୍ଥିତିରେ ମୁହଁକଲ୍ । ସବୁବେଳେ ହାଣକାଟ ଲାଗିଛି । କାଲି ହୁଏ ମରଛନ୍ତି ଯାଏ ଗୁଣିଶହ । ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଦାହ କରାଇବା କାଠିକର ପାଠ ହେଲଣି । ସୁଜାତି ମଡ଼ାସାଜିଆ ମିଳିବା ଅସଂଭବ ।’

‘ଜେଠା ଗୁଲିଗଲେ । ଭାବକୁ ଧରି କୁଆଡ଼େ ଯିବ କିଛି ଠିକଣା କରି ପାରୁ ନ ଥାଏ । ନର୍ସକୁ କହିଲି । ସେ କହିଲେ, ‘ମା ! ତୋ ଭାବନ କଥା ତ ଏଇଲେ ହେଲଣି ବଡ଼ ଗହନ । ସେ ବାଇଆଣୀ ହୋଇଗଲା ଧରି ଲଗୁଛି । ତାକୁ ଡାକ୍ତରଖାନାରେ ରଖେଇ ଦେବା । ତୁ ଆ ମୋ ଘରେ ରହୁ । କିନ୍ତୁ ସେ ବାଡ଼ିପଡ଼ା ସାହେବ କ’ଣ ତୋତେ ମୋ ପାଖେ ରଖେଇଦେବ ? ତୋର ଏଇ ପୋଡ଼ା ରୂପ ଯୋଗୁଁ ସେ ବାଡ଼ିପଡ଼ା ଫି ଦିନ ଧାନ୍ତି ପରା !’

‘ମୋ ମୁଣ୍ଡ ଘୁରୁଗଲା । ମନ ହେଲ, ଜହର ଟିକିଏ ପାଇଲେ ଖାଇଦିଅନ୍ତି । ମୋ ମା’ ଠାରୁ ଶୁଣିଲି, ପୁତ୍ର ମାଇକନିଅମାନେ ଭାବବସା ମୁହଁ ପିରୁ ଥିଲେ । ଇଚ୍ଛୁ ଉପରେ ଆସି ଆସିଲେ ତାକୁଇ ଚୁରୁମି ସଫାରୁ ଉଦ୍ଧାର ପାଇଥିଲେ । ନର୍ସକୁ କହିଲି, ‘ମୋ ପାଖେ ବହୁତ ଟଙ୍କା ଅଛି, ସବୁ ନେଇ ମୋତେ ଟିକିଏ କ’ଣ ଦିଅ, ମୁଁ ପାଖରେ ସମ୍ପତ୍ତି କରି ରଖିବି ।’

‘ନର୍ସ କହିଲେ, ‘ହୁ, ମା ! ଆତ୍ମହତ୍ୟା ମହାପାପ, ମଣିଷ ମାରିବାଠାରୁ ବି ଅଧିକ । ସଫାରକୁ ଡରି ସଦ ନିଜର ଜୀବନ ନେବୁ, ତେବେ ମଣିଷ ଜୀବନ ପାଇଥିଲୁ କାହିଁକି ? ମନରେ ସାହସ ରଖ, ଦମ୍ଭ ରଖ, କେହି କିଛି କରି ପାରିବେ ନାହିଁ । ମୋ ବସସ ବେଳେ ମୋ ସାଙ୍ଗେ ବି ପହଞ୍ଚି ଲାଗିଥିଲେ । ମୋ ନାଲି ଆଖି ଦେଖି ସମସ୍ତେ କିଏ କୁଆଡ଼େ ଲାଗିଗଲେ । ଦିହକୁ ଟାଣ କରି ମା, ଭିଣ୍ଡର ଅନୁଗ୍ରହରେ ସବୁ ଠିକ୍ ହୋଇଯିବ । ହୁଁ, ଠିକ୍ ସଦ ହେବାର ଥିବ ହେବ, ନ ଥିଲେ କିଏ କାହାକୁ ରଖିପାରିବ ।’

‘ଭାଗ ଡାକ୍ତରଖାନାରେ ରହିଲେ । ନର୍ସଙ୍କ ଘରେ ପୁଞ୍ଜିଏ ଖାଇ ଦିନ ତମାମ ଭାଗ୍ୟ ଖଟିଆ ପାଖରେ ବସିଥାଏ । ତାଙ୍କର କୌଣସି ସାହାଯ୍ୟ କେତେବେଳେ ଦରକାର ହୁଏ ନାହିଁ । ସେ ଖାଇ କିଛି ଉପରେ ଆଖି ରଖି ପଢ଼ିଥାନ୍ତି । ଖୁଆଇଲେ ଗୁଣ୍ଡେ ଖାଆନ୍ତି । ବେଶୀ ବଲେଇଲେ ଦାନ୍ତକୁ ଏପରି ଚପିଦିଅନ୍ତି ସେ ମେଲେଇବା ମୁସକଲ୍ ହୋଇଯାଏ । ଡାକ୍ତରବାବୁ ମଝିରେ ମଝିରେ ଆଖି ଟିକିଏ ଚାହିଁ ଦେଇ ମୁଣ୍ଡ ହଲଇ ଚାଲିଯାଉଥାନ୍ତି । ସାତଦିନ ପରେ ଦିନେ ମୋତେ କହିଲେ, ‘ଏ ରୋଗୀକୁ ଏଠାରେ ରଖିବା ଅକାରଣ । ମୁଁ ବିଚାରୁଛି ପାଗଲାଖାନାକୁ ସ୍ତ୍ରୀକୁ ଧୋଇଦେଲେ ଭଲ ହେବ । ତୁମେ ବି ଏଠାରେ ବୃଥାରେ ସମସ୍ତ ନଷ୍ଟ କରୁଛ । ତୁମ ବିପଦ ସାହେବ କାଲି ଘରୁଥିଲେ । ତୁମର ବସବାସ ଧାନ୍ତି ସେ ଭଲ ବନ୍ଦୋବସ୍ତ କରିଦେବାକୁ ଚାହାନ୍ତି । ପୁଣି ମୁଁ ଶୁଣୁଛି ତୁମେ ନର୍ସ କାଟରରେ ରହୁଛ ।’

ବାହାର ଲୋକ ସେଠାରେ ରହିବା ବେଆଇନ । ସେଠାରୁ ନ ଗଲେ ବିରୁଦ୍ଧ ନର୍ସର ଚାଲପାରେ ।’

“ଭାଗ୍ୟ ପାଇଁ ଚନ୍ଦ୍ରା ଅପେକ୍ଷା ନର୍ସଙ୍କ ପାଇଁ ମୋର ଚନ୍ଦ୍ରା ବଳିପଡ଼ିଲା । ବିରୁଦ୍ଧ ମୋର ଭଲମନ୍ଦ ଖୁବ୍ ବୁଝନ୍ତି । ପଇସା ଯାଚିଲେ କୁଦର୍ଥ ନେବାକୁ ସକ୍ଷମ ହୁଅନ୍ତି ନାହିଁ । ଶବ୍ଦ ଟଙ୍କିଆ ନୋଟ୍ ଖଣ୍ଡେ ଦିନେ ସୁଖ ନିୟମ ପକାଇ ତାଙ୍କୁ ଦେଇଥିଲି । ସେ କହିଲେ, ‘ଆଲୋ ଅଭାଗୀ ! ତୋର ତ ସବୁ ଯାଇଛି, ଏ ଟଙ୍କା ପୁଞ୍ଜାକ ରଖିଥା । ତୋ ଭାଗ୍ୟ ପାଇଁ କଣ ଦରକାର ହେବ କେଜଣି ? ମୋର ତ ଗୋଡ଼ହାତ ଚାଲୁଛି, ଯେତେ ବୋଇଲେ ଚାଲିବେ । ମୋର ଅଭାବ ବୋଇଲେ କିଛି ନାହିଁ । ତୁ ପୁଞ୍ଜେ ଖାଉଛୁ ବୋଲି ମୁଁ ପଇସା ନେବି ?’ ମୁଁ ବହୁତ ଲଗାଇବାରୁ ସେ ପଇସା ରଖିଥିଲେ ।

“ସେ ଦିନ ରାତିରେ ସେ ମୋତେ କହିଲେ, ‘ଆଲୋ ମା ! ସେ ବାଡ଼ିପଡ଼ା ସାହେବ ପୁଣି ତୋ ସଙ୍ଗେ ଲାଗିଲଣି । ଆଜି ଡାକ୍ତର ମୋତେ ଧମକେଇଲା, ତୁ ଯଦି ମୋ ଘରେ ରହୁ ସେ ମୋ’ କାଁରେ ରିପୋର୍ଟ କରିବ । ମୁଁ କହିଦେଇଛି, ରିପୋର୍ଟ କର । ଚାଲିବେ ବୋଲି ଯେତେବେଳେ ମୁଁ ଏତେ ଭରସା କାହିଁକି ଯେ ?’

“ମୋତେ କିନ୍ତୁ ଭାରି ଡର ମାଡ଼ିଲା । ମୋ ଯୋଗୁଁ ସେ କାହିଁକି ହଇସା ହେବେ ? ରାତି ପାଇବା ପୁର୍ବରୁ କୁଆଡ଼େ ପଳାଇବ ବୋଲି ମନେ ମନେ ସ୍ଥିର କଲି । ପୁଣି ବିରୁଦ୍ଧ, ଭାଗ୍ୟକୁ ଗ୍ରହଣ ପିବି କିମିତ ?

“ତହିଁ ଆଉ ଦିନ ସକାଳେ ଡାକ୍ତର ବରାଦ କରଦେଲେ, ଭାଗ୍ୟ ପାଗଳା ଗାରଦକୁ ପିବେ । ମୁଁ ଆପଣି କଲି । ସେ କହିଲେ, ‘ତୁମେ ତାଙ୍କର କେହି ନୁହଁ । ତାଙ୍କର ନିଜ ଲୋକ, ଶରୀର ବା ସ୍ତ୍ରୀ ଥିଲେ, ତାଙ୍କର ଆପଣି ହୁଏତ ଶୁଣାଯା’ନ୍ତା । ବର୍ତ୍ତମାନ ତୁମର ଓ ତାଙ୍କର ଅଭିଭାବକ ସରକାର, ଅର୍ଥାତ୍ ଡେପୁଟି କମିସନର ସାହେବ । ତାଙ୍କୁ ଜଣାଇ ମୁଁ ପାଗଳାଗାରଦରେ ସିଟ୍ କରାଇଛି । ତୁମେ ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କର ଆପଣାର ଲୋକ ହୋଇଥିଲେ, ଆପଣି କରିବା ପରବର୍ତ୍ତେ ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ପାଇଁ ପାଗଳାଗାରଦରେ ସିଟ୍ କରାଇବାକୁ ଅନୁରୋଧ କରନ୍ତୁ । ତୁମେ ପିଲ ଲୋକ, ପାଗଳାମି ବିସମ୍ଭବରେ କିଛି ଜାଣ ନାହିଁ ବୋଲି ଆପଣି କରୁଛୁ । ସାହେବ ଓପରଡ଼ିଲ ଆସିବେ ବୋଲି କହିଛନ୍ତି । ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ କଥାବାର୍ତ୍ତା ହୋଇ ଯାହା କରିବା ।’

“ସାହେବ ଆସିଲେ ଓ ପୁଣି ମୋ ପିଠିରେ ହାତ ପକାଇ ମୋତେ ବୁଝାଇ ବସିଲେ । ମୁଁ ଲଜ ଓ ବିଚ୍ଛନ୍ନରେ ଲସି ଯାଉଥାଏ । ସେ କହିଲେ, ‘ତୁମର ମଙ୍ଗଳ ପାଇଁ ମୁଁ ବ୍ୟବସ୍ଥା କରୁଛି । ଡାକ୍ତରଙ୍କ ପରାମର୍ଶ, ରୋଗିଣୀକୁ ପାଗଳା ଗାରଦକୁ ନେବା ବ୍ୟତୀତ ଅନ୍ୟ ବାଟ ନାହିଁ । ସେଠାରେ ସୁଚିକିତ୍ସା ପାଇଁ ସବୁ ପ୍ରକାର ବ୍ୟବସ୍ଥା ମୁଁ ନିଜେ କରୁଛି । ତା’ ପରେ ଟିକିଏ ତୁମ ରହି ସେ କହିଲେ, ‘ହଁ, ପାସୋର ଯାଉଥିଲି ! ତୁମେ ଏ ନର୍ସ କ୍ୟାଟରରେ ରହିବା ଆଇନ୍ ବିଚ୍ଛୁଇ ବୋଲି ଡାକ୍ତର ସାହେବ କହିଛନ୍ତି । ପାଗଳା ଗାରଦରେ ତୁମର ସାହଚର୍ଯ୍ୟ ଦରକାର ହେବ ନାହିଁ । ତୁମକୁ ଗୋଟାଏ ବାଲିକା ବିଦ୍ୟାଳୟର ଗୁମା-

ବାସନ୍ତର ରଖାଇ ପାଠ ପଢ଼ିବାର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରୁଛି । ବର୍ତ୍ତମାନ ହସ୍ତେ ଖଣ୍ଡେ ତୁମେ ମୋ କୋଠରେ ରହୁଥିବ । ମୋ ସ୍ତ୍ରୀକୁ ପଢ଼ାଉଛି, ତାଙ୍କର କିଛି ଅଧିକାରୀ ହେବ ନାହିଁ ।’

“ସାଙ୍ଗେ ସାଙ୍ଗେ ଆମ୍ଭେଲୁଣ୍ଡ ଗାଡ଼ିରେ ପୁରୁଣା ଭାଷାକୁ ପାଗଳା ଖାନାକୁ ନିଆହେଲ । ତାହା କେଉଁଠି ରୁଟିବାକୁ ବି ମୋତେ ସୁଯୋଗ ମିଳିଲା ନାହିଁ । ଭାଷାକୁ ଏଭଳି ନେଇଯିବେ ବୋଲି ସବୁ ମୁଁ ଆଗରୁ ଜାଣିଥାନ୍ତି, ତେବେ କାଲି ପାହାନ୍ତିଆରେ କୁଆଡ଼େ ଧଳାଇ ଯାଆନ୍ତି । ଅଜ୍ଞ ରାତିରେ ଧଳାଇବ ବୋଲି ମନେ ମନେ ବିଚାରି, ସାହେବଙ୍କୁ କହିଲି, ‘କାଲି ମୁଁ ଆପଣଙ୍କ କୋଠକୁ ଯିବି ।’ ସେ କହିଲେ, ‘ବର୍ତ୍ତମାନ ଗଲେ ତ ମୋର ଆପଣ ନାହିଁ । ଏଠାରେ ରହି ବିଭାଗ ନିର୍ଦ୍ଦେଶକୁ କାହିଁକି ଅଡ଼ୁଆରେ ଧଳାଇବ ? କାର୍ଯ୍ୟରେ ହେଲା କରେ ବୋଲି ଡାକ୍ତରଙ୍କର ତା’ ବିଶ୍ୱାସରେ ଅଭିଯୋଗ ଅଛି । ଏ ଅଭିଯୋଗ ମିଶିଲେ, ବିଭାଗର ଚାକିର ଯିବା ନିଶ୍ଚିତ ।’

‘ସ୍ତ୍ରୀ ପରେ ମୋର ଆଉ ଈଁ ଚୁଁ ହେବାର ବାଟ ନ ଥିଲା । ନିର୍ଦ୍ଦେଶକୁ ମୋର ନିରାପତ୍ତା ଆଖି ମୁଁ ସାହେବଙ୍କ ମଠରେ ଆସି ବସିଲି । ଡ୍ରାଇଭର ଗାଡ଼ି ଚଳାଉଥାଏ; ପଛ ସିଟ୍‌ରେ ସାହେବ ମୋ ପାଖରେ ବସିଥାନ୍ତି । ବେଳେ ବେଳେ ମୋ ଆଡ଼କୁ ଘୂରୁ ଆସୁଥାନ୍ତି, କେତେବେଳେ କମିତି ମୋର ପିଠିରେ, ଜଙ୍ଘରେ ହାତ ଲଗାଇ ଦେଉଥାନ୍ତି । ମୁଁ ଶିହର ଉଠୁଥାଏ । କିନ୍ତୁ ଧଳାଇବ କୁଆଡ଼େ ? କରିବ କ’ଣ ?

“ତାଙ୍କ କୋଠି କେତେ ଦୂରରେ କେଜାଣି ? ସନ୍ଧ୍ୟାକରୁ ବେଶି କଟିଲ ପରି ଲାଗିଲା । ଗାଡ଼ି ଅଟକି ନ ଥାଏ । ସମୁଦା କଲେ କଲେ ବହୁତ ବାଟ ଚାଲିଲା । ମୋର ମନେ ହେଉଥାଏ, ଆମେ ଦିଲ୍ଲୀ ଛାଡ଼ି ଆଉ କୁଆଡ଼େ ଯାଉଛୁ । ମସିରେ ମସିରେ କ୍ଷେତକାଡ଼ି ପଡ଼ୁଥାଏ । କେତେ ସମୟ ପରେ ଗାଡ଼ି ଅଟକିଲା, ଆଗର ତାଜମହଲ ଆଗରେ । ସାହେବ କହିଲେ, ‘ରୁମେ ବୋର୍ଡ଼ିଙ୍ଗରେ ରହୁଲେ, ଏଠାକୁ ଆସିବାକୁ ସମୟ ପାଇବ ନାହିଁ । ଆସ ଏଠାରେ ଟିକିଏ ଚାଲି କରି ଯିବା । ଗୁମନା ରାତିରେ ଦିଲ୍ଲୀର ଜଞ୍ଜାଲରୁ ମୁକ୍ତି ପାଇ ଏଠାରେ ସଞ୍ଜେ କଟାଇଲେ ମୋତେ ବଡ଼ ଆନନ୍ଦ ଲାଗେ ।’

“ତାଜମହଲ କଥା ଆମ ପଢ଼ାବହିରେ ଥିଲା । ଆଖିଆଗରେ ତାହା ଦେଖି ମନରେ ଲେଉ ହେଲ ଚାଲି ଦେଖିବାକୁ । କିନ୍ତୁ ତକ୍ଷଣେ ଜେଠା ମନେ ପଡ଼ିଲେ, ଭାଷା ମନେ ପଡ଼ିଲେ, ମୋର ସବୁ ଦୁଃଖର ମୂଳରେ ଏଇ ସାହେବଟା ବୋଲି କେଜାଣି କାହିଁକି ମୋର ଦୃଢ଼ ଧାରଣା ହୋଇଥାଏ । ମୁଁ ଜବାବ ଦେଲି, ‘ମୋର ମୁଣ୍ଡ ବଥାଉଛି, ମୁଁ ବର୍ତ୍ତମାନ ଚାଲି ଯାଉଛି ନାହିଁ ।’

“ସାହେବ ସାଙ୍ଗେ ସାଙ୍ଗେ ଉତ୍ତର ଦେଲେ, ‘ଆଛା, ହେଉ, ହେଉ । ମୋ ନିଜ ମନର ଆନନ୍ଦ କଥା ଭାବି ମୁଁ ରୁମର ଦେହ ପା କଥା ଏକାବେଳକେ ପାସୋର ଦେଇଛି । ମୋର ଗୋଟାଏ ଧାରଣା ଯେ ଯୌବନରେ ଦେହ ଖରାପ ହୁଏ ନାହିଁ । ଆଛା, ଚାଲ, ଚାଲ, ଯିବା କୋଠକୁ ।’

କୋଠିକୁ ଫେରିବା ବାଟରେ ଗୋଟାଏ ବଡ଼ ଘୋଷାକ ଦୋକାନ ଆଗରେ ଗାଞ୍ଜ ଅଟକାଇ ସେ କହିଲେ, ‘ଟିକିଏ ଓଢ଼ାଅ । ସୁଲକୁ ଘିବାକୁ ଉପଯୁକ୍ତ ଘୋଷାକ ତୁମର ନାହିଁ । ଏଠାରେ ଟିକିଏ ମାଧ ଦେଇଗଲେ ସେ ଘୋଷାକ ଧଠାଇଦେବ ।’ ଦୋକାନ-ବାଳ ସାହେବଙ୍କୁ ଖୁବ୍ ସମ୍ମାନ ଦେଖାଇଲା । ଖୁବ୍ ଦାମିକା ସେଉଁଠାଠାରୁ ଓ ପଞ୍ଜାବୀ ଦେଖାଇଲା, ଦୋପଟା ଦେଖାଇଲା । ଆମ ଗାଁରେ ମାଜକନିଆ ସେରୁଆନା ଧଞ୍ଜାସା ପିନ୍ଧନ୍ତି ନାହିଁ । ଆମର ପିନ୍ଧନ୍ତି ଶାଢ଼ୀ ଓ ବ୍ଲାଇଜ । ମୋତେ ଏଡ଼େ ଖରାପ ଲାଗୁଆଏ ଯେ, ମୁଁ କିଛି ନ କହି ମଲ୍ ଧରି ଠିଆ ହୋଇ ରହିଲି । ମାଧ ନେବାବାଳ ମୋ ଦେହରେ ଅଭଦ୍ର ଭାବେ ହାତ ମାଇଲା, ଶୀତେଇଗଲି କିନ୍ତୁ ପାଟି ଟିଟାଇଲି ନାହିଁ ।

“କୋଠିରେ ଯାଇ ଧୂଳିକୁ ବେଲକୁ ଗଢ଼ି ପହରେ ହେବ । ମୋ ପାଇଁ ଗୋଟାଏ ବଖରା ଆଗରୁ ସଜଡ଼ା ହୋଇ ରହିଆଏ ପର ମନେହେଲା । ସାହେବ ଗୋଟିଏ ବୁଢ଼ୀକୁ ଅଗତ୍ତ ମଗତ୍ତ କରି କ’ଣ କହିଲେ । ପରେ ଜାଣିଲି, ସେ ଓଢ଼ିଆ ଭାଷା । ବୁଢ଼ୀ ମୋତେ ନେଇ ସେ ବଖରାରେ ରଖାଇଦେଲା । ସେଇ ଘରେ ମୋତେ ଖାଇବାକୁ ଦିଆହେଲା । ମୋତେ ଖାନା ରୁଚିଲା ନାହିଁ । ମୁଁ ଦୁଇଗାସ ଅଣ୍ଟା ପାଣି ପିଇ ନିଦାଡ଼ ନିଦରେ ଶୋଇ-ପଡ଼ିଲି ।

“ଅଧରାତରେ ନିଦ ଭାଙ୍ଗିଲା । ମୁଁ ଖୁଡ଼କନି ଅଜଣାରେ ଟିକିଏ ଭେ କରିଦେବାରେ ବୁଢ଼ୀ ଅସି ମୋ ପାଖେ ପହଞ୍ଚିଲା ଓ କଡ଼ମଡ଼ିଆ ହୃଦୀରେ ଏଣୁ ଭେଣୁ କେତେ ଗପିଲା । ତା’ଠାରୁ ଶୁଣିଲି, ତା’ ଘର ଓଢ଼ିଆରେ । ଆଠ ବର୍ଷ ହେଲା ସ୍ଵାଙ୍କ ପାଖରେ ଅଛି । ତାକୁ ଆଗ ପଦେ ହେଲେ ହୃଦୀ ଆସୁ ନ ଥିଲା । ଏବେ ବେଶ୍ ଗତ୍ତ ଗତ୍ତ କରି କହିଲଣି । ବେଲେ ବେଲେ ଓଢ଼ିଆ ଭାଷା ମିଶିଯାଇଛି । ଏ ସାହେବଙ୍କର ପ୍ରଥମ ଭାଷା ସାଙ୍ଗେ ସେ ଆସିଥିଲା । ସେ ମରଘିବାରେ ସାହେବ ଆଉ ଗୋଟେ ବିଭା ହେଲେ । ତାକୁ ଚଳାଇବାକୁ ସାହେବ କହିବାରୁ ବୁଢ଼ୀ ରହିଗଲା । କିନ୍ତୁ ଦୁଇବର୍ଷ ପରେ ସେ ଭାଷୀକୁ ସାହେବ ଗୁଡ଼ି ଦେଇ, ନୂଆ ଭାଷୀ ଅଣିଛନ୍ତି । ସେ କୁ ସିନେମାରେ ନାରୁଥିଲା । ଦୁଇ ଦିନ ବର୍ଷ ସ୍ଵା ସାଙ୍ଗେ ସାହେବ ଭଲରେ ଚଳିଲେ, ଏବେ ଆଦୌ ଧରୁ ନାହାନ୍ତି । ବିରୁଦ୍ଧ ଏଇ ଘରେ ଅଛି ସିନା ସାଇବ ତା’ ପାଖ ପଶନ୍ତି ନାହିଁ । ସେ ବି ତା’ କାମେରାରୁ ବାହାରେ ନାହିଁ । ସାହେବ ଗୁଡ଼ିଏ ଘେବେ ବୋଲି ତ ଶୁଣା ଯାଉଛି । ମୋର ବିନା ପରଗରେ ଏ ସବୁ ଗପି ବୁଢ଼ୀ କହିଲା, “ଅଲୋ ମା ! ବଡ଼ ଲୋକଙ୍କ କଥା ମୋ ମଗଜରେ ପଶେ ନାହିଁ । ଆରେ ସେ ଯାହାକୁ ଯେ ! ଦେବ ଘଟସୂତରେ ଯାହା କପାଳକୁ ଘିଏ ମିଳିଛି, ତାକୁ ଧରି ସନ୍ତୋଷରେ ଚଳିଲେ ସିନା ହେବ ? ସ୍ଵାଙ୍କର ତ ଘଡ଼ିକେ ଘୋଡ଼ା ଛୁଟୁଛି । ମୋ ଗେରସ୍ତ ଥିଲା ଯେ ଆମେ ଗୁଲିଶ ବର୍ଷ ଘରକଲୁଁ । ଦିନେ ଆଉ କାହାକୁ ହନେଇ ନେଇଁ । ସ୍ଵାଙ୍କର ତ ଦିନକେ ମାଜକନିଆ ଘୋରୁଣା ହୋଇଯାଇଛନ୍ତି ।”

“ବୁଢ଼ୀ ଭଲ ଲୋକ ବୋଲି ମନେ ହେବାରୁ ମୁଁ ତା ସଙ୍ଗେ ସେ ଦିନ ରାତରେ ଓ ତା’ ଘରେ କେତେ କଥା ବାଣୀ ହେଲି । ତା’ଠାରୁ ଓଢ଼ିଆ ଶିଖିଲି । ହଠାତ୍ ଖଣ୍ଡେ ଭିତରେ

ମୁଁ ତା' ସାଙ୍ଗେ ଓଡ଼ିଆରେ କଥାବାର୍ତ୍ତା ହେବାର ଦେଖି ବୁଢ଼ୀ ଆନନ୍ଦରେ କହୁ ପକାଇଲ,
 'ବୁଧ ! ତୁ ଆଉ ଜନ୍ମରେ ଆମର ରାଜ୍ୟରେ ଜନ୍ମ ହୋଇଥିଲୁ ପରି ନାଗୁଛି !'

“ବୁଢ଼ୀଠାରୁ ଶୁଣିଲି, ସାହେବ ବି ଓଡ଼ିଆ ଲୋକ । ‘ଛୁଇଁଶ ପାଟକରେ ରଜା’
 ବ୍ରାହ୍ମଣ କୁଳରେ ଜନ୍ମ ହୋଇଥିଲେ । ବଲ୍ଲଭ ଦିବାକୁ ଟଙ୍କା ପାଇବା ଲୋଭରେ ବୁଢ଼ୀର
 ଜାତିର ଗୋଟେ ଟୋଳାକୁ ବିକ୍ରି ହେଲେ । ବଲ୍ଲଭ ଯାଇ ବଡ଼ ଗୁଳିର ପାଇଲେ ସିନା ଆଉ
 ନିଜ ଗାଁକୁ କି ନିଜ ରାଜ୍ୟକୁ ଗଲେ ନାହିଁ । ବଡ଼ ଗୁଳିର କଲେ, ବହୁତ ଟଙ୍କା କମେଇଛନ୍ତି,
 ହେଲେ କଣ ହେବ, ବ୍ରାହ୍ମଣେ ତାଙ୍କୁ ଆପଣାର କଲେ ନାହିଁ, କି ଚଷାକୁ ଆପଣାର
 କରିବାକୁ ସେ ଗୁହଁ ଲେ ନାହିଁ । ବିଚର ଗୁଳିର ଜାଗାରେ ଏକୁଟିଆ ରହି, ଖୁସାମତଥାଙ୍କ
 ହଜୁର ଡାକ ଶୁଣି, ଯାହା ଯେତେବେଳେ ମନରେ ବିଗୁରୁଛନ୍ତି ସେଇଆ ପାଠ ବୋଲି ଭ୍ରମି
 ହେଉଛନ୍ତି । ସାହେବଙ୍କର ଦୋଷ ସବୁ ବୁଢ଼ୀକୁ ଦିଶୁଥିଲେହେଁ କମିତି ଗୋଟାଏ ମାୟା
 ଲାଗିଯାଇଛି ଯେ, ବୁଢ଼ୀ ତାଙ୍କୁ ଗୁଡ଼ି ଯାଇ ପାରୁନାହିଁ । ମୋର ବି ବୁଢ଼ୀଠାରେ ମାୟା
 ଲାଗିଗଲା । ତା ଡଙ୍ଗା, ତା' ରୂପ, ତା କାନର ନୋଲି, ବେକର କୁରୁଜାତକ ମାଳ—
 ସବୁ ମୋତେ ସୁନ୍ଦର ଦିଶିଲା । ତା'ର ସାଙ୍ଗେ ରହି ମୁଁ ମୋର ନିଜ ଦୁଃଖ ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା ପାସୋର
 ବେଲି । କିନ୍ତୁ ଏ ଗୁଣ୍ୟ ବେଶି ଦିନ ରହିଲା ନାହିଁ ।

“ଦୁଇଦିନ ପରେ ମୋର ନୂଆ ପୋଷାକ ଆସି ପହଞ୍ଚିଲା—ଭାରି ରଙ୍ଗତଳା ଥା ।
 ସାହେବ ନିଜେ ଆସି ତାହା ଦେଇଗଲେ ଓ ମୁଁ ଯେପରି ତାହା ପିନ୍ଧେ ସେଥିପାଇଁ ବୁଢ଼ୀକୁ
 ଭାରିଦି କରଦେଇଗଲେ । ମୁଁ ସେ ପୋଷାକ କେତେ ପିନ୍ଧିବି ନାହିଁ ବୋଲି କିଏ ଧରିବାରେ
 ବୁଢ଼ୀ ମୋତେ ବୁଝାଇଲା, ‘ମା ! ଏ ସାଇବଟା ବାୟା ହାତୀ, ତା' କଥା ଅନୁସାରେ ନ
 ଚଳିଲେ ସେ କେତେବେଳେ କ'ଣ କରିବ ଠିକଣା ନାହିଁ । ତା' ହାତରେ ଯେତେବେଳେ
 ପଡ଼ୁଛି ତା' କଥା ଅମାନ୍ୟ କର ନା ।’ ମୁଁ ବାଧ୍ୟ ହୋଇ ନୂଆ ପୋଷାକ ପିନ୍ଧିଲି । ବୁଢ଼ୀ
 ଦେଖି କହିଲା, ‘ଓଃ ! କେତେ ରୂପ ତୋତେ ପ୍ରଭୁ ଦେଇନାହାନ୍ତି ସତେ ? ତୋ' ମଜଲା
 କପଡ଼ାରେ, ନିଆଁ ପାଉଁଶରେ ଘୋଡ଼େଇ ହେଲୁ ପରି ହୋଇଥିଲ ।’ ମୁଁ ତ ଏଇ ରୂପକୁ
 ତର ପୋଷାକ ପିନ୍ଧିବାକୁ ନାହିଁ କରୁଥିଲି ।’

“ଏ ଘରେ ରହିବାର ସାତ ଦିନ ହୋଇଯାଇଥିଲେ ବି ସାହେବଙ୍କ ଆଡ଼ୁ ମୋ
 ଉପରେ ବିଶେଷ ନଜର ନ ପଡ଼ିବାର ଦେଖି ମୋ ମନରେ ଗୋଟାଏ କେମିତି ବିଶ୍ୱାସ
 ହୋଇଯାଇଥାଏ ଯେ ବୋଧହୁଏ ମୁଁ ଯାହା ଡରୁଥିଲି ତା ନୁହେଁ । ମୁଁ ସ୍ୱଚ୍ଛନ୍ଦରେ କୋଠି
 ଭିତରେ ଗୁଲଗୁଲି କରିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କଲି । ସାହେବାଣୀ ଯେଉଁ ପଟେ ଥାନ୍ତି ସେ ପଟକୁ
 ଦିବାକୁ ବୁଢ଼ୀ ମୋତେ ମନା କରଥାଏ । ଦିନେ ଗୁଲ ଗୁଲ ହୋଇ ଯାଉ ଯାଉ ମୁଁ ସେ
 ପଟକୁ ଗୁଲିଗଲି । ଦୂରରୁ ମୋତେ ଦେଖି ମୋ ଗୁଣ୍ୟ ବୟସର ଜଣେ ସ୍ତ୍ରୀ ମୋତେ ଆସ
 ବୋଲି ଡାକିଲେ ।

(୧୦)

ସନ୍ଧ୍ୟା ଲାଗିବାର ଘଡ଼ିକ ଭିତରେ ଆମେ ସମସ୍ତେ ଏକାଠି ହୋଇଯାଇଥାଉ । ମହାପାତ୍ରଙ୍କର ପ୍ରାୟ ଡେଇଁ ଦୂର, ତାଙ୍କର ସାକ୍ଷ୍ୟକର୍ମ ସାରି ଆସିବାକୁ । ସେ ନାୟକଙ୍କ ପଛେ ପଛେ ଆସି ପହଞ୍ଚିବାରୁ, ଦାସେ ପଚାରିଲେ, “ଆଜି ମହାପାତ୍ରଙ୍କର ସବୁ ସଂକ୍ଷିପ୍ତ ହୋଇଗଲା ଧରା !” ମହାପାତ୍ର କହିଲେ, “ଆମ ସୁରଭି ଆଜି ସବୁ ସଂକ୍ଷିପ୍ତ କରିଦେଲେ । ଆଜି ଆଉ ଦହଡ଼ କରିବାକୁ ପଡ଼ିଲା ନାହିଁ । ଗୋଠରୁ ଆସୁ ଆସୁ ଶ୍ରୀମନ୍ତ୍ରଣ ବାଡ଼ି ଭିତରେ ପଶି ତୋଡ଼ାଣି କୁଣ୍ଡରେ ମୁହଁ ମାରିଦେଲେ ଯେ । ଉଠାଇବାକୁ ନାଗୁଳ । ଭରବରରେ କୁଣ୍ଡା ହ’ଉବା ନେଇ ଗୋଲାକଦେଲି । ସାଧାରଣତଃ ଯେଉଁକି ଖାଏ, ତା’ର ଦେହା ହୋଇଗଲା । ତା’ ଦେଖି ମୁଁ ମଧ୍ୟ ପଖାଳ ପୁଞ୍ଜିଏ ହାଣ୍ଡିରୁ ଆଣି ସଦ୍ୟପ୍ରାୟ ତେନ୍ତୁଳି ଫଡ଼ାକର ସହାୟତାରେ କଂସାଟିଏ ମାରିଦେଲି ।”

ବାହୁମପତ୍ର କହିଲେ, “ସଅଲର କାରଣ ସିନା କହିଲ । କିନ୍ତୁ ଆଚରଣ ଅଶାସ୍ତ୍ରୀୟ ହୋଇଗଲା । ଗୋମାତା ଅତ୍ୟାହାର କଲେ ଗୃହସ୍ଥ ଗୃହାଳୟରେ ଜାଗତ ରହି ତାଙ୍କର ଅବସ୍ଥା ଲକ୍ଷ୍ୟ କରିବା ଉଚିତ । ଯେତେ ଫାମ୍ପୁ ଫାମ୍ପୁ ତାଙ୍କର ଇହଲୀଳା ସାଙ୍ଗ ହେବାର ଭୟ ଅଛି ।”

ମହାପାତ୍ର କହିଲେ, “ବ୍ୟବହାରକୁ ଦୃଷ୍ଟି ନ ଦେଇ ଖାଲି ଶାସ୍ତ୍ରକୁ ଧରି ବସିଲେ ପାଣ୍ଡିତ୍ୟ ଓ ମୂର୍ଖତା ଭିତରେ ପାର୍ଥକ୍ୟ ଲେପ ହୋଇଯାଏ । ଦହଡ଼ ଖାଇଲେ ପେଟ ଫାମ୍ପିବାର ସମ୍ଭାବନା ଅଛି ସିନା, କାଲୁଆ ଖାଇଲେ ସେ ପ୍ରଶ୍ନ ଅବାନ୍ତର । ଗୋରୁର ଯେମିତି, ମଣିଷର ସେମିତି ।”

ନାୟକେ କହିଲେ, “ପୁଣି, ଖାଇବା ବିଷୟରେ ଯେମିତି ଅନ୍ୟ ସବୁ ବିଷୟରେ ସେମିତି ।”

ଦାସେ କହିଲେ, “ଭୁଲ୍ ଧାରୁର ଅର୍ଥ ବଡ଼ ବ୍ୟାପକ । ଭୋଗ ପୁଣି ସୁଖରେ ଆବଜ୍ଞ ନୁହେଁ । ଦୁଃଖକୁ ବି ଭୋଗ କରିବାକୁ ହୁଏ । ସବୁ ଭୋଗ — ଆମର ଏ ଗଳ୍ପରେ, ତାରାର ଯେମିତି ଭୋଗ, ବଡ଼ ସାଇକ ଇତ୍ୟାଦି ସମସ୍ତଙ୍କର ସେମିତି ଭୋଗ ।”

ବାହୁମପତ୍ର କହିଲେ, “ଭୋଗ ମାତ୍ରେ ଦୁଃଖବାହୁ ବୋଲି କୁହାଯାଏ । ଧନ ଧାନ୍ୟର ସଂଗ୍ରହରେ ଯେଉଁ ସୌଭାଗ୍ୟ, ତାହା ପରଶାମରେ ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟ ଆଣି ଥୋଇଥାଏ, ପଣ୍ଡିତଙ୍କ ପୁଅ ମୂର୍ଖ ନ୍ୟାୟରେ ।”

ଦାସେ ସମ୍ଭବ ହୁଏଇଲେ । ମୁଁ, କାଲି ଆମର କଥା ଯେଉଁଠି ରହିଥିଲା ସେଇଠୁ ପଢ଼ିବାକୁ ଆସ୍ତୋଜନ କରୁଛି, ମହାପାତ୍ର କହିଲେ, “ମୋତେ ତ ସମସ୍ତେ କାଲି ତକେଇ-ସଲ । ପଣ୍ଡିମକବାଟକଠେଇ ପାସ ଅନ୍ତର ହୋଇନପାରେ ।”

ବେଶି ବେଳ ଅପେକ୍ଷା କରିବାକୁ ପଡ଼ିଲା ନାହିଁ । ପଶ୍ଚିମକବାଟେ ସରଳେ ଆସି ପହଞ୍ଚିଲେ । ସେ ବଡ଼ ପାଟିରେ ଦାଗଙ୍କ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଶୁଣାଉଥାନ୍ତି, “ଆଉ ଏ ଗାଁରେ ରହ ହେବ ନାହିଁ । ଓଃ କି ଅନ୍ୟାୟ ! ରୁ ଗଢ଼ିତ କାମ କଲୁ, ମୁଁ ଦୋଷ ଦେଲି, ମୁହଁରେ ଜବାବ ଦେଉଛୁ, ଆଗକୁ ପୁଣି ଏଇ ଦୋଷ କେଜାଣି ହେବ, ଆଉ ପାଞ୍ଚ ଟଙ୍କା ରଖିଥାଅ ।”

କଥାଟା ବୁଝାଇ ନାସ୍ତକେ କହିଲେ, “ମୁଁ କଥାଟା ଶୁଣିଛି, ଫଇସଲ ବି ଶୁଣିଛି । ସେ ଯେଉଁ କେଉଁଟି ଟୋକାଟା ଏବେ ସାଇବ ହୋଇ ଫେରିଛି, ସେ ଆଜି ସନ୍ତୋଷବେଳେ, ଗଉରୁ ଭାସିବାର ଦେହରେ ହାତ ମାରି ଦେଇଥିଲା । ପଶ୍ଚିମକବାଟେ ତାକୁ ପାଞ୍ଚଟଙ୍କା ଜୋରିମାନା କଲେ । ସେ କହିଲା, “କେଜାଣି ଏ ଦୋଷ ଆଉଥରେ ହୋଇଯିବ, ଆଉ ପାଞ୍ଚଟଙ୍କା ରଖିଥାଅ ।” ଟୋକାଗୁଡ଼ିକ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟକ ହୋଇଗଲେ ; ଆଗରୁ ସଦ୍‌ଜୋରିମାନା ଦେବୁ ପାଖରେ ଯାହା ଅଛି ସବୁ ଦେ ବୋଲି ତା ପକେଟରୁ ସବୁତକ ଟଙ୍କା ବାହାର କରୁ କରୁ ଚାଲିଯାଇ ଯାଇଲେ । ପଶ୍ଚିମକବାଟେ ଦୋଷୀର ପକ୍ଷରେ ବାହାର ତା’ର ସବୁତକ ଟଙ୍କା ତାକୁ ଫେରାଇ ଦେଲେ ଓ ତାକୁ ସଭାରେ ମୁଣ୍ଡିଆ ମରାଇଲେ ।”

ଦାସେ କହିଲେ, “ମୁଣ୍ଡିଆ ମାଇଲ କି ? ଗାଁରେ ରହୁ ହେବ ନାହିଁ କାହିଁକି ? ଏଠାରେ ତ ଦୋଷୀ ତା’ ମନକୁ ମୁଣ୍ଡିଆ ମାରୁଛି । ଦୁଇାରେ କ’ଣ ହେଉଥିଲା ବୋଲି କାଲି ଶୁଣୁଥିଲୁ ?”

ପଶ୍ଚିମକବାଟେ ସାଙ୍ଗେ ସାଙ୍ଗେ ଲେଉଟି ପଡ଼ି କହିଲେ, “ହୁଁ ! ହୁଁ ! ପଡ଼ିବଟି କୁଳୁଆଁ ବାବୁ ! ଭବ ତ ଯାଇ ସାହେବଙ୍କ ବିବଙ୍କ ପାଖରେ ପହଞ୍ଚିଲୁ, ସେଠୁ ? ମୁଁ ଏଇ କଥା ଭାବି ଭାବି ଆସୁଥିଲି । ଛତର କେଉଁଟି ଟୋକାଟା ମନଟାକୁ ବିଗଢ଼ି ଦେଲା ।”

ମୁଁ ପଡ଼ିବାକୁ ଲାଗିଲି, ତାରର ଆତ୍ମବୁଝା—

“ଉଦ୍‌ମହଲାକୁ ଦେଖିଲାମାତ୍ରେ ମୁଁ ଜାଣି ପାରିଲି, ସେ ସାହେବଙ୍କ ସାହେବାଣୀ । ସ୍ତ୍ରୀକୁ ପୁଣି ସେ ଚାହୁଁ ନାହାନ୍ତି ! କେତେ ମୁଦର ତେହେରା, ଭୟରେ, ଆତଙ୍କରେ ଆଖି ଯୋଡ଼ିକ ହରଣୀ ଆଖି ପରି ଛନ ଛନ, ନାକ ଆଡ଼କୁ ଡଳି ହୋଇ ରହିଛି । ଓଠ ଦୁଇଟି କମ୍ପି ଉଠୁଛି, କ’ଣ ଗୋଟେ କହିବାକୁ । ମୁଁ କିଛି ନ କହି ତାଙ୍କ ପାଖକୁ ଲାଗି ସୋଫାରେ ବସିପଡ଼ିଲି ଓ ନ ଜାଣିଲା ପରି ତାଙ୍କ ଗୋଡ଼ରେ ହାତ ମାରିଦେଲି । ସେ ମୋତେ ଜାକ ପକାଇ ପାଞ୍ଚ ମିନିଟ୍ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ତୁମ ରହ କହିଲେ, ‘ମୋ ବିଷୟରେ କ’ଣ ସିଦ୍ଧାନ୍ତ କରନ୍ତୁ ? ମୋତେ ଚାଲିଯିବ ଦିନ ଏମିତି କଲବଲ କରିବ ନାହିଁ, ମୋ ସୁନାଭଉଣୀଟି ପସ !’

“ଏ କଥାର ମର୍ମ ବୁଝିଲେ ବି ପ୍ରତିବାଦ କଲି, ‘ମୋତେ ଏମିତି କାହିଁକି କହିଛନ୍ତି ? ମୁଁ ତ ଆସିଛି ଆପଣଙ୍କ ସାହାଯ୍ୟରେ ନିଜର ସଦ୍‌ଗତ ପାଇଁ ! ମୋତେ ଆପଣଙ୍କର ଭଉଣୀ ବୋଲି ଗ୍ରହଣ କରନ୍ତୁ । ମୋର ଅଳି ଏତିକି ।’

“ମେମ୍ ସାହେବଙ୍କ ମୁହଁ ମୁହଁ ଗୈ ତମତମ ହୋଇଗଲା । ସେହେତୁ ପୁଣି ତାଙ୍କ ବଜାକୁଣୀ ମନ ମୋ ପ୍ରତି ସୌହାର୍ଦ୍ଦ୍ୟରେ ପୁରଗଲା । ସେ ମୋତେ ଜାକଧରି କହିଲେ,

‘ତୋତେ ଦେଖିଲ ବେଳୁ ଭଉଁଶୀ ବୋଲି ଗ୍ରହଣ କରିଛୁ ମ ; କିନ୍ତୁ ମୋଠାରୁ ଶ୍ରୀ ଭୂଟି-
ଯାଇଛି । ମୁଁ ପ୍ରଥମେ ଏଠିକୁ ଆସିଲ ବେଳେ ସ୍ୱାଙ୍କ ପୁଅ ଭୂଟିଙ୍କୁ ମୋର ବଡ଼ ନାମ
ବୋଲି ମାନ୍ୟ ଦେଖାଇଥିଲି । ସ୍ୱାଙ୍କର ସମସ୍ତ ସଫର୍କି ତାକୁ ଅର୍ପିଦେବାକୁ ବସି, ଜୀବନ
ତମାମ ତାଙ୍କର ଦାସୀ ହେବାକୁ କହିଥିଲି । କିନ୍ତୁ ମାଲକନିଆ ମନ କ’ଣ ଖାଲି ପେଟକୁ
ଖାଇଲେ ବୋଧ ହୁଏ ? ସେ ମୋତେ ଧଦେ କିଛି ନ କହି ଗଢ ଅଧରେ କୁଆଡ଼େ
ପଳାଇଲେ ଯେ, ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଟେର ପାଇନାହିଁ । ମୋର ମନେ ହେଉଛି, ତାକୁ ପାଆନ୍ତି କ
ତାଙ୍କର ସାଙ୍ଗରେ କୋଉଠି ମୁଣ୍ଡ ଗୁଞ୍ଜି ରହିଯାଆନ୍ତି ।

“ମୁଁ ତାଙ୍କ ଆଖିକୁ ବଳବଳ କରି ଚାହିଁ ରହିଲି । ସେ କହି ଚାଲିଲେ, ‘ସିନେମାରେ
ହେଉ, ନାଟକରେ ହେଉ, କ ସୁଅଙ୍ଗରେ ହେଉ, ଅଭିନେତ୍ରୀ ହେଲେ ମାଲକନିଆର
ମନରେ ସୁଣ ଧରିଯାଏ । ମୁଁ ଏଠାକୁ ଧକ୍ତଲେ ଆସିଲ ବେଳେ ତୋ’ପରି ଏମିତି ନିଷ୍ଠାପ
ନ ଥିଲି ଲେ ଭଉଁଶୀ ! ମନରେ କେତେ ଲେକକୁ ପତ ବୋଲି ବରଣ କରି ସାରିଥିଲି ;
କାର୍ଯ୍ୟରେ ମଧ୍ୟ କୌଣସି ପୁରୁଷକୁ ଆପଣାର କରନଥିଲି ବୋଲି କହିପାରୁନାହିଁ । କିନ୍ତୁ
ସ୍ୱାଙ୍କର ମୋ ଉପରେ ନଜର ପଡ଼ିଲ ଦିନୁ ଆଶା କରିଥିଲି, ସ୍ୱାଙ୍କୁ କ ଦେବତା ବୋଲି
ପୁଜାକରି ମୋ ପୁର୍ବ ପାପର ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତ କରିବି । କିନ୍ତୁ ତା’ କଣ ହୁଏ ? ପାପ କରିବା ସିନା
ନିଜ ହାତରେ, ପ୍ରଭୁ କୃପା ନ ହେଲେ ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତ କରିବାର ସୌଭାଗ୍ୟ ମିଳିବ
କୁଆଡ଼ୁ ?’

“ତାଙ୍କ ମୁହଁରେ କମିତି ଗୋଟାଏ ଦାସ୍ତ୍ର ଖେଳିଗଲ । ମୋର ମନେ ହେଲ, ଯଦି
ବା ପୁଅ ସ୍ୱାଙ୍କର କିଛି ପାପ ଥିଲ, ତାର ଲେଶ ମାଧ ଆଉ ଏତେବେଳକୁ ନାହିଁ । କେଠା
ତ କହନ୍ତି, ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତ କରିବାକୁ ମନରେ ଆକାଂକ୍ଷା କାରିବାମାତ୍ରେ ମଣିଷ ନିଷ୍ଠାପ ହୋଇଯାଏ ।
ମେମ୍ ସାଇବ ମୋର ଓଠ ଧରି କହିଲେ, ‘ଭଉଁଶୀ ! ମାଲକନିଆଁର ଜୀବନଟା ବୃଥା
ଜୀବନ । ଦେହରେ ପୋଡ଼ପାଡ଼ ମାଇସି ଲକ୍ଷଣ ଫୁଟିଉଠିବା ମାତ୍ରେ ପୁରୁଷଙ୍କର ମନ ହୁଏ,
ପିଲାଂକ ପରି, ଫୁଲଟାକୁ ବୁନ୍ଦୁରୁ ଛିଣ୍ଡାଇ ପକାଇ କେତେକେତା କରି ଗୋଡ଼ରେ ଦଳି
ଦିଅନ୍ତେ । ମୋତେ ଛିଣ୍ଡାଇ ଦେବାକୁ ପ୍ରଥମେ ବସିଲେ ମୋର ଗୁରୁ, ଯେ ମୋତେ ଗୀତ
ଶିଖାଉଥିଲେ । ଧକ୍ତରେ ଯେ ମୁଁ ଲଟପଟ ହୋଇଯାଇଛି ତାହା ପ୍ରଥମ କେଜ ବର୍ଷ ଜଣାପଡ଼ିଲ
ନାହିଁ । ମନ ଉତଳା ହୋଇଗଲ । ବାପାଙ୍କ ମାନସର୍ଯ୍ୟାଦା, ବୋଉର ସ୍ନେହ ସବୁ ଗୋଡ଼ରେ
ଦଳି ଦେଇ ତା’କରି ସାଙ୍ଗେ ବସ୍ତେ ପଳାଇଗଲ । ପାପର ଭାଗ ଯେତକ ବଢ଼ିଲ, ମୋର
ଗୁରୁ, ମୋତେ ଚାକର ପରି ଦିଶିଲେ । ସିନେମାରେ ମାଲକଙ୍କର ସ୍ନେହ ମିଳିବାରେ, ଗୁରୁଙ୍କୁ
ମୋର ଚାକର ପରି ବ୍ୟବହାର କଲି । ସେ ଘରେ ତାଙ୍କର ପିଲି ମାଲପଙ୍କୁ ଛୁଡ଼ି ଯାଇଥାନ୍ତି,
ମୋ’ଠାରୁ ହତାଦର ପାଇଲେ ବି ମୋର ହୁକୁମ୍ ତାମିଲ୍ କରିବାରେ ମୋର ବାହାର ଘରେ
ଜୀବନ କଟାଇଦେବାକୁ ଚିଆର ହୋଇଗଲେ । ଆଜି ସେ ହେଲେ ଆନ୍ତେ ! ତାଙ୍କର
ଗୋଡ଼ ତଳେ ପୁଣି ବସି, ମୋର ଅସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଥିବା ବିଦ୍ୟା ପୁଣି କରିଥାନ୍ତି ।’

ମୁଁ ତାଙ୍କ ମୁହଁକୁ ସେମିତି ଚାହିଁ ରହିଥାଏ । ପ୍ରତି ପଦ କଥା କହୁ କହୁ ସେ ମୋ ମନରେ ଉଚ୍ଚତର ଆସନକୁ ଉଠାନ୍ତି । ସେ ପୁଣି କହିଲେ, ସିନେମାରେ ଅଭିନେତ୍ରୀକୁ ଆଜିକାଲିର ସମାଜରେ ଯେଉଁ ସମ୍ମାନ ମିଳୁଛି, ତା ମୂଳରେ ବିଦ୍ୟାର ଆଦର ନାହିଁ ବୋଲି ଆଜିକୁ ଚାହିଁଲଣି । ମୋତେ ରାଷ୍ଟ୍ରପତିଙ୍କ ଆଗକୁ ଅଗାଗଲି । ରାଷ୍ଟ୍ରପତି ପ୍ରଶ୍ନ କରି ଦେଲେ ସିନା, ପୁରୁଷର ସ୍ୱଭାବଗତ ଦୋଷ ତାଙ୍କୁ ଗୁଣ ନ ଥାଏ । ସେ ସେ ମୋତେ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ-ପଦକ ଉପହାର ଦେଲେ ତାହା ନୃତ୍ୟଗୀତ ବା ଅଭିନୟରେ ମୋର ଚ୍ୟୁତ୍ୱି ପାଇଁ ନୁହେଁ । ଆଜି ଜାଣୁଛି, ସେ ପୁନା କରୁଥିଲେ ମୋର ଏ ଦେହର ଚେହେରାକୁ, ମୁହଁର ଝଲିକୁ । ତାଙ୍କ ମନର କଥା ମନରେ ସିନା ରହିଗଲା ତାଙ୍କ ବୟସ ଯୋଗୁଁ, ତାଙ୍କ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ଯୋଗୁଁ । ତାଙ୍କର ସେନେଟରୀ ଥିବା ସ୍ୱାକ୍ଷର ତ ଉଦ୍ଦାମ ଯୌବନ ; ମନରୁ, ବଡ଼ ଗୁକର ଲେଖରେ, ନାଗକୁ ପାଦର ଲିଶୁଣୀ ପରି ମନେ କରାନ୍ତି । ଗୋଟିଏ ଅଖିଷିତା ଶୁଦ୍ର କନ୍ୟାକୁ ପତ୍ନୀ ରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରି, ଭ୍ରାନ୍ତ କନ୍ୟାପିତାଠାରୁ ବହୁତ ଟଙ୍କା ପାଇ ବିଲତ ଯାଇଥିଲେ ଆଇ. ସି. ଏସ. ଗୁକର ପାଇବାକୁ । ଗୁକର ମିଳିବାର ବର୍ଷକ ଭିତରେ ଲିଶୁଣୀକୁ ଗୋଡ଼ରେ ଫୋପାଡ଼ି ଦେଇ ନିଜ କ୍ଷମତାବଳରେ ନାଗର ନାଗରୁ ଧର୍ଷଣ କରିବାକୁ ମନ କରାନ୍ତି । ମୋ ବିକୃତ ମନ ବି ତାଙ୍କର ଆଡ଼କୁ ଆକୃଷ୍ଟ ହେଲା, ସମାଜରେ ଆହୁରି ପ୍ରତିଷ୍ଠା ପାଇବାକୁ । ମୁଁ ରେଜିଷ୍ଟ୍ରୀଖାନାରେ ସ୍ୱାକ୍ଷର ଦେଇ ହୋଇ ସ୍ୱାକ୍ଷର ପଢ଼ି ଆସିଲି ଓ ଅଗ୍ନିକୁ ସାକ୍ଷୀ କରି ସେ ସ୍ୱାକ୍ଷର ସହଧର୍ମିଣୀ ହୋଇଥିଲେ ତାଙ୍କୁ ଏ ଘରୁ ନିକାଲିଦେଲି ।

“ମୁଁ କହିଲି, ‘ତୁମର ଦୋଷ କ’ଣ ଦିଏ ? ତୁମେ ତ ତୁମ ସଉତୁଣୀଙ୍କର ଦାସୀ ହୋଇ ରହିବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରୁଥିଲ ?’ ସେ କହିଲେ, ‘ଏଇଲେ ସିନା ସେମିତି ଲାଗୁଛି । ପ୍ରକୃତରେ ଯଦି ମୋର ତାଙ୍କ ପ୍ରତି ସଦ୍‌ଭାବ ଥାନ୍ତା, ତେବେ ସେ ମୋତେ ଲାଗି ପଳାଇ ଯାଇଥାନ୍ତେ କାହିଁକି ?’ ମୁଁ କହିଲି, ‘ସେ ତ ମକଦ୍ଦମା କରୁଥିଲେ, ତାଙ୍କ ଅଧିକାର ଫେରି ପାଇଥାନ୍ତେ ?’ ଦିଏ ଦୀର୍ଘନିଃଶ୍ୱାସ ଗୁଣ କହିଲେ, ‘ଭଉଣୀ ! ମକଦ୍ଦମାରେ ଜିଣିଲେ କ’ଣ ନାଗର ଅଧିକାର ଫେରିଥାଏ ? ଧେଟକୁ ଦାନା ହୁଏତ ମିଳିଥାନ୍ତା ! କିନ୍ତୁ ମନ ମରଗଲେ ଧେଟର ଦାନା କ’ଣ ଜାଣୁଁ ହେବ ? ମୋତେ ବି ଏବେ ଜଣେ ସହାନୁଭୂତି ଦେଖାଇ କହି ଯାଇଛି ସ୍ୱାକ୍ଷର ନାଁରେ ମକଦ୍ଦମା କରିବାକୁ, କିନ୍ତୁ ତା’ ମୁଁ ପାରିବି ନାହିଁ । ଯାହାକୁ ଦିନେ ଦେବତା ବୋଲି ଏ ପାପ ମନରେ ଆନ ଦେଇଥିଲି, ମକଦ୍ଦମା କରି ତାଙ୍କୁ ସମାଜରେ ଲୁଚିତ କରିବି ? ନାହିଁ ଭଉଣୀ ! ତା’ ମୁଁ ପାରିବି ନାହିଁ । ତୋ’ ଗୋରେ ଏବେ ତାଙ୍କର ମନ ଲାଗିଛି । ତୁ ତାଙ୍କୁ ସୁଖ ଦେ । ମୁଁ ତୋତେ ଆଶୀର୍ବାଦ କରିବି । ଭଗବାନ ତୋର ମଙ୍ଗଳ କରିବେ । ମୋର ବଡ଼ ସଉତୁଣୀ ମୋତେ ଏଇ ଆଶୀର୍ବାଦ ଦେଇଥିଲେ ।’ ମୋ ମନ ବିଦ୍ରୋହ ହୋଇ ଉଠିଲା । ମୁଁ କହିଲି, ‘ତମେ କଣ ବିଚାରୁଛୁ, ନିଆଁରେ ପତଙ୍ଗ ପୋଡ଼ି ମଲପରି, ଆମେ ପୁରୁଷର କାମନାରେ ନିଜକୁ ଝାସ ଦେବା ?’ ସେ କହିଲେ, ‘ନାଗର ତ ସେଇଥିରେ ଆନନ୍ଦ, ନିଆଁରେ ପତଙ୍ଗର ଯେପରି ।’ ମୋ ମନ ମାନ୍ଦଳ ନାହିଁ । ତାଙ୍କ ମନରେ ପତ୍ନୀର ଭାବ । କିନ୍ତୁ ମୁଁ ଏ ସାଇକଲର ପତ୍ନୀ ହେବି ? ଅସମ୍ଭବ ! ମୋ ଜେଠାଙ୍କୁ

ସେ ମାରିଛନ୍ତି ବୋଲି ମୋ ମନରେ ବିଶ୍ୱାସ ଦୃଢ଼ତର ହେଲା । କିନ୍ତୁ ସାଇବକଙ୍କ ପ୍ରତି ମୋ ମନରେ ଯେତେକ ଘୃଣା ହେଉଥାଏ, ଏ ନାରୀ ମୁଣ୍ଡିଟି ପ୍ରତି ମନରେ ସେତେକ ଭକ୍ତି ଜାତ ହେଉଥାଏ । ସାହେବଙ୍କ କୋଠିରେ ବନ୍ଦୀ ହୋଇ ରହି, ସବୁବେଳେ ମୋ ଅସହାୟ ଅବସ୍ଥା କଥା ବିଚାରି, ମୋ ମନ ଯାହା ଦବିଯାଉଥିଲା, ମେମସାହେବଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ପରିଚୟ ଓ ଆଳାପ ହେବାରେ ତାହାର ପରିବର୍ତ୍ତନ ହେଲା । ମୋ ମୁହଁରୁ ଅବସାଦ ବହୁମାତ୍ରାରେ ଦୂର ହୋଇଗଲା ଓ ତାହାର ସ୍ମରଣା ମୋ ମୁହଁରେ ଦିଶିଲା । ମୁଁଦର୍ପଣରେ ମୋ ମୁହଁ ଦେଖି ମୁଁ ଏହା ବାରି ପାରିଲି । ଗୁଳିଗୁଣୀ ବୁଢ଼ୀ ଦିନେ ମୋ ମୁହଁକୁ ଗୁଣ୍ଠି ବିଷାଦ ସଙ୍ଗେ ଆନନ୍ଦ ମିଶା ସ୍ୱରରେ ମୋତେ କହିଲା, ‘ଆଲୋ ମା, ଆମ ଦେଶରେ ଲୋକେ କହନ୍ତି, ଦଳବ ଦଉଡ଼ି ମଣିଷ ଗାଈ, ଯେଣିକି ଓଟାରି ତେଣିକି ଯାଇ । ମନଟାକୁ ବୁଝାଇଦେଲୁ, ଭଲ କଲୁ । ଆମେ ମାଇପି ଲୋକ, ଯେତେବେଳେ ଯାହା ସୁଖ ଦୁଃଖ ଆସୁଛି, ମୁଣ୍ଡେଇପିବା ଭଲ ।’ ଏ କଥାର ଅର୍ଥ ମୁଁ ବୁଝିଲି, କିନ୍ତୁ ପ୍ରତିବାଦ କଲି ନାହିଁ । ଛମେ ସାହେବଙ୍କ ପ୍ରତି ମୋର ଘୃଣା କମିଗଲା । ମେମସାହେବଙ୍କୁ ତ ମୋ ମା ପେଟର ଭଉଣୀ ବୋଲି ଭାବିଥାଏ । ତାଙ୍କର ମନ୍ଦ ପାଞ୍ଚନ୍ତୁ କିପରି ? ସେ ମୋର ଭିତରେ ବୋଲି ଭାବିବା ବେଳୁ ତାଙ୍କ ପ୍ରତି ମୋର ମମତା ବଢ଼ିଲା । ସେ ମୋ ଜେଠାଙ୍କ ପ୍ରତି ଯେଉଁ ଅପରାଧ କରିଛନ୍ତି ବୋଲି ମୋର ଧାରଣା ହୋଇଥିଲା ତାହା ଛମେ ଅପସରିଗଲା । ମୋର ମନରେ ହେଲା, ଅମର ଯେଉଁ ସବୁ ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା ହୋଇଛି ତାହା ଆମ ପୁଞ୍ଜ କର୍ମର ଫଳ । ଭଗବାନଙ୍କଠାରେ ଅଳି କଲି, ସାହେବଙ୍କର ମନ ବଦଳୁ, ସେ ମୋ ନାମଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ପୁଞ୍ଜପରି ଚଳନ୍ତୁ । ନାନା ମୋର ଭବିଷ୍ୟତର ବାଟ କରିବେ ।

ଏକ ବିଚାର ମୋ ମନରେ ଯେତେ ଦୃଢ଼ ହେଲା, ସାହେବଙ୍କ ପ୍ରତି ମୋର ବ୍ୟବହାର ସେତେକ ବଦଳିଲା । ସେ ଦିନକୁ ଅରେ ଦୁଇଅର ମୋ କୋଠାକୁ ଆସି ମୋର ଭଲ ମନ୍ଦ ବୁଝି ଯାନ୍ତି । ସେ ଆସିଲେ ମୁଁ ଆଗେ ମୁହଁକୁ ଭାରି କରି ରହୁଥିଲି । ସେ ଦିନପଦ ପରୁଣିଲେ ଧନ୍ଦେ ଉତ୍ତର ଦେଉଥିଲି । ଛମେ ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଆଳାପ ହେଲା, ଅରେ ହ’ଅର ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଏକା ଟେବୁଲରେ ଖାଇଲି ; ସେ ବି ମୋ ସାଙ୍ଗେ କଥାବାର୍ତ୍ତା ବେଳେ ମେମ୍ ସାହେବଙ୍କ ସୁଖ ଦୁଃଖ କଥା ପଚାରିଲେ । ମୁଁ ବିଚାରିଲି, ବୋଧହୁଏ ଏ ଦୁହିଁକର ମିଳାମିଶା ନିକଟରେ ହୋଇପିବ । ଏଇ ଆଶାରେ ମୁଁ ସାହେବଙ୍କ ସଙ୍ଗେ କେତେବେଳେ କମିତି ଟିକିଏ ରହସ୍ୟ ବି କରାଏବ, ଶାଳୀ ବୋଲି ।

“ସାହେବ, ମେମ୍ ସାହେବଙ୍କ ବିଷୟରେ ଭଲ କଥା କିଛି କହିଲେ ମୁଁ ମେମ୍ ସାହେବଙ୍କୁ କହିଦିଏ ; ମନ୍ଦ କଥା କହିଲେ, ପରିହାସରେ କହୁଛନ୍ତି ବୋଲି ବିଚାରି ତା’ର ଭଲ ଅର୍ଥ କରି ଦିଅ । ମେମ୍ ସାହେବ ମୋଠାରୁ ସବୁ ଶୁଣି ‘ଯେତେବେଳେ ଗନ୍ଧାର ହୋଇ ଯା’ନ୍ତି, ମୋତେ ଜର ମାଡ଼େ । ମୁଁ ବିଚାରେ, ସେ ବୋଧହୁଏ ମୋତେ ସନ୍ଦେହ କହୁଛନ୍ତି । ଯେତେବେଳେ ସେ ଟିକିଏ ହସହସ ହୋଇଯାନ୍ତି, ମୋତେ ଭାରି ଆନନ୍ଦ ଲାଗେ । ମୁଁ ବିଚାରେ, ବୋଧହୁଏ ଭିତରକ ଅନୁଗ୍ରହରୁ ମୋ କାମନା ପୂରଣ । ମେମ୍

ସାହେବଙ୍କ ମୁହଁରେ ହସ ସବୁବେଳେ ଲାଗି ରହିବ । ହସହସ ହେଲେ ତାଙ୍କ ମୁହଁ ଚାରିପଟା ସୁନ୍ଦର ହୋଇଯାଏ ସତେ !

“ସେ ଦିନ ସନ୍ଧ୍ୟାବେଳକୁ ମୁଁ ମେମ୍ ସାହେବଙ୍କ ପାଖେ ଯାଇ ବସିଲି ରାତି ଦଶଟା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ । ତାଙ୍କ ମନରେ ସୁଖ ନଥାଏ । ସେ ସବୁଦିନ ପରି ମୋ ସଙ୍ଗେ ଆଲାପ ନକରି ଗୁମ୍ ହୋଇ ବସି ରହିଥାନ୍ତି । ତାଙ୍କ ମନ ଆନମାନ କରିବାକୁ ମୁଁ ସାନଭଉଣୀ ପରି କେତେ ବାଆଁ ରାବାଆଁ ରି କଲି, କିନ୍ତୁ ଫଳ ହେଉନଥାଏ । ଦୁହେଁ ଏକ ସଙ୍ଗେ, ଏକ ଆଲୀରୁ ଖାଇଲୁ । ମୋତେ ଖୁଆଇବା ପାଇଁ ସେ ନିଜ ପାଟିକୁ ଚୁଟା ନେଉଥାନ୍ତି ମାତ୍ର । ସବା ଶେଷରେ ମୋତେ କହିଲେ, ‘ଭଉଣୀ ! ଦୋଦୋ ପାଖ ହୋଇ ରହିବାରୁ ଦିନଗୁଡ଼ାକ ସରୁ ନାହିଁ । ମୋ ବିଷୟରେ ଶୀଘ୍ର ଗୋଟାଏ କିଛି ଫଇସଲ କର । ତୋ’ର ସୁଖରେ ମୁଁ ଅନ୍ତରାତ୍ମ ହେବାକୁ ଚାହୁଁନାହିଁ । ମୋ ଦୁଃଖରେ ମୋତେ ଯିବାକୁ ଦେ ।’

“ମୋ ମନ ବିଦ୍ରୋହୀ ହୋଇ ଉଠିଲା । ମୁଁ ଅଭିମାନରେ ଫୁଲୁଫୁଲି କାନ୍ଦି ପକାଇ ମୋ କୋଠରୀକୁ ଯିବାକୁ ବାହାରିଲି । ସେ ମୋ ମୁହଁକୁ ଚାହିଁଥିଲେ ଶେଷ ଧକ କହି ନଥାନ୍ତେ ବୋଧହୁଏ । ମୁହଁକୁ ତଳକୁ ଯୋଡ଼ି ସେ କହିଲେ, ‘ଆଜି ରାତିରେ ସାହେବଙ୍କୁ କହି କାଲି ସକାଳୁ ମୁଁ ଏ ଜେଲଖାନାରୁ ଯେପରି ମୁକ୍ତ ହେବ ତା’ର ବ୍ୟବସ୍ଥା କର । ମୋ ପୁନା ଭଉଣୀ ପସ !’ ଦୁଃଖ ସଙ୍ଗେ ମୋ ମନରେ ଭାରି ଭାଗ ହେଲା । ସେ ମଧ୍ୟ ତେବେ ବିଶ୍ୱାସ କରନ୍ତି, ସବୁ ଦିନ ରାତିରେ ମୁଁ ସାହେବଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ରହେ ! ସ୍ୱାକ୍ଷ ପ୍ରତି ଯେଉଁ ଶ୍ରଦ୍ଧା ହୋଇଥିଲା, ତାହା ସମ୍ଭଲେ ନଷ୍ଟ ହେଲା କି ନାହିଁ କେଜାଣି ? ସମୁଦାୟ ଭାଗ ଯାଇ ସାହେବଙ୍କ ଉପରେ ପଡ଼ିଲା । ସେ ମୋର ଯେଉଁ ଅନିଷ୍ଟ କରୁଛନ୍ତି ତାହା ବିକଟାଳ ରୂପ ଧରି ମୋ ଆଗରେ ଠିଆ ହେଲା । ମୁଁ ତମତମ ହୋଇ ଉଠି ଆସିଲି ।

“ମୋ କୋଠରୀରେ ଆସି ପହଞ୍ଚିଲବେଳକୁ ବୁଢ଼ୀ ଚାକରାଣୀ ମୋତେ ଡାକିବାକୁ ମେମ୍ ସାହେବଙ୍କ କାମରୁ ଆଡ଼କୁ ମୁହଁଆଇଥାଏ । ସେ ମୋତେ ଦେଖି କହିଲା, ‘ମା ! ସେଆଡ଼େ ଏତେଗୁଡ଼ାଏ ବେଳ ରହିଲ କାହିଁକି ? ସେ ଏଣେ ଗୋଟାକ ସାଗୁଟା ହେଲେଣି । ମୋତେ ଏଇଲେ କହିଥିଲେ, ସେ ନୀତନେବାଲା ସଙ୍ଗେ ଏତେ ଆଲାପ କରିବାକୁ ମୁଁ ତୁମକୁ ଗୁଡ଼ୁଡ଼ୁ କାହିଁକି ? ଏ ସାହେବଟା ବାସ୍ତା ହାତୀ ପସ ! ସ୍ୱାକ୍ଷ ଏମିତି ବିଗାଡ଼ନା । ସେ ବିଚାରିଲେ ତୁମକୁ ରାଜାରାଣୀ କରିଦେବ, ବିଚାରିଲେ ମାଟିରେ ଲେସିଦେବ । ମୋ ମା’ଟି ପସ ! ସବୁ ଆଡ଼କୁ ଦେଖି ଚାହିଁ ଚଳ ।’

“ମୋ ମନରେ ଯେଉଁ ଭାଗ ଘୋଟିଥିଲା ତାହା ଆହୁରି ଜମାଟ ବାନ୍ଧିଲା । ମୁଁ ଦୁମ୍ ଦୁମ୍ ହୋଇ ବସି କୋଠରୀରେ ପଶିଯାଇ ଦେଖିଲି, ସାହେବ ସୋଫା ଉପରେ ବସି ଗୋଟାଏ କ’ଣ କହି ପଡ଼ୁଛନ୍ତି । ତାଙ୍କ ପାଖରେ ଗୋଟିଏ ଗ୍ରେଟ୍ ଟେବୁଲ ଉପରେ ସୋଫା ଓ ମଦ ବୋତଲ ଦୁଇଟା ଥୁଆ ହୋଇଛି । ତା’ ପାଖରେ ଗୋଟାଏ ଗ୍ଲାସ । ସେ ମୋତେ ଚାହିଁ ଦେଇ, ଭିତରର ଅସହସ୍ତୁ ତାକୁ ଚାହିଁ ରଖି କୁହନ୍ତି ମୁଁ ହସ ହସି କହିଲେ, ସଖୀଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଆଲାପ କରିବାରେ ଗୁଡ଼ାଏ ସମୟ କଟାଉଛି । ଆସ, ଆସ । ଏହା କହି ସେ ସୋଫାର

ଗୋଟାଏ କଡ଼କୁ ଘଷୁଯାଇ ମୋ ପାଇଁ ଜାଗା କଲେ । ମୁଁ କହୁ ଉତ୍ତର ନ ଦେଇ ଅଲଗା
ଗୋଟିଏ ଚଉକ ଉପରେ ବସି କୈଫିୟତ୍ ଦେଲି, ‘ଏକୂଟିଆ ଲଗୁ ହୁ ବୋଲି ତାଙ୍କ
ପାଖକୁ ଯାଏ ।’

‘ସେ କହଲେ, ‘ଏକୂଟିଆ ଲଗିଲେ, ମୋ ପାଖକୁ ଆସ । ଯେଉଁ ଘୋଡ଼ା ଜଣି
ଧାବନ ନାହିଁ ବୋଲି ଜାଣୁଛ, ତା’ ଉପରେ ବାଜି ରଖିବା ମୂର୍ଖତା ମାତ୍ର । ଗୋଟାଏ ଭଲ
କରି ସେ ଦାଗଟାକୁ ଆଣି ଘରେ ପୁରାଇଥିଲ । ସେ ଶତଶଯ୍ୟାର ନାୟିକା । ଗୁରୁ କରୁ କରୁ
ଯେଉଁ ଲୋକଟାକୁ ସେ ପତି କରୁଥିଲ ସେ ଏବେ ଏଇ ଦିଲ୍ଲୀର ରାଜସିନା ହୋଟଲରେ
ରୁକିବ କରୁଛି । ତା’ ଠାରୁ ସ୍ଵାର ସବୁ ଗୁଣଗ୍ରାମ ମୁଁ ଜାଣିଲ ଦିନୁଁ, ସ୍ଵାର ମୁହିଁ ଦେଖିବି
ନାହିଁ ବୋଲି ସ୍ଥିର କରିଛି । ତୁମ ପରି ନାଶ ଯାହାର କରଗତ ସେ ସ୍ଵେ ଖାନ୍ନାକୁ ବା
ପରୁଣିବ କାହିଁକି ?’

‘ମୋର ତାଙ୍କୁଠାରୁ ତଳିଆ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପାତଗଲ । ମୁଁ ସମ୍ଭାଳି ନ ପାରି ଉତ୍ତର
ଦେଲି, ‘ଆଉ ଯେଉଁ ଲୋକ ସ୍ଵୀମାନଙ୍କୁ ଫୁଲପରି ଶୁଣି ସାରି ଗୋଡ଼ରେ ଦଳିଦିଏ, ତା’କୁ
ସ୍ଵୀଲୋକ ପରୁଣିବେ ବୋଲି କାହିଁକି ମନେ କରୁଛନ୍ତି ?’

‘ସେ ହସି ହସି କହଲେ, ‘ବେଶ୍ ସାହସ ତ ! ତୁମର ସାହସକୁ ମୁଁ ଭାରିପ୍ କରୁଛି ।
ସ୍ଵୀ ଜାତରେ ଏଇଭଳି ସାହସ ମୋତେ ପୁଣି ଲାଗେ ।’ ମୁଁ ଜବାବ୍ ଦେଲି, ‘ଯଦି ଆପଣଙ୍କୁ
ମୋର ସାହସ ପୁଣି ଲାଗୁଛି, ତେବେ ମୋର ଏତକ ମାତ୍ର ଅନୁରୋଧ, ଆପଣ ଅନୁଗ୍ରହ କରି
ମୋତେ ଏ ସ୍ଥାନରୁ ମୁକ୍ତ କରନ୍ତୁ ।’ ସେ କହଲେ, ‘କୂଆଡ଼େ ଯିବ, ଶୁଣି ପାରିବ ? ମୁଁ ତ
ଜାଣେ ତୁମର ନିଜର ହୋଇ ଏଠାରେ କେହି ନାହାନ୍ତି ।’

‘ମୁଁ କହୁଲି, ‘ଯାହାର କେହି ନାହାନ୍ତି ସେ ଏଠାରେ ବା ରହିବ କାହିଁକି ?’ ଏଠାରେ
ଯାହାର ସମସ୍ତେ ଅଛନ୍ତି, ଯାହାର ଏଠାରେ ରହିବାର ଅଧିକାର ଅଛି, ସେ ତ ଏଠାରେ
ରହିବାକୁ ଚାହାନ୍ତି ନାହିଁ ! ମୁଁ ରହିବି କାହିଁକି ?’

‘ସାହେବ ହୁଁ ବୋଲି କହି ଟିକିଏ ତୁନି ହେଲେ । ତା’ପରେ ଠିଆ ହୋଇ ପଡ଼ି
ମୋ ଆଡ଼କୁ ଦୁଇ ପାହୁଣ୍ଡ ଅଗ୍ରସର ହୋଇ କହଲେ । ମୁଁ ବି ଠିଆ ହୋଇ ପଡ଼ିଲି । ସେ
କହଲେ, ‘ତାରା ଦେବୀ ! ତୁମେ ନାଶ । ମୁଁ ଭଲ କରି ଜାଣିପାରୁଛି ତୁମେ ସାଧାରଣ ନାଶ-
ଫଠାରୁ ଢେର ଉଚ୍ଚରେ—ରୂପରେ ଓ ଗୁଣରେ । ତୁମ ଅଖିର ତେଜକୁ ଡରି ମୁଁ ମୋର
ମନର ନିବେଦନ ଏ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କରିପାରିନାହିଁ । ଆଜି କିନ୍ତୁ ମୋର ମନର କଥା କହିବି
ବୋଲି ମୁଁ ଏଠାରେ ଦୁଇ ପଶ୍ଚା ହେଲୁ-ଆସି ଅପେକ୍ଷା କଲିଣି । ତୁମେ ମୋର ନିବେଦନ
ଗ୍ରହଣ କର । ମୁଁ ତୁମର ଅଯୋଗ୍ୟ ହେବି ନାହିଁ । ତୁମ ପ୍ରତି କୈଫିୟି ଅସତ୍ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଥିଲେ
ମୁଁ ଆଜି ଯାଏଁ ତୁମ୍ଭା ହୋଇ ରହି ନ ଥାନ୍ତି । ମୋର ଏ ଘରର ଶ୍ରୀ ତୁମେ ତ ଫେରାଇ
ଆଣି ପାରିବ ବୋଲି ମୋର, ତୁମକୁ ଦେଖିଲ ଦିନୁଁ ଧାରଣା ହୋଇଛି ।’ ଏହା କହି ସେ
ମୋ ଆଡ଼କୁ ଆଗେଇ ଆସି ମୋତେ ଜାକ ପକାଇବାକୁ ବସିଲ ବେଳକୁ ମୁଁ ଫୁଲ ହାତରେ
ଖୁବ୍ ଜୋରରେ ତାଙ୍କ ଗୁଡ଼କୁ ଧକ୍କାଟାଏ ଦେଲି ଓ ମୋର ହାତର ଜୋର ପିଛୁଡ଼ି

ମାରିବାରେ, ଧଡ଼କନ ମୋର ଚଉକ ଉପରେ ପଡ଼ିଗଲା । ସେ ଚିତ୍ ହୋଇ ଠେଙ୍ଗା ପରି ପଡ଼ିଗଲେ ଭୂଇଁରେ । ଯେଉଁ ସାନ ଟେବୁଲରେ ମଦ ଥୁଆହୋଇଥିଲା ତାହାର ଆଂଶରେ ତାଙ୍କର ମୁଣ୍ଡ ପିଟି ହୋଇଗଲା ; ଟେବୁଲ ଅଣେଇ ହୋଇ ମଦ ଓ ସୋଡ଼ା ବୋତଲ ଦୁଇଟା ତଳେ ପଡ଼ି ଭଙ୍ଗି ଗଲା । ମୁଁ କାବା ହୋଇ, ଉଠିବାକୁ ସାହସ କରି ପାରିଲି ନାହିଁ ।

“ସେ କିନ୍ତୁ ଧଡ଼ପଡ଼ ହୋଇ ଉଠିପଡ଼ି ମୋ’ ପାଖେ ଆସି ଠିଆ ହେଲେ, ତାଙ୍କ ମୁଣ୍ଡ କଟିଯାଇ ରକ୍ତ ବାହାରୁଥାଏ । ମୋର ଦୟା ହେଉଥିଲା, କ୍ଷମା ମାଗିଥାନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ସେ ଆସି ମୋ ଆଗରେ ଠିଆ ହୋଇଯିବାରୁ ମୋତେ ଏତେ ଭୟ ହୋଇଗଲା ଯେ ମୁଁ ଧାଟି ଫିଟାଇ ପାରିଲି ନାହିଁ । ସେ ମୋ ଉପରକୁ ଝୁଙ୍କି ପଡ଼ି ମୋର ଦୁଇ କାନ୍ଧରେ ହାତ ରଖି ମୋତେ କହିଲେ, ‘ତୁମେ ଯେଉଁ ବ୍ୟବହାର କଲ ତାହା ଅନ୍ୟ କେହି କରୁଥିଲେ ତାହା ପାଞ୍ଜିରୁ ଯାଇଥାନ୍ତା । କିନ୍ତୁ ମୁଁ ଜାଣେ ପ୍ରାଣୀଜଗତରେ ପ୍ରଣୟର ପୁଣ୍ୟର ଏଇପରି ସଂସର୍ଗରେ ଆତ୍ମପ୍ରକାଶ କରେ । ତୁମେ ଯାହା କଲ ସେଥିରେ ମୋର ତୁମପ୍ରତି ଶ୍ରଦ୍ଧା ଆତ୍ମର ବଢ଼ିଯାଇଛି ।’ ତା’ପରେ ସେ ମୋର ଖୁଆ ମୁଲ ଧରି ମୋତେ ଚଉକରୁ ଉଠାଇ ଠିଆ କରିଦେଲେ ଓ ମୋ ମୁହଁରେ ମୁହଁ ଦସିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କଲେ । ମୁଁ ବାସ୍ତାବୀ ହୋଇ ତାଙ୍କ ଗାଲରେ ଖୁବ୍ ଜୋରରେ ଚାପୁଡ଼ାଏ ପକାଇଲି । ସେ ଖୁବ୍ ଚଟିଯାଇ, ‘ରାକ୍ଷସୀ’ ବୋଲି ଚିତ୍କାର କରି ମୋତେ ନେଇ ସୋଫା ଉପରେ ପକାଇଦେଇ ମୋ ଉପରେ ପଡ଼ିଗଲେ । ମୁଁ ତାଙ୍କର ମୁହଁ ଓ ହାତକୁ ଦୁଇ ହାତରେ ରାମ୍ପି ଡ଼ି ପକାଇଲି ଓ ତାଙ୍କ ବାହାକୁ ଜୋରରେ କାମୁଡ଼ିଦେଲି । ସେତେବେଳକୁ ବୁଢ଼ି ଚାକରଣୀ ଆସି ମୋ କାମରରେ ପଶିଯାଇଥାଏ ।

“ସାହେବ ସମତ ହୋଇ ଠିଆ ହେଲେ ଓ ମୋତେ ଘୋଷାର ଘୋଷାର ନେଇ ସେଇ କାମରର ପାଖରେ, ଆଉ ଗୋଟି ଗ୍ରେଟ କାମରରେ ପକାଇଦେଲେ । ସେତେବେଳକୁ ମୋର ଶାଢ଼ୀ ଦେହରୁ ଖସିଯାଇଥାଏ । ଦେହରେ ଗୋଟି ଥାଏ ଖାଲି ସାୟା ଓ ବ୍ଲାଇଜ୍ । ମୁଁ ନୋଟ ବଡ଼ାଟା ପେଟରେ ଗୋଟି ପାତଳା ତଉଲିଆରେ ବାନ୍ଧିଦେଇଥିଲି । ସାଇୟା ଉପରେ ତାହା ଟୁମା ହୋଇ ତାଙ୍କ ଆଖିରେ ପଡ଼ିଯିବାରୁ ସେ ଅଟକିଯାଏ କରି କହିଲେ, ‘ମଲ୍ଲିମା ! ଦେଖ, ଦେଖ, ଏ ସମସ୍ତ ସାଧୁ ମାଲକନିଆକୁ । ପେଟରେ ବୋଧହୁଏ ତଳି ଚାରିପାଦର ପିଲ ରହିଲଣି ।’ ମଲ୍ଲିମା ମୋ ଆଡ଼କୁ ଚାହିଁ କହିଲେ, ‘ମା’ଲେ, ଖାନ୍କର କେଡ଼େ ଚାନ୍ଦର ଦେଖ ।’

“ସାହେବ ଦୁକୁମ ଦେଲେ, ଏଇ ପହାନ୍ତିଆରେ ମୋତେ ଗୋଟି ଜରୁର କାର୍ଯ୍ୟରେ ଯିବାକୁ ହେବ । ମୁଁ ଫେରିଲେ ସ୍ତ୍ରୀକୁ ଦେଖିବି । ମୁଁ ଘରେ ତାଲା ପକାଇ ଦେଇ ଯାଉଛି । ସବୁ ଝରକା ବନ୍ଦ କରି ଦେ । ଖାଲି ଭିତରୁ ଗାଧୁଆ ଦରକୁ ବାଟି ଥାଉ । ଏ ଘରେ ଆଉ କ’ଣ ଜିନିଷ ପକ ଅଛି ସବୁ କାଢ଼ି ଥାଣ । ପାଣି ଟୋପେ ବି ଦେବାକୁ ହେବ ନାହିଁ । ଧାଇ-ଖାନା ପାଇପରୁ ପାଣି ପିଇ ବନ୍ଧୁ । ସ୍ତ୍ରୀର ସବୁ ଟାଣପଣ କେତେବେଳ ରହିବ ଦେଖିବା । ବ୍ୟଭିଚାରୀଟାକୁ ମୁଣ୍ଡରେ ବସାଇବାକୁ ବସିଥିଲି !’

“ବାହାରୁ ଦୁଆର କଲା ହେଲ । ମୁଁ ଚଟାଣରେ ସେମିତି ପଡ଼ିଥାଏ । ଶାଢ଼ୀଟା ପାଇଁ ଆଖି ବୁଲାଇଲି । ଏଇ ଘରର ଦୁଆର ମୁହଁରେ ତାହା ମୋ ଦେହରୁ ପୁରୁ ଖସିଯାଇଥିଲା ବୋଲି ଖିଆଲ୍ ଥାଏ । ଦୁଆର ମୁହଁକୁ ଚାହିଁଲି । ବୋଧହୁଏ ଚାକରଣୀଟା ତାକୁ ଗୋଟାଇ ନେଇଯାଇଛି । ଭଲେକଟିକ୍ ଲଜିଟା ଜଳୁଥାଏ । ଉଠି ସର୍କଟିପିବାକୁ ମନ ହେଲ ନାହିଁ । ଘର ନିର୍ଜନ ହୋଇଯିବାରେ ମୋ ପିଲାଦିନ କଥା ମନେ ପଡ଼ିଲା, ବାପା ମା ମନେ ପଡ଼ିଲେ, ଜେଠା ମନେ ପଡ଼ିଲେ, ଭାଷା ମନେ ପଡ଼ିଲା । ଆଖିରୁ ଲୁହ ବୋହୁଯାଉଥାଏ । ମନର ଅବସାଦ ସାଙ୍ଗକୁ ଦେହର କାନ୍ଥ ମିଶି ମୁଁ ନିଶ୍ଚେଷ୍ଟ ହୋଇଗଲି । ଆଖିର ଲୁହ ପୋଛିବାକୁ ବି ହାତ ଚଳିଲା ନାହିଁ । ଏଇଠି କେତେବେଳ ପଢ଼ିବା ପରେ ମୋତେ ନିଦ ହୋଇଗଲା ।

(୧୧)

ସଂଧ୍ୟା ଲାଗିବା ପୂର୍ବରୁ ଦକ୍ଷିଣକବାଟେ ଆସି ପହଞ୍ଚିଥାନ୍ତି । ଦାସେ ଦାଣ୍ଡ ଦୁଆରକୁ ବାହାରି ତାକୁ ଦେଖି ଅନ୍ୟମାନଙ୍କୁ ଡକାଇ ଆଖିବା ସକାଶ ଲୋକ ପଠାଇ ପଠାଇ କହିଲେ, ‘ଅଜି ତ ସମସ୍ତଙ୍କ ଆଗରୁ ଆସି ପହଞ୍ଚି ଯାଇଛୁ ?’

ଦକ୍ଷିଣ କବାଟେ କହିଲେ, ‘କଣ କି ଦାସେ ଆପଣେ ! କାଲି ରାତିଟାଯାକ ମତେ ନିଦ ହେଲା ନାହିଁ । ବିରୁଣ ମାଇକନିଆଁ ଝିଅଟି ଗୋଟାଏ ନିରୁତ୍ତିଆ ଘରେ ତାଲା ବନ୍ଦ ହୋଇ ରହିଲା । ସେଠି ଆମର ପଢ଼ାଟା ବନ୍ଦ କରିଦେବା ଠିକ୍ ହେଲା ନାହିଁ । ଆପଣ ତ ଜାଣନ୍ତି, ପୁରୁଣା ହେଉଣା ଲାଗିଥିବା ବେଳେ ପ୍ରତିଦିନ ଗୋଟାଏ ଭଲ ଠା’ରେ ପୁରୁଣା ବନ୍ଦ ରହେ । ପୁରୁଣାରେ ଯେ ବଡ଼ ପୁରୁଷ ବା ନାରୀ ତାକୁ ଚନ୍ଦ୍ରୀ କର ବା ବନ୍ଦୀ କର ବା ଦୁଃଖରେ ରଖି ପଢ଼ା ବନ୍ଦ କରାଏ ନାହିଁ । କାଲି ସେ କୋଠରୁ ତାର ବାହାରିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପଢ଼ିଥିଲେ ଭଲ ହୋଇଥାନ୍ତା ।’

ଦାସେ ମୁତୁକ ମୁତୁକ ହସି ମୋ’ ଆଡ଼କୁ ଚାହିଁ କହିଲେ, ‘କି, ବାରିବାବୁ ! ଦକ୍ଷିଣ-କବାଟକୁ କୈଫିୟତ ଦିଅ ।’

ମୁଁ ତ ତାର ଜୀବନ କାହାଣୀ ଆଦ୍ୟଗ୍ରାନ୍ତ ପଢ଼ି ସାରିଥାଏ । ଦକ୍ଷିଣକବାଟେ ଜାଣି-ନି ଆନ୍ତି, କିନ୍ତୁ ଆମେ ସମସ୍ତେ ଜାଣିଥାଉଁ ଯେ ତାର ଆମର ଅତି ନିକଟରେ ଅଛି ; କେବଳ ନିର୍ଭୀ କଷ୍ଟ ବ୍ୟତୀତ ଅନ୍ୟ କୌଣସି କଷ୍ଟ ତାହାର ଆପାତତ୍ୟ ନାହିଁ । ତେଣୁ ଦକ୍ଷିଣକବାଟଙ୍କ ଉନ୍ନତୀର କାର୍ଯ୍ୟ ଯଥାର୍ଥ ବୋଲି ବିଚାର ମୁଁ ତାକୁ ଚାହାଣିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କଲି, ‘ଜାଣିଲେ ଆପଣେ ! ତାର ବର୍ତ୍ତମାନ ସିନା ବନ୍ଦୀଶାଳାରେ ଅଛି ବୋଲି ଆପଣ ଭବତ ହେଉଛନ୍ତି, ସେଥିରୁ ମୁକ୍ତ ହେଲେ ସେ ସୁଖ ପାଇବ କି ଦୁଃଖ ପାଇବ, ତା’ କେମିତି ଜାଣିବା ? ସ୍ତ୍ରୀ

ପରେ ଯଦି ସେ ଦୁର୍ଭିକ୍ଷ ହାବୁଡ଼େ ପଡ଼େ ତେବେ ତ ପୁଣି ବିଚାରଣା, ବିଚାରଣା ବନ୍ଦୀ-
ଖାନାରେ ସବୁବେଳେ ପଡ଼ିଥିଲେ ଭଲ ହୋଇଥାନ୍ତା । ସୀତାଙ୍କ କଥା ବିଚାରଣା । ରାମଚନ୍ଦ୍ର
ଆସି ରାବଣକୁ ମାରି ସୀତାଙ୍କୁ ଉଦ୍ଧାର କଲେ ସିନା, ସୀତାଙ୍କର ବା ରାମଙ୍କର କ'ଣ ଦୁଃଖ
ସରିଲା ? ଲଙ୍କାରେ ସୀତାଙ୍କର ଅଗ୍ନି ପରୀକ୍ଷା, ତା'ପରେ ଅଯୋଧ୍ୟାରେ ରାଜରାଣୀ ହୋଇ
କିଛି ଦିନ ରହିବା ପରେ ନିବାସନ ଓ ଶେଷରେ ପାତାଳ ପ୍ରବେଶ ବନାମ୍ ଆତ୍ମହତ୍ୟା ।
ରାମଚନ୍ଦ୍ର ବଣରେ ଯେପରି ଥିଲେ ଅଯୋଧ୍ୟାରେ ତହିଁରୁ କୁ ଅଧିକା ପୁଣ୍ୟ ପାଇଲେ ? ବଣରେ
ସୀତାଙ୍କୁ ହରାଇଥିଲେ ସିନା, ଅଯୋଧ୍ୟାରେ ସୀତାଙ୍କୁ ହରାଇଲେ, ଲକ୍ଷ୍ମଣଙ୍କୁ ହରାଇଲେ ।
ଶେଷ ବେଳକୁ କମ୍ ମନପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇନଥିବ ? ଏସବୁ ବିଚାରଣା, ଅଶୋକ ବନରେ
ସୀତା ଥିବାତ ପୁଣ୍ୟର କଥା ବୋଲି ମନେ ହେଉଛି । ରାବଣ ସମସ୍ତାନେ ସୀତାଙ୍କୁ ରଖିଥିଲା ଓ
ସୀତାଙ୍କୁ ପାଇବେ ବୋଲି ରାମଙ୍କର ବି ଆଶା ଥିଲା ।

ଦକ୍ଷିଣକବାଟେ ତମ୍ଭା ହୋଇ ଶୁଣୁଥିଲେ । କଥା ଶେଷରେ ହୁଁ ବୋଲି ବଡ଼
ପାଟିରେ କହିଲେ । ଦୋଧହୁଏ ରାମଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ଜୀବନ ଇତର ଲୋକର ଜୀବନ ବର୍ଣ୍ଣନା କଲପଣ
କରିବାରୁ ତାଙ୍କୁ ପୁଣ୍ୟ ଲାଗିଲା ନାହିଁ । ଯାହାହେଉ, ସେତେବେଳକୁ ମହାପାତକ, ନାସ୍ତିକ
ଓ ବାହ୍ୟମତ୍ୟ ଇତ୍ୟାଦି ପ୍ରମୁଖ ଆସି ଧର୍ମପ୍ରତିବନ୍ଧୁ ଦାସେ କହିଲେ, “ଏଥର ତାରୁ ବୁଝାନ୍ତୁ
ପଢ଼ନ୍ତୁ ।”

ମୁଁ ଆରମ୍ଭ କଲି—

“ନିଜ ନିଜ କୋଠରେ ମୋ ନିଦ ଭଜିଲ ବେଳକୁ ରାତି କି ଦିନ ଜାଣି ହେଉ-
ନଥାଏ । ଇଲେକ୍ଟ୍ରିକ ଆଲୁଅର ଉତ୍ତମ ତେଜ ଆଖିକୁ କାଟିବାରୁ ଉଠି ତାକୁ ଲିଭାଇଦେଲି ।
ଗୁଣିଆଡ଼ ଅନ୍ଧାର ହୋଇଯିବାରୁ ଜଣାପଡ଼ିଲା ରାତି ସରି ନାହିଁ । ସେଇ ଅନ୍ଧାରରେ ଗାଧୁଆ
ଘରକୁ ଯାଇ ଧୁଆଁଧୋଇ ହେଲି । ସେ ଘରର ଲାଜ ପୁଇଚ୍ କେଉଁଠି, ଅନ୍ଧାରରେ ଜଣା-
ପଡ଼ୁନଥାଏ । ମୋର ବି ଆଲୁଅ ଦରକାର ନଥାଏ । ମୋର ଅର୍ଦ୍ଧ ଉଲଗ୍ନ ଦେହକୁ ନିଜେ
ଦେଖିବାକୁ ମଧ୍ୟ ଲାଜ ମାଡ଼ିଥାଏ ।

“ଅଶ୍ଵାର ନୋଟ୍ ବିଡ଼ାଟା ଫିଟାଇ ପାଇଖାନାରେ ଗଲାଲ ପକାଇବାକୁ ମନ
ହେଲା । ସ୍ଵାଗି ଯୋଗୁଁ ସାହେବ ମୋର କେତେ କଳଙ୍କ ପ୍ରଭୃତ କରିନଦେଲେ ? ପୁଣି
ବିଚାରଣା ଭଲ ହୋଇଛି । ହୁଏତ ଏଇ କଳଙ୍କ ଯୋଗୁଁ ସେ ମୋତେ ଛୁଇଁବାକୁ ଘଣ୍ଟା କର-
ପାରନ୍ତି । ତାଙ୍କ ସ୍ଵେଦରେ ଯେଉଁ ବିପଦର ମୁହଁରେ ପଡ଼ିଥିଲି, ତାଙ୍କ ଘଣ୍ଟାରେ ଯଦି ସେଥିରୁ
ରକ୍ଷା ମିଳେ ତେବେ ଯଥାଲଭ ।

“ଏ ଟଙ୍କାର ବା ଦୋଷ କ'ଣ ? ପାଖରେ ଥିଲା ବୋଲି ସିନା ଜେଜେଙ୍କ ପାଇଁ
ଶହେ ଟଙ୍କା ଡର୍ଜ କଲି । ଭାଗ ଯଦି ପାଗଲା ଗାରଦରୁ ଫେରନ୍ତି ତେବେ ତ ଟଙ୍କା ଉତ୍ତରକାର
ହୋଇପାରେ । ମୁଁ ଯଦି ଏଠାରୁ ମୁକ୍ତି ପାଏ, ତେବେ ପାଖରେ ଟଙ୍କା ଥିଲେ ହୁଏତ ଅଧିକ
ନିରାପଦ ରହିପାରିବ । ସେତେବେଳେ ଜାଣିପାରିନଥିଲି ଯେ, ଅସହାୟ ସ୍ତ୍ରୀ ପାଖରେ
ଯାହା କିଛି ସବୁ ବିପଦର କାରଣ—ରୂପ, ଯୌବନ, ଅଳଙ୍କାର, ଟଙ୍କା ଧରିଯା ସବୁ । ଯାହା

ହେଉ ନୋଟଗୁଡ଼ାକ ସଜାଡ଼ି ଅଣ୍ଟାରେ କନା ପଟିଟା ଟାଣି କରି ଗୁଡ଼ାଇଦେଲି । ପେଟରେ ବୁଲୁଳା ହୋଇ ଯାହା ବାହାରେପଡ଼ିଥିଲା, ତାହା ସାମ୍ବାତଲେ ଲୁଗିଗଲା । ସେମିଜକୁ ଗୁଡ଼ି ଉଠିରେ ଟିକିଏ ହୁଲୁଳା କରି ସଜାଡ଼ିଦେଲି । ମୋତେ ଦେଖି ଅଲଜୁକ ବୋଲି କହିବାକୁ କେହି ନ ଥିଲେ ବି ନିଜ ଦିହକୁ ନିଜେ ଯଥାସମ୍ଭବ ସଜାଡ଼ି ଦେଇ ପୁଣି ଆସି ସେଇ କୋଠାଘାଟିରେ ବସିଲି ।

“ବସୁ ବସୁ କେତେ କଥା ମନେ ପଡ଼ିଲା । ବାପା ମା’କୁ ମନେ ପକାଇ ମନରେ ଯେଉଁ ଛୋଡ଼ ଅସିଲ ସେଥିରେ ପ୍ରତି ଛୋଟ ଛୋଟ କଥା ପାଇଁ ମଧ୍ୟ ଲୁହ ଗଡ଼ୁଥାଏ । ଅଖତ କଥା ସ୍ମରଣ କରିବା ଫଳରେ ବର୍ତ୍ତମାନ ଯେଉଁ ବିପଦରେ ପଡ଼ିଛି ତାହା ବେଶି ବାଧୁନ-ଥାଏ ।

“ଏଇମିତି କେତେବେଳ ଗଲ କେଜାଣି ? ଶେଷରେ ପୁଣି ଗାଧୁଆ ଘରକୁ ଯାଇ ଧୁଅଧୋଇ ହୋଇ ଆସି ବସିଛି, କୋଠାଘର ଏକମାତ୍ର ଜଳାବାଟେ ଗୁକରଣୀ ବୁଢ଼ୀର ଅବାଜ ଅସିଲା, ‘ଅଲୋ, ଟୋଳା, ଆଉ ବସି ସକେଇଲେ କ’ଣ ଫଳ ପାଇବୁ ? ନାଗ ସାପ ଲାଙ୍ଗୁଡ଼ରେ ତ ହାତ ମାଡ଼େ, ବହନରୁ ବଢ଼ିବୁ କେମିତି ? ନେ, ଦାନ୍ତକାଠି ଖଣ୍ଡ ନେ । ଏଇବାଟେ ଗୁ ଟିକିଏ ବଢ଼ାଇଦେବ ପିଇବୁ ।’ ମୋର ଦାନ୍ତ ଘଷିବା ପ୍ରସ୍ତୋଜନ ନ ଥାଏ, ଗୁ’ ଖାଇବାକୁ ବି ମନ ନ ଥାଏ । କିନ୍ତୁ ଗୁକରଣୀଟିର କଥା ଶୁଣିବାକୁ ମନ ହେଉଥାଏ । ସେ ନିଷ୍ଠୁର ଭାଷାରେ ଯାହା କହିଲା, ସେଥିରେ ସ୍ନେହବୋଲା ହେଲା ପରି ମୋତେ ଲାଗୁ-ଥାଏ । ସତେ ମୋତେ କିଏ ଠେଲିଲା ପରି ମୁଁ ଜଳା ପାଖକୁ ଗଲି ଓ ଦାନ୍ତକାଠି ଆଣିଲା ବେଳେ ଆରପଟକୁ ଟିକିଏ ଗୁଢ଼ିଲି, କେଜାଣି ବୁଢ଼ୀ ମୁହଁ ଦିଶିବ ବୋଲି । ମୋତେ ଏ କୋଠାଘାଟା ବଡ଼ ନିରୁଚିଆ ଲାଗୁଥାଏ ।

“ଟିକକ ପରେ ପୁଣି ଜଳାମୁହଁରୁ ଗେ ଆସିଲା, ‘ଅଲୋ, ଦାନ୍ତ ଘଷିଲୁ ? ସାହେବ କାହିଁକି ଡାକୁଛନ୍ତି, ମୁଁ ଯାଉଛି । ଆସିଲେ ତୋତେ ଗୁ’ ଦେବ । ଆଜି ସକାଳୁ ବାସ୍ନା ହାତୀଙ୍କ ମନ କ’ଣ ହେଇଛି କେଜାଣି ?’ ସାହେବଙ୍କ ମନ ମୋ ପ୍ରତି କଠୋର କି କୋମଳ ହୋଇଛି ସେଥିକୁ ମୋର ଖାତର ନଥାଏ । ଖାଲି ବୁଢ଼ୀ ଉଣ୍ଡରୁ କଥା ଶୁଣିବାର ଆଗ୍ରହରେ ମୁଁ ଏ ସବୁ ଶୁଣିଲି ଓ ବୁଢ଼ୀ କଥା ମାନି ଦାନ୍ତ ଘଷିବାକୁ ଗାଧୁଆ ଘରକୁ ଗଲି ।

“ଅଧରାଣ୍ଟାକ ଘରେ ବୁଢ଼ୀ ଆସି ସେଇ ଜଳାବାଟେ ମୁହାଏ ଗୁ ଓ ଦି’ଖଣ୍ଡ ପାଉଁ-ରୋଟି ବଢ଼ାଇଦେଲା । ମୁଁ ତାକୁ ଆଣି ଏପଟେ ତଳେ ଥୋଇଦେବାର ଅନୁମାନ କରି ସେ କହିଲା, ‘ବୁଆରେ ଦେହକୁ କଷ୍ଟ ଦେ’ନା । ମୋ ରାଣ, ଖାଇଦେ ଖାଇଦେ । କେତେଦିନ ଏମିତି ଏଠେଇ ପକେଇ ରଖିବ କେଜାଣି ? କେଡ଼େ ସାହସ କରି ମାଗିଲି ଏ କୋଠାଘର ଗୁବିଟା ମୋ ହାତରେ ଦେବାକୁ । ମୋତେ ରଟମଟ କରୁ ଗୁଢ଼ି ଗୁଲିଗଲା । ଉ ଆଗ ଖାଇବୁଟି, ତତେ ଗୋଟେ କଥା ନ ପଚାରିଲେ ମୋ ଆତ୍ମା ଶୀତଳ ହେବନାହିଁ । କାଲି ରାତିଟାଯାକ ଟୋକ ପାଇଁ ମୋତେ ନିଦ ହୋଇନାହିଁ । ଆଗ ଖାଇଦେ’ ।

“ତା କଥାରେ ମୁଁ ବାଧ୍ୟ ହୋଇ ଖାଇଲି । ଖାଇଲୁ କି ନାହିଁ ବୋଲି ବାରମ୍ବାର ପଚାରୁଥାଏ । ମୁଁ ଖାଇସାରି ମୁହଁ ହାତ ଧୋଇବାର ଜାଣି ସେ ମୋତେ ଜଳାମୁହଁକୁ ଡାକି ପଚାରିଲେ, ‘ଆଲୋ ଏ ପୋଡ଼ାମୁହଁ ! ତତେ ଗୋଟେ କଥା ଧରୁଣିବି ଯେ ତୁ ସତ କହୁଛୁଟି ? ତତେ ମୋ ରାଗ, ସତ କଥା ମୋତେ କହ । ମୁଁ ତୋର ଇଚ୍ଛା କରିପାରିବି ନାହିଁ କି ଅନିଚ୍ଛା କରିପାରିବି ନାହିଁ, ଖାଲି ମନରେ ଗୋଟାଏ ଓରମାନ ରହିଯାଉଛି, ଟିକିଏ ଶୁଣିଲେ ଅସ୍ତ୍ର ହୁଅନ୍ତି’ ।

“ମୁଁ ତା’ କଥାରେ କିଛି ଉତ୍ତର ନ ଦେବାରୁ ସେ ପୁଣି କହୁ ଚାଲିଲା, ‘ଆଲୋ ଏ ସ୍ତ୍ରୀକଥାଳୀ, ପାଟିରୁ କଥା ପଦେ ନ ବାହାରୁଛୁ କିଆଁ ? ମୁଁ ଯାହା ଧରୁଣିବି ସତ ସତ କହୁଛୁଟି ?’

“ତା’ର ପୋଡ଼ାମୁହଁ, ସ୍ତ୍ରୀକଥାଳୀ ସମ୍ପ୍ରୋଧନ ଶୁଣି ରାଗ ଲାଗିବା ଭବନତ୍ରୈ ମୋତେ ସୁଖ ଲାଗୁଥାଏ । ସେ ବହୁତ ଲାଗାକବାକୁ ମୁଁ ହୁଁ ବୋଲି ଉତ୍ତର ଦେଲି । ସେ କହିଲା, ‘ଆଲୋ, ମୋର ଏ ପୋଡ଼ା ମାଲକନିଆଁ ଜନମ ଆଜିକୁ ସତୁରି ବର୍ଷ ହେଲାଣି । କେତେ ଟୋକାକୁ ଦେଖିଛୁ, ଭଲ ଦେଖିଛୁ, ମନ୍ଦ ଦେଖିଛୁ । ଅଜଣାଏ ମୁଁ ବଡ଼େଇ କରୁଥିଲି ଯେ, ମୁଁ ଯାହା ବାରେ ସେଥରେ ଉଁ ରୁ କରିବାକୁ କେହି ସଖ୍ୟା ହୁଅନ୍ତି ନାହିଁ । ତୋ ଅଖି ଯୋଡ଼ିବ ଦେଖି ମୁଁ ବାରିଥିଲି ତୋ ଠେଲ ମରଦ ହାତ ବାଜିନାହିଁ । କାଲି ସାଇବ ଏଡ଼େ ବଡ଼ କଥା କହିଦେବାରୁ ମୋତେ ମେଘରୁ ପଡ଼ିଲା ପରି ଲାଗିଲା । ରାତିଯାକ ଭାବି ଭାବି ଗୋଟାଏ କଥା ଠଉରେଇଛି, କହିଲୁ ଭଲ, ତୋ’ର କ’ଣ ମାସ ଗଢ଼ିଯାଇଛି ? ମୁଁ ତୋ’ର ଆଇ ପରି, ମୋତେ ବିଶ୍ୱାସ କରି ସବୁକଥା କହ ।’

“ମୁଁ ଉଦ୍ଦେଶ୍ଯିତ ହୋଇ କହିଦେଲି, ‘ଏସବୁ ମିଛ କଥା ।’ ସେ ସାଙ୍ଗେ ସାଙ୍ଗେ ଉତ୍ତର ଦେଲା, ‘ତୋ କଥା ମୋତେ ସତ ପରି ଲାଗୁଛି । ମୁଁ ଯାହା ବିଚାରୁଣି ସେ କଥା ତେବେ ସତ । ହଉ ମୋ ମୁଣ୍ଡରୁ ଗୋଟେ ବୋର୍ ଓହ୍ଲେଇଗଲା । ଆଉ ହେଇଛି ଝୁଅ ! ସାଇବ ଆସିଲେ ଆଉ ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ମାଡ଼ଗୋଲ : କରୁନାହିଁ । ସେ ବଡ଼ ଲୋକ । ଆମେ କର୍ମି ଆଦରି ରହିଲେ ସିନା ହେବ । ହଉ, ତୁ ଯା ଟିକିଏ ଶୋଇପଡ଼ । ତୋ’ ଶାଢ଼ୀଟା ମୁଁ ଦୁଆର ମୁହଁରୁ ଗୋଟେଇ କରି ଥୋଇଛୁ, ହେଇଛି ଏ କଣବାଟେ ଗଲେଇଦେଉଛି, ନେ ।’

ଶାଢ଼ୀଟି ପାଇ ମୁଁ ସାଙ୍ଗେ ସାଙ୍ଗେ ପିଲ ପକାଇବାରୁ ମୋତେ ବଡ଼ ଆରାମ ଲାଗିଲା । ଚୁଢ଼ୀର କଥା ଶୁଣି ଟିକିଏ ସୁଖ ଲାଗୁଥାଏ, ଯଦିଓ ସାଇବଙ୍କ ପ୍ରତି ସଦାଭାବ ଦେଖାଇବାକୁ ସେ ଯାହା କହିଲା ସେ କଥା ମୋ ମନକୁ ଅଦୌ ଧାଉ ନ ଥାଏ । ମୁଁ ମନେ ମନେ ଠିକ କରିଥାଏ, ଏଥର ଯଦି ସେ ମୋ ସାଙ୍ଗେ ଲାଗିବେ, ତେବେ ମନେ ଧରି ତାଙ୍କୁ ପ୍ରଣୟ ଦେବି ନାହିଁ । ଜେଠାଙ୍କ ଯୋଗୁଁ ଭାଗ୍ୟ ଯୋଗୁଁ ଓ ମେମ୍ ସାହେବଙ୍କ ଯୋଗୁଁ ମୋର ତାଙ୍କ ପ୍ରତି ସୁଖା ପୁରି ରହିଥାଏ । ଦେଲେବେଲେ ମେମ୍ ସାହେବଙ୍କ ପାଇଁ ସାହେବଙ୍କ ପ୍ରତି ମୋ ମନରେ ଟିକିଏ ଦରଦ ଜାତ ହେଉଥାଏ । ତାଙ୍କ ମନ ଦର ଧରୁନା କି ? ଯେ’ନେ.

ପାର ହୋଇଗଲେ ବି, ସେ ଯାହା ନୁଆ ନୁଆ ମାଇକନିଆ ଖୋଜିବାରେ ଲାଗିଛନ୍ତି ତାହା ଛାଡ଼ନ୍ତେ କି ? ମେମ୍ ସାହେବଙ୍କ ମୁହଁରେ ହସ ଉକୁଟନ୍ତା । ତାଙ୍କର ମୁହଁରେ ହସ ଦେଖିଲେ ମୁଁ ଖୁସୀ ମନରେ ଏ ଘରୁ ବନ୍ଦା ହୋଇଯାନ୍ତି । ଏଇମିତି କେତେ କଥା ବିଚାର ବିଚାର ମୁଁ ଶୋଇପଡ଼ିଲି । ଦେହରେ ଶାଢ଼ୀଟି ଗୁଡ଼ାଇ ହେବାରୁ ମୋତେ ନିସ୍ଵାସ ନିଦ ହୋଇଗଲା ।

“ନିଦରେ ସ୍ଵପ୍ନ ଦେଖିଲି : ମେମ୍ ସାହେବ ଭାଗକୁ ସଙ୍ଗରେ ଧରି ମୋ କୋଠରୀ ଭିତରକୁ ଆସି ମୋତେ ଚାହିଁ ଛନ୍ତି । ମୋ ଦେହରେ ସାଇଆ ଖଣ୍ଡ ଓ ବ୍ଲାଉକଟି ବ୍ୟତୀତ ଆଉ କିଛି ନାହିଁ । ମୁଁ ତାଙ୍କୁ ବାଲୁ ବାଲୁ ହୋଇ ଚାହିଁ ଛୁ, କିନ୍ତୁ ଚିତ୍କି ପାରୁନାହିଁ । ଭାଷା କହୁଛନ୍ତି, ‘ତାରା, ମୋତେ ଚିତ୍କି ପାରୁନାହିଁ ?’ ମେମ୍ ସାହେବ କହୁଛନ୍ତି, ‘ମୋତେ ବି ଚିତ୍କି ପାରୁନାହିଁ ?’ ତା’ପରେ ଦୁହେଁ କଥାବାର୍ତ୍ତା ହେଉଛନ୍ତି, ‘ବିଚାର ବାସ୍ତାଣୀ ହୋଇ ଗଲା ।’ ଭାଷା କହୁଛନ୍ତି ଏତେ ଦୁଃଖରେ ବାସ୍ତାଣୀ ନ ହୋଇ ଅତି ମଣିଷ କ’ଣ ହେବ କହୁଲ ! ମୁଁ ବିଚାରୁଛି ବାସ୍ତାଣୀ ହେଲେ ଭଲ । ଦୁଃଖ ଦୁଃଖପରି ଜଣାପଡ଼ିବ ନାହିଁ । ଫାଙ୍କା ମନରେ ମଣିଷ ପିଲାପରି ଚଳିବ ।’ ସାହେବାଣୀ କହୁଥାନ୍ତି, ‘ସତେ ମ ଭାଷା ! ଭାଷ୍ୟରେ ଥିଲେ ମଣିଷ ବାସ୍ତାଣୀ ହୁଏ । ମୁଁ ତ ବିଚାରରେ ବାସ୍ତାଣୀ ହୋଇଗଲେ ମୁଁ ରକ୍ଷା ପାଇଯାନ୍ତି । ନହେଲେ ପ୍ରାଣ ହେଲେ ଗୁଲିଯାନ୍ତି । ବାସ୍ତାଣୀ ହେବାଠାରୁ ସେ ଆହୁରି ନିଶ୍ଚିନ୍ତ କଥା ।’ ‘ଛୁମା’ ଏମିତି କହନ୍ତି ?’ ବୋଲି ଚାକରାଣୀ ଚୁଡ଼ା କୁଆଡୁ ଆସି ପହଞ୍ଚି ପାଟିକଲ । ‘ସାହାର ଯେତେ ଦିନ ଷଠୀଦୁର୍ଗା ଆୟୁଷ ଦିଅନ୍ତି ସିଏ ସେତେକରେ ଯାଏ । ଆମେ କାନ୍ଦିଲେ ବୋବେକାଲେ ବିଧି ବିଧାନ କିଏ ଆନ କରିବ କହୁଲ ?’ ଚୁଡ଼ାର ପାଟି ଶୁଣି ଗୁଲି ଗୁଲିକିନି ମୋ ନିଦ ଭାଙ୍ଗିଗଲା ।

“ମୁଁ ଆଖି ମେଲେଇ ଦେଖିଲି ମେମ୍ ସାହେବ ମୋ ପାଖରେ ଠିଆ ହୋଇଛନ୍ତି, ଚୁଡ଼ା ତାଙ୍କ ପଛରେ ଲସରପସର ହେଉଛି । ମେମ୍ ସାହେବକ ଆଖି ରଙ୍ଗ ଦିଶୁଥାଏ । ତାଙ୍କ ମୁହଁରେ ଦୁଃଖ ବୋଲି ହେଲ ପରି ଦିଶୁଥାଏ । ସେ କିଛି ନ କହୁ ଖାଲି ଏତେତେଣେ ଢଳି କରି ଚାହିଁ ଥାନ୍ତି । ଚୁଡ଼ା ମଝିରେ ମଝିରେ ପାଟି କରୁଥାଏ । ଓଃ ! ଏପରି ମଣିଷର କପାଳେ ପୁଣି ସ୍ତ୍ରୀ ଲେଖାଥଲ ? ମହାପୁରୁ ଆମର ଗତି କଣ ହେବ ? ତାଙ୍କର ଯୋଗୁଁ ସିନା ମୁଁ ଏଠେଇ ଠା ପାଇଥିଲି, ଏବେ ଯିବି କୁଆଡ଼େ ? ଏଇମିତି ବାହୁଡ଼ି ହୋଇ ସେ ମୋ ଦିହକୁ ଲାଗିଯାଇ ମୋ ଅଣ୍ଟାଠାରୁ ବେକ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଗୁରୁଆଡ଼େ ହାତ ଚୁଲେଇଗଲା । ମୋ ଅଣ୍ଟାରେ ବନ୍ଧା ହୋଇଥିବା କନାରେ ହାତ ଚୁଲାଇ ନୋଟ ପୁଟୁଲାଟାକୁ ଆର୍ତ୍ତସି ପକାଇ ପାଟି କରି କହୁଲା କାଲି ରାତିରେ ପରା ମୁଁ ଏଇଆ ଅନୁମାନ କରିଥିଲି । ଏତେ କାଲି ବହୁଲଣି ମୁଁ ମଣିଷ ଚିତ୍କି ପାରିବି ନାହିଁ ?’ ଚୁଡ଼ାର ବିଚାର କାରବାରରେ ମୁଁ ବିଚାର ହେଲେ ବି କଥାଟା କ’ଣ ଜାଣିବା ଉଚ୍ଚଣ୍ଟାରେ ତାକୁଇ ପଚାରିଲି, ଏମିତି ବାଜିଆଣୀ ପରି କାହିଁକି ହେଉଛି । କଥା କଣ ? ସେ ମୋ କଥା ନ ଶୁଣିଲା ପରି କହୁ ଲାଗିଲା, ଆହା ବିଚାର ଏଇତକ ହେଲେ ଜାଣି କରି ଯାଇ ଥାନ୍ତେ..... ।’

“ବୁଢ଼ୀ ଆଡ଼କୁ ବାଲୁ ବାଲୁ କରି ଚାଲି ମେମ୍ ସାହେବ ମୋ ଆଡ଼କୁ ଲାଗି ଆସିଲେ ଓ ମୋ ହାତ ଧରି କହିଲେ ‘ଆସ ମୋ କାମରୁକୁ ପିତା ।’ ବୁଢ଼ୀକୁ ନ ଡାକିଥିଲେ ବି ସେ ଏକୃଷ୍ଟିଆ ରହି ନ ପାରି ଆମର ପଛେ ପଛେ ଆସିଲା । ମେମ୍ ସାହେବଙ୍କ କାମେରୁରେ ଆମେ ଯାଇ ବସିଛୁ କି ନାହିଁ ସାହେବଙ୍କ ଅଡ଼ରୁଲି ପିଅନ ଆସି ମେମ୍ ସାହେବଙ୍କୁ ସଲମ କରି କହିଲା, ହଜୁର, ଟେଲିଫୋନ ଆସିଛି । ମେମ୍ ସାହେବ ଚପରାସି ସଙ୍ଗେ ଚାଲିଗଲେ । ବୁଢ଼ୀ ମୋ ମୁହଁକୁ ଖାଲି ଚାହିଁ ଥାଏ, ମୁହଁରୁ ଆଖି ନେଇ ଉପରକୁ ଚାହିଁ ଥାଏ । ଏଇପରି ହ’ ଚାଲିଥିଲା କି ସେ ବାହୁନି ବସିଲା, ‘ଧର୍ମ ନାହିଁ ବୋଲି ସେ ମନେ କରୁଛନ୍ତି, ତାଙ୍କର ଏଇ ଦଶା ନ ହେବ ତ ଆଉ କାହାର ହେବ ? ନିର୍ଦ୍ଦୋଷୀ ପିଲାଟି ଦେହରେ ହାତ ଲାଗେଇଲା ସାଙ୍ଗେ ସାଙ୍ଗେ ଫଳ ଫଳିଲା । ମୁଁ ସବୁ କଥା ସାନ ସାଇବାଣୀକୁ କହିଦେଇଛି ଲେ ମା ।’ ମୁଁ ଏଥରୁ କିଛି ଚାହିଁ ପାରୁ ନ ଥାଏ । କିଛି ପଚାରିବାକୁ ବି ମନ ହେଉ ନ ଥାଏ । ବୁଢ଼ୀ ମୁହଁକୁ ଖାଲି ଚାହିଁ ରହିଥାଏ ମାତ୍ର ।

“ସାଇବଙ୍କ ଅଧିକ ସାହାଯ୍ୟରୁ ଆସି ମେମ୍ ସାହେବ ମୋ ପାଖକୁ ଲାଗି କରି ବସିଲେ । ତାଙ୍କ ଆଖିରୁ ପୁଣି ଲୁହ ଗଡ଼ିବାକୁ ଲାଗିଲା । ସେ ମୋ ହାତକୁ ଟାଣି ନେଇ ତାଙ୍କ ହାତରୁ ଗୋଟି ଗୋଟି କରି ପୁନା କାତ ମୋ ହାତରେ ଭରିଦେଲେ । ଦୁଇ ହାତରୁ ଲୁହା କାତ ହ’ପଟି କାଢ଼ି ସୋଫା ତଳକୁ ପକାଇଦେଲେ । ମୁଁ ପଚାରିଲି ପରି ତାଙ୍କ ମୁହଁକୁ ଚାହିଁଲି । ତାଙ୍କ ମୁହଁରେ ବସୁସ୍ତ ଦେଖାଦେଲା । ସେ ବୁଢ଼ୀ ଆଡ଼କୁ ବରକ୍ତ ହେଲା ଧରି ଚାଲି ମନକୁ ମନ ଚାଲିଗଲା କି କହିଲେ, ‘ସବୁକଥା ମତେ କି ବଖାଣିବାକୁ ପଡ଼ିବ’ । ମୁଁ ଆଉ କିଛି ଜାଣିବାକୁ ନ ଚାହିଁ ତଳକୁ ମୁହଁ ଧୋଇଲି । ବୁଢ଼ୀ ଆମ ପାଇଁ କଣ ଖାଇବାକୁ ବସାଦ କରିବା ସକାଶେ ଗଲା । ସେତେବେଳକୁ ଦିନ ଦୁଇଟା ହୋଇଥାଏ ।

“ମେମ୍ ସାହେବଙ୍କ ପାଖରେ ମୁଁ ସେଇ ସୋଫାରେ ବସି ଏଗାରଟା ଯାଏଁ ବସିଲି । ତା’ ପରେ ଶୋଇବା ପାଇଁ ତାଙ୍କୁ ସମସ୍ତ ସୋଫାଟା ଗୁଡ଼ି ଦେଇ ମୁଁ ସୋଫାତଳକୁ କାର୍ପେଟ ଉପରେ ଶୋଇଲି । ମଝିରେ ମଝିରେ ତାଙ୍କ ମୁହଁରୁ ଖାପୁଛୁଡ଼ା ହୋଇ ଯେଉଁ ପଦେ ହ’ପଦ କଥା ବାହାରୁଥାଏ ତାକୁ ଯୋଡ଼ା ଯୋଡ଼ି କରି ମୁଁ ଚାହିଁଲି, କାଲି ସକାଳ ସାତଟା ବେଳେ ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କଠାରୁ ଡକାଏ ପାଇ ସାହେବ ଯାଇଥିଲେ । ମୁସଲମାନଙ୍କ ବଡ଼ ମସଜିଦ୍ ଜୁମା ମସଜିଦ୍ରେ ବହୁତ ହୁଦ୍ଦୁ ଆଶ୍ରୟ ନେଇଥାନ୍ତି । ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ ଆଦେଶ ଦେଲେ, ସେ କୌଣସି ଉପାୟରେ ହୁଦ୍ଦୁମାନଙ୍କୁ ଜୁମା ମସଜିଦ୍ ହଜା ଭିତରୁ ନିକାଲି ଦେବାକୁ ପଡ଼ିବ । ମୁସଲମାନ ନେତାମାନେ ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ପାଖେ ଆପଣି କରିଥାନ୍ତି ଯେ, ବଧର୍ମୀ ଲୋକେ ମସଜିଦ୍ରେ ରହିବାକୁ ତାହା ଅପବିତ୍ର ହେଉଛି । ମସଜିଦ୍ରେ ହୁଦ୍ଦୁଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଅନେକ ଶିଖ ବ ଥାନ୍ତି । ତାଙ୍କ ଭୟରେ ମୁସଲମାନମାନେ ପ୍ରାର୍ଥନା କରିବାକୁ ମସଜିଦ୍ ଭିତରେ ପଶି ପାରୁନାନ୍ତି । ଶିଖମାନେ ଜିଦ୍ କରୁଥାନ୍ତି, ପାକିସ୍ତାନରେ ସେମାନେ ମୁସଲମାନଙ୍କ ଯୋଗୁଁ ଯେଉଁ ଘର ଦ୍ଵାର ଗୁଡ଼ି ଆସିଛନ୍ତି ତାର ବଦଳରେ ଏଇ ଜୁମାମସଜିଦ୍ଟା ନେଇ ଏଥରେ ବାସ କରିବେ । ସ୍ଵାପରେ ଆଗ୍ରାରେ ତାଜମହଲଟା ମଧ୍ୟ ନେବେ । ପାକିସ୍ତାନରେ ହୁଦ୍ଦୁ ଓ ଶିଖମାନେ ଯଦି ରହି ନ ପାରିବେ, ତେବେ ଭାରତବର୍ଷରୁ ମୁସଲମାନଙ୍କୁ ନିକାଲିବାକୁ ହେବ ବା ବିନସୋତ ନିକାସ

କରିଦେବାକୁ ପଡ଼ିବ । ପାକସ୍ଥାନର ଶାସକମାନେ ମୁସଲମାନଙ୍କ ଧର୍ମାନ୍ତରକୁ ପ୍ରଶଂସା ଦେଉଥାନ୍ତି; କିନ୍ତୁ ଆମର ଶାସକମାନେ ପାରୁପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଚେଷ୍ଟା କରୁଥାନ୍ତି, ହିନ୍ଦୁ ଓ ଶିଖ୍ ମାନଙ୍କୁ ବେକ ମୁସଲମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଉଦାରତା ଦେଖାଇବାକୁ । ହିନ୍ଦୁ ଓ ଶିଖ୍ ସରକାରୀ ଉଚ୍ଚଶିକ୍ଷାମାନଙ୍କର କିନ୍ତୁ ଭିତରେ ମତଲବ ଥାଏ, ଭାରତରୁ ମୁସଲମାନ ଲୋପ ହୁଅନ୍ତୁ ; ଅନ୍ତତଃ ଦିଲ୍ଲୀରେ ସେମାନଙ୍କର ଚିହ୍ନ ବର୍ଣ୍ଣ ନ ରହୁ । ସେମାନେ ତେଣୁ ହିନ୍ଦୁଙ୍କୁ ଅକଟ କରୁନଥାନ୍ତି ; ହିନ୍ଦୁଙ୍କୁ ଦବାଦାବା ଅଲରେ ଯାଇ ସେମାନଙ୍କୁ ତେଜି ଦେଉଥାନ୍ତି । ଫଳରେ ଦିଲ୍ଲୀରେ ହଜାର ହଜାର ମୁସଲମାନ ହାଣ ଖାଉଥାନ୍ତି । ଏକଥା ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କୁ ଜଣାଥାଏ । ସେ ଆଉ ମଧ୍ୟ ସନ୍ଦେହ କରୁଥାନ୍ତି ଯେ, ତାଙ୍କର ଜଣେ ପ୍ରଧାନ ସହଯୋଗୀ ମନ୍ତ୍ରୀଦ୍ୱୟରୁ ଗୁପ୍ତ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ହିନ୍ଦୁ ଓ ଶିଖ୍ ଅଫିସରଙ୍କୁ ଦେଇ ମୁସଲମାନଙ୍କ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଲଗାଇଥାନ୍ତି । ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ ଏଥି ଯୋଗୁଁ ଖବ୍ ଉତ୍ତ୍ୟକ୍ତ ଥିଲେ । ‘ତୁମେମାନେ କାମରେ ଶିଳ୍ପ କରୁଛ’ ବୋଲି ଆମ ସାହେବଙ୍କୁ ସେ ଦୁଇଗୁଣି ଦିନ ତଳେ ଭର୍ଷ ନା କରିଥିଲେ । ତେଣୁ ଅଜି ନଜେ ବଜ ସାହେବ ପୁଲିସ ଓ ସୈନ୍ୟ ବଳ ଧରି ଜୁମା ମସଜିଦ୍ ଉପରେ ଚଢ଼ାଇ କରିବାକୁ ସକାଳୁ ସକାଳୁ ଯାଇଥିଲେ । ସେ ପ୍ରଥମେ ଯାଇ ଜୁମା ମସଜିଦ୍‌ର ଅଗଣାରେ ହିନ୍ଦୁ ଓ ଶିଖ୍ ବାସ୍ତୁହରମାନଙ୍କୁ ଏକାଠି କରି ବହୁତ ଗୁଝାଇଲେ । ସେମାନଙ୍କ ପକ୍ଷରୁ ଦାବି ହେଲା, ଆମ ପାଇଁ ଅନ୍ୟ କାସ୍ତାନ ଠିକଣା କଲ୍ ପରେ ଯାଇ ଆମେ ଏ ସ୍ଥାନ ଗ୍ରହଣ । ସାହେବ ଚଟିଯାଇ କହିଲେ, ‘ତୁମେମାନେ ମଇଦାନର ମାଟିରେ ରହିପାର, କିନ୍ତୁ ଏଠାରେ ରହିବାକୁ ଦେବ ନାହିଁ । ପାଞ୍ଚ ମିନଟ୍ ଭିତରେ ତୁମେମାନେ ଏ ମସଜିଦ୍ ନ ଗ୍ରହଣଲେ ମୁଁ ବଳ ପ୍ରୟୋଗ କରି ନିକାଲି ଦେବି’ । ଏଠକିବେଳେ ଜଣେ ଶିଖ୍ ଟୋକା ଠିଆ ହୋଇ ପଡ଼ି ‘ଓଃ, ତୁ ବି ନିକାଲି ଦେବୁ ? ମୁସଲମାନଙ୍କା ବଜା !’ କହି ତାଙ୍କ ସାମନାକୁ ଆସି ଗୁଲି ଫୁଟାଇ ଦେଲା । ତତ୍ପରେ ସାହେବଙ୍କର ପ୍ରାଣବାୟୁ ଉଡ଼ିଗଲା । ତା’ପରେ ପୁଲିସ୍ ଓ ସୈନ୍ୟମାନେ ଯେଉଁସି ହରାଇ ହିନ୍ଦୁଙ୍କ ଉପରେ ଗୁଲି ଲାଗିଲେ । ହିନ୍ଦୁମାନେ ଛୁନ୍‌ଛୁନ୍‌ ହୋଇ ମସଜିଦ୍‌ରୁ ବାହାରି ନିକଟ-ବର୍ତ୍ତୀ ପଠାଣ ବସ୍ତିରେ ନିଆଁ ଲଗାଇଦେଲେ ଓ ପଠାଣମାନଙ୍କୁ ହାଣି ମାରବାରେ ଲାଗିଲେ । ଦିନ ଏଗାରଟା ବେଳକୁ ଗଣ୍ଡଗୋଲ ଅମ୍ବିଲ । ସେତେବେଳକୁ ପ୍ରାୟ ପାଞ୍ଚଶହ ଲୋକ ମରି ପଡ଼ିଥାନ୍ତି ; ତାହାର ଦୁଇଗୁଣ ଶଶିଆ ଖାବର ହୋଇ ଡାକ୍ତରଖାନାକୁ ଯାଇଥାନ୍ତି । ସକାଳ ୧୦ଟାରେ ଜଣେ ସରକାରୀ ଅଫିସର ଆସି ସାଇବାଣୀଙ୍କୁ ଖବର ଦେଇଥିଲେ । ଦୁଇଟା ବେଳକୁ ଟେଲିଫୋନ୍‌ରେ ଖବର ଆସିଲା, ଡାକ୍ତର ସାଟିଫିକେଟ୍ ଦେଇସାରିଲେଣି, ଅନୁମତି ଦେଲେ ତାଙ୍କର ଦାହ କାର୍ଯ୍ୟ ହେବ । ସାଇବାଣୀ ହୁକୁମ ଦେଲେ, ଦ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କ-ଦ୍ୱାରା ଦାହ କରାଇଦିଆଯାଉ । ଏତେ ଲୋକ ମରୁଥିବା ସ୍ଥଳେ ସ୍ୱାଙ୍କ ପାଇଁ ଶବ ଗୋଷ୍ଠିଯାତ୍ରା ପ୍ରୟୋଜନ ନାହିଁ କି ଶବ ଏଠାକୁ ଆଣିବା ପ୍ରୟୋଜନ ନାହିଁ ।

“ଶବସଜ୍ଜାର କଥା ପଢ଼ିଲ ବେଳେ ସେ ଅଧୀର ଭାବେ କଇଁ କଇଁ ହୋଇ ମତେ କହିଲେ, ‘ତାଙ୍କ ଶବକୁ ଜାଗୁଡ଼ି ଧରି ମୁଁ କାନ୍ଦିଲିନାହିଁ ବୋଲି, ତାଙ୍କ ଚିତା ପାଖରେ ଲାଳା ମୁକୁଳା ହୋଇ ଠିଆ ହେଲି ନାହିଁ ବୋଲି ଲୋକେ କହିପାରନ୍ତି, ମୋର ତାଙ୍କ ପ୍ରତି ମମତା

ନ ଥିଲ । ଏବେ ତାଙ୍କର ମୋର ଯେଉଁଲି ସଫର୍କ ଥିଲ ତାହା ଜାଣି ତୁ ବି କହିପାରୁ; ଏହା ସ୍ଵାଭାବିକ । କିନ୍ତୁ ଭଉଣୀ ! ମୁଁ ଜାଣେ, ଭଗବାନ ଜାଣନ୍ତି, ମୁଁ ସଫୁର୍ଣ୍ଣବୃଦ୍ଧେ ତାଙ୍କରଠାରେ ଆତ୍ମସମର୍ପଣ କରିଥିଲି । ସେ ମୋତେ ଗୋଡ଼ରେ ଫିଙ୍ଗିଦେଲେ ସିନା ! ମୁଁ ତାଙ୍କୁ ପ୍ରଥମ ଦିନ ପରି ଏବେ ବି ମୁଣ୍ଡରେ ବସାଇଛି । ସେ ମୋତେ ଭଣ୍ଡଦେଇଥିଲେ ମୁଁ ଯାନ୍ତି ; କିନ୍ତୁ ଗଲେ ବି ମୋର ପ୍ରେମରୁ କାଣିରୁଏ ବି ଉଣା ହୋଇନଥାନ୍ତା । ମୁଁ ଚାହୁଁଥିଲି, ସେ ତୋତେ ଧରି ବା ଆଉ ଯାହାକୁ ଧରି ସୁଖରେ ରହନ୍ତୁ ; ମୁଁ ଦୁଃଖ ଦୈନ୍ୟରେ ଗଛମୂଳରେ ପଡ଼ି ବି ତାଙ୍କର ସୁଖରେ ସୁଖୀ ହୋଇଥାନ୍ତି ।

“ମୋ ମନ ବୋଧହୁଏ ଟିକିଏ ବିଗିଡ଼ିଗଲା । ତାକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟକରି ସେ କହିଲେ, ‘ଭଉଣୀ ! ଆଜି ସକାଳେ ବୁଢ଼ୀଠାରୁ ସବୁ ଶୁଣିଛି । ଏ ବୁଢ଼ୀଟି ପାଠଶାଳା ନ ଧଡ଼ିଥିଲେ କ’ଣ ହେଲା, ସ୍ଵାର ତାଙ୍କ ପ୍ରତି ଗୋଟାଏ କର୍ମିତ ପୁତ୍ରସ୍ଵେତୁ ଅଛି । ଦୁର୍ଭଟଣା କଥା ଶୁଣି ସେ ମୋ ପାଖକୁ ଧାଇଁ ଆସିଲା । ସାହେବ ମୋତେ ଗୁଡ଼ିଏ କଲ ଦିନୁ ସେ କେବେ ହେଲେ ମୋ ଖୁଆଡ଼ ମାଡ଼େ ନାହିଁ । ଧାଇଁ ଆସି ସେ ମୋତେ କହିଲା, ‘ମା ! ସେ ଟୋମାଟା ଉପରେ ବିଗିଡ଼ି ବାସ୍ତା ହାଡ଼ା ତାକୁ ଗୋଟାଏ ଘରେ ତାଲ ଠୁଁ ଗୁବଟା ନେଇ ଚାଲିଯାଇଛନ୍ତି । ଆଗ ଟେ ଟୋମାଟାକୁ ମୁକୁଳାଇ ଦିଅ । ଯଦି ହାକିମ ହୁକୁମା କିଏ ଆସି ଏକଥା ଜାଣେ, ତେବେ ତାଙ୍କର ନିନ୍ଦା ରଟିବ । ଶହମାନେ କିଏ କେତେ କଥା କହିଦେ ।’ ମୁଁ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହୋଇ ପଚାରିଲି, ‘କାହିଁକି ?’ ସେ କହିଲା, ‘ଏତକ ଜାଣି ପାରୁନାହିଁ ? ସେ ଟୋମାଟା ଭଲ ମଣିଷ । ଉମକୁ ତ ବଡ଼ ନାମା ବୋଲି ମାନେ । ସାହେବଙ୍କୁ ସୁଖ ପାଇଲେ ଉମଠାରେ ଦୋରେହା ହେବ, ଆସେ ଅଧର୍ମରେ ଗୁଡ଼ିଏ ବୋଲି ସେ ସାହେବଙ୍କ ପାଖ ଧଣେ ନାହିଁ । ତା’ ଉପରେ ବଳାଜୀର କରିବାକୁ ସିକାରୁ ସେ ଧେଲିଦେଲା । ସେ ତ ଗୁଡ଼ାଏ ମଦ ସବୁବେଳେ ପିଇ କଣ୍ଠା ହୋଇଗଲେଣି ; ସଂସ୍କାଳି ନ ଧାରି ପଡ଼ିଗଲେ । ଟୋମାଟର ଏଇ ଦୋଷ ।’ ସାହେବାଣୀ ମୋତେ କହିଲେ, ‘ଏକଥା ଶୁଣିବାମାତ୍ରେ, ମୁଁ ସାହେବଙ୍କ ଖାସ୍ କାମେର ଭିତରେ ପଶି ସବୁ ଦରଣ୍ଡାଦରଣି କଲି, ଗୁବଟା ଧାଇଁବା ଧାଇଁ । ଧାଇଁଲି ନାହିଁ । ମୋ ନିଜ କାମେରରେ ମୁଁଏ ସୁରୁଣା ଗୁବ ଥିଲା । ତାକୁ ନେଇ କେଁରୁ କେଁରୁ କରୁ କରୁ ଗୋଟାଏ ଲାଗିଗଲା । ତୋତେ ଫିଟାଇଲି । ପରେ ଟେଲିଫୋନରେ ପୁଲିସ୍ ସାହେବ କହିଲେ, ‘ପଶ୍ଚିମ ପଟର ବାକ୍ସରଖା କାମେରରେ ଜଣକୁ ସେ ବନ୍ଦ କରି ଅସିଲୁଛନ୍ତି ବୋଲି ସାହେବ ଶେଷ ନିଶ୍ଚାସ ଗୁଡ଼ିଏର ମୁହୂର୍ତ୍ତକ ଆଗରୁ କହିଲେ, ‘ପକେଟରେ ଗୁବ ଅଛି ବୋଲି ଇସାରା ଦେଲେ । ଏକଥା କ’ଣ ଆପଣ ଜାଣନ୍ତି ?’ ମୁଁ ଉତ୍ତର ଦେଲି, ‘ବୋଧହୁଏ ବାଉଁଳି ଗୁଡ଼ିଲି ହୋଇ ସେ ଏପରି କହିଛନ୍ତି । ମୁଁ ଜାଣେ ଆମର କୌଣସି ଘର ବନ୍ଦ ନାହିଁ ।’ ସ୍ତ୍ରୀ ପରେ ପୁଲିସ୍ ସାହେବ ଗୁବଟା ନିଜେ ଆଣି ଆମ ମେମ୍ ସାହେବଙ୍କୁ ଦେଇ ଗଲେ ବୋଲି ମଧ୍ୟ ଶୁଣିଲି ।

“ଏ ଘା ଶୁଣିବାର ଅନେକ ଦିନ ପରେ ମୁଁ ଥରେ ପଚାରିଥିଲି, ‘ଦିଦ ! (ସାହେବାଣୀ ନ ଡାକି ଦିଦ ବୋଲି ଡାକିବାକୁ ସେ ମୋତେ ହୁକୁମ ଦେଇଥାନ୍ତି), ଯେଉଁ

ସ୍ତ୍ରୀ ଲୋକମାନେ ଥିଏଟର ଓ ସିନେମାରେ ଅଭିନୟ କରନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କର କୌଣସି ଜଣେ ପୁରୁଷ ପ୍ରତି ଏକାନ୍ତ ମମତା ଜାତ ହେବା ସଂଭବ ନୁହେଁ ବୋଲି ମୁଁ ଶୁଣିଥିଲି । କିନ୍ତୁ ତୁମକୁ ଦେଖି ତାହା କେଡ଼େ ଭୁଲ୍ ଜାଣିପାରୁଛି ।’ ସେ ଉତ୍ତର ଦେଲେ, ‘ତାଗ, ଯାହା ଶୁଣିବୁ, ତାହା ହୁଏତ ସତ, କିନ୍ତୁ ମୋତେ ଲାଗୁଛି, ଅଭିନୟ କରୁଥିଲେ ବି ମୋ ହୃଦୟ ଅଭିନେତାଙ୍କ ଭିତରେ ଖୋଜି ହେଉଥିଲା ଏପରି ଜଣେ ଲୋକ, ଯାହାଠାରେ ମୁଁ ହୃଦୟ ସମର୍ପି ଦେଇପାରିବି । ଏଇପରି ଖୋଜିବାରେ ମୁଁ ଥରେ ଖାଲରେ ପଡ଼ିଯାଇଥିଲି । ଏଭଳି ଜଣେ ଲୋକକୁ ଧରି ପକାଇଥିଲି. ଯେ କି ମୋ ରୂପକୁ ଚାହୁଁ ଥିଲେ କିନ୍ତୁ ମୋ ମନକୁ ନୁହେଁ । ଭୁଲ୍ ହୋଇଛି ବୋଲି ଜାଣିବା ମାତ୍ରେ ମୁଁ ନିଜକୁ ସଂଭାଳି ନେଇଥିଲି । ଲୋକଙ୍କ ବିଚାରରେ ମୁଁ ନିଶ୍ଚୟ ଦୋଷରୁଣୀ । କିନ୍ତୁ ମୋ ନିଜ ବିଚାରରେ ମୁଁ ମୋର ଭୁଲ୍ ଚାହିଁ ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତ କରି ସାରିଛି ।’

“ମୋ ମନରେ ସନ୍ଦେହ ରହିଗଲା ବୋଲି ଠଉରାଇ ସେ ପୁଣି କହିଲେ, ‘ତୁ ବିଚାରୁଥିବୁ, ତୋର ଏ ସାଦେବକ୍ତା ପାଇ ମଧ୍ୟ ମୁଁ ଠିକ୍ ଲୋକକୁ ପାଇନଥିଲି । ସେ ହୁଏତ ମୋର ରୂପକୁ ଚାହୁଁଥିଲେ, ମନକୁ ନୁହେଁ । ହୋଇଥିବ । ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ହୃଦୟର ପାଇଲ ବେଳକୁ ମୋ ମନରେ ପରିବର୍ତ୍ତନ ହୋଇଥାଏ । ମୁଁ ବିଚାରୁଥାଏ, କୌଣସି ପୁରୁଷ ନାଗର ମନକୁ ଖୋଜନ୍ତୁ ନାହିଁ । ଖୋଜନ୍ତୁ ତା’ର ରୂପକୁ, ଚାହାନ୍ତି ଫୁଲଟିକୁ ହାତରେ ଟିକି ଟିକି କରି ଫୋପାଡ଼ି ଦେବେ । ସେଇପରି ଯେଉଁ ଲୋକର ବଳାଜୋରିକୁ ନାଶ ଅନ୍ତରର ସହିତ ସ୍ତ୍ରୀଗତ କରେ, ସେଇ ଲୋକଟି ତା’ର ସବୁ । ସେଇ ଲୋକର ଉଷ୍ଣି ପାଇଁ ନାଗର ତପସ୍ୟା । ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ପ୍ରତି ମୋର ସେ ଭାବ ଆସିଯାଇଥିଲା । ମୁଁ ମନେ ମନେ ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କୁ ମୋର ଦେବତା ବୋଲି ମାନିଯାଇଥିଲି । ଯାହାକୁ ଦେବତା ବୋଲି ମାନିଗଲେ, ସେ ଦେବତା କି ନୁହେଁ ପଚାରିବା କାହିଁକି ?’ ମୋ ମନର ସମସ୍ତ ଦୂର ନ ହୋଇ ନଢ଼ିଲା । ମୁଁ କହିଲି, ‘ପ୍ରଥମେ ଯେଉଁ ଜଣକ ତୁମକୁ ଅକ୍ତଂସାର କରିଥିଲା, ତା’ରିଠାରେ ମନକୁ ବିକିଦେଇଥିଲେ ତ ଯାଇଥାନ୍ତା । ତା’ର ଯେଉଁ ଦୋଷ ଦେଖି ତାକୁ ସେତେବେଳେ ଛାଡ଼ିଥିଲି, ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କର ସେଇ ଦୋଷ ପ୍ରତି ଅଛ ହୋଇ ଯାଇ ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କୁ ଦେବତା ଆସନରେ ବସାଇଦେଇ ବୋଲି ମୋତେ ଲାଗୁଛି ।’ ସେ ଟିକିଏ ଉନୀ ରହି କହିଲେ, ‘ବୟସରେ ତୁ ବହୁତ ସାନ ହେଲେ ବି ତୋ’ କଥାର ଉତ୍ତର ମୁଁ ଦେଇପାରିନାହିଁ ଦେଖୁଛି । ହୁଏତ ତୁ ଯାହା କହୁଛୁ ସେ କଥା ସତ । ଖାଲି ଏ ବିଷୟରେ କହିଲି, ସଂସାରର ସବୁ ବିଷୟରେ ମନକୁ ଧରି ଗୋଟାଏ ଖୁଣ୍ଟିରେ ବାନ୍ଧିଦେଲେ ମନ ଚାହିଁଯାଏ । ଆମ ପୁରୁଷପୁରୁଷମାନେ ଏକଥା ଚାହୁଁଥିଲେ ବୋଲି ଧରିବାର ଗୋଟାକୁ ନେଇ ଗୋଟାକ ସାଙ୍ଗେ ଛାଡ଼ିଦେଉଥିଲେ । ଆମେ ମନକୁ ସ୍ତ୍ରୀଧୀନ ରଖିବାକୁ ଆମ ଉତ୍ତର-ଞ୍ଜଳିତାକୁ ପ୍ରଣୟ ଦେଉଥାଉଁ ଏବଂ ଶେଷରେ ଯାଇ ଗୋଟାଏ ଖୁଣ୍ଟିମୂଳେ ମନକୁ ବେକ ଦେଖାଇ ଦେଉଥାଉଁ ।’ ମୁଁ ଉନୀ ହେଲି ।

“ସ୍ତ୍ରୀ ତ ବହୁତନ ପରିର କଥା । ସେ ରାତିରେ ଦୃଷ୍ଟି ଏକାଠି ଶୋଇଲୁଁ—ସେ ସୋଫା ଉପରେ ଓ ମୁଁ ତାଙ୍କର ସୋଫା ପାଖରେ, ତଳେ । ଚୁଡ଼ା ଆସି ଦୁଆର

ମୁହଁରେ ଶୋଇଲ । ଘରର ଅନ୍ୟ ଚାକର ବାକର କେଉଁଠି ଥିଲେ ମୁଁ ଜାଣିନାହିଁ । ଏକଜଣ ଜାଣିଛୁ, ବାହାର ଘରେ ୫୭ ଜଣ ପୁଲିସ୍‌ବାଲ ରହୁଥାନ୍ତି ଓ ମଝିରେ ମଝିରେ କୋଠି ଗୁରୁପଟେ ଚାଲୁଥାନ୍ତି । ତହିଁ ଆର ଦିନ ସକାଳୁ ସାଇବାଣୀ ଘରର ଚାକରମାନଙ୍କୁ ଡକାଇ କିଛି କିଛି ବାଟଶର୍ତ୍ତ ଦେଇ ବିଦା କରନ୍ଦେଲେ । ନିଜ ହତୁଲଗା ଚାକରୀକୁ କହିଲେ, ‘ମୁଁ ଦିଲ୍ଲୀ ଗୁଡ଼ି ଚାଲିଯିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ରହ’ । ଚୁଡ଼ାକୁ କହିଲେ, ‘ମଲ୍ଲୀମା, ତୁମେ ଏ ଘରର ଲୋକ । ମୋ ପୁଅକୁ ତ ତୁମେ ଏଠି ଅଛ । ତୁମର ଯେତେ ଦିନ ମନ, ମୋ ପାଖରେ ରହ । ଦିନକ ପାଖରେ ଯଦି ରହିବ ସେଠାରେ ନେଇ ଗୁଡ଼ି ଦେଇ ଆସିବ, ଦେଶକୁ ଯଦି ଯିବ ତେବେ ତା’ର ବି ବ୍ୟବସ୍ଥା କରିବ ।’ ଚୁଡ଼ା ସାଙ୍ଗେ ସାଙ୍ଗେ ଉତ୍ତର ଦେଲେ, ‘ମା ! ଆଗ ନିଜ କଥା ବିଚାର, ମୋ କଥାରେ କ’ଣ ଅଛି ? ତମେ ଥପ୍ ହୋଇ କୋଉଠି ନ ରହିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ମୁଁ ଗୁଡ଼ିକରି କେମିତି ପଲେଇବି କହିଲୁ ?’ ଚୁଡ଼ା ଏଇ ପଦେ କଥାରେ ସମସ୍ତଙ୍କର ମୁରବି ହୋଇଗଲା ।

“ଏଟିଶାର ପରଦିନ ସକାଳ ୯ଟା ହେବ । ଚାକର ବାକରଙ୍କୁ ବିଦା କରି ଦେଇ ସାରି ସାହେବାଣୀ ତମା ହୋଇ ବସି କ’ଣ ଭାବୁଥାନ୍ତି, ମୁଁ ପାଖରେ ରହି ତାଙ୍କ ମୁହଁକୁ ଚାହିଁ ବସିଥାଏ । ମଲ୍ଲୀମା ଆସି ତମା ତମା କହିଲେ, ‘ମା ! ଦୁଇ ଦିନକଣ କିଏ ବୈଠକଟା ନାରେ ଅପେକ୍ଷା କରୁଛନ୍ତି । ତାଙ୍କୁ କ’ଣ କହିବ ?’ ତାଙ୍କ ଭିତରୁ ଜଣକ ତାଙ୍କ ଆଖିବାକୁ ମେମ୍ ସାହେବ ହୁକୁମ ଦେଲେ । ସେ ଆସି ନମସ୍କାର କରି କହିଲେ, ‘ଆପଣଙ୍କ ସଙ୍ଗେ କେତୋଟି ଗୁରୁତର ବିଷୟରେ କଥାବାର୍ତ୍ତା ହେବାକୁ ଥିବାରୁ ମୁଁ ଆସିଛି । ମୁଁ ପ୍ରଧାନ ମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ସେକେଟାରୀ ।’ ମେମ୍ ସାହେବ ପ୍ରତିନମସ୍କାର କରି ଉତ୍ତର ଦେଲେ, ‘ଆପଣଙ୍କର ଯାହା କହିବାର କଥା, ଆପଣି ନ ଥିଲେ ଏଇଠାରେ କହିପାରନ୍ତି । (ମୋତେ ଦେଖାଇ) ସେ ମୋର ଭଉଣୀ, ସ୍ଵାମୀ ଉପସ୍ଥିତିରେ କଥାବାର୍ତ୍ତା ହେବାରେ ମୋର ତ କୌଣସି ଆପଣି ନାହିଁ, ଆପଣଙ୍କର ବି ନ ଥିବ ।’ ଆଗକୁ କହିଲେ, ‘ମୋ ସାଙ୍ଗରେ ମୋର ସହକାରୀ ଓ ଅର୍ଥବିଭାଗର ସଚିବ ଅଛନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କୁ ଡାକିପାରେ ?’ ମେମ୍ ସାହେବ ତାଙ୍କୁ ଡାକ ଦେବାକୁ ଓ ସମସ୍ତଙ୍କ ପାଇଁ ତା ଆଖିବାକୁ ମଲ୍ଲୀମାକୁ ବସ୍ତା କରି, ମୋ ସାହାଯ୍ୟରେ ସମସ୍ତଙ୍କ ପାଇଁ ବସିବାର ଆୟୋଜନ କଲେ ।

“ସମସ୍ତେ ବସିଲା ପରେ ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ସେକେଟାରୀ ପକେଟରୁ ଖଣ୍ଡିଏ ଚିଠି ବାହାର କରି ମେମ୍ ସାହେବଙ୍କ ହାତକୁ ବଢ଼ାଇ ବଢ଼ାଇ କହିଲେ, ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ ଏ ଚିଠି ଖଣ୍ଡି ନିଜ ହାତରେ ଲେଖି ଦେଇଛନ୍ତି । ଆପଣଙ୍କ ଶୋକରେ ସେ ଅତିଶୟ ବ୍ୟଥିତ । ଆପଣଙ୍କ ସୁବିଧା ସୁଯୋଗ ଦେଖି ସେ ନିଜେ ଆପଣଙ୍କ ପାଖକୁ ଆସି ସମବେଦନା ଜ୍ଞାପନ କରିଥିବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରନ୍ତି ।’

“ମେମ୍ ସାହେବ ଚିଠି ଖଣ୍ଡି ଫିଟାଇ ବହୁ ସମୟ ଆଖି ଆଗରେ ମେଲାଇ ରଖିଲେ । ତା’ପରେ ଧୀରେ ଧୀରେ ତାକୁ ଚଉଡ଼ି ପୁଣି ପୁଲିସ୍‌ବାଲ ଭିତରେ ଭାଙ୍ଗି କରି ନିଜର ବ୍ୟାଗ୍ ଭିତରେ ରଖି କିଛି ବିଦୁ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସ୍ଵରରେ କହିଲେ, ‘ଏ ଚିଠି ପାଇଁ ଆପଣଙ୍କ ପ୍ରଧାନ-ମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କୁ ମୋର କୃତଜ୍ଞତା ଜଣାଇଦେବେ । ନମୋର ବର୍ତ୍ତମାନ ଅବସ୍ଥାରେ କାହା ପାଖକୁ

ଚି ଦେବାକୁ ମୋର ଅବସର ନାହିଁ କି ଇଚ୍ଛା ନାହିଁ ।’ ସେହେତାଣ୍ଟ ପଚାରିଲେ, ‘ଆଉ କଣ କହବ ?’ ମେମ୍ ସାହେବ ସ୍ପଷ୍ଟଭାବେ କହିଲେ, ‘ନିଜାନ୍ତ ଯଦି କିଛି କହିବା ଦରକାର, ତେବେ କହିବେ—ମୋ’ର ସ୍ତ୍ରୀମା ଦେଶପାଇଁ ପ୍ରାଣ ଦେଲେ ବୋଲି ସେ ଯାହା ଲେଖିଛନ୍ତି, ତାହା ନୁହେଁ । ମୁଁ ମନେ କରୁଛି, ଜଣେ ଲେକର ପଦ୍ୟ ଲେଖରେ ଏ ଦେଶରେ ହଣାକଟା ଆରମ୍ଭ ହୋଇଛି ଓ ସେଇ ଲେକର ପ୍ରାଣଭୟ ହେତୁ ମୋ ସ୍ତ୍ରୀମା ପ୍ରାଣ ହରାଇଲେ । କୁମ୍ଭା ମହକଦ୍ରେ ଯେଉଁମାନେ ଆଶ୍ରୟ ନେଇଥିଲେ ସେମାନେ ମନଃସ୍ଥିରେ ସେଠାକୁ ଆସିନ-ଥିଲେ । କିମ୍ପିତ ବେଶେ ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ ହୋଇଯିବ ବୋଲି ଯେ ଭୀରତକୁ ଦୁଇଖଣ୍ଡ କରାଇ-ଦେଲେ, ସେଇ ନିଜେ ଆସି ସେମାନଙ୍କୁ ଗୁଣ୍ଡାକ ସେଠାରୁ କାଢ଼ିଥିଲେ ହୋଇଥାନ୍ତା ।’

‘ଆଗକୁମାନେ ପରସ୍ପର ମୁହଁ ଚୁହାଁଚୁହାଁ ହେଲେ । ସେମାନଙ୍କୁ ଚୁହାଁ ମୁଁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କଲି, ମେମ୍ ସାହେବଙ୍କ କଥାକୁ ସମସ୍ତେ ସମର୍ଥନ କରୁଛନ୍ତି । କାହାର ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ପ୍ରତି ଟିକିଏ ହେଲେ ଆନୁଗତ୍ୟ ଥିଲା ପରି ମନେହେଉନଥାଏ । ଟିକିଏ ତୁମ ରହି ମେମ୍ ସାହେବ ପୁଣି କହିଲେ, ମୋତେ ସମବେଦନା ଜଣାଇବାକୁ ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ ନିଜେ ଆସିବେ ବା ଝିଅଙ୍କୁ ପଠେଇବେ ବୋଲି ଯାହା ଲେଖିଛନ୍ତି, ସେ ବିଷୟରେ ତାଙ୍କୁ ସାବଧାନ କରିଦେବେ ଯେ, ତାଙ୍କ ଲଳିତା ଓ ଲେଉଟୁ ଯେଉଁମାନେ ପ୍ରାଣ ହରାଇଛନ୍ତି ସେମାନଙ୍କୁ ସମବେଦନା ଜଣାଇବାରେ ସମସ୍ତେ ଖର୍ଚ୍ଚ କଲେ ନିଜ କାର୍ଯ୍ୟ ପାଇଁ ଅନୁତାପ କରିବାକୁ ତାଙ୍କୁ ବେଳ ମିଳିବ ନାହିଁ ।’

‘ଏତକ କହି ସେ ଅଧିକାରମାନେ ବିଦାୟ ନେବାକୁ ଅପେକ୍ଷା କରି ରହିଲେ । କିନ୍ତୁ ସେମାନେ ବିଦାୟ ନେବାର କୌଣସି ଲକ୍ଷଣ ଦେଖାଗଲା ନାହିଁ । ଅର୍ଥବିଭାଗର ସେହେତାଣ୍ଟ ଟିକିଏ ଅଙ୍ଗେଇ ଅଙ୍ଗେଇ କହିଲେ, ଆପଣଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଆଉ ଗୋଟିଏ କାମ ଅଛି । ସ୍ଵର୍ଗତ ସାହେବଙ୍କର ଶୁଭାଦି କ୍ରିୟା ସକାଶ ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ ନିଜ ହାତପାଣିରୁ କୋଡ଼ିଏ ହଜାର ଟଙ୍କା ମଞ୍ଜୁର କରିଛନ୍ତି । ସେ ଟଙ୍କାଟା ହେଜେଗରୁ କଢ଼ା ହୋଇ ସାରିଛି । ଆପଣ ତାହା ଗ୍ରହଣ କରନ୍ତୁ ବୋଲି ମୋର ଅନୁରୋଧ ।’

‘ମେମ୍ ସାହେବ କହିଲେ, ‘ତାଙ୍କ ଶୁଭାଦି କାର୍ଯ୍ୟ ପାଇଁ ମୋ ପାଖରେ ଯଥେଷ୍ଟ ଧନ ଅଛି । ମୋର ଅଲଙ୍କାର ସବୁ ବିକା କରି ମୁଁ ସେ କାର୍ଯ୍ୟ ବଳାଇବାକୁ ସ୍ଥିର କରିଛି । ତା’ପରେ ମୋର ଆଉ ଟଙ୍କା ଦରକାର ହେବ ନାହିଁ । ଆପଣଙ୍କ ଏ ଟଙ୍କା ମୋର ଦରକାର ହେବ ନାହିଁ ।’

‘ସରକାରୀ କର୍ମଚାରୀମାନେ ପରସ୍ପର କଥାବାଣ୍ଟି ହେଲେ । ଶେଷ ମସୂଧା କରି ସେମାନେ ଅନୁରୋଧ କଲେ, ‘ଆପଣଙ୍କୁ ଆମମାନଙ୍କର ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଅନୁରୋଧ, ଆପଣ ଏ ଟଙ୍କାଟା ରଖନ୍ତୁ, ଏବଂ ଆପଣଙ୍କ ଇଚ୍ଛା ଅନୁସାରେ ଏହାର ବ୍ୟୟ କରନ୍ତୁ । ଦୁଃଖୀ, ରଙ୍ଗୀ, ସାଧୁ ସନ୍ନ୍ୟାସୀଙ୍କର ଏ ଦେଶରେ ଅଭାବ ନାହିଁ । ଆପଣ ଏ ଟଙ୍କାଟା ନ ନେଲେ ଦେଶର ଏ ଟଙ୍କାଟା ଯେ ରହିଯିବ ତାହା ନୁହେଁ । ବର୍ତ୍ତମାନ ଯେଉଁମାନଙ୍କ ହାତରେ ରାଜ୍ୟ ପଡ଼ିଛି, ସେମାନେ ନିଜର ବିଳାସବ୍ୟୟରେ ସ୍ଵାକୁ କାହିଁକି, ଏହାର ଲକ୍ଷେ ଗୁଣ ସହଜରେ ଉଡ଼ାଇ

ଦେଇପାରିବେ । ସବୁଠାରୁ ବଡ଼କଥା, ଏ ଟଙ୍କାଟା ଆପଣ ଯଦି ଫେରାଇଦିଅନ୍ତି, ତେବେ ଆମମାନଙ୍କର ସ୍ୱାର୍ଥରେ ବାଧା ପଡ଼ିବ । ଦେଶରେ ଅଗ୍ରଜନତାର ଲକ୍ଷଣ ଦେଖାଯାଉଛି । ଆପଣଙ୍କ ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ପରି କେତେ ଯେ ପ୍ରାଣ ଦେବେ ତାର ଠିକଣା ନାହିଁ । ଆପଣଙ୍କର ଟଙ୍କା ଦରକାର ହୋଇନପାରେ, କିନ୍ତୁ ସେମାନଙ୍କର ପିଲାପିଲି ଏ ଟଙ୍କା ନ ପାଇଲେ ଦାଣ୍ଡକୁ ଯିବେ ସିନା ! ଆପଣ ଟଙ୍କା ଫେରାଇଦେଲେ ସେମାନଙ୍କ ଟଙ୍କା ପାଇବାର ବାଟ ବନ୍ଦ ହୋଇଯିବାର ଆଶଂକା ଅଛି ।’

‘ମେମ୍ ସାହେବ ନିଜର ସମସ୍ତ ଦୁଃଖ ସତ୍ତ୍ୱେ ଟିକିଏ ହୁସିଦେଲେ ; କହିଲେ, ‘ଏ ମୁକ୍ତି ଗ୍ରହଣ ନ କରୁଥିଲେ ହେଁ ଆପଣମାନଙ୍କର ସମବେଦନା ମୁଁ ଚାହୁଁଛି । ମୋର ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ସ୍ତ୍ରୀତ୍ୱରେ କିଛି ଗୋଟାଏ କଣିକାକୁ ମୁଁ ଏ ଟଙ୍କା ରଖିବି ।’ ଏହା କହି ସେ ଅର୍ଥବିଭାଗ ସେନେଟାଣ୍ଟ ବଢ଼ାଇଦେବା ଖଣ୍ଡେ କାଗଜରେ ଦସ୍ତଖତ କରିଦେଲେ । ସେନେଟାଣ୍ଟଙ୍କ ସହକାଶ ଗୋଟିଏ ବ୍ୟାଗରୁ ଶହେ ଟଙ୍କିଆ ନୋଟ୍ ଦୁଇ ଡାଢ଼ା ଟେବୁଲ୍ ଉପରେ ଥୋଇ-ଦେଲେ । ତା’ପରେ ଆଉ ଖଣ୍ଡିଏ କାଗଜ ବଢ଼ାଇଦେଇ ସେନେଟାଣ୍ଟ କହିଲେ, ‘ଏହା ଆପଣଙ୍କର ସେନ୍-ସନ୍ କାଗଜ । ଆପଣଙ୍କ ବିଷୟରେ ପ୍ରସ୍ତୋତନ ସାର୍ଟିଫିକେଟ୍ ଆଦି ଆମେ ଦେଇ ସାରିଛୁ । ଖାଲି ଆପଣଙ୍କର ଏଇ ଦସ୍ତଖତଟା ଦରକାର ।’ ମେମ୍ ସାହେବ ଚାଲିଯିବା ସ୍ତରରେ କହିଲେ, ‘ଏହାର ଅଧିକାଂଶ ଆଉ ଜଣେ ଅଛି । ଅଛା, ସେ ଏଆ ମୁଁ ବୁଝିବି’ ବୋଲି କହି ସେ ଦସ୍ତଖତ ଦେଇଦେଲେ ।

‘ବିଦାୟ ନେବାବେଳେ ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ସେନେଟାଣ୍ଟ କହିଲେ, ‘ଆମେ ଆଉ କ’ଣ କରିପାରୁ କହୁନୁ ।’ ମେମ୍ ସାହେବ କହିଲେ, ‘ଆପଣମାନେ ମୋ ପାଇଁ ବହୁତ କଷ୍ଟ ସହକ୍ଷେପି । ତେବେ ମଣିଷ ତ ପାଇଲ ଗାଡ଼ିଆ ଚୁହାନ୍ତି । ତେଣୁ ଆପଣଙ୍କ ଉପରେ ମୁଁ ଆଉ ଟିକିଏ କାମ ଲଦୁଛି । ଏ କୋଠିରେ ବହୁତ ଚୁଡ଼ିଏ ଆସବାବ ପସ ଅଛି । ଏହା ଶୀଘ୍ର ବିକ୍ରୀ ହୋଇଯିବା ଦରକାର । ମୋର ଓ ସାହେବଙ୍କ ନାମରେ ବ୍ୟାଙ୍କ୍ରେ ଯେଉଁ ଆକାର୍ଷ୍ଟ-ନୁଡ଼ାକ ଅଛି ତାହା ଚୁକ୍ତି କରି ସେ ଟଙ୍କା ମୋତେ ମିଳିବାର ବନ୍ଦୋବସ୍ତ କରିଦେବାକୁ ଅନୁରୋଧ । ସର୍ବୋପରି, ସାହେବଙ୍କ ଅଗ୍ନି ଜଣେ ବ୍ରାହ୍ମଣଦ୍ୱାରା ସମ୍ବହ କର ମୋତେ ଅଣାଇ-ଦେବେ । ଦଶାହ ଦାନକୁ ମୁଁ ହରଦ୍ୱାରରେ ଯାଇ ପହଞ୍ଚିବି । ତେଣୁ ଏଇ ଦୁଇ ଚାରିଦିନ ଭିତରେ ଏତକ କାମ କରାଇଦେବାକୁ ଅନୁରୋଧ । ଆମେ ଏଠାରେ ଦୁଇଟି ମାସ ସ୍ତା ଲେକ । ଆପଣ ସହାୟ ନ ହେଲେ ଏ କାମ ପାରିବି ନାହିଁ ।’

‘ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ସେନେଟାଣ୍ଟ କହିବା ସାଙ୍ଗେ ସାଙ୍ଗେ କାମନୁଡ଼ିକ ଗୋଟିଏ କାଗ-ଜରେ ଟିପି ସାରିଥାନ୍ତି । ବିଦାୟ ନେବାକୁ ଉଠୁ ଉଠୁ ସେ କହିଲେ, ‘ଏହା ଦୁଇଦିନ ଭିତରେ କରାଇଦେଉଛି । ତଡ଼ିବଡ଼ିରେ ଏ ଜନସାହୁ ବିକି କରିଦେଲେ, ଦାମ ଟିକିଏ କମ୍ ହୋଇ-ଯାଇପାରେ । ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ କହିଛନ୍ତି, ଆପଣଙ୍କର ଯେତେଦିନ ଇଚ୍ଛା ଆପଣ ଏଠାରେ ରହିପାରନ୍ତି ।’ ମେମ୍ ସାହେବ କହିଲେ, ‘ଆଉ ଏଠାକୁ ଫେରିବାକୁ ମୋର ଇଚ୍ଛା ନାହିଁ । ମୁଁ ସ୍ଥାୟୀଭାବେ ହରଦ୍ୱାରରେ ରହିଯିବି । ପଇସା, ଅଳ୍ପ ହେଉ ବା ବେଶୀ ହେଉ ଏ ଜନସ

ସବୁ ଶୀଘ୍ର ଅତି ଆଗରୁ ଦିବା ଦରକାର । ହୁଇ ବୋଲି କହୁ ଉଠୁ ଉଠୁ ଅର୍ଥ ବିଭାଗ ସେକ୍ସେ-
ଟାସ୍ କହିଲେ, ଆପଣଙ୍କର ଆପଣ ଧିକ୍ଷା ନ ଥିଲେ, ଘରେ କ'ଣ ଅସ୍ୱାସ୍ ଧରି ଅଛୁ, ତା'ର
ମୋଟାମୋଟି ଧାରଣା କରିବାକୁ ଆମେ ଟିକିଏ ଦେଖିପାରିବୁ କି ?' ଆପଣ ନାହିଁ ବୋଲି କହି,
ସବୁ ଘର ଦେଖାଇଦେବାକୁ ମେମ୍ ସାହେବ ହୁକୁମ କଲେ ।

‘ଅଗନୁକମାନେ କୋଠରୀରୁ ବାହାରକୁ ଦିବା- ପରେ ମେମ୍ ସାହେବଙ୍କର ମୋ
ଉପରେ ଦୃଷ୍ଟି ପଡ଼ିଲା । ସେ ହଠାତ୍ ଉଠିପଡ଼ି ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ସେକ୍ସେଟାସ୍‌ଙ୍କୁ ପୁଣି ତାଙ୍କ
ଆଖିଲେ ଓ ପାଖରେ ବସାଇ ଅନୁନୟ ସ୍ୱରରେ କହିଲେ, ମୋର ସ୍ୱାର୍ଥ ଚିନ୍ତାରେ ମୁଁ
ଗୋଟିଏ କଥା ପାସୋର ଯାଇଛି । ମୋର ଏ ଭଉଣୀର ଗୁରୁଜକୁ ସାହେବ ନେଇ ପାଗଳ
ଗାରଦରେ ରଖାଇଛନ୍ତି । ତା'ର ବର୍ତ୍ତମାନ ଅବସ୍ଥା କ'ଣ ମୁଁ ଜାଣେ ନାହିଁ । ତାକୁ ମୁକୁ-
ଲାଇ ଦେଲେ ମୁଁ ତାକୁ ମୋ ସାଙ୍ଗରେ ନିଅନ୍ତି ।’ ସେକ୍ସେଟାସ୍ କହିଲେ, ‘ଏଇ ତ ? ମୁଁ
ଅଳ୍ପ ତାହା କରାଇଦେଉଛି । ରୋଗିଣୀର ନାମ କ'ଣ ?’ ମେମ୍ ସାହେବ ବସ୍ତୁତ ହୋଇ
ମୋତେ ଚାହିଁଲେ । ମୁଁ କହିଲି, ତାଙ୍କ ନାମ ଦୁର୍ଗା । କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କ ନାମ ପାଗଳା ଗାରଦର
ରେକିକ୍ତରେ ଲେଖାହୋଇନଥାଇପାରେ । ସାହେବ ମୋତେ ନାମ ପଚାରି ନାହାନ୍ତି ।
ସ୍ତ୍ରୀ ବି ନାମ କହୁନଥିବେ ।’ ସେକ୍ସେଟାସ୍ କହିଲେ, ‘ତାହାହେଲେ ଆପଣଙ୍କୁ କଷ୍ଟକର
ପାଗଳାଗାରଦକୁ ଦିବା ଦରକାର ପଡ଼ିପାରେ । ମୁଁ ଯାଇ ବର୍ତ୍ତମାନ ସବୁ ଠିକ୍‌କା କରୁଛି ।
ଆପଣଙ୍କୁ ଯେତେବେଳେ ସୁବିଧା ହେବ, ଆସି ନେଇଯିବ । କିନ୍ତୁ ଗୋଟିଏ କଥା । ରୋଗି-
ଣୀର ଅବସ୍ଥା ଯଦି ଖୁବ୍ ଖରାପ ଥାଏ, ତେବେ ତାକୁ ସାଙ୍ଗରେ ନେବା ଠିକ୍ ଠିକ୍
ହେବ ?’

‘ମେମ୍ ସାହେବ କହିଲେ, ‘ମୋର ବିଶ୍ୱାସ, ପାଗଳା ଗାରଦରେ ତାଙ୍କର ଯେତକ
ଯତ୍ନ ନିଅନ୍ତୁଥିବେ, ସେତକ ଆମେ କରିବାକୁ ସମର୍ଥ ହେବୁ ।’ ସେକ୍ସେଟାସ୍ ମୁଖକୁ ହସି
କହିଲେ, ‘ପାଗଳା ଗାରଦବାଲି ଗୋଟିଏ ରୋଗୀକୁ ମାତ୍ର ଖଣ୍ଡେ ଚିକିତ୍ସା କରିବାକୁ ଧାଇଲେ
ଆଉ ମଣିଷ କରି ରଖନ୍ତି ନାହିଁ । ସେ କେତେ ଦିନ ରହିଲେଣି ?’

(୧୩)

ତାବର ଜୀବନ ବୃତ୍ତାନ୍ତ ପଢ଼ା ଅମର ପ୍ରାଣହୀନ କର୍ମ ହୋଇଯାଇଥାଏ । ସନ୍ଧ୍ୟା
ଲଗିବାର ପରେ ପରେ ସମସ୍ତେ ଅସି ନୁହଁନ୍ତି ଯାହା ପଞ୍ଚମକବାଟେ ସାଙ୍ଗରେ ଅଳ୍ପ
ଅଣିଆନ୍ତ୍ର ପ୍ରାୟ ପାଞ୍ଚ ସାତ ଜଣ ସାଙ୍ଗ । ପୁରୀ ଶୁଣିବାଠାରୁ ତାଙ୍କର ଏଥିରେ ଅଧିକ ଆଗ୍ରହ
ହେଉଥାଏ ।

ମୁଁ ପଢ଼ିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କରିବା ପୁଙ୍ଗୁ ମହାପାତ୍ର କହିଲେ, ସେ ଦିନ ଯେଉଁ ସ୍ତ୍ରୀଲୋକଟି ପୁଞ୍ଜି ଏ ଖାଇବାକୁ ଏଠାରେ ଆସି ପହଞ୍ଚିଥିଲା ତା'ଠାରେ ଏତେ ସାହୁତ୍ୟକ ପ୍ରତିଭା ଥିବାର କିଏ କେମିତି ଅନୁମାନ କରନ୍ତା କହିଲ !'

ନାମୁକେ ଜବାବ ଦେଲେ, 'ହଁ, ସାହୁତ୍ୟକ ପ୍ରତିଭା ଯା'ଠାରେ ତା'ର କୋଠା, ମଟରଗାଡ଼ି, ବ୍ୟାଙ୍କରେ ମହଜୁଦ୍ ଟଙ୍କା ଥିବାର ଚାହିଁ, ନା ?'

ସମସ୍ତେ ହସିଲେ । ଦାସେ କହିଲେ, 'ସାହୁତ୍ୟକ ପ୍ରତିଭା ଭାଗ୍ୟରେ ଯେ ନାହିଁ ତାହା ନୁହେଁ ; କିନ୍ତୁ ବାରିବାକୁ ଯାହା ଧରୁଛନ୍ତି ତାହା ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାଗ୍ୟ କୃତ ନୁହେଁ । ସେ ପ୍ରତିଦିନ ଯାହା ଲେଖୁଛି ତାହା ଆମ ସରକାର ବରଗରେ ଆଣି କାଟିଛନ୍ତି କି ହେଉଛି ; ତା'ପରେ ତାହା ଆସି ପଢ଼ୁଛି ବାରିବାକୁ ହାତରେ । ସାହୁତ୍ୟକ ରୂପଟା ଦେଉଛନ୍ତି ବାରିବାକୁ । ଅନୁଭୂତି ଭାଗ୍ୟ, ଭାଷାରେ ରୂପାୟନ ବାରିବାକୁ ଛାଡ଼ ।'

ମହାପାତ୍ର କହିଲେ, 'ଆଉ ସାଂସ୍କୃତିକ ସମୀକ୍ଷା ଆମ ଭାଉଜଙ୍କର । ଏହା ତେବେ ଗୋଟିଏ ସମବାୟିକ ଉଦ୍ୟମ !'

ପଶ୍ଚିମ କବାଟଙ୍କ ଅଧୀରତା ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି ବାହୁନାପତିଏ କହିଲେ, 'ଚଳୁଛି ଖାଇବା ଛାଡ଼ି ବିକ୍ଷେପ ଲାଗିଛି କାହିଁକି ? ଆଗ ଧଡ଼ାଟା ସରଯାଉ ।'

କାଲି ଯେଉଁଠାରେ ରହିଥିଲ ମୁଁ ସେଇଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କଲି :

'ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ସେକ୍ରେଟାରି ଜର୍ଜିଆରଦିନ ସାହେବ ଦଶଟାବେଳେ ଆସି ପହଞ୍ଚିଗଲେ । ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ୧୦/୧୫ ଜଣ ଲୋକ—ଅତିସର ହେବେ ବୋଲି ଅନୁମାନ କଲି—ଆସି ଘରର ଆସବାବ ପତ୍ର ବସ୍ତୁବସ୍ତୁ କରି ନେବାକୁ ଆଡ଼େଇଲେ । ଯେ ଯାହା ଦେଲ ମେମ୍ ସାହେବ ତାହା ବିନା ବାକ୍ୟବ୍ୟୟରେ ଗ୍ରହଣ କରୁଥାନ୍ତି । ଏଇ ଅବସରରେ ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ସେକ୍ରେଟାରି କହିଲେ, 'ଆପଣଙ୍କର ଦୁଇଖଣ୍ଡ ମଟର ଗାଡ଼ି ଅଛି ମୁଁ ଜାଣେ । ଦୁଇଖଣ୍ଡ ଯାକ ଦେଇଦେବେ ନା ଖଣ୍ଡେ ରଖିବେ ?'

ମେମ୍ ସାହେବ ତାଙ୍କ ଆଡ଼କୁ ଶୂନ୍ୟ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଚାହିଁଲେ । ମୁଁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କଲି ସତେ ଯେମିତି ତାଙ୍କ ପାଟିରୁ ନାଲି ଗଢ଼ି ଧରୁଥାଏ । ବୋଧହୁଏ ଖଣ୍ଡିଏ ମଟର ପୁରସ୍କାର ପାଇଥିବା ଲୋକରେ ସେ ଅମକୁ ସାହାଯ୍ୟ କରିବାରେ ଏତେ ଆଗ୍ରହ ହୋଇପଡ଼ିଥାନ୍ତି । ମେମ୍ ସାହେବ ତାଙ୍କୁ ଏ ପ୍ରଶ୍ନର ଉତ୍ତର ନ ଦେଇ ଧରୁଗଲେ, 'ପାଗଲା ଗାରଦକୁ ଆମକୁ ନେବା କଥା ପାସୋରି ଦେଲେ କି ?' ସେକ୍ରେଟାରି ସାହେବ ଉତ୍ତର ଦେଇ ଦେଲେ, 'ଅପରନ୍ତୁ ମୁଁ ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ନିଜ ଚିଠି କାଗଜରେ ଚିଠି ଲେଖି ସୁପରନ୍ତେଣ୍ଡେଣ୍ଟଙ୍କୁ ଜଣାଇ ଦେଇଛି ଯେ ସେ ୧୨ଟା ବେଳେ ଆମକୁ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ କରିବେ ଓ ଆମର ଯାହା ଦରକାର ତାହା କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟିତ ହେବେ । ବାରଟା ଯାଏଁ ଆପଣଙ୍କ ଆସବାବ ପତ୍ର ପାର କରିବାରେ ଲାଗିବ ବୋଲି ଟେଲିଫୋନ ସାହାଯ୍ୟରେ କାଲି ଅଧରୁ ଯାଏ ବରଦିନ ଲୋକଙ୍କୁ ଜଣାଇ ଦେଇଥିଲି । ଆଉ ସଂଖ୍ୟାକ ଭିତରେ ଅଧ୍ୟାଧ୍ୟ ନିନିଷ ରୁଲିଥିବ, ବାକୀ ଯାହା ରହିବ ଆପଣ ଫେରିବା ପରେ ଚାହିଁବା ।'

ମେମ୍ ସାହେବ କହଲେ, ‘ମୋତେ ଅପେକ୍ଷା କରିବାର ପ୍ରୟୋଜନ ନାହିଁ । ଆପଣ-
ଙ୍କର ଜଣେ ବଶିଷ୍ଠ ଲୋକଙ୍କୁ ଆପଣ ଭାବ ଦେଇଦିଅନ୍ତୁ । ସେ ସାହା ବନ୍ଧୀ କରିବେ ତା’ର
ଦାମ ତାଲିକାଟା ମୋତେ ଦେଇଦେଲେ ଯଥେଷ୍ଟ । ତାଙ୍କୁ କିଛି ପାରିଶ୍ରମିକ ବି ଦେବାକୁ
ମୁଁ ଚାହୁଁନାହିଁ ।’

ପାରିଶ୍ରମିକ କଥା ସତେ ଯେପରି ସେ ସ୍ଵପ୍ନରେ ସୁଦ୍ଧା ନ ଭାବିଥିଲା ପରି କହଲେ,
‘ନା, ନା, ପାରିଶ୍ରମିକ କଥା ଆପଣ ମନକୁ ବି ଆଣନ୍ତୁ ନାହିଁ । ଆପଣଙ୍କୁ ସାହାଯ୍ୟ କରିବା
ଆମର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ । ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କର ବି ତାହାହିଁ ଇଚ୍ଛା ।’ ମେମ୍ ସାହେବ କିଛି କବାବ
ନ ଦେଇ ଚା’ର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରିବାକୁ ଉଠିଗଲେ । ମୁଁ ଭଦ୍ର ଲୋକଟି ସଙ୍ଗେ ଏକୂଟିଆ ରହି-
ପିନାରୁ ଟିକିଏ ବିକ୍ରତ ହୋଇ ଉଠିପିବାକୁ ଆଲ ଖୋଜୁଛି, ସେ କହଲେ, ‘ଆପଣ ମେମ୍
ସାହେବଙ୍କର ଜନ୍ମ ତ ଭଉଣୀ, ନା ସମ୍ପର୍କୀୟା ?’ ମୁଁ କିଛି ଉତ୍ତର ନ ଦେଇ ମୁହଁକୁ ତଳକୁ
କରି ବସି ରହିଲି । କିଛି ସମୟ ପରେ ସେ ପୁଣି କହଲେ, ‘ଏକାନ୍ତରେ ମୁଁ ଆପଣଙ୍କ ପରିଚୟ
ପଚାରିବାଦ୍ଵାରା ଯେଉଁ ଅସୌଜନ୍ୟ କରିଛି, ସେଥିପାଇଁ କ୍ଷମା ଚାହୁଁଛି ।’ ସ୍ଵାର ବି ମୁଁ କିଛି
ଉତ୍ତର ଦେଲି ନାହିଁ । ଅଳ୍ପ ସମୟ ଭିତରେ ମେମ୍ ସାହେବ ଫେରି ଆସିଲେ ଓ କହଲେ,
‘ମୁଁ ମଟର ମଗାଇ ନେଇଛି । ଚା’ ଟିକିଏ ଖାଇବା ପରେ ବାହାରିଯିବ । ବାରଟାକୁ ଆଉ
ମାତ୍ର ୧୫ ମିନିଟ୍ ବାକୀ ଅଛି ।’

ବାରଟା ବାଜିବାକୁ ୩୫ ମିନିଟ୍ ଆଇ ଆମେ ପାଗଲା ଗାରଦର ଫାଟକ ପାଖରେ
ଯାଇ ପହଞ୍ଚିଲୁ । ସତକୁ ସତ ସୁପରିଶ୍ରେଣ୍ଣେ ଫାଟକର ଅଳ୍ପ ଦୂରରେ ନିଜେ ଆମର
ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷରେ ଆନ୍ତ । ଭାଷାକ ବିଷୟ ପଚାରିବାରେ ସେ କହଲେ, ‘ହଁ, ମୁଁ ଜାଣେ । ବଡ଼
ସାହେବ ତାଙ୍କୁ ଆଣି ଏଠାରେ ୩୧ ଦିନ ତଳେ ଗୁଡ଼ି ଯାଇଛନ୍ତି । ତାଙ୍କର ନାମ ସେ
କହ ନାହାନ୍ତି, କି ରୋଗିଣୀ ବି କିଛି କହୁ ନାହାନ୍ତି । ମୁଁ ଯେତେଦୂର ପଶ୍ଚାତ୍ତା କରିଛି, ସେ
ପ୍ରାଣଲୀ ନୁହନ୍ତି, ମନରେ ଖୁବ୍ ଚୋଟ ଲାଗିପିବାରୁ ମୁଁକ ପାଲଟିଯାଇଛନ୍ତି । ମୋର ବଣ୍ଟାସ,
କିଛି ଦିନ ବିଶ୍ରାମ ପାଇଲେ ଓ ଟିକିଏ ଅନୁକୁଳ ପରିବେଶରେ ରହିଲେ ସେ ସୁସ୍ଥ ହୋଇ-
ଯାଇପାରନ୍ତି ।’

ସେତେବେଳେ ସାହେବ ମେମ୍ ସାହେବଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ରୁପ ରୁପ ପରାମର୍ଶ କରି କହଲେ,
‘ପ୍ରଧାନ ମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ଇଚ୍ଛା, କିଛି ଦିନ ଏଇ ମେମ୍ ସାହେବଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ତାଙ୍କୁ ରଖାଇବେ । ସମ
ଦୁଃଖୀ ସଙ୍ଗେ ରହିଲେ ତାଙ୍କର ମାନସିକ ଅବସାଦ, ଲଘୁ ହୋଇଯାଇପାରେ । ଫଳ
ନ ହେଲେ ପୁଣି ଆପଣଙ୍କେ ପାଖକୁ ଆସିବୁ ।’

ମେମ୍ ସାହେବଙ୍କ ପରିଚୟ ପାଇ ସୁପରିନ୍ଟେଣ୍ଡେଣ୍ଟ ସାହେବ ସମବେଦନା ପ୍ରକାଶ
କଲେ ଓ କହଲେ, ‘ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ଆଦେଶରେ ରୋଗିଣୀଙ୍କୁ ଗୁଡ଼ିଦେବାରେ ମୋର ଆପତ୍ତି
ହୋଇନପାରେ । ଆପଣ ଦୁହେଁକୁ ଦୁଇଟା ଦସ୍ତଖତ ମାତ୍ର ଦେବାକୁ ହେବ ।’

ପାଞ୍ଚ ମିନିଟ୍ ଭିତରେ ମେମ୍ ସାହେବ ଓ ମୁଁ ଯାଇ ଭାଷାକ କୋଠା ଆଗରେ ଠିଆ
ହେଲୁ । ସେ ତଳକୁ ମୁହଁ ଧୋଇ, ବସିଥିବା ଖଟର ଶେଯକୁ ଆର୍ଦ୍ରସୁଆନ୍ତି । ‘ଭାଷା’ ବୋଲି

ମୁଁ ତାଙ୍କ ଦେବା ମାତ୍ରେ ସେ ଚମକ ପଡ଼ି ମୋତେ ଚାହିଁଲେ ଓ ତେଜସ୍ଵୀ ପଞ୍ଜଳ ପରି ଖଟରୁ ଓହ୍ଲାଇ ଆସି ମୋତେ କୁଣ୍ଡଳ ପକାଇଲେ । ତାଙ୍କ ଆଖିରୁ ଲୁହ ଗଡ଼ି ମୋର ଗ୍ରନ୍ଥ ଓଦା ହୋଇଗଲା । ମୋ ଆଖିରୁ ବି ଲୁହ ଗଡ଼ିଆଏ । ମେମ୍ ସାହେବଙ୍କ ଆଖି ମଧ୍ୟ ଛଲ ଛଲ ହୋଇଥାଏ ବୋଲି ପରେ ଲକ୍ଷ୍ୟ କଲି ।

ମୋ' ଠାରୁ ଆଖି ବୁଲାଇ ଭାଷା ଛନ୍ଦ ଛନ୍ଦ ହୋଇ ଚାରି ଅଡ଼କୁ ଚାହିଁଲେ । ତାଙ୍କ ଆଖିରେ ହସ୍ତତାର ଲକ୍ଷଣ ଦିଶୁଥାଏ । ପରେ ଠଉରାଇଲି, ସେ ସେଇ ବଡ଼ ସାହେବଙ୍କୁ ଖୋଜୁଥାନ୍ତି । ସେତେବେଳେ ଏକଥା ମନକୁ ଆସିଥିଲେ ତାଙ୍କୁ ଶୁଣାଇ ଦେଇଥାନ୍ତି । ତାଙ୍କୁ ଭୁମ୍ଭା ଭୁମ୍ଭା କରି ଆମ ନିଜ ଭାଷାରେ ଶୁଣାଇଦେଲି ଯେ ଆମ ପାଖରେ ଠିଆ ହୋଇଥିବା ମହଲୀଟି ଆମର ପରି ଦୁଃଖୀ ; ହିନ୍ଦୁ ମୁସଲମାନଙ୍କ ଦଙ୍ଗାରେ ନିଜର ପଡ଼ିକୁ ହରାଇଛନ୍ତି ।

ଏହା ଶୁଣିବାମାତ୍ରେ ଭାଷା ମୋ ପାଖରୁ ଧୀରେ ଧୀରେ ମେମ୍ ସାହେବଙ୍କ ପାଖକୁ ଗଲେ ଓ ତାଙ୍କ ହାତ ଦୁଇଟିକୁ ନିଜର ଦୁଇ ହାତରେ ଧରି ନିଜର ମୁଣ୍ଡରେ ଓ ତା ପରେ ମେମ୍ ସାହେବଙ୍କ ମୁଣ୍ଡରେ ଲଗାଇଲେ । ଦୁହେଁ ସାକ ନୀରବ । ଏତକରେ ଦୁଇଜଣଙ୍କ ଭିତରେ କଣ ଗୋଟାଏ ବୁଝାମଣା ହୋଇଗଲା ଯେ ଦୁହେଁ ଯେତେ ଦିନ ଏକାଠି ରହିଲେ ପରସ୍ପର ସଙ୍ଗେ ଯୋଡ଼ି ହୋଇଗଲେ । ମୁଁ ଆଡ଼େଇ ହୋଇ ରହି ଏ ଦୁଇଜଣଙ୍କୁ ଉପସ୍ଥିତ ପରି ଭକ୍ତପୂର୍ଣ୍ଣ ସୂଚା କରିବାରେ ଲାଗିଲି ।

ସୁପରିନ୍ଟେଣ୍ଡେଣ୍ଟ ସାହେବଙ୍କଠାରୁ ବିଦାୟ ନେଇ ଆମେ ଆମ ମଟର ପାଖକୁ ଆସିଲୁ । ମଟର ଭିତରେ ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ସେକ୍ରେଟାରିଏ ବସିବାରେ ଭାଷାଙ୍କର ସମସ୍ତ ଭବ ପୁଣି ଦେଖାଗଲା । ମେମ୍ ସାହେବ ଏହା ଲକ୍ଷ୍ୟ କରିବାରୁ ଆମେ କୋଠିରେ ପହଞ୍ଚିବା ପରେ ଭାଷାଙ୍କୁ ମୋ ସଙ୍ଗେ ନିଜ କୋଠିକୁ ଗୁଡ଼ିଦେଇ ମେମ୍ ସାହେବ ବାହାର ବୈଠକ-ଖାନାରେ ସେକ୍ରେଟାରିଏ ସଙ୍ଗେ କଥାବାର୍ତ୍ତା ହେବାକୁ ରହିଲେ ।

ଭାଷା ପ୍ରଥମେ କେତେବେଳ ମୋତେ କିଛି ନ କହି ଖାଲି ମୋର ମୁହଁରେ ଦେହରେ ହାତ ବୁଲାଇଥାନ୍ତି । ମୋର ଇଚ୍ଚିତରେ ମଲ୍ଲୀ ମା ଖାଇବା ଜିନିଷ ଆଣି ଦେଲା । ମୁଁ ତାହା ଭାଷାଙ୍କୁ ଖୁଆଇବାକୁ ଉଦ୍ୟତ ହେବାରେ ସେ ନ ଖାଇ ମୋତେ ଖୁଆଇବାକୁ ଲାଗିଲେ । ମୁଁ ଆପଣି ନ କରି ଖାଇଲି । ମୋର ମା ମନେପଡ଼ିବାରୁ ମୋ ଆଖିରୁ ଲୁହ ଗଡ଼ିବାର ଦେଖି ସେ ନିଜ ପଶତକାନ୍ତରେ ଆଖି ପୋଛୁଦେଇଥାନ୍ତି । ଏତକବେଳେ ମେମ୍ ସାହେବ ଆସି ପହଞ୍ଚି ଆମ ଦୁଇ ଜଣଙ୍କୁ ଚାହିଁ ଟିକିଏ ଠିଆହେଲେ । ତାଙ୍କ ମୁହଁରେ କୃପ୍ତର ଆଭାସ ଲକ୍ଷ୍ୟ କଲି । ମୋର ଆପଣି ସତ୍ତ୍ଵେ ମୋତେ ଆଉ ଦି' ଚାଷା ଖୁଆଇବା ପରେ ମୁଁ ଉଠି ଯାଇ ମୁହଁ ଧୋଇଲି । ମେମ୍ ସାହେବ ଭାଷାଙ୍କ ପାଖରେ ଆସି ବସିଲେ ଓ ସରବତ ମଗାଇ ଗ୍ଲାସେ ଭାଷାଙ୍କ ହାତକୁ ଦେଇ କହିଲେ, 'ତୁମେ ନ ପିଇଲେ ମୁଁ ପିଇବି ନାହିଁ ।' ଭାଷା କିଛି ନ କହିବାରେ ସେ ପୁଣି କହିଲେ, 'ଆଜିଠାରୁ ତୁମେ ଓ ମୁଁ ସବୁ ଦିନ ଏକ ସଙ୍ଗେ ଖାଇବା । ତୁମେ ନ ଖାଇଲେ, ମୁଁ ବି ଓପାସ ରହିବି ।' ଭାଷାଙ୍କ ମୁହଁରେ

ମୁହଁକୁ ଦେଖାଦେଲେ । ସେ ସରବତ୍ ଗୁଣ୍ଠକ ପିଇଲେ । ସେଇ ଦିନଠାରୁ ଏ ଦୁଇଜଣ ଖାଇବା ଶୋଇବା ସବୁ ବିଷୟରେ ଏକାନ୍ତ ସଙ୍ଗୀ ହୋଇଗଲେ ।

ଭାଷା ଶୋଇବା ପରେ ମେମ୍ ସାହେବ ମୋତେ ଡାକି ତାଡ଼ାଏ ନୋଟ୍ ଦେଲେ ଓ କହିଲେ, ‘ଆମର ଦୁଇଟା ମଟରରୁ ଗୋଟାଏ ସେହେଟାଗୁଡ଼ିକ ଦେଇଦେଲି । ବିଭାଗ ସେଇ ଲେଉଟରେ ଆମକୁ ସାହାଯ୍ୟ କରିଥିଲା । ମୋତେ ଦାମ୍ ପରୁଣିଲା, ମୁଁ କହିଲି, ଆପଣଙ୍କର ସେହିକି ଦେବାକୁ ମନ, ହିଅନ୍ତୁ, ସେ ଏତକ ଦେଇଛୁ ।’

ମୁଁ ଗଣିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କରନ୍ତେ ସେ କହିଲେ, ‘ଗଣିବା ଦରକାର ନାହିଁ । କୁଥା ସମୟ ନଷ୍ଟ । ଏ ଟଙ୍କାତକ ସରିଲେ ଆମେ ବନ୍ଦିବା ।’ ଏତକବେଳେ ମଲ୍ଲୀମା ଆସି ଆଉ ବିଡ଼ାଏ ନୋଟ୍ ଦେଲେ । ତାକୁ ବି ମେମ୍ ସାହେବ ମୋତେ ବଢ଼ାଇଦେଲେ । ଚୁଡ଼ୀ କହିଲା, ‘ଆଉ କେତେ ବାଜା ରହିଛି ବୋଲି ସେ ବାବୁ କହିଲା । ଚାରିଟାବେଳେ ଆଣି ଦେଇଯିବ । ଆମର ସବୁତକ ଜିନିଷ ଚାଲିଯିବାକୁ ଘରଟା ଖାଁ ଖାଁ କରୁଛି ।’

ମେମ୍ ସାହେବ କହିଲେ, ‘ସବୁ ତ ଖାଁ ଖାଁ କରୁଛି, ଘରଟା କାହିଁକି ବାଜା ରହିବ ? ସେହେଟାଗୁଡ଼ିକ କହିଛି, ସେ ଦୁଇଜଣ ଜହର ଆଣି ଅଲଙ୍କାରଗୁଡ଼ିକ ବିକ୍ରି କରିଦେବାର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରିବେ । ସାମାନ୍ୟ କିଛି ତାରା ପାଇଁ ରଖି ବାଜା ସବୁତକ ଦେଇଦେବା ।’

ମୁଁ କହିଲି, ‘ମେମ୍ ସାହେବ ! ମୋର କିଛି ଅଲଙ୍କାର ଦରକାର ନାହିଁ । ମୋ ପାଇଁ କିଛି ରଖି ନାହିଁ ।’

ବରତ୍ତ ହୋଇ ମେମ୍ ସାହେବ କହିଲେ, ‘ଅଲଙ୍କାର କଥାରେ ତୋ’ର ମୁଣ୍ଡ ସୁରୁଜବା ଦରକାର ନାହିଁ ; କିନ୍ତୁ ଗୋଟିଏ କଥାକୁ ସାବଧାନ ! ତାରା, ଆଉ ଦିନେ ମୋତେ ମେମ୍ ସାହେବ ବୋଲି କହିବୁ ନାହିଁ । ସେ ବେଳ ଯାଇଛି । ମୁଁ ତୋର ଦିଦି । ମୋତେ ଦିଦି ବୋଲି ଡାକବୁ ଓ ଦିଦି ପରି ମାନବୁ, ଜଣିଆ ।’ ମୁଁ କହି କହି ହୋଇ କାନ୍ଦି ତାଙ୍କୁ କୁଣ୍ଡାଇ ପକାଇଲି । ସେ ମୋ ମୁଣ୍ଡରେ ହାତ ବୁଲାଇ ବୁଲାଇ କହିଲେ. ‘ତୋର ମୁଖ ଦେଖିପାରିଲେ, ମୋର ମନ ବହୁତ ଶୀତଳ ହେବ ।’ ଭାଷା ମୋ ଅଡ଼କୁ ସନ୍ତୋଷରେ ଚାହିଁଲେ, କହିଲେ, ‘ମୋର ମଧ୍ୟ ସେଇ କାମନା ।’ ମଣିଷର କାମନା ! ମୋର ଭବିଷ୍ୟତ ପାଇଁ ଏତେ ଯତ୍ନଶୀଳ, ଏତେ ଦହଗଞ୍ଜ ଥିଲା ବୋଲି ସେମାନେ ଜାଣନ୍ତେ କୁଅଡ଼ ? ଭାଷା ତ ଦିଦିଙ୍କ ପାଖରେ ଅଲିଅଳ ରିଅ ହୋଇ ଚଳିବାବେଳେ କିନ୍ତୁ ମୋ ମନରେ ସବୁବେଳେ ଆଶଂକା ଥାଏ, ମୋ ପରି ଅଲକ୍ଷଣୀର ଏତେ ମୁଖ ଭାଷାଦେବତା ସହବ ନାହିଁ ।

ସାହାହେଉ, ଜେଠା ମରିବା ଦିନୁ ମୁଁକ ହୋଇଯାଇଥିବା ଭାଷାଙ୍କ ରୁଣ୍ଡରୁ ଚାରିପଦ କଥା ଶୁଣି ମୋ’ର ପେଟ ପୁରୁଗଲା । ମୁଁ ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ କଥାବାର୍ତ୍ତା ହେବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କଲି । ମୋ ବିଷୟରେ ସେ କ’ଣ ପଚାରି ଚାହିଁବେ ବୋଲି ଆଶା କରି ରହିଲି । କିନ୍ତୁ ତୁମ୍ଭା ହୋଇ ରହିବା ଭାଷାଙ୍କର ଅଭ୍ୟାସ ହୋଇଯାଇଥାଏ ପରା ! ଦିଦିଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଖାଲି ଚାହିଁଖାଣିରେ ଡାକ୍ତର କଥାବାର୍ତ୍ତା ହେଉଥାଏ ; ଉଭୟେ ଅଧିକାଂଶ ସମୟ ତୁମ୍ଭା ହୋଇ ରହିନ୍ତି ।

ମଝିରେ ମଝିରେ ଦିବି ମତେ ପଦେ ଦି'ପଦ କହୁଥାନ୍ତି, ଭାଷା ପ୍ରାୟ ସବୁବେଳେ ସନ୍ତୋଷପୂର୍ଣ୍ଣ
ସୁହାଣୀରେ ମୋତେ ଟିକିଏ ଚାହିଁ ଥାନ୍ତି ମାତ୍ର । ଦିନକେ ପଦେ ଦି'ପଦରୁ ଅଧିକ କଥା ତାଙ୍କ-
ଠାରୁ ମିଳେନାହିଁ ।

ସାହେବଙ୍କ ମରବାର ଚତୁର୍ଥ ଦିନ ସଞ୍ଚାରେ ଦିବି ମୋତେ କହିଲେ, 'ତାଉ ! କାଲି
ସକାଳୁ ଆମେ ଏଠା ଗୁଡ଼ିବା । ମୋ'ର ଲୁଗାପଟା ସବୁ ତ ଦିଆ ହୋଇ ସାରିଲଣି । ମୋର
ଛେଦା ଶାଢ଼ୀ ୩ ଖଣ୍ଡ ଓ ଭାଙ୍ଗର ୩ ଖଣ୍ଡ, ବୁଲୁଳ ଦୁଇ ଚାରିଟା ଗୋଟିଏ ଗ୍ଲୋଟିଆ
ସୁଟ୍-କେସରେ ରଖିଦେବୁ । ତୋର ଲୁଗାପଟା, ପଇସା ଓ ଜିନିଷ ପତ୍ର ଗୋଟିଏ ଟ୍ରଙ୍କରେ
ରଖିବୁ ; ବୁଲୁକୁ ଗୋଟିଏ ଭଲ ଟ୍ରଙ୍କ ଓ କେତେଖଣ୍ଡ ଶାଢ଼ୀ ଦେବୁ । ତାଙ୍କ ଜାତିର
ବଧବା ବି ଶାଢ଼ୀ ପିନ୍ଧୁଛନ୍ତି । ଆମେ ଯିବା ଆମ ମଟରରେ । ଡ୍ରାଇଭରକୁ କହିଛୁ, ସେ ଆମକୁ
ହରଦ୍ୱାରରେ ଗୁଡ଼ିଦେଇ ମଟରଟି ନେଇ ଚାଲିଆସିବ । ତା'ର ମନ ସେ ଆମ ପାଖରେ
ରହିବ । କିନ୍ତୁ ଆମର ଏଡ଼େ ବଡ଼ ମଟର କ'ଣ ଦରକାର ? ମୁଁ ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ସରକୁ ଆଗ ହୋଇ
ଏଇ ମଟରରେ ଆସିଥିଲି, ଯିବି ଏଇଥିରେ ; ବେଶ୍ ସେତିକି । ଡ୍ରାଇଭର ବିଚର ଏ ଖଣ୍ଡି
ଟ୍ୟାକ୍ସି କଲେ ଜୀବନ ତମାମ ଚଳିଯିବ । ଆମେରିକାନ୍ ହଜ୍‌ସନ୍ ଗାଡ଼ି, ନୂଆ ପରି ରହିଛି ।
ଏଖଣ୍ଡ ବିକଦେଲେ ବି ଦି'ଖଣ୍ଡ ଦେଖି ମଟର ଜଣିପାରିବ । ବିଦା କଲବେଳେ ତାକୁ
କିଛି ଟଙ୍କା ବି ଦେବା । ସାହେବଙ୍କ ପାଖେ ବହୁତ ଦିନରୁ ରହିଛି ।'

ତହିଁ ଆର ଦିନ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ସମୟରେ ଯାଇ ହରଦ୍ୱାରରେ ପହଞ୍ଚିଲୁ । ଡ୍ରାଇଭରର
ଚେଷ୍ଟାରେ ଗୋଟିଏ ସୁନ୍ଦର ଭଡ଼ାଘର ଗଙ୍ଗାମାତାଙ୍କ କୂଳରେ ଅତି ଅଳ୍ପ ସମୟ ଭିତରେ
ମିଳିଗଲା । ଭଡ଼ା ଖୁବ୍ ବେଶୀ । କିନ୍ତୁ ଦିବି କହିଲେ, 'ସେଥିକୁ ଚିନ୍ତା ନାହିଁ । ଆମେ ତ
ବେଶୀଦିନ ଏ ଘରେ ରହିବା ନାହିଁ । ଦଶାହୁ କାର୍ଯ୍ୟ ସରିଲେ ଆମେ ରୁଷିକେଶ ବା ଅନ୍ୟ
କୌଣସି ଆଶ୍ରମରେ ରହିବା । ବର୍ତ୍ତମାନ ପ୍ରଥମ କାର୍ଯ୍ୟ ମୋ ଦିବିକୁ ଯାଇ ବାହାର କରିବା ।
ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ମୋର ବହୁତ କାମ । ପେନ୍‌ସନ୍ କାଗଜଟା ତାଙ୍କ ନାମରେ ଟ୍ରାନ୍ସଫର
କରିବାକୁ ହେବ । ଶୁକ୍ଳଘରେ ସେ ମଧ୍ୟ ମୋ ସଙ୍ଗେ ମିଶିବା ଦରକାର ।'

ସାହେବଙ୍କଠାରୁ ପ୍ରତିମାସ ଆରମ୍ଭରେ ତାଙ୍କ ପାଖକୁ ୩ ଶହ ଟଙ୍କା ଖୁବ୍‌କ
ପୋଷାକ ଆସେ । ଯେଉଁ ଠିକଣାରେ ଟଙ୍କା ଆସେ, ସେଇ ଠିକଣାରେ ଯାଇ, ପହଞ୍ଚିବା
ଦିନ ଓପରଫିଲ ଅନୁସଂଧାନ କଲୁ । କିନ୍ତୁ ସେ ଠିକଣାରେ କେହି ନ ଥାନ୍ତି । ଘର ଖାଲି ।
ପାଖ ପଡ଼ିଗାରେ ପତର ପତର କରି ଘରର ମାଲିକଙ୍କ ପାଖେ ଯାଇ ପହଞ୍ଚିଲୁ । ଦିବି ତାଙ୍କୁ
ତାଙ୍କ ସହଯୁଗୀଙ୍କ ଖବର ପଚାରିବାରେ ସେ କହିଲେ, 'ଆପଣଙ୍କର ସବୁ କିଛି ଖବର
ଦେବାର ଅଛି କେବେ ଆପଣ ଦେଖି ଯା'ନ୍ତୁ, କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ବର୍ତ୍ତମାନ ଦେଖା ହେବ
ନାହିଁ ।' ଦିବି ତାଙ୍କୁ ବିଶେଷ ଅନୁନୟ ବିନୟ କଲେ, ସୁଦୂର ଖବର ତାଙ୍କୁ ଦେବାକୁ ଅଛି
ବୋଲି କହିଲେ, ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଦେଖା କରାଇଦେଲେ ଘର ମାଲିକଙ୍କୁ ପୁରସ୍କାର ଦେବେ
ବୋଲି ପ୍ରଚେତନ ଦେଖାଇଲେ ଓ ତାଙ୍କର କୌଣସି ଘର ଖାଲି ଥିଲେ ଭଡ଼ାରେ ରହିବେ
ବୋଲି କହିଲେ । ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ପ୍ରଲୋଭନରେ ନୁହେଁ, ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ବିକଳଭାବ ଦେଖି ଚୌଧୁରୀଙ୍କ ଦୁଃସ୍ୱ

ଟିକିଏ ଭରଲିଲ ବୋଧହୁଏ । ସେ ଦିହଙ୍କ ମୁହଁକୁ ଚାହିଁ, ମୋ ମୁହଁକୁ ଚାହିଁ ଟିକିଏ ଇଚ୍ଛାକଣ
ହୋଇ କହିଲେ ‘ମା ! ସେ ସ୍ତ୍ରୀଲୋକଟାକୁ ଖୋଜ ନାହିଁ । ସେ ବିଧବା ହେବ ନାହିଁ କି
ତୁମ ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ଶୁଦ୍ଧତାରେ ଯୋଗ ଦେବ ନାହିଁ । ସେ ଏଠାରେ ଗୋଟାଏ ଲୋକକୁ ଧରି
ରହିଛି । ଆଗେ ଏଇ ଘରେ ଥିଲେ । ବର୍ତ୍ତମାନ ଘରର ଭଡ଼ା ବଢ଼ିଯିବାରୁ ବଡ଼ କଷ୍ଟରେ
ତାଙ୍କୁ ଉଠାଇ ଗୋଟିଏ ଗ୍ରେଟ ଘରେ ରଖାଇଛି । ତା’ର ଖୋରାକ ଟଙ୍କା ଆସିବାର ଖବର
ପାଇଲେ ସେ ଏ ଠିକଣାକୁ ଆସି ମନିଅର୍ଡର ରଖେ । ତା’ପରେ ଚାଲିଯାଏ । ଏଥର ତ
ଟଙ୍କା ବନ୍ଦ ହୋଇଯିବ, ସେ ଚଳିବ କେମିତି ? ସେ ତାକୁ ରଖିଛି, ସେ ତ ତା’ ଟଙ୍କା ପାଇଁ
ରଖିଛି । ଅଳ୍ପ ଦରମା ପାଇବା ଚାହୁଁଛନ୍ତିଟାଏ, ସ୍ତ୍ରୀ ଟଙ୍କାଯୋଗୁଁ ପିଲପିଲିକୁ ଚଳାଇ-
ନେଉଥିଲା ।’

ଦିବି ଅଶ୍ରୁଧାରୀ ହୋଇ ପଚାରିଲେ, ‘ତେବେ ସେ ଲୋକଟିର ‘ଭାଉଁଟି ଓ ପିଲପିଲି ବି
ଅଛନ୍ତି ।’

ଚୌଧୁରୀ ପାକୁଆ ପାଟିରେ ହସି ହସି କହିଲେ, ‘ଭାଉଁଟି ବୋଲି କ’ଣ ବେଦୀରେ
ହାତ ଗଣ୍ଠି ପଡ଼ି ଭାଉଁଟି ହେବା କଥା କହୁଛନ୍ତି ? ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କର ଆଉ ସେପରି ଭାଉଁଟି ଦରକାର
କଣ ? ଏଇ ମାଲକନିଆ ଆଉ ଟା ପିଲ ହେଲେଣି, ଆଉ ଗୋଟାଏ ହେବ କି ହେଲେଣି
କେଜାଣି ? ଆପଣ ସ୍ତ୍ରୀ କଥା ଧାସୋର ଦିଅନ୍ତୁ, ନିଜ କାମରେ ନିଜେ ଯାନ୍ତୁ ।’

ଦିବି ଶହେଟଙ୍କାଆ ନୋଟ୍ ଖଣ୍ଡିଏ ଚୌଧୁରୀଙ୍କ ଆଗରେ ଥୋଇ କହିଲେ, ‘ଆପଣ
ଅମ ପାଇଁ ଯେଉଁ ପରିଶ୍ରମ କଲେ ସେଥିକୁ ଏ କିଛି ନୁହେଁ । ଅନୁଗ୍ରହ କରି ଦିହଙ୍କୁ ଖବର
ଦେବେ, ସେ ମୋ ସଙ୍ଗେ ଟିକିଏ ଦେଖା କରିବେ ।’ ଏହା କହି ଧ୍ୟେ ଅମେ ଭଡ଼ା ନେଇ-
ଥିବା ଘରର ଠିକଣା ଖଣ୍ଡେ କାଗଜରେ ଲେଖିଦେଲେ ।

ଚୌଧୁରୀ ଶହେ ଟଙ୍କାଆ ନୋଟ୍ ଖଣ୍ଡେ ଚଉରୁ ଚଉରୁ କହିଲେ, ‘ମା ! ତୁମର ମୁଁ
କିଛି କାମ କରି ନାହିଁ ; ତୁମ ଦିହଙ୍କୁ ତୁମ ଠିକଣା ଦେଲେ ତୁମର ଭଲ ହେବା ଅପେକ୍ଷା
ମନ ହେବାର ଅର୍ଥାତ୍ ଅଧିକ । ମୋର ତୁମ ଟଙ୍କା ନେବାର ନୁହେଁ, କିନ୍ତୁ ରୋଗ ତ
ଖାଉଛି ।’

ରୋଗ ନାମ ଶୁଣି ଦିହଙ୍କ ମନରେ ଦୟା ହେଲା । ବୋଧହୁଏ ଆଉ ଦେବାକୁ
ବିଚାରି ସେ ଅନୁକମ୍ପାରେ ପଚାରିଲେ, ‘ରୋଗ ! କି ରୋଗ ? ଚୌଧୁରୀ ହସି ହସି କହିଲେ,
‘ଏ ଦେହକୁ ମାମୁଲି ରୋଗ ଛୁଇଁ ପାରିବ ନାହିଁ । ମନର ରୋଗ, ମା ! ମନର ରୋଗ !
ଶହେ ଟଙ୍କା ତ ଦେଇ କଥା, ଦଶଟଙ୍କା ନୋଟ୍ ଖଣ୍ଡେ, ମଇଲାରେ ପଡ଼ିଥିଲେ ବି ଗୋଟେଇ
ନେବାକୁ ମୁଁ ପସନ୍ଦ ନାହିଁ ।’

ଦିବି ବିଷଣୁ ମନରେ ମୋ ସଙ୍ଗେ ମଟରକୁ ଆସିଲେ ; ନିଜ ମନକୁ ମନ କହିଲ
ପରି କହିଲେ, ସ୍ତ୍ରୀ ଲୋକର ମନ ଦେବତାମାନେ ବି ଜାଣିପାରନ୍ତି ନାହିଁ ବୋଲି ପୁଙ୍ଗୁ
ଲୋଖା ହୋଇ ରହିଛି । ଓଲଟା ଗାଈଙ୍କ ପରି ବାଡ଼ି ଡେଇଁବାର ଦ୍ରବୁଡ଼ି ତେବେ କ’ଣ
ସଫସ୍ତକର ଅଛି ? ପ୍ରଥମ ଯୌବନରେ ଓଲଟା ହୋଇ ଏବେ ମୁଁ ଖୁଣ୍ଟିମୁଲେ ବନ୍ଦା ନ ହୋଇ

ଶ, ଠିଆ ହେବାକୁ ଚିଆର, ଆଉ ଦିଦି, ପ୍ରଥମ ଯୌବନରେ ସମାଜର ନିଗଡ଼ରେ ରହି, ଫିଲ୍ଡରେ ବାଡ଼ି ଡେଇଁ ଚାଲିଯାଇଛନ୍ତି । ତଥାପି ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ମୋର ଦେଖା ହେବା ଦରକାର । ହୁଏତ ମୋଦ୍ୱାରା ତାଙ୍କର କିଛି ଉପକାର ହୋଇପାରେ । ମୁଁ କିଛି ନ କହି ତୁମ୍ଭା ହୋଇ ତାଙ୍କ ପାଖରେ ବସିଥାଏ । ଏ ବିଷୟରେ ମୋର କହିବାକୁ କିଛି ନ ଥାଏ ।

ଦଶାହୁ ଦିନ ପାଇଁ ଦିଦି ଭାରି ଆସ୍ତେଇନ କରିଥାନ୍ତି । ହରଦ୍ୱାରରେ ଦେଖେ ସାଧୁ ସହ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ନିମନ୍ତ୍ରଣ ହୋଇଥାଏ । ଦୁଃଖୀ ରଜ୍ଞୀ ମଧ୍ୟ ବହୁତ ଜମିବେ ବୋଲି କଳନା କରି ଦଶହଜାର ଲୋକଙ୍କ ପାଇଁ ପୁଣ୍ୟ, କରୋଡ଼ ଓ ହାଲୁଆର ବନ୍ଦୋବସ୍ତ ହୋଇଥାଏ । ଜଣେ ପଣ୍ଡା, ଜଣକୁ ଦେଉଟଙ୍କା ରେଟ୍ରେ ପନ୍ଦର ହଜାର ଟଙ୍କା ନେଇ ଏ ବନ୍ଦୋବସ୍ତ କରି ଦେବେ ବୋଲି ଭାରି ନେଇଥାନ୍ତି । ଆମେ ଯେଉଁ ପ୍ରକାଶ୍ଟ ଘର ଆଉ, ତହିଁରେ ୩୦ଟା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଚାଲି ଲାଗି ଖାଦ୍ୟ ସାମଗ୍ରୀ ଚିଆର ହେଉଥାଏ । ସ୍ତ୍ରୀ ବାହାରେ ପ୍ରାୟ ୧୦ ହଜାର ଟଙ୍କାର ଲାଗା କମ୍ପୁଲ ଆସି ଗୋଟାଏ ଘରେ ଜମା ହୋଇଥାଏ । ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କୁ ଦକ୍ଷିଣା ଦେବାରେ ପାଞ୍ଚହଜାର ଟଙ୍କା ହେବ ବୋଲି ଅଟକଳ ହୋଇଥାଏ ।

ଦଶାହୁ ଦିନ ପ୍ରାୟ ଏଗାରଟା ବେଳ, ଦିଦି ଗଙ୍ଗାଦ୍ୱାରକୁ ଯିବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହେଉ- ଥାନ୍ତି । ଭାବ ଓ ମୁଁ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଯିବାକୁ ଚିଆର ହେଉଥାଉ । ମଲ୍ଲୀମା ସିଁ ସିଁ ହୋଇ ଦିଦିଙ୍କ ଲାଖକୁ ଆସି କହିଲ, 'ମା, ବଡ଼ମା ! ଗୋଟାଏ କିଏ ତାଙ୍କୁ ସାଙ୍ଗରେ ଆଣି ଏ ଘର ଭିତରେ ଗୁଡ଼ିଦେଇ ବାହାରେ ଟହଲ କରୁଛୁ । ତାଙ୍କୁ ଡାକବ ?'

ଦିଦି କହିଲେ, 'ସାଙ୍ଗେ ସାଙ୍ଗେ ଡାକ ନ ଆଣି, ମୋତେ ପଚାରିବାକୁ ଆସୁଛି କ'ଣ ?' ମଲ୍ଲୀମା ଚାଲିଗଲା । ମୁଁ ବି ସେ ଘରୁ ଉଠି ଉପର ମହଲର ବାରଣ୍ଡାକୁ ଗଲିଭାରି ଏ ଦୁହେଁ କଥାବାର୍ତ୍ତା ବେଳେ ପାଖରେ ରହିବା ଉଚିତ ହେବ ନାହିଁ ବୋଲି ଭାବି । ଭାଷା ସେତେବେଳକୁ ଗୋସଲଖାନାକୁ ଯାଇଥାନ୍ତି ।

ମୁଁ ବାରଣ୍ଡାରେ ଚାଲି ଚାଲି ତଳେ ଧର୍ମଭବ ମାରୁଥିବା ଜଣେ ଲୋକ ଉପରେ ଦୃଷ୍ଟି ପଡ଼ିଯିବାରେ କାବାକାଠ ହୋଇଗଲି । ସେ ତ ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ସେଇ ସେହେଟାଣ୍ଡ ଯେ ଆମକୁ ପାଗଲାଖାନାକୁ ନେଇଥିଲେ, ଦିଦିଙ୍କର ସବୁ ଜିନିଷପତ୍ର ବିକାଇ ଦେଇଥିଲେ, ତାଙ୍କ ସାନ ମଟରଟା ନେଲେ । ଘର ଭିତର ଆଡ଼କୁ ପଶି ଆସି ପୁଣି କୌତୁହଳୀ ହୋଇ ଚାଲିଲି । କିନ୍ତୁ ସେ ତ ଥିଲେ ଦେଖିବାକୁ ଫର୍ସା ଫିଟ୍ଟାଟ୍ ; ଆଉ ସେ କାଲିଆ, ଲୁଗା ପଟାର ଫରିପାଟୀ ନାହିଁ, ମୁହଁର ଚେହେରାରେ ତେଜ ନାହିଁ—କମିତି ଚୋର ପରି ଲଜ୍ଜ ଲଜ୍ଜ ଡଙ୍ଗା । ମୁଁ ଛପି ଛପି ତାଙ୍କ ଆଡ଼କୁ ଚାଲି ଚାଲି ଥରେ ତାଙ୍କର ନଜର ମୋ ଉପରେ ପଡ଼ିଗଲା । ମୁଁ ପଛକୁ ଲାଗିଗଲି, କିନ୍ତୁ ଅନୁଭବ କଲି ସେ କିମିମେଷ ଦୃଷ୍ଟିରେ ମୋତେ ଚାହିଁ ରହିଛନ୍ତି । ଲୋକଟାକୁ ମୋର ଯେତକ ଭୟ ହେଲା, ସେତକ ଜିଦ୍ ହେଲା ସ୍ୱାର ଗତିବିଧି ଆହୁରି ଲକ୍ଷ୍ୟ କରିବାକୁ ।

ଏତକବେଳେ ଦିଦି ମୋତେ ଡାକିବାର ଶୁଣି ମୁଁ ଯାଇ ତାଙ୍କ ପାଖେ ଯିଥିଲେ, ସେ କହିଲେ, 'ଯେଉଁ ବଡ଼ ମମ୍ ସାହେବଙ୍କ କଥା ମୁଁ ତୋତେ କହିଥିଲି, ସେ ସେଇ—

ତୋ'ର ବଡ଼ ଦିବ । ସ୍ଵାଙ୍କର ଟଙ୍କା ଦରକାର, ଦେ ।' କେତେ ଟଙ୍କା ନ ଶୁଣି ମୁଁ ଚାହିଁ ରହିଲି ।

ଦିବ ପଚାରିଲେ, 'ଦିବ, କେତେ ଦେବ ?'

ସେ କହିଲେ, 'ମୁଁ କ'ଣ କହିବି, ଜାଲ ! ତୁ ଯେତେ ଦେଇପାରିବୁ ଦେ । ମୁଁ ଯେଉଁ ଅବସ୍ଥାରେ ପଡ଼ିଛି ଯେତେ ଦେଲେ ବି କାଲିକୁ ନିଅଣ୍ଟା । ଗହେ ଟଙ୍କା ଦେ ।' ଟିକକ ପରେ କହିଲେ, 'ମୋତେ ଲେଡ଼ା ଭୁଲ କଲୁ । ମୁଁ ଯେଉଁ ରାକ୍ଷସ ହାତୁଡ଼େ ପଡ଼ିଛି, ତା'ର ନଜର ତୋ ଉପରେ ପଡ଼ିଲେ, ତୋର ସଙ୍ଗନାଶ । ଏ ଘର ଗୁଡ଼ି କୁଆଡ଼େ ପଳା । ତା'ର ନଜର ଏ ଘର ଉପରେ ପଡ଼ିବଣି ।'

ଦିବ କହିଲେ, 'ଦିବ ! ମୋ ପାଇଁ ଦୁଃଖ କର ନାହିଁ । ମୁଁ ନିଜକୁ ଭଗବାନଙ୍କ ହାତରେ ସମର୍ପି ଦେଇଛି । ମୋର କେହି କିଛି ଅନିଷ୍ଟ କରି ପାରିବେ ନାହିଁ । ତୁମ ପାଇଁ ମୋର ଚିନ୍ତା । ତୁମେ ମୋ ସଙ୍ଗେ ଗଙ୍ଗାଦ୍ଵାରକୁ ଯିବ ନାହିଁ ?'

ସେ କହିଲେ, 'ଛ' ମାସ ଆଗରୁ ପଚାରିଥିଲେ ଯାଇଥାନ୍ତି । ମୋ'ର ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା ଲୁଚାଇ ଭଲ ମଣିଷ ପରି ମୁଁ ତୋ ସାଙ୍ଗେ ଯାଇଥାନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ଆଜି ଆଉ ପାରିବି ନାହିଁ । ମନ ଛୁ ହୋଇଗଲାଣି । ରାକ୍ଷସ ଦାଣ୍ଡ ଦୁଆରେ ଠିଆ ହୋଇଥିବ । ଯେଉଁ ଦିନୋଟି ପାପର ବୋଧ ମୁଣ୍ଡାଇଛି, ସେ ଘରେ ଅଥୟ ହେବେଣି । ମତେ ଭୁଲି ଯାଆ, ଭଉଣୀ ! ମୁଁ ଆଉ ଆସିବି ନାହିଁ । ମୋତେ ସେ ଯଦି ସୁଖି ଏଠାକୁ ଠେଲିବ, ମୁଁ ଦଉଡ଼ି ଲାଗେଇଦେବି । ତୁ ବି ମୋତେ ଆଉ ଖୋଜିବୁ ନାହିଁ ।'

ଦିବ ତାଙ୍କୁ କୁଣ୍ଡେଇ ପକେଇଲେ, କହିଲେ, 'ହୁ, ଏମିତି କଥା ଆଉ ଦିନେ ମନରେ ବିଚାରିବ ନାହିଁ ।' ମୋତେ ଆଜୁଠିରେ ସଙ୍ଗେତ ଦେଲେ ଦିନିଶୁ ଟଙ୍କା ଆଣି-ଦେବାକୁ ।

ବଡ଼ ଦିବ ଟଙ୍କାକୁ ଦି'ଠା କରି ଅଣ୍ଟାରେ ଖୋପି ତଳକୁ ଓହ୍ଲାଇଗଲେ । ମୁଁ ଦିବକୁ କିଛି ନ କହି, ବାରଣ୍ଡାକୁ ଚାଲିଗଲି ଲୋକଟାକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରିବାକୁ । ଏଇ ତେବେ ସେଇ ରାକ୍ଷସ, ଧର ସୁଆଁ ଧରି ଘର କରୁଛି ।

ବଡ଼ ଦିବ ତଳକୁ ଓହ୍ଲାଇବା ମାତ୍ରେ ସେ ତାଙ୍କ ପାଖରେ ଆସି ପହଞ୍ଚିଗଲା । ଜଙ୍ଗିତରୁ ଜଣାପଡ଼ିଲା, କେତେ ଟଙ୍କା ଆଣିଲୁ ଦେ ବୋଲି ମାଗୁଛି । ବଡ଼ ଦିବ ଅଣ୍ଟାରେ ଗୋଟିଏ ଠା'ରୁ ଟଙ୍କା କାଢ଼ି ତା' ହାତକୁ ବଢ଼ାଇଦେଲେ । ସେ ଦୁଇଟା 'ଏକ୍କା' ଡାକିଦେଲା । ଗୋଟାକରେ ବଡ଼ ଦିବକୁ ବସାଇ ଗୁଡ଼ିଦେଲା ଓ ଆଉ ଗୋଟାକରେ ଆପେ ବସି ଅନ୍ୟ ଦିଗକୁ ଚାଲିଲା—ମୋର ମନେହେଲା ମଦ ଖଟିକୁ ଯାଉଛି । ସେ ସିଂହା ପରେ ମୁଁ ଘର ଅଡ଼କୁ ମୁହଁ ଫେରାଇବା ବେଳକୁ ଦେଖିଲି, ଦିବ ମୋ'ର ପଛରେ ଠିଆହୋଇ ସେଇ ତା'ର ଅଡ଼କୁ ଚାଲିଗଲା । ଘରକୁ ଫେରିଲା ବେଳକୁ ସେ ଗୋଟାଏ ବଡ଼ ଦୀର୍ଘାୟ ଗୁଡ଼ିଲେ ।

(୧୪)

କାଲି ଯେଉଁ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପଢ଼ିଥିଲି, ଆଜି ସମସ୍ତେ ଏକାଠି ହେବା ମାତ୍ରେ, ଅନ୍ୟ କିଛି ଆଲୋଚନା ନ କରି ସେଠାରୁ ତାରୁର ବୃତ୍ତନ୍ତ ପଢ଼ିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କରିଦେଲି ।

“ବଡ଼ ଦିବ ପ୍ରଥମଥର ଟଙ୍କା ନେଇପିବାର ଗୁଣପାଞ୍ଚ ଦିନ ପରେ ପୁଣି ଥରେ ଆସିଲେ । ଏଥର ତାଙ୍କ ସାଙ୍ଗରେ ଆଉ କେହି ଆସିନାଆନ୍ତି । ତାଙ୍କୁ ଦେଖି ଆମେ ସମସ୍ତେ କାବା କାଠ ହୋଇଗଲୁ । ତାଙ୍କୁ ଚିହ୍ନିବା କଷ୍ଟ ହେଉଥାଏ । ମୁହଁରେ ଦୁଇ ଗୁଣ ଜାଗା ଚୋଟ ଲାଗିଲା ପରି ଦିଶୁଥାଏ । ମୁହଁ କଳା ପଡ଼ିଯାଇଥାଏ । ଦେହ ଅଧେ ଶୁଖିଯାଇଥାଏ । ଦିବ କହୁଥିଲେ, ସେ ଦେଖିବାକୁ ଥିଲେ ଭାରି ସୁନ୍ଦର, ତାଙ୍କ ନିଜଠାରୁ କେତେ ନା କେତେ ଗୁଣ ସୁନ୍ଦର । ମୁଁ ଆଜିଯାଏଁ ଯେତେ ମାଇକିନିଆ ଦେଖିଥିଲି ସେ ସମସ୍ତଙ୍କଠାରୁ ଦିବ ସୁନ୍ଦର ବୋଲି ମୋର ଧାରଣା ହୋଇଥିଲା । ତାଙ୍କଠାରୁ ପୁଣି ଅଧିକ ସୁନ୍ଦର କେହି ହୋଇପାରେ ବୋଲି ମୋର ବିଶ୍ୱାସ ହେଉନଥିଲା । ଆଜି ବଡ଼ ଦିବଙ୍କୁ ଦେଖି ଏକଥା ସତ ହୋଇଥିବ ବୋଲି ବିଶ୍ୱାସିଲି । ପାଞ୍ଚଦିନ ପୁର୍ବେ ସେ ଯେମିତି ଦିଶୁଥିଲେ, ତହିଁର ଶହେ ଭାଗରୁ ଭାଗେ ରୂପ ବି ତାଙ୍କର ନ ଥାଏ । ପୁର୍ବେ ଦୁଃଖକଷ୍ଟ ସହତ, ମନସ୍ତାପ ଭୋଗି କେତେ ରୂପ ନଷ୍ଟ ହୋଇଥିବ ଅନୁମାନ କଲି ।

ଦିବ ତାଙ୍କୁ ଦେଖିବା ମାତ୍ରେ କିଛି ନ କହି ପାଖକୁ ଭିଡ଼ି ନେଇ ବସେଇଲେ । ଦୁହେଁ ଯାକ ତୁଳନାହୋଇ ଦଣ୍ଡେ ବସିବା ପରେ ମୁଁ ଓ ଭାଷା ସେ ସରେ ଅଳ୍ପ ବୋଲି ବୋଧହୁଏ ତାଙ୍କର ନଜର ପଡ଼ିଲା । ଭାଷା ଉଠିପଡ଼ି ଅନ୍ୟ ସରକୁ ପିବାକୁ ବାହାରୁଥିଲେ । ମୁଁ ବି ବିଶ୍ୱରୁଥିଲି ଭାଷାଙ୍କ ପଛେ ପଛେ କ’ଣ ଗୋଟାଏ ଆଳରେ ଚାଲିଯିବି । କିନ୍ତୁ ବଡ଼ ଦିବ ଭାଷାଙ୍କୁ ଠାଗିଲେ ବସିବାକୁ । ପୁଣି କିଛି ସମୟ ଗଲାପରେ ସେ ଦିବଙ୍କୁ କହିଲେ, “ଜଳ, ଆଉ ସଂଗ୍ରାହ ହେଲ ନାହିଁ ବୋଲି ପଲେଇ ଆସିଛି । ସେ ଦି’ ପହରେ ମୋତେ ବାହାରୁ ଶିକୁଳି ଦେଇ କୁଆଡ଼େ ଯାଇଛି । ପଡ଼ିଶାସରର ଝିଅଟି ତୁ ଆର ଫିଟାଇ ଦେଲା । ସେ ଆସି ମୋତେ ଯଦି ନ ଦେଖିବ, ତେବେ ଏଠାକୁ ପୁଣି ଆସିପାରେ । ତୁମେ ଏଠେଇ ରହିଲେ, ମୁଁ ଶାନ୍ତି ଧାଇବି ନାହିଁ କି ତୁମେ ନିଶ୍ଚିନ୍ତରେ ରହିପାରିବ ନାହିଁ ।”

ଦିବ କିଛି ବୁଝିନପାରି ବାଲୁ ବାଲୁ କରି ତାଙ୍କୁ ଚାହିଁଆନ୍ତି । ମଝିରେ ସେ ମୋତେ ଇଙ୍ଗିତ ଦେଲେ, ଜଳଖିଆ କିଛି ଆଣିବା ପାଇଁ । ସରେ ସବୁବେଳେ କିଛି ସାମଗ୍ରୀ ମହଜୁଦ୍ ରଖିଥାଉଁ । ଅଧ୍ୟ ପ୍ରାୟ ସବୁବେଳେ ଆସୁଥାନ୍ତି । ବହୁତ ବଳେଇବାରେ ବଡ଼ ଦିବ ଦି’ ଗୁଣଟା ମିଠା ଓ ନିମିକ୍ତ ଖାଇ ଏକାଥରକେ ଦୁଇଗୁଣ ପାଣି ପିଇଲେ । ଟିକକ ପରେ ସାଷ୍ଟାମ ହୋଇ ତାଙ୍କ କଥା କହିଲେ । ତାଙ୍କଠାରୁ ଶୁଣିଲୁଁ, ଏବେ ଦୁଇଦିନ ଦିନ ହେଲା

ରାକ୍ଷସଟା ତାକୁ ସବୁବେଳେ ବାଡ଼ଉଛି । ତା'ର ଜିଦ୍ ବଡ଼ ଦିଦି ପୁଣି ଆମ ଏଠିକୁ ଆସି ଆଉ ପଇସା ନେବେ । ବଡ଼ ଦିଦି ତାକୁ କହିଲେ, 'ନିତାନ୍ତ ଯଦି ପଇସା ପାଇଁ ଯିବି ତେବେ ମାସକେ ଥରେ ଯିବି, ସେ ତ ନ ଥିଲେ, ଚଳୁଥିଲା । ସେ ଆସି ପହଞ୍ଚିଲେ, ତାଙ୍କ ମନକୁ ଦୟା କରି କିଛି ଦେଲେ ନୋଲି ଥରକୁ ଥର ତାଙ୍କୁ ବିରକ୍ତ କରିବା ଭଲ ହେବ ନାହିଁ ।' 'ଭଲ ମନ୍ଦର ତୋର ଏତେ ବିଭୀ ! ଯା, ଟଙ୍କା ଆଣ ; ନ ହେଲେ, ତୋତେ ଠିକଣା କରିବି । ତାକୁ ବି ଠିକଣା କରିବି' ବୋଲି ସେ ଡରେଇଛି । ଆହୁରି ରାଗବେଳେ କହୁ କହୁ କହିଛି ତାର ସାଙ୍ଗ ଦିଲ୍ଲୀରୁ ଆସିଲେ ତା' ସାହାଯ୍ୟରେ ଚୁମର ସବୁ ଲୁଟି ନେଇ ଯିବ । ତା' ସାଙ୍ଗ ଦିଲ୍ଲୀରେ ଗୋଟାଏ ବଡ଼ ଲୋକ ପାଖେ ଚାକିରି କରିଛି । ତା'ର ଝିଅ ସାଙ୍ଗେ ସ୍ଵାମୀ ଭାବି ଭାବ । ସେଇ ଯୋଗୁଁ ସେ ଏଡ଼େ ବଢ଼ିଆ ହୋଇଛି ଯେ ହରଦ୍ଵାରର ପୁଲିସ, ହାକିମ, ଗୁଣ୍ଡାମାନେ ବି ତା' ହାତ ମୁଠାରେ ଅଛନ୍ତି ।

ଏ ସବୁ କହିସାରି ବଡ଼ ଦିଦି କହିଲେ, 'ଇଲ ! ତୁ ଏ ସ୍ଥାନରୁ କୁଆଡ଼େ ଚାଲି ଯା ।' ମୋ ଆଡ଼କୁ ଚାହିଁ କହିଲେ, 'ତୁ ଯା, ତୁ ସ୍ଵାମୀ ଟିକିଏ ଚାହା, ମା ! ସେ ବଡ଼ ଜିଦ୍‌ଖୋର । ସ୍ଵାମୀ କାହାକୁ ଭୟ ନାହିଁ । ଆଜିକାଲି ଯେଉଁ କାଲି ହୋଇଛି, ସବୁବେଳେ ଡର ମରି ରହୁଥିଲି ଯାଇ କେକାଣି ବଞ୍ଚିହେବ । ପୁଣି ତମର ମୁରବି ହୋଇ କେହି ନାହିଁ । ଦିଲ୍ଲୀର ସେ ଲୋକଟାର କଥା ଶୁଣି ମୋର ରକ୍ତ ଶୁଣିଯାଇଛି । ସ୍ଵା ଭିତରେ ସେଇଟା ଦିନେ ଆସିଥିଲା । ସ୍ଵା ସାଙ୍ଗେ ଦାଣ୍ଡ ଦୁଆରେ ବହୁତ ଫୁଟ୍‌ଫାସ୍ ହୋଇ ଗଲା ।' ଏକଥା ଶୁଣି ମୋର ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କର ସେଇ ସେନେଟାଗ ମନେ ପଡ଼ିଗଲେ । ବଡ଼ ଦିଦି ଯେଉଁ ଦୁର୍ଘଟଣାର ହାତୁଡ଼େ ପଡ଼ିଛନ୍ତି ସେନେଟାଗ କ'ଣ ତା'ର କ'ଣ ହୁଅନ୍ତି ! ଦୁଇକଣଙ୍କ ଚେହେରାରେ ମୁଁ ସାତୁଣ୍ୟ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରିଥିଲି ।

ଦିଦି ଟିକିଏ ମାସ ବିଚଳିତ ନ ହୋଇ କହିଲେ, 'ଦିଦି, ମୋପାଇଁ କିଛି ଭାବନା କରନାହିଁ । ମୁଁ ଯେତେଦିନ ଅଛି, ଚୁମର ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା ଦୂର କରିବା ପାଇଁ ଚେଷ୍ଟା କରିବି । ମୋର ସାହା ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା ହୋଇ ସାରିଛି, ତହିଁରୁ ଅଧିକ ଆଉ କଣ ହେବ ଯେ ମୋର ଡର ?' ମୁଁ ଦିଦିଙ୍କ ମୁହଁକୁ ବଳବଳ କରି ଚାହିଁ ରହିଥାଏ । ସ୍ଵାଙ୍କର ବୟସ ଅଛି, କିନ୍ତୁ ଭବିଷ୍ୟତ ପାଇଁ ମନରେ ଟିକିଏ ହେଲେ ଭାବନା ନାହିଁ । ଭାଗ୍ୟ ମଧ୍ୟ ଆନନ୍ଦ ଓ ବିସ୍ଵାସରେ ତାଙ୍କ ଆଡ଼କୁ ବହୁତ ସମୟରେ ଚାହିଁନ୍ତି । ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା ଭିତରେ କଥାବର୍ତ୍ତା ଖୁବ୍ କମ ହୁଏ । ଏଇ ଚୁହାଁ ଚୁହାଁରେ ସେମାନେ ନିଜ ନିଜର ମନର କଥା କୁହାକହି ହୋଇଯାନ୍ତି ।

ଦୁଇଗହ ଟଙ୍କା ଆଣିବାକୁ ମୋତେ ଇସାବ ଦେଇ ଦିଦି ବଡ଼ ଦିଦିକୁ କହିଲେ, 'ଦିଦି, ଏଥର ଯେଉଁ ଦିନ ଆସିବ ଚୁମ ପିଲଙ୍କୁ ଏଠାକୁ ଆଣିବ । ପିଲଟିଏ ଦେଖିଲେ ମୋତେ ବଡ଼ ସୁଖ ଲାଗେ । ଅମର ତ ସାହା ହେବାର ହେଲଣି, ଅଗକୁ ସାହା ଅଛି ହେବ । ପିଲଟିମାନଙ୍କର ଟିକିଏ ସନ୍ତ ନେବା ।' ବଡ଼ ଦିଦି ଟଙ୍କା ନେଇ ଚାଲିଗଲେ ।

କ୍ରମେ ଆମ ଦରଟା ସେ ସାଜରେ ସମସ୍ତଙ୍କ ଆଖିରେ ପଡ଼ିଲା । ଯେ ଆସି ଭାଗ୍ୟ ସୁଖୀଏ ମାଗିଲା, ତାକୁ ଖାଇବାକୁ ମିଳିଲା, ଲାଗା ମିଳିଲା ଦେଖି ଭାଗ୍ୟ ଦୁଆର ଗୁଡ଼ିଲେ

ନାହିଁ । ଦାଣ୍ଡ ଦୁଆରେ ନେପାଳୀ ଦରୁଆନ୍ ପାଖରେ ପ୍ରତିଦିନ ପାଞ୍ଚସେର ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଅଟା, କିଛି ଚାଉଳ, ପାଞ୍ଚ ସାତଖଣ୍ଡ ଲୁଗା ରଖା ହୁଏ । ସେ ତା ବିବେଚନାରେ ସ୍ତ୍ରୀକୁ ବାଣ୍ଟେ । ସରଗଲେ ଆଉ ନଏ, ନ ହେଲେ କାଲିକୁ ଆସ ବୋଲି କହି ଫେରାଇଦିଏ ।

ଦିନେ ମୋତେ ଡାକ ଦିଦି କହିଲେ, ‘ତରା, ଗୁଡ଼ାଏ ଟଙ୍କା ପାଖରେ ରହିବାରୁ ଶଂକା ହେବାର କଥା । ସ୍ତ୍ରୀକୁ ବେଗେ ସାରିଲେ ଆମେ ରକ୍ଷା ପାଇବା । ଟଙ୍କାତକ ସରିଲେ ଆଉ ବାକୀ ରହିବ ଇଚ୍ଛୁରୁ ରକ୍ଷା କରିବା । ଟଙ୍କା ପାଖରୁ ଗଲେ ଇଚ୍ଛୁରୁ ରଖିବାରେ ଭଗବାନ ସହାୟ ହେବେ । ଧଇସାକୁ ଯେ ଜାଗୁଡ଼ି ବସନ୍ତି, ଭଗବାନ ତାଙ୍କଠାରୁ ଦୂରରେ ରହି, ପଇସାରେ କ’ଣ ହେଉଛି ଦେଖିବାକୁ ଅପେକ୍ଷା କରନ୍ତି । ଅଖିଲ୍, ଆମର ଆଉ କେତେ ଅଛି ଦେଖିବା’ ।

ଦିନଜଣାକ ଗଣାଗଣି କରି ନୋହୁଡ଼ାକ ଥାକ ଥାକ କରି ରଖିଲୁଁ । ଆଜିଯାଏଁ ଟଙ୍କା ମୁଁ ଗଣି ନ ଥିଲି କି କେତେ ଟଙ୍କା ଅଛି କଲି ନ ଥିଲି । ମୁଁ ଅଣ୍ଟାରେ ଗୁଡ଼ାଇ ଯାହା ଆଣିଥିଲି ତାକୁ ଗଣିବାରେ ସେ ହେଲ ଚାରିହଜାର ଟଙ୍କା । ଆଉ ଦି’ ସେତିକି ସେଥିରେ ମିଶାଇ ଦିଦି କହିଲେ ଏଇତକ ଆମର ନିଜର । ଏତକ ଆମେ ଖର୍ଚ୍ଚ କରି ସାରିଲ ବେଳକୁ ଭଗବାନ ଆମ ପାଇଁ କାମ ଖଞ୍ଜିଦେବେ । ସ୍ତ୍ରୀ ବାଦ ଆଉ ରହିଲ ସତ୍ତ୍ୱେ ହଜାର ଟଙ୍କା । ସେଥିରୁ ପଇସାଲିଶ ହଜାର ଆଡ଼େଇ କରି ରଖି ଦିଦି କହିଲେ, ‘ଦିଦିଙ୍କ ପିଲା ତିନୋଟିଙ୍କ ପାଇଁ ଏତକ ରଖିବା । କମିତି ରଖିବା ସେ ବିଷୟରେ ଏଠାକୁ ଆସି ଯେଉଁ ଘରବାଲି ସାଙ୍ଗେ ଆଗ ଦେଖା ହୋଇଥିଲା ତାର ସଙ୍ଗେ ପରାମର୍ଶ କରିବ । ବାକୀ ପଚାଶ ହଜାର ସବସାଧାରଣ ସମ୍ପତ୍ତି । ଏଇଥିରୁ ବଡ଼ଭଗ ଦିଦିଙ୍କର ବୋଲି ବିଚାରୁଛି ।’

ତହିଁ ଆରଦିନ ସକାଳୁ ସେଇ ଶେଫ୍ ପାଖକୁ ଗଲୁ । ସବୁ କଥା ଶୁଣି ସେ କହିଲେ ‘ମା ! ଏତେ ଗୁଡ଼ାଏ ଟଙ୍କା ମୋ ପାଖରେ ଥୋଇଦେଇ ଗଲେ ମୋର ଯଦି ଲୋଭ ହୁଏ ? ଯେଉଁ ପିଲାଟିମାନଙ୍କ ପାଇଁ ସ୍ତ୍ରୀକୁ ରଖୁଛି ସେ ସାବାଳକ ହେଲେ ଯାଇ ଟଙ୍କା ପାଇବେ । ସେତେବେଳକୁ ମୁଁ ଥିଲେ ତ ! ସେମିତି ହୋଇ ପାଉଁସ ନାହିଁ । ଯଦି ସରକାରୀ ବ୍ୟାଙ୍କରେ ଟଙ୍କା ନ ରଖିବେ, ତେବେ ମୋର କିଛି, ଆମ ସଂପ୍ରଦାୟରୁ ସବୁ-ଲୋକ ଦି’ଜଣ ମୋସାଙ୍ଗେ ରଖିବା । ଆମ ଦିନଜଣଙ୍କ କିମ୍ପା ଟଙ୍କା ରହିବ, ବେପାରରେ ଲାଗିବ । ପିଲାଙ୍କ ପାଇଁ କିଛି ମୁନାଫା ମଧ୍ୟ ମୂଲ ଟଙ୍କାରେ ବର୍ଷକୁ ବର୍ଷ ମିଶୁଥିବ । ଦୁଇଗୁଣ ଦିନ ପରେ ମୁଁ ଏକଥା ଠିକଣା କରୁଛି ।’

ବଡ଼ ଦିଦି ପିଲାଙ୍କୁ ଯେଉଁ ଦିନ ଆଣିଲେ, ସେଦିନ ତାଙ୍କ ପାଇଁ ନୂଆ ଜାମା ଫେଣ୍ଡା କରାଇ ତାଙ୍କୁ ଧରି ସମସ୍ତେ ଶେଠଙ୍କ ଗହକୁ ଗଲୁ । ଶେଫ୍ ବାକୀ ଦୁଇଜଣ ବନ୍ଧୁଙ୍କୁ ସାଙ୍ଗେ ସାଙ୍ଗେ ଡକାଇଲେ । ଗୋଟିଏ ଫଟୋଗ୍ରାଫର ଡକାହୋଇ ପିଲାଙ୍କର ଫଟୋ ଉଠିଲା—ଗୋଟାଏ ଦିନଜଣଙ୍କର ଏକାଠି ଓ ବାକୀ ତିନୋଟି ପ୍ରତ୍ୟେକଙ୍କର ଅଲଗା ଅଲଗା । ବଡ଼ ଦିଦିଙ୍କୁ ପଚାରି ପିଲାଙ୍କ ନାମ, ରହିବା ଜାଗାର ଠିକଣା

ଇତ୍ୟାଦି ଗୋଟାଏ ଖାତାରେ ଟିପାଗଲା । କଣ ପାଇଁ ଏସବୁ ହେଉଛି ବଡ଼ଦିଦିକୁ ଦିଦି କହୁନାନ୍ତି । ଆମେ ସବୁ ବସାକୁ ଫେରିଲୁ । ବଡ଼ଦିଦିକୁ କିଛି ଟଙ୍କା ଦେଇ ବିଦାୟ ଦେଇ ପରେ ଦିଦି ମୋତେ ସାଙ୍ଗରେ ନେଇ ପୁଣି ଶେଠଙ୍କ ଗଦିକୁ ଗଲେ ଓ ପର୍ଯ୍ୟାୟକ ହଜାର ଟଙ୍କା ତାଙ୍କ ଜିମା ଦେଇ ଚାଲି ଆସିଲେ । ଆସିଲା ବେଳେ ଶେଠ୍ କହିଲେ, 'ମା ! ତୁମେତ ସଂସାରବାହାର କାମ କରୁଛ । ଖଣ୍ଡେ ରସିଦ୍ ହେଲେ ମୋଠାରୁ ନେଇ ରଖି-ଆଅ । ଆଜିକାଲି ଦୁନିଆର ହାଲତ ଖରାପ ।' ଦିଦି କହିଲେ, 'ତଥାପି ମୁଁ ବିଶ୍ୱାସ କରୁଛି, ଦୁନିଆଁରେ ଏ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଭଲଲୋକ ଅଛନ୍ତି । ମୁଁ ଆପଣଙ୍କୁ ମୋର ବାପ ପରି ବିଶ୍ୱାସ କରୁଛି । ଯଦି ଆପଣ ବିଶ୍ୱାସ ନ ରଖିଲୁ ତେବେ ସେଇ ପିଲାଙ୍କର ଯାହା କ୍ଷତି ସିନା ହେବ, ମୋର କଣ ହେବ ? ଯଦି ଏଥରେ ତାଙ୍କର ଦୁଃଖ ନ ଯିବ ତେବେ ଜାଣିବା, ତାଙ୍କ କଥାରେ ଦୁଃଖ କି ଭଗବାନ ରଖିଥିଲେ ।' ଶେଠି କିଛି ନ କହି ଦିଦିକୁ ହାତ ଯୋଡ଼ିଲେ, କହିଲେ 'ମା' ଯାହାର ମନ ଯେତେ ତାହାର ପ୍ରଭୁ ତେତେ । ଏଡ଼େ ସ୍ତବ୍ଧରେ ଯେଉଁ ଟଙ୍କା ଆୋଇଦେଇ ଗଲା ତାର ଫଳ ନିଶ୍ଚୟ ଫଳିବ । ମଝିରେ ମଝିରେ ଆସି ମୋତେ ଟିକିଏ ଦର୍ଶନ ଦେଉଥିବ । ପିଲାଟିମାନଙ୍କୁ ଧରି ତାଙ୍କ ମା ବି ବେଳେ ବେଳେ ଆସିବେ ।'

ଆଉ ଦି'ଗୁଣ ଦିନ ପରେ ବଡ଼ଦିଦିକୁ ଦିଦି କହିଲେ, ତାଙ୍କର 'ସ୍ୱାମୀ'ଙ୍କୁ ପଠାଇ ଦେବାକୁ । ସେ ଲୋକଟା ଆସିବାରେ ଦିଦି ମୋତେ ଓ ଭାଷାଙ୍କୁ ଅନ୍ୟ ଘରକୁ ଯିବାକୁ କହି ଏକୃଷିଆ ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ରହିଲେ । ପ୍ରାୟ ଦୁଇଘଣ୍ଟା ଚାଲିଗଲା । କଣ କଥାବାଣୀ ହେଲା ମୁଁ କିଛି ଜାଣିଲି ନାହିଁ । ଗଲାବେଳେ ଦିଦି କହିଲେ ସୂର୍ଯ୍ୟବାଗୁକୁ ପରୁଣ ଟଙ୍କା ଦେ । ପ୍ରତି ସାମବାର ଦିନ ସେ ପରୁଣ ଟଙ୍କା ନେବେ ମୁଁ ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଯେଉଁ ସଞ୍ଜି କରିଛି ସେଇ ସଞ୍ଜିରେ । ଦରୁଆନକୁ କହିଦେ, ସ୍ୱାଙ୍କର ଯେତେବେଳେ ଇଚ୍ଛା ଆସିବେ ।' ସୂର୍ଯ୍ୟବାଗୁକୁ କହିଲେ, ଆପଣ ସ୍ୱାର ବି ହେଲେ ଇଚ୍ଛା । ଆପଣଙ୍କର ଗଲାଭାଉଜ ବି ଜଣେ ଅଛନ୍ତି । ତାଙ୍କର ପକାପକା ଲାଗିଥିବ । ଆଉ ଦିନେ ସାକ୍ଷାତ ହେବ । ଗଲାବେଳେ ସୂର୍ଯ୍ୟବାଗୁ କହିଲେ, ମା, ତୁମକୁ ମୁଁ ଶାଳୀ ଲେଖା କରିପାରିବି ନାହିଁ । ତୁମ କଥା ଅନୁସାରେ ଚଳିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିବି । ଯଦି ନ ପାରିବି ତେବେ ଆଉ ମୁହଁ ଦେଖାଇବି ନାହିଁ । ତୁମକୁ ନୁହେଁ କି ତୁମ ଦିଦିକୁ ନୁହେଁ ।' ସ୍ତ୍ରୀ ତୁଣ୍ଡରୁ ଏକଥା ଶୁଣି ମୁଁ ତାଙ୍କୁ ହୋଇଗଲି । ପାଞ୍ଚ ଦଶଦିନ ପରେ ବଡ଼ଦିଦି ଆସି କହିଲେ, ଇଲା ! ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କୁ ତୁ କଣ ଜଡ଼ିଗୁଟି କଲୁ କଲେ ? ସ୍ତ୍ରୀ ତ ଏକା-ବେଳକେ ସାଧୁସନ୍ଥ ହୋଇଗଲେଣି । ଦିଦି କହିଲେ, ଯାହା କରିଛି ସେ ଜାଣନ୍ତି ମୁଁ ଜାଣେ । ତମକୁ ଛାଡ଼ି ମୋତେ ଧରି ରହିଯିବାର ଭୟ ଅଛି, ସାବଧାନ ଥାଅ । ବଡ଼ ଦିଦିଙ୍କ ମୁହଁ ହସରେ ଫାଟିଗଲା । ଏଭଳି ନିର୍ମଳ ଆନନ୍ଦ ତାଙ୍କ ମୁହଁରେ ମୁଁ ଦେଖିନଥିଲି । ସେ କହିଲେ, ସେଇତକ ଅନୁଗ୍ରହ କରନ୍ତୁ କି ଇଲା । ମୁଁ ରକ୍ଷା ପାଇ ଯା'ନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ନିଆଁ ସାଙ୍ଗେ କଣ ସେ ଖେଳିପାରିବେ ? ଦିଦି କିଛି ନ କହି ମୁତୁକ ମୁତୁକ ହସିଲେ । ବଡ଼ ଦିଦିଙ୍କ ସଂସାର ଭଲରେ ଚାଲିଲା ପରି ଲାଗିଲା । ତାଙ୍କ ମୁହଁର ରେହେରା ବଦଳି ଯାଇ-

ଥାଏ । ତାଙ୍କୁ ଦେଖି ଆମ ସମସ୍ତଙ୍କ ମନରେ ବି ଆନନ୍ଦ ବଢ଼ିଥାଏ । ସୂର୍ଯ୍ୟବାବୁଙ୍କର ପରିବର୍ତ୍ତନ ମୋତେ ବିଚିତ୍ର ଜଣାଯାଉଥାଏ । ଦିବି ଏହା କିପରି କରାଇଲେ ଜାଣିବାକୁ ମନ ହେଉଥାଏ । କିନ୍ତୁ ପରୁରାବାକୁ ସାହସ ହୁଏ ନାହିଁ । ତାଙ୍କ ମନ ହେଲେ କହିବେ ବୋଲି ଅପେକ୍ଷା କରୁଥାଏ ।

ହୃଦୟରେ ଆସି ରହିବାର ଦିନ ମାସରୁ ବେଶୀ ହୋଇଗଲା । ଦିନେ ଦିବି ଆମ ଡ୍ରାଇଭରକୁ ଡାକ କହିଲେ, ରାମଲଗନ୍, ଗାଡ଼ିଟା ତୁମ ନାମରେ ଏଥର ଲାଇସେନ୍ସ କର । ଟ୍ୟାକ୍ସି କରି ଚଳାଅ । ଗାଡ଼ି ତୁମ ନାମରେ ଟ୍ରାନସ୍‌ଫର୍ କରାବାକୁ ଲେଖି ଦେଇଛି । ରାମଲଗନ୍ କହିଲା, ମା, ମୋ ପ୍ରତି ଏଭଳି ବେଅନୁଗ୍ରହ କାହିଁକି ? ମୁଁ ବର୍ତ୍ତମାନ ଯେପରି ଅଛି, ସେ ମୋତେ ଭଲ । ପିଲାପିଲି ତ ଆସି ଏଠାରେ ରହିଲେ । ତାଙ୍କ ପାଇଁ କି ମୋ ପାଇଁ ମୋ ହାତରୁ ପକସାଟିଏ ପଡ଼ୁ ନାହିଁ । ତା' ପରେ ମାସକୁ ଦୁଇ ଟଙ୍କା ଟଙ୍କା ଦେଉଛନ୍ତି ସେ ଭାହା କେଉଁଠି ରଖିବି ଆନ ନ ପାଇ ତାର ଦିବିଙ୍କ ପାଖେ ରଖୁଛି । ଟ୍ୟାକ୍ସି କଲେ ଆଉ କ'ଣ ପାଇବ ?

ଦିବି କହିଲେ, ମୁଁ ଏଠାରେ ଥିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ତୁମେ ସେପରି ରହିବ । କିନ୍ତୁ ମୁଁ ତ ସବୁଦିନେ ଏଠାରେ ରହିବି ନାହିଁ । ମୋର ଜଞ୍ଜାଳ ସବୁ ସରିଛି, ଖାଲି ତୁମର ଓ ତାରୁ କିନାସ କରଦେଲେ ଭାଷାଙ୍କର ମୋର ଆମ ରାସ୍ତା ଧରିବୁ । ରାମଲଗନ୍ ଯେମିତି ଥିଲା ସେମିତି ରହିଲା, ବହୁତ ବଳାଭାବରେ ତା' ନାରେ ଗାଡ଼ି ଟ୍ରାନସ୍‌ଫର୍ କରାବାକୁ ଚିଠିଖଣ୍ଡ ପାଖରେ ରଖିଲା । ତା'ର ଜିଦ୍, ମା ହୃଦୟର ଗୁଡ଼ି ମୁଆଡ଼େ ଯିବେ ସେ ସିଆଡ଼େ ଯିବ । ଆହା ବରଷା ! ଦିବି ମୁଆଡ଼େ ଯିବେ ମୋ ଜାଗନ୍ତା କୁଆଡ଼ୁ ? କିଏକା ଜାଣିଥିଲା ? କିନ୍ତୁ ମୁଁ ତାଙ୍କର ଗୋଟିଏ ଜଞ୍ଜାଳ ଶୁଣି ମୋତେ ଭାଷା ଖୁସି ଲାଗିଲା । ମୁଁ ସେ ଦିନଟି ତମାମ ମନ ମାରି ରହିଲି । ତାହା ଲକ୍ଷ୍ୟକରି ଦିବି ମୋ ମୁହଁରେ ହାତ ବୁଲାଇ କହିଲେ, ଦୂର୍ ପାଗଳ ! ରାମଲଗନ୍ ଉପରେ ଗାଡ଼ିଟା ଲଦିଦେବାକୁ ସେପରି କହିଲି ନା ? ତୋତେ ଗୁଡ଼ି କୁଆଡ଼େ ଯିବ ? ଶେଷକୁ ତୁ'ଇ ତ ହୋଇଛୁ ମୋର ସଂସାର । ଶେଷଯାଏଁ ତୋତେ ଗୁଡ଼ି ପାରିବି ନାହିଁ । ମୋ ମନ ବୁଝିଗଲା, ଶେଷ କଥାଟା ବାରମ୍ବାର କହିବାରୁ କେମିତି କେମିତି ଲାଗୁଥାଏ ।

ଦିନେ ଅଢ଼ାବାଦରୁ ଦୁଇଜଣ ଲୋକ ଆସି ପହଞ୍ଚିଲେ—ଗାନ୍ଧୀବାଲା, ଖଦଡ଼ ପିନ୍ଧିଆନ୍ତି, ମୁଣ୍ଡରେ ଗାନ୍ଧିଟୋପି, କାନ୍ଧରୁ ଗାନ୍ଧି'ର ଖଣ୍ଡେ ଖଣ୍ଡେ ବି ଓହଳାଥାଏ । ବଟମୂଳ ଚାକରେ ସେଦିନ ଓପରଓଲି ଗୋଟାଏ ସରା ହେଉଥାଏ । ଆମ ଦିନକଣ୍ଠକୁ ଖୁବ୍ ଲଗାଇବାରୁ ଆମେ ଗଲୁଁ । ଏଣୁ ତେଣୁ ବହୁତ ବହୁତା ପରେ ଆମପାଖକୁ ଯେଉଁ ଦୁଇଜଣ ଆସିଥିଲେ ତାଙ୍କ ଭିତରୁ ବଡ଼ ଜଣକ ଘୋଷଣା କରିଦେଲେ ଯେ, ଆସନ୍ତା ନିର୍ବାଚନରେ ଏ ନିର୍ବାଚନ ମଣ୍ଡଳୀରୁ ଶ୍ରୀମତୀ ଜଳ ଦେବୀଙ୍କୁ କଂଗ୍ରେସ-ପ୍ରାର୍ଥୀ କରି ଠିଆ କରାଯିବ ବୋଲି ପ୍ରାଦେଶିକ କଂଗ୍ରେସ କମିଟି ସ୍ଥିର କରିଛି । ସେ ଏଠାରେ ରହି କଂଗ୍ରେସ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାକୁ ପଣ୍ଡିତ ଜବାହାରଙ୍କ ନିର୍ଦ୍ଦେଶରେ ଦିଲ୍ଲୀର ସୁଖସୁଖ୍ୟ ଗୁଡ଼ି ଏଠାକୁ

ଆସିଛନ୍ତି । ଆଜି ତାଙ୍କୁ ଚିହ୍ନାକଦେବାକୁ ଏ ସବୁ ହୋଇଛି । ଏଥର ଏଣିକି ପ୍ରତି
 କ୍ଷେପରେ ହରଦ୍ୱାର ଓ ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ଗ୍ରାମମାନଙ୍କର ଲୋକେ ତାଙ୍କୁ ଦେଖିବେ ।’ ଏକଥା
 ଶୁଣି ଦିବ୍ଦ ସ୍ତମ୍ଭୀଭୂତ ହୋଇଗଲେ । ନିର୍ବାଚନରେ ଠିଆ ହେବେ, ତା’ ପୁଣି ପଣ୍ଡିତ
 ଜବାହାରଙ୍କ ନିର୍ଦ୍ଦେଶରେ—ଏହା ସେ ସ୍ତମ୍ଭରେ ସୁଜା ଭାବି ନ ଥିଲେ । ବିରକ୍ତ ହୋଇ
 ସେ ବକ୍ରାକୁ ପାଖକୁ ଡାକି ପ୍ରତିବାଦ କଲେ । ବକ୍ରା—ପରେ ଜଣିଲୁଁ, ସେ ପ୍ରଦେଶର
 ଜଣେ ବଡ଼ କଂଗ୍ରେସ ନେତା—କହିଲେ, ‘ସବୁ ସରିବା ପରେ ମୁଁ ଆପଣଙ୍କ ସଙ୍ଗେ
 ସବୁ ବିଷୟ କଥାବାର୍ତ୍ତା ହେବ । ଆମେ ବଡ଼ ଅଡ଼ୁଆରେ ପଡ଼ି ଆପଣଙ୍କ ନାମ ପ୍ରସ୍ତାବ
 କରିଛୁ । ଆପଣଙ୍କର ଯଦି ଅନୁମତି ଥାଏ, ପରେ ଲୋକଙ୍କୁ ଜଣାଇଦେବା । ଆଜି ଆମର
 ମାନ ରଖନ୍ତୁ ।’ ଦିବ୍ଦ ତୁମ୍ଭା ହେଲେ ଓ ସବୁ ସରିବା ପୂର୍ବରୁ ଠିଆ ହୋଇ ମିନିଷଟିଏ ଦୁଇମିନିଟ
 ବକ୍ତୃତା ଦେଇ ଦେଶର ମଙ୍ଗଳ ପାଇଁ ସେ ଜୀବନ ଉତ୍ସର୍ଗ କରିବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ବୋଲି
 ଶୁଣାଇ ଦେଲେ । ପୁଣି କହିଲେ, ‘ରାଜନୀତିରେ ଯଦି ଜନସେବା କରିବାର ସୁଯୋଗ
 ମିଳିପାରିବ ତେବେ ଆପଣି ନାହିଁ, କିନ୍ତୁ ମୁଁ ବିଚାରୁଛି ଲୋକସେବାର ପ୍ରକୃତ କ୍ଷେତ୍ର
 ରାଜନୀତିର ବାହାରେ ।’ ସଭାରେ ଘନ ଘନ କରତାଳି ହେଲା । ସେ ଯାହା କହିଲେ
 ସେଥିରେ ବିଶେଷ କଣ ଥିଲା ମୁଁ ଧରି ପାରିଲି ନାହିଁ । ମୋର ବିଶ୍ୱାସ ତାଙ୍କର ଚେହେରା,
 ବିନମ୍ର ବ୍ୟବହାର, ଛେଦା ପିନ୍ଧା ଖଣ୍ଡକ ଓ କଥା କହିବାର ଭଙ୍ଗୀ ଦେଖି ଲୋକେ ମୁଗ୍ଧ
 ହୋଇଗଲେ ।

ସଭା ପରେ ଆମ ଘରେ କଂଗ୍ରେସ ନେତା ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ହିପାଠା ଦିବ୍ଦଙ୍କ ମୁଣ୍ଡ ଛୁହଣ କରିବାକୁ
 ଏକାବେଳାକେ ନାଗର । ସେ କହୁଥାନ୍ତି, ‘ମୁଁ ଆପଣଙ୍କୁ ଚିହ୍ନା ନଥିଲି । ଖାଲି ଉପରୁ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ
 ପାଇ ଆପଣଙ୍କୁ ସଭାକୁ ନେଇଥିଲି । ବର୍ତ୍ତମାନ ଆପଣଙ୍କ ବକ୍ତୃତା ଶୁଣି ଏବଂ ଆପଣଙ୍କ
 ସଙ୍ଗେ କଥାବାର୍ତ୍ତା କରି ମୁଁ ଦେଖୁଛି, ଆପଣ ହିଁ ଏ ନିର୍ବାଚନ ମଣ୍ଡଳୀ ପାଇଁ ଏକମାତ୍ର ପ୍ରାର୍ଥୀ ।’
 ଦିବ୍ଦଙ୍କ ମନ ମାନ୍ତୁ ନ ଥାଏ । ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ହିପାଠାଙ୍କଠାରୁ ଜଣାଗଲା ଏ ନିର୍ବାଚନମଣ୍ଡଳୀରୁ
 ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ନିଜ ଭଉଣୀ ପ୍ରାର୍ଥୀ ହେବାକୁ ଲାଲାୟିତ । ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ ତାଙ୍କୁ
 ହିଁ କରିଛନ୍ତି, କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କ ବିଅଙ୍କର ଇଚ୍ଛା ନୁହେଁ, ପିଉସୀଙ୍କୁ ବ୍ୟବସ୍ଥା ସଭାରେ ସ୍ଥାନ
 ଦେବାକୁ । ତାଙ୍କର ଇଚ୍ଛାରେ ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ ଭିତରେ ଭିତରେ ଉତ୍ତରୀଙ୍କର ଜଣେ ପ୍ରତିଦ୍ୱନ୍ଦୀ
 ଠିଆ କରାଇବାକୁ ଚାହୁଁଛନ୍ତି । ଦିବ୍ଦଙ୍କ ନାମ ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ବିଅଙ୍କ ଅଡ଼ୁ ପ୍ରସ୍ତାବ ହୋଇଛି ।
 ପ୍ରାଦେଶିକ କଂଗ୍ରେସ କମିଟିରେ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ହିପାଠାଙ୍କ ଦଳ ସଂଖ୍ୟାଗଣଷ୍ଟ । ନେହେରୁ
 ପରିବାରର ଆଉ କାହାରିକୁ ପ୍ରଗ୍ରସ୍ତ ଦେବା ହିପାଠାଙ୍କ ଦଳର ଇଚ୍ଛା ନୁହେଁ ।

କଂଗ୍ରେସର ଏ ସବୁ ଭିତର କଥା ଶୁଣି ଦିବ୍ଦଙ୍କ ମନ ବିଗିଡ଼ିଲା । ସେ ଶେଷରେ
 ଶୁଣାଇ ଦେଲେ, ‘ରାଜନୀତିରେ ପଶିବାକୁ ମୋର ଆଦୌ ଇଚ୍ଛା ନୁହେଁ । ଆପଣଙ୍କଠାରୁ
 ଯାହା ଶୁଣିଲି ସେଥିରେ ମୋର ମନରେ ଆହୁରି ବିଚ୍ଚିଷ୍ଟା ହେଉଛି । ୧୫ ଦିନ ଭିତରେ
 ଆପଣ ନୂଆ ପ୍ରାର୍ଥୀ ଠିକଣା କରି ଯଦି ଘୋଷଣା ନ କରିବେ, ତେବେ ମୋ ଆଡ଼ୁ ମୁଁ ସଂବାଦ
 ପତ୍ରରେ ମୋର ଅନୁମତି ଜଣାଇ ଦେବି । ଯେଉଁ କାରଣ ଦେବ, ସେ କଥା ଆପଣମାନଙ୍କୁ

ସୁଖ ଲଗିନପାରେ ।' ଶ୍ରୀମୁକ୍ତ ହିପାଠୀ ଏ କଥାକୁ ଖୁବ୍ ଲଘୁ ଭାବରେ ଗ୍ରହଣ କରି ବିଦାୟ ନେଲେ ।

ସ୍ତ୍ରୀ' ପରେ ରାଜନୀତିକ ଲୋକଙ୍କର ଧାରଣା ଲଗିଲା । କିଏ ସୁନ୍ଦା ପାଇଁ ଆସୁଥାଏ, କିଏ ମଫସଲ ଅଞ୍ଚଳରେ ହେଉଥିବା ନାଗମାନଙ୍କର ସଭାକୁ ଯିବା ପାଇଁ ଡାକୁଥାଏ, କିଏ ଆସି ସରକାରଙ୍କୁ ସୁପାରିସ୍ କରି ତା' ପୁଅ ପାଇଁ ରୁକିର ଖଣ୍ଡେ କରାଇଦେବାକୁ ଲଗାଇ-ଥାଏ । ଦିବି ମହା ଅଡୁଆରେ ପଡ଼ିଥାନ୍ତି । ପଇସା ଖର୍ଚ୍ଚ କରିବାରେ ସେ ମୁକ୍ତହସ୍ତା ଥିଲେ ବି ଏମାନଙ୍କୁ ସୁନ୍ଦା ଦେବାକୁ ମନ କରୁ ନ ଥାନ୍ତି । କୌଣସି ସଭାରେ ଯାଇ ବହୁତା ଦେବାକୁ ତାଙ୍କର ସ୍ତୁତ୍ତା ନ ଥାଏ, କାହା ପାଇଁ ରୁକିର କରାଇ ଦେବାକୁ ସରକାରୀ ମନ୍ତ୍ରୀ ବା ହାକିମଙ୍କୁ ନେହେରୁ କରିବା ତ ତାଙ୍କ ପକ୍ଷେ ଅସଂଭବ । ଶ୍ରୀମୁକ୍ତ ହିପାଠୀଙ୍କୁ ଦେଇଥିବା ପନ୍ଦର ଦିନ ଆ ବାଇଦା କଥା ମନେ ପକାଇ ସେ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ବୋଧସୋଧ କରି ବାହୁଡ଼ାଉଥାନ୍ତି ଓ ଦିନ ଗଣୁଥାନ୍ତି ।

ଅନ୍ୟ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ବିଦାୟ କରି ଦେଇ ସେ ଆରମ୍ଭ ହେଉଥାନ୍ତି, କିନ୍ତୁ 'ନ୍ୟାସନାଲ୍ ସେଣ୍ଟିନାଲ୍' କାଗଜର ସ୍ଥାନୀୟ ସଂବାଦଦାତାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ତାଙ୍କର ଆତ୍ମୀୟତା ହୋଇ ଯାଇଯାଏ । ଏ ମହାଶୟ ଉଚ୍ଚଶିକ୍ଷିତ ମୁବକ, ଚେହେରା ଖୁବ୍ ଫଟ୍ ଫାଟ୍, ବର୍ଣ୍ଣ ଗୋରୁ ଦଳ୍ ଦଳ୍, ବସ୍ତ୍ର ବାଇଶି ତେଇଶି ହେବ । ସେ ପ୍ରାୟ ପ୍ରତିଦିନ ଆସନ୍ତି । ଦିନିକ ସଙ୍ଗେ ଯାହା ଆଲୋଚନା କରନ୍ତି, ତାହାକୁ ବଡ଼ ସୁନ୍ଦର ଭାବେ କାଗଜରେ ପ୍ରକାଶ କରାଉଥାନ୍ତି । ଦିନିକର ପରିଚୟ ନେଇ ଖାଲି ଏତିକି ସୁଗୁରୁଥାନ୍ତି ଯେ, ଏହିପରି ନାଗମାନେ ରାଜନୀତିରେ ପଶିଲେ ଯେଉଁ ଉଚ୍ଛ୍ୱାସାଳୀମାନେ ରାଜନୀତିରେ ପଶି ଭାରତୀୟ ନାଟ୍ୟର ଅର୍ପଣାଦା କରୁଛନ୍ତି ସେମାନେ ମନକୁ ମନ ଆଡ଼େଇ ହୋଇଯିବେ । ଦିବି ଏଥିରେ ଆପଣି କରିଥିଲେ । କହିଥିଲେ ଯେ, ଉଚ୍ଛ୍ୱାସାଳ ଓ ଉଚ୍ଛ୍ୱାସାଳୀମାନେ ରାଜନୀତିରେ ପଶିବା ଅବଶ୍ୟଂଭାବ । ସେ ଯାହାହେଉ ଏ ମୁବକଟି ପ୍ରତି ତାଙ୍କ ମନରେ ମମତା ଜାତ ହୋଇଥାଏ । ଭାଷା ମନରେ ବି ମମତା ହେଉଥାଏ । ମୁଁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରୁଥାଏ, ମୁବକ ମଝିରେ ମଝିରେ ମୋ ଆଡ଼କୁ କେମିତି ଚାହିଁଥାନ୍ତି । ସେ ଆସିଲେ, ମୁଁ ଆଡ଼େଇ ହୋଇ ଚାଲିଯିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରେ କିନ୍ତୁ ଦିବି ଓ ଭାଷା ତାଙ୍କର ଚର୍ଚ୍ଚା କରିବାକୁ ମୋତେ ବାଧ୍ୟ କରୁଥାନ୍ତି ।

(୧୪)

ସନ୍ଧ୍ୟା ପୂର୍ବରୁ ପଶୁ ମକବାଟେ ଆସି ବସିଥାନ୍ତି । ଆମର ତାରା-ବୃଣ୍ଡନ, ପଢ଼ିବାରେ ତେର ଦେଖି ସେ ବ୍ୟସ୍ତ ହୋଇ କହିଲେ, 'ପ୍ରଭା ଗଢ଼ିଲବେଳୁ ମୋ ମନ ଆସି ଏଇଠାରେ ପହଞ୍ଚୁଛି । ବିଭୀଷଣାଦିକ ନିରକ୍ଷ ହୋଇ ହରିଦ୍ୱାରରେ ପଡ଼ିଛନ୍ତି । ସେମାନେ କପରି ଦୁଷ୍ଟ

ଲୋକଙ୍କ ହାତୁଡ଼ିରୁ ଉଦ୍ଧାର ପାଇ ନିଶ୍ଚିନ୍ତ ରହିବେ, ଏଇ କଥା ଶୁଣିବାକୁ, ମନ ବଡ଼ ବିକଳ ହେଉଛି । ମହାଧାନ୍ଦେ ତାଙ୍କର ସାହ୍ୟକର୍ମ ଯଥାଶୀଘ୍ର ସାରି ଆସି ପହଞ୍ଚିଲେ । ପଢ଼ା ଆରମ୍ଭ ହେଲି :

‘ସମ୍ପାଦକାତା! ପ୍ରଘାପ ବାବୁ ଆମ ଘରକୁ ନିଜ, ସମସ୍ତ ଅସମସ୍ତ ନ ବୁଝି ଆସୁଥାନ୍ତି । ବିମେ ଲକ୍ଷ୍ୟ କଲି, ସେ ଅସମସ୍ତରେ ବେଶି ଆସିଲେ । ସଂଧ୍ୟା ଲାଗିଲେ ଭାଗ୍ୟ ଓ ଦିବ୍ୟ ଦୁହେଁ ଯାକ ପୂଜା କରି ବସନ୍ତ—ସଂସ୍କାରକୁ ଅଧିକ । ସେତିକି ବେଳେ ମୋତେ ବଡ଼ ଏକୃଷ୍ଟିଆ ଲାଗେ । ଅନ୍ୟ ସମସ୍ତରେ ଦୁଇକଣକରୁ ଅନୁତା ଜଣେ ମୋ ପାଖେ ରହନ୍ତି । ଏକୃଷ୍ଟିଆ ନ ହେବି ବୋଲି ମୁଁ ବି ପୂଜା କରିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କରିଥିଲି ; ଭାଗ୍ୟ ଅଟ୍ଟା କରିବାରୁ ଗୁଡ଼ିଲି । ଦିବ୍ୟ କହିଲେ, ଏକାନ୍ତରେ ବସି ଗୋଟାଏ କିଛି ପଢ଼ । ମୋ କୋଠାଟି ଭିତରୁ କଲି, ପଢ଼ି ଦସେ । ପ୍ରଘାପ ବାବୁ ଏଇ ସମସ୍ତରେ ଆସିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କଲେ ଏବଂ ମୋତେ ଡାକି ମୋ ସଙ୍ଗେ ଏତିକିବେଳେ ଆଳାପ ଜମାଇ ବସିଲେ । ଦିବ୍ୟ ବି କହିଲେ, ଭଦ୍ରଲୋକଙ୍କ ସଙ୍ଗେ କଥାବାର୍ତ୍ତା ନ କରିବା ଅଭଦ୍ରତା ହେବ । ମୁଁ ଭଦ୍ରତା ଜରି ସଂକ୍ରାନ୍ତିତ ଭାବେ ତାଙ୍କ କଥାରେ ହିଁ ନାହିଁ ଉତ୍ତର ଦେଉ ଦେଉ ନିଃସଂକୋଚରେ ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ କଥାବାର୍ତ୍ତା ହେବାକୁ ଆରମ୍ଭ କଲି ଏବଂ ସେ ଭଦ୍ରତା ଭୁଲି ମୋ ସଙ୍ଗେ ଏଣୁ ତେଣୁ କଥାବାର୍ତ୍ତା ପକାଇ ବସିଲେ । ଦିନେ ନିର୍ଲକ୍ଷ ଭାବେ କହି ପକାଇଲେ, ‘ତାର ଦେଶ ! ମୁଁ ଅପାହ ନୁହେଁ । ଦୁଃଖୀ ଶ୍ରେଣୀରେ ଏମ୍. ଏ. ପାସ୍ କରିଛୁ । ଛଟ୍ଟା କରିଥିଲେ ଆହୁରିବାଦର କୌଣସି କଲେଜରେ ଶିକ୍ଷକତା କରି ପାରିଥାନ୍ତି । ସାଂବାହିକତା ପ୍ରତି ମୋର ବହୁ ଦିନରୁ ଆକର୍ଷଣ ଥିବାରୁ, ଏହା କରୁଛି । ସଂପାଦକ ମହାଶୟ ଜବାବ୍ ଦେଇଛନ୍ତି, ଆଉ ଦି ମାସ ପରେ ସେ ମୋତେ ତାଙ୍କର ସହକାରୀ କରି ଅଫିସରେ ରଖିବେ । ଦରମା ବି ବଢ଼ିବ । ମୁଁ ଏକାକୀ । ମୋ ସଙ୍ଗେ ଜୀବନ ସଂପର୍କ ରଖିଲେ ତୁମର ଅସୁବିଧା ହେବ ନାହିଁ ବୋଲି ମୁଁ ବିଚାରୁଛି । ମୋର ଜୀବନ ସାର୍ଥକ ହୁଅନ୍ତା ।

ମୁଁ ଏ ଲମ୍ବା ବକ୍ତୃତା ତୁମ୍ଭ ହୋଇ ଶୁଣିଲି ଓ ସେ କଥା ଶେଷ କରି ମୋ’ ଆଡ଼କୁ ଉତ୍ସୁକ ହୋଇ ଚାହିଁ ରହିବାର, କଣେଇ କଣେଇ ଦେଖି ମଧ୍ୟ ତୁମ୍ଭ ହେଲି । ତାହାର ସାହସ ବଢ଼ିଲା । ସେ ଗୋଟିଏ ବାକ୍ୟରେ ମୋତେ ପଚାରି ନିର୍ଲକ୍ଷ ଉତ୍ତର ଖୋଜିଲେ । ମୁଁ ଉତ୍ତର ଦେଲି ଅପେକ୍ଷା ପଢ଼ାଯୋଗୁଁ ଆପଣ ଏଭଳି ପଚାରିଛନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ମୁଁ ବିଚାରୁଛି, ଏ ପ୍ରଶ୍ନ ମୋତେ ନ ପଚାରି, ଦିବ୍ୟକୁ ପଚାରିଲେ ଭଲ ହୁଅନ୍ତା । ମୁଁ ଏକାକୀଲକେ ଅଭିଭାବକତା ନୁହେଁ । ଏତିକି କହି ମୁଁ ଗୋଟାଏ କାମ ବାହାନାରେ ଉଠିଗଲି । ତର ଅଳ୍ପ ସମସ୍ତ ପରେ ଦିବ୍ୟଙ୍କର ପୂଜା ସରିଲା ଓ ପ୍ରଘାପବାବୁ ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ବହୁତ ସମସ୍ତ ଏକାନ୍ତରେ କଥାବାର୍ତ୍ତା ହେଲେ । ମୋର ମନେ ହେଉଥାଏ, ମୋର କଥା ପଢ଼ିଥିବ । କିନ୍ତୁ ସେ ଦିନ ମା ଡା’ ପରେ ଅନେକଦିନ ଯାଏଁ ଦିବ୍ୟ ଏ ବିଷୟରେ ମୋତେ କିଛି କହିଲେ ନାହିଁ । ପ୍ରଘାପ ବାବୁଙ୍କ ସଙ୍ଗେ କଥାବାର୍ତ୍ତା ହେବାକୁ ଆଉ ସୁଯୋଗ ସେପରି ନ ମିଳିବ, ସେଥିପ୍ରତି ମୁଁ ଭାରି ସାବଧାନ ରହିଲି । ସେ ମଧ୍ୟ ଅନଧିକାର ଚଳି

କରିବାକୁ ଉଦ୍ୟମ କଲେ ନାହିଁ । ମୋର ଧାରଣା ହେଲା ଦିବ୍ୟ ବୋଧସ୍ତ୍ର ଏ ତାଙ୍କୁ ତାରିଦ୍ କରିଦେଇଛି ।

ସେଇ ହସ୍ତା ଭିତରେ ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ସହକାଶ, ଆମର ପୂର୍ବପରିଚିତ ଭଦ୍ରଲୋକ ଆମ ଘରକୁ ଦୁଇ ଦିନଧର ଆସି ଦିବ୍ୟ ସହୃଦ କ'ଣ କଥାବାର୍ତ୍ତା କରି ଗଲେ । ଦୁଇ ଦିନ ଦିନ ଗୁଡ଼ି ପୁଣି ଆସିଲେ । ସେ ଦିନ ମୁଁ ଓ ଭ୍ରାତା ଉଭୟେ ଦିବ୍ୟଙ୍କ ପାଖରେ ଆଉ । ଦିବ୍ୟ ଆମକୁ ଯିବାକୁ କହିଲେ ନାହିଁ, ଓଲଟି ଭ୍ରାତା ଉଠିଗଲ ବେଳକୁ ଦିବ୍ୟ ତାଙ୍କୁ ବସ ବୋଲି କହିଲେ । ଭଦ୍ରଲୋକ ସାଧାରଣ କୁଣ୍ଡଳ ପ୍ରଶ୍ନ ପଚାରି ଆରମ୍ଭ କଲେ, 'ଇଲ ଦେବୀ ! ମୁଁ ଆପଣଙ୍କୁ ଯେଉଁ ପ୍ରସ୍ତାବ ଦେଉଛି, ତାହା ଅନ୍ୟ ଯେ କୌଣସି ଭଦ୍ରମହିଳା ସ୍ୱାତନ୍ତ୍ର କରିନ୍ତେ । ସ୍ୱାତନ୍ତ୍ର ଆପଣଙ୍କ ଜୀବନ କର୍ମମୟ ହେବ ଏବଂ ଆପଣଙ୍କ ଯୋଗୁଁ ବହୁ ଅର୍ଥତ୍ୟାଗୀ ସ୍ତ୍ରୀଲୋକଙ୍କର ଉପକାର ହେବ । ମୁଁ ବିସ୍ତରଭାବେ କହିପାରିଛି, ଆପଣ ଗୋଟାଏ ଦସ୍ତଖତ କରିଦେଲେ ମୁଁ ଏ କାର୍ଯ୍ୟରେ ଆଗ୍ରହର ହୁଅନ୍ତି । ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କର ଏକାନ୍ତ ଛାଟା, ଆପଣ ଏ ଭ୍ରାତା ନେବେ ଏବଂ ଏଇଠାରେ ମହିଳା ଆଗ୍ରମଟି ଆସନ୍ତା ସ୍ୱାଧୀନତା ଦିବସ ପୂର୍ବରୁ ସ୍ଥାପିତ ହେବ । ଆପଣଙ୍କଠାରୁ ଜବାବ୍ ପାଇବାପାରେ ମୁଁ ପ୍ରାରମ୍ଭିକ କାର୍ଯ୍ୟ ପାଇଁ ପରଶୁ ହଜାର ଟଙ୍କା ଆଣିଦେବ, ତା' ପରେ ବାର୍ଷିକ ଟଙ୍କା ସକାଶ ବଜେଟ୍ ଦିଆର କରିବ' ।

ଦିବ୍ୟ କହିଲେ, 'ଆପଣ ଯେଉଁ ପ୍ରସ୍ତାବ କରିଛନ୍ତି ତାହା ଖୁବ୍ ଭଲ, ମୁଁ ସ୍ୱୀକାର କରୁଛି । କିନ୍ତୁ ମୋ ପାଇଁ ତାହା ଭଲ ହେବ କି ନାହିଁ ସେ ବିଷୟରେ ମୋ'ର ଅଦ୍ୟାପି ସଂଶୟ ଅଛି । ମୁଁ କୌଣସି କାର୍ଯ୍ୟରେ ବାନ୍ଧିହୋଇ ରହିବାକୁ ଚାହୁଁନାହିଁ । ମୁଁ ଜାଣୁଛି ଆଜିକାଲି ସମୟରେ ପାଞ୍ଚଜଣ ମିଣି କୌଣସି କାମ କଲେ ସଫଳ ହେବା ସଂଭବ ନୁହେଁ । ହୁଏତ ଆମ ଭିତରେ ଜଣେ କେହି କୃତ୍ରିମ କରି ଗୁଡ଼ାଏ ଟଙ୍କା ଖାଇଯିବ । ସେତେବେଳେ ମୁଁ ଓ ଆପଣ ଉଭୟଙ୍କର କି ଅବସ୍ଥା ହେବ, ବିଚାରନ୍ତୁ । ପୁଣି ଭିନ୍ନ ପ୍ରକୃତିର ଗୁଡ଼ାଏ ସ୍ତ୍ରୀଲୋକ ଏକାଠି ଠାଏ ରଖିବା ; ତାଙ୍କ ଭିତରୁ ଜଣେ ଦ୍ୱିଜଣ କେହି ଅବାଟକୁ ଗଲେ ସମସ୍ତଙ୍କର ନିନ୍ଦା । ଏଇଭଳି ବିଚାର ମୁଁ ଏ କାର୍ଯ୍ୟରେ ପଶିବାକୁ ଭରସି ପାରୁନାହିଁ' ।

ଭଦ୍ରଲୋକ, ପ୍ରସାରବାଚୁ କହିଲେ, 'ଇଲ ଦେବୀ ! ଆପଣଙ୍କ ମନରେ ଏପରି ସଂଶୟ ହେବାରୁଁ ଜଣାପଡୁଛି, ଆପଣଙ୍କ ହୃଦୟ କେଡ଼େ ମହତ୍ତ୍ୱ । କିନ୍ତୁ ଆପଣ ଭୟ କରନ୍ତୁ ନାହିଁ । ପଞ୍ଚସାଧନରେ କୌଣସି ଶକ୍ତିଗୋଳ ହେବ ନାହିଁ । ସେ ଦିଗରେ ମୁଁ ସବୁବେଳେ ସତର୍କ ବୋଲି ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ ଜାଣିଥିବାରୁ ମୋତେ ଏତେ ବିଶ୍ୱାସ କରନ୍ତି । ଆଉ ଆଗ୍ରମର ଶୁଙ୍ଖଳା ରଖିବାକୁ ସେ ତାଙ୍କର ବିଶ୍ୱାସୀ କେତେଜଣ ଭଦ୍ର ବ୍ୟକ୍ତି ଓ ଭଦ୍ରମହିଳାଙ୍କୁ ଏ ଅନୁଷ୍ଠାନ ପାଇଁ ବାଛିଛନ୍ତି । ଆପଣ କେବଳ ସଂପାଦକା ଓ ଆଗ୍ରମର ପରିଚାଳକା ହେଲେ କାମ ଶେଷ' ।

ଦିବ୍ୟ କହିଲେ, 'ଆପଣଙ୍କ କାମ ଶେଷ ହୋଇପାରେ, କିନ୍ତୁ ସେଇଠାରୁ ତ ମୋର କାମ ଆରମ୍ଭ ହେବ ଏବଂ ମୁଁ ନିତ୍ୟ ତତ୍ତ୍ୱ ଜଞ୍ଜାଳରେ ଘାଣ୍ଟି ହେବ । ଆପଣଙ୍କୁ 'ନାସ୍ତି'ବାଣୀ

ଶୁଣାଇ ଦେବାକୁ ମୁଁ ଦୁଃଖିତ, କିନ୍ତୁ ମୋତେ ଯମା 'କରନ୍ତୁ' । ପ୍ରସାର ବାବୁ ବିଦାୟ ନେଲେ କିନ୍ତୁ କହିଗଲେ, 'ମୁଁ ପୁଣି ହସ୍ତେ ଖଣ୍ଡେ ପୁସ୍ତକ ଆଣିବି । ସେତେବେଳକୁ ଆପଣ ଏ ବିଷୟରେ ଅଧିକ ଚିନ୍ତା କରିଥିବେ ଓ ମୋ ପ୍ରସ୍ତାବରେ - ମୋର କାହିଁକି, ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ ଆପଣଙ୍କ ସକାଶ କରିଥିବା ଏ ପ୍ରସ୍ତାବରେ ରାଜି ହେବେ ।' ଦିଦିଙ୍କଠାରୁ ଅସମ୍ଭବ ଗ୍ରହଣ କରିବାକୁ ସେ ଏକା-ବେଳକେ ନାଗଲ । ସେ ଯିବା ପରେ ଦିଦି କହିଲେ, 'ଦିଦିଙ୍କ ବର ପୂର୍ଯ୍ୟବାବୁ ଏ ଲୋକଟିର ପରିଚୟ ଆଗରୁ ମୋତେ ନ ଦେଇଥିଲେ ମୁଁ ଟାଣ ଧରି ପାରି ନ ଥାନ୍ତି' । ପୂର୍ଯ୍ୟ ବାବୁଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ପ୍ରସାର ବାବୁଙ୍କ ଚେତେର ସାଦୃଶ୍ୟ ମୁଁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରିଥିଲି । କିନ୍ତୁ ଅଧିକ ଜାଣିବାକୁ ସେତେବେଳେ କିଛି ପଚାରିଲି ନାହିଁ । ଦିଦିଙ୍କୁ ଉପରେ ପଢ଼ି କିଛି ପଚାରିବାକୁ ମୋର କେଜାଣି କାହିଁକି ଭୟ ହେଉଥିଲା ।

ସମ୍ପାଦକା ପ୍ରାପ୍ୟବାବୁ ଦିଦିଙ୍କଠାରୁ ପ୍ରସାରବାବୁଙ୍କ ବିଷୟ ଶୁଣି ଓ ତାଙ୍କ ପ୍ରସ୍ତାବିତ ମହିଳାଶ୍ରମରେ ଦିଦି ଯୋଗ ନ ଦେବାର କାରଣ ବୁଝି, ବନେଇ ରୁନେଇ ଗୋଟିଏ ପ୍ରବନ୍ଧ ତାଙ୍କ କାଗଜରେ ଛପାଇଲେ ଓ ତହିଁରେ ସୁଲୁଇଲେ ଯେ, ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ସେହେଟାଣ ପ୍ରସାରବାବୁ ଏଭଳି ବିଷୟରେ ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ନାମରେ ଯେପରି ମୁଣ୍ଡ ପୂର୍ଣ୍ଣଭଙ୍ଗି ତା' ଫଳରେ ଭବିଷ୍ୟତରେ ଗଣ୍ଡଗୋଲର ଆଶଙ୍କା ଅଛି । ଆଗରୁ କ'ଣ ସୁରୁଜ ମିଳିଥିଲା କେଜାଣି, ଏ ଖବର ବାହାରିବାର ଦୁଇ ଦିନ ଭିତରେ କେନ୍ଦ୍ର ଗୁଇନ୍ଦା ପୁଲିସର ଜଣେ ଅଫିସର ଦିଦିଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଦେଖା କରିବାକୁ ଆସି ପହଞ୍ଚିଲେ । ପରେ ଶୁଣିଲି, ଦିଦିଙ୍କ ଦସ୍ତଖତରେ ପଚାରି ଦିଦିଙ୍କ ଟଙ୍କା ଟ୍ରେଜେରୀରୁ ଅଣାହୋଇଛି । ଆମ ଗ୍ୟାଙ୍କୁ ଦିଦିଙ୍କ ଦସ୍ତଖତ ଜାଲ୍ ବୋଲି ପୁଲିସ୍ ଅଫିସରଙ୍କ ବିଶ୍ୱାସ ହେଲା । ସେ ଦିଦିଙ୍କର ଦଗିବାରଟା ଦସ୍ତଖତ ନେଇ ଦିଦିଙ୍କ ଫେରିଗଲେ । ପ୍ରାପ୍ୟ ବାବୁ ମଧ୍ୟ ଦିଦିଙ୍କ ଗଲେ । ତା'ର ଦୁଇ ଗୁଣ୍ଡଦିନ ପରେ ପ୍ରାପ୍ୟ ବାବୁ ତାଙ୍କ କାଗଜରେ ଯେଉଁ ପ୍ରବନ୍ଧ ଛପାଇଲେ ତାହା ପଢ଼ି ସମଗ୍ର ଭାରତରେ ଗୋଟାଏ ନୂନକା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବୋଲି ପ୍ରାପ୍ୟ ବାବୁଙ୍କଠାରୁ ଶୁଣିଲି । ସେଇ ପ୍ରବନ୍ଧରୁ ପଢ଼ିଲି, ଗୁଇନ୍ଦା ପୁଲିସ୍ ସାଙ୍ଗେ ସାଙ୍ଗେ ପ୍ରସାର ବାବୁଙ୍କ ଘର ଖାନତଲସ କରି ଦିଦିଙ୍କ ନାମରେ ଉଠା ନୋଇଥିବା ସବୁତକ ଟଙ୍କା ହସ୍ତଗତ କଲେ ଏବଂ ଜାଲ ଫରାଦିରେ ସେ ଆହୁରି ବହୁ ଟଙ୍କା ସରକାରୀ ଡାକ୍ତରଖାନାରୁ ମାଗି ନେଇଥିବାର ପ୍ରମାଣ ପାଇଲେ । ଦିଦିଙ୍କ ଦସ୍ତଖତ ଜାଲ କିପରି ହୋଇଥିଲା ତାର ବି ପ୍ରମାଣ ମିଳିଲା । ମଟରଟା ଦିଦି ପ୍ରସାର ବାବୁଙ୍କୁ ହସ୍ତାନ୍ତର କଲେଲେ, ପୁଲିସ୍ ପୁସ୍ତକଖୋଜିବାକୁ ଯେଉଁ ଦରଖାସ୍ତ କରିଥିଲେ, ସେଇ ଦରଖାସ୍ତର ଦସ୍ତଖତରୁ ଫଟୋ ଉଠାଇ ମୋହର ଘାଆରି ହୋଇଥିବାର ଜଣାପଡ଼ିଲା । ବୋଧହୁଏ ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ଝିଅଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ସଦ୍‌ଭାବ ଥିବାରୁ ପ୍ରସାର ବାବୁଙ୍କ ନାମରେ ମକଦ୍ଦମା ନ ହୋଇ ଚାଲି ଦିଆଗଲା । ପ୍ରସାରବାବୁଙ୍କୁ ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ ଗୁଣ୍ଡଗିରୁ ବିଦା କରି ଦେଲେ, ବାହାରେ ଦେଖାଇବାକୁ ମାଧ । ତାଙ୍କ କୋଠିକୁ ସେ ଅଦ୍ୟାପି ଯା' ଆସ କରୁଛନ୍ତି ବୋଲି ପ୍ରାପ୍ୟ ବାବୁଙ୍କଠାରୁ ଶୁଣିଲି । ସ୍ୱାକ୍ଷର ପ୍ରସାର ବାବୁଙ୍କ ଉପରେ ଏତେ ରାଜ କାହିଁକି, ବିଚାର ମୁଁ ବିସ୍ମିତ ହେଉଥିଲି । ଦିଦି ଥରେ ଦି' ଥରେ ମୋ ଆଗେ କହିଲେ, ପ୍ରାପ୍ୟ ଜଣେ ସଜାଲୋକ;

ଦେଶର ଧନ ବରବାଦ୍ ହେଉଥିବାରୁ ଉତ୍ତ୍ୟକ୍ତ ହୋଇ ଦୁର୍ଭିକ୍ଷ ପିତ୍ର ଧରିଛନ୍ତି । ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ରଖି ମୋ ଆଗେ ପ୍ରତ୍ୟାପ ବାବୁଙ୍କ ପ୍ରଶଂସା କରୁଥାନ୍ତି ବୋଲି ମୁଁ ଅନୁମାନ କରୁଥାଏ । ପ୍ରତ୍ୟାପ ବାବୁଙ୍କ କଥା ପଢ଼ିଲେ ଭାବ ଯେମିତି ମୁହଁ କରୁଥାନ୍ତି, ତୃପ୍ତରେ ହସୁଥାନ୍ତି, ତାହା ଦେଖି ମୁଁ ସନ୍ଦେହ କରୁଥାଏ, ଦିବ ଓ ସେ ଦୁହେଁ ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ବିଷୟରେ କ'ଣ ସିଦ୍ଧାନ୍ତ କରି-ସାରିଲେଣି ।

ଏ କଥା କାହାକୁ କହିନାହିଁ । ନିଜର ବିବେକକୁ ମଧ୍ୟ ଜଣାଇନାହିଁ ଯେ, ପ୍ରବାର ବାବୁଙ୍କୁ ପ୍ରଥମେ ଦିଲ୍ଲୀରେ ଦେଖିଲ ବେଳୁ ତାଙ୍କର ରୂପ ଓ ଆଚରଣରେ ମୁଁ ଅକୃଷ୍ଣ ହୋଇ-ଥିଲି । ସେ ସତ୍ୟପ୍ରବୃତ୍ତ ହୋଇ ଦିବଙ୍କର ଅତ୍ୟୁତ୍ତ ନିଷ୍ପତ୍ତି କରିବାରେ ଓ ଭାଗ୍ୟକୁ ପାଗଳା ଗାରଦରୁ ମୁକ୍ତ କରିବାରେ, ତାଙ୍କ ପ୍ରତି କୃତଜ୍ଞତା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଶ୍ରଦ୍ଧା ବି ମୋ ମନରେ ଜାତ ହୋଇଥିଲା । ସେ ମୋ ଆଡ଼କୁ ଚାହିଁବାରେ ଆଗ୍ରହ ହେବାରେ ମୋର ମନ ଉଷତ ହେଉଥିଲା । ଆକାଶକୁସୁମ ପରି ମନରେ ଆଶା ଜାଗିଥିଲା, ଯଦି ଭଲବେଳ ଆସେ ଓ ପ୍ରବାର ବାବୁଙ୍କ ଅନୁଗ୍ରହ ହୁଏ, ତେବେ ତାଙ୍କୁ ଆଶ୍ରା କରି ଏ ଧୋଡ଼ା ଜୀବନଟାରେ ଲେପ ଦେବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିବି । ସୂର୍ଯ୍ୟବାବୁଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ତାଙ୍କୁ ଦେଖି ମନରେ ଖଟକା ଲାଗିଥିଲା ; କିନ୍ତୁ ଆଶା ଥାଏ ଯେ, ପ୍ରବାର ବାବୁ ଭଲ ଲୋକ ବୋଲି ଶେଷରେ ଜଣାପଡ଼ିବ । କିନ୍ତୁ ପ୍ରତ୍ୟାପ ବାବୁଙ୍କ ଅଧ୍ୟବସାୟ ଫଳରେ ତାଙ୍କର ଅସାଧୁତା ଯେ ଖାଲି ପ୍ରକାଶ ପାଇଲା, ତା ନୁହେଁ, ତାଙ୍କ ଜନ୍ମ ବିଷୟରେ କଲଙ୍କ ମଧ୍ୟ ରହିଲା । ପ୍ରତ୍ୟାପ ବାବୁ ପ୍ରବାର ବାବୁଙ୍କ ବିଷୟରେ ଅନୁ-ସନ୍ଧାନ କରି ପ୍ରକାଶ କଲେ ଯେ, ସୂର୍ଯ୍ୟବାବୁଙ୍କ ଘରେ ପ୍ରବାର ବାବୁଙ୍କ ମା' ଚାକରୀ ହୋଇ ରହୁଥିଲେ । ଘରେ ପିଲା କବଳ କେହି ନ ଥାନ୍ତି । ଆଗ ଜନ୍ମ ହେଲେ ପ୍ରବାର ବାବୁ, ଦର୍ଷକ ପରେ ଜନ୍ମ ହେଲେ ସୂର୍ଯ୍ୟବାବୁ । ଉଭୟଙ୍କ ଚେହେରାରେ ସାଦୃଶ୍ୟ ଦେଖି କେତେ ଲୋକ କେତେ ପ୍ରକାର କଲଙ୍କ ରଚାଇଲେ; କିନ୍ତୁ ସୂର୍ଯ୍ୟବାବୁଙ୍କ ମା' ଭଲ ଲୋକ ଥିବାରୁ ସେସବୁକୁ କାନ ନ ଦେଇ ଯୋଡ଼ିକନ୍ଦାକ ପିଲାଙ୍କୁ ସମାନ ସେନୁ କରି ପାଲଟାଇ । ସୂର୍ଯ୍ୟବାବୁଙ୍କ ବାଧା ଉଭୟଙ୍କୁ ଉଚ୍ଚ ଶିକ୍ଷା ଦେଲେ, କିନ୍ତୁ ସେମାନଙ୍କ ପାଇଁ କର୍ମସଂସ୍ଥାନ କରାଇବା ପୁସ୍ତକ ତାଙ୍କର ମୃତ୍ୟୁ ହୋଇଗଲା । ପିଲାଦିନୁ ଅବାଟରେ ଗଲେ ବି ଦୁହେଁ ଭିତରେ ଯୋହାଦ୍ୟ ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଥିଲା । ଏ ବିଷୟ ଜାଣିବା ପରେ ମୋର ପ୍ରବାର ବାବୁଙ୍କ ପ୍ରତି ଘୃଣା ହେବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ପ୍ରତ୍ୟାପ ବାବୁଙ୍କ ପ୍ରତି ମଧ୍ୟ ବିରକ୍ତ ଜାତ ହେଲା । ମୋ ମନ ଭିତରେ କଥର ଗୋଟାଏ ଭାବ ହେଲା ଯେ, ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କର ଯୋଗୁଁ ମୋର ବାଲ୍ୟବର ଭ୍ରଷ୍ଟତା ପଡ଼ିଲା ।

କିନ୍ତୁ ପ୍ରତ୍ୟାପ ବାବୁଙ୍କର ଆମ ଘରେ ଆଦର ବିଶେଷ ଭାବେ ବଢ଼ିଯାଇଥାଏ । ମୋ ସଙ୍ଗେ କଥାବାର୍ତ୍ତା କରିବାକୁ ତାଙ୍କୁ ଦିବ ପ୍ରଗ୍ରସ୍ତ ଦେଇଥାନ୍ତି ବୋଲି ମୋର ସନ୍ଦେହ ହେଉଥାଏ । ପ୍ରଥମ କଥାବାର୍ତ୍ତାର ପ୍ରାୟ ମାସେ ଖଣ୍ଡେ ପରେ ଦିନେ ପ୍ରତ୍ୟାପ ବାବୁ ମୋତେ ଏକୃଷ୍ଟିଆ ପାଇ ପୁଣି ସେଇ କଥା ଉଠାଇଲେ । ମୋର ମୁରବି ମୁଁ ନୁହେଁ ବୋଲି କହିବାରୁ ସେ ଫିଟାଇ କହିଲେ, “ମୁଁ ଲାଭମଧ୍ୟରେ ଦିବଙ୍କ ସଙ୍ଗେ କଥାବାର୍ତ୍ତା କରିଛି, ଭାଗ୍ୟ ଉପସ୍ଥିତ ଥିଲେ ।

ମୋର ଜାତିକୁଳ ବିଷୟରେ ପ୍ରମାଣ ଦେଇଛି, ଆହୁରି ବି ଦେବାକୁ ଉଦ୍ଧାର ଅଛି । ମୁଁ ପ୍ରସାର ପରି ନୁହେଁ—ଏ କଥା ଶପଥ କରି କହିପାରେ ।’

ମୁଁ ଉଦ୍ଦେଶ୍ଯିତ ଭାବେ କହିଲି, ‘ତାଙ୍କ କଥା ଉଠାଇବାର କି ପ୍ରୟୋଜନ ? ମୁଁ ତ ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ କଥାବାର୍ତ୍ତା ବି କରି ନାହିଁ ।’

ସେ ହସି ହସି କହିଲେ, ‘ତୁମେ କଥାବାର୍ତ୍ତା ହୋଇନାହିଁ, ଏକଥା ମୁଁ ଜାଣେ । ଖାଲି ଗୋଟାଏ ସନ୍ଦେହ କେମିତି ହୋଇଯାଇଥିଲା ସେ ସେ ମୋର ପ୍ରତିଦ୍ଵନ୍ଦ୍ଵୀ । ତୁମର ଉଦ୍ଦେଶ୍ଯିତ ପ୍ରତିବାଦରୁ ତ ବିଚାରୁଛି, ମୋର ସନ୍ଦେହ ଏକାବେଳକେ ଅମୂଳକ ନୁହେଁ । ଏହାର ମୁଁ ଜବାବ୍ ଦେଲି ନାହିଁ । ମୁଁ ଧରା ପଡ଼ିଗଲି ବୋଲି ମନକୁ ମନ ବିଚାରୁଲି । ସେ କ’ଣ ବିଚାରୁଲେ କେଜାଣି ? କିଛି ସମୟ ପରେ ମୁଁ ଗୋଟିଏ କାମର ବାହାନା କରି ଉଠି-ଗଲବେଳକୁ ସେ ମୋତେ କହିଲେ, ‘ମୋର ଆଉ ଗୋଟିଏ ମାତ୍ର କଥା ଶୁଣିଯାଅ । ଦିଦ୍ଦ ମୋତେ କହିଛନ୍ତି, ତୁମର ଯଦି ଆପଣି ନ ଥାଏ, ତାଙ୍କର ଆଦୌ ଆପଣି ନାହିଁ । ଅପରନ୍ତୁ ସେ ଖୁବ୍ ଖୁସୀ ହେବେ ।’ ଏତକ ସେ କହିବାରେ ମୋତେ କେଜାଣି କାହିଁକି କାନ୍ଦି ମାଡ଼ିଲା । ମୁଁ ମୁହଁରେ ଲୁଗା ଦେଇ ବାହାରିଗଲି । ସେଇ ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ମୋର ଶେଷ ଦେଖା ।

ସେଦିନ ରାତିରେ ଆମେ ସବୁ ଖାଇ ସାରି ଶୋଇବା ପୂର୍ବରୁ ଦିଦ୍ଦ ମୋତେ ପାଖକୁ ଡାକିଲେ ଓ ମୋ ପିଠିରେ ହାତ ବୁଲାଇ ବୁଲାଇ କହିଲେ ‘ତାହା ! ଆଜି ଗୋଟିଏ ନୂତନ ବିଷୟରେ ତୋ’ ସଙ୍ଗେ ପଦେ କଥାବାର୍ତ୍ତା ହେବାକୁ ବିଚାରୁଛି । ଭାଷାଙ୍କର ମତ ତୋତେ ପଚାରିବା ନିଷ୍ପ୍ରୟୋଜନ । ଆମେ ଦୁହେଁ ତୋର ହୃଦୟ ଧାଇଁ ଯାହା କରିବାକୁ ଯାଉଛୁ ସେଥିରେ ତୋର ଅମତ ହେବାର କାରଣ ନାହିଁ ବୋଲି ସେ କହିଛନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ମୁଁ ବିଚାରୁଛି, ତୁ ଆମ ସଙ୍ଗେ ବିଚାରରେ ମିଶିଲେ ଭଲ ।’ ଭାଷା ମୋ’ର ଏ ପାଖରେ ବସି ମୁଣ୍ଡକୁ ମୁଣ୍ଡକୁ ହସୁଥାନ୍ତି ।

ମୁଁ କିଛି କହିଲି ନାହିଁ କି ଶୁଣିବାକୁ ଉତ୍ସୁକ ବୋଲି ଭାବଭଙ୍ଗୀ ଦେଖାଇଲି ନାହିଁ । ସେ ଯେଉଁ ବିଷୟରେ କହିବେ ତା ତ ମୁଁ ଆଗରୁ ଜାଣିଥାଏ । ସେ କହିଲେ, ‘ଆମ ଦୁହେଁଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଚରକାଳ ରହିଲେ ଭଲ ବୋଲି ତୁ ବିଚାରୁଛୁ, ମୁଁ ଜାଣେ । କିନ୍ତୁ ତୋତେ ସିନା ଭଲ ଆମକୁ ସେଇଟା ଭାରି ଅସୁନ୍ଦର ହେବ । ଜୀବନକୁ ଉପଭୋଗ କରିବାକୁ ଆମକୁ ଯେଉଁ ସୁଯୋଗ ମିଳିଥିଲା, ତାହା ଆମେ ହରାଇଛୁ । ଅତୀତକୁ ସ୍ମରଣ କରି ସାନ୍ତ ନା ପାଇ ଆମେ କାଲି କଟାଇଦେବୁ । କିନ୍ତୁ ତୁ ? ତୋର ଜୀବନଟା ଆଗରେ ପଡ଼ିଛି । ତୋ ଧାଇଁ ଭଲ ଜାଗାଟିଏ ବାଛି ତୋତେ ତୋର ସଂସାର କରିବାକୁ ଚାଲିଦେବା ଆମ ପକ୍ଷରେ ଉଚିତ ହେବ ନାହିଁ କି ?

ମୁଁ ସକ ସକ ହୋଇ କହିଲି, ‘ତୁମର ଦୁହିଁଙ୍କ ସେବା କରି ମୁଁ ଯେଉଁ ସୁଖ ପାଉଛି, ତୁମକୁ ଚାଲି ମୁଁ ସେ ସୁଖ କୁହାପି ପାଇବି ନାହିଁ । ମୋତେ ନିଜ ପାଖରୁ ଦୂରରେ କଥା ବିଚାର ନାହିଁ ।’

ଦିବ ମୋତେ କୁଣ୍ଡାଳ ପକାଇ କହିଲେ, ‘ଦୂର୍ ପାଗଳୀ ! ତୋତେ ପାଖରୁ ଦଉଡ଼ି ଛୁ କିଏ ? ଆମେ ତ ଯାହା ବିଚାରୁଛୁ, ତା’ହେଲେ ବସ୍ତୁତ୍ୱ ଯାଏ ଆମେ ତୋତେ ଚାହିଁ ରହିଯିବୁ । ତୋର ସୁଖ ଦୁଃଖରେ ଆମେ ଭାଗୀ ହେବୁ ।’ ଭାଷା ମୋ ମୁଣ୍ଡରେ ଘାତ ବୁଲାଇ କହିଲେ, ‘ଆଗ ସବୁ କଥା ଶୁଣିଯାଉ, ତା ପରେ ଭଲ ମନ୍ଦ ବାହୁବ ।’

ଦିବ ପୁଣି କହିଲେ, ‘ତୋ ପାଇଁ ଗୋଟିଏ ସତ୍ୟାନ୍ତ ନାହିଁବାକୁ ଭାଷା ତାଙ୍କର-ଖାନାରୁ ଆସିବା ଦିନୁ ଲଗାଇଛନ୍ତି । ଆଖି ବୁଲାଇବାକୁ ମୋତେ ତ ଅବସର ମିଳି ନ ଥିଲା । ମନକୁ ମନ ଭଲ ପିଲଟିଏ ଆସି ଜୁଟିଛି । ଶିକ୍ଷିତ, ଭଦ୍ର ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ, କୁଳୀନ । ମୁଁ ଭଲଭଲମ ପ୍ରମାଣ ନେଇଛି । ସେ ଖାଲି ଉଚ୍ଚ କୁଳରେ ଜାତ ନୁହନ୍ତି, ତାଙ୍କର ମନଟା ବି ଉଚ୍ଚ । ସେ ରାଜ ହେଲେ ତୋର ଭାଷା ବୋଲି ଆମେ ଦୁହେଁ ବିଚାରଣାଦଳକୁ ସେ ନିଜେ ତାଙ୍କ ଆଡ଼ ପ୍ରସାଦ କଲେ ; କହିଲେ, ତୁ ତାଙ୍କୁ କହିଲୁ ଏ ବିଷୟରେ ନିଷ୍ପତ୍ତି କରିବେ ଦିବ ଓ ଭାଷା । କହିଥିଲୁ କି ?’

ମୋର ଆଖିରୁ ଦୁଇଟୋପା ଲୁହ ଦିବଙ୍କ ଲାଗାରେ ପଡ଼ିଲା । ମନରେ ବିଚାରଣା, ମୋର ସବୁ ଯାଇଛି ବୋଲି ବେଳେ ବେଳେ ବିଚାରଣା କାହିଁକି ? ଦିବଙ୍କଠାରେ ମୋ ପ୍ରତି ଯେଉଁ ବାସ୍ତବ୍ୟ ଅଛି, ମୋ ବାପା ମା’ଙ୍କର ବି ତହିଁରୁ ଅଧିକ କଣ ରହିପାରନ୍ତା ? ମୋ ପାଇଁ ସ୍ୱାକ୍ଷର ଏତେ ମମତା ! ମୁଁ ସ୍ୱାକ୍ଷ କଥାରେ ଈ ରୁଁ କରିବାକୁ କିଏ ? ମୁଣ୍ଡ ନାଡ଼ି ତାଙ୍କ ପ୍ରଶ୍ନର ଉତ୍ତର ଦେଲି । ଭାଷା କହିଲେ, ‘ତୁମକୁ ମୁଁ କଣ କହିଥିଲି ଦିବ ?’ ଦିବ ଓ ଭାଷା ନିଷ୍ପତ୍ତି କରିବେ ବୋଲି ତ ସେ କହି ସାରିଛନ୍ତି, ଅର୍ଥ ପରୁଷତା ଦରକାର କଣ ?’

ଦିବ ମୋତେ ପୁଣି ପଚାରିଲେ, ‘ଆମେ ନିଷ୍ପତ୍ତି କରିଛୁ, ଆଗାମୀ ଦିନରେ ପ୍ରଘାପ ବାବୁଙ୍କ ହାତରେ ତୋତେ ସମର୍ପଣ କରିଦେବୁଁ । ତୋର ମନ ମାନୁଛି କି ? ତୁ ଯଦି ସାନ ପିଲି ହୋଇଥାନ୍ତୁ, ତୋ ମତ ନେବା କଥା ଉଠନ୍ତା ନାହିଁ, କିନ୍ତୁ ଭାଷା କହିଛନ୍ତି । ତୋତେ ଅଠର ଚାଲୁଛି । ସେ ତୁମ ଗାଁକୁ ଆସିଲବେଳକୁ ତୋତେ ହୋଇଥିଲା ୫୭ ବର୍ଷ । ଏବେ ସେ ବାରବଷରୁ ଅଧିକ ହେଲ ଆସିଲେଣି । ନୁହେଁ ? ବଢ଼ିଲୁ ଝିଅଙ୍କ ମତ ନ ନେଇ ବିଭା-ଦର ପ୍ରସାଦ କରିବା ଉଚିତ ନୁହେଁ । କଣ କହିଛୁ ?’ ମୁଁ ଆଉ କଣ କହିଲୁ ? ଉଠିପଡ଼ି ଦୁହେଁଙ୍କ ପାଦତଳେ ଯୋଡ଼ିଏ ମୁଣ୍ଡିଆ ମାଇଲି । ଦୁହେଁଯାକ ଠିଆହୋଇପଡ଼ି ଏକ ସଙ୍ଗେ ମୋତେ କୁଣ୍ଡାଳ ପକାଇଲେ ଓ ଏକସ୍ୱରରେ କହିଲୁ ପର କହିଲେ, ‘ମା ! ତୁମର ଜୀବନ ସୁଖମୟ ହେଉ । ଭଗବାନ ଯେତେ ଦୁଃଖ ଦେଲେଣି ତାର ବିନିମୟରେ ତୁମକୁ ସୌଭାଗ୍ୟ-ବତୀ କରନ୍ତୁ । ଦୁହେଁ ମୋତେ ବାସର ଘରକୁ ବାଟ କଢ଼େଇ ନେଲପର ମୋ ଶେଷ ପାଖକୁ ନେଇଗଲେ । ସମସ୍ତେ ଶୋଇଲୁ ।’

ଦଶମିନିଟ୍ ଭିତରେ ବାରିଲି, ଭାଷା ଓ ଦିବ ଦୁହେଁ ନିଘୋଡ଼ ନଦରେ ଶୋଇ ଛନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ମୋତେ ନିଦ ହେଲ ନାହିଁ । ପ୍ରଘାପ ବାବୁଙ୍କ ପାଖରୁ ଆଜି ସଂଧ୍ୟାରେ ଯେପରି ଅଭଦ୍ର ଭାବେ ଉଠି ଆସିଲି ତାହା ମନେ ପଡ଼ି ନିଜକୁ ଧକ୍କାକାରିଲି । ମୋଠାରେ ଅଛି କଣ ? ସର୍ବହର ଅଜ୍ଞତକୁଳଶାଳା ବାଲିକାଟାଏ । ସେ କୁଳୀନ, ଉଚ୍ଚ ଶିକ୍ଷିତ, ସୌମ୍ୟ । ତାଙ୍କର

ମୋ' ପ୍ରତି ଏତେ ଅନୁରୋଧ ଅଥଚ ତାଙ୍କୁ ମୁଁ ଗୋଡ଼ରେ ଫିଙ୍ଗି ଦେଲ ଧରି ପଳାଇ ଆସିଲି । ସେ କ'ଣ ବିଚାରୁଥିବେ ? ଦିଦି ମୋତେ ଧାଖରୁ ଅନ୍ତର କରିଦେବେ ବୋଲି ମୋତେ କାନ୍ଦ ମାଡ଼ିଲା । ଅଥଚ ସେ ଯଦି ବିଚାରୁଥିବେ, ତାଙ୍କର ଦୁଃଖବହାରରେ ମୁଁ ବ୍ୟଥିତ ହୋଇ କାନ୍ଦିଲି ବୋଲି ? ତାଙ୍କଠାରୁ କି ଭାଷାରେ କ୍ଷମା ମାଗିବି, ମନେ ମନେ ଭାବିଲି ।

ଭାଷାଙ୍କ ପ୍ରତି, ବିଶେଷ କରି ଦିଦିଙ୍କ ପ୍ରତି କୃତଜ୍ଞତାରେ ମନ ପୂରିଗଲା । ନିଜେ ସେ ଦୁହେଁ ଶକ୍ତା, ଅଥଚ ମୋତେ ସୁଧା କରିବାକୁ ଦୁହିଁଙ୍କର କେତେ ଆଗ୍ରହ ! ମୋ ଜୀବନ ତମାମ ସେମାନଙ୍କ ରୁଣ ଶୁଣିବାକୁ ସଂକଳ୍ପ କଲି । ପ୍ରାପ୍ୟ ବାବୁ ତ ଅଳ୍ପ ଦିନରେ ଏହାବାଦରେ ସ୍ଥାୟୀ ହୋଇ ରହିବେ, ତା ହେଲେ ଏ ଦୁହିଁଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ସାଙ୍ଗରେ ଧରି ଯିବି । ଏହାବାଦରେ ରହିବାକୁ ଦିଦି ତ ଅରେ ଦି'ଅର କହିଛନ୍ତି । ସମସ୍ତେ ଏକ ସଙ୍ଗେ ରହିବୁ, ମୋର ମା ଓ ଶାଶୁଙ୍କୁ ଯେପରି ମାନ୍ୟ କରିବାର କଥା, ଏମାନଙ୍କୁ ସେଇପରି ମାନ୍ୟ କରିବି । ଦିନେ ବି ଏପରି କିଛି କରିବି ନାହିଁ, ଯହିଁରେ ତାଙ୍କ ମନରେ ଟିକିଏ ମାନ୍ୟ ଦୁଃଖ ହେବ ।

ପ୍ରସାର ବାବୁଙ୍କ କଥା ମନେ ପଡ଼ିଲା । ତାଙ୍କ ରୂପ ଦେଖି ତାଙ୍କ ପ୍ରତି ମନେ ମନେ ଆକୃଷ୍ଟ ହୋଇଥିଲି ସିନା ! ପ୍ରକୃତରେ କ'ଣ ସେ ସ୍ୱାକ୍ଷରୀରୁ ସୁନ୍ଦର ? ହଁ, ତାଙ୍କର ଯେଉଁ ଗୁଣ ! ବ୍ୟଭିଚାର ସେ, ଠକ ଜୁଆରୁର ସିଏ ! ଦୈବାତ୍ ତାଙ୍କ ହାତୁଡ଼େ ପଡ଼ିଥିଲେ, ବଡ଼ ଦିଦିଙ୍କ ଦଣା ଭୋଗ କରିଥାନ୍ତି ସିନା ! ସାଙ୍ଗେ ସାଙ୍ଗେ ମନେ ପଡ଼ିଲା ସୂର୍ଯ୍ୟବାବୁଙ୍କ ବରଣରେ ପରିବର୍ତ୍ତନ କଥା । ବଡ଼ ଦିଦି ଏବେ ଦୁଇଗୁଣ ଦିନ ତଳେ ଆସିଥିଲେ, ତାଙ୍କ ମନରେ ଅଉ ଲେଖିମାନ୍ ଅସନ୍ତୋଷ ନାହିଁ । ତାଙ୍କର ପୁଅ ରୂପ ଫେରି ଆସୁଛି ବୋଲି ଭଦ୍ର ମୋତେ ସେ ଦିନ ବଡ଼ଦିଦି ଯିବା ପରେ କହିଥିଲେ । ସୂର୍ଯ୍ୟବାବୁ ବର୍ତ୍ତମାନ ପୁସ୍ତ ବଦଳି ଯାଇଛନ୍ତି ବୋଲି ବଡ଼ ଦିଦି କହିଥିଲେ । ପିଲାମାନଙ୍କର ଯତ୍ନ ନେଉଛନ୍ତି, ବଡ଼ ପୁଅଟିକୁ ପଢ଼ାଉଛନ୍ତି । ଟିକିଏ ବେଳ ମିଳିଲେ କ'ଣ ଗୋଟାଏ ଲେଖୁଛନ୍ତି, ଇଂରେଜି ଭାଷାରେ ଏମ୍. ଏ. ପାସ କରିଛନ୍ତି, କଲେଜରେ ପଢ଼ିବାର ସଂପାଦକ ହୋଇଥିଲେ । ଲେଖି ପଢ଼ି ଜାଣୁଥିଲେ ଯେପରି, ବହୁତା ଦେଇପାରୁଥିଲେ ସେପରି । ନିଜର ଦୁରଭ୍ୟାସ ଓ କୁସଙ୍ଗ ଗୁଡ଼ିପାରିଲେ ପୁଣି ସେ ମଣିଷ ପରି ମଣିଷ ହୋଇଯିବେ ।

ତାଙ୍କ କଥା ବିଷୟୁ ବିଷୟୁ ବିଷୟୁ ପ୍ରସାର ବାବୁଙ୍କ କଥା । ତାଙ୍କର ବି ପରିବର୍ତ୍ତନ ହୋଇପାରେ । ସେ ବି ଭଲ ମଣିଷ ହୋଇପାରନ୍ତି । ଏ କଥା ମନରେ ଆସିବା ମାନ୍ଦ୍ର ଆପଣାକୁ ଦୋଷିଲି । ହଁ ! ସେ ପରପୁରୁଷ, ତାଙ୍କ କଥା ମୁଁ ବିଷୟୁଛୁ କାହିଁକି ? ପ୍ରାପ୍ୟ ବାବୁଙ୍କ କଥା ବିଷୟୁ ବିଷୟୁ କେତେବେଳେ ନିଦ ଲାଗିଗଲା । ନିଦରେ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କର ସାଙ୍ଗରେ ସ୍ୱପ୍ନଲକ୍ଷ୍ୟରେ ଚାଲିଲି, ଧାଖରେ ପିଲା ଗୁରୁଟି ଆନ୍ତି, ଅଳ୍ପ ଦୂରରେ ଭାଷା ଓ ଦିଦି ବସି କ'ଣ କଥାବାତ୍ତା କରୁଥାନ୍ତି । ସେତେବେଳକୁ ସେମାନଙ୍କ ମୁଣ୍ଡରେ ଦି ଗୋରୁ ଝୋଟି ।

ମୋ ନିଦ ଭାଙ୍ଗିଲା ଆଗ । ମୋ ପଛେ ପଛେ ଭାଷା ଉଠିଲେ । ତାଙ୍କର ଲମ୍ବା ଦସ୍ତ ବାଳ କେରୁକ ବାନ୍ଧ ଶେଯରୁ ସେ ଉଠିଲ ବେଳକୁ ସ୍ୱପ୍ନରେ ବିଭୋର ହୋଇଥିବା ମୁଁ

କହିଦେଲି, ‘ଭାଷା, ମୁଁ ସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖିଲି ଯେ, ତୁମ ମୁଣ୍ଡର ବାଳ ଘୋଟ ପରି ହୋଇ-
 ଯାଇଛି ।’ ସାଙ୍ଗେ ସାଙ୍ଗେ ସେ ଉତ୍ତର ଦେଲେ, ‘ଆଉ ସେତେବେଳକୁ ତୁମର କୋଡ଼ରେ
 କାଖରେ ହୋଇ ଚାରିଟି ପିଲ ।’ ମୁଁ ବି ଚାରିଟା ପିଲ ସ୍ୱପ୍ନରେ ଦେଖିଥିଲି । ତେବେ କ’ଣ
 ଭାଷା ବି ସେଇ ସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖୁଥିଲେ ! ମୁଁ ଲଜରେ ମୁହଁ ପୋତିଦେଲି । ଦିବ୍ୟଙ୍କର ନିଦ ଭଙ୍ଗ
 ସାରିଥାଏ, ସେ ବିଚ୍ଛନ୍ନରେ ଖାଲି ଗାମେଜ କରି ପଢ଼ୁଥାନ୍ତି । ଆମ ବଚନକା ଶୁଣି ସେ ଶୈ
 କନି ହସିଦେଲେ ; ଓଃ କ ହସ ! ସେଇ ଦିନ ଆମ ସମସ୍ତଙ୍କର ହସ ଉଜୁଆଁ ହୋଇଗଲା ।

ଆମ ଶୋଇବା ଘର ରଞ୍ଜଳ ହୋଇଯିବାର ଇସାରା ପାଇ ସାଙ୍ଗେ ସାଙ୍ଗେ
 ନେତାଳୀ ଦରୁଆନ ଆସି ସଲମ ଦେଇ କହିଲ, ‘ହଜୁର ! ସେ ପଢ଼ାର ଦିବ୍ୟ ତାଙ୍କ ପିଲ
 ଚିନୋଟିକୁ ଧରି ଆସିଛନ୍ତି ; ଖୁବ୍ କାନ୍ଦୁଛନ୍ତି ।’

ଦିବ୍ୟ ଉଠିପଡ଼ି ବରକ୍ର ହୋଇ କହିଲେ, ‘ତାଙ୍କୁ ଦୁଆରେ ନ ରୋକିବାକୁ ମୁଁ
 କେତେଥର କହିଲିଣି ?’ ଦରୁଆନ ବରବ ଦୋଷ କଲପରି କହିଲ, ଆପଣ ଉଠି ନାହାନ୍ତି
 ବୋଲି କହି ତାଙ୍କୁ ବୈଠକଖାନାରେ ବସାଇଛି ।’ କଥା ସରିବା ପୂର୍ବରୁ ସେ ତଳ ମହଲକୁ
 ଚାଲି ଯାଇ ଦୁଇ ମିନିଟ୍ ଭିତରେ ବଡ଼ ଦିବ୍ୟ ଓ ପିଲାମାନଙ୍କୁ ଧରି ଆସିଲା । ମୋତେ ପିଲା-
 ମାନଙ୍କ ଯତ୍ନ ନେବାକୁ ସଂକେତ ଦେଇ ଦିବ୍ୟ, ବଡ଼ ଦିବ୍ୟକୁ ଧରି ଗୋଟାଏ ଘରକୁ ପଶି-
 ଗଲେ ଓ ଦୁଇ ଚିନି ମିନିଟ୍ ଭିତରେ ‘ରାମଲଗନ ରାମଲଗନ’ କହି ତଳକୁ ବଡ଼ ଦିବ୍ୟଙ୍କ
 ସାଙ୍ଗେ ଓହ୍ଲାଇଗଲେ । ତଳକୁ ଗଲବେଳେ ମୋ ଉପରେ ନଜର ପଡ଼ିଯିବାରୁ କହିଲେ,
 ‘ତାର ! ତୁ ଆମ ସାଙ୍ଗରେ ଆ, ଭାଷା ପିଲାଙ୍କ କଥା ଚାହିଁବେ ।’ ମୁଁ ତରଳରେ ଭବିଷ୍ୟ-
 ଠାରୁ ଅନୁମତ ନେଇ ଓହ୍ଲାଇ ଆସିଲି । ସେତେବେଳକୁ ମଟର ବାହାରି ଷ୍ଟାର୍ଟ ହୋଇ-
 ଯାଇଥାଏ, ମୁଁ ବସିବା ସାଙ୍ଗେ ସାଙ୍ଗେ ଚାଲିଲି ।

କେଉଁଠିକୁ ଯିବାକୁ ହେବ ଆଗରୁ ବୋଧହୁଏ କୁହାଯାଇଥାଏ । ରାମଲଗନ କିଛି
 ନ ଘରୁ ବଡ଼ ଆନା ଦୁଆରେ ମଟର ରଖି ଓହ୍ଲାଇଗଲା ଓ ପଛ ସିଟ୍‌ର ବାଁ ପଟ ଦୁଆର
 ଫିଟାଇଲା । ଆମେ ଚିନିହେଁ ତୁମା ହୋଇ ଆନା ଭିତରେ ପଶିଲୁ । ଉତ୍ତରରେ ଥିବା
 ଅଫିସରଙ୍କୁ ଦିବ୍ୟ କହିଲେ, ‘ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ଘରେ ଦୁଇ ଜଣ ଖୁନ୍ ହୋଇଛନ୍ତି, ଇତଲ ଦେବାକୁ
 ଆସିଲୁ ।’ ସାଙ୍ଗେ ସାଙ୍ଗେ ଡାକ୍ତର ବ୍ୟବସ୍ଥା ନ କଲେ ଦୁହେଁଯାକ ମରିଯାଇପାରନ୍ତି ।’
 ଆଜ୍ଞା, ଅଜ୍ଞା ବୋଲି କହି ଅଫିସର ଡାକ୍ତରଖାନାକୁ ଓ ତାଙ୍କର ଉପରିସ୍ଥ ଅଫିସରଙ୍କୁ ଟେଲି-
 ଫୋନ କରିଦେଇ ସେମାନଙ୍କୁ ଘଟଣାର ସ୍ଥାନ ଜଣାଇଦେଲେ । ଦୁଇ ଚାରି ଧାଡ଼ି ଇତଲ
 ଲେଖି ବଡ଼ ଦିବ୍ୟ ଦସ୍ତଖତ ନେଇ କହିଲେ, ‘ଭୋର ବେଳ । ଆମ ଡ୍ରାଇଭର ଆସିବାକୁ
 ଟିକିଏ ବଳମ୍ବ ହେବ । ଆପଣଙ୍କ ଗାଡ଼ି, ଅଧଘଣ୍ଟେ ବ୍ୟବହାର କରିବାକୁ ଦେଲେ ଭଲ
 ହୁଅନ୍ତା ।’ ଦିବ୍ୟ ହୁଁ କଲେ । ତାଙ୍କ ସାଙ୍ଗରେ ଆସିବାକୁ ସେ ଦିବ୍ୟଙ୍କୁ ଡାକିବାରେ ଦିବ୍ୟ
 କହିଲେ, ‘ମୋ ସାଙ୍ଗେ ଏ ପିଲାଟା ଅଛି, ସ୍ତ୍ରୀକୁ ବାଟରେ ଆମ ଘରେ ଛାଡ଼ିଦେଲେ ଭଲ
 ହୁଅନ୍ତା ।’ ମୁଁ ଅମାନିଆ ହୋଇ ସାଙ୍ଗରେ ରହିବ ବୋଲି କହିଲି, କାହିଁକି କେଜାଣି ?

ଆମେ ସମସ୍ତେ ଯାଇ ମଟରରେ ବସୁଛି, ଏଇ ସମୟରେ ଦୁଇଜଣ ସିପାଇ ଡ୍ରବାର ବାବୁକୁ ଚଲାଇ ଚଲାଇ ଆଣି ଥାନା ପାହାଁରରେ ଉଠିଲେ । ବଡ଼ ସିପାହୀ ଅଫିସରଙ୍କୁ କୁଣ୍ଡିତ କରି କହିଲେ, ‘ହଜୁର ! ଏ ସାହେବ ଆକ୍ସିଡେଣ୍ଟ କରି ଗୋଟାଏ ପିଲକୁ ଜଖମ କରିଦେଇଛନ୍ତି’ । ଅଫିସର ପଚାରିଲେ, ‘ପିଲ ?’ ସିପାହୀ କହିଲା, ‘ସେ ବର୍ତ୍ତମାନ ଡାକ୍ତର-ଖାନାରେ ।’ ଏତିକିବେଳେ ପ୍ରବାର ବାବୁଙ୍କର ନଜର ଆମ ଉପରେ, ବିଶେଷ କରି ବଡ଼ ଦିଦିଙ୍କ ଉପରେ ପଡ଼ିଗଲା , ତାଙ୍କ ଆଖି ଲଲ ହୋଇଗଲା । ବଡ଼ ଦିଦି ଶଂକ ଯାଇ ଅଧମତ ହୋଇ କହିଲେ, ‘ହଜୁର ! ଏଇ ଖୁନ ଆସାମୀ, ଦେଖନ୍ତୁ, ସ୍ଵାର ଡାହାଣ ହାତ କରଟି ମୁଁ କାମୁଡ଼ା ଦେଇଛି । ତାକୁ ଘୋଡ଼ାଇବାକୁ ସେ କେମିତି ରୁମାଲ ବାନ୍ଧିଛି, ଦେଖନ୍ତୁ ।’

ଅଫିସର ମଟରକୁ ନ ଯାଇ ଅଫିସକୁ ଫେରିଲେ ଓ ଆକ୍ସିଡେଣ୍ଟର ଇତଲ କାଟି ଆଉ ଥରେ ଟେଲିଫୋନ କଲେ । ପାଞ୍ଚ ମିନିଟ୍ ଭିତରେ ଦୁଇଟା ଗାଡ଼ି ଦୁଇ ଦିଗରୁ ଆସି ପହଂଚିଲା । ଗୋଟିକରେ ଆସିଥାନ୍ତୁ ବଡ଼ ପୁଲିସ ଅଫିସର ଓ ଆଉ ଗୋଟିକରେ ଆସିଥାନ୍ତୁ ମଟର ପରୀକ୍ଷା କରିବା ଡ୍ରାକିମ୍ । ବଡ଼ ଅଫିସର ଟେଲିଫୋନ କରି ଖବର ନେଲେ ସେ, ଆମ୍ଭୁଲାନିସ୍ ବଡ଼ ଦିଦିଙ୍କ ଘର ପାଖକୁ ଯିବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହେଲାଣି । ପୁଲିସ୍ ସାହେବ ହୁକୁମ ଦେଲେ, ଖୁନ ହୋଇଥିବା ଲୋକଙ୍କୁ ଡାକ୍ତରଖାନା ଅଣାଯିବ । ସାହେବ ଡ୍ରବାର ବାବୁଙ୍କୁ ହାତରେ ପୁରାଇବାକୁ ହୁକୁମ ଦେଲେ । ଡ୍ରବାର ବାବୁ ଚିତ୍କାର କରି କହିଥାନ୍ତୁ, ‘ଭଦ୍ର-ଲୋକକୁ ଏଭଳି ହାତରେ ପୁରାଇବାର ଫଳ ଭୋଗିବାକୁ ହେବ ।’ ଦୁଇ ଗୁଣ୍ଠିଏର ଏଭଳି ଚିତ୍କାର କରିବା ପରେ ବଡ଼ ସାହେବ ଜମାଦାରକୁ କହିଲେ, ‘ସ୍ଵାର ପାଟି ବନ୍ଦ କର ।’ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ମୋଟା ଜମାଦାର ଆମ ଅଡ଼କୁ ପଛ କରିଦେଲେ, ଠାଇ କିନି ଗୋଟାଏ ଶବ୍ଦ ହେଲା । ପ୍ରବାର ବାବୁଙ୍କ ପାଟିରୁ ଶୁଣାଗଲା ‘ଉଃ’ ବୋଲି ଶବ୍ଦ ।

ବଡ଼ ସାହେବ ବଡ଼ ଦିଦିଙ୍କୁ କହିଲେ, ‘ଆପଣଙ୍କୁ ଆମ ସଙ୍ଗେ ଯିବାକୁ ହେବ ।’ ବଡ଼ ଦିଦିଙ୍କ ଘରଥରେ ତିନିଟା ମଟର ଚାଲିଲା, ଗୋଟାକରେ ବଡ଼ ପୁଲିସ ସାହେବ ଏବଂ ଆଉ ଦୁଇଜଣ ଅଫିସର । ମଝିରେ ଆମ ଗାଡ଼ିରେ ଆମେ ତିନିହେଁ, ପଛ ଜିପ୍ରେ ପ୍ରାୟ ଦଶଜଣ ଜମାଦାର ଓ ସିପାହୀ । ପୁଲିସ୍ ସାହେବ ବଡ଼ ଦିଦିଙ୍କ ଦୁଆର ପାଖେ ପହଂଚି ଫଟକିନି ଓହ୍ଲାଇ ପଡ଼ିଲେ ଓ ଦୁଆରେ କଡ଼ା ପହରା ରଖି ବଡ଼ ଦିଦିଙ୍କ ସହଜ ଘର ଭିତରକୁ ଗଲେ । ଘର ଭିତରେ ପ୍ରାୟ ପାଞ୍ଚ ମିନିଟ ରହି ସେ ବାହାରକୁ ବାହାର ଆସିଲେ । ସେତେବେଳକୁ ଡାକ୍ତରଖାନାରୁ ଆମ୍ଭୁଲାନିସ୍ ଆସି ପହଂଚିଥାଏ । ଡାକ୍ତରଖାନାକୁ ଦୁଇଟି ଯାକ ଖୁନ ହୋଇଥିବା ଲୋକଙ୍କୁ ନେଇଯିବାକୁ ହୁକୁମ ଦେଇ ସେ ବଡ଼ ଦିଦିଙ୍କୁ କହିଲେ, ‘ଏଠାରେ ବସିବାର ସୁବିଧା ନାହିଁ ଦେଖନ୍ତୁ । ଆପଣଙ୍କୁ କଷ୍ଟ କରି ପୁଣି ପୁଲିସ୍ ଥାନାକୁ ଯିବାକୁ ପଡ଼ିବ ।’ ଦିଦିଙ୍କୁ ଚାହିଁ କହିଲେ, ‘ଆପଣଙ୍କୁ ବି ଟିକିଏ କଷ୍ଟ ଦେବ ।’

ସିପାହୀଙ୍କ ସହଜ ଜଣେ ଅଫିସର ସେ ଘର ଦୁଆରେ ରହିଲେ, ଆଉ ଜଣେ ଅଫିସରଙ୍କୁ ବନ୍ଦ ହେଲା, ଆକ୍ସିଡେଣ୍ଟ ଜାଗାକୁ ମଟର ଜନସଂପେକ୍ଟରଙ୍କ ସହଜ ଯିବାକୁ ;

ଆମେ ଚନ୍ଦ୍ରହେଁ ଓ ବଡ଼ ପୁଲିସ୍ ସାହେବ ଆନାକୁ ଫେରାଇ । ଆନାରେ ସମସ୍ତେ ନିଶ୍ଚଳ ପରେ ପୁଲିସ୍ ସାହେବ ବଡ଼ ଦିନକୁ କହିଲେ, ‘ମୁଁ ତ ଆପଣଙ୍କଠାରୁ ସବୁ ବିଷୟ ପ୍ରାୟ ଶୁଣି ସାରିଛି । ତଥାପି ସ୍ୱପ୍ନ ଭାବରେ କିଛି ସବୁ କଥା ଆପଣ ମୁଲରୁ ଶେଷ ହାଏଁ ଥରେ କହନ୍ତୁ । ମୁଁ ଲେଖି ନେବି ।’

ବଡ଼ ଦିନ କହିଲେ, ‘ରାତି ପ୍ରାୟ ନ’ଟା ହେବ । ଆସାମୀ ମୋ ସ୍ୱାମୀଙ୍କ ବ୍ୟତୀତ ଆଉ କେଉଁ ଜଣକୁ ଛୁଇଁ ଭୁଷି ମାରିଛନ୍ତି (ସାହେବ ଆପଣି କଲେ, ‘ଛୁଇଁ ଭୁଷିଛନ୍ତି, କିନ୍ତୁ ମାରିଛନ୍ତି ବୋଲି ତ ଜଣାଯାଇନାହିଁ’) ତାଙ୍କୁ ସାଙ୍ଗରେ ଧରି ଆମ ଘରକୁ ଆସିଲେ । ସେ ମଝିରେ ମଝିରେ ଅନେକ ଥର ଆମ ଘରକୁ ଆସନ୍ତି । ମୋର ସ୍ୱାମୀଙ୍କୁ ନିଜର ସାନଭାଇ ବୋଲି କହନ୍ତି । ସେ ଆସି କହିଲେ, ‘ସୁର୍ଯ୍ୟ ! ଆଜି ଦୁଇଜଣ ଅତିଥିକୁ ସଜ୍ଜାର କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ମୋ ସଙ୍ଗୀଙ୍କର ଖାଲି ରହିବାକୁ ଘର ଦରକାର । ତାଙ୍କର ପେଟ ଖରାପ । ମୁଁ ପୁଞ୍ଜିଏ କିଛି ଖାଇବି । ପିଇବା ମଧ୍ୟ ଦରକାର । ତୋ ଘରେ ତ ଆଜିକାଲି ପିଇବାକୁ କିଛି ରହୁନାହିଁ ; ବାହାରୁ ଆଣିବାକୁ ପଡ଼ିବ ।’ ମୋର ସ୍ୱାମୀ ବଜାରକୁ ଗଲେ, ପ୍ରବାରବାବୁ ସାଙ୍ଗରେ ଆଣିଥିବା ଭଦ୍ରଲେକଟିକୁ ଆମର ଭିତର ଘରେ ବନ୍ଦ କରି ରଖିଲେ । ଅସିଲ-ବେଳେ ତାଙ୍କ ହାତ ଦୁଇଟି ପଛ ଆଡ଼ିଆ ହୋଇ ବନ୍ଧା ହୋଇଥାଏ, ଲକ୍ଷ୍ୟ କରନ୍ତି । ତାଙ୍କୁ ଧକ୍କା ଦେଇ ଘରେ ପ୍ରବୁଢ଼ଲ ବେଳେ କହିଲେ, ‘ବାବା ! କୃତ କର୍ମ ପାଇଁ ପଶ୍ଚାତ୍ତପ ପରୁ-ଆଥ । ଯଥାସମୟରେ ମୁଁ ଆସିବି ।’ ମୋଠାରୁ ଗୋଟାଏ ଚାରି ନେଇ ସେ ଦୁଆରେ ପକାଇଲେ ଓ ଚାରିଟା ପକେଟରେ ରଖିଲେ ।”

ପୁଲିସ୍ ସାହେବ ଜଣେ ଜମାଦାରକୁ ଡାକି କହିଲେ, ‘ହାଜିତର ହାତ ପଛ ଆଡ଼ିଆ ବନ୍ଧା ଏଠାକୁ ଆଣ ।’ ପ୍ରବାର ବାବୁଙ୍କୁ ଆଣି ଖଣ୍ଡେ ଦୂରରେ ଠିଆ କରାଗଲା । ପୁଲିସ୍ ସାହେବ କହିଲେ, ‘ସ୍ଥିର ହୋଇ ନ ରହିଲେ ଗୋଡ଼ରେ ବେଢ଼ି ଦେବାକୁ ହେବ ।’ ତା’ପରେ ସେ ହୁକୁମ କଲେ, ‘ପକେଟରେ କ’ଣ ଅଛି ବାହାର କର । ଏହା ଆଗରୁ ହେବା ଉଚିତ୍ ଅଲା ।’ ପକେଟରୁ ଗୋଟିଏ ଗ୍ରେଟ ତାଲ ଓ ଚାରି ବାହାରଲା । ବଡ଼ ଦିନ କହିଲେ, ‘ସେ ତ ମୋର ତାଲ ଓ ଚାରି !’ ପୁଲିସ୍ ସାହେବ କହିଲେ, ‘ସ୍ତ୍ରୀକୁ ଜମା ନଥ । ସାକ୍ଷୀ ଦସ୍ତଖତ କରାଅ ।’ ତୁମ୍ଭା ତୁମ୍ଭା କହିଲେ, ‘ଏ ବଜା ଫାସୀ ଖୁଣ୍ଟରେ ଚାଲିଯାଉ ।’ ତା’ପରେ ବଡ଼ ଦିନକୁ ଚାଲି କହିଲେ, ‘ତା’ ପରେ ?’

ବଡ଼ ଦିନ କହିଲେ, ‘ମୋର ସ୍ୱାମୀ ରାତି ବାରଟା ବେଳକୁ ଫେରିଲେ । ପ୍ରବାର ବାବୁ ଖାଇ ବସିଲେ । ମୋର ସ୍ୱାମୀ ମୋତେ କହିଲେ, ‘ତୁମ୍ଭେ ଶୋଇବାକୁ ଯାଅ ।’ ମୁଁ ଶୋଇବାକୁ ଗଲି । କିନ୍ତୁ ମୋତେ ଭଲ ନିଦ ହେଉନାଥାଏ । ପଛ ଆଡ଼ିଆ ହାତ ବନ୍ଧା ଭଦ୍ର ଲେକଟିକୁ କାହିଁକି ଏଭଳି ଘରେ ପ୍ରବୁଢ଼ଲ ବୋଲି ମୋ ମନରେ ଭୟ ହେଉଥାଏ । ତଥାପି କାନ୍ଥରେ ମୋତେ ଭଲ ନିଦ ଲାଗିଯାଇଥିଲା ବୋଧହୁଏ । ହଠାତ୍ ଗୋଟାଏ ଗର୍ଜନ ଶୁଣି ମୁଁ ଉଠିପଡ଼ିଲି । ବାହାରକୁ ବାହାର ଆସି ଦେଖିଲି, ପ୍ରବାର ବାବୁ ଗୋଟାଏ ଛୁଇଁ ଧରି ଠିଆ

ହୋଇଛନ୍ତି ଅଗଣାରେ । ଜଳେକଟିକ୍ ଆଲୁଅରେ ତାଙ୍କର ମୁହଁ ଭୟାନକ ଦିଶୁଥାଏ । ସେ ବ.ରଂବାର ଚକ୍ରାର କରୁଥାନ୍ତି, ‘ସୂର୍ଯ୍ୟ ! ତୋଠାରୁ ସାହାଯ୍ୟ ପାଇବାକୁ ଆସିଥିଲି । ସାହାଯ୍ୟ ନ କରୁ ନାହିଁ, କିନ୍ତୁ ବାଧା ଦେ’ନା କହୁଛୁ । ଭଲ ହେବ ନାହିଁ । ତୋ’ର ସ୍ତ୍ରୀ ପିଲା ଅରକ୍ଷ ହୋଇଯିବେ’ ।

ମୋ ସ୍ତ୍ରୀ ଉଦ୍ଦେଶ୍ଯକ ହୋଇ କହିଲେ, ‘ମୋ ଘରେ ମୁଁ ମଣିଷମାରୁ କରାଇ ଦେବ ନାହିଁ । ସେ ଲୋକଟିକୁ ମୁହଁ ଦିଅ, ମୁଁ କହୁଛି ।’ ପ୍ରବାର ବାବୁ ଆହୁରି ପାଟି କରି କହିଲେ, ‘ଗୋଟିଏ ମଣିଷମାରୁ କରାଇ ନ ଦେଲେ, ଦେଖୁଛି, ଦୁଇଟା ମାରିବାକୁ ହେବ ।’ ମୋର ସ୍ତ୍ରୀ କିଛି ନ କହି ପଦ୍ମର ବାବୁଙ୍କ ହାତରୁ ଛୁରୁଟା ଛଡ଼ାଇ ନବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କଲେ । ପ୍ରବାର ବାବୁ, ‘ମୋର କିଛି ଦୋଷ ନାହିଁ’ ବୋଲି କହି ଛୁରୁଟା ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ପେଟରେ ଭୁସି ଦେଲେ । ମାରି ଦେଲି ଲେ ବୋଲି କହି ମୁଁ ତାଙ୍କ ହାତକୁ କାମୁଡ଼ି ଦେଲି । ପରେ ଜାଣିଲି, ମୋ ପାଟିରେ ରକ୍ତ ଲାଗିଥିଲା । ସେ ମୋତେ ଛତରଖାଇ ବୋଲି ଗାଳିଦେଇ ଠେଲି ଦେଲେ ଯେ, ମୁଁ କାଠ ଓ କୋଇଲା ଗଦା ଉପରେ ପଡ଼ିଲି । କିନ୍ତୁ ହୋସ୍ ହସାଇ ନ ଥାଏ । ତା’ ପରେ ସେ ତାଲ ଫିଟାଇ ସେ ଘରେ ପଶିଲେ । ସେ ଘରେ ଧସ୍ତାଧସ୍ତ ଶୁଭୁଥାଏ । ସାହାକୁ ମାଇଲେ ସେ ଶେଷରେ ପାଟି କରି କହିବାର ଶୁଣିଲି, ‘ଭଗବାନ୍ ଏହାର ଫଇସଲ କରିବେ ।’

ପୁଲିସ୍ ସାହେବ ପଚାରିଲେ, ‘ସାହାକୁ ଶୁଣି କରାଗଲା ତାଙ୍କୁ ଆପଣ ଚିହ୍ନି ? ଅପଣଙ୍କ ଘରକୁ ସେ କେବେ ଆସିଥିଲେ ?’

ବଡ଼ ଦିବ୍ କହିଲେ, ‘ମୋ ଘରକୁ ସେ କେବେ ଆସିନାହାନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ମୋ ଭଉଣୀ ଘରେ ତାଙ୍କୁ ମୁଁ ଦେଖିଛି । ତାଙ୍କର ନାମ ପ୍ରଦୀପ ବାବୁ ବୋଲି ଶୁଣିଛି ।’ ମୁଁ ଯେଉଁଠାରେ ବସିଥିଲି, ସେଇଠି ବେହୋସ ହୋଇଗଲି । ଚେତା ପାଇଲି ଆମ ନିଜ କଥାରେ ।

(୧୭)

ପୁଲିସ୍ ଆନାରୁ ବେହୋସ୍ ହୋଇ ଆସିବାର ପ୍ରାୟ ଦୁଇମାସ ପରେ ମୁଁ ସାଧାରଣ ଅବସ୍ଥାକୁ ଫେରିଲି । ତା’ ମଧ୍ୟରେ ଦିବ୍ ଓ ଭାଷାଙ୍କୁ ମୁଁ କେତେ କଷ୍ଟ ଦେଇଥିବି ତାହା ଅନୁମାନ କରି ବଡ଼ ଦୁଃଖ ଲାଗୁଥାଏ । ସବୁ କଥା ସ୍ତେ ବା ସିଏ ମୋତେ ବସ୍ତାର ଭାବେ କହିନାହାନ୍ତି । ତାଙ୍କଠାରୁ ମଝିରେ ପଦେ ଦି’ ପଦ ଲେଖାଏଁ ଶୁଣି, ଡ୍ରାଇଭର ରାମଲଗନ୍ ଓ ନେପାଳୀ ଦରଓ୍ଵାନଠାରୁ ସାହା ଆଦାୟ କଲି, ସେଥିରୁ ସେ ସମସ୍ତର ଗୋଟାଏ ଧାରଣା କରିଥିଲି ।

ପ୍ରାୟ ପାଞ୍ଚ ଦିନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ମୋର ବେହୋସ ଅବସ୍ଥା ଲାଗି ରହିଲା । ହରଦ୍ୱାରର ସରୁଠାରୁ ବଡ଼ ଡାକ୍ତର ଆସି ଚିକିତ୍ସା କଲେ । ମଝିରେ ଥରେ ସେ ମୋତେ ଡାକ୍ତରଖାନାକୁ ନେବାକୁ ପ୍ରସ୍ତାବ ଦେଇଥିଲେ । ଦିବିଙ୍କ ଅପେକ୍ଷା ଭାଷା ଏଥିରେ ବେଶୀ ଆପତ୍ତି କଲେ । ସେ କହିଲେ, ‘ରୋଗୀକୁ ଚିକିତ୍ସା କରିବାରେ ଔଷଧ ଓ ଚିକିତ୍ସା ଅପେକ୍ଷା ତା’ ପ୍ରତି ସ୍ନେହ ଓ ଶ୍ରଦ୍ଧା ବେଶୀ ଦରକାର । ତାହା ରୋଗୀ ଆମ ଘରେ ଯେତେ ପାଇବ, ଡାକ୍ତରଖାନାରେ ସେତେ ପାଇବ ନାହିଁ । ଡାକ୍ତରଖାନାଗୁଡ଼ିକ ଚିକିତ୍ସା କାରଖାନା । ସ୍ନେହ ଶ୍ରଦ୍ଧା କୁଆଡ଼ୁ ମିଳିବ ?’ ଡାକ୍ତର ବି ଏଥିରେ ରାଜି ହେଲେ । ସେ କହିଲେ ଆପଣ ଯାହା କହୁଛନ୍ତି, ତାହା ଏକାବେଳକେ ମିଳି ବୋଲି ମୁଁ ଉତ୍ତରାଦେଇ ପାରୁନାହିଁ । ବର୍ତ୍ତମାନ ପରୀକ୍ଷା ଉପରେ ଡାକ୍ତରଙ୍କଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ନର୍ସ ଓ ବେହୋସଙ୍କର ପଇସା ଉପରେ ବେଶୀ ଦୃଷ୍ଟି ରହିବାରୁ ପଇସାରେ ଯେତକ ସ୍ନେହ ଶ୍ରଦ୍ଧା କରିହେବ ସେତକ ମାତ୍ର ମିଳୁଛି । ତେବେ କେତେବେଳେ କ’ଣ ଦରକାର ଡାକ୍ତରଖାନାରେ ଯେତେ ସହଜରେ ମିଳିପାରିବ, ଏଠାରେ ମିଳିବା ସେତେ ସହଜ ହେବ ନାହିଁ ।’

ଦିବି କହିଲେ, ‘ଯାହା ପଇସା ପଡ଼ିବ ଖର୍ଚ୍ଚ କରିବାକୁ ଆମେ ପ୍ରସ୍ତୁତ ଅଛୁ । ଆପଣ ପ୍ରତ୍ୟହ ଦୁଇଥର ଲେଖାଏଁ ଆସିଲେ ବୋଧହୁଏ ଚିକିତ୍ସାରେ କୌଣସି ଅସୁବିଧା ହେବ ନାହିଁ । ଆପଣଙ୍କଦ୍ୱାରା ପିଲୁଟି ରକ୍ଷା ହୋଇଯିବ ବୋଲି ଭଗବାନଙ୍କର ଜଞ୍ଜା ଥିଲେ, ସେ ଭଲ ହେବ । ଆମ ଦୁହେଁଙ୍କ ଜୀବନ ତା’ର ପାଖରେ ବନ୍ଧା ।’ ସେଇଆ ହେଲା । ଡାକ୍ତର ଥରକୁ ୩୨ ଟଙ୍କା ଲେଖାଏଁ, ଦିନକୁ ୬୦ ଟଙ୍କା ନେଉଥାନ୍ତା । ହସ୍ତାକ ପରେ ସେ କହିଲେ, ‘ମୁଁ ଆଉ ଫିସ୍ ନେବି ନାହିଁ । ମୋର ଦରକାର ହେଲେ ଆପଣଙ୍କୁ କହିବି ।’ ତାର ହସ୍ତାକ ପରେ ଦିବି ପୁଣି ପଇସା ଯାଚିଲେ । ଡାକ୍ତରବାବୁ କହିଲେ, ‘ରୋଗୀର ଯାହା ଉପକାର ହେବାର ଲକ୍ଷ୍ୟ କରୁଛି ତାହା ମୋ ଚିକିତ୍ସା ଅପେକ୍ଷା, ଆପଣମାନଙ୍କ ସେବା ଓ ଯତ୍ନ ଯୋଗୁଁ ହୋଇଛି ବୋଲି ମୁଁ ଦେଖୁଛି । ଏଠାକୁ ଦି’ ଓଲି ଆସିବାଦ୍ୱାରା ମୋର ନିଜର ବହୁତ ଉପକାର ହେଉଛି । ମୁଁ ଆପଣଙ୍କଠାରୁ ଫିସ୍ ନେବା ଅପେକ୍ଷା ଆପଣଙ୍କୁ ଫିସ୍ ଦେବା ଉଚିତ ।’ ସ୍ତ୍ରୀ ପରେ ସେ ଆମ ପରିବାରର ଜଣେ ହୋଇଗଲେ । ମୁଁ ଘରୁ ଭଲ ହୋଇଗଲା ପରେ ବି ସେ ଡାକ୍ତରଖାନାକୁ ଯିବା ଓ ଡାକ୍ତରଖାନାରୁ ଫେରିବା ବାଟରେ ଆମ ଘରେ ମୁହଁ ମାରି ଯା’ନ୍ତି । ଥରେ ଆସିଲେ ଗୋଟିଏ କପ ସ୍ତ୍ରୀ ଓ ଆମ ଘର ଦିଆଣ ସିଙ୍ଗଡ଼ା ଗୋଟିଏ ହିଁ ତାଙ୍କର ଫିସ୍ ହୋଇଥାଏ । ଥରେ ସେ ଭାଷାକୁ ରହସ୍ୟରେ କହିଲେ, ‘ତୁମେ ଏଠାରେ ବସି ଚୁଲିଆରମା-ପୁଣ ପଢ଼ିବା ଅପେକ୍ଷା ଆମ ଡାକ୍ତରଖାନା ଗେଟ୍ ପାଖରେଗୋଟିଏ ବୁଁ ଦୋକାନ ଖୋଲିଲେ ଲୋକଙ୍କର ବେଶୀ ଉପକାର ହୁଅନ୍ତା ।’ ଦିବି କହିଲେ, ‘ମାନେ, କଷ୍ଟକରି ଏଠାକୁ ଆସିବାକୁ ଆଉ ପଡ଼ନ୍ତା ନାହିଁ, ସେଠାରୁ ବୁଁ ପାଇଯାନ୍ତେ ।’ ଡାକ୍ତରବାବୁ ଦକ୍ଷିଣୀଆ ଲୋକ । କିନ୍ତୁ ବାହାର ଲୋକ ଦେଖିଲେ ବିଚ୍ଚରିବ, ଦିବି ଓ ଭାଷା ତାଙ୍କର ଦୁଇ ବାଧକ ଭଉଣୀ । ତୁମେ ଡାକ୍ତରଖାନା ଓ ତାଙ୍କର ଝିଅ ଦୁଇଟି ମଧ୍ୟ ଆମ ପରିବାରରେ ସାମିଲ ହୋଇଗଲେ ।

ମୋର ସବୁଠାରୁ ଅଧିକ ସେବା କରୁଥାନ୍ତି ପ୍ରତ୍ୟେକ ବାବୁଙ୍କର ବଧୂବା ମା । ତାଙ୍କର ଠାରୁ ପରେ ଶୁଣିଲି, ଦୁର୍ଦ୍ଦଶାର ଦୁଇଦିନ ଭିତରେ ସେ ଆମ ଘରେ ଆସି ପହଞ୍ଚିଲେ । ଦିନେ ମୋର ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ ସାଧାରଣ ଅବସ୍ଥାକୁ ଫେରି ଆସିବାରେ ସେ ମୋତେ ସେ କଥା ସବୁ ବର୍ଣ୍ଣନା କରି କହିଲେ ; ତାଙ୍କ ଅଖିରୁ ଅଳ୍ପସ୍ୱଳ୍ପ ଲୁହ ଗଢ଼ିବାର ଦେଖି ମୋର ବି ଲୁହ ଗଢ଼ିଲା । ସେ ମୋ ମୁଣ୍ଡରେ ହାତ ଚାଲାଇ କହିଲେ, ‘କାହିଁ ଲେ ମା, କାହିଁ ! କାନ୍ଦରେ ମଣିଷର ମନରୁ କଲମସ ଧୋଇ ହୋଇଯାଏ । ଦିନ ଆସିବ, ଆଖିର ପାଣି ଶୁଖିଯିବ, ସେତକବେଳେ ଆଉ ଦୁଃଖ ରହିବ ନାହିଁ । ଯାହା ବା ରହିବ, ତାହା ମନ ଭିତରେ କୋଉଠି ଶୁଣିବ ପଡ଼ି ରହିଯିବ, ଶୁଣିଲ ପସ ବହୁ ଭିତରେ ବହୁତ ଦିନ ଚାପି ହୋଇ ରହି ପାରୁ ହୋଇଗଲା ପରି—ବହୁ ଜାଣିବ ନାହିଁ କି ପସ ଜାଣିବ ନାହିଁ ।’

ସେ ତାଙ୍କ ପ୍ରୌଢ଼ାବସ୍ଥାରେ କବିତା ଲେଖୁଥିଲେ । ତାଙ୍କ ସ୍ତ୍ରୀ ଏହାବାଦରେ ବଡ଼ ଗୁକରି କରୁଥିଲେ । ଯୋଡ଼ିଏ ନାବାଳକ ପୁଅ ଗୁଡ଼ିକ ସେ ଅକାଳରେ ମରିଯିବା ଦିନୁ ସେ ସେଇ ପିଲାଟିମାନଙ୍କୁ ମଣିଷ କଲେ, ନିଜ ବହୁମାନଙ୍କ ବିଧି ଧନରେ । ବଡ଼ ପୁଅ ବିଷ ହେବା ପରେ ଘର ଗୁଡ଼ିକ ଗୁଲିଗଲେ । ଏବେ ସେ ବମ୍ବେରେ ଅଛନ୍ତି, ଗୋଟିଏ କଲେଜରେ ବଡ଼ ଅଧ୍ୟାପକ । ବୁଢ଼ୀ ବେଳେ ବେଳେ କହନ୍ତି “ସୁଖରେ ରହୁ । ଏଡ଼େ ବଡ଼ କଥା ହୋଇଗଲା । ଖଣ୍ଡେ ଚିଠି ବି ଦେଲା ନାହିଁ । ନ ଦେଉ । ଭଗବାନଙ୍କୁ ଡାକେ, ସର୍ବଶୁଭରେ ଆଉ, ମୋ ଶାଶୁ ଶଶୁରଙ୍କର ନାମ ଲିଭି ନ ଯାଉ । ବଡ଼ ପଣ୍ଡିତ ହୋଇଛୁ ବୋଲି ବେଳେ ବେଳେ ଶୁଣେ । ଭଗବାନଙ୍କୁ ଖାଲି ଏତକ ମାଗେ, ମା’କୁ ଯେପରି ଦୁନୁସନୁ କଲ ସେଇତକ ପିଲାଙ୍କୁ ନ ଶିଖାଉ ।” ବୁଢ଼ୀଙ୍କର ଲୁହ ମରିନାହିଁ କି କାନ୍ଦ ସରିନାହିଁ ।

ସେ ମୋ ମୁଣ୍ଡରେ ହାତ ଚାଲାଇ ଚାଲାଇ କହିଲେ, “ତାରା ! ଟୋକା ତୋ କଥା ଚିଠିରେ ଲେଖିଥିଲ । ପ୍ରଥମ ଚିଠି ପାଇ ବହୁତ ଗୁଡ଼ାଏ କାନ୍ଦଲି । ବଡ଼ ପୁଅ ଗୁଡ଼ିକ ପରେ, ସ୍ୱାକୂଳ ଆଶ୍ରା କରିଥିଲି । ସେ ବି ବଦେଶୀ ବୋହୂଟିଏ ଆଣିଲେ ମୋତେ ତ ନିଶ୍ଚୟ ଗୁଡ଼ିକ । ମୋଠାରୁ ସେ ଉତ୍ତର ନ ପାଇ ଦିନେ ଆସି ପହଞ୍ଚିଲା । ଚୁମ ଏଠାର ହାଲ ହେକଟ ସବୁ କହିଲା । ଗୁଡ଼ାଏ କାନ୍ଦଲି । କହିଲି, ‘ମା, ବଦେଶୀ ମାଜକନିଆଁଙ୍କ ପ୍ରତି ତୋ ମନରେ ଯେଉଁ ଦୃଶା ରହିଯାଇଛି, ତୋର ଏଇ ବୋହୂ ତାକୁ ପୋଛି ଦେବ ।’ ସତ କହିଥିଲି, ମୁଁ ତ ପୋଡ଼ା-କପାଳୀ, ସେ ଭାଗ୍ୟ ମୋତେ ମିଳନ୍ତୁ କୁଆଡ଼ି ?”

ଦେହ ଭଲ ହେବା ଦିନୁ ମୁଁ ମୋ ଭାଗ୍ୟ କଥା ମନେ ମନେ ବିଚାର ସ୍ଥିର କରିଥିଲି ଯେ, ମୁଁ ବଧୂବା ହୋଇଛି । ବେଘାରେ ସିନା ବସିନଥିଲି, କଥା ତ ସ୍ଥିର ହୋଇ ଯାଇଥିଲା, ମନେ ମନେ ତ ପ୍ରତ୍ୟେକ ବାବୁଙ୍କୁ ପତରୁପେ ଗ୍ରହଣ କରି ସାରିଥିଲି । ବାସର ଘରେ ଶୋଇଲ ପରେ ସ୍ତ୍ରୀ-ସ୍ତ୍ରୀ ସମ୍ପର୍କ ଆସେ ବୋଲି ସାଧାରଣରେ ଯେଉଁ ସ୍ୱପ୍ନ ପଡ଼ିଯାଇଛି,

ତାହା ମୋ ମନକୁ ପାଏ ନାହିଁ । ମୋ ବାପା କହୁଥିଲେ, ଜେଠା ବି କହନ୍ତି, ନିର୍ଦ୍ଦୟ ସରିଲେ ବିଭୀ ସରିଲା । ମୋର ଜଣେ ପିଉସୀ, ବାଗ୍‌ଦତ୍ତ ହେବା ପରେ ବର ମଣିଷିବାରେ, ବିଧବା ପରି ରହି ଜୀବନ କଟାଇଦେଇଥିଲେ, ଶୁଣିଛି । ଆମ ଘରର ସେଇ ପରମ୍ପରା ମୁଁ ଧାଳିବ ବୋଲି ମନେ ମନେ ସ୍ଥିର କଲି । ଦିଦିଙ୍କ ଜିଦ୍ ସତ୍ତ୍ୱେ ମୋ ଦେହଯାକ ଭରି ହୋଇଥିବା ଅଳଙ୍କାର, ଗୋଟି ଗୋଟି କରି କାଢ଼ି ରଖିଦେଲି । ମୁଣ୍ଡ ବି କୁଣ୍ଡାଏ ନାହିଁ । ଭାଷା ଦୁଇ ଗୁରୁଥର ମୋତେ ଦିଆଗଲେ । ଶେଷରେ ଦିଦି କହିଲେ, “ତାକୁ ଆଉ ବଳାଅ ନାହିଁ । ବିଧବା ହେବା ଆଗରୁ ସେ ସଦା ବୈଧବ୍ୟ କେଶ ସହବାକୁ ଚାହୁଁଥିଲା, ସହୁ । ଶଷ୍ଠ କଟିଗଲେ ହୁଏତ ସ୍ତ୍ରୀ-ପୁଂସ ପାକାଏ ।” ଭାଷାଙ୍କ ଜିଦ୍‌ରେ କେବଳ ଦୁଇ ହାତରେ କଳା ପାଣିକାତ ପଟେ ପଟେ ରଖିଲି । ଦିଦି ଓ ଭାଷାଙ୍କ ପରି ବକ୍ତେ ବକ୍ତେ ମାଧ୍ୟ ଖାଇଲି । ସମେ ଏଇପରି ଚଳଣି ମୋର ଦେହରେ ଚଳିଗଲା ।

ମୋର ଏ ସଂକଳ୍ପ ଦୃଢ଼ ହୋଇଗଲା, ପ୍ରତ୍ୟାପବାକୁ ମା'ଙ୍କ ଦୁଃଖର ସମ-ବେଦନାରେ । ସେ ତ ମୋ ପାଖ କେତେବେଳେ ଛୁଡ଼ୁ ନ ଥାନ୍ତି । ବୋହୂ ପରି ହିଅ ପରି, ତାଙ୍କ ଜୀବନର ସର୍ବସ୍ୱ ପରି, ମୋତେ ମନେ କରୁଥାନ୍ତି । ମୋର ବିଧବା ପରି ଚଳିବା ତାଙ୍କୁ ସନ୍ତୋଷ ଦେବ ବୋଲି ମୋର ମନେ ହେଉଥାଏ । ତାଙ୍କ ମନ ରଖିବାକୁ ଥରେ ତାଙ୍କ ପତ୍ନୀ ଆହ୍ୱାବାଦ ଯାଇ ତାଙ୍କ ଘରେ ପହଞ୍ଚି ଦିନ କାଳ ରହିଲି । ଦିଦି ଜିଦ୍ କରି ରାମଲଗନକୁ ସାଙ୍ଗରେ ଯୋଇଲେ । କିନ୍ତୁ ମଠରରେ ପିବାକୁ ମୁଁ ଏକଦାରେ ରାଜି ହେଲି ନାହିଁ । ବସରେ ଗଲୁଁ ।

ମଠର ନେଇଥିଲେ ଭାରି ଅଧିକା ହୋଇଥାନ୍ତା । ତାଙ୍କ ଘର ଗୋଟିଏ ଛୋଟ ଗଳିରେ । ଘର ବୋଇଲେ ମାଧ୍ୟ ଦିନ ବଖରା, କିନ୍ତୁ ପକ୍‌କା । କେତେ ବର୍ଷ ହେଲା ଓଲଟା ଯୋଲିଆ ହୋଇ ନ ଥାଏ କେଜାଣି ? ଘର ସଫା କରିବାରେ ମୁଁ ସେ ଘରେ ଗୋଡ଼ ଦେଲିବେଳୁ ଲାଗିଗଲି । ରାମଲଗନ ସାହାଯ୍ୟରେ ଘର ଧୁଲେଇ ବି ହୋଇଗଲା ; ଛୋଟ ବଗିଚାଟିଏ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଗଲା । ମା ଆପଣା କରୁଥାନ୍ତି, କାନ୍ଦୁଥାନ୍ତି, କିନ୍ତୁ ମୋ ସଙ୍ଗେ କାମରେ ଲାଗିଯାଉଥାନ୍ତି । ବଡ଼ ଘରର କାନ୍ଥରେ ସେ ପ୍ରତ୍ୟାପ ବାବୁଙ୍କର ଗୋଟିଏ ଫଟୋ ରାମଲଗନକୁ କହି ଟଙ୍କାଇ ଦେଲେ; କହିଲେ, ପାଗଳୀ, ସ୍ୱାକୁଳ ସୁଜା କରି ଶାନ୍ତ ପାଉ । ମୁଁ ନିର୍ଜନରେ ସେ ଫଟୋଟିକୁ ଟିକିଏ ଚାହିଁ ମୁଣ୍ଡିଆ ମାରେ । କାହା ଆଗରେ ସେ ଆଜକୁ ଚାହିଁବାକୁ ଭାରି ଲଜ ମାଡ଼େ ।

ମୋ ଲଜ ବଢ଼ିଗଲା ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ ଅଧିକ ଯୋଗୁଁ । ଯେଉଁ ଖବରକାଗଜରେ ପ୍ରତ୍ୟାପ ବାବୁ କାମ କରୁଥିଲେ, ସେଇ ‘ଅଗ୍ରଦୂତ’ କାଗଜର ସମ୍ପାଦକ ବିଜୟ ରାଠୁଙ୍କର ହିଁ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ ଥିଲା । ଆମେ ଆସିବାର ଖବର ସେ କୁଅଡ଼ୁ ଧାଇଲେ କେଜାଣି, ଆସିବାର ଦ୍ୱିତୀୟ ଦିନ ବ'ପହରେ ଆସି ପହଞ୍ଚିଲେ । ମୋର ଆପଣା ହେବାକୁ ତାଙ୍କୁ ଘଣ୍ଟେ ବି ଲାଗିଲା ନାହିଁ । କି ଗଞ୍ଜୁ ! ସେ ଅନର୍ଗଳ ଗଫିବାର ଦେଖି ମୁଁ ଟିକିଏ ମୁଡ଼ୁକ ହସିଲି । ସେ ମୋ ମନର କଥା ଧରିପାରି

କହିଲେ, “ଆଲୋ ! ମୋର ଏଇ ଗଫୁଡ଼ିପଣ ଦେଖି ତୋ ଦେହଶର କହନ୍ତି, ସେ ଲେଖିବାକୁ ସେମିତି, ମୁଁ ଗଫୁଡ଼ିବାକୁ ସେମିତି ।” ତାଙ୍କ ଗଫୁଡ଼ି ପଣରେ ସେ ଦି'ଦଣ୍ଡାରେ ମୋତେ ସେତେ ଖବର ଦେଇଦେଲେ, ‘ଅଗ୍ରଦୂତ’ କାଗଜ ସମ୍ପ୍ରାହକେ ସେତେ ଖବର ଗୁପ୍ତିପାରୁନଥିବ । ପ୍ରାୟ ବାବୁ ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କୁ ଭଉଜ ମାନ୍ୟ କରୁଥିଲେ ଓ ନିଜର ସବୁ କଥା ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କୁ ଶୁଣାଇ-ଦେଇଛନ୍ତି । ସ୍ତ୍ରୀ ଅପା କହିଲେ, “ତୋର ବିଷୟରେ ସେ ମୋତେ ପାଞ୍ଚ ଖଣ୍ଡ ଚିଠି ଲେଖିଥିଲେ, ସେ ସବୁ ମୋ ପାଖେ ଅଛି, ତୋତେ ଦେବି. ରଖିବୁ । ସ୍ତ୍ରୀ ଭିତରେ ଥରେ ମାତ୍ର ସେ ଆମ ଘରକୁ ଆସିଥିଲେ । ଆସିଲେ ତ ଆମ ଘରେ ଓଲଟ ଦି'ଓଲଟ ରହନ୍ତି । ସେ ଦିନ ତୋ ନାଁରେ ଗୁଡ଼େ ଗଫିଲେ । ମୁଁ କହିଲି, ମାଲେ ! ସ୍ତ୍ରୀ ତ ପ୍ରେମବତ୍ତ କଥା । ଉପନ୍ୟାସରେ ପଢ଼ୁଥିଲି, ଏବେ ତୁନଠାରୁ ଶୁଣିଲି । ହଉ ସେ, ବେଘାକୁ ଯିବା ପୂର୍ବରୁ ତାକୁ କୁଆଁକୁଇଁ କରୁନାହିଁ ତ ? ଥରେ କୁଇଁଦେଲେ ଆଉ ବିଭାବରର ସୁଖ ରହିବ ନାହିଁ । ସେ ମୋତେ କହିଥିଲେ—ଭାଷା ! ସେ ବିଷୟରେ ନିଶ୍ଚିନ୍ତ ଥାଅ । ତୁମର ସେ ଯା' ହେବ ସେ ସାକ୍ଷାତ୍ ନାମ ସାପ । ହାତ ଟିକିଏ ମାରିଦେଲେ, ଫୁଁ କିମି ବହନ ମାରିଦେବ । ଆହା କୁଆଡ଼େ ଗଲେ ।”—ଅଖିରେ ପଣତ କାନି ବୁଲିଲ ସେ ମୋ ଗାଲରେ ହାତ ମାରି କହିଲେ, “କଲେ ପୋଡ଼ାମୁଣ୍ଡି ! ତୁ ତ କାହିଁ ସାପ ପରି ଦିଶୁନାହିଁ । ତତେ ତ କୁଇଁଦେଲେ ତୁ ତରଳି ଯାଇ ତାଙ୍କ ଉପରେ ବୋହୂଯାଇଥାନ୍ତୁ ।” ମୁଁ କିଛି ନ କହି ଲୁହ ବୁହାଇଲି । ସେ ପୁଣି କହିଲେ, “ମୁଁ ସବୁ ଜାଣୁଛି ମ । ତୁ ଯଦି ଲେକଣ ହୋଇଥାନ୍ତୁ, ଏମିତି କ'ଣ ତାଙ୍କ ପାଇଁ ଜୀବନର ସବୁ ସୁଖ ମୁଁ ପାଉଥାନ୍ତୁ । ମହାଦ୍ରବ୍ୟ କରନ୍ତୁ, ତୋ'ର ସ୍ତ୍ରୀ ମନଟାଣ ରହୁ । କମିତି କେତେଟା ଟୋକ ବାହାରିଲେ ଆମ ଦେଶର ମାଲକନିଆଁଙ୍କ କଳ୍ପତ ରହିଯାନ୍ତା ।” ସ୍ତ୍ରୀ ଦିବ କୁଆଡ଼େ ରହିଲେ ଖବର ରଖି ନାହିଁ । ଏବେ ଦେଖା ହେଲେ କ'ଣ କହିନ୍ତି ? ତାଙ୍କ ଆଶା କ'ଣ ମୁଁ ପୂର୍ଣ୍ଣ କରିପାରିବୁ ? ଯାହା ହେଉ, ସେତେବେଳେ ତାଙ୍କ କଥାରେ ମନ ଖୁବ୍ ଟାଣ ହୋଇଥିଲ ।

ତାଙ୍କଠାରୁ ଶୁଣିଲି, ପ୍ରସାର ବାବୁଙ୍କୁ ୨୦ ବର୍ଷ ଜେଲ୍‌ଦଣ୍ଡ ହୋଇଛି । ସେ ଅପିଲ୍ କରାଇନ୍ତି । ସ୍ତ୍ରୀ ଦିବ କହିଲେ, “ସ୍ତ୍ରୀ ଅପିଲର ଓଲଟା ଫଳ ହେବ ବୋଲି ତୋ ଦେହ-ଶୁରେ କହିଥିଲେ । ଲେକଟାକୁ ଫାର୍ସୀକାଠରେ ଝୁଲାଇବାକୁ ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କର ଏଡ଼େ ଜିଗର କାହିଁକି ଲାଗିଛି କେଜାଣି ? ଅମ ପୁଅ ତ ଗଲ । ଯେତେଟା ଫାର୍ସୀ ଦେଲେ କ'ଣ ସେ ଆଉ ଫେରିବ ?”

ଏ କଥା ଶୁଣିବାକୁ ମୋର ଆଗ୍ରହ ନ ଥାଏ । କିନ୍ତୁ ମଣିଷ ମନରେ ଆଗ୍ରହ ଜାତ ନ କରାଇ ସେ କ'ଣ ଗୁଡ଼ିବା ଲେକ ? ଶୁଣିଲି, ଖବର ପାଇବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ବିଜୟବାବୁ ବାସ୍ତା ପରି ହୋଇଗଲେ । କାଗଜ ଚଳାଇବାର ଭାର ସେ ତାଙ୍କ ସହକାଶକୁ ଦେଇ, ନିଜେ ବୁଲିଗଲେ ହରଦ୍ଦାର । ସେଠାରେ ହସ୍ତାଏ କାଳ ରହି ପୁଲିସ୍‌ଙ୍କୁ ସବୁ ପ୍ରମାଣ ଯୋଗାଇଲେ । ପ୍ରତିଦିନ କାଗଜରେ ମଧ୍ୟ ସବୁ କଥା ଗୁପ୍ତ ହେଉଥାଏ । ହସ୍ତାକ ପରେ

ଦିଲ୍ଲୀରୁ ଅର୍ଡର୍ ଆସିଲା ମକଦ୍ଦମା ଚାଲିଦେବାକୁ । ସ୍ତ୍ରୀ ଶୁଣି ବିଜୟବାବୁ ଦିଲ୍ଲୀ ଯାଇଲେ । ନିଜେ ସଂଗ୍ରହ କରିଥିବା ସବୁ ପ୍ରମାଣ ବଡ଼ ବଡ଼ ଅଫିସରଙ୍କୁ ଯୋଗାଇଲେ, ଧର୍ମିଆମେଣ୍ଟ ମେମ୍ବରମାନଙ୍କୁ ଦେଖାଇଲେ; ପ୍ରଧାନ ମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ବି ଦେଖା କଲେ । ସବୁ କଥା ପ୍ରତିଦିନ ‘ଅଗ୍ରଦୂତ’ରେ ବାହାରୁଆଏ । ହିମାଚଳଠାରୁ କେରଳ ଯାଏଁ ଏ ବିଷୟରେ ଉଦ୍‌ଭେଜନା ବ୍ୟାପିଗଲା । ‘ନରହତ୍ୟାକାଣ୍ଡ କ’ଣ ଏ ଦେଶ ଶାସନ କରିବେ ?’ ବୋଲି ଗୋଟାଏ ସମ୍ପାଦକୀୟ ବାହାରଲ ଯେ, ତାକୁ ଭାରତର ସବୁ ଖବରକାଗଜ ଗ୍ରହଣିଲେ । ଶେଷରେ ଓପରବାଲାଙ୍କ ନିଦ ଭଙ୍ଗିଲା । ଭୂରନ୍ତ୍ର ପ୍ରମାଣ ସଜିଲ କରିବାକୁ ଦିଲ୍ଲୀରୁ ପୁଲିସ୍‌ବାଲା ଆସିଲେ । ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କର ଆଦେଶରେ ଏଇଥି ପାଇଁ ଜଣେ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଜନ୍ ନିୟୁକ୍ତ ହୋଇ ମକଦ୍ଦମା ବିଚାର ରୁଲିଲା, ଏକାଧରକେ ୪୫ଦିନ । ଜାଲ, ଜୁଆରେଣ୍ଟ, ଟଙ୍କା ତୋଷରପାତ, ମଟର ଲାଇସେନ୍ସ ନ ଥାଇ ମଟର ଚଳାଇବା ଏମିତି ଗ୍ରେଟ ଗ୍ରେଟ ଅଧିକାରରେ ଚାଲି ପାଞ୍ଚ ବର୍ଷ ଲେଖାଏଁ ଜେଲ୍ ପାଇ ମଣିଷମାରୁରେ ୨୦ବର୍ଷ ଜେଲ୍ ଦଣ୍ଡ ପାଇଲେ । ସବୁ ଦଣ୍ଡ ଏକ ସଙ୍ଗେ ଭୋଗ କରିବାକୁ ଆଦେଶ ହେବାରୁ, ବିଜୟ ବାବୁ ହସାବ କଲେ ୧୩୧୪ ବର୍ଷରେ ସେ ମୁକ୍ତ ପାଇବେ । ଜେଲଖାନାରେ ୨୦ବର୍ଷରୁ ୨୨ ବର୍ଷ ଧରି ରହିଥିବା ମିଲେ । ବିଜୟ ବାବୁଙ୍କର ଉୟ, ୧୩୧୪ ବର୍ଷ ପରେ ବି ପ୍ରସାର ବାବୁଙ୍କର ଅଧିକାର କରିବାର ବୟସ ଥିବ, ତେଣୁ ପ୍ରାଦେଶିକ ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କର ଉପଯୁକ୍ତ ଶାସ୍ତ୍ରୀ । ନିଜର ସବୁ ସଂଗତ ପଇସା ପାଣି ଛୁଡ଼ାଇ ସେ ପୁସ୍ତକ କୋଟ୍ରେ ଟାଣୁଆ ଓଖାଳ ଦେବାର ବନ୍ଦୋବସ୍ତ କରୁଥାନ୍ତି । ପ୍ରସାର ବାବୁଙ୍କ ଦଣ୍ଡ ଅଧିକାର ଲାଭ କରିବାକୁ ତାଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ୨୪ ଜଣ ବଡ଼ ନେତା ଉଦ୍ୟମ ଚଳାଇଥାନ୍ତି । ଏଥି ସକାଶ ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ ଓ ତାଙ୍କ ସଂପୃକ୍ତ ବନ୍ଧୁ ଲୋକଙ୍କ ବିରୁଦ୍ଧରେ ‘ଅଗ୍ରଦୂତ’ ଓ ଅନ୍ୟ ଅନେକ ବିଖ୍ୟାତ ଖବରକାଗଜରେ ସମାଲୋଚନା ବାହାରୁଆଏ ।

ଏ ସବୁ ଖବର ଅପେକ୍ଷା, ପ୍ରତ୍ୟେକ ବାବୁ ମୋ ବିଷୟରେ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ ଅଧିକ ପାଖକୁ ଦେଇଥିବା ଚିଠି ପଢ଼ିବାକୁ ମୋ ମନରେ ଅଧିକ ଆକାଂକ୍ଷା ହେଉଥାଏ, କିନ୍ତୁ ଲଜରେ ମୁଁ ଏ ପ୍ରସଙ୍ଗ ଉତ୍ତରାପନ କରିପାରୁନାଥାଏ । ଯେଉଁ ଦିନ ମୋର ହରଦ୍ୱାର ଫେରିବା କଥା, ସେଇଦିନ ସକାଳ ଓଲି ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ ଅପା ତାଙ୍କ ପ୍ରେସର ଗୋଟିଏ ପୁଲିସ୍‌ମା ମୋ ହାତକୁ ଦେଇ କାନ୍ଦି କାନ୍ଦି କହିଲେ, “ଭଉଣୀ ! ଆଉ ତୋ’ ସଙ୍ଗେ ଦେଖା ହେବ କି ନାହିଁ କେଜାଣି ? ତୁ’ ଯେଉଁ ବ୍ରତ ଧରିବାକୁ ବସିଛୁ ତାକୁ ପାଲଟୁ କି ନାହିଁ କେଜାଣି ? ଯେତେ ଦିନ ପାଲ ପାରିବୁ, ଏଇ ଚିଠିଗୁଡ଼ିକ ତୋତେ ବଳ ଦେବ । ଜଣେ ଲୋକ ତୋ’ ଉପରେ ଆସ୍ତ୍ରା ରଖି କେଡ଼େ ଆଶା ବାନ୍ଧିଥିଲା ଜାଣି, ତୁ’ ତା’ ପାଇଁ ସବୁଷ୍ଟ ତ୍ୟାଗ କରିବାରେ ସାମ୍ଥୁ ନା ଦେନିବୁ ।” ତାଙ୍କ କଥା ମୁଁ ଭଲ କରି ରୁହିଁ ପାରି ନ ଥିଲେ ହେଁ ମୋ ଦେବତାଙ୍କ ପ୍ରତୀକ ସ୍ୱରୂପ ଏ ଚିଠି ପୁଲିସ୍‌ମାଟି ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲି ଓ ଏକାନ୍ତରେ ସ୍ତ୍ରୀକୁ ପଢ଼ି ମନରେ ବଳ ପାଇଥିଲି । ଦିଦି ଯେଉଁ ପଇସା ଥିଲା ମୋ ଜମା ରଖିଲେ ସେଇଥିରେ ଏ ଚିଠିଗୁଡ଼ିକ ରଖି-

ନ ଥିଲେ, ସେଗୁଡ଼ିକ ଏତେ ଶୀଘ୍ର ହରାଇ ନଥାନ୍ତି ବୋଧହୁଏ । ସେ ଚିଠିଗୁଡ଼ିକ ହରାଇ ନ ଥିଲେ ମୋର ଜୀବନର ଗଢ଼ କ'ଣ ହୋଇଥାନ୍ତା କେଜାଣି ?

ମୁଁ ହରଦ୍ୱାରରେ ନ ଥିବା ଭିତରେ ଦିନ ଓ ରାତ୍ରି ଗଙ୍ଗାକୂଳରେ ପ୍ରକାଶ୍ଟ ବରଗଛ ମୂଳେ ଆସ୍ଥାନ କରିଥିବା ମହାତ୍ମାଙ୍କର ଶିକ୍ଷ୍ୟ ହୋଇଯାଇଥାନ୍ତା । ଶିକ୍ଷ୍ୟ ହେବାର ବିଧିବିଧାନ ହୋଇ ନ ଥିଲା, ମହାତ୍ମା ମଧ୍ୟ ଏ ଦୁହିଁକୁ ଶିକ୍ଷ୍ୟା କରିବାକୁ ରାଜି ହୋଇ ନ ଥିଲେ, କିନ୍ତୁ ଦିନ ଓ ରାତ୍ରି ମନେ ମନେ ମହାତ୍ମାଙ୍କୁ ଗୁରୁ କରି ସାରିଥାନ୍ତା । ପ୍ରାୟ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଦିନ ଓପର-ଓଲ ଏ ଦୁହିଁଙ୍କ ମହାତ୍ମାଙ୍କ ପାଖରେ ଯାଇ ବସନ୍ତ । ମୁଁ ଫେରିବା ପରେ, ମୁଁ ଓ ପ୍ରଘପ ବାବୁଙ୍କ ମା' ମଧ୍ୟ ନିୟମିତ ମହାତ୍ମାଙ୍କ ପାଖକୁ ଗଲୁଁ । ମହାତ୍ମା ଖୁବ୍ ଅଳ୍ପ କଥା କହନ୍ତି । ଦିନେ ଦିନେ ଆମେ ତାଙ୍କ ପାଖରେ ଯେଉଁ ଘଣ୍ଟେ ଦେଉଁଘଣ୍ଟା ବସୁ, ତା ଭିତରେ ସେ କାହାକୁ ପଦେ ବି କହନ୍ତି ନାହିଁ । ଆମେ ଫେରିବାକୁ ଉଠି ତାଙ୍କୁ ନମସ୍କାର କଲେ ସେ ମୁଖକୁ ମୁଖକୁ ହସି ବିଦାୟ ଦିଅନ୍ତି । ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ମନର କଥା ମୁଁ ଚୁଟିନାହିଁ ; ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ମୁଖକୁ ହସାର ଅର୍ଥ କ'ଣ ଭାବି ହୋଇ ହୋଇ ମୁଁ ଫେରେ । ଆଉ ଦିନେ ଦିନେ ସେ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଆଲୋଚନା କରୁଥିବାର ଆମେ ଶୁଣୁ ; ମହାତ୍ମା ଆମ ଆଡ଼େ ଥରେ ବି ଚାହିଁନା ନାହିଁ । ତନି ଚାହିଁନା ଦିନେ ମାତ୍ର ସେ ଆମକୁ ଗୋଟିଏ ପ୍ରଶ୍ନ ପଚାରିଲେ ଏବଂ ଆମ ଉତ୍ତର ଶୁଣି ତା ଉପରେ ତାଙ୍କର ମନ୍ତବ୍ୟ କହନ୍ତି ।

ମହାତ୍ମାଙ୍କ ନିଜ ମୁହଁରୁ ଶୁଣି ନାହିଁ, କିନ୍ତୁ ପରସ୍ପରରେ ଶୁଣିଛୁ, ସେ ଦିଲ୍ଲୀରେ କ'ଣ ଗୋଟାଏ ବଡ଼ ଚଳାଚଳ କରୁଥିଲେ । ଚଳାଚଳରୁ ଅବସର ନେଇ, କି ଚଳାଚଳ ଛାଡ଼ି ସେ ଏଇ ହରଦ୍ୱାରରେ ଜଣେ ମହାତ୍ମାଙ୍କ ଶିକ୍ଷ୍ୟ ହୋଇ ରହୁ ରହୁ, ତାଙ୍କ ଦେହାନ୍ତ ପରେ ନିଜେ ସେ ଆଶ୍ରମର ଗୁରୁ ହୋଇଥାନ୍ତି । କିଏ କହନ୍ତି, ତାଙ୍କର ସ୍ତ୍ରୀ ପୁତ୍ର ଅଛନ୍ତି, କିଏ କହନ୍ତି, ସମସ୍ତେ ମରଯାଇଛନ୍ତି । ଥରେ ଆମେ ଉପସ୍ଥିତ ଥିବା ବେଳେ ଜଣେ ତାଙ୍କୁ ତାଙ୍କ ଅତୀତ ବିଷୟରେ ପ୍ରଶ୍ନ କରିଥିଲେ । ମହାତ୍ମା କିଛି ନ କହି ତୁମ୍ଭା ହୋଇ ରହିଲେ, ତା'ର ଚାହିଁ ପାଞ୍ଚ ଦିନ ପରେ ଆଉ ଜଣେ ତାଙ୍କ ଆଡ଼ୁ କହିଲେ, “ମୁଁ କିଏ, ଚାହିଁବା ପାଇଁ ମୁଁ ଅତୀତରେ କ'ଣ ଥିଲି ଜାଣିବା କ'ଣ ଦରକାର ? ତୁମେ କିଏ ଚାହିଁବା ପାଇଁ ତୁମ ଅତୀତ ଅଣ୍ଟାଲି ହେବା ମୋର ନିଷ୍ପତ୍ତ୍ୟୋଜନ । ମଣିଷ ଯେତେବେଳେ ଯାହା, ସେ କଥା ତା' ମୁହଁରେ ଫଟେ ଉଠିଲା ପରି ଉଠିଥାଏ । ଆମେ ଯେତେବେଳେ ଯାହା ସଙ୍ଗେ କଥାବାର୍ତ୍ତା ହେଉଥାଏ ସେତେବେଳେ ତା' ମୁହଁରେ ଯେଉଁ ଫଟେ ଉଠୁଛି ତାକୁଇ ଦେଖିଲେ ଯଥେଷ୍ଟ” ଏ କଥାର ମର୍ମ ମୁଁ ଭଲକରି ଚୁଟି ପାରି ନ ଥିଲି; ରାତ୍ରି ଓ ଦିନ ଏଇ କଥା ଉପରେ ପରେ ଆପଣା ଭିତରେ ଯାହା ଆଲୋଚନା କରିଥିଲେ ସେଇଥିରୁ ଏତିକି ଚୁଟିଲି ଯେ, ଆଜି ଯଦି ଆମର ମନ ଭଲ ଦିଗରେ ଚାଲୁଛି ତେବେ ଅତୀତର ସବୁ ଦୋଷ ଓ ଅପରାଧ ତା ମନକୁ ଧୋଇ ହୋଇଯିବ ।

ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ଦେଶକୁ ଜଣେ ଯୁବକ ଆସି ସ୍ଵାକ୍ଷ ପାଖରେ ମାସେ ଖଣ୍ଡେ ହେଲି ପରୁରୁର ପରି ଥାନ୍ତି । ମଝିରେ ମଝିରେ ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଆମର ଦେଖା ହୁଏ । ଦିନି ତାନ୍ତି ପଦେ ଦି' ପଦ ପରୁରୁନ୍ତି । ତାଙ୍କଠାରୁ ଯାହା ଶୁଣନ୍ତି ସେଥିରେ ସେ ମୁଗ୍ଧ ହୋଇଯାନ୍ତି । କିମ୍ପେ ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ପରିଚୟ ବଢ଼ିବାରେ ଦିନେ ଦିନ ତାଙ୍କୁ ପରୁରୁଲେ, “ମହାରାଜ ! ଆପଣଙ୍କ ଘର କେଉଁଠି ? ଆପଣ କ'ଣ ଗୃହ ସଂସାର ଗୁଡ଼ିକ ସମ୍ପାଦନ ନେବାକୁ ଆସିଛନ୍ତି ?”

ସେ ଉତ୍ତର ଦେଲେ, “ମୁଁ କିଛି ସ୍ଥିର କରି ଏଠାକୁ ଆସି ନାହିଁ । ଘର ସଂସାର ଗୁଡ଼ିକ କି ନାହିଁ ଏ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସ୍ଥିର କରିନାହିଁ । ସଂସାର ଗୁଡ଼ିକା ଉଚିତ ନା ନୁହେଁ ସେଇ କଥା ଜାଣିବାକୁ ମୋର ମନ ଯାଚି ହେଉଛି । ସ୍ଵାକ୍ଷରଠାରୁ ସେ କଥା ଜାଣିବ ବେଳି ସ୍ଵାକ୍ଷର ଆଶ୍ରା ନେଇଛି । ହରଦ୍ଵାର ଓ ରଞ୍ଜିକେଶରେ ବହୁ ମହାତ୍ମାଙ୍କ ପାଖେ ଅନେକ ଦିନ କଟାଇଛି । କେହି ମୋ' ମନର ସଂଗଢ଼ଣ ତୁର କରିପାରିନାହାନ୍ତି ।”

ଦିନ ପରୁରୁଲେ, “ଏଠାରେ ଆପଣ ପ୍ରାୟ ମାସକଣ୍ଠ ବେଶୀ ରହଲେଣି । ସ୍ଵାକ୍ଷଠାରୁ କ'ଣ ସଂଗଢ଼ଣ ତୁର ହୋଇ ନାହିଁ ?” ସେ କହିଲେ, “ସ୍ଵେ ତ ଅଲଗା କଷମର ସମ୍ପାଦନା । ସ୍ଵା କର ତା' କର ବୋଲି କହିବାବାଲି ଲୋକସ୍ଵେ ନୁହନ୍ତି । ସ୍ଵାକ୍ଷ ସଙ୍ଗେ ମୁଁ ସେତେ କଥା-ବାକ୍ସୀ କଲଣି, ସେତେ କଥାବାକ୍ସୀ ଆଉ କାହା ସଙ୍ଗେ କେବେ କରିନଥିଲି । କିନ୍ତୁ ସ୍ଵାକ୍ଷଠାରୁ ମୁଁ ପାଇଛି ପଦେ ମାତ୍ର କଥା—ସବୁ ଶୁଣ, ବୁଝ, ବିଚାର ; ଯାହା ମନକୁ ପାଉଛି ତା' କର, ସ୍ଵା କର, ତା' କର ବୋଲି ହୁକୁମ ଜାରି କରିବା ଆମ ଧର୍ମରେ ନାହିଁ । ମୁଁ ଏ କଥାରେ ଆପଣ କଣ ଆମ ଧର୍ମର କେତେକ ବିଧିବିଧେୟ କଥା ଉଠାଇଥିଲି । ସେ ମୋତେ କହିଥିଲେ, ଆମ ଧର୍ମରେ ବିଧି ଅଛି, ନିଷେଧ ଅଛି, କିନ୍ତୁ ବିଧି ବା ନିଷେଧକୁ ମାନିବା ପ୍ରତ୍ୟେକ ଲୋକର ଇଚ୍ଛା ଉପରେ ନିର୍ଭର କରେ । ଧର, ଶ୍ରୀକ କରିବାର ବିଧି ଅଛି, କିନ୍ତୁ ଯଦି ନିଶେ କୌଣସି କାରଣରୁ ଶ୍ରୀକ ନ କଲ, ତେବେ ତାକୁ ଦୋଷିବାକୁ କେହି ନାହିଁ । ଶ୍ରୀକ କର ବୋଲି ବ୍ରାହ୍ମଣ ଯାଇ କାହାଦ୍ଵାରରେ ଅଡ଼ି ବସେ ନାହିଁ ; ନ କଲେ କେହି ଜାତିରୁ ଦାସ୍ୟ କରେ ନାହିଁ । ଗୋରୁ ମାଇଲେ ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତ କରିବାର ବିଧି ଅଛି, କିନ୍ତୁ କେହି ଯଦି ଗୋରୁ ମାରିବା କଥା ଲୁଚାଇ ଦେଲ, ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତ ନ କଲ, ତେବେ କେହି କହିବାକୁ ନାହିଁ । ପରେ ସେତେବେଳେ ମନକୁ ପାଇଲ, ସେତେବେଳେ ଲୋକ ନିଜର ପାପକୁ ପ୍ରକାଶ କରି ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତ ଦେନ । ସ୍ଵାକ୍ଷଠାରୁ କଥା ଶୁଣି ଆମ ଧର୍ମ ବିଷୟରେ ମନରେ ନୂଆ ଧାରଣା ହେଉଛି । ଯାହାକୁ କୁସଂସ୍କାର ବୋଲି ଆମେ ଉଡ଼ାଇ ଦେଇଥିଲୁ, ସେ ସବୁ ସଦାକାର ବୋଲି ମନେ ହେଉଛି ।”

ସ୍ଵାକ୍ଷର କଥା ଶୁଣି ଭ୍ରାତା ଓ ଦିନ ମୁଗ୍ଧ ହୁଅନ୍ତି । ମୋତେ ସ୍ଵାକ୍ଷର ଆଚରଣ ଓ କଥାବାକ୍ସୀ ବଡ଼ ସୁଖ ଲାଗୁଥାଏ । ଦିନିକ ଅନୁଭବରେ ସ୍ଵେ ମଝିରେ ମଝିରେ ଆମ ଘରକୁ ଆସନ୍ତି । ସେ ଘରେ ପାଦ ଦେଲେ ଆମ ଘର ପରିସର ହୋଇଗଲ ପରି ମୋତେ ଲାଗେ । ଆମ ଧର୍ମ ବିଷୟରେ ସେତେବେଳେ ସେ କିଛି କହି ବସନ୍ତି, ତାଙ୍କ ମୁହଁରୁ କମିତ ଗୋଟାଏ

ତେଜ ଫୁଟି ଉଠେ । କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କ ଧୋଷାକ ଦେଖି କେହି କହିବ ନାହିଁ ଯେ, ସେ ସାଧୁ ସନ୍ନ୍ୟାସୀ — ପିଲା — ଆଶୁ ଭଲକୁ ପଢ଼ାଏବା ଖଣ୍ଡେ ଲୁଗା, ଦେହରେ ହାତକଟା କାମିଜ ଖଣ୍ଡେ, ତା' ଉପରେ ଗୋଟିଆ ଗ୍ଲୋଟିଆ ଚାଦର — ସବୁ ଧୋବ । ପ୍ରତିଦିନ ଗଙ୍ଗାରେ ଗାଧୋଇବା ଦେଲେ ଲୁଗା ସଫା କରନ୍ତି ।

ଥରେ ଦିଦି ତାଙ୍କୁ କହିଲେ, “ବର୍ତ୍ତମାନ ଆମ ଦେଶରୁ ଧର୍ମ ଧାରଣା ଉଠି ଯାଉଛି; ଆପଣଙ୍କ ଭଲ ଲୋକ ଯଦି ଲୋକଙ୍କ ଭିତରେ ବୁଲି ଧର୍ମ ପ୍ରସାର କରନ୍ତେ, ତେବେ ଲୋକେ ପୁଣି ଧର୍ମ ମାର୍ଗକୁ ଫେରନ୍ତେ ।” ସେ କହିଲେ, “ମୁଁ ଧର୍ମ ପ୍ରସାର କଲେ କିଛି ହେବ ନାହିଁ ଏକଥା ମୁଁ ଭଲ କରି ଜାଣେ । କିନ୍ତୁ ମୋର ମନେ ହୋଇଥିଲା, ଆତ୍ମମାନଙ୍କ ଗୁରୁଦେବ ଧର୍ମ ପ୍ରସାର କଲେ ଲୋକେ ପ୍ରଭାବିତ ହୁଅନ୍ତେ । ଆମେରିକାର ଜଣେ ପର୍ଯ୍ୟଟକ ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଦୁଇ ଦିନ ଆଲୋଚନା କରି, ତାଙ୍କୁ ଜାଣିଥିଲେ, ଆମେରିକା ବୁଲି ଯିବାକୁ । ଆନ୍ତର୍ଜାତିକ ଧର୍ମ ସମିତି ତାଙ୍କର ସବୁ ଖର୍ଚ୍ଚ ଦେଇଥାନ୍ତା ଓ ଆମେରିକାରେ ଠାଠା କରି ତାଙ୍କ ପାଇଁ ସଭା ଆୟୋଜନ କରାନ୍ତା । କିନ୍ତୁ ଗୁରୁଦେବ କ'ଣ ଉତ୍ତର ଦେଲେ ଜାଣନ୍ତି ? ସେ କହିଲେ, ଧର୍ମ, ପ୍ରସାରର ସାମଗ୍ରୀ ନୁହେଁ । ଏହା ଆଚରଣରେ ଆରମ୍ଭ ଓ ଶେଷ । ଯଦି ମୁଁ ଧର୍ମରେ ଅଛି ଘୋଳି ଆପଣଙ୍କ ମନେ ହେଉଥାଏ, ତେବେ ଆପଣ ମୋତେ ଦେଖି ଆପଣଙ୍କ ନିଜ ଧର୍ମରେ ନିଷ୍ଠା ରଖିଲେ ଯଥେଷ୍ଟ । ମୁଁ ମୋ ଧର୍ମକୁ ସଚେତ କର ବୁଲିଲେ ମୁଁ ଧର୍ମଭିକ୍ଷୁ ହେବି ଓ ମୋ' ଧର୍ମର ମଧ୍ୟ ମର୍ଯ୍ୟାଦା ଶୁଣୁ ହେବ ।”

ଗୁରୁଦେବଙ୍କ କଥା ଆମକୁ ଭଲ କରି ବୁଝାଇ ସେ କହିଲେ, “ମୁଁ ଯେତେ ବିଗୁରୁଛି ଗୁରୁଦେବଙ୍କ କଥା ମୋତେ ସେତିକି ସୁଛୁସୁକୁ ମନେ ହେଉଛି । ତାଙ୍କର ସେବା କରି ଜୀବନ କଟାଇଦେବାକୁ ମୋର ମନ । କିନ୍ତୁ ସେ ମୋତେ ଦି'ଥର କହିଲେଣି, ତୋ'ର ଯାହା ଜାଣିବାର କଥା ତୁ ଜାଣିଗଲୁଣି ; ଏଥର ଯା, ତୋ କର୍ମକ୍ଷେତ୍ରରେ ତୁ ରହ । ମୋର ସେବା କରିବା ଆଉ ଦରକାର ନାହିଁ । ମୁଁ ତାଙ୍କର ଏ କଥା ଅମାନ୍ୟ ହୋଇ ରହିଛି । କିନ୍ତୁ କେତେ ଦିନ ? ଯେଉଁ ଦିନ ଟାଣ କରି ଯା ବୋଲି କହିବେ, ସେଦିନ ନିଶ୍ଚୟ ଯିବାକୁ ହେବ ।”

ମହାତ୍ମାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ସେ ଆମର ଯୋଗସୂତ୍ର ହୋଇଥାନ୍ତି । ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ଯିବା କଥା ଶୁଣି ଦିଦି ଓ ଗୁଣ ନିରାଶ ହେଲେ ; ତୁଣ୍ଡରେ ତାହା ପ୍ରକାଶ କଲେ । ମୁଁ ବି ଦୁଃଖିତ ହୋଇଥିଲି, କିନ୍ତୁ କିଛି କହିଲି ନାହିଁ ।

ସ୍ତ୍ରୀର କେତେଦିନ ପରେ । ଆମେ ନିୟମିତ ମହାତ୍ମାଙ୍କ ପାଖକୁ ଯାଉଥାଉ ଓ ତାଙ୍କ ପାଖରେ ବସି ତାଙ୍କ ମୁହଁରୁ ପଦେ କଥା ଶୁଣିବାକୁ ଚାହୁଁଥାଉ । ଥରେ ସେ ଦିଦିଙ୍କୁ ଆଡ଼କୁ ଚାହିଁ ପଚାରିଲେ, “ଯାହା ପଚାରିବାକୁ ଚାହୁଁଛ, ଆଗାମୀ କାଳୁମେଳା ପରେ ଅସିଲେ ପଚାରିବ ଯେ, କହିବି ।” ପରେ ଜାଣିଲି, ଜୀବନର ଅବଶିଷ୍ଟ ସମସ୍ତତକ କ'ଣ କରି କଟାଇବେ ସେ ବିଷୟରେ ପରାମର୍ଶ ମାଗିବେ ବୋଲି ଦିଦି ବିଚାରୁଥିଲେ । ମହାତ୍ମା ପୁଣି କହିଲେ, “ଆଜି

ଦିନକ କମିତି କଟିବ ମଣିଷ ଯେତକ ମାତ୍ର ବିଚାରକୁ ହକ୍ଦାର । କାଲି କଥା କାଲି
ଚୁସିବ । ମଣିଷ ସ୍ତ୍ରୀ କରିବ, ତା' କରିବ ବୋଲି ଯେଉଁ ଯୋଜନା କରି ବସେ ତାହା
ନିରର୍ଥକ । ଭଗବାନଙ୍କ କାମରେ ସେ ମିଛରେ ହାତ ପୁରୁଏ ।”

ଆମର ପରଚିତ, ତାଙ୍କ ଶିଷ୍ୟଙ୍କୁ ଡାକ କହିଲେ, “ବାବୁଜୀ ! କ’ଣ କରିବ ବୋଲି
ପରା ଖୋଜି ହେଉଛି ? ଏ ସ୍ତ୍ରୀଲୋକଗୁଡ଼ିକଙ୍କର ଗୋଟିଏ ଅଭିଭାବକ ଦରକାର, ତୁମେ ସେ
କାମ ଉଲ୍ଲେଖଲେ କପରି ହୁଅନ୍ତା ?” ବାବୁଜୀ ଆତ୍ମମାନଙ୍କର ଅଭିଭାବକପରି ହୋଇ-
ଯାଇଥିଲେ । ମହାତ୍ମାଙ୍କ ନିର୍ଦ୍ଦେଶରେ ତାଙ୍କର ନିୟୁକ୍ତି ପକ୍ତା ହେଲା ।

(୧୭)

ମହାତ୍ମାଙ୍କର ଯେଉଁ ଶିଷ୍ୟ ଆମର ଅଭିଭାବକ ନିୟୁକ୍ତ ହେଲେ ତାଙ୍କୁ ମହାତ୍ମା
‘ବାବୁଜୀ’ ବୋଲି ଡାକନ୍ତି । ଆମେ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କୁ ସେଇ ‘ବାବୁଜୀ’ ବୋଲି ଡାକିଲୁ ଓ
ଚିହ୍ନିଲୁ । ଆଜିଯାଏଁ ତାଙ୍କର ମୁଁ ଆଉ କୌଣସି ପରିଚୟ ଜାଣିନାହିଁ । ମୋର ସମଗ୍ର
ଇତିହାସ ତାଙ୍କୁ କେତେଥର କହିଛି, କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କର ନାମ ଧାମ କେବେ ପରୁରାଦା ଦରକାର
ମନେ କରି ନାହିଁ । ଆଜି ମୋତେ ତାଙ୍କ ବିଷୟ ପରୁରାଲେ ସେଇ ‘ବାବୁଜୀ’ ପଦକ ବ୍ୟତୀତ
ଆଉ କହିବାକୁ କିଛି ନାହିଁ । ଅଧିକ ଏତକ ମାତ୍ର ଶୁଣିଛି ଯେ, ସେ ଏଇ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ
ଦେଶର ଲୋକ । ଶେଷ ଦିନ ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ମୋର ଦେଖା ହୋଇଥିଲା ଖଡ଼ଗପୁରରେ ।
ସେଠାରେ କୋଉ ଗୋଟାଏ ଅଫିସ୍‌ରେ ସେ ଚାକିରି କରୁଥିଲେ । କେଉଁ ଅଫିସ୍, କେତେ
ଦରମା ପାଉଥିଲେ, ତା’ ମଧ୍ୟ କେବେ ପରୁରା ନାହିଁ । ପ୍ରତି ମାସର ଧହଲ ଦୁଇ ଭାଗରେ
ସେ ମୋ ହାତକୁ ବିଡ଼ାଏ ନୋଟ୍ ବଢ଼ାଇଦିଅନ୍ତି, ମୁଁ ତାକୁ ଆମର ଏକମାତ୍ର ଟ୍ରଙ୍କ୍‌ରେ
ଘୋଡ଼ାଇଦେବ । ସେଇଥିରୁ ଖର୍ଚ୍ଚ ଚାଲିଥାଏ । ସବୁ ସରିଲା ବେଳକୁ ମାସ ସରିବାକୁ ଥାଏ ଆଉ
ଦୁଇ ଚାକିରି ଦିନ । ପଇସା ରହୁଥିବା ଜାଗାରେ ହାତ ମାରି ସବୁ ସରିଲାଣି ବୋଲି ସେ ଟିକିଏ
ହସିଦିଅନ୍ତି । ବାକୀ ଦିନଟକ କମିତି ଚଳିବ ବୋଲି ମୁଁ ଚିନ୍ତିତ ହୋଇଗଲେ ସେ କହନ୍ତି,
“ତାରା ! ମଣିଷ ଆଶାରେ ବଞ୍ଚେ । ଆଉ ମାତ୍ର ୪୫ ଦିନ ଆମେ କ’ଣ ଆଶାରେ ବଞ୍ଚି
ପାରୁବା ନାହିଁ ? ‘ଦେଶରେ ଦିନଭାଗରୁ ଭାଗେ ଲୋକଙ୍କର ଆଶା କରିବାକୁ ବି କିଛି ନାହିଁ’
ମନେ ପକାଇଲେ ଅଭାବ ବାଧୁବ ନାହିଁ ।” ମୁଁ ହସିଦିଏ, ଆଶାକୁ କମିତି ରହିବ ବୋଲି
ବିଚାର । ନିଜେ ସେ ନ ଖାଇ ହସ୍ତେ କାଳ ରହିଯାଇଥିଲେ, କ’ଣ ଗୋଟାଏ ସାଧନା
କରିବାକୁ । କିନ୍ତୁ ମୋତେ ଓଲଟିଏ ବି ଓପାସ ରଖନ୍ତି ନାହିଁ । ଘରୁ ପଇସା ସଂଗ୍ରହଲେ,
ପଞ୍ଚାଶତର ଦୋକାନରୁ ଚାଉଳ ଆଉ କାଠ ଆଣି ଯାଇଦିଅନ୍ତି ; କହନ୍ତି, “ଦରମା

ମିଳିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଖାଲି ଭାତ ଓ ଲୁଣ ଖାଇବା । ଦେଶରେ ବହୁ ଲୋକ ଏତକ ବି ଧା'ନ୍ତୁ ନାହିଁ ।” ସେ ସବୁ ବହୁ ଧରଣ କଥା, ଯେଉଁଠି ଗୁଡ଼ିଏ ସେଠାରୁ କହେଁ ।

ମହାତ୍ମା ବାବୁଜୀଙ୍କୁ ଆମର ଅଭିଭାବକ ନିୟୁତ କଲ ପରେ ସେ ନିୟୁମିତ ସକାଳ ଓଲ ଆମ ଘରକୁ ଆସନ୍ତି, ଓ ଆମର ସୁବିଧା ଅସୁବିଧା କଥା ପଚାରି ଚାଲନ୍ତି । ଆମର ଅସୁବିଧା ବୋଲି କିଛି ନ ଥାଏ । ପାଖରେ ଯଥେଷ୍ଟ ପଇସା ଥାଏ । ଦିନ ଯେମିତି ଖର୍ଚ୍ଚ କରୁଥାନ୍ତି ସେଥିରେ, ଏ ଟଙ୍କା ସବୁଦିନକୁ ରହିବ ନାହିଁ ବୋଲି ସେ ଜାଣି ମଧ୍ୟ ଖର୍ଚ୍ଚରେ ସଂଯମ କରୁ ନ ଥାନ୍ତି । ଥରେ ଭାଷା ଏ ବିଷୟରେ ତାଙ୍କୁ ସତର୍କ କରିନ୍ତେ ସେ ହସି ହସି କହିଲେ, “ଭାଷା ! ତୁମେ ଗୁଡ଼ୁଙ୍କୁ ଅମାନ୍ୟ କରୁଛ । ସେ ପଇ କହୁଥିଲେ, ଆଜି ଦିନକ କମିତ କଟିବ ମଣିଷ ସେତିକି ମାତ୍ର ବିଚାରକୁ ହଜଦାର ।” ବାବୁଜୀ ଏ ବଚନକାବେଳେ ଉପସ୍ଥିତ ଥିଲେ । ସେ ମଧ୍ୟ ହସି ହସି ଦିହକୁ ସମର୍ଥନ କରି କହିଲେ, “କାଲି କଥା କାଲି ଚାଲିବ ।”

ଆମ ଦୁଆରକୁ ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ଭକାଣ ଆସୁଥାନ୍ତି । କାହାକୁ ବାହୁଡ଼ାଉନଥାଉଁ, କିନ୍ତୁ ଦରୁଆନ, ଭାଷାଙ୍କ କଥାରେ, ଦିନକୁ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ପରିମାଣ ଚାଲି ଓ ପଇସା ନେଇ ସମସ୍ତଙ୍କୁ କୌଣସିମତେ ବୋଧ ସୋଧ କରୁଥାଏ । ଦାଣ୍ଡ ଦୁଆରେ ପାଟିଚୁଣ୍ଡ ହେଲେ ଦିନ ନିଜେ ଆଉ କିଛି ଚାଲି ଓ ପଇସା ଦେଇ ଆସନ୍ତି । ସ୍ଵାମୀଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁ ପରେ, ବଡ଼ ଦିନ ଆସି ଆମ ସଙ୍ଗେ ରହୁଥାନ୍ତି । ପ୍ରଥମେ ପ୍ରଥମେ ସେ ବଡ଼ ଉଦାସୀନ ହୋଇ ରହୁଥିଲେ । ନିଜ ପିଲାଙ୍କ ଆଡ଼କୁ ବି ଦଣ୍ଡେ ଚାଲୁନଥାନ୍ତି । ମୁଁ ସେମାନଙ୍କ ହେପାଜତ କରୁଥାଏ । ଛମେ ଛମେ ସେ ନିଜ ପିଲାଙ୍କ ହେପାଜତ ବ୍ୟତୀତ ଘରର ସବୁ ଭାଗକୁ ନେଇଗଲେ ଓ ଦିହକୁ ଆକଟ କରି ଖର୍ଚ୍ଚ ପ୍ରାୟ ଶାମା ଭିତରେ ରଖିବାକୁ ବସିଲେ । ଦିନ ତାଙ୍କ କଥାରେ ପ୍ରତିବାଦ ନ କରି ଛମେ ଅଧିକ ଉଦାସୀନ ହେଲେ । ବାବୁଜୀଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଧର୍ମକର୍ମର ଆଲୋଚନାରେ ତାଙ୍କର ଅଧିକ ସମୟ କଟିଲା ।

ଓପରଓଲ ନିୟୁମିତ ମହାତ୍ମାଙ୍କ ପାଖକୁ ଯାଉଥାଉ । ତାଙ୍କ ଅଗରେ ଯାଇ ମୁଣ୍ଡିଆ ମାରି ବସିଲେ ସେ ଆମ ଆଡ଼କୁ ଟିକିଏ ପ୍ରସନ୍ନ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଚାହିଁ ‘ବେଗ୍, ବେଗ୍’ ବୋଲି କହନ୍ତି । ତା’ପରେ ସତେ ଅବା ଆମକୁ ଧାସୋରି ଦିଅନ୍ତି ; କିଛିତ ଓପରମୁହାଁ ହୋଇ ସେ ଏକାଥରକେ ଘଣ୍ଟେ ଦେହ ଘଣ୍ଟା ତୁମ୍ଭା ହୋଇ ବସିରହନ୍ତି । ଅନ୍ୟ କେହି ଆସି ମୁଣ୍ଡିଆ ମାକଲେ କେତେବେଳେ ଟିକିଏ ଚାଲନ୍ତି, ନଇଲେ ନାହିଁ । ଦିନ ଚାଲି ଦିନରେ ଥରେ ଅବା ଆମକୁ, ବା ଆଉ କାହାକୁ ହ’ପଦ କ’ଣ କହୁଥିବେ । ବେଳେ ବେଳେ ମୁଁ ମନରେ ଭାବେ, ସେ ଏମିତି ବସି କ’ଣ ଭାବୁଛନ୍ତି, ନା ଖାଲି ମନରେ ବସୁଛନ୍ତି । ଏମିତି ବସି ରହୁବାଦ୍ଵାରା ଲଭ କ’ଣ ହେଉଛି ବୋଲି ଦିନେ ମୋ ମନରେ ସଂଗଢ଼ ହେବା ମାତ୍ରେ ସେ ହୋଇ ମୋର ଆଡ଼କୁ ଚାଲିଲେ ଓ କହିଲେ, “କିଛି ନ ଭାବି ବସିପାରିଲେ ତ ଖୁବ୍ ଭଲ ; ନ ପାରିଲେ ଭଗବାନଙ୍କ ବିଷୟରେ ଚିନ୍ତା କରାଯାଇପାରେ ।” ମୋ ମନର କଥା ସେ ଜାଣିପାରିଲେ ବୋଲି ମୋତେ ଭାରି ଡର ମାଡ଼ିଲା । ମୁଁ ତଳକୁ ମୁହଁ ଯୋଡ଼ି ବସିଲି ।

ଆଉ ଦିନେ ବଡ଼ ଦିବ୍ୟକୁ ଚାହିଁ କହିଲେ, “ଗୁଡ଼ାଏ ଭାବ ହୋଇ ଯାଉଁ ଦେବା ନିଷ୍ଠାଳ । ଯାହାଙ୍କ ପାଇଁ ଚିନ୍ତା କରୁଛୁ, ତାଙ୍କ ବ୍ୟବସ୍ଥା ତ ଭଗବାନ କରି ସାରିଛନ୍ତି । ଏଥର ନିଜ କଥା ଚିନ୍ତା କର । ନିଜ କଥା ଚିନ୍ତା କରିବାର ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ଉପାୟ ନିଶ୍ଚିନ୍ତ ହୋଇ ରହିବା ।” ଦିବ୍ୟ ବଡ଼ ଦିବ୍ୟଙ୍କ ସିଲଙ୍କ ପାଇଁ ଶେଠାଙ୍କ ପାଖରେ ଟଙ୍କା ରଖିଥିବା କଥା ବୋଧହୁଏ ତାଙ୍କୁ ଜଣା ଥିଲା । ଦିବ୍ୟ କେବେ କହିବାର ତ ଶୁଣି ନାହିଁ ; ବାବୁଜୀ ଜାଣିଥିଲେ, ଅବା କହିଥିବେ ।

ପ୍ରାୟ ଦୁଇମାସ ପରେ ଦିନେ ଓପରଓଲି ଆମେ ଯାଇ ପହଞ୍ଚିଲ ବେଳକୁ ଆଶ୍ରମରେ ସମସ୍ତେ ଚଷମ ଥିଲ ପରି ଲକ୍ଷ୍ୟ କଲୁଁ । ବାବୁଜୀ ଦିବ୍ୟକୁ ତୁମ୍ଭା ତୁମ୍ଭା କହିଲେ, “ଆଜି ନାବା ଫାର୍ଥାଟନରେ ବାହାରିଛନ୍ତି ।” ଦିବ୍ୟ ଚିନ୍ତା ହୋଇଗଲେ । ବାବା ତାଙ୍କ ଆଡ଼କୁ ଚାହିଁ କହିଲେ, “ହଁ, ବାବୁଜୀ ଯାହା କହୁଛନ୍ତି, ଠିକ୍ । କିଛି ଦିନ ଏ ସ୍ଥାନ ଛାଡ଼ି ଯାଉଛି ।” କେତେଦିନ ବୋଲି ବୋଧହୁଏ ଦିବ୍ୟଙ୍କ ମନରେ ପ୍ରଶ୍ନ ହେଲା । ବାବା କହିଲେ, “କେତେ ଦିନ କମିତ କହିବା ? ଏଠାରେ ଭୂମିମାନଙ୍କଠାରେ ମାୟା ଲାଗିଗଲାଣି । ଭୂମିମାନେ ଆସିବାରେ ଟିକିଏ ଡେଇଁ ହୋଇଗଲେ କାହିଁକି ଡେଇଁ କରୁଛୁ ବୋଲି ମନରେ ଚିନ୍ତା ଆସୁଛି । ଏ ସ୍ଥାନ ଛାଡ଼ିବାର ପ୍ରଧାନ କାରଣ ସେଇ । ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ପକ୍ଷରେ ଗୋଟାଏ ସ୍ଥାନରେ ରହି ଘର ସଂସାର ପାତ ବସିବା ଅନୁଚିତ । ବିଚାରୁଛି, ଚାରି ଧାମ କରି ସାର ମନ ହେଲେ ଏଠାକୁ ଆସିବ । ଭଗବାନଙ୍କର ସଦ ଏଠାକୁ ଫେରାଇବାର ଇଚ୍ଛା ନ ଥାଏ ତେବେ ନ ଆସି ବି ପାରେ । କାଲି ରାତିରେ ଓ ଆଜି ସକାଳେ ବାବୁଜୀଙ୍କ ସମେତ ସବୁ ଆଶ୍ରମବାସୀଙ୍କୁ ଏକଥା କହିଦେଇଛୁ ଓ ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ପ୍ରତ୍ୟେକଙ୍କୁ ନିଜ ନିଜର କର୍ତ୍ତବ୍ୟର ସୂଚନା ଦେଇ ଦେଇଛୁ ।

ଟିକିଏ ସମୟ ଯିବା ପରେ ସେ ପୁଣି କହିଲେ, “ସ୍ତ୍ରୀ କର, ତା’କର ବୋଲି କହିବାର ଅଧିକାର ମୋର ନାହିଁ । କ’ଣ କଲେ ଭଲ ହେବ ସେତିକି ମାତ୍ର ସୂଚନା ଦେଇଛୁ । ବାବୁଜୀଙ୍କୁ କହିଛୁ, ସେ ଭୂମିମାନଙ୍କର ହେପାଜତ ନେବେ, ଏବଂ ଏଠାରେ ରହିବା ପ୍ରୟୋଜନ ନ ହେଲେ, ଏଠାରେ ନ ରହି ଅନ୍ୟସ୍ଥ ରହିବେ । ତାଙ୍କର କିଛିଦିନ ସଂସାର କରିବା ଉଚିତ ହେବ ବୋଲି ମୁଁ କହିଛୁ । ଏ ଆଶ୍ରମ ତାଙ୍କର ସ୍ଥାନ ନୁହେଁ ।”

ଆମ ଘରର ସମସ୍ତେ ବିଚଳିତ ହୋଇଗଲୁ । ବାବୁଜୀ ପାଖରେ ଥିଲେ ଆମର କିଛି ଅସୁବିଧା ହେବ ନାହିଁ ବୋଲି ଆମ ସମସ୍ତଙ୍କର ପୂର୍ବ ବିଶ୍ୱାସ ଥିଲା । କିନ୍ତୁ ବାବା ନ ଥିଲେ ଦେହ ଭିତରେ ପ୍ରାଣ ନ ଥିଲା ପରି ଲାଗିବ । ଦିବ୍ୟଙ୍କ ଆଖିରୁ ଲୁହ ଗଡ଼ିଲା । ବାବା ବାସ୍ତବରେ ତାଙ୍କ ଅଡ଼କୁ ଚାହିଁ କହିଲେ, “ଛୁମ୍ପା ! ବହୁତ ଭେଗ କରିଛୁ, ବହୁତ ସହଜ, ଏଥର ଏଣିକି ନିଜର ସୁଖ ଦୁଃଖ ପାଇଁ କୌଣସି ଲୋକକୁ ଦାୟୀ ନ କରି ଭଗବାନଙ୍କଠାରେ ନିଂଦା ରଖ । ତୋ ଭାବର ସେ ନିଂଦା ହୋଇଗଲାଣି, ଚୁଡ଼ାମା’ଙ୍କର ହୋଇଗଲାଣି । ଆଉ ତମେ ତ ନିଜ ଜଣ—ତୁ, ତୋ ବଡ଼ ଦିବ୍ୟ, ଆଉ ଏ ଶୋକା; ଭୂମି ଭିତରୁ ମନ ସ୍ଥର ହୋଇ ନାହିଁ । (ମୋତେ ଦେଖାଇ) ସ୍ୱାର ତ ସାଧନା ପୁଣି

ହେବାକୁ ବହୁତ ଦିନ ବାଜା ଅଛି । ସେ ମରି ଦରିଆରେ ଆଉଟ୍ ପାଉଟ୍ ହୋଇ ଶେଷରେ କନାରା ଧାଇବ । ତୁମ ଦିନଙ୍କର ମୁକ୍ତି ପାଇବାରେ ବେଶି ବିଳମ୍ବ ନାହିଁ । ସବୁ ଠିକ୍ ହୋଇଯିବ । ଚିନ୍ତା କରନାହିଁ ।”

ଦିନ ଆଖିରୁ ଲୁହ ପୋଛୁ ବାବାକୁ ମୁଣ୍ଡିଆଟିଏ ମାଜଲେ; କହଲେ, “ବାବା, ମୁଁ ଗର୍ଥ କରି ଯିବାକୁ କ’ଣ ଅଧିକାଂଶ ନୁହେଁ ?” ବାବା କହଲେ, “ମୋ ସଙ୍ଗେ ବର୍ତ୍ତମାନ ଯିବାକୁ ଯଦି ବିଚାରୁଛୁ, ତେବେ ନୁହେଁ । ବେଳ ଆସିଲେ, ଯିବୁ । ସେ ବେଳ ଆସିପାରେ, ନ ଆସି ବି ପାରେ । ଯେତେବେଳେ ଆଉ କାହାରିକୁ ସାଙ୍ଗ କରିବାର ପ୍ରବୃତ୍ତି ନ ରହିବ, ଗର୍ଥାଟନ କରିବାର ବେଳ ସେତକବେଳେ ଆସିବ ବୋଲି ଜାଣିବୁ ।”

ପ୍ରତାପବାରୁଙ୍କ ବୋଉଙ୍କୁ ବାବା ‘ରୁଢ଼ୀ ମା’ ବୋଲି ଡାକନ୍ତି, ଏବଂ ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ରହୁଥିବା ବେଳେ ବେଳେ କରନ୍ତି । ରୁଢ଼ୀମା ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ନିଃସଂକୋଚରେ କଥାବାର୍ତ୍ତା ହୁଅନ୍ତି । ଏକଠାରେ ସେ ପଚାରିଦେଲେ, “ବାବା ସେଦିନ ପରା କହୁଥିଲେ ସମସ୍ତେ ମିଶି କୁମ୍ଭମେଳାକୁ ଯିବାକୁ ! ଆଜି ତ କହୁଲେଣି ଏକୃଷ୍ଟିଆ ଗର୍ଥ କରି ଯିବେ ବୋଲି !” ବାବା ହସି ଉଠିବାର ଦେଲେ, “ଓଃ, ପିଲାଙ୍କୁ ସବୁ ନେଇ ନିଜ ଘରେ ରଜା କରିବାକୁ ରୁଢ଼ୀମା’ଙ୍କର ଇଚ୍ଛାରେ ବାଧା ହେଉଛି ଧର ? ପ୍ରସ୍ତାବରେ କୁମ୍ଭମେଳା ହେବା ବେଳେ ତାକୁ ଗର୍ଥ ନ କହି ମେଳାର ଆଧ୍ୟାନ କହୁଲେ ଚଳେ । ମେଳାକୁ ସମସ୍ତେ ମେଣ୍ଟ ହୋଇ ଯା’ନ୍ତି ; ତୁମେ ଯିବ । କିନ୍ତୁ ମେଳାରେ ମଉଜ କରିବାକୁ ବିଚାରୁଲେ ନ ହୋଇ ବି ପାରେ । ମେଳା ତ ଆଉ ଦୁଇ ମାସ ଅଛି । ସେତେବେଳେ ମନ ହେଲେ ବାବୁଙ୍କୁ ସାଙ୍ଗରେ ନେଇ ଯାଇପାରି । ଆଜିଠାରୁ ସେ ଚିନ୍ତା କାହିଁକି ?”

ଅଉଟିକକ ପରେ ମହାତ୍ମାଙ୍କ ପ୍ରଧାନ ଶିଷ୍ୟ ‘ବଡ଼େ ମହାତ୍ମା’ ଆସି ପହଞ୍ଚିଲେ । ମହାତ୍ମା ତାଙ୍କୁ ପାଖକୁ ଲାଗି ବସିବାକୁ କହନ୍ତେ ସେ ମହାତ୍ମାଙ୍କ ବାଉଁଶଲ କଢ଼ରେ ବସିଲେ । ସେ ବି ଚିନ୍ତାର୍ଥୀ ଜଣା ଯାଉଥାନ୍ତି । ମହାତ୍ମା କହଲେ, “ତୁମେ ତ ଏମିତି ମୁହଁ କରୁଛ, ଅନ୍ୟମାନଙ୍କୁ କ’ଣ କହୁବ ?” ତା’ ପରେ କହଲେ, “ମୋ ସଙ୍ଗେ ଚାଲିଯିବାକୁ ତମର ମନ ମୁଁ ଜାଣୁଛି; କିନ୍ତୁ କିଛି ଦିନ ଏ ଦାୟିତ୍ଵ ଚାଲିଯିବାକୁ ପଡ଼ିବ ।” ଆଉଟିକକ ପରେ ପୁଣି କହଲେ, “କେତେ ଦିନ ବୋଲି ପଚାରୁଛ ? ତା’ ଉତ୍ତର ତୁମ ନିଜଠାରୁ ମିଳିବ । ଗାଞ୍ଜି ଗୁଡ଼ିକାକୁ ଆଉ ଘଣ୍ଟେ ଗଣ୍ଠେ ବାଜା ଅଛି । ମୁଁ ଅଧଘଣ୍ଟା ଭିତରେ ଏ ସ୍ଥାନ ଗୁଡ଼ିବ । ତା’ ପରେ ସବୁ ଦାୟିତ୍ଵ ତୁମର । ଆଉ ଗାଞ୍ଜିକୁ ତୁମେ ବାହାରିଲେ ବି ମନା କରିବାକୁ କେହି ନ ଥାବେ ।” ବଡ଼େ ମହାତ୍ମାଙ୍କ ଅଭିମାନ କଲପର କହଲେ, “ସ୍ଵାମୀ ଅର୍ଥ ମନା କରିବାକୁ ମୁଁ ନିଜେ ଥାବ ।” ବାବା ପିଲାଙ୍କ ପରି ହସି ଉଠିବାର ଦେଲେ, “ଭଗବାନଙ୍କ ଇଚ୍ଛାରେ ଏ ଭଳି ଜଣେ କିଏ ଆଖିରେ ପଡ଼ିପାରେ ଯାହା ମୁଣ୍ଡରେ ନିଜ ମୁଣ୍ଡର ବୋର୍ଡ଼ ଥୋଇ ଦେଇ ଯାଇପାରିବ ।”

ଗୁହଁ ଗୁହଁ ଅଧଘଣ୍ଟାକ ଚାଲିଗଲା । ବାବା ଆସନରୁ ଉଠି ଆଶ୍ରମ ଭିତରକୁ ଗଲେ ଓ ଦୁଇ ମିନିଟ ଭିତରେ ନିଜର ଗଣ୍ଠିଲିଟି କାନ୍ଧରେ ଓହ୍ଲାଇ ବାହାରିପଡ଼ିଲେ । ବଡ଼େ

ମହାରାଜ ଗୋଟିଏ ଗ୍ରେଟ ଥଲି ତାଙ୍କ ହାତକୁ ବଢାଇ ଦେଇ କହିଲେ, “ଏକାଥରକେ ରାମେଶ୍ୱର ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଟିକଟ ଖଣ୍ଡେ କରିଦେବେ ବୋଲି ପଇସା ଦେଇଛି ।” ବାବା କହିଲେ, “କାଣୀ ଯାଏଁ ଟିକଟ ହେବ । ଅଧିକା ପଇସା କାଢିନିଅ । ଅଲିଆଟିକି ବି ରଖ । ବାଟରେ ହଜିନା ଅପେକ୍ଷା ଏଇଠାରେ ଥାଉ, ଦାତାର ଦାନ ସାର୍ଥକ ହେବ ।” ଦିହଙ୍କ ଆଡ଼କୁ ଚାହିଁ କହିଲେ, “ତୁ ବିଗୁରୁଛୁ, ବାଟ ଖର୍ଚ୍ଚ ପାଇଁ ଗୁଡ଼ାଏ ପଇସା ଦେଇଥାନ୍ତୁ । ଗତ ଶୀତ ଦିନରେ ତୁ ଦେଇଥିବା କମ୍ପଲଟା ନେଉଛୁ । ଏ ପଇସାକୁ ବି ଚ’ହୁଁ, ତୋ’ର । କାଣୀରେ ଓହ୍ଲାଇଲ ବେଳକୁ ଏଠାର ପଇସା ମୋ ପାଖରେ ନ ଥିବା ଉଚିତ ।”

ଆଶ୍ରମର ଦୁଆର ମୁହଁ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସମସ୍ତେ ପଛେ ପଛେ ଗଲୁ । ବାବୁଜୀ ବାହାରେଲେ ଷ୍ଟେସନରେ ଗାଡ଼ରେ ବସାଇ ଦେଇ ଆସିବାକୁ । ବାବା ମନା କଲେ; କହିଲେ, “ଗାଡ଼ରେ ଯାଇ ବସାଇ ଦେବାକୁ ଯଦି ମଣିଷ ଦରକାର, ତେବେ ଓହ୍ଲାଇ ଦେବାକୁ କାଣୀରେ ମଣିଷ ପାଇବି କୁଆଡ଼ୁ ?” ବଡ଼େ ମହାରାଜ କହିଲେ, “କାଣୀ ବିନ୍ଦନାଅଙ୍କ ପୂଜାସ୍ତ୍ର ପାଖକୁ ଟେଲି-ଗ୍ରାମ ଖଣ୍ଡେ କରିଦେଲେ ହୁଅନ୍ତା ଯେ, ଆପଣ ଅସନ୍ନୁଷ୍ଠ ହେବେ ।” ବାବା କହିଲେ, “ବଡ଼େ ! ଏଥର ତୁମେ ନିରକ୍ଷଣ । ସନ୍ନ୍ୟାସୀକୁ ବିବ୍ରତ କରିବାକୁ ଯଦି ମନ, ତେବେ ଟେଲିଗ୍ରାମ କରିପାର । ମୁଁ ଜାଣୁଛି, ମୁଁ ସେଠାରେ ଷ୍ଟେସନରେ ଓହ୍ଲାଇବାର ଅଳ୍ପ ସମୟ ପରେ ଗହଳି ହୋଇଯିବ । ଅଜ୍ଞାତ ଭାବେ ଗଲେ ସେଇ ଟିକକ ଅବସର ତ ହେଲେ ପାଇଯିବି ।” ସମସ୍ତଙ୍କୁ ପ୍ରସନ୍ନ ମୁହଁ ଓ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ଆଖିରେ ଆଶୀର୍ବାଦ କରି ବାବା ଷ୍ଟେସନ ଆଡ଼େ ମୁହଁ ଫେରାଇଲେ । ବଡ଼େ ମହାରାଜ କହିଲେ, “ବାବା ଆଉ ଫେରିବାର ଆଶା ନାହିଁ । ଆମକୁ ଆମ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ କରିବାକୁ ହେବ ।”

ସେ ଦିନ ରାତିରେ ଆମ ଘରେ କେହି ଖାଇଲେ ନାହିଁ । ପିଲାଗୁଡ଼ାକ ବି ଆମ କଥା ଶୁଣୁ ଶୁଣୁ ଶୋଇପଡ଼ିଲେ । ବଡ଼ ଦିଦି କହିଲେ, “ତାରା ! ସେଗୁଡ଼ାଙ୍କୁ ଶୁଆଇ ଦେ । ଅଜ୍ଞାନରେ ବି ମହାତ୍ମାଙ୍କ ପାଇଁ ଓପାସ ରହିଲେ ପୁଣ୍ୟ ହେବ ।” ଦିଦି କହିଲେ, “ମୁଁ ବିଗୁରୁଛି ମୋ’ର ମନରେ ଶାନ୍ତି ଓ ସନ୍ତୋଷ ଆଣିବା ନିମନ୍ତେ ଇ ମହାତ୍ମା ଏଠି ଆସିବୁଁ ତ ହୋଇ-ଥିଲେ ।” ବଡ଼ ଦିଦି କହିଲେ, “ତାଙ୍କୁ ଯେ ଅରେ ଦେଖିଛି ତାର ପୁଣ୍ୟ ହୋଇଛି । ମୋ ପରି ପାପିନୀ ପ୍ରତି ତାଙ୍କର କେତେ ଅନୁଗ୍ରହ ! ଆହା ! ଆଉ କେତେଟା ଦିନ ତାଙ୍କ ପାଦରେ ମୁଣ୍ଡିଆ ମାରୁଥାନ୍ତୁ କି ?” ବୁଢ଼ୀମା କହିଲେ, “ଆଲୋ, ସେ ସମସ୍ତଙ୍କ ସମ୍ପତ୍ତି । ଯେଉଁଠିକି ଯିବେ ସେଠି ଶାନ୍ତି ଓ ସନ୍ତୋଷ ବିତରଣ କରିବେ । ତୁମର ପାଖେ ସବୁ କାଳେ ରହିଥାନ୍ତେ କିମିତି ? ବିଦେଶରେ ଯେଉଁମାନେ ତାଙ୍କୁ ଦେଖି ପୁଣ୍ୟ ଅର୍ଚ୍ଚନ କରିବେ, ସେଇମାନଙ୍କ ଆନନ୍ଦ ମନେ ପକାଇ ନିଜର ଦୁଃଖ ଦୂର କର ।” ଭାବା କିଛି ନ କହି ବଡ଼ ଦିଦିଙ୍କର ସାନ ପୁଅଟି ପାଇଁ କୁରୁତା ସିଲେଇ କରୁଥାନ୍ତୁ ; ତାଙ୍କ ନିଷେଦ ଭାବରୁ ଜଣାଯାଉଥାଏ ତାଙ୍କ ମନ ମହାତ୍ମାଙ୍କ ରେଳ ପଛରେ ଧାଇଁଛି ।

ପୁଅ ପରି ପ୍ରତି ଓପରଓଲି ଅମର ଆଶ୍ରମକୁ ଯିବା ଚାଲିଲ । ମହାତ୍ମା ଯେଉଁ ଦିନ ଗଲେ ତହିଁ ଆର ଦିନ ଆମେ ଯାଇ ବଡ଼େ ମହାରାଜଙ୍କୁ ମୁଣ୍ଡିଆ ମାରି ତାଙ୍କ ପାଖେ ବସିବା

ମାତ୍ର ଚଳିତ ହୋଇଗଲା । କାଳକୁ ଚାହିଁଲେ ସ୍ଵାକ୍ଷର କି ପରିବର୍ତ୍ତନ ! ଚାଲୁ ଯତେ ଯେମିତି ସବୁତକ ବିଭୁତି ସ୍ଵାକ୍ଷର ଦେଇ ଯାଇଛନ୍ତି । ଆମ ମନର ଭାବନା ସେ ମଧ୍ୟ ଠିକ୍‌ରେଇ ପାରି ମୁଢ଼ିକି ହସିଲେ । କହିଲେ, “ଅରେ, ମୁଁ କ’ଣ ମହାତ୍ମା ହୋଇଗଲି ବୋଲି ବିଚାରୁଛୁ ପରା । ବେକରୁ କୁଆଳି କହା ହୋଇଗଲେ ବଳଦକୁ କେମିତି ଲାଗେ ଜାଣିଛୁ କି ? ସେଇମିତି ଲାଗିବାରୁ ମନ ପ୍ରସନ୍ନ ହୋଇଛି । ପାଖରେ କେତେ ଅଛି, ଆଜି ଅତିଥ ଅଭ୍ୟାଗତ କେତେ ଜଣ ଖାଇବେ, ଦାନ ଖଇରାତ ପାଇଁ ଘଡ଼ାରେ କେତେ ପଇସା ଅଛି ଭାବି ଭାବି ଭଗବାନଙ୍କୁ ପାସୋରି ଦେଇଥିଲି । ମହାରାଜ ମୋତେ ସେ ଜଞ୍ଜାଳରୁ ମୁକ୍ତ କରିଦେଇ ଯାଇଛନ୍ତି ।” ମୁହଁର ପ୍ରସନ୍ନତା ଉପରେ, ମହାରାଜଙ୍କ ନାମ ଉଚ୍ଚାରଣ କରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ କେମିତି ଗୋଟାଏ ଶ୍ରୁତି ଘୋଡ଼ାଇ ହୋଇଗଲା ପରି ସ୍ପଷ୍ଟ ଲକ୍ଷ୍ୟ କଲି । ବଡ଼େ ମହାରାଜ ତୁମ୍ଭ ହୋଇ ଉପରକୁ ଚାହିଁ ରହିଲେ । ଚୁଡ଼ୀମାଙ୍କୁ ଅରେ ମହାତ୍ମା ହସି ହସି କହିଥିଲେ, “ମୁଁ ଓପରକୁ ଚାହିଁ କାହିଁକି ବସେ ବୋଲି ବିଚାରୁଛୁ ପରା ? ଓପରକୁ ଚାହିଁଲେ ଅଖିରୁ ଲୁହ ତଳକୁ ଗଡ଼ି ନ ପାରି, ପୁଣି ଯେଉଁଠି ବାହାରିଥିଲ ସେଇଠିକି ଚାଲିଯାଏ ।” ସେ ଦିନ ସମସ୍ତେ ହସିଥିଲୁ । ଆଜି ବଡ଼େ ମହାରାଜ ଓପରକୁ ଚାହିଁ ବସିବାରେ, ମହାତ୍ମା ସମସ୍ତଙ୍କ ମନରେ ଆସି ପହଞ୍ଚିବାରୁ ସମସ୍ତଙ୍କ ଆଖି ଛଲ ଛଲ ହୋଇଗଲା ।

ସେତକବେଳେ ଆଶ୍ରମର ପରିଚାଳନା ଭାର ନେଇଥିବା ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ଆସି ମହାରାଜଙ୍କ ଆଗରେ ଠିଆ ହେଲେ । ମହାରାଜଙ୍କର ପ୍ରଶ୍ନବାଚୀ ଦୃଷ୍ଟି ପଡ଼ିବାରେ ସେ କହିଲେ, “ମହାରାଜ ! ଅନାଥାଶ୍ରମକୁ ପାଞ୍ଚଶହ ଟଙ୍କା ଆଜି ଦେବେ ବୋଲି କହିଥିଲେ, ମେନେଜର ଆସିଛନ୍ତି । ଆଜି ଟଙ୍କା ନ ପାଇଲେ ଦୋକାନୀ ସଉଦା ଦେବନାହିଁ ।” ମହାରାଜ କହିଲେ, “ସେ ଟଙ୍କା ଦେବ ବୋଲି କହିଥିଲା, ସେ ଆଜି ମୁଁ ନା ତମେ ? ନିଜ କଥା ନିଜେ ଚାହୁଁ । ମୋତେ ତ ସେ ଜଞ୍ଜାଳରୁ ମୁକ୍ତ ମିଳିଛି ।” ପରିଚାଳକ କହିଲେ, “ମହାରାଜଙ୍କ ପରି କଣ ମୁଁ ହୋଇପାରିବି ? ଅପଣ ବିଚାରଦେଲେ ଟଙ୍କା ଆସ୍‌ମାନରୁ ଆସି ପହଞ୍ଚିଯାଉଥିଲା । ମୁଁ ତ ଘଡ଼ା ଦରଖୁଛି ।” ମହାରାଜ କହିଲେ, “ଆଜି ଯାହା ଅଛି ଦେଇଦିଅ ।” ପୁଣି ଟିକକ ପରେ କହିଲେ, “ଆଜ୍ଞା, ସୂର୍ଯ୍ୟାସ୍ତ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ମେନେଜରଙ୍କୁ ରହିବାକୁ କହ । କୁଆଡ଼ୁ କିଛି ଆସିଯାଇପାରେ । ତାଙ୍କୁ ଏଠାକୁ ଡାକ ।”

ଅନାଥାଶ୍ରମର ମେନେଜର ଆସି ପହଞ୍ଚିବାରେ କୃତ୍ରିମ ବିରକ୍ତ ପ୍ରକାଶ କରି ମହାରାଜ କହିଲେ, “କିଓଁ ରାମଜୀ ! ରୂମେ ରୂମର କାମ ସଜା ଭାବେ କରୁନାହିଁ ବୋଧହୁଏ । ସଜା ଭାବେ କରୁଥିଲେ, ଦୋକାନୀ ସଉଦା ଦେବ ନାହିଁ ବୋଲି କହିନା କାହିଁକି ? ଆଜିଠାରୁ ମାତ୍ର ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ତାକୁ ପଇସା ନ ଦେଲେ ସେ ସଉଦା ଦେବ କି ନାହିଁ ?” ରାମଜୀ ଜଡ଼ସଡ଼ ହେଇ କହିଲେ, “ମୁଁ ଆସି ଟଙ୍କା ମାଗୁନାହିଁ ବୋଲି ସନ୍ଦେହ କରି ସେ ଏପରି କହିଛି ।” ମହାରାଜ କହିଲେ, “ସନ୍ଦେହ ଯାହା ଉପରେ ହୁଏ ସେ ଆଉ ସଜା ଲୋକ କ’ଣ ? ଆଜ୍ଞା ବତ ।”

ଏତିକିବେଳେ ଦିବି କଣ କହିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କରିବାରେ ମହାରାଜ କହିଲେ,
 “ତୁ ଯାଇ ପଇସା ଆଣିବୁ ବୋଲି କହୁଛୁ ତ ? ରହ, ସ୍ଵାର ଯଦି ପଇସା ପାଇବାର କଥା,
 ତେବେ ପଇସା ଆପେ ଆସି ପହଞ୍ଚିବ । ମହାରାଜ କହି ଯାଇଛନ୍ତି, ତୁ ଏ ଆଶ୍ରମକୁ ବନ୍ଧୁକ
 ଦେଲୁଣି । ଆଉ ଯାହା ଅଛି, ନିଜ ଧାର୍ମ ରଖ ।”

ଅଳ୍ପ ସମୟ ଯାଇଛି, ଜଣେ ଭଦ୍ରଲୋକ ନୋଟ ବଜ୍ରୀଏ ମହାରାଜଙ୍କ ଆସନ ପାଖେ
 ଥୋଇ ମୁଣ୍ଡିଆ ମାଲିକେ ଓ ବସିବାକୁ ସଂକେତ ନ ପାଇ ସନ୍ତର୍ପଣରେ ପୁଣି ମୁଣ୍ଡିଆ ମାରି
 ବଦାସ୍ ଦେଲେ । ମହାରାଜ ରାମନାଥ କହିଲେ, “ନିଅ ତୁମର ଟଙ୍କା ଗଣିକରି ନିଅ ।”

ରାମନାଥ ଡର ଡର ଟଙ୍କା ଗଣିଲେ—ପାଞ୍ଚଶହ ଏକ ଟଙ୍କା । ଟଙ୍କାଟି ଆଶ୍ରମରେ ଜମା
 ଦେଇ ପାଞ୍ଚଶହ ଟଙ୍କା ନେଇଯିବାକୁ ହୁକୁମ ହେଲା । ଆମେ ସମସ୍ତେ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହୋଇଗଲୁ ।
 ମହାରାଜ କିଛି ନ ଜାଣିଲ ପରି ଓପରକୁ ଚାହିଁ ରହିଲେ । ଘରକୁ ଫେରିଲା ପରେ ଦିବି
 କହିଲେ, “ମହାରାଜ ଏ ସ୍ଥାନଟିକୁ ପବିତ୍ର କରି ଯାଇଛନ୍ତି ।” ରୁଢ଼ୀମା କହିଲେ, “ଯେଉଁ ମହାରାଜ
 ଗଲେ ସେ, ନା ତାଙ୍କ ନୁରୁ କି ତାଙ୍କ ନୁରୁ କିଏ କହିବ ?” ସେ ଯାହା ହେଉ ଏ ଘଟଣା ।
 ପରେ ଆଶ୍ରମ ପ୍ରତି ଆମର ଆକର୍ଷଣ ବଢ଼ିଲା । ବଡ଼େ ମହାରାଜ ଆମ ସଙ୍ଗେ ସାଧୁ ପ୍ରତିଦିନ
 କଥାବାର୍ତ୍ତା କରନ୍ତି । ଦିନେ ଦିବିକୁ କହିଲେ, “ଆଲୋ ମା ! ମଣିଷର ସ୍ଵଭାବ ଜନ୍ମଜନ୍ମର
 ସଂସ୍କାରରେ ଗଢ଼ି ଉଠୁଥାଏ । ସେ ଦିନ ଯେଉଁ ମହାରାଜ ଏଠାରେ ଆମକୁ ଗୁଣ୍ଡିଗଲେ ତାଙ୍କର
 ଜନ୍ମ ସଂସ୍କାର ଆମମାନଙ୍କଠାରୁ ଭେଦ ଭିନ୍ନ ଦରର । ଆର ଜନ୍ମରେ ସେ ଯାହା ଥିଲ ସେଇ
 ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବଞ୍ଚିବାକୁ ଆମର ଆଉ କେତେ ନା କେତେ ଜନ୍ମ ବିଦିପିବ । ତାଙ୍କ ପାଃରେ
 ବସିଲେ ମଣିଷର ସେତେ ଲଭ ହୁଏ, ଆମେ ଦିନରୁ ଗଣିଲେ ବି ସେତେ ଲଭ ହେବ
 ନାହିଁ ।” ଆମର ପରି ଜଣେ ହୋଇ ସେ ଆମ ସଙ୍ଗେ ଚଳିବାକୁ ଯେତେ ଚେଷ୍ଟା କରୁଥାନ୍ତି
 ତାଙ୍କ ପ୍ରତି ଶ୍ରଦ୍ଧା ଓ ସମ୍ମାନ ଆମର ସେତିକି ବଢ଼ୁଥାଏ । ଛମେ ଆଶ୍ରମରେ ଲୋକ ଗହଳି ମଧ୍ୟ
 ବଢ଼ୁଥାଏ । ଆଶ୍ରମ ଭରଫରୁ ଗୋଟିଏ ଅନାଆଶ୍ରମ ଚଳୁଥିଲା । ବଡ଼େ ମହାରାଜ ଆଶ୍ରମର
 ମୁଖ୍ୟ ହେବାର ମାଧ୍ୟେ ଖଣ୍ଡେ ଭିତରେ ଗୋଟିଏ ବେଦ ବିଦ୍ୟାଳୟ ଆରମ୍ଭ ହେଲା । ରୁଷି-
 କେଶକୁ ଡାର୍ଥ କରି ଯାଉଥିବା ସହମାନଙ୍କୁ କମ୍ପୂଳ ପ୍ରଭୃତି ଯୋଗାଇବା ଆରମ୍ଭ ହେଲା, ନିଜେ
 ଆଶ୍ରମରେ ଦାନ ଦରଦ୍ରଙ୍କର ସେବାରେ ମାତ୍ରା ଖୁବ୍ ବଢ଼ିଗଲା । ଏ ଗହଳି ଭିତରେ ବଡ଼େ
 ମହାରାଜ ଟିକିଏ ବି ବିଚଳିତ ହେଉନାଥାନ୍ତି । ସକାଳ ୧ଟା ଠାରୁ ନିତ୍ୟକର୍ମ ସାରି ସେ
 ଆଶ୍ରମର ଆତ୍ମଗଛ ମୂଳରେ ତାଙ୍କ ଧୂଳି ପାଖେ ବସନ୍ତି ସେ ଉଠନ୍ତି ସନ୍ଧ୍ୟା ବେଳକୁ ।
 ବହୁ ଲୋକ ପ୍ରତ୍ୟହ ବହୁତ ଚାନ୍ଦା ଦେଉଥାନ୍ତି । ମିଳିବା ସାଙ୍ଗେ ସାଙ୍ଗେ ସେ ସବୁ ବିଚିତ୍ର
 ଭାବରେ ଶେଷ ହୋଇଯାଉଥାଏ । ଆଗକୁ କୌଣସି ଖର୍ଚ୍ଚର ଯୋଜନା କରି ଟଙ୍କା ସାଜି-
 ବାକୁ ପରିଗୁଳକ ପ୍ରସ୍ତାବ ଦେଲେ ମହାରାଜ ରହସ୍ୟ କରି କହନ୍ତି, “ଏମିତି କଲେ ତ ମାଧ୍ୟେ
 ଖଣ୍ଡେ ଭିତରେ ଏଠାରେ ମହାନାମା କାରବାର ଆରମ୍ଭ ହୋଇଯିବ ।” ଏମିତି କହନ୍ତି ସିନା
 ପରିଗୁଳକ ଘରତୋଳା ପ୍ରଭୃତି ଯେଉଁ ଯୋଜନା ବାଢ଼ି ବସନ୍ତି, ତାକୁ ମଞ୍ଜୁର କରି ସାଙ୍ଗେ

ସାଙ୍ଗେ କାମ ଆରମ୍ଭ କରିଦେବାକୁ ହୁକୁମ ଦେଇଦିଅନ୍ତି । ମଝିରେ ମଝିରେ କହନ୍ତି, “ବାବା ଭଲ ଜଞ୍ଜାଳରେ ପକାଇଦେଇ ଗଲେ । ସେ ସରବ ନା ମୁଁ ଏଠାରୁ ମୁକ୍ତି ପାଇବି ।” କିନ୍ତୁ ଆଶ୍ରମର କୌଣସି ଜଞ୍ଜାଳ ତାଙ୍କ ମନ ଟିକିଏ ବି ରଞ୍ଜନ କଲ ପରି ମନେ ହୁଏ ନାହିଁ ! ଦିଦି କହନ୍ତି, “ସେ ଆମ ସଙ୍ଗେ ଏମିତି ମିଶୁଛନ୍ତି, ସିନା, ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ମନ ଆମଠାରେ ନାହିଁ କି ଆଶ୍ରମର ସେ ଜଞ୍ଜାଳରେ ନାହିଁ । ଡେଲ ପରି କେମିତି ସବୁ ଚାଲୁଛି ଦେଖ ।”

ସ୍ତ୍ରୀ ଭିତରେ ଦିନେ । ଆମେ ଆଶ୍ରମରୁ ଘରକୁ ଫେରିଲା ବେଳକୁ ଦେଖିଲୁ ବିଜୟ ବାବୁ କେତେବେଳୁ ଆସି ଆମକୁ ଅପେକ୍ଷା କରୁଥାନ୍ତି । ତାଙ୍କ ମୁହଁରୁ ଗୋଟାଏ କେମିତି ସାପ୍ତେ ଫୁଟି ଉଠୁଥାଏ । ପ୍ରତାପ ବାବୁଙ୍କ ମା’ଙ୍କ ଗୋଡ଼ତଳେ ସେ ମୁଣ୍ଡିଆ ମାରି କହିଲେ, “ମା, ମୋ କାମ ସରିଗଲା । ମୁଁ ବିଦ୍ୟାୟ ନେବାକୁ ଆସିଛି । ଆହ୍ଲାବାଦରେ ଆଉ ରହିବି ନାହିଁ । ‘ଅଗ୍ରଦୂତ’ କାଗଜରୁ ଆଜି ସକାଳେ ଇସ୍ତଫା ଦେଇଦେଇଛି । ଦିନେ ଦୁଇ ଦିନ ଭିତରେ ଦିବାକୁ ହେବ । ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ ଲଗେଇଥିଲା ମୋ ସଙ୍ଗେ ଆସି ଉତ୍ତମକୁ ମୁଣ୍ଡିଆ ମାରି ଯିବ । ଏତେବେଳେ ଗୁଡ଼ାଏ ଡେଇଁ କରିବା ଠିକ୍ ହେବ ନାହିଁ ବୋଲି ତାକୁ ନିବର୍ତ୍ତାଇ ମୁଁ କହିଲି, ତା ପାଇଁ ମୁଁ ଉତ୍ତମ ବିଦ୍ୟାୟ ନେଇ ଯିବି । ବମ୍ବେର ପାଖରେ ଗୋଟିଏ ନୂଆ କାମ ତା’ ମନକୁ ଆସି ଜୁଟିଛି, ସେଠାରେ ଏଇ ହସ୍ତା ଭିତରେ ଯୋଗ ଦେବାକୁ ହେବ ।”

ମା ତାଙ୍କ ମୁଣ୍ଡରେ ହାତ ଚୁଲୁଇ ଚୁଲୁଇ, ଦିଦି ବଡ଼ ଦିଦି ଓ ସାଙ୍ଗଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ପରିଚୟ କରାଇଦେଲେ । ମୁଁ କବାଟ କୋଣରେ ଠିଆ ହୋଇଥାଏ । ମୋ ଆଡ଼କୁ ଦେଖାଇ କହିଲେ, “ତୋ ବୋହୂ ହେଉଛି ସିଠେଇ ତୋତେ ମୁଣ୍ଡିଆ ମାରୁଛି । ମିଛରେ ତା ପାଇଁ ତୁ କେତେ ଦହଗଞ୍ଜ ହେଲୁ ! ସବୁତକ ପଇସା ଉଡ଼ାଇଦେଲୁ । ପ୍ରତାପ ପାଇଁ ମକଦ୍ଦମା ଲଢ଼ି ଆପଣା ପିଲା ମାଇପକ୍ସୁ ଚାହିଁଲୁ ନାହିଁ । ଏବେ କ’ଣ ସେଇଦିପାଇଁ ଅଗ୍ର-ଦୂତର ମାଲିକମାନେ ତୋତେ କାଢ଼ି ଦେଉଛନ୍ତି ପର ? ପ୍ରତାପ ତ କହେ, ତୁ ନ ରହିଲେ ଏ କାଗଜଟା ପଞ୍ଚର ଦିନରେ ବନ୍ଦ ହୋଇଯିବ । କୁଆଡ଼େ ଯିବୁ, କେମିତି ଚଳିବୁ ଭଗବାନ କାଶନ୍ତି ।”

ବିଜୟବାବୁ ମକଦ୍ଦମା ଚାଲିଲା ବେଳେ ଆମ ଘରେ ଆଧିକାର ଲୋକ ପରି ଚଳୁଥିଲେ । ବଡ଼ ଦିଦି ହାକିମର ଜାଲ୍‌ସରେ ସାକ୍ଷୀ ଦେଇଥିଲେ ଲଗ ଲଗ ଶୁଦ୍ଧନ । ସେ ଶୁଦ୍ଧନଯାକ ବିଜୟ ବାବୁ ତାଙ୍କୁ ଆପେ କରେଖକୁ ନିଅନ୍ତି ଓ ସନ୍ଧ୍ୟା ବେଳେ ଆଣି ଗୁଡ଼ ଦେଇ ଯା’ନ୍ତି । ଧରେ ଦି’ଧର ଦିଦି ମଧ୍ୟ ଶୁଣିବାକୁ କରେଖକୁ ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଯାଇଛନ୍ତି । ତଥାପି ବିଜୟବାବୁ ମାଇକିନିଆ’ଙ୍କ ଆଗରେ ବଡ଼ ସଫୁରତ ହୋଇ ଚଳନ୍ତି । ଭାରି ଲଜକୁଳା ମଣିଷ । ଦିଦି ନିଜେ ଯାଇ ତାଙ୍କ ପାଇଁ ଜଳଖିଆ ଦିଆର କରି ଆଣିଦେଲେ । ମା ତାଙ୍କୁ ବଳାଇ ଖୁଆଉ ଖଆଉ ସେ ପାଟିରେ ଲୁଚି ତରକାର ପୁରାଇ ଅନର୍ଗଲ କହୁ

ଗୁଲିଆନ୍ତି । ଅଧିକ ମକଦ୍ଦମାରେ ସୁପ୍ରିମ କୋର୍ଟ ଓଲଟି ପଡ଼ି ପ୍ରସାର ବାବୁକୁ ଫାସି ହୁକୁମ କଲେ । ଏଇ କଥା କହିଲ ବେଳେ ରାଜ୍ୟ ଜିଣିଲ ପରି ସେ ହେଉଥାନ୍ତି । ବଡ଼ ଦିବ୍ଦ ଭାରି ଖୁସି ହେଲ ପରି ଜଣାପଡ଼ିଲା । ଭାଷା ସବୁବେଳେ ତୁମ୍ଭ ରହିବାବାଲା ; କିନ୍ତୁ ଏ ଖବର ପାଇ ସେ ଆହା ବୋଲି କହିପକାଇଲେ । ହିନ୍ଦୁଙ୍କର କୌଣସି ଭାବନାର ଦେଖିଲି ନାହିଁ । ପ୍ରସାର ବାବୁ ଜେଲ ଯା'ନ୍ତୁ କି ଫାସି ପାନ୍ତୁ, ସେଥିରେ ମୋର ଯାଏ ଆସେ କେତେ ? ଖାଲି ବିଗୁରିଲି, ଯାହା ହେଉ ତାଙ୍କର ପିଲା ମାଇପ ନାହାନ୍ତି କାନ୍ଦିବାକୁ । ମା କହିଲେ, “ବାପା ! ମୁଁ ଚୋଡ଼େ କେତେ ଥର କହିଛି, ଶହ ଯାଙ୍ଗେ ଏତେ ସରି ହୋଇ ଲାଗିବା ଧର୍ମ ନୁହେଁ । ତୋତେ ତ କେମିତି ଗୋଟାଏ ନିଶା ଲାଗିଗଲା । ଏବେ ତୋତେ ‘ଅଗ୍ରଦୂତ’ରୁ କାହିଁକି କାଢ଼ିଲେ ସେ ?”

ଏ ବିଷୟରେ ବେଶୀ କହିବାକୁ ବିଜୟ ବାବୁଙ୍କର ମନ ନ ଥାଏ ପରା । ସେ ଏ କଥା ଗୁଡ଼ି, ଘୁଡ଼ିତେଇ ଘୁଡ଼ିତେଇ ଅର୍ଥାତ୍ ବିଗୁର ବେଳେ କୋଉ ଓକିଲ କ’ଣ କହିଲା, ଜଳ କ’ଣ ରାଏ ଦେଲେ, ସେଇ କଥା ବଖାଣୁଥା’ନ୍ତି । ମା ବହୁତ କେଶ୍ଚିବାରେ ଜଣା ପଡ଼ିଲା, ଏ ମକଦ୍ଦମାରେ ଅଗ୍ରଦୂତ କାଗଜର ପ୍ରାୟ ଦଶହଜାର ଟଙ୍କା ଖର୍ଚ୍ଚ ହୋଇଗଲା । ମାଲିକ-ମାନେ ଧରି ବସିଲେ, ଏ ଟଙ୍କା ରୁଆ ଖର୍ଚ୍ଚ । ବିଜୟ ବାବୁ କହିଲେ, “ମୁଁ ଯଦି ଆଜି ଗୁଲିଆରୁ ଗୁଲିଯାଏ, ତେବେ ୧୫ ବର୍ଷ ଗୁଲିରି ଉପରେ ମୋତେ ପ୍ରାୟ ୧୨ ହଜାର ଟଙ୍କା କମ୍ପାନୀକୁ ଦେବାକୁ ପଡ଼ିବ । ସେଇଥିରୁ ଦୁଇ ହଜାର ମୋତେ ଦେଇ, ବାକୀ ଦଶହଜାର ମକଦ୍ଦମା ଖର୍ଚ୍ଚ ଆଡ଼କୁ ଭରଣା କରିଦିଅ ।” ସେଇଆ ହୋଇଛି ।

କିନ୍ତୁ ବିଜୟ ବାବୁ କହିଲେ, “ମୂଲ କାରଣ ସ୍ତ୍ରୀ ନୁହେଁ । ଆମ ବୋର୍ଡ଼ରେ ଦୁଇ-ଗୁରିଜଣ ପ୍ରଧାନ ମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ଲୋକ । ପ୍ରଧାନ ମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କର ତ ଇଚ୍ଛା ନ ଥିଲା ପ୍ରସାର ବିରୁଦ୍ଧରେ ମକଦ୍ଦମା ହେବାକୁ । ସେ ତାକୁ ମାନେ ମାନେ ଗୁଡ଼ିଦେଇଥାନ୍ତେ । ମୁଁ ଏଥିରେ ଲାଗିବାରୁ ତାଙ୍କର ପ୍ରଭୋଚନାରେ ବୋର୍ଡ଼ର ଏଇ ମେମ୍ବରମାନେ ମୋତେ ନିବର୍ତ୍ତାଇବାକୁ ବହୁତ ଚେଷ୍ଟା କରି ନ ପାରିବାରୁ ମୋତେ ତଡ଼ିବା ଉପାୟ କଲେ । କିନ୍ତୁ ମୋର ସେଥିକୁ ଚିନ୍ତା ନାହିଁ ମା ! ତୁମ ଆଶୀର୍ବାଦରେ ମୁଁ ଯେଉଁଠିକୁ ଯାଉଛି ସେଠାରେ ନାଁ କରବ ଓ ସ୍ଵର୍ଣ୍ଣର ପିଲେ ଆନନ୍ଦରେ ଚଳିପାରିବେ । ଖାଲି ତୁମମାନଙ୍କୁ ଗୁଡ଼ି ଗୁଲିଯିବାକୁ କଷ୍ଟ ହେଉଛି ।”

ମା ହସି ହସି କହିଲେ, “ଆମକୁ ତେବେ ସାଙ୍ଗରେ ନେଇ ଯାଉ ନାହିଁ ?” ବିଜୟ ବାବୁ କହିଲେ, “ମୁଁ କହିଲେ କ’ଣ ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କୁ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଧରି ମୋ ସାଙ୍ଗେ ଯିବ ?” ଦିବ୍ଦ କହିଲେ, “ଆପଣଙ୍କର ବା ଏତେ ଗଲଗ୍ରହ କାହିଁକି ଦରକାର ? ଆପଣ ନ ଡାକିଲେ ବି ଆମେ ସମସ୍ତେ ଦିନେ ଯାଇ ଆପଣଙ୍କ ପାଖେ ପହଞ୍ଚିବୁ । ଚିଠି ଦେଉଥିବେ ।” ଆହା, ଖଣିଏ ବି ଚିଠି ପାଇବାକୁ କାଲି ସହିଲ ନାହିଁ ।

(୧୮)

କୁମ୍ଭମେଳା ଦିନ ପାଖେଇ ଆସୁଥାଏ । ପ୍ରତାପ ବାବୁଙ୍କ ମା' ପ୍ରତିଦିନର ପ୍ରତି ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ଏ ମେଳା କଥା ଦିଦିଙ୍କର ମନେ ପକାଇ ଦେଉଥାନ୍ତି । ଦିଦି ଓ ଭୃଷୀଙ୍କର ତ ଆନରୁ ମନରେ ଥାଏ, ଏଥର କୁମ୍ଭମେଳାକୁ ନିଶ୍ଚୟ ଯିବାକୁ । ଏଥର ପରି ମହାକୁମ୍ଭ ଯୋଗ ପଡ଼ିଥାଏ । କିନ୍ତୁ ମା'ଙ୍କ କଥାରୁ ମୁଁ ଜାଣିଥାଏ, ସମସ୍ତଙ୍କୁ ନିଜ ଘରକୁ ନେଇ ଚଳା କରିବେ, ଏଇଥିରେ ତାଙ୍କର ବେଶି ଆଗ୍ରହ । କୁମ୍ଭମେଳା ଗୋଟାଏ ଆଳି ମାତ୍ର । ଭୃଷୀ ତ ପ୍ରାୟ କଥା କହନ୍ତି ନାହିଁ । ତାଙ୍କ ଉଚ୍ଚାଢ଼ୀରୁ ଜାଣୁଥାଏ, କୁମ୍ଭମେଳାକୁ ଯାଇ ଗଙ୍ଗା ସାଗରରେ ବୁଢ଼ି ପାରିଲେ ତାଙ୍କର ମୋକ୍ଷ ହେବ । ମା' କୁମ୍ଭ ମେଳା କଥା ପକାଇଲେ ସେ ଆକାର ଇଚ୍ଛାରେ ତାଙ୍କୁ ପୁଣି ସମର୍ଥନ କରୁଥାନ୍ତି । ଦିଦିଙ୍କର କେବଳ ଗୋଟିଏ ମାତ୍ର ସତ୍ତୀ— ଅଗ୍ରମର ନୂତନ ବାବା ବଡ଼େ ମହାତ୍ମା ଅନୁମତି ଦେଲେ ସେ ଯିବେ । ମା' ନିର୍ଭର ଭାବେ କହୁଥାନ୍ତି, ବଡ଼େ ମହାତ୍ମା କେଉଁ ନାହିଁ କରିବେ ନାହିଁ । ଏଡ଼େ ବଡ଼ ମେଳା, ସେଥିରେ ଧର୍ମ କରିବାକୁ ଆମେ ବାହାରିଲେ ବଡ଼େ ମହାତ୍ମାଙ୍କ ପରି ଧର୍ମପୁା ନାହିଁ କରିବେ କାହିଁକି ?

କିନ୍ତୁ ବାବୁଜୀଙ୍କଠାରୁ ଶୁଣିଥାଉ, ବଡ଼େ ମହାତ୍ମା କୁମ୍ଭମେଳାକୁ ଯିବା କଥା କେବେ କହି ନାହାନ୍ତି । ଓଲଟି, ଅନ୍ୟ କେହି ଯିବାକୁ କହିଲେ ସେ କହନ୍ତି, “ଆରେ ଏଡ଼େ ଗହଳକୁ ଧର୍ମ ଆସିବ କୁଆଡ଼ୁ ଯେ ‘ସେଠାକୁ ବାହାରିଛୁ ଧର୍ମ ପାଇବାକୁ ? ମନ ଅନୁସାରେ ଫଳ । ଗଙ୍ଗା ଏଠେଇ ବି ଅଛନ୍ତି । କୁମ୍ଭ ଯୋଗରେ ଗଙ୍ଗାସ୍ନାନ କଲେ ତ ପୁଣ୍ୟ ମିଳିବ, ଏତେ ଗହଳକୁ ଯିବ କାହିଁକି ?”

ଦିଦି ଏ ବିଷୟରେ ମତ ପଚାରିବାରୁ ବାବୁଜୀ କହିଲେ, “ଅମୃତ ସ୍ଥାନକୁ ଗଲେ ଧର୍ମ ହେବ, ଅମୃତ ସ୍ଥାନରେ ରହିଲେ ଅଧର୍ମ ହେବ ଏଭଳି ବିଚାରିବା ଭୁଲ୍ ବୋଲି ମୋତେ ବାବା କେତେ ବାଚ କହିଛନ୍ତି । ସେ କହନ୍ତି, ‘ଧର୍ମ ଅଧର୍ମ ନିଜ ମନର କଥା । ଯେଉଁଠି ରହ ପଛେ, ମନକୁ ଶୁଦ୍ଧ ରଖିଲେ ହେଲ ।’ ଶୁଦ୍ଧ ବୋଇଲେ କ’ଣ ବୋଲି ମୁଁ ପଚାରିଥିଲି; ସେ କହିଲେ, ‘ପିତୃ ଚର୍ଚ୍ଚା ଯାହାକୁ ଖରାପ ବୋଲି କହିଛନ୍ତି, ସେ କଥା କରି ମଧ୍ୟ ମନରେ ଯଦି ଅନୁଗୋଚନା ନ ରହୁଛି ତେବେ ତୁମ ପାଇଁ ସେ ଖରାପ କାମଟା ବି ଭଲ ।’ ମୁଁ ତାଙ୍କ କଥା ଏ ଧର୍ମକୁ ଭଲ କରି ବୁଝି ପାରି ନାହିଁ । ମୁଁ ଏତକ ବୁଝିଛି, ଯାହା ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଭଲ ତାହା ମୋତେ ବି ଭଲ । ଅନ୍ୟମାନଙ୍କଠାରୁ ଅଲଗା କାମ କରିବାକୁ ଗଲେ ସିନା, ମନରେ କଳ୍ପ ରହୁଛି କି ନାହିଁ ଧନ୍ଦ ହେବାକୁ ହେବ ! ସମସ୍ତଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଗଡ଼ିତଳିକା ପ୍ରବାହରେ ଭାସି ଚାଲିଲେ କାମ ଶେଷ । ବାବା ତ ମୋତେ ହୁକୁମ ଦେଇ ଯାଇଛନ୍ତି, ତମେମାନେ ଯୁଆଡ଼େ

ମୁଁ ସିଆଡ଼େ, ମୋ ମତ ପଚାରୁଛୁ କାହିଁକି ? ତୁମ ମତ ଆଗ ଠିକଣା ହୋଇ ଯାଉ । ବଡ଼େ ମହାତ୍ମା ତୁମକୁ ଅନୁମତି ଦେଇ ମୋତେ ତୁମ ସଙ୍ଗେ ଯିବାକୁ କହିଲେ, ଯିବ ।”

ଦିନ ଦୁଇ ଦୁଇ ପଚାରିଲେ, ଯଦି ଆମ ସଙ୍ଗେ ନ ଯିବାକୁ କହନ୍ତି ? ବାବୁଜୀ କହିଲେ ସେ କଥା ସେ କହନ୍ତୁ ଆଗ, ତା’ପରେ ଦେଖିବା । ବର୍ତ୍ତମାନ ସେ ଆମର ମୁରବୀ । ମୁରବୀ ଅବରୁଦ୍ଧ କରିବେ ବୋଲି ବରୁରୁଛୁ କାହିଁକି ? ବାବା ସିନା ତୁମ ଆମ ପାଇଁ ଫାର୍ସ କରି ଯାଇଛନ୍ତି, ବଡ଼େ ମହାତ୍ମା ବରୁରୁଛନ୍ତି, ସେ ଅଦ୍ୟାପି ତାଙ୍କର ପାଖେ ପାଖେ ରହିଛନ୍ତି ଓ ଅଦୃଶ୍ୟ ରହି ପ୍ରତି କାର୍ଯ୍ୟରେ ତାଙ୍କୁ ଧରାମଣି ଦେଉଛନ୍ତି । ବାବାଙ୍କ ଦେଇଥିବା ହୁକୁମ ସ୍ତେ ବଦଳାଇ ଦେବେ ବୋଲି ବରୁରୁ ହେଉନାହିଁ ।

ସେ ଦିନ ଆଶ୍ରମରେ ଉପନୟନ ଉତ୍ସବ । ବାବୁଜୀ ଆମକୁ ବେଗାବେଗି ଆଶ୍ରମକୁ ଯିବାକୁ କହିଥିଲେ । ଆମେ ଯାଇ ପହଞ୍ଚିଲୁ ସକାଳ ନ’ଟା ବେଳେ । ସେତେବେଳକୁ ବହୁତ ଲୋକ ଆସି ଯାଉଥିଲେ । ବହୁତ ବୋଇଲେ, ନେତାମାନେ କରୁଥିବା ସଭାମାନଙ୍କରେ ଯେତେ ଲୋକ ହୁଅନ୍ତି ସେତେ ନୁହେଁ । ଯେଉଁମାନେ ଆସିଥିଲେ, ସମସ୍ତେ ଅଲଗା ବହୁତେ ଆଶ୍ରମ ସହଚ ସଂପୃକ୍ତ । ସମସ୍ତେ ଆଶ୍ରମର ସନ୍ନ୍ୟାସୀମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଅନୁରକ୍ତ । ଭେଣ୍ଟୁ ପ୍ରାୟ ହଜାରେ ଲୋକ ଏକାଠି ହୋଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଟିକିଏ ପାଟିଭୁଣ୍ଡ ହେଉ ନ ଥାଏ । ସମସ୍ତେ ନିଜନିଜର ମର୍ଯ୍ୟାଦା ରଖି ଚାଲି ଚାଲି କରୁଥିଲେ । ସବୁଠାରୁ ବେଶି ଗହଳ ହୋଇଥାଏ ଆଶ୍ରମର ବଗିଚାରେ । ସ୍ତ୍ରୀ ଭିତରକୁ ଆମେ କେବେ ଆସି ନ ଥିଲୁ । ଆମେ ଆସି ବସୁ ବାବାଙ୍କ ପାଖରେ, ଏବେ ବଡ଼େ ମହାତ୍ମାଙ୍କ ପାଖରେ—ଆଶ୍ରମର ସଦରଭାଷା କଢ଼ରେ । ଭିତରେ ଏଡ଼େ ବଡ଼ ବଗିଚା ଅଛି ବୋଲି ଜାଣି ନ ଥିଲୁ । ବାବୁଜୀ ବି କେବେ କହି ନ ଥିଲେ । ସକାଶ୍ଟ ବଗିଚା, ଉତ୍ତର ଦିଗରେ ଗଙ୍ଗାକୂଳ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଲାଗିଛି । କେତେ ପ୍ରକାର ଗଛ ! ପିଜୁଳି ଫଳିବା ବେଳ । ଗଛରେ ଏତେ ପିଜୁଳି ମୁଁ କେବେ ଦେଖି ନ ଥିଲୁ । ଗାଁରେ ଆମର ଗୋଟିଏ ବଗିଚା ଥିଲା; ପିଜୁଳି ଗଛ ବି ଥିଲା; କିନ୍ତୁ ଏତେ ଫଳ ଆସିବାର କେବେ ଦେଖି ନ ଥିଲୁ । ମୋ’ର ମନେ ହେଲା; ଏ ଆଶ୍ରମର ମହତ୍ତ୍ୱ ଯୋଗୁଁ ଏଭଳି ଫଳ ଆସିଛି ।

ଆଶ୍ରମର ଗୋଟାଏ କୁଣ୍ଡରେ, ଗଙ୍ଗାମାତାଙ୍କ କୂଳରେ ଗୋଶାଳା । ପଚାରିବୁ ଅଧିକ ଗାଈ ! କେଡ଼େ ସୁନ୍ଦର ଦିଶୁଥିଲା । ପ୍ରତ୍ୟେକଙ୍କ ମୁହଁରେ ସନ୍ତୋଷ । କାହାରି ଦିହରେ ଟିକିଏ ବି ମଇଳା ନାହିଁ ; କାହାରି ଗତିରେ ଚଞ୍ଚଳତା ନାହିଁ, ନିଶ୍ଚିନ୍ତ ଭାବେ ଠିଆ ହୋଇ ବା ଶୋଇ ପାଗୁଳି କରୁଥିଲା । ମୋର ମନ ହେଉଥାଏ, ଏକମିତି ଗୋଟିଏ ବଗିଚାରେ ଏଇଭଳି ଗୋରୁଙ୍କ ସେବା କରି ମୋ ଜୀବନ କଟାଇଦିଅନ୍ତି ।

ଆମେ ଆସି ପହଞ୍ଚିଲୁ ବେଳକୁ ବଡ଼େ ମହାତ୍ମା ତାଙ୍କ ନିତ୍ୟକର୍ମ ସାରି, ସବୁଦିନ ବସିବା ଜାଗାରେ ବସିଥିଲେ । ବାବୁଜୀ ତାଙ୍କୁ ମୁଣ୍ଡିଆ ମାରି ତାଙ୍କ ଅନୁମତି ନେଇ ଆମକୁ ଭିତରକୁ ଆଣିଥିଲେ । ଆଶ୍ରମ ଭିତରେ, ବା ବଗିଚାରେ ଶାନ୍ତରକ୍ଷା କରିବାକୁ ବା ଗଛରେ ଫଳଫୁଲ ଜଗିବାକୁ କେହି ନ ଥିଲେ । ତଥାପି ସମସ୍ତେ ସଂଯତ ଭାବେ ଯିବା ଆସିବା

କରିବାର ଚାହୁଁଥିଲେ ଲକ୍ଷ୍ୟ କଲି । ହାତ ପହଞ୍ଚିଲେ ଫଳ ଓହ୍ଲାଇ ଥାଏ ; ସାନ ପିଲାମାନେ ବି ଗୋଟାଏ ଚୋଳି ଧରିଛନ୍ତି । ଠାଏ ଜଣେ ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ଗୁଡ଼ାଏ ପାଟଳ ପିଲି ରଖି ସମସ୍ତଙ୍କୁ ନେବାକୁ ଯାଆନ୍ତି । ପିଲେ ହାତ ବଢ଼ାଉଥାନ୍ତି, କିନ୍ତୁ ବଡ଼ ମଣିଷ—ସ୍ତ୍ରୀ ପୁରୁଷ ବ୍ରତ ବେଦରେ ଭିକ୍ଷା ଦେବାଯାଏ କିଛି ଛଦ୍ମଣ କରିବାର କଥା ନୁହେଁ ବୋଲି ଶୁଣିଥିଲି । ମୋତେ ଜଣେ ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ଗୋଟିଏ ଫଳ ଯାଚିଲେ । ମୁଁ କିଛି ନ କହି ମୁହଁ ଧୋଇ ଚାଲିଗଲି ।

ବାବୁଜୀଠାରୁ ଶୁଣିଆଁ ଅନାଥାଶ୍ରମର କୋଡ଼ିଏଟି ପିଲାଙ୍କର ଆଜି ବ୍ରତଘର ହେବ । ଦିଏ ପଚାରିଥିଲେ, ଏ ସମସ୍ତେ କ'ଣ ବ୍ରାହ୍ମଣ ପିଲା ? ବାବୁଜୀ କହିଲେ, “ଅନାଥ ବାଳକ କି ପିଲା, କିଏ କହିବ ? ସେମାନଙ୍କର ଆଚରଣ ଓ ମନୋବୃତ୍ତି ଦେଖି ମହାରାଜ ସେମାନଙ୍କୁ ବ୍ରତ କରି ବ୍ରାହ୍ମଣ ପିଲା କରିବାକୁ ଆଦେଶ ଦେଇଛନ୍ତି ।” ଦିଏ ଶୁଣି ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହୋଇଥିଲେ । ବାବୁଜୀ କହିଲେ, “ମୋତେ ପ୍ରଥମେ ଏକଥା ଶୁଣି ଅପସନ୍ଦ ଲାଗିଥିଲା । ଆରବର୍ଷ ମୁଁ ଏଠାକୁ ଆସିଲା ବେଳକୁ ଏଇପରି ବ୍ରତଘରର ଆୟୋଜନ ହେଉଥାଏ । ତାହା ଚାହୁଁନାହେଲେ, ଜନ୍ମ ଅନୁସାରେ ଜାତି ନିର୍ଣ୍ଣୟ କରିବା ଗତ ସିନା ପଡ଼ିଯାଇଛି, କିନ୍ତୁ ଦେଶରେ ଧର୍ମ ଯେତେବେଳେ ପ୍ରବଳ ଥିଲା ସେତେବେଳେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ପିଲାର ଗୁଣ ବାରି ଜାତି କରାଯାଉଥିଲା । ପୁରାତନ ଗୋଟିଏ ଉଦାହରଣ ଦେଇ ସେ କହିଥିଲେ, ରାଜା ରାଜାଙ୍କର ଶହେ ପୁଅ । ତାଙ୍କ ଭିତରୁ ଦଶଜଣ ରାଜା ହେଲେ, ନଅଜଣ ଦୈତ୍ୟ ହେଲେ, ଓ ନିଜା ଏକାଅଣି ଜଣ ବ୍ରାହ୍ମଣ ହେଲେ ।”

ଦିଏ କହିଲେ, ଆଜିକାଲି ସେମିତି ହେଲେ ଭଲ ହୁଅନ୍ତା । ଆଜିକାଲି ଯେଉଁମାନେ ବ୍ରାହ୍ମଣ ବୋଲିଛନ୍ତି, ତାଙ୍କ ଭିତରୁ ଅନେକ ଶୁଣ୍ଠି, ତେଲି ହେବାର ଯୋଗ୍ୟ । ସେମାନଙ୍କ ଯୋଗୁଁ ଲୋକଙ୍କର ଆତ୍ମ ସମ୍ମାନ ଓ ପରମ୍ପରାକୁ ବିଶ୍ୱାସ ରୁଚିଯାଉଛି । ବାବୁଜୀ କହିଥିଲେ, “ସେ କଥା ମଧ୍ୟ ବାବାଙ୍କୁ କହିଥିଲି । ସେ ଉତ୍ତର ଦେଲେ, ‘ଠିକ୍ ତ ହୁଅନ୍ତା, କିନ୍ତୁ କରାଯାଏ କିଏ ? ଆମ ଦେଶରେ କାହା ବେକରେ ବାଉଁଶ ଧକାଇ କିଛି କରାଯାଏ ନାହିଁ । ପ୍ରତ୍ୟେକେ ନିଜର ମନ ଓ ରୁଚି ଅନୁସାରେ ଚଳିବାକୁ ହକଦାର । କେହି କେହି ଲେଖିଯାଇଛନ୍ତି, ରାଜାଙ୍କ ନିଦେଶରେ ଆଗେ ଧର୍ମ ନିୟନ୍ତ୍ରିତ ହେଉଥିଲା । କିନ୍ତୁ ରାଜା ଯେତେ ସୈନ୍ୟାଳୟ ହେଲେ ବି ଲୋକମତକୁ ଧରି ରହିବାକୁ ବାଧ୍ୟ ହୁଅନ୍ତି । ଅବଶ୍ୟ ଲୋକ-ନେତାମାନଙ୍କ ସହଯୋଗରେ ଲୋକମତ ପ୍ରଭାବିତ କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରନ୍ତି । ସେ ବେଳ ଯାଇଛି । ଆଜି ଯେ ରାଜା ସେ ଆମ ସମ୍ମୁଖରେ ଧାର ଧରନ୍ତି ନାହିଁ କି, ଲୋକମତକୁ ଖାତିର କରନ୍ତି ନାହିଁ । ଏପରି ସ୍ଥିତି କ'ଣ ହେବା ଉଚିତ, ନ ହେବା ଉଚିତ କିଏ କହିଛି, କିଏ ଶୁଣୁଛି ? ଆମର ଏ ଗୁଡ଼ ପରିସରରେ ଯେତକ ପାରିବା ସେତକ କରିବା ।”

ଦିଏ ପଚାରିଥିଲେ, “କିନ୍ତୁ ଏଠାରେ ଯାହାଙ୍କୁ ବ୍ରାହ୍ମଣ କରାଯାଉଛି ତାଙ୍କୁ ଯଦି ଲୋକେ ବ୍ରାହ୍ମଣ ବୋଲି ନ ମାନିବେ ?” ବାବୁଜୀ କହିଲେ, “ଏକଥା ମୁଁ ପଚାରିବା ପୁଣି

ବାବା ତ କଥାକୁ ଉଠାଇଥିଲେ । ବ୍ରାହ୍ମଣ ବୋଲି ମାନବାକୁ କେହି କାହା ଉପରେ ଜୋର
 ନବରଦସ୍ତି କରେ ନାହିଁ । ମାନିଲେ ଦିଅଁ ନ ମାନିଲେ ପଥର । ବ୍ରାହ୍ମଣ ବୋଲିଲେ ଲୋକ-
 ନେତା । ଆମେ ଯାହାକୁ ବ୍ରାହ୍ମଣ କରୁଥାଉଁ ସେମାନେ ଯଦି ସୁଗୁଣ ହାସଲ କରିବେ
 ତେବେ ଲୋକରେ ଆଦୃତ ହେବେ ଏବଂ ବ୍ରାହ୍ମଣର ପୁଂସଗୌରବ ଫେରି ପାଇବେ । ନ
 ହେଲେ ଆଜିକାଲିର ଭ୍ରଷ୍ଟ ସମାଜରେ ଲୀନ ହୋଇଯିବେ । କେହି କାହାର ଭବିଷ୍ୟତ ନିର୍ଣ୍ଣୟ
 କରିପାରିବ ନାହିଁ; ଆମକୁ ଯାହା ଭଲ ଦିଶୁଛି କରୁଥାଉଁ, ଫଳ କର୍ତ୍ତାଙ୍କ ହାତରେ ।”

ଦି'ପହରକୁ ଉପନୟନ କାର୍ଯ୍ୟ ଆରମ୍ଭ ହେଲା । ସାବଣୀ ପ୍ରଦାନ କରିବାକୁ ମହାରାଜକୁ
 ଯାଇ ତାଙ୍କବାରେ ସେ ଆସିଲେ । ବିଧି ଶେଷରେ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଆଶୀର୍ବାଦ କରି ପୁଣି ତାଙ୍କ
 ଆସ୍ଥାନକୁ ଫେରିଗଲେ । ସେ ଦେଖନ୍ତୁ, ନ ଦେଖନ୍ତୁ ସବୁ କାମ ସୁରୁଖୁରୁରେ ସରିଗଲା ।
 ବ୍ରତ ବେଦୀରେ ପିଲଙ୍କୁ ଭିକ୍ଷା ଦେଲେବେଳେ ସମସ୍ତେ ନିଜ ନିଜ ସାମର୍ଥ୍ୟ ଅନୁସାରେ ଭିକ୍ଷା
 ଦେଲେ । ସମସ୍ତେ ଯେତେ ଦେଲେ ଏକୃଷ୍ଟିଆ ଦିଦି ଓ ଆମେ ସମସ୍ତେ ସେତକ ଦେଲୁଁ
 ବୋଲି ମୋତେ ଲାଗିଲା ।

ସବୁ କାମ ସରିଲା । ସମସ୍ତେ ଫଳାହାର କରିବା ପରେ ଯେ ଯାହା ଘରକୁ ଗଲେ ।
 ଆମେ ଆଶ୍ରମ ଭିତରୁ ବାହାରି ମହାରାଜଙ୍କ ପାଖରେ ଯାଇ ବସିଲୁଁ । ଅନାଆଶ୍ରମର ପରିଚାଳକ
 ସନ୍ତର୍ପଣରେ ଆସି ବାବାଙ୍କୁ ଫଳାହାର କରିବାକୁ ନିବେଦନ କରନ୍ତେ ସେ କହିଲେ, ‘ରହ,
 ଆଉ ଡେରି ଅଛି । ଯମପୁର କାମ ସବୁ । ଅତିଅ ଅଭ୍ୟାଗତ ଆହୁରି ଆସିପାରନ୍ତି । ମୁଁ
 ଆଜିରୁ ଯେତେ ଖାଇ ବସିଥିଲେ କ’ଣ ସୁନ୍ଦର ହେବ ? ତୁମର ଯଦି ସବୁ କାମ ସରିଲାଣି
 ତେବେ ତୁମେ ବସ, କାମ ଅଛି ।”

ବଡ଼ ଦିଦି ଏତକବେଳେ ମୁଣ୍ଡିଆ ମାରି କହିଲେ, “ମହାରାଜ ! ଆପଣ ତ ମୋ ମନ
 କଥା ଜାଣିପାରିଲେଣି । ମୁଁ ଆଉ କହିବି କ’ଣ ? ମୋତେ ଅନୁଗ୍ରହ ହେଉ । ଆମେ ସମସ୍ତେ ତ
 କୁମ୍ଭମେଳାକୁ ଯିବୁ । ପିଲଟିମାନଙ୍କୁ ଅଣ୍ଟା ଦିଅନ୍ତୁ ।” ଏହା କହି ସେ କୋଡ଼ପିଲଟି ଦାବଙ୍କ
 ଗୋଡ଼ ତଳେ ପକାଇଦେଲେ ଓ ବଡ଼ ଦୁଇଟିକୁ ବାବାଙ୍କ ପାଦତଳେ ମୁଣ୍ଡିଆ
 ମରାଇଲେ ।

ବାବା କହିଲେ, “ତୁ ସ୍ତ୍ରୀ କହିବୁ ବୋଲି ମୁଁ ସକାଳେ ତୁ ମୁଣ୍ଡିଆ ମାରିବା ବେଳୁ
 ଜାଣିଲିଣି । କିନ୍ତୁ ଆଉ କେତେଦିନ ତୁମମାନଙ୍କ ହେପାଳତରେ ଏଗୁଡ଼ିକ ଥିଲେ ଭଲ
 ହୋଇଥାନ୍ତା । ଆମେ ସିନା ଅନାଥଙ୍କୁ ନେଉଛୁଁ । ଏମାନେ ତ ଅନାଥ ନୁହନ୍ତି !”

ବଡ଼ ଦିଦି କହିଲେ, “ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କର ଆଉ କିଏ ଅଛି ବାବା ! ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ସାନ ମା’ ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କ
 ପାଇଁ ସିନା ପଇସା ସାଜତ ଦେଇଛି । ଭାଗ୍ୟ ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କର କାହିଁ ? ବାପା ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କର ଥିଲେ ସେ,
 ତାଙ୍କ ଯୋଗୁଁ ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କର ମଙ୍ଗଳ ହୋଇଥାନ୍ତା କି ନାହିଁ କେଜାଣି ? ସେ ତ ଯାଇଛନ୍ତି, ମୁଁ
 ଜଳି ସାଙ୍ଗେ ବନ୍ଧାହେଲିଣି । ତାକୁ ଗୁଡ଼ି ମୁଁ ରହିପାରିବନାହିଁ । (ଅନାଆଶ୍ରମ ପରିଚାଳକଙ୍କୁ
 ଦେଖାଇ) ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କର ହେପାଳତରେ ଏମାନେ ରହନ୍ତୁ ।”

ବାବା ପରିସ୍କଳକକୁ ପଚାରିଲେ, ‘କିଓ ରାମଜୀ ! ଏ ପିଲ ତନୋଟିକୁ ରଖିବ ?’ ରାମଜୀ କହିଲେ, ‘ବାବା ହୁକୁମ କଲେ ମୋର ଅଧିକ୍ଷି କରିବାର ପ୍ରଶ୍ନ ନାହିଁ । ସାନ ପିଲଟି ଯୋଗୁଁ ବଡ଼-ମା ଟିକିଏ ଘାଣ୍ଟି ହେବେ ।’ ବାବା କହିଲେ, ‘ସେ କହୁଛନ୍ତି ନା ତୁମେ କହୁଛ ? ଅଜି ଯେଉଁ ପିଲଟିମାନେ ବ୍ରତ ହେଲେ ତାଙ୍କ ଭିତରେ ଯେଉଁଟି ସବୁଠାରୁ ଗୁଣବାନ ହରିରାମ, ତାକୁ ଜାଣ ତ ? ମୁଁ ଗଜାକଳରୁ ତାକୁ ଗୋଟାଇ ଆଣିଥିଲି— ଚାରି ପାଞ୍ଚ ଦିନର ଶିଶୁ । ତାକୁ ଏଇ ବଡ଼ ମା ପାଲି ମଣିଷ କରିଛନ୍ତି ।’

ତା’ପରେ କିଛି ସମୟ ଉପରକୁ ଚାହିଁ ତୁମ୍ଭ ହୋଇ ବସି ସେ ଦିବ୍ୟ ଆଡ଼କୁ ଚାହିଁ କହିଲେ, ‘କୃମ୍ଭମେଳାକୁ ଯିବା ସ୍ଥିର କରିଯାଇଛି ତା’ ହେଲେ ?’ ଦିବ୍ୟ କହିଲେ, ‘ମହାରାଜ ହୁକୁମ ଦେଲେ ଯିବୁଁ ।’ ବାବା ହସି ହସି କହିଲେ, ‘ମନ ତ ତାକୁ ଛୁ ମହାରାଜ କମିତି ହୁକୁମ ଦିଅନ୍ତେ ହେଲେ, ଆଉ ମହାରାଜଙ୍କ ଉପରେ ନିର୍ଭର କାହିଁକି ?’ ଏଥର ଗୁଡ଼ାଏ ସମୟ ଉପରକୁ ଚାହିଁ ରହିଲେ । ତା’ପରେ କହିଲେ ‘ହଉ ଯାଅ । ଭଗବାନଙ୍କ ଇଚ୍ଛା । ମୋ ହିଁ ନାହିଁରେ କ’ଣ ହେବ ? ପ୍ରସ୍ତାବ ପୁଣ୍ୟ ସ୍ଥାନ । ସେଠାକୁ ଯିବାକୁ ମୁଁ ମନା କରିବି କାହିଁକି ? ଭଗବାନଙ୍କ ଇଚ୍ଛା ପୂରଣ ହେଉ ।’ ପୁଣି ଟିକିଏ ପରେ ବଡ଼ ଦିବ୍ୟକୁ କହିଲେ, ‘ସ୍ତେମାନେ ତୋର ପାଖେ ଥାନ୍ତୁ । ଗଲାଦିନ ମୋତେ ଦେଇ ଯିବୁ ।’ ବଡ଼ ପୁଅଟିକୁ ପାଖକୁ ଡାକି ତା’ ମୁଣ୍ଡରେ ହାତ ବୁଲାଇ କହିଲେ, ‘କିରେ ଟୋକା ! ମୋ ପାଖେ ରହୁ ?’ ସେ ନିର୍ଭୟରେ ଉତ୍ତର ଦେଲା, ‘ହଁ, ମୁଁ ବଡ଼ ବାବା ହେବି ।’ ସମସ୍ତେ ହସିଲୁଁ, ସମସ୍ତଙ୍କ ଆଖିରୁ ଲାହ ବହିଯାଉଥାଏ । ବାବା ମୁଗ୍ଧ ହୋଇ ପଚାରିଲେ, ‘ଆରେ ! କ’ଣ ଅଜିଠାରୁ ବଡ଼ ବାବା ହେବୁ ନା ବଡ଼ ହେଲେ ?’ ଦିବ୍ୟ ଟିକିଏ ବିଚାରଣା କରି ମୁହଁ କରି କହିଲା, ‘ମୁଁ ତ ବଡ଼ ।’ ଏଥର ବାବା ବି ହୋ ହୋ ହୋଇ ହସିଲେ, ବଡ଼ ଦିବ୍ୟକୁ ଚାହିଁ କହିଲେ, ‘ଭଲ ପିଲା ଜନ୍ମ କରିଛୁ ! ଅଜିଠାରୁ ମୋତେ ଏଠାରୁ ହଟାଇବାକୁ କହିଲାଣି ।’

ବଡ଼ ଦିବ୍ୟ ଉତ୍ତର ହୋଇ ଫେରିଲେ । ଦିବ୍ୟ ଚିନ୍ତା ହୋଇଥାନ୍ତି । ଘରକୁ ଫେରିବା ପୂର୍ବରୁ ସମସ୍ତେ ଶେଞ୍ଜାଙ୍କ ଗହକୁ ଗଲୁଁ । ଶେଞ୍ଜା ପିଲାଙ୍କର ଅଣ୍ଡମରେ ରହିବା ଶୁଣି ଖୁବ୍ ଖୁସି ହୋଇ କହିଲେ, ‘ପିଲାଗୁଡ଼ିକର ଭାଗ୍ୟ ଭଲ । ସେଠାରେ ରହିଲେ ସେମାନଙ୍କର ଜନ୍ମ ସାର୍ଥକ ହୋଇଯିବ । ଅନାଥାଣ୍ଡମରେ ରଖିବାକୁ କହିଲେ ଅପଣମାନଙ୍କୁ କେଜାଣି ବାଧ୍ୟ ବୋଲି ମୁଁ କହିନଥିଲି । ଅଜିକାଲି ଯେଉଁ ସୁଲ ସବୁ ବସ୍ତୁ ସେଥରେ ମଣିଷ ଧରି ହୋଇଯାଉଛନ୍ତି, ଅଣ୍ଡମରେ କିନ୍ତୁ ପଶୁ ମଣିଷ ହେବାର ଦେଖୁଛୁ ।’

ରାତ୍ରେ ମା ଧରି ବସିଲେ, ବାବା ଅନୁମତି ଦେଇଥିବା ସ୍ଥଳେ ଆଉ ମୁହଁ ଚିତ୍ତେ ବିଳମ୍ବ କରାବାର ନୁହେଁ । କାଲି ଓପରଠିଲ ବାହାରିଯିବାକୁ ସେ କହିଲେ । ଦିବ୍ୟ ବାବାଙ୍କ ଶେଷ କଥା ମନେ ପକାଇ କେମିତି ଚିନ୍ତା ରହିଥାନ୍ତି । ସେ ଅନୁମତି ଦେଇଛନ୍ତି ନା ବାରତ କରିଛନ୍ତି ବୋଲି ସନ୍ଦେହ କରୁଥାନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ବଡ଼ ଦିବ୍ୟ ଭାଷା ଓ ମା’ଙ୍କୁ ଚେତନ-

ପାରି ସେ ଯିବାକୁ ରାଜ ହୋଇ କାଲି ପିଲଙ୍କୁ ଆଶ୍ରମରେ ଗୁଡ଼ି ପଥର ଦିନ ଆତ୍ମାବାଦ ଯିବାକୁ କହିଲେ । ରାମଲଗନ୍ ଆମକୁ ସେଠାରେ ଗୁଡ଼ିଦେଇ ଫେରିଆସିବ ବୋଲି କଥା ହେଲା ।

ଉଦ୍ଧୃତରଦିନ ଦି ପହୁରେ ଆମେ ଅଶ୍ରମକୁ ଗଲୁଁ । ଶେଞ୍ଜା ମଧ୍ୟ ଯାଇ ପହୁଥିଲେ । ପିଲଙ୍କ ପାଇଁ ଡାକ୍ତର ନାମରେ ଜମା ହୋଇଥିବା ଟଙ୍କାର କାଗଜପତ୍ର ସେ ବାବାଜୀ ହାତକୁ ବଢ଼ାଇ ଦେଇ କହିଲେ, “ମହାରାଜ ! ଦିନମାନେ ମୋ ମୁଣ୍ଡରେ ଯେଉଁ ଦାୟିତ୍ଵ ଲଦି-ଦେଇଥିଲେ ସେ ବୋଧ ମୋ’ ମୁଣ୍ଡରୁ ଗଲେ ମୁଁ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହେବି । ମୋ ପାଖେ ୪୦ ହଜାର ଟଙ୍କା ଦେଇଥିଲେ । ପାଞ୍ଚ ହଜାର ସୁଧ ହୋଇଗଲାଣି । ଏ ଟଙ୍କା ଆଶ୍ରମରେ ଜମା ରହୁ ।”

ମହାରାଜ କହିଲେ, “ସମସ୍ତେ ସବୁ ଦାୟିତ୍ଵ ମୋ ମୁଣ୍ଡରେ ଲଦିଦେଲେ ମୁଁ ସମ୍ଭାଳିବି କେତେକେ ? ଶେଞ୍ଜା, ତୁମର ଯେଉଁ ସାଥୀମାନେ ଏ ଟଙ୍କା ନ୍ୟାସ ରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରିଛନ୍ତି, ସେ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଡାକ, ଏ କଥାର ଫଳସଲ କରିବା ।”

ଶେଞ୍ଜା ସମ୍ଭାଳି ଭିତରେ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଡାକ ଆଣିଲେ । ମହାରାଜ ଶେଞ୍ଜାଙ୍କ ହାତକୁ ଟଙ୍କାର ଜମାଦାଣ୍ଡ କାଗଜ ବଢ଼ାଇଦେଇ କହିଲେ, “ଏ ଟଙ୍କା ମୁଁ ଗ୍ରହଣ କରି ପୁଣି ଆପଣମାନଙ୍କ ଜମା କରିଦେଲି । ସ୍ଵାକୁ ସନ୍ତୁଷ୍ଟବାସୀୟରେ ଖଟାଇ ବଢ଼ାକୁଡ଼ା କରନ୍ତୁ । ଆପଣମାନେ ସେଠାରେ ଯେତେବେଳେ ଯେତିକି ପାରିବେ ଆଶ୍ରମକୁ ଦେଉଥିବେ । ମୂଲ୍ୟ ଟଙ୍କା ଏ ପିଲଙ୍କର ହୋଇ ଥାଉ । କେତେବେଳେ ଦରକାର ହେଲେ ଆପଣଙ୍କଠାରୁ ଆସିବ ।” ସାଙ୍ଗେ ସାଙ୍ଗେ ସେଇ କଥା ଲେଖାପଢ଼ି ହୋଇଗଲା । ସମସ୍ତେ ଦସ୍ତଖତ କଲେ । କାଗଜ ଆଶ୍ରମର ଗନ୍ତାଘରକୁ ଗଲାବେଳେ ଶେଞ୍ଜା କହିଲେ, “ମହାରାଜ ! ମୋ ପିଲେ ଆଜି ଆଶ୍ରମରେ ଭର୍ତ୍ତି ହେବେ । ବାଳାଳା ଓ ପୁଜାଦି କରବାକୁ ମୋ ନିଜର ଏତକ ଗ୍ରହଣ କରନ୍ତୁ ।” ଆଜ୍ଞା ବୋଲି କହି ମହାରାଜ ଧୁନି ପାଖରେ କାଗଜ ଓ ଟଙ୍କା ଥୋଇଦେବାକୁ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଦେଲେ ।

ଶେଞ୍ଜା ବିଦାୟ ନେଇ ପରେ ଦିନ କହିଲେ, “ମହାରାଜ, ମୋର ଏତକ ମଧ୍ୟ ଏଠି ଜମା ରହୁ । ମୋର ଦରକାର ହେଲବେଳେ ନେବି ।” ମହାରାଜ ଶୁନ୍ୟକୁ ଦଣ୍ଡେ ଚାହିଁ କହିଲେ, “ମା ! ତୋର କୋଉ କଥାକୁ ତ ମନା କରିନାହିଁ । ଖର୍ଚ୍ଚକୁ କିଛି ପାଖରେ ରଖୁଛୁ ତ ?”

ଆଜି ସକାଳେ ଦିନ ସବୁ ପଢ଼ାଗା ଗଣତ କରାଇଥିଲେ । ମୋ ପଢ଼ାସା ମିଶି ହେଲ ୨୨ ହଜାର । ଦୁଇ ହଜାର ଖର୍ଚ୍ଚକୁ ରଖି ମୋତେ କହିଥିଲେ, “ଏତକ ମହାରାଜଙ୍କ ପାଖେ ଥୋଇଦେଇ ଯିବା । ସେ ସବୁ ତୋର ବୋଲି ମନରେ ବିଶ୍ଵାସ । ସଦି ସୁଦିନ ଆସିବ, ତେବେ ତୋର ହାତକୁ ଦୁଇ ହାତ କରାଇ ଏଥିରେ ତୁମର ଗୃହସ୍ଥାଳୀ ସଜାଡ଼ିବ ।” ମୁଁ କିଛି ନ କହି କାନ୍ଦିଥିଲି, ମୋର ଭବିଷ୍ୟତ ଜୀବନ ଯେ ଏଇମିତି କଟିବ ଏକଥା ଦିନ ବିଶ୍ଵାସ କରୁନାହାନ୍ତି ବୋଲି ଅଭିମାନ କରି ।

(୧୯)

ଦିପହରେ ଆହ୍ଲାବାଦ ଯାହା କରିବାକୁ ହେବ ବୋଲି କାଲି ବାରୁଜା ପାଞ୍ଜି ଦେଖି ସ୍ଥିର କରିଥାନ୍ତି ; ପୁଣି ବରଦ କରିଥାନ୍ତି ଯେ, ସକାଳ ଦଶଟା ବେଳେ ଜଣେ ବ୍ରାହ୍ମଣ ଆସି ଗର୍ଭଯାହା ପାଇଁ ସଂକଳ୍ପ କରାଇବେ । ବରୁଣ ପୁଜା ହୋଇ ଶଷ୍ଠଶାନ୍ତି ସକାଶ ଟିକିଏ ହୋମ ବି ହେବ । ବ୍ରାହ୍ମଣ ଆସିବା ପୂର୍ବରୁ ଶ୍ରୀମଦ୍ଭଗବଦ୍‌ଗୀତା ଆତ୍ମଲଗ୍ନ ପାରାୟଣ କରିବାକୁ ହେବ । ସୂର୍ଯ୍ୟୋଦୟ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ବାରୁଜା ଆଶ୍ରମର ଜଣେ ସନ୍ନ୍ୟାସୀଙ୍କୁ ଧରି ଆସି ପହଞ୍ଚିଲେ । ସେତେବେଳକୁ ଆମେ ସମସ୍ତେ ଗାଧୁଆ ପାଧୁଆ କରିସାରି ଯେଉଁଠାରେ ଗୀତା-ପାରାୟଣ ହେବାର କଥା ସେଠାରେ ଏକାଠି ହୋଇଥାଉ । ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ଗୀତା-ପାରାୟଣ ଆରମ୍ଭ କଲେ । ବାରୁଜାଙ୍କ ନିର୍ଦ୍ଦେଶରେ ଆମ ଘରେ ପ୍ରତ୍ୟହ ଗୀତାର ପାରାୟଣ ହୁଏ ଏବଂ ବଡ଼ ଦିବ ଓ ଦିବ ଆମ ଭିତରେ ବେଶି ଧାଠ ପଡ଼ିଥିବାରୁ ବେଳେ ବେଳେ ତାହାର ଅର୍ଥ ଆଲୋଚନା କରନ୍ତି । ମୁଁ ଶୁଣି ନ ଶୁଣିଲ ଧରି ଏ ସବୁରେ ଯୋଗ ଦିଏ । ଆଜି କିନ୍ତୁ ସନ୍ନ୍ୟାସୀମହାରାଜଙ୍କ ଲଳିତ ସ୍ଵର ଓ ସ୍ଵଷ୍ଟ ଉଚ୍ଚାରଣ ଯୋଗୁଁ ହେଉ ବା ତାଙ୍କ ସୌମ୍ୟ ଅକୃତ ଯୋଗୁଁ ହେଉ ମୁଁ ମୂଳରୁ ତନ୍ମୟ ହୋଇ ଶୁଣିଲି । ତାଙ୍କ ଆବୃତ୍ତି ଭଙ୍ଗୀରେ ମୋତେ ଶୋକଗୁଡ଼ିକ ରୁଦ୍ଧାପଡ଼ିଯାଉଥାଏ । ମଝିରେ ମଝିରେ ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ପାରାୟଣ ବନ୍ଦ କରି ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ କୁଟ-ଶ୍ଳୋକ ଉପରେ ଦି'ରୁଶପଦ କହୁଥାନ୍ତି । ଶରୀର ଉପରେ ମମତା ନ ରଖି ନିଜର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ସଂପାଦନ କରିବାରେ ବ୍ରତୀ ହେବ, ଶରୀର ଜନ୍ମାନୁରେ ପୁଣି ମିଳିବ, କିନ୍ତୁ କର୍ତ୍ତବ୍ୟବିମୁଖତା ଯୋଗୁଁ ସଦି ଜୀବାତ୍ମା ପଥଭ୍ରଷ୍ଟ ହୁଏ ତେବେ ଆସନ୍ତା ଜନ୍ମରେ ଜୀବାତ୍ମାକୁ ମନୁଷ୍ୟ ଶରୀର ନ ମିଳି ବାଏ ବିରାଡ଼ିଙ୍କର ଶରୀର ମିଳିପାରେ ବୋଲି ସେ ଯେପରି ଭାବରେ ରୁଦ୍ଧାଇ ଦେଲେ ତା' ଶୁଣି ମୋର ମନେ ହେଲା, ଆମ ଘରର ବିରାଡ଼ି ପୁଞ୍ଜନଙ୍କର କୌଣସି ପଥଭ୍ରଷ୍ଟ ମଣିଷ । ସେ ସବୁକେଲେ ମୋର ଗୋଡ଼େ ଗୋଡ଼େ ଥାଏ । ମୋର ପାଖରେ ବସି ଆଜି ପୁରାଣ ବି ଶୁଣୁଥାଏ । ମୁଁ ତାକୁ କୋଡ଼କୁ ନେଇ ଅଦୂର ତନ୍ମୟ ହୋଇ ଶୁଣିବାକୁ ଲାଗିଲି । ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ମୋ ଆଡ଼କୁ ଚାହିଁ ଟିକିଏ ମୁଞ୍ଚୁକି ହସି କହିଗଲିଲେ ‘ଯୋ ଯତ୍ନଶ୍ଚଃ ସ ଏବ ସଃ’ । ବିରାଡ଼ି ପ୍ରତି ଅଭିମତରେ ଆର ଜନ୍ମରେ ବିରାଡ଼ି ହେବାର ଆଶଂକା ବି ଅଛି, ଯେପରି ଭରତଙ୍କର ହୋଇଥିଲା । ମୁଁ ବିରାଡ଼ିଟିକୁ କୋଡ଼ରୁ ଆଡ଼େଇ ଦେବାର ଉପକ୍ରମ ବୋଧହୁଏ କଲି । ସେ କହିଲେ, “ବିରାଡ଼ିକୁ କୋଡ଼ରେ ପୁରାଇ ମଧ୍ୟ ତା' ପ୍ରତି ମମତାସ୍ଥାନ ହୋଇ ରହିହେବ । ନିୟମିତ ଆହାର ବିହାର କରି ଶରୀରର କୁଣ୍ଠଳ କରି ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ଶରୀର ପ୍ରତି ମମତାସ୍ଥାନ ହୋଇ ରହି ହେବ ।” ଏହିପରି ତନ୍ମୟ ପାରାୟଣ ଓ ସରସଭାବାର୍ଥ କରି କରି ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ପାରାୟଣ କରି ଚାଲିଥାନ୍ତି । ମୋର ସନ୍ଦେହ ହେଉଥିଲା, ଦଶଟା ବେଳକୁ ବୋଧହୁଏ ପାରାୟଣ ସରିବ ନାହିଁ ।

ବ୍ରାହ୍ମଣ ଆସି ମଣ୍ଡଳ ପକାଇବାକୁ ଆରମ୍ଭ କରୁକରୁ ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ପାରାସୁଣ ସାରି ପୁନଃସ୍ଥାନକୁ ଆମମାନଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ବାହାରିଲେ ।

ସଂକ୍ଷେପରେ ପୁନଃ ଓ ହୋମ ସାରି ଫାର୍ଥଯାତ୍ରା କରିବା ପାଇଁ ଆମେମାନେ ସମସ୍ତେ ଘାଣ୍ଟିତ ହେଲୁ । ବହୁ ବ୍ରାହ୍ମଣ ଓ ଅଭ୍ୟାଗତଙ୍କୁ ଅନ୍ନ ଓ ବସ୍ତ୍ର ଦାନ କରି ଆମେ ପ୍ରସାଦ ପାଇଲୁ । ବାରଟା ବାଜିବା ବେଳକୁ ସମସ୍ତେ ଓହ୍ଲାଇ ମଟରରେ ଯାଇ ବସୁଛୁ, ଦିବ କହିଲେ, “ବଡ଼େ ମହାରାଜଙ୍କୁ ମୁଣ୍ଡିଆ ମାରି ଦିବା ।” ଆମେ ଯାଇ ପହଞ୍ଚିଲ ବେଳକୁ ମହାରାଜ ସତେ ଯେମିତି ଅପେକ୍ଷା କରି ରହିଥାନ୍ତି । ଦିବ ଆଗ ତାଙ୍କୁ ମୁଣ୍ଡିଆ ମାରି ଉଠି ହାତ ଯୋଡ଼ି ଠିଆ ହେଲେ । ମହାରାଜ ଆଶୀର୍ବାଦ କଲେ, “କର୍ତ୍ତାଙ୍କ ଇଚ୍ଛା ପୂର୍ଣ୍ଣ ହେଉ ।” ସମସ୍ତଙ୍କୁ ସେଇ ଏକା ଆଶୀର୍ବାଦ । ମହାରାଜଙ୍କ ମୁହଁରେ ପ୍ରଶାନ୍ତ ଅଥଚ ଗମ୍ଭୀର ଭାବ । ନଡ଼ ଦିବ କହିଲେ, “ବାବା ! ମୋ ଅରକ୍ଷିତ ପିଲାକୁଟିକ ଲାଗିଲେ ।” ବାବା ଗାମ୍ଭୀର୍ଯ୍ୟ ଭାବରେ ଟିକିଏ ରହିସ୍ୟ କରି କହିଲେ, “ମୋର ବୋଲି ବିଚାରୁଥିବା ଯାଏଁ ପିଲେ ଅରକ୍ଷିତ ହେଲେ କିମିତି ? ନିଶ୍ଚୟ ମନରେ ଯା । ବହୁ ଆରକ୍ଷିତଙ୍କ ଅପେକ୍ଷା ତୋ’ ପିଲାଙ୍କ ପାଇଁ ଯତ୍ୟତ୍ୟ ଅଧିକ ସାଜତା ହୋଇ ରହିବୁ ।” ମୁଁ ମୁଣ୍ଡିଆ ମାଇଲ ପରେ ବାବା ବାଗୁଳୀଙ୍କ ଆଡ଼କୁ ଚାହିଁ କହିଲେ, “ସ୍ତ୍ରୀକୁ ବାବା ତୋଠି ନ୍ୟାସ କରି ଯାଇଛନ୍ତି । ସ୍ତ୍ରୀ ଉପରେ ସବୁବେଳେ ନଜର ଦେଉଥିବୁ । ଆଜିକାଲିର ଫାର୍ଥ ସ୍ଥାନରେ ଧାର୍ମିକଙ୍କ ଅପେକ୍ଷା ଅଧାର୍ମିକ ବେଶି ରୁଣ୍ଡ ହେଉଛନ୍ତି ।” ମୋର ଶାଶୁ, ପ୍ରତାପ ବାଗୁଳୀ ମା’ ମୁଣ୍ଡିଆ ମାରିବାରେ ମହାରାଜ ତାଙ୍କୁ କହିଲେ, “ଯାଅ, ଶୀଘ୍ର ମେଳାରୁ ପୁଣ୍ୟ ସଞ୍ଚୟ କରି ଏଠାକୁ ଫେରି ଆସ ।” ଏକଥା ମୋତେ କେମିତି ଅଡ଼ୁଆ ଲାଗିଲା । ସମସ୍ତଙ୍କ ପାଇଁ ଗୋଟିଏ ପଦ, “ଭଗବାନଙ୍କ ଇଚ୍ଛା ପୂର୍ଣ୍ଣ ହେଉ”, ଆଉ ମା’ଙ୍କ ପାଇଁ ଫେରି ଆସିବାର ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ! ତେବେ କ’ଣ ଆମେ, ବଡ଼ ଦିବ, ଦିବ, ଭାଷା ଓ ମୁଁ—ମୋ କଥା ଅଲଗା ବିଚାରବାର ନୁହେଁ, ମୁଁ ତ ଦିବ ଓ ଭାଷାଙ୍କ ଗୋଡ଼ରେ ବନ୍ଧା—କୁମ୍ଭମେଳା ପରେ ଏଠାକୁ ନ ଫେରି ଆଉ କୁଆଡ଼େ ଫାର୍ଥ କରିବାକୁ ଯିବୁ ? କେକାଣି ଆଉ କେଉଁଠାରୁ ଆଉ କୌଣସି ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ଆସିଆଇପାରନ୍ତି, ଯାହାଙ୍କର ପ୍ରଭାବ ଆମ ଉପରେ ଆହୁରି ଅଧିକ ଭାବେ ପଡ଼ିଯିବ ! ମୋତେ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ଲାଗିଲା । କିନ୍ତୁ ଆଉ କେହି ମହାରାଜଙ୍କ କଥାକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରିଥିଲା ପରି ଜଣା ନ ପଡ଼ିବାରୁ ମୁଁ ତୁମ୍ଭା ହୋଇଗଲି ।

ଘାପ ଲାଗିଲା ବେଳକୁ ଆମେ ଆହୁରାବାଦରେ ମା’ଙ୍କ ଘର ପାଖେ ଯାଇ ପହଞ୍ଚିଲୁ । ଦିବ ଓ ଭାଷା ଘର ଭିତରକୁ ଯିବାକୁ ନାହିଁ କଲେ । ଦୁହେଁ ଯାଇ ଏକ ସ୍ତରରେ କହିଲେ, “ଆମେ ତ ଫାର୍ଥ କରିଯିବାକୁ ସଂକଳ୍ପ କରି ଯାଉଥାଉଁ, ଘରେ କିମିତି ରହିବା ।” ବାଗୁଳୀ ମୁକ୍ତି କଲେ ଯେ, ନିଜ ଘରେ ରହିଲେ ସିନା-ଦୋଷ, ଅନ୍ୟର ଘରେ ରହିବାରେ କ’ଣ ଅସୁ ? ସୁତରାଫ ପରେ ସ୍ଥିର ହେଲା, କାଲି ମେଳାପଡ଼ିଆରେ ରହିବାର ବନ୍ଧୋବସ୍ତ୍ର ହେବ, ଆଜି ରାତିରେ ମା’ଙ୍କ ଘରେ ନାମକୁ ମାତ୍ର ଭଡ଼ା ଦେଇ ରହିବା । ଏ ଘରର ଯେଉଁ କୋଠାଘାଟି ମୁଁ ଆରଥର ସଜାଇଥିଲି ସେଇଥିରେ ସମସ୍ତେ ରହିଲୁ ।

ତହିଁ ଆରଦ୍ଦିନ ରାମଲଗନକୁ ହରଦ୍ଦୀର ଘିବାକୁ ବିଦାୟ ଦେଇ ଆମେ ସମସ୍ତେ ଗଲୁଁ କୁନ୍ଦୁମେଲାର ବରାଟ ପଡ଼ିଆକୁ ; ମା' ରହିଲେ ଘରେ । ଦିନ ଦିନ ପରେ 'ବୁଢ଼' । ସେ ଦିନ ସକାଳୁ ଆସି ମା'ଙ୍କୁ ନେଇଯିବେ ବୋଲି ବାବୁଜୀ ଜବାବ ଦେବାରୁ ମା' କୁନ୍ଦୁ କୁନ୍ଦୁ ହୋଇ ରହିଲେ । ତାଙ୍କର ଛତ୍ତା ଥିଲା ଆମେ ଯେଉଁଠି ରହିବୁଁ ସେଇଠାରେ ସାଙ୍ଗ ହୋଇ ରହିଥାନ୍ତେ ।

କୁନ୍ଦୁମେଲା ଯେଉଁ ପଡ଼ିଆରେ ହୁଏ ତାହାର ଆୟତନ କଲନା କରିପାରିଲି ନାହିଁ । ଆମେ ଯାଇ ପହଞ୍ଚିଲ ବେଳକୁ ଟିକିଏ ସୁଜା ଜାଗା ଖାଲି ନ ଥାଏ । ଯେଉଁ ଆଡ଼େ ଚାହିଁବ ଲୋକ । କେତେ ଲକ୍ଷ ଲୋକ ଜମିଆନ୍ତି କେଜାଣି ? ଏତେ ହାତୀ ଘୋଡ଼ା ମୁଁ ଏକାଠି କେତେ ଦେଖି ନ ଥିଲି । ଦିନ ତମାମ ଚାରିଆଡ଼େ ଚାଲି ଦେଖିଲୁଁ । ହାଲିଆ ଲାଗିଲେ କୌଣସି ଗୋଟାଏ ତାଟି ଦୋକାନର ଗୁଲରେ ବସିଯାଉଥାଉଁ । ଗୋଟା ହେଲାରୁ ଖଣ୍ଡେ ଖଣ୍ଡେ ଶୁଖିଲା ଗୋଟି ଗୋଟିକା ଦେଇ ଗଙ୍ଗାଜଳ ମୁଣ୍ଡଏ ମୁଣ୍ଡଏ ପିଇଲୁଁ ।

ମେଲାରେ ସାଧୁ ସନ୍ନ୍ୟାସୀଙ୍କର ସଂଖ୍ୟା ସବୁଠାରୁ ବେଶି । ଆମେ ସେଇମାନଙ୍କ ଶ୍ରୀମୁଖରୁ ପଦେ ଶୁଣି କୃତାର୍ଥ ହେଉଥାଉଁ । ଠାଏ ବହୁତ ଲୋକ ଭୁଲ ହୋଇ ବସି ଜଣେ ସାଧୁ ଭୁଲିଯା' ରାମାୟଣ ଅର୍ଥ କରିବାର ଶୁଣୁଥାନ୍ତି । ଆମେ ସେଇଠାରେ ବହୁତ ବେଳ ବସିଗଲୁଁ । ଗୁଲ ଲେଉଟିଲା ବେଳକୁ ବାବୁଜୀ କହିଲେ, ରାତିରେ ରହିବାକୁ ବାସ ଠିକଣା ନ କଲେ ଭାରି ହଇରାଣ ହେବ । ରାତିରେ କାକର ପଡ଼ିବ ; ସନ୍ଧ୍ୟା ପହୁରେ ପବନରେ ନାକକାନ ଧୁଲିରେ ବୁଲି ହୋଇଯିବ । କେଉଁଠି ଜାଗା ପାଇବୁ ଖୋଜି ଖୋଜି ନାଗା ସନ୍ନ୍ୟାସୀମାନେ ବଧା କରିଥିବା ସ୍ଥାନକୁ ଗଲୁଁ । ଏମାନଙ୍କୁ ଦେଖି ମୋ ଆଖି ଖୋସି ହୋଇ ଗଲା । ସମସ୍ତେ ପଞ୍ଚହତା ମରଦ ; କୁମ୍ଭିକସରତ କରି ବଳ ଦେଲାପରି ହୋଇଥାନ୍ତି । ତାଙ୍କ ଆଡ଼ତାର ଗୋଟାଏ କଣକୁ ୩୦ ଘର ହାତୀ ଓ ଶହେ ଖଣ୍ଡେ ଘୋଡ଼ା ରହିଥାନ୍ତି । ଏମାନଙ୍କର ସକସ ସେଇ ନାଗା ସନ୍ନ୍ୟାସୀ କେତେଜଣ । ମହନ୍ତଙ୍କ ଆଶ୍ରମର ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ହେବାରେ ଜଣେ ସନ୍ନ୍ୟାସୀ-ଜନ୍ମୁଆଳ ଆସି ଆମକୁ ବାରଣ କଲେ, "ଏ ସ୍ଥାନର ବିସୀମାରେ କୌଣସି ସ୍ତ୍ରୀଲୋକ ଯିବାର ନୁହେଁ ।" ବାବୁଜୀ କହିଲେ, "ମହନ୍ତ ମହାରାଜଙ୍କ ପାଖକୁ ମୁଁ ଗୋଟାଏ ବାଉଁଶ ଆଣିଛି । ଆପଣ ଏମାନଙ୍କ ଉପରେ ଟିକିଏ ଦୃଷ୍ଟି ରଖିଲେ ମୁଁ ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଦେଖା କରି ଆସିବି ।" ସାଙ୍ଗେ ସାଙ୍ଗେ ଜଣେ ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ବାବୁଜୀଙ୍କୁ ଭିତରକୁ ନେଇ-ଗଲେ ।

ପ୍ରାୟ ଅଧଘଣ୍ଟା ପରେ ବାବୁଜୀ ଆସି କହିଲେ, "ମହନ୍ତଙ୍କ ଟଙ୍କୀର ଖଣ୍ଡେ ଦୂରରେ ଆମ ପାଇଁ ଜାଗା ଠିକଣା ହେଲା । ତାଟି ଘେରାଇବାକୁ ଲୋକ ବରାଦ ହୋଇ ଗଲେଣି । କିନ୍ତୁ ମହନ୍ତ ମହାରାଜଙ୍କଠାରୁ ଗୋଟାଏ ଦୁଃସମ୍ବାଦ ଶୁଣି କରି ଆସିଲି । କ'ଣ କରିବା କହୁ ।"

ଦିବି ଟିକିଏ ବି ବଚଳିତ ନ ହୋଇ, ଘଟଣା କ'ଣ ବୋଲି ପଚାରିଲେ । ବାବୁଜୀ କହିଲେ, “କୁମ୍ଭମେଳାରେ ସବୁଥର ନାଗା ସନ୍ନ୍ୟାସୀମାନେ ଶାନ୍ତି ଶୁଙ୍ଖଳା ରକ୍ଷା କରନ୍ତି । ସେଥିପାଇଁ ପୁଲିସବାଳଙ୍କର ପ୍ରସ୍ତୋତନ ହୁଏ ନାହିଁ । କେତେଜଣ ସିପାହୀ ଓ ସର୍ବଜନସଂପେକାର କେବଳ ବଧ ରକ୍ଷା କରିବାକୁ ଏଠି ସେଠି ଟହଲି ମାଧୁଆନ୍ତି । ଏ ବର୍ଷ ସେ ପରଂପରା ଭଙ୍ଗିବାକୁ ସରକାର ବିଚାର କରୁଛନ୍ତି । ମହନ୍ତ ମହାରାଜଙ୍କଠାରୁ ଶୁଣିଲି, ଏ ବର୍ଷ ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ କୁଆଡ଼େ ବୁଡ଼ି ପକାଇବାକୁ ଆସିବେ । ତାଙ୍କୁ ନିରାପଦ ରଖିବାକୁ ପ୍ରାୟ ହଜାରେ ବନ୍ଧୁକଧାରୀ ପୁଲିସ ଫୌଜ କୁମ୍ଭମେଳା ପଡ଼ିଆରେ ପହଞ୍ଚି ଦେବେ ବୋଲି ବ୍ୟବସ୍ଥା ହେଉଛି । ଅଜି ଜିଲ ମାଜିଷ୍ଟ୍ରେଟ୍ ଏଇକଥା ଜଣାଇବା ପାଇଁ ମହନ୍ତ ମହାରାଜଙ୍କ ପାଖକୁ ଆସିଥିଲେ ।”

ଦିବି କହିଲେ, “ସେ ଆଉ ଦୁଃସମ୍ବାଦ କ'ଣ ? ଅଧିକ ସଂଖ୍ୟାରେ ପୁଲିସ ଫୌଜ ରହିଲେ ତ ମେଳାରେ କୌଣସି ପ୍ରକାର ଅଶାନ୍ତି ଅଶୁଙ୍ଖଳା ହେବା ସମ୍ଭାବନା ରହିବ ନାହିଁ ।” ବାବୁଜୀ କହିଲେ, “ମୁଁ ତ ବିଚାରୁଛି, ପୁଲିସ ଅଳ୍ପ ରହନ୍ତୁ, ବେଶି ରହନ୍ତୁ, ସେଥିରେ କିଛି ଯାଏ ଆସେ ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ମହନ୍ତ ମହାରାଜ ସେପରି ବିଚାରୁନାହାନ୍ତି । ସେ କହୁଛନ୍ତି, ପୁଲିସ ବୁଢ଼ାଏ ଆସି ପହଞ୍ଚିଲେ ଗଣ୍ଡଗୋଳ ଭିଆଇବେ । ସେ କହୁଛନ୍ତି, କୁମ୍ଭମେଳାକୁ ଯେଉଁମାନେ ଆସନ୍ତି ସେମାନେ ଧର୍ମ କରିବାକୁ ଆସନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କ ପକ୍ଷରୁ କୌଣସି ଅପରାଧ ହେବାର ଆଶଂକା ଖୁବ୍ କମ୍ । ପ୍ରତ୍ୟେକେ ନିଜ ନିଜର ସୁବିଧାରେ ରହି ନିଜ ସୁବିଧାରେ ବୁଡ଼ି ପକାଇ ସବୁଥର ଯା'ନ୍ତି । ଏଥର ବି ଯା'ନ୍ତେ । ପୁଲିସ ଯେ ଆସିବେ ସେମାନେ ତ ଧର୍ମ କରିବାକୁ ଆସିବେ ନାହିଁ । ସେମାନେ ଆସିବେ ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କୁ ଜଗିବାକୁ ଓ ଅପରାଧୀଙ୍କୁ ଜବତ୍ କରିବାକୁ । ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କୁ ନିରାପଦ ରଖିବା ନାମରେ ସେ ନାନା ପ୍ରକାର କଟକଣା ଜାରି କରିବେ ଏବଂ ଅପରାଧୀଙ୍କୁ ଧରିବା ନାମରେ ବୁଢ଼ାଏ ହଟ୍ଟଗୋଳ ଭିଆଇବେ । ଲୋକମାନଙ୍କର ଦୃଷ୍ଟି ସବୁବେଳେ ପୁଲିସଙ୍କ ଉପରେ ରହିବ । ଲୋକଙ୍କ ଗତ-ବିଧିରେ କଟକଣା ହେଲେ ଗଣ୍ଡଗୋଳ ହେବ—ଏ ଆଶଂକା ଅକାରଣ ବୋଲି ମୋର ମନେ ହେଉଛି । କିନ୍ତୁ ମହନ୍ତ ମହାରାଜ ବିଚାରୁଛନ୍ତି ଯେ, ଅକାରଣ ହେଲେ ବି, ଏଭଳି ଆଶଂକା ପାଇଁ ବାଟ ରଖିବା ଉଚିତ ନୁହେଁ । ତେଣୁ ସେ ଆଜି ଜିଲ ମାଜିଷ୍ଟ୍ରେଟ୍‌ଙ୍କୁ ଜଣାଇଦେଇଛନ୍ତି, ପୁଲିସ ବା ହାକିମ ଶାନ୍ତି ରକ୍ଷା କରିବା ପାଇଁ ଯଦି ଆସନ୍ତି ତେବେ ସେ ଓ ତାଙ୍କ ନାଗାମାନେ ବିରୋଧ କରିବେ ।”

ବାବୁଜୀ ପୁଣି କହିଲେ, “ମହନ୍ତ ମହାରାଜଙ୍କର ପ୍ରଧାନ ଆପଣି, ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ ବୁଡ଼ି ପକାଇବାକୁ ଆସିବାରେ । ତାଙ୍କ କାନକୁ ଆସିଛି ଯେ, ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ ଏବେ ଗୋଟାଏ ସଭାରେ କହିଛନ୍ତି—ମହାକୁମ୍ଭ ଯୋଗରେ ବୁଡ଼ି ପକାଇଲେ ପୁଣ୍ୟ ହୁଏ ବୋଲି ବିଚାରୁବା କୁହଂସ୍କାର । ଗଙ୍ଗାର ଜଳ ଆଜି ଯେତେକ ପବନ ମହାକୁମ୍ଭ ଯୋଗରେ ତହିଁରୁ ଅଧିକ ପବନ ହୋଇ ନ ଧାରେ—ଏଇ କଥା ଶୁଣି ମହନ୍ତ ମହାରାଜ ଚଟି ଯାଇଛନ୍ତି । ସେ କହୁଛନ୍ତି, ଯାହାର

ଏଭଳି ଅବଶ୍ୟାସ ସେ କୁମ୍ଭମେଳାକୁ ଆସିବ କାହିଁକି ? ଯଦି ଆସିବ, ଏତେ ସଲଟିଶରେ ଆସିବ କାହିଁକି ? ଏ ସ୍ତେସରେ ସବୁ ମଣିଷ ସମାନ—ରାଜା ପ୍ରଜା ଏକ ହୋଇ ବୁଢ଼ି ପକାଇବେ ।”

ଦିଦି କହିଲେ, “ସେ ଯଦି ସମସ୍ତଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ସମାନ ହୋଇ ନ ଆସନ୍ତି ତେବେ ଦୋଷ ତାଙ୍କର । ତାଙ୍କ ପାପ ତାଙ୍କୁ ଖାଇବ । ମହାରାଜ କାହିଁକି ବିରୋଧ କରିବେ ?”

ବାବୁଜୀ କହିଲେ, “ସେ କଥା ମୁଁ ଟିକିଏ ସ୍ମରୁଲୁଲି । ମହନ୍ତ ମହାରାଜ କିନ୍ତୁ ଶୁଣିବାକୁ ନାଗର । ସେ କହୁଛନ୍ତି, ‘ମୋର ଗୁରୁଙ୍କ ସମୟରୁ, ତାଙ୍କ ଗୁରୁଙ୍କ ସମୟରୁ, ମୁଁ ଦେଖି ଆସିଛି ଏଠାରେ ସମସ୍ତେ ସମାନ ଓ ସମସ୍ତଙ୍କ ତତ୍ତ୍ଵାବଧାନ ଆମେ ନାଗାମାନେ କରୁ । ଆମର ସେ ଅଧିକାରରେ ଆସି ଆସିଲେ ଆମେ ବିରୋଧ କରିବୁ । ଅନ୍ତତଃ ଏ ସ୍ଥାନ ଛାଡ଼ି ଆମେ ଚାଲିଯିବୁ ।’ ମହାକୁମ୍ଭଯୋଗ ପଥର ଦିନ ପାହାନ୍ତିଆରୁ ଆରମ୍ଭ ହେବ । ମୋର ଆଶଙ୍କା, ନାଗାମାନେ ପଥର ଦିନ ପାହାନ୍ତିଆରେ ବୁଢ଼ି ପାରି ବାହାରି ଯିବେ । ସେମାନେ ବାହାରି ଗଲେ ମେଳାରେ ଶୁଙ୍ଖଳା ରହିବ ନାହିଁ । ନାଗାମାନେ ଗଲବେଳେ ସଦଳବଳେ ଯିବେ, କୁଦି ଚକଟି ଦେଇ ଯାଇ ପାରନ୍ତି, ସେମାନେ ପୁଲିସଙ୍କ ଯୋଗୁଁ ଚାଲି ଯାଉଛନ୍ତି ବୋଲି ଜନତା ଜାଣିଲେ, ସରକାର ଧର୍ମରେ ହସ୍ତକ୍ଷେପ କରୁଛୁ ବୋଲି ଉତ୍ତ୍ୟକ୍ତ ହୋଇପାରନ୍ତି । ଗୁରୁ ପାଞ୍ଚ ଲକ୍ଷ ଲେକଙ୍କ ଗହଳରେ ଟିକିଏ ଗଣ୍ଡଗୋଳ ହୋଇଗଲେ ଅସମ୍ଭାଳ ହୋଇଯିବ । ସମସ୍ତେ ନିଜ ଦେହକୁ ଜଗି, ଧର୍ମକୁ ମାନ ରହିଲେ ସିନା, ପୁଲିସ ମିଛରେ ପଇଁତର ମାରି ଶାନ୍ତି ରକ୍ଷା କଲେ ବୋଲି ବାହାଦୁରୀ ନିଅନ୍ତି । ପାଞ୍ଚ ଲକ୍ଷ ଲେକଙ୍କୁ ହଜାରେ ପୁଲିସ କରିବେ କ’ଣ ?”

ଦିଦି କହିଲେ, “ଆଜି କାଲି ତ ଟିକିଏ କଥାରେ ପୁଲିସ ଫାଏର କରୁଛନ୍ତି, ଲୁହବୁହା ଗ୍ୟାସ ମୁଣ୍ଡିଦେଉଛନ୍ତି, ନ ପାରିବେ କାହିଁକି ?” ବାବୁଜୀ କହିଲେ, “ସେ ତ ସବୁଠାରୁ ବଡ଼ ବିପଦ । ଲୋକେ ଉତ୍ତେଜିତ ନ ହୋଇ ଯଦି ଆତଙ୍କିତ ହୋଇଯାନ୍ତି ତେବେ ତ କୁଦି ଚକଟି ହୋଇ କେତେ ଲୋକ ମରିଯିବେ ।”

ଏଭଳି ଆଲୋଚନା କରୁକରୁ ଆମେ ସମସ୍ତେ ଆମ ପାଇଁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୋଇଥିବା କୁଡ଼ିଆ ଆଡ଼କୁ ଗଲୁ । କୁଡ଼ିଆ ଭିତରେ ମଣିଷା ଦି’ଗୁରୁଖଣ୍ଡ ପଡ଼ିଥାଏ । ଗୋଟିଏ କୋଣରେ ପିକାବା ପାଣି ମାଠିଆ ଓ ଗୋଟିଏ ମାଟି ଗ୍ରାସ ରଖାହୋଇଥାଏ । ଆମେ ସେ କୁଡ଼ିଆରେ ପଶନ୍ତେ ଜଣେ ନାଗା ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ଆସି ବାବୁଜୀଙ୍କୁ କହିଲେ, “ଆଉ ଯଦି ଆପଣଙ୍କର କଣ ଦରକାର ମୋତେ କହିବେ । ଆପଣମାନଙ୍କର ହେପାଜତ ରୁହିବାକୁ ମହନ୍ତ ମହାରାଜ ମୋତେ ନିୟୁକ୍ତ କରିଛନ୍ତି ।” ବାବୁଜୀଙ୍କ ମନରୁ ମଧ୍ୟ ଚିନ୍ତା ଦୂର ହେଲା ପରି ମୋତେ ଲାଗିଲା । ସେ ଦିଦିଙ୍କୁ କହିଲେ, “ବଡ଼େ ମହାରାଜଙ୍କୁ ମହନ୍ତ ଖୁବ୍ ଖାତିର କରନ୍ତି । ମୁଁ ତାଙ୍କ ନାମ କହିବା ମାତ୍ରେ ସେ ଆମର ସବୁ ସୁବିଧା କରିଦେଇଛନ୍ତି ।” ନାଗାମାନଙ୍କର ନେତା ଆମର ରକ୍ଷକ ଥିବା ଛଲେ ଆଉ ଚିନ୍ତା କ’ଣ ? ଆମେ ସମସ୍ତେ ଖୁବ୍ ହାଲିଆ ହୋଇଥିଲୁ । କୁଡ଼ିଆ ଭିତରେ

ଫଣିବା ମାତ୍ରେ ଚଟେଇ ପାରି ଶୋଇପଡ଼ିଲୁ । ବାବୁଜୀ କୁଡ଼ିଆରେ ଖଣ୍ଡେ ଚଟେଇ ପକାଇ ବିଶ୍ରାମ ନେଲେ ।

ରାତି କେମିତି କଟିଗଲା କେହି ଜାଣିପାରିଲୁ ନାହିଁ । ଭୋରରୁ ଉଠି ଗଙ୍ଗା ଡାଗରେ ପ୍ରାୟ ଦୁଇ ମାଇଲ ଲଳକୁ ଯାଇ ଗାଧୁଆ ପାଧୁଆ ସାରି ଫେରିଲୁ । ଜଳଖିଆ କରି ମେଲା ପଡ଼ିଆରେ ବୁଲି ବୁଲି ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରାନ୍ତରୁ ଆସିଥିବା ସାଧୁ ସନ୍ନ୍ୟାସୀମାନଙ୍କର ଦର୍ଶନ କରିବାରେ ଲାଗିଲୁ । ସମଗ୍ର ଭାରତର ଲୋକେ ଏଠାରେ ଜମା ହେଲୁପରି ଲାଗୁଥାଏ । କାଲିଠାରୁ ଆଜି ବେଶି ଲୋକ । ବାବୁଜୀ କହିଲେ, “ଆଜି ସଂଧ୍ୟାକୁ ଆହୁରି ବେଶି ଲୋକ ହେବେ । ଭୋରରେ ବୁଡ଼ ପାରି ସାରିଲ ପରେ କିଣା ବିକା ଲାଗିବ । ତା’ପରେ କ୍ରମେ କ୍ରମେ ଲୋକ ପତଳା ହେବେ ।” ହରେକ ରକମର ପସର ମେଲ ହେଉଥାଏ । ହାଡ଼ା, ଘୋଡ଼ା, ଗାଈ ଗୋରୁ, ବାସନବର୍ତ୍ତନ, ପନପରିବା — ସବୁ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଜାଗାରେ ହାଟରେ ସଜଡ଼ା ହେଲ ପରି ରହୁଥାନ୍ତି । ଯାତ୍ରୀମାନେ ବୁଲି ବୁଲି ସବୁ ଦେଖୁଥାନ୍ତି କିନ୍ତୁ କିଣା ବିକା ଆଦୌ ହେଉନଥାଏ । ଗହଳି ହୋଇଥାଏ ବିଭିନ୍ନ ସ୍ଥାନରେ ଆସ୍ଥାନ ଜମାଇ ଧର୍ମ ଚର୍ଚ୍ଚା କରୁ ଥିବା ସାଧୁ ସନ୍ନ୍ୟାସୀଙ୍କ ଗୁଣପଟେ ଓ ଭଜନ ଜାତୀନ ଲାଗିଥିବା ସ୍ଥାନରେ । ଚୁଲସୀ ରାମାୟଣ ଅର୍ଥ କରୁଥିବା ସାଧୁଙ୍କ ଆସରରେ ଆମେ ଓପରଓଲି ଯାଏଁ ବସିଗଲୁ । ସାଧୁ ପାରାୟଣ ବନ୍ଦ କରି ଉଠିବାରେ ଆମେ ଉଠିଲୁ ଆମ କୁଡ଼ିଆକୁ ଯିବାକୁ । ସେଠାରେ ଯାଇ ଦେଖିଲୁ, ଆମ କୁଡ଼ିଆ ପଛପଟେ ଅନେକ ଲୋକ ଆସି ଆସ୍ଥାନ ପକାଇଲେଣି । ଆଉ କେତେଟି କୁଡ଼ିଆ ଗଢ଼ି ଉଠିଥାଏ । ଅଧିକାଂଶ ଲୋକ କିନ୍ତୁ ବସିଥାନ୍ତି, ଶୋଇଥାନ୍ତି ବାଲି ଉପରେ ।

ଆମେ କୁଡ଼ିଆରେ ବିଶ୍ରାମ କରୁଛୁ, ଦୁଇ ଗୁଣି ଜଣ ପୁଲିସବାଲ ଆସି ଗୋଡ଼ରୁ ଜୋତା ନ କାଢ଼ି ମହନ୍ତ, ମହାରାଜ ଯେଉଁ କୁଡ଼ିଆରେ ଥିଲେ ତା’ ମୁହଁରେ ଯାଇ ଠିଆ ହୋଇ ରୁକ୍ଷ ସ୍ଵରରେ ମହନ୍ତ, ମହାରାଜଙ୍କୁ ଡାକିଲେ । ମହନ୍ତ ବାହାରକୁ ନ ଆସି ଭିତରୁ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଦେଲେ, “ଏମାନଙ୍କୁ ହଟାଅ ।” ସାଙ୍ଗେ ସାଙ୍ଗେ ଆଠ ଦଶଜଣ ପଞ୍ଚହତା ନାଗା ଆସି ପୁଲିସବାଲଙ୍କୁ ବାହାରଯିବାକୁ ହୁକୁମ ଦେଲେ, କହିଲେ, “ଯଦି ମହନ୍ତ, ମହାରାଜଙ୍କ ସଙ୍ଗେ କଥାବାର୍ତ୍ତା କରିବାକୁ ଆସିଛନ୍ତି ତେବେ ଗୋଡ଼ରୁ ଯୋତା ଓ କାନ୍ଧରୁ ଚମଡ଼ା ପଟି କାଢ଼ି ଆସନ୍ତୁ । ନ ହେଲେ ହତା ବାହାରକୁ ଯାଇ କ’ଣ କହିବାକୁ ଆସିଛନ୍ତି କହନ୍ତୁ ।” କ’ଣ ଗୋଟାଏ ଗଣ୍ଡଗୋଲ ହୋଇଯିବ ହୋଇଯିବ ବୋଲି ଆମେ, ଓ ପାଞ୍ଚ ଆଞ୍ଚରେ ଥିବା ସମସ୍ତେ ଆତଙ୍କିତ ହୋଇ ଗୁହଁ ରହୁଲୁ । ଯାହା ହେଉ, କିଛି ହେଲ ନାହିଁ, ପୁଲିସବାଲ ମାନେ ମାନେ ଅପସରିଗଲେ । ମନରୁ ଆଶଂକା ଗୁଡ଼ି ଆମେ ଆରାମରେ ଶୋଇଲୁ ।

ଭୋର ଗୁଣିଟା ବେଳକୁ ବୁଡ଼ ବେଳ । ରାତି ଧହରେ ଥାଇ ସମସ୍ତେ ଉଠି ପଡ଼ି କାଲି ମୁଆଡ଼େ ଯାଇଥିଲୁ ସେଠାରେ ଯାଇ ନିତ୍ୟକର୍ମ ସାରି ସମସ୍ତେ ଯେଉଁ ତଉଫରେ ବୁଡ଼ ପାରୁଥିଲେ ସେଠାରେ ବୁଡ଼ ପକାଇଲୁ । କୁଡ଼ିଆକୁ ଫେରିଲ ବେଳକୁ ସୂର୍ଯ୍ୟ ବାହାରେ ଥାନ୍ତି । ଆମ କୁଡ଼ିଆ ଅଗରେ ପୁଲିସଙ୍କର ବିରାଟ ସକ୍ତା ! ମସିରେ ପାଞ୍ଚହତା ଜାଗା ଗୁଡ଼ି ଲମ୍ବହୋଇ

ଦୁଇଧାଡ଼ିରେ କେତେ ନା କେତେ ପୁଲିସ ଠିଆ ହୋଇଛନ୍ତି । ସମସ୍ତଙ୍କ କାନ୍ଧରେ ବନ୍ଧୁକ ; ସଙ୍ଗୀନ ସୂର୍ଯ୍ୟକରଣରେ ସୁନାପତ୍ର ଦିଶୁଥାଏ । ପୁଲିସଙ୍କ ଧାଡ଼ି ମଝିରେ ଘୋଡ଼ା ଚଢ଼ି ଦୁଇ ଜଣ ଅତିଥିର ଘିବା ଆସିବା କରୁଥାନ୍ତି ; ପୁଲିସଙ୍କ ଧାଡ଼ିଠାରୁ ଦୂରରେ ରହିବାକୁ ଲୋକଙ୍କୁ ସତର୍କ କରୁଥାନ୍ତି । ବାବୁଜୀ ପରସ୍ପରରେ ଶୁଣିଲେ, ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ ସାତଟା ବେଳେ ଆସିବେ ବୋଲି ହୁକୁମ ଦେଇଛନ୍ତି । ତାଙ୍କର ପାଇଁ ଏ ଆସ୍ତ୍ରୋକନ ।

ନାଗାମାନଙ୍କ ଗୁଡ଼ିଆର ଠିକ୍ ସାମନାରେ ପୁଲିସଙ୍କ ଧାଡ଼ି । ତା'ଭିତରୁ ବାହାରିବାର ଦାଟ ନ ଥାଏ । ଜଣେ ନାଗା ମହନ୍ତଙ୍କ କୁଡ଼ିଆ ସାମନାରୁ ଆସି ପୁଲିସ ଲଢ଼ନ ଭିତରେ ପଶି ବାହାରକୁ ଆସିଲା ବେଳକୁ ଘୋଡ଼ାରେ ଚଢ଼ିଥିବା ପୁଲିସ ସାହେବ ତାଙ୍କ ଉପରେ କୋରଡ଼ାରେ ଧାହାରେ ଦେଇ କହିଲେ, “ହଟିଯାଅ, ସାଡ଼େ ସାତ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଏ ବାଟରେ କେହି ଆସି ପାରିବେ ନାହିଁ ।” ନାଗା ଜଣକ କିଛି ନ କହି ମହନ୍ତଙ୍କ କୁଡ଼ିଆ ଭିତରକୁ ପଶିଗଲେ । ଆଉ ଦି' ଗୁଣିକଣ ଡକା ହୋଇ ସେଇ କୁଡ଼ିଆକୁ ଗଲେ । ପାଞ୍ଚ ମିନିଟ୍ ପରେ ବ'ଭୋଲା ବୋଲି ଗୋଟାଏ ରଞ୍ଜି ଶୁଭିଲା । ଶହ ହେ କଣ୍ଠରୁ ଧାଲି ଧରି ବାହାରିଲା ସେଇ ନାଦ 'ବ'ଭୋଲା' । କୁଡ଼ିଆ ମୁହଁକୁ ବାହାରିପଡ଼ିଲେ ମହନ୍ତ ମହାରାଜ । ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ତାଙ୍କୁ ଦେଖିନଥିଲି । ବାପରେ, କି ଚେହେରା ! ଅନ୍ୟ ସବୁ ନାଗାଙ୍କଠାରୁ ହେଁ ଗୁଣି ଛ' ଆଙ୍ଗୁଳ ଉଠ, ଦେହ ବଳି ଦେଲପରି, ମୁହଁରେ ସିଂହର ଠାଣି । କପାଳରେ ଓ କଣ୍ଠରେ ସିଂହର ବୋଲା ହୋଇଥାଏ, ଆଖି ସିଂହର ପରି ଲାଲ । ତାଙ୍କ ପାଖରେ ଥିବା ପରିଗୁରକ ଗୋଟାଏ ଚୁକାରେ ମୁହଁ ଦେଇ ଘୋଷଣା କଲେ, “କୁନ୍ତମେଳାରେ ସରକାର ଅଦୌତି ଆରମ୍ଭ କରିଛନ୍ତି । ସାଧୁ ସନ୍ନ୍ୟାସୀଙ୍କୁ ମାଡ଼ ହୋଇଛି । ନାଗାମାନେ ଆଉ ଏ ସ୍ଥାନରେ ରହିବେ ନାହିଁ । ସମସ୍ତେ ଆଡ଼େଇ ହୁଅ । ମହାରାଜ ମେଳା ପଡ଼ିଥାର ଧର୍ଷିମ ଭରଫରେ ଯାଇ ଆସ୍ଥାନ ଜମାଇବେ ।” ଏହା କହି ସେ 'ବ ବ ଭୋଲା' ବୋଲି ଦିନଥର ଚିତ୍କାରିଲେ ।

ମହନ୍ତ ମହାରାଜ ଆଗକୁ ପାଦ ବଢ଼ାଇବା ମାତ୍ରେ ନାଗା ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ସମସ୍ତେ ଆଗେଇଲେ । ସମସ୍ତଙ୍କ ହାତରେ ଗୋଟାଏ ଗୋଟାଏ ମସ୍ତକଡ଼ ଚମୁଟା । ସେମାନଙ୍କ ପଛେ ପଛେ ତାଙ୍କ ଦଳର ହାତୀ ଓ ଘୋଡ଼ା ମଧ୍ୟ ସଲଟେରେ ବାହାରିଲେ ନାଗାମାନଙ୍କ ଆଖି ଆଗକୁ । ଏଧାଖ ସେପାଖକୁ କାହାରି ଦୃଷ୍ଟି ନ ଥାଏ । ମୁହଁରେ ରାଗ, ଆନନ୍ଦ ବା ଦୂଃଖ କିଛି ଜଣାପଡ଼ୁନଥାଏ । ସେମାନଙ୍କ ଆଗରୁ ପୁଲିସବାଲ ଛସିଭଙ୍ଗ ଦେଲି ପରି ଆଡ଼େଇ ହୋଇଗଲେ ଏବଂ ଲଠି ଓ ବନ୍ଧୁକ କୁମ୍ଭାରେ ଲୋକଙ୍କୁ ପଛକୁ ଠେଲିବାକୁ ଲାଗିଲେ ।

ନାଗା ଦଳର ଶେଷ ଓଟ 'ଆମ ଆଗରେ ଆଗେଇଯିବା ପରେ ହଠାତ୍ 'ହୋ' କରି ଗୋଟାଏ ଶବ୍ଦ ପଛରୁ ଶୁଣାଗଲା । ଅନୁଭବ କଲି ମୋ ଉପରେ ଗୁଡ଼ାଏ ଲୋକ କୁହୁ ଚକଟି ଧକାଇଛନ୍ତି ଓ ମୋତେ ଜଣେ କିଏ ଟେକିନେଇ କୁଆଡ଼େ ଧାକିଯାଉଛି ।

ମୋର ସେତେବେଳେ ହୋସ୍ ଆସିଲ ସେତେବେଳକୁ ସଞ୍ଜ ମାଡ଼ିଆପୁଅ ।
 ଚାରିଆଡ଼େ ଆଖି ବୁଲାଇ ଚାହିଁ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହେଲି । ମୁଁ ଡାକ୍ତରଖାନାର ଗୋଟାଏ ଖଟିଆରେ
 ପଡ଼ିଆ । ଚାରି ପାଖେ ଖଟିଆମାନଙ୍କରେ ଯାଡ଼ି ଯାଡ଼ି ରୋଗୀ ପଡ଼ିଆନ୍ତି । ସମସ୍ତେ ସ୍ତ୍ରୀ
 ଲୋକ । ମୁଁ କେଉଁ ରୋଗରେ ପଡ଼ି ଏଠାରେ ଆସି ପହଞ୍ଚିଛି ଜାଣିପାରୁନା । କମ୍ପୁ-
 ମେଲାର ଗୋଲମାଲ କଥା ମୋର ଝାସ୍‌ଘାସ୍ ଭାବେ ମନେ ପଡ଼ୁଥାଏ । ଚିହ୍ନା ଲୋକ ଜଣେ
 ଦେଖିଲେ ମୁଁ କଥାବାକ୍ତା ହେବ ବୋଲି ଆଖି ବୁଲୁଥାଏ ।

ଟିକକ ପରେ ଜଣେ ନର୍ସ ଆସି ମୋ ପାଖରେ ଠିଆ ହେଲେ । ଆନନ୍ଦରେ
 ତାଙ୍କ ମୁହଁ ଫାଟି ପଡ଼ୁଥାଏ । ଦୂରରୁ ତାଙ୍କୁ ଦେଖି ବରୁଣଥିଲି, ସେ ମୋର ଚିହ୍ନା ଲୋକ,
 ଦଲ୍ଲୀ ଡାକ୍ତରଖାନାରୁ ଏଠାକୁ ବଦଳି ହୋଇ ଆସିଛନ୍ତି । ପାଖରୁ ଚାହିଁବାରେ ଜାଣିଲି, ସେ
 ସେ ନୁହନ୍ତି । ଧୋଷାକ ସମାନ ଥିବାରୁ ଏକା ଲୋକ ବୋଲି ଜଣାପଡ଼ୁଥିଲା । ସେ ମୋ
 ମୁଣ୍ଡରେ ହାତ ବୁଲାଇ କହିଲେ, “ସୁଅ ! ତୁ ଆଜି ଆଖି ମେଲେଇ ଚାହିଁବାରୁ ଆମ
 ସମସ୍ତଙ୍କର ଗୋଟାଏ ବଡ଼ ଚିନ୍ତା ଗଲା । ଡାକ୍ତର ବାବୁ ତ ୪ ଦିନ ହେଲା କହୁଛନ୍ତି, ଖବ
 ଶୀଘ୍ର ତୋର ଚେତା ଫେରିବ । ତୋ ବାବୁଜୀ ତ ଏଇ ଅଧଘଣ୍ଟା ପୁର୍ବେ ଡାକ୍ତରଙ୍କୁ କହୁ-
 ଥିଲେ, ଆଉ କିଛି ଓଷଧ ଦେବାକୁ । ଡାକ୍ତର ବାବୁ କହିଲେ, ‘ଓଷଧ ଆଉ ଦରକାର
 ନାହିଁ । ମସ୍ତିଷ୍କରେ କୌଣସି ରୋଗ ଲାଗି ନାହିଁ । ଉପାଦେୟ ଘଟଣା ଦେଖି ମସ୍ତିଷ୍କ ଚଳୁଛି
 ଯାଇଥିଲା । ବହୁମ ପାଇଲେ ତା’ ମନକୁ ମସ୍ତିଷ୍କର ଯତ୍ନ ସଜାଡ଼ି ହୋଇଯିବ ।’ ସେଇଆ ତ
 ହେଲା । ପ୍ରଭୁ ଯାଶୁଙ୍କ ଇଚ୍ଛା ପୂର୍ଣ୍ଣ ହେଉ ।”

ବାବୁଜୀ ମୋ ପାଖରେ ଅଛନ୍ତି । ତାଙ୍କର କିଛି ହୋଇନାହିଁ, ସେ ଭଲ ଅଛନ୍ତି ;
 ମୋର ହେପାଜତ ରୁଚୁଛନ୍ତି ଶୁଣି ମନ ଭାରି ଆନନ୍ଦ ହେଲା । କିନ୍ତୁ ନର୍ସଙ୍କୁ କିଛି ପଚାରିଲି
 ନାହିଁ । ସେ ନୁଆ ଲୋକ, କେଜାଣି କ’ଣ ବରୁଣବେ ? ସେ ମୁତୁକ ମୁତୁକ ମୋ ଆଡ଼କୁ ଚାହିଁ
 କହିଲେ, “ତୋ ବାବୁଜୀ ବର୍ତ୍ତମାନ ଆସି ପହଞ୍ଚିବେ । ବିଚର ଖାଇବା ଶୋଇବା ପାସୋର
 ତୋ’ର ପାଖରେ ବସିଛନ୍ତି । ଆଜି ତୁ ଆଖି ଖୋଲିବୁ ବୋଲି ଡାକ୍ତରବାବୁ ସକାଳେ ତୋର
 ଦେହ ପରୀକ୍ଷା କରି କହିଥିବାରୁ ଏତେବେଳଯାଏ ନ ଖାଇ ନ ପିଇ ଚାହିଁକରି ବସିଥିଲେ ।
 ଚାହିଁବେ ନାହିଁ ? ଏଭଳି ମାଲପିଟିଏ ଯାହାକୁ ମିଳିଛି ତା’ ମନ କ’ଣ ହେଉଥିବ ସେ
 ଜାଣେ । ମୋତେ କହିକରି ଗଲେ, ମୁଁ ନ ଥିବା ବେଳେ ଯଦି ଆଖି ଖୋଲିବ, କହିବେ
 ‘ବାବୁଜୀ’ ଏଇଲେ ଥାଏବେ । ତୁ ତାଙ୍କୁ ବାବୁଜୀ ବୋଲି ଡାକୁ, ନାହିଁ ? ତମ ହୃଦୟମାନେ
 ପରା ଗେରସ୍ତ ନାଁ ଧରନ୍ତି ନାହିଁ !”

ଏ ଗଞ୍ଜୁଳି ମଣିଷକୁ କିଛି ଉତ୍ତର ଦେବାକୁ ମନ ହେଲ ନାହିଁ ; ହାଲିଆ ବି
 ଲଗୁଥାଏ । ନର୍ସ ପଚାରିଲେ, ଭୋଷା ହେଉଛି ? ମୁଁ ମୁଣ୍ଡ ହଲାଇଦେଲି । ସେ କହିଲେ,

ତାକୁରବାକୁ କହିଛନ୍ତି ଯେତେ ଖାଲି ରହିବ ସେତେ ଭଲ । ଖାଇବାକୁ ଖୋଜିଲେ ଦେବ । ବର୍ତ୍ତମାନ ଝିଅ, ଲୋର ପୁଣି ଶୋଇବା ଦରକାର ବୋଲି ସେ କହିଛନ୍ତି । ନ ଶୋଇ ମୁଁ ତେଣୁ ଗୁଡ଼ାଏ ବିଚାରଲେ, ମୁଣ୍ଡ ପୁଣି ବିଚିତ୍ରପିତ । ସାଙ୍ଗେ ସାଙ୍ଗେ ସେ ଗୋଟିଏ ଗ୍ରେଟ ଗ୍ରାସରେ ନାଲି ପାଣି ଟିକିଏ ଦେଲେ । ପାଞ୍ଚ ମିନଟ ଭିତରେ ନିଦ ଘୋଟି ଆସିଲା । ବାବୁଜୀ ଆସି ମୋ ପାଖେ ବସିଲେ ଜାଣିଲି, କିନ୍ତୁ କିଛି କହିବା ପୁରୁ ମୁଁ ପୁଣି ଶୋଇଗଲି ।

ନିଦ ଭାଙ୍ଗିଲା ବେଳକୁ ବୋଧହୁଏ ରାତି ଥାଏ । ଇଲେକ୍ଟ୍ରିକ୍ ଅଲୁଅ ଯୋଗୁଁ ଅନ୍ଧାର ନ ଥାଏ କିନ୍ତୁ ସବୁ ଆଡ଼ ନିଶେଦ ଜଣାପଡ଼ିବାରୁ ରାତି ବୋଲି ଜାଣିଲି । ମୋ ଖଟିଆ ପାଖରେ ଗୋଟିଏ ଟୁଲ୍ ଉପରେ ବାବୁଜୀ ମୋ ଆଡ଼କୁ ଚାହିଁ ବସିଥାନ୍ତି । ମୁଁ ଲାଜ ଆଡ଼କୁ ଚାହିଁ ଧରୁଣିଲି, ଦିଦି, ଭାବ ଏକଠାରେ ଅଛନ୍ତି ? ବାବୁଜୀ ଅନ୍ୟମନସ୍ତ ଭାବେ ହୁଁ ବୋଲି କହିଲେ, ତା' ପରେ ଧରୁଣିଲେ, “ତୁମର କିଛି ଖାଇବାକୁ ମନ ହେଉଛି ? ନର୍ସ କହିଛନ୍ତି, ଭୋଗ ହେଲେ ଟିକିଏ କମଳାରସ ପିଇ ପୁଣି ନିଦ ଓଷ୍ଠୁଆ ଖାଇବ । ପୂର୍ବ ୨୪ ଘଣ୍ଟା ଶୋଇରହିବା ଦରକାର । ତା'ପରେ ସବୁ ଠିକ ହୋଇପିବ ।” ମୁଁ ଧରୁଣିଲି, ମୋର ହୋଇଛି କ'ଣ ? ସେ ବିରକ୍ତ ହେଲା ପରି କହିଲେ, “କିଛି ନ ହୋଇଥିଲେ ଏଠି ଥାନ୍ତୁ କାହିଁକି ? ଆଗ ଭୋଗ ହେଉଛି ନା ନାହିଁ କହି ।” ତାଙ୍କ ବିରକ୍ତ ଦେଖି ମୋତେ ହସ ମାଡ଼ିଲା । ଆଜିଯାଏ ସେ କାହା ଉପରେ ବିରକ୍ତ ହେବାର ଦେଖିନଥିଲି । ହସକୁ ଗୁପ୍ତି-ରଖି ଭୋଗ ହେଉଛି ବୋଲି ମୁଣ୍ଡ ଟୁଙ୍ଗାଗଲି । ମୋର ଖଟିଆ ପାଖ ଗ୍ରେଟ ଆଲମାଗରେ କମଳାରସ ରଖାହୋଇଥିଲା । ସେଥିରୁ ୨୩ ଗୁମତ ଖାଇଲା ପରେ ଆଉ ମନ ହେଲା ନାହିଁ । ତା'ପରେ ସେ ମୋ ମୁହଁରେ ପାଣି କନା ମାରି ରଖାହୋଇଥିବା ନିଦ ଓଷ୍ଠୁଆ ଖୁଆଇଦେଲେ । ଆଖିକୁ ଅନ୍ୟ ଆଡ଼କୁ କରି ଡେଇଁଛେଇ ତାଙ୍କ ଆଡ଼କୁ ଚାହିଁ ଚାହିଁ ନିଦ ହୋଇଗଲା ।

ତା' ପରେ ଯେତେବେଳେ ଉଠିଲି, ଆଉ ନିଦ ଓଷ୍ଠୁଆ ଖାଇବି ନାହିଁ ବୋଲି ଜିଦ୍ କଲି । ତାକୁରବାକୁ ଆସି ଟିକିଏ ଦେଖାଗୁଡ଼ା କରି କହିଲେ, ଆଉ କୌଣସି ବିପଦର ଆଶଂକା ନାହିଁ । ଆପଣ ଇଚ୍ଛାକଲେ ସ୍ଵାକ୍ଷୁ ଆଜି ଏଠାରୁ ନେଇଯାଇପାରନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ଆଉ ୨୪ ଘଣ୍ଟା ରହିଲେ ଭଲ । ଏଥର ଯାହା ଚାହୁଁବେ, ଖାଇଲେ ଆପଣି ନାହିଁ । ତାକୁରବାକୁ ଯିବା ସାଙ୍ଗେ ସାଙ୍ଗେ ନର୍ସ ଆସି ପହଞ୍ଚି ମୋ' ଖଟିଆର ଗୁଦରକୁ ଟିକିଏ ସଜାଡ଼ିଦେଇ କହିଲେ, ‘ଏଥର ବାବୁଜୀ ! ଆମର ବକ୍ସିସ୍ ଦେଇ ଆପଣ ଘରକୁ ଫେରନ୍ତୁ ।’ ବାବୁଜୀ ଚକ୍ଚକ୍ତ ଭାବେ ହୁଁ ବୋଲି କହିଲେ ।

ତାଙ୍କର ଚିନ୍ତାକୁଳ ମୁହଁ ଦେଖି ମୁଁ ଚକ୍ଚକ୍ତ ହୋଇପଡ଼ିଲି । ସ୍ଵାକ୍ଷୁ ଭଲ ନିଶ୍ଚିନ୍ତମନା ଲୋକଙ୍କର ପୁଣି ଚିନ୍ତା କୋଉଥିକି ? ମୋର ପାଇଁ ନିଶ୍ଚୟ ବୋଲି ଭାବି କେଜାଣି କେମିତି ଗୋଟାଏ ଆନନ୍ଦ ଲାଗିଲା । ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ କିନ୍ତୁ ସେ ଆନନ୍ଦ ଆଡ଼େଇ

ହୋଇଗଲା, ଦିଦି, ଭାବି, ବଡ଼ ଦିଦି ଓ ବୁଢ଼ୀମା'ଙ୍କୁ ମନେ ପକାଇ । ଏମାନେ ଗଲେ କୁଆଡ଼େ ? ଭଲ ହେଲଣି ଯେତେବେଳେ, ଏମାନଙ୍କୁ ଧାଖକୁ ଯିବାରେ ଆଉ ବଳମ୍ବ କରିବାର ନୁହେଁ । ବାବୁଙ୍କୁ ପଚାରିବାକୁ ତାଙ୍କ ମୁହଁକୁ ଚାହିଁଲି, କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କର ଚକ୍ଚକ ମୁହଁକୁ ଦେଖି ଆଖି ଫେରାଇଲେ । ସ୍ଵାଙ୍କର ମନ ଠିକ୍ ହେଉ, ଯଦି ତାଙ୍କୁ ଆଜୁ ମୋତେ କିଛି ନ କହିବେ, ତେବେ ପଚାରିବି ।

ପରେ ଜାଣିଲି ସବୁ କଥା ମୋତେ କେମିତି କହିବେ ସେଇଥିପାଇଁ ସେ ଚକ୍ଚକ ଥିଲେ । ମୁଁ ସକାଳ ଓଲଟ ଖିଆ ପାରି ଟିକିଏ ବ୍ରାମ୍ଭାମ କଲ ପରେ ସେ ମୋତେ କହିଲେ, “ତାର ଦେଖା ! କାଲି ସକାଳୁ ଆମକୁ ଏ ଡାକ୍ତରଖାନା ଗୁଡ଼ିକାକୁ ପଞ୍ଜର ।” ମୁଁ ଟିକିଏ ଉପିତ ହେବା ସ୍ଵାଭାବିକ, ପଚାରିଲି, “ବୁଢ଼ୀ ମା'ଙ୍କ ବସାରେ ଦିନେ ଖଣ୍ଡେ ରହୁ ହରିଦ୍ଵାର ଫେରିଗଲେ ଭଲ ହୁଅନ୍ତା ପରା ?” ସେ ହୁଁ କହି ଟିକିଏ ଜମା ରହିଲେ । ତା'ପରେ କହିଲେ, “ତୁମକୁ ଦେଖିବା ନିମନ୍ତେ ବଡ଼େ ମହାତ୍ଵର ଠାକୁ ଆସିଥିଲେ ; ଫେରିଲା ବେଳେ ସେ ବୁଢ଼ୀମା'ଙ୍କୁ ଆଶ୍ରମକୁ ନେଇଯାଇଛନ୍ତି, ତାଙ୍କ ସରଟି ଇତିମଧ୍ୟରେ ତାଙ୍କର ବଡ଼ ପୁଅ ଗୋଟିଏ ସରକାରୀ ଅଫିସକୁ ଉଡ଼ା ଲାଗାଇଦେଲେଣି ।”

ଆପଣା ଗୁରୁ ଗୋଟାଏ ଦୀର୍ଘନିଃଶ୍ଵାସ ବାହାରିପଡ଼ିଲା । ପ୍ରତାପବାବୁଙ୍କ ଫଟୋଟି ଯେଉଁ ଘରେ ସଜାଇ କରି ରଖିଥିଲି ସେଠାକୁ ଯିବାକୁ ସକାଳୁ ମନ ହୋଇଥିଲା । ସେ ବାଟ ବଦା । ମୋର ମନର ଆଶା ସବୁ ମୂଳରୁ ମରିଯାଇଥିବାରୁ ନିଃଶ୍ଵାସ ପକାଇଥିଲି । କିନ୍ତୁ ପଛରେ ଯାହା ଶୁଣିବାକୁ ଥିଲା, ତାହା ଜାଣିଥିଲେ, ବୁଢ଼ୀମା'ଙ୍କ ଘରକୁ ଯାଇନ-ପାରିବାଟା ସେତେ ବଡ଼ ଲାଗିନଥାନ୍ତା ।

ମୋର ଦୀର୍ଘ ନିଃଶ୍ଵାସ ବାବୁଜୀ ତ ଶୁଣିଥିବେ ନିଶ୍ଚୟ । କିନ୍ତୁ ପ୍ରତାପବାବୁ ବା ତାଙ୍କ ମା'ଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ମୋର ସଂପର୍କ କଥା ତାଙ୍କୁ ଜଣାଥିଲା ବୋଲି ମୁଁ ମନେକରୁନଥିଲି । ତେଣୁ ତାଙ୍କ ମନରେ ସ୍ଵାପ୍ନା ବିରସ ଭାବ ଦେଖି ମୋତେ କେମିତି କେମିତି ଲାଗୁଥାଏ । ମୋ'ର ବ୍ୟବହାରରେ ତାଙ୍କ ମନରେ କୌଣସି ଆଘାତ ହୋଇନାହିଁ ତ ? ମୋ' ପାଇଁ ସେ ଏତେ ଦିନ ଏଠାରେ ପଞ୍ଜିଆ ହୋଇ ବସି ରହିବାରୁ ଅଶ୍ରୁ ଅନୁଭବ କରୁନାହାନ୍ତି ତ ? ଏହୁପରି ଗୁଡ଼ାଏ ବିଷୟ ମୁଁ ସଂକୋଚ ଗୁଡ଼ି ତାଙ୍କୁ ପଚାରିଲି, “ବାବୁଜୀ ! ମୋ'ର ଚେତା ଆସିଲ ବେଳୁଁ ଆପଣଙ୍କ ମୁହଁରେ ବିରସଭାବ ଦେଖୁଛି । ସେଥିପାଇଁ ମୋତେ ଭାଗ ଖରାପ ଲାଗୁଛି ।”

ବାବୁଜୀ ଉପିତ ହୁଅନ୍ତେ ; କହିଲେ, “ତାର ଦେଖା ! ସଂସାରର ଦୁଃଖ ସୁଖର ବିଚଳିତ ନ ହେବା ପାଇଁ ମୋର ଗୁରୁଦେବ ମୋତେ ବହୁ ଉପଦେଶ ଦେଇଛନ୍ତି । ମୋର ବିଶ୍ଵାସ, ମୁଁ ମୋ ପାଇଁ ଚକ୍ଚକ ହେବା ଗୁଡ଼ି । ମୁଁ ବୁଝିଛି, ସଂସାରରେ ଯାହା ଘଟୁଛି, ଏପରିକି ଆମ ଜୀବନରେ ଯାହା ଘଟୁଛି, ତାକୁ ଏପିଟ ସେପଟ କରିବାର କ୍ଷମତା ଆମର ନାହିଁ । ଗୋଟାଏ ବଡ଼ ଶକ୍ତିର କ୍ଷୀତ୍ରୀଗୁଣିକା ହୋଇ ଆମେ ନାହାଁ । ତୁମର

ସେଇ ଭାବ ଆସିଲାଣି କି ନାହିଁ ସନ୍ଦେହ ହେବାରୁ ମୁଁ ଚିନ୍ତା ।...ମୁଁ ତୁମ ଜୀବନର
 ଇତିହାସ ଅଳ୍ପ ବଦଳେ ଜାଣେ । ତୁମେ ସେଇ ସବୁ ମନେ ପକେଇ ଜାଣୁଥିବ,
 ତୁମେ ସେ ଆଜି ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବଞ୍ଚିରହିଛୁ ସେଥିରେ ତୁମ ନିଜର କର୍ତ୍ତୃତ୍ୱ ନ ଥିଲା । ସେହି
 ଓପରବାଲର ଅନୁଗ୍ରହ ବା ନିଗ୍ରହରେ ତୁମର ଭଲ ମନ୍ଦ ଯାହା ହୋଇଛି । ତୁମେ ଏହା
 ଭଲ କରି ହୃଦୟଙ୍ଗମ କରିଛୁ ବୋଲି ଜାଣିଲେ ମୋର ଦୁଃଖିନୀ ଦୂର ହୁଅନ୍ତା ।”

ମୁଁ ତୁମା ରହି ତାଙ୍କ ଆଡ଼କୁ ଚାହିଁ ରହିଲି, କିନ୍ତୁ ମନେ ମନେ ମୋର ପିତାମାତାଙ୍କ
 ମରଣ ଦିନୁ ଆଜି ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ—ନା, କୁନ୍ତମେଲା ଦିନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତର ସବୁ ଘଟଣା ସ୍ମରଣ
 କରିବାରେ ଲାଗିଲି । ସେ ଜିଜ୍ଞାସୁ ହୋଇ ମୋ’ ଆଡ଼କୁ ଚାହିଁ ରହିଲେ । ମୁଁ କିଛି ନ
 କହିବାକୁ ସେ ପୁଣି କହିବାକୁ ଲାଗିଲେ, “ତୁମେ ଚେତା ପାଇବା ବେଳୁଁ ଖାଲି ସେତିକି
 ବିଚାରୁଛି—ତୁମକୁ ଭଗବାନ ଏ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଯେତେ ଦୁଃଖ କଷ୍ଟ ଓ ବିପଦ ଆପଦରେ ତାଲିମ୍
 ଦେଲେଣି ତାହାର ପୂର୍ଣ୍ଣ ଫଳ ତୁମଠାରେ ପ୍ରକାଶ ହୋଇଛି ନା ନାହିଁ । ପୁଣି ତୁମ
 ମସ୍ତିଷ୍କର ବର୍ତ୍ତମାନ ଯାହା ଅବସ୍ଥା ସେଥିରେ ତୁମ ପକ୍ଷେ ସବୁକଥା ସହଯାଗିବା ସମ୍ଭବ ନା
 ନୁହେଁ ? ସେ ଦିନ ପୁଲିସଙ୍କର ଟିକିଏ ମର୍ଶାମି ବା ଅଧୀରତା ଯୋଗୁ ଯେଉଁ ଘଟଣା ଘଟିଗଲା
 ତା ଫଳରେ ହଜାର ହଜାର ବର୍ଷ ହେଲା ଏ ମେଲାରେ ପୁଲିସ କାମ କରି ଆସୁଥିବା ନାଗା
 ସନ୍ନ୍ୟାସୀମାନେ ଅସହଯୋଗ କରି ଆଡ଼େଇ ହୋଇଗଲେ । ଏତେ ଲୋକଙ୍କୁ ସମ୍ଭାଳିବା
 ପାଇଁ ପୁଲିସଙ୍କ ବଳ, କୌଶଳ ବା ଅନୁଚିନ୍ତା ନ ଥିଲା । ସେମାନଙ୍କ ଅଯୋଗ୍ୟତା ଯୋଗୁଁ
 ଗୁଣ୍ଡାମାନଙ୍କର ବଳ ବଢ଼ିଗଲା । କୁନ୍ତମେଲାକୁ କୌଣସି ବର୍ଷ ଏତେ ଦୁର୍ଭିକ୍ଷ ଆସିନଥିଲେ
 ବୋଲି ସମସ୍ତେ କହୁଛନ୍ତି । ଲୋକଙ୍କ ଭିତରେ ଆତଙ୍କ ଉପସ୍ଥିତ ହେବାମାତ୍ରେ ସେମାନେ
 ଅବଳାମାନଙ୍କ ଉପରେ ଅତ୍ୟାଚାର ଆରମ୍ଭ କରିଦେଲେ । ଏ ତାକ୍ରରଖାନାରେ ଅନୁତଃ
 ଶହେ ମହିଳା ବର୍ତ୍ତମାନ ଚିକିତ୍ସିତ ହେଉଛନ୍ତି । ଆମେ ଯେଉଁଠାରେ ଠିଆହୋଇଥିଲେ
 ଆଖି ପିଛୁଳାକେ ୫୨ ଛତର ଟୋକା ଆସି ନୁଟିଗଲେ ଓ ମୁଁ ଦିବ୍ୟକୁ ଉଠାଇ ନିରାପଦ
 ସ୍ଥାନରେ ବସାଇବାକୁ ବ୍ୟସ୍ତ ଥିଲି ପଛକୁ ଚାହିଁଦେବା ବେଳକୁ ଦେଖିଲି ସେମାନଙ୍କ
 ଭିତରୁ ୪୫ ଜଣ ତୁମକୁ ଟେକି ନେଇଯାଉଛନ୍ତି । ମୁଁ ଦିବ୍ୟ ପ୍ରଭୃତିଙ୍କୁ ଶୁଣି ତୁମକୁ ରକ୍ଷା
 କରିବାକୁ ଧାଇଁଲି । ଛତର ଟୋକାଗୁଡ଼ାକଙ୍କ ଦେହରେ ବଳ ନ ଥିଲା ବୋଲି ତୁମେ ରକ୍ଷା
 ପାଇଲ । ସେମାନେ ମୋ ସଙ୍ଗେ ଲଢ଼ିବାକୁ ଲାଗିଲେ, କିନ୍ତୁ ଅଳ୍ପ ସମୟ ଭିତରେ ସେ
 ସୁଆଡ଼େ ଛୁନୁଛନ୍ତି ହୋଇ ପଳାଇଲେ । ତାଙ୍କ ଭିତରୁ କେତେଜଣ ଧରୁ ପଡ଼ୁଛନ୍ତି କି ନାହିଁ
 ମୁଁ ଜାଣେ ନାହିଁ । ତୁମକୁ ହସ୍ତଗତ କଲବେଳକୁ ତୁମେ ସଂଜ୍ଞାସୁନା ; ତାକ୍ରର କହୁଛନ୍ତି,
 ସେମାନେ ତୁମ ଦେହରେ ହାତ ଦେବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ତୁମର ସମ୍ଭବତଃ ସଂଜ୍ଞା ଲୋପ
 ହୋଇଥିଲା ।”

ମୋର ମନେ ପଡ଼ିଲା, ସେଦିନ ମୋତେ ଦଲେ ଲୋକ କୁହୁତକଟି ପକାଉଥାନ୍ତି ଓ
 ଜଣେ କିଏ ମୋତେ ଟେକି କୁଆଡ଼େ ନେଇଯାଉଥାନ୍ତି । ସେତିକିବେଳେ ମୁଁ ବେହୋସ

ହୋଇଥିଲି । ବାବୁଜୀ ମୋତେ ଟେକି ଆଶୁଥିବାର ମନେ ଥିଲା, ନା ବୁଝାମାନେ ମୋତେ ଟେକି ନେବାବେଳେ ମନେ ଥିଲା, ଠିକ୍ କରି ଜାଣି ଧାନ୍ଧୁନଥାଏ । ମୁଁ ତାଟିକା ହୋଇ ବାବୁଜୀଙ୍କ ଆଡ଼କୁ ଚାହିଁ ରହିଲି ; ଭାବିଲି, ସ୍ୱାକ୍ଷର କେତେ ସାହସ, କେତେ ବଳ ! ଛୁରି ମୋ ଧାର୍ଯ୍ୟ ଏତେଗୁଡ଼ାଏ ଲୋକଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଚାହିଁ ନିଜ ଜୀବନକୁ କାହିଁକି ବିଧନ୍ୟ କଲେ ? ମନ କୁତୁହଳ ନା ଆଉ କୋଉ ଭାବରେ ପୁରୁଗଲା କହିପାରୁନାହିଁ । ସେ ସାହା ହେଉ, ଏ ଭାବ ରହିଲା ମୁହଁ ଶୁଣି ମାତ୍ର । ସାଙ୍ଗେ ସାଙ୍ଗେ ବିରୁଦ୍ଧି, ମୋତେ ରକ୍ଷା କରିବାକୁ ଯାଇ ଦିଦି, ଭାଗ ପ୍ରଭୃତିକୁ ବିପଦ ମୁହଁରେ ଗ୍ରହଣଦେଇ ଯିବା ସ୍ୱାକ୍ଷର ଉଚିତ ହେଲା ନାହିଁ ପରା ! ସେମାନଙ୍କର ଅବସ୍ଥା କ'ଣ ହେଲା ?

ବାବୁଜୀ ମୋ' ମନର କଥା ଠଉରେଇ ନେଇ କହିଲେ, “ତାର ! ସେ ବିଷୟ ମୁଁ ବହୁତ ଭାବିଛି । ଆଗ ନିଜକୁ ଦୋଷ ଦେଉଥିଲି । କିନ୍ତୁ ବଡ଼େ ମହାରାଜ ସବୁ ଶୁଣି କହିଲେ, ତୁମେ ଯାହା କରିଛ ଠିକ୍ କରିଛ । ତିନିଜଣ ସ୍ତ୍ରୀ ଲୋକଙ୍କୁ ମରଣ ମୁହଁକୁ ଠେଲି-ଦେଇ ମଧ୍ୟ ଜଣେ ସ୍ତ୍ରୀଲୋକର ଇଚ୍ଛୁତ ରକ୍ଷା କରିବା କର୍ତ୍ତବ୍ୟ । ସମସ୍ତେ ଦିନେ ନା ଦିନେ ମରିବେ । ବିଧବା ସ୍ତ୍ରୀ ଲୋକ ପକ୍ଷରେ ମୃତ୍ୟୁ ଅପେକ୍ଷା ଅଧିକ ଶ୍ରେୟସ୍କର କ'ଣ ହୋଇପାରେ, ପୁଣି କୁମ୍ଭ କ୍ଷେତ୍ରରେ !” ମୁଁ ଏକଥାରେ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ନ ହେବାର ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି ସେ କହିଲେ, “ପୁଣି, ଯେତେବେଳେ ତୁମେ ଏ ଟୋଙ୍କାକୁ ବିଧଦରୁ ରକ୍ଷା କରିବାକୁ ଗଲ, ସେତେବେଳେ ତ ଜାଣିନଥିଲ ସେମାନଙ୍କର କ'ଣ ହେବ ବୋଲି । ଜଣେ ଲୋକ ଗୁଡ଼ାଏ ଦାସ୍ୟତ୍ୱ ମୁଣ୍ଡକୁ ନେଇ ଉଛାକୁ ଆସି ପୀଡ଼ା ସହବା ନିରର୍ଥକ ।”

ମୁଁ ତଟସ୍ଥ ହୋଇଗଲି । ତେବେ ତ ଦିଦି ଓ ଭାଗା ହେଉନା ଆଉ ନାହାନ୍ତି ? ନିଃଶ୍ୱାସ ପେଟ ଭିତରକୁ ଟାଣି ହୋଇଗଲା ପରି ଲାଗିଲା । ବାବୁଜୀ ଉଠି ପଡ଼ି ଆଉ ଗୋଟିଏ ଖଟିଆ ପାଖରେ ଠିଆ ହୋଇଥିବା ଡାକ୍ତରଙ୍କ ପାଖକୁ ଧାନ୍ଧୁଗଲେ । ଡାକ୍ତର ଆସି ପହଞ୍ଚିଲା ବେଳକୁ ମୋ'ର ଦୁଇ ଆଖିରୁ ଅଜସ୍ର ଲୁହଧାର ଚାଲିଥାଏ । ନର୍ୟ ମୋ ମୁହଁ ଗୋଟିଏ ଓଦା ତଉଲିଆରେ ପୋଛିପକାଇଲେ ; ଡାକ୍ତର ବାବୁ ଯେଉଁଠାରୁ ଆସିଥିଲେ ସେଠାକୁ ଯାଉ ଯାଉ ବାବୁଜୀଙ୍କୁ କହିଲେ, “ମୁଁ ତ ଆପଣଙ୍କୁ ଆଗରୁ କହି ରଖିଥିଲି, ଯଦି କାନ୍ଦ ନ ହୁଏ ତେବେ ବିପଦ । କାନ୍ଦିପକାଇଲେ ମନର ବେଦନା ଅନେକ ଲଘୁ ହୋଇଯାଏ ।”

ଡାକ୍ତର ଓ ନର୍ୟ ଚାଲିଯିବା ପରେ ବାବୁଜୀ କହିଲେ, “ସମସ୍ତ ବୃତ୍ତନ୍ତ ତୁମକୁ ଚାମିତି କହିବ ସେ ବିଷୟରେ ଡାକ୍ତରଙ୍କୁ ଓ ବଡ଼େ ମହାରାଜଙ୍କୁ ପଚାରିଥିଲି । ମହାରାଜ କାଲି ସକାଳେ କହି କରି ଗଲେ, “ଯେତେବେଳେ ଦେଖିବ ଯେ କଥା ଛୁପାଇ ରଖିନ-ହେଉଛି, ସେତେବେଳେ ସ୍ପଷ୍ଟରେ କହିଦେବ । ସ୍ତ୍ରୀ ମା'ଟି ଆମର ବହୁତ ସହୃଦ୍ଧ, ଆଗକୁ ବହୁତ ସହୃଦ୍ଧ, ସହଜେ ତାଟିକା ହେବ ନାହିଁ । କଥା ଲୁଚାଇ ରଖିଲେ ବରଂ ସ୍ୱାର ଅଧିକ କଷ୍ଟ ହେବ ।”

ଏତକ କହି ବାବୁଜୀ ତୁମ୍ଭା ହୋଇଗଲେ । ତାଙ୍କ ଜନ ମନର ଉଦ୍‌ବେଗ ଗୁପ୍ତିବାକୁ ତାଙ୍କୁ ଭାରି କଷ୍ଟ ହେଉଥାଏ । ମନେ ମନେ ଭଗବାନଙ୍କୁ ଦୋଷିନୀ, ମଣିଷକୁ ଏତେ ପାଣ୍ଠିନୀରେ ତାଙ୍କର କେଉଁ ଉଦ୍‌ଦେଶ୍ୟ ସିଦ୍ଧ ହେଉଛି ? ବଡ଼େ ମହାତ୍ମାଙ୍କ ଉପରେ କି ଅଭିମାନ ହେଲା । ଆମେ କୁମ୍ଭମେଳାକୁ ଆସିବା ପୁର୍ବରୁ ସେ ଆମକୁ ଯାହା ସବୁ କହିଥିଲେ, ତାହା ଆଜି ମନେପକାଇବାରେ ପରଷ୍ଟାର ଗୁରୁପଡ଼ିଲା, ଆମର ଏଠାରେ ଦୁର୍ଗତ ହେବ ବୋଲି ତାଙ୍କୁ ଆଗରୁ ଜଣାପଡ଼ିଥିଲା । ସେ ସେତେବେଳେ ଆମକୁ ଟାଣ କରି ପଦେ ମନା କରିଦେଇଥିଲେ ନ ଆମ ଆସିବା ବନ୍ଦ ହୋଇଯାଇଥାନ୍ତା ? ସେତେବେଳେ ଉଦାସୀ ହୋଇ ସେ ରହିଯିବା ଯୋଗୁଁ ତାଙ୍କୁ କ'ଣ ପାପ ଲାଗିବ ନାହିଁ । ଟିକକ ଘରେ ନିଜକୁ କାଜଲି କଲି, ମହାତ୍ମାଙ୍କଠାରେ ମୁଁ ଦ୍ରୋଣ ହେଉଛି କାହିଁକି ?

ସନ୍ଧ୍ୟାବେଳାଯାଏଁ ବାବୁଜୀ ଏ ବନ୍ଧସ୍ଵରେ କିଛି ନ କହି ମୋତେ ଟିକିଏ କ'ଣ ଖାଇବାକୁ, ପାଣି ପଣା ଟିକିଏ ପିଇବାକୁ ଖାଲି ବଳାଉଥାନ୍ତୁ । ସନ୍ଧ୍ୟାବେଳେ ସେ ଘଣ୍ଟେ ଖଣ୍ଡେ ଡାକ୍ତରଖାନାର ଅନ୍ୟ ଖଟିଆମାନଙ୍କ ପାଖେ ଚାଲି ଆସି ଅନ୍ୟମାନଙ୍କର ଭଲ ମନ୍ଦ ଗୁରୁ ଓ ଆମେ କାଲି ସକାଳୁ ଡିଗୁ ଭାରି ବୋଲି ବିଦାୟ ନେଇ ଫେରିଲ ପରେ ମୋତେ କହିଲେ, “ପନ୍ଦର ଦିନ କାଳ ଏ ଡାକ୍ତରଖାନାରେ ରହିବା ଫଳରେ ସମସ୍ତଙ୍କଠାରେ ମାୟା ଲାଗିଯାଇଛି । ହିତ୍‌ଜର ଓ ସେଇଠାରେ ପ୍ରାଣ ଯାଇଥିଲା ; ବଡ଼ ଦିହ ଓ ଭାବକୁ ଏଇ ଡାକ୍ତରଖାନାକୁ ଆଣିଥିଲା । ଦିନକ ପରେ ଭାଗ୍ୟର ପ୍ରାଣବାୟୁ ଉଡ଼ିଗଲା ; ବଡ଼ ଦିହ ୧୦ ଦିନ ବଞ୍ଚିଲେ । ସେଇଦିନ ତାଙ୍କ ଖଟିଆ ପାଖରେ ବଡ଼େ ମହାତ୍ମା ଠିଆ ହେବା ମାତ୍ରେ ତାଙ୍କର ଚେତା ଆସିଲା । ମହାତ୍ମାଙ୍କୁ ଛୁଲଛୁଲ ଆଖିରେ ଚାହିଁ ସେ କହିଦେଲେ, “ବାବା ! ମୋ ପିଲେ ଲାଗିଲେ ।” ବଡ଼େ ମହାତ୍ମା କହିଲେ, “ସେମାନଙ୍କୁ ଭଗବାନଙ୍କଠାରେ ସମର୍ପିଦିଅ ।” ବଡ଼ ଦିହ କହିଲେ, “ଆପଣ ଭଗବାନ !” ପାଗଳୀ ବୋଲି କହି ବଡ଼େ ମହାତ୍ମା ତାଙ୍କ ମୁଣ୍ଡରେ ହାତ ଦେଇଛନ୍ତି, ତାଙ୍କର ପ୍ରାଣ ଗଲା । ସେ ଦୁଇଜଣଙ୍କ ସମେତ ସାତଜଣ ଭଉଣୀଙ୍କୁ ଶୁଣାନକୁ ନେଇଛି । ତୁମକୁ ନେବାରୁ ଭଗବାନ ରକ୍ଷା କଲେ, ସେ ବଡ଼ ଲୋକ । ଆଉ ଯେଉଁମାନେ ଅଛନ୍ତି ସେମାନଙ୍କର ପ୍ରାଣସଂଗ୍ରହ ନାହିଁ ବୋଲି ଡାକ୍ତରମାନଙ୍କର ଦୃଢ଼ ବିଶ୍ଵାସ । ଆଜି ତ ଡାକ୍ତରବାବୁ କହୁଥିଲେ, “ତୁମ ବଡ଼େ ମହାତ୍ମା ଏ ଡାକ୍ତରଖାନାରେ ପାଦ ଦେବାବେଳୁଁ ସମସ୍ତଙ୍କର ଶ୍ଵେତ ଚର୍ଚ୍ଚିଛି ।” ମୁଁ ବିଚାରିଲି ମୋ ଦୁଃଖିନୀ ବଡ଼ଦିହଙ୍କ ମୁଣ୍ଡରେ ସମସ୍ତଙ୍କ ଶ୍ଵେତ ଯୋଗଦେଇ ମହାତ୍ମା ତାଙ୍କୁ ବିଦା କରିଦେଲେ ।

ଶୋଇବାକୁ ଯିବାପୂର୍ବରୁ ବାବୁଜୀ କହିଲେ, “ବଡ଼ଦିହଙ୍କ ପିଲାଙ୍କର କିଛି ଅସୁରାଧା ହେବ ନାହିଁ ବୋଲି ତୁମକୁ କହିଦେବାକୁ ବାବା ଆଦେଶ ଦେଇଯାଇଛନ୍ତି ।” ମୁଁ କହିଲି, “କାଲି ତ ଆମେ ସିଧା ଆଶ୍ରମକୁ ଯିବା ।” ବାବୁଜୀ କହିଲେ, “ସେ ବନ୍ଧସ୍ଵରେ ବାବାଙ୍କ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଅଲଗା । ସେ ହୁକୁମ ଦେଇଛନ୍ତି, ତାର ସଂସାରର ଅଭିଜ୍ଞତା ଧାଇଁଯାଉ ବା ପରେ ପ୍ରୌଢ଼ ବୟସରେ ଆଶ୍ରମକୁ ଫେରିବ । ଅନ୍ତତଃ ପାଞ୍ଚ ବର୍ଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସେ ଆତ୍ମାବାଦ

ବା ହରଦ୍ୱାରକୁ ଫେରିବ ନାହିଁ । ତା' ସାଙ୍ଗେ ମୋତେ ବି ଦଣ୍ଡ ହୋଇଛି । ତୁମର କନାର ନ ହେବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ମୁଁ ତୁମ ପାଖେ ପାଖେ ରହିବି ।”

ମୁଁ କହିଲି ନ କହି ଆଣି ମୁଁ ମୋର ଭବିଷ୍ୟତ ନୀଳ ବିଷୟ ଚିନ୍ତାକରି ବସିଲି । ମନେ ହେଲା, ସେଇଦିନ ସମସ୍ତଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ହେଲେ ପ୍ରାଣ ଯାଇଥାନ୍ତା । ମହାରାଜ ତ ଭବିଷ୍ୟତ ବାଣୀ ଶୁଣାଇ ଯାଇଛନ୍ତି ଯେ ଭବିଷ୍ୟତରେ ଆଉ କେତେ ଦୁଃଖ ସହିବାକୁ ହେବ । ସେ ଦିନ ମରିଥିଲେ ଏ ଦୁଃଖରୁ ତ ରକ୍ଷା ପାଇ ଯିଲେ । ଏଇପରି ଗୁଡ଼ାଏ ବିଷୟ ଆଣି ଫିଟାଇଲ ବେଳକୁ ଦେଖିଲି, ବାବୁଜୀ ମୋର ଆଡ଼କୁ ଚାହିଁଛନ୍ତି । ବଡ଼ ଲଜ ମାଡ଼ିଲା, ମନରେ ଦୁଃଖ ହେଲା, ଏ ମହାତ୍ମା ମଧ୍ୟ ମୋ ଯୋଗୁଁ କେତେ କ୍ଳେଶ ସହିବେ !

ବାବୁଜୀ କିନ୍ତୁ ମୋତେ କହିଲେ, “ମୋର ଦାୟିତ୍ୱରେ ତୁମେ ରହିବାକୁ ଚାହୁଁଛ ବ କ ନାହିଁ ସେ ବିଷୟରେ ସମୋହ ହେବାରୁ ବଡ଼େ ମହାରାଜଙ୍କୁ ଧରୁଥିଲି । ଧେଉଁ ବୋଲି କହି ସେ ଆଗ ମୋର ସଂଗଠକୁ ଉଡ଼ାଇଦେଲେ । ତା'ପରେ କହିଲେ, ତାର ସହ ଆପଣି କରିବ ତେବେ ତାକୁ ଡାକ୍ତରଖାନାରେ ଦିନଟାଏ ଅଧିକା ରଖି ମୋ ସଙ୍ଗେ ଧରାମର୍ଗ କରିବାକୁ ଆସିବ ।”

ଅତି ନିଶ୍ଚିତ ଭାବେ ଏକଥା କହି ମୋତେ ସେ ବଳବଳ ହୋଇ ଚାହିଁ ରହିବାରୁ ସମସ୍ତ ଦୁଃଖ ସତ୍ତ୍ୱେ ତାଙ୍କୁ ଧନ୍ଦେ କହିଦେବାର ଦୁଷ୍ଟାମି ଦମନ କରିପାରିଲି ନାହିଁ ; କହି ପକାଇଲି, “ମଣିଷର ମନ କଥା ଆପଣ ଖୁବ୍ ଠିକ୍ରେଇପାରିବ, ଜଣା ପଡ଼ିଲା ।” ଏ କଥା ବି ତାଙ୍କ ଦେହରେ ପଶିଲା ନାହିଁ ; ଧରୁଗଲି, “ରାତିରେ ଆପଣ କୋଉଠି ଶୋଇଛନ୍ତି ?” ସେ କହିଲେ, “ପାଖ ବାଗିଚାରେ ଠାଏ ଶୋଇପଡ଼େ । ମାଲକିନିଆ ଓଁପାଡ଼ରେ ସୁରୁଷ ଲୋକ ରହିବାକୁ ମନା । ସୁଧରଂଚେଣ୍ଡେଣ୍ଡେ ମୋତେ ଟିକିଏ ଅନୁଗ୍ରହ ଦେଖାଇଛନ୍ତି ।” ମୁଁ କହିଲି, “ବହୁତ ଡେରି ହେଲଣି ସା'ନ୍ତୁ ଶୋଇବେ ।”

(୨୧)

ବେଳ ଆଗକୁ ଚାଲିଯାଏ, ମୋର ମନ ଚାଲିଯାଏ ପଛକୁ । ବାପା ମା'କୁ ହରାଇବା ଦିନୁ ମୁଁ ପୁଅପୁଅ ହୋଇ ଚାଲିଛି । ଏଥର ଯାଉଥାଏ ଏକାଥରକେ ଆମ ଦେଶର ସବା ଶେଷ ପୁଅ ମୁଣ୍ଡକୁ । ଆହୁବାଦ ଷ୍ଟେସନରେ ଟିକଟ କଲବେଳେ ବାବୁଜୀ ମୋତେ କହିଲେ, “ପୁଅ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ପାଖକୁ ଟିକଟ କରୁଛି ।” ମୋର ସମ୍ମତ ସେ କାହିଁକି ପଚାରିଲେ ବୋଲି କହିଲି, କିନ୍ତୁ ମନେ ମନେ ସମ୍ମତ ହେଲି । ବାପା, ମା ଥରେ କଥାବାର୍ତ୍ତା ହେଉଥିଲେ, ପୁଅ ଯାଇ ଜଗନ୍ନାଥ ମହାପ୍ରଭୁଙ୍କୁ ଦର୍ଶନ କରିବାକୁ । ଆମ ଘରରେ ଯେଉଁ ବର୍ଷ

ବସନ୍ତ ପଡ଼ିଲା ତା'ର ବୋଧହୁଏ ଦୁଇ ଦିନବର୍ଷ ପୁଅର କଥା । ପୁରୀର ଜଣେ ପଣ୍ଡା ମହାରାଜ ଆମ ଗାଁକୁ ଆସି ପୁରୀ ଯିବାକୁ ଆମକୁ ଡାକିଥିଲେ । ସବୁ ଠିକ୍ ହୋଇଯାଇଥିଲା । ଆମ ଗାଁରୁ ପ୍ରାୟ ୪୦ ଜଣ ବାହାରିଥିଲେ । ଯିବାକୁ ଯୋଡ଼ିଏ କି ଦୁନୋଟି ଦିନ ଅଳ୍ପ ପଣ୍ଡା ମହାରାଜଙ୍କୁ ହେଲ ଜର । ତାଙ୍କର ଗୋଡ଼ ଦୁଇଟା ଫୁଲି କାଠ ଗଡ଼ ପରି ହୋଇଗଲା । ପୁରୀ ଆଡ଼େ ଏଇମିତି ଜର ହୁଏ ବୋଲି ବାପା କହିଲେ । ପଣ୍ଡା ମହାରାଜ ଆମର ଘରେ ଅଚେତା ହୋଇ ଦିନ ଦିନ ପଡ଼ିଲେ । ପାଣି ଟିକିଏ ବି ପିଇଲେ ନାହିଁ । ଦିନ ଦିନ ପରେ ଉଠି କଥାବାକ୍ତା ହେଲେ, ଉତ୍ତମ ପାଣିରେ ଗାଧୋଇ ନିର୍ମାଳ୍ୟ ଟିକିଏ ଖାଇ ମିଶ୍ରୀ ପଣା ମୁହଁଏ ପିଇଲେ । ଭାରି ଦୁଃଖ ହୋଇଥାନ୍ତି । ପନ୍ଦରଦିନ ବ୍ରତୀମନେଲ ପରେ ଯିବାବୋଲି କହିଲେ । ସେଇ ପନ୍ଦର ଦିନ ଭିତରେ ବର୍ଷା ଦିନ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଗଲା, କ୍ଷେତ ବାଡ଼ିର କାମ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଗଲା । ସମସ୍ତେ ବାଲ ବାଡ଼ି କାମରେ ଲାଗିଗଲେ, ପଣ୍ଡା ମହାରାଜଙ୍କୁ କହିଲେ, ଏବର୍ଷ ଆଉ ଯାଇହେବନାହିଁ । ପଣ୍ଡା ମହାରାଜ ଆମ ଗାଁରୁ ବଦଳି ନେଇ ପୁରୀ ଫେରିଗଲେ, ଆଉ ବର୍ଷ ଆସିବେ ବୋଲି ସେ ଆଉ ଆସିଲେ ନାହିଁ ପରେ ଶୁଣିଲୁ, ତାଙ୍କର ପୁଣି ଆଉ ଅଚେତ ସେଇ ବାଡ଼ିରେ ହେଲା, ସେଇଥିରେ ତାଙ୍କ ଦେହାନ୍ତ ହୋଇଗଲା । ତା'ପରେ ଆମର ବସନ୍ତ । ସେ ବର୍ଷ ଯେଉଁମାନେ ଜଗନ୍ନାଥ ଦର୍ଶନକୁ ବାହାରିଥିଲେ, ସେମାନେ ସମସ୍ତେ ପଠାଶଙ୍କ ଛୁରୀରେ ପ୍ରାଣ ହରାଇଲେ । ମୋ ଜାଣିବାରେ ଆମ ଗାଁରୁ ମୁଁ ଏକମାତ୍ର ଜୀବନ ଧରି ରହିଲି ।

ରେଳ ପୁରୀ ଅଡ଼କୁ ଚାଲିଥିଲାବେଳେ ମୋର ମୁସଲମାନଙ୍କ ଦୌରାସ୍ୟ ପୁଅର କଥା ମନେ ପଡ଼ି ପେଟଭିତରୁ କୋହ ଉଠୁଥାଏ । ପିଲା ଦିନେ ଆମର କେଡ଼େ ପୁଅର ସଂସାର ନ ଥିଲା ସତେ ? ଗାଁର ସମସ୍ତେ ହିନ୍ଦୁ ମୁସଲମାନ ଓ ଶିଖ୍ କେଡ଼େ ପୁଅରେ ମାଟିକୁ ଆଶ୍ରା କରି ପଡ଼ିଥାନ୍ତି । ମାଟିରୁ ଅନାଜ ଉତ୍ପନ୍ନ ହୁଏ, ଗାଈ ଓ ମଞ୍ଜି ପ୍ରଭୃତି ଦୁଧ ଦେଉଥାନ୍ତି, ଆମେ ପିଲାମାନେ ଖାଇ ପିଇ କେଡ଼େ ପୁଅରେ ଥାଉଁ, ସାଙ୍ଗ ପିଲାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ମନ ଆନନ୍ଦରେ ଖେଳି ଚାଲି ସମସ୍ତ କଟାଇଥାଉ । ମୋର ସବୁଠାରୁ ବେଶି ଆନନ୍ଦର ଜାଗା ଥାଏ ଅବ୍‌ଦୁଲ ଗୁରୁଙ୍କ ଘର । ଗୁରୁ ତାଙ୍କ ଝିଅ ଓ ମୋ ଭିତରେ ଆଦୌ ପାତର ଅନ୍ତର କରନ୍ତି ନାହିଁ । ତାଙ୍କ ଝିଅ ସଙ୍ଗେ ମୁଁ ସକାଳ ବସିଥାଏ । ଦୁହେଁଯାକ ତାଙ୍କ ଘରେ ଓ ଆମ ଘରେ ଏକା ସଙ୍ଗେ ଖାଉ, ଏକାଠି ବସାଉଠା କରୁ । ଥରେ ମା' ବାପାଙ୍କୁ କହିଥିଲେ, “ପିଲାଟା ପଠାଶ ହୋଇଯାଉଛି, ଟିକିଏ ଆକଟ କରୁନାହିଁ ତ ?” ବାପା କହିଲେ, “ଏ ଗୁରୁ ଆମ ଗାଁରେ କୋଉ କଲରୁ ଚଳୁଛି । ପିଲାଦିନେ ଅବ୍‌ଦୁଲର ମୋର ଏଇପରି ସାଙ୍ଗ ହୋଇଥିଲା । ମୋର ବାପା, ଜେଠା ପ୍ରଭୃତି କେହି ଆମକୁ ରୋକି ନ ଥିଲେ । ମୁଁ ଆଜି ରୋକିବି କିମିତି ? ତମେ ସିନା ଆସିଛୁ ହିନ୍ଦୁ ଗାଁରୁ, ଆମ ଗାଁ ତ ହିନ୍ଦୁ ମୁସଲମାନଙ୍କ ଗାଁ । ଆମ ବାପା କହିଥିଲେ, ‘ସେ ଆଜ୍ଞା, ସେଇ ଜଗନ୍ନାଥ ।’ ଆମ ଗାଁ ମୁସଲମାନଙ୍କର ଚଳଣି ଆମଠାରୁ କୌଣସି ଗୁଣରେ ଅଲଗା ନୁହେଁ ।” ମା ଭୁଲ ହେଲେ । ଗାଁର ଆଉ କେହି ଆମମାନଙ୍କ ଭଙ୍ଗ ରଙ୍ଗରେ କହି ବାଜତ ଦାଉନ୍ତି ନାହିଁ ।

ଯେଉଁଠି ଆଜ୍ଞା ଓ ଜଗନ୍ନାଥ ଏତେକାଳ ଏକା ହୋଇ ରହିଥିଲେ, ହଠାତ୍ କ'ଣ ହେଲା ଯେ, ସେଠାରେ ହତ୍ୟାର ବର୍ତ୍ତାମାନା ଲାଗିଲା ! ପଶୁକୁ ତ ହେଲେ ମୁସଲମାନ ଆଦର କରନ୍ତି, ମଣିଷକୁ ଦୁସ୍ତମନ୍ ବୋଲି ବିରୁଦ୍ଧ ନିର୍ଦ୍ଦେଶରେ ହାଣି ଦେଇଗଲେ ! ଧରି ବସିଲେ, ତାଙ୍କ ରାଜ୍ୟରେ ହିନ୍ଦୁ ବା ଶିଖ୍ଙ୍କୁ ରଖି ଦେବେ ନାହିଁ । ଥରେ ଏକଥା ଦିଦ୍ଦି ପଚାରିଥିଲି । ସେତକ ବେଳେ ଦୈବାର୍ତ୍ତ ବାବୁଜୀ ଆସି ପହଞ୍ଚିଥିଲେ । ଦିଦ୍ଦି ମୋ ମନରେ ହେଉଥିବା ସଂଗ୍ରହ ବାବୁଜୀକୁ ପଚାରିଲେ । ବାବୁଜୀ କହିଥିଲେ, “ମୋର ମନେ ହୁଏ, ଆମ ଦେଶର ନେତାମାନଙ୍କ ଉପତାଳେଇ ଯୋଗୁଁ ଏ ହାଣକାଟ ହେଲା । ଜିନ୍ଦା ମନେ ମନେ ରହିଲେ, ଭାରତର ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ ହୁଅନ୍ତେ, ଜବାହରଲାଲ ସେ ଅଧିକାର ଗ୍ରହଣବାକୁ ନାଗକ । ଗାନ୍ଧୀ ମଧ୍ୟସ୍ଥତା କରି କହିଲେ, ‘ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ ପଦ ବ୍ୟତୀତ ଅନ୍ୟ ଯେ କୌଣସି ବଡ଼ ପାହୁଆ ଜିନ୍ଦାକୁ ଦିଆଯିବ ।’ ଏକଥରୁ ସବୁ ଗୋଲମାଲ, ଏକଥରୁ ଭାରତ ହେଲା ଦୁଇ ଭାଗ—ଦୁଇ-ଜଣାକ ଉପତାଳକରୀ ନେତା ନିଜ ନିଜ ରାଜ୍ୟରେ ସର୍ବସମ୍ପଦ ହେବେ ବୋଲି । ମଣିଷ ଜୀବନ ପାଣିଫୋଟକା । ଯୋଡ଼ାଏ ପାଣି-ଫୋଟକାର ସଂଘର୍ଷରୁ ଏତେ ଉତ୍ପାତ ହୋଇଗଲା ! ଜିନ୍ଦା ଗଲେଣି, ଜବାହରଲାଲ ଯିବେ, କିନ୍ତୁ ଭାରତର ହିନ୍ଦୁ ମୁସଲମାନ କାଲ-କାଲକୁ ପରସ୍ପରର ଶତ୍ରୁ ହୋଇ ରହିଯିବେ ।”

ରେଳରେ ମୋର ସେଇ କଥା ମନେ ପଡ଼ିଲା, ବାବୁଜୀଙ୍କୁ ସଙ୍କୋଚରେ ପଚାରିଲି, “କିନ୍ତୁ ଗାନ୍ଧୀ ତ ହିନ୍ଦୁ ମୁସଲମାନଙ୍କ ଏକତା ପାଇଁ ଏତେ ଚେଷ୍ଟା କରିଥିଲେ, ଫଳ ନ ହେଲା କାହିଁକି ?” ବାବୁଜୀ କହିଲେ, “ଏ କଥାଗୁଡ଼ାକ ମନେପକାଇ ମନକୁ କଷ୍ଟ ଦେଉଛୁ କାହିଁକି ? ଗାନ୍ଧୀ ଗଛର ମୂଳରେ ପାଣି ନ ଦେଇ, ଡାଳରେ ପାଣି ଦେଲେ । ନିଜର ଅନୁ-ଚରମାନଙ୍କ ଉପତାଳକରୀ ଶ୍ରେଣୀ ପାରିଲେ ନାହିଁ । ମୁସଲମାନମାନଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ସିଧା ସଳଖ ମୁକାବିଲା ନ କରି ସେମାନଙ୍କୁ ଯାହା ଉତ୍ସାହ କରିବ ସେଇଆ କରିବସିଲେ । ସାଧାରଣ ସଭାରେ ଆପେ କୋରାନ୍ ପଡ଼ିଲେ, ଦଳେ ଗୋଡ଼ାଣିଆ ମୁସଲମାନଙ୍କୁ ହାତ କରି ସେଇ-ମାନେ ଭାରତର ମୁସଲମାନଙ୍କ ମୁଖପାତ୍ର ବୋଲି ଦେଖାଇଦେଲେ । ପ୍ରଥମେ କେତେବର୍ଷ ମୁସଲମାନଙ୍କୁ ଏ ଦେଶର ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ ହେଉଥିବାକୁ ଦେଇପକାଇଥିଲେ ଭାରତ ଆରବ ବା ପାରସ୍ୟ ହୋଇଯାଇନଥାନ୍ତା । ଆକବର ବାଦଶାହା ମୁସଲମାନଙ୍କ ଅପେକ୍ଷା ହିନ୍ଦୁଙ୍କୁ ଅଧିକ ଆଦର କଲପରି, ଏ ଦେଶର ମୁସଲମାନ ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ ହିନ୍ଦୁ ଜନତାଙ୍କ ମନ ନେବାକୁ ଅଧିକ ଚେଷ୍ଟା କରିଥାନ୍ତେ । ସେ କଥାଗୁଡ଼ାକ ମନରୁ ପୋଛୁପକାଅ । ଜଗନ୍ନାଥ ମହାପ୍ରଭୁଙ୍କଠାରେ ଧ୍ୟାନ ରଖ । ରାଜନୀତିକଙ୍କ ବହୁ ଉତ୍ପାତ ସତ୍ତ୍ୱେ ଭାରତ ଭାରତ ହୋଇଛି । ବର୍ତ୍ତମାନ ଜବାହର-ଲାଲ ନେହେରୁ ଧର୍ମନିରପେକ୍ଷ ବୋଲି ଦେଖାଇହେବାକୁ ହିନ୍ଦୁ ଧର୍ମ ଉପରେ ଯେଉଁ ଅତ୍ୟାଚାର ଆରମ୍ଭ କରିଛନ୍ତି, ତା ସତ୍ତ୍ୱେ ଏ ଦେଶ ରହିବ, ହିନ୍ଦୁ ଧର୍ମ ରହିବ । ଏହା ଲୋପ ହେବ ସେଇ ଦିନ, ଯେଉଁ ଦିନ ଏ ଦେଶର ଲୋକେ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ନ ମାନି ରାଜନୀତିକ ନେତାଙ୍କୁ ଜଗନ୍ନାଥ ବୋଲି ମାନିବେ ।”

ଆମେ ଦୁହେଁ ଗୋଟିଏ ଫାଷ୍ଟକ୍ୟୁସ ଡକାରେ ବସିଥାଉ । ବାବୁଜୀଙ୍କ ଇଚ୍ଛା, ଆର୍ଡ୍ କ୍ୟୁସରେ ଯାଇଥାନ୍ତେ । ସବୁବେଳେ ସେ ଆର୍ଡ୍ କ୍ୟୁସରେ ଯା'ଆସ କରନ୍ତି । ମୋର ଅସୁବିଧା ହେବ ବୋଲି ଫାଷ୍ଟକ୍ୟୁସ ଟିକଟ କରାନ୍ତି । ମୋର କିଛି ଅସୁବିଧା ହେବ ନାହିଁ ବୋଲି ମୁଁ ମୁହଁରେ ସିନା କହିଥିଲି; ପ୍ରକୃତରେ ଦିହଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ରହିବା ଦିନୁ ମୋର କିମିତି ଗୋଟାଏ ମଣିଷଗଠା ପ୍ରକୃତ ହୋଇଯାଇଥାଏ ; ଅପରିଚିତ ଲୋକଙ୍କ ପାଖରେ ବସିଲେ ମୋର ମନ ଲସିଯାଏ । ବାବୁଜୀ ଏକଥା ବାରିଥିଲେ । ସେ କହିଲେ, “ପାଖରେ ଯେଉଁ ପକ୍ଷପାତକ ଅଛି, ସେ ବଡ଼ ଲୋକଙ୍କ ପକ୍ଷପାତ । ତାକୁ ବଡ଼ଲୋକରେ ଉଡ଼ାଇଦେଲେ ଯାଇ ସ୍ଵାଭାବିକ ଜୀବନଯାତ୍ରା ସମ୍ଭବ ହେବ ।” ତାଙ୍କଠାରୁ ଶୁଣିଲି, ଡାକ୍ତରଖାନାରେ ମୋ ଅଣ୍ଟାରୁ ବାହାରିଥିବା ଚିନି ହଜାର ଟଙ୍କା ଏବେ ଆମର ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ । ମୋ ପାଖରେ ଅବଦୁଲ ଗୁରୁଙ୍କର ଓ ଦିହଙ୍କର ହୋଇ ପ୍ରାୟ ୪୦ ହଜାର ଟଙ୍କା ଥିଲା । ୩୭ ହଜାର ଟଙ୍କା ବଡ଼େ ମହାରାଜଙ୍କ ପାଖେ ଜମା ଦେଇ ଚାରି ହଜାର ପାଖରେ ରଖିଥିଲି ଅଣ୍ଟାରେ ଗୋଟେ ପଟିରେ ଚୁଡ଼ାଇ । ସେଇଥିରୁ ଆମର ଆହ୍ଲାବାଦରେ ଯାହା କିଛି ଟଙ୍କା ହୋଇଥିଲା । ବଡ଼େ ମହାରାଜ ବାଜା ଟଙ୍କାତକ ପାଖରେ ରଖିବା ପାଇଁ ବାବୁଜୀଙ୍କୁ ଲଗାଇଥିଲେ । ବାବୁଜୀ କହିଲେ, ଦରକାର ହେଲେ ମଗାଇ ନେବେ; ମୋତେ କହିଲେ, “ବଡ଼େ ମହାରାଜଙ୍କୁ କହିଲୁ, ତାର ପାଇଁ ସବୁପାଟିଏ ଠିକ କରାଯାଉଛି ଟଙ୍କା ଆସି ନେଇପାରିବ ।”

ବାବୁଜୀଙ୍କଠାରୁ ଏକଥା ଶୁଣି ମୋ ମନରେ ବିରକ୍ତ ହେଲା । ସେତେବେଳେ କିଛି କହିଲି ନାହିଁ । ପରେ ଦିନେ ରେଳଗାଡ଼ିରେ ପହଞ୍ଚିଲି, “ପୁରୁଷମାନେ ଯେପରି ଆଜନ୍ମ ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ହୋଇ ରହିଯାଉଛନ୍ତି, ସ୍ତ୍ରୀର କ'ଣ ସେପରି ରହିବାର ଅଧିକାର ନାହିଁ ?” ବାବୁଜୀ କହିଲେ, “ଏ ବିଷୟ ବଡ଼େ ମହାରାଜଙ୍କୁ ପଚାରିଥିଲି । ମୋର ତ ଇଚ୍ଛା ଥିଲା ତୁମେ ଡାକ୍ତରଖାନାରୁ ଯାଇ ସାଙ୍ଗେ ସାଙ୍ଗେ ଆଶ୍ରମରେ ରହିଥାନ୍ତୁ । କିନ୍ତୁ ବଡ଼େ ମହାରାଜ ଆପଣା କଲେ, ସେ କହିଲେ, “ଅନୁଭା ସୁବର୍ଣ୍ଣା ସନ୍ନ୍ୟାସିନୀ ହେବାର ନୁହେଁ । ବିବାହ ହେଲେ ଯାଇ ନାଶ୍ଵର ଶୁଦ୍ଧି ହୁଏ ।” ନଡ଼େ ମହାରାଜଙ୍କର ଏ ମତ ଶୁଣି ମନରୁ ସ୍ଵତଃ ଜାତ ହେଉଥିବା ବିସେଧକୁ ଗୁପ୍ତି ରଖିଲି । ବିଚାରିଲି, କେବେ ପୁଣି ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଦେଖା ହେଲେ ନାଶ୍ଵରପ୍ରଦ ଏଭଳି ପକ୍ଷପାତର କାରଣ କ'ଣ ପଚାରିବି । ଆହା, ସେ ଦିନ କ'ଣ ସତେ ଆସିବ ? ଆଉ କ'ଣ ଜୀବନରେ ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଦେଖା ହେବ !

ଆହ୍ଲାବାଦଠାରେ ଆମେ ଫାଷ୍ଟକ୍ୟୁସ ଗାଡ଼ିରେ ବସିବାର ଆଉ ଗୋଟିଏ ଗୁରୁତର କାରଣ ଥିଲା । ଡାକ୍ତରଖାନାରୁ ଆମେ ଆସି ଆହ୍ଲାବାଦ ଷ୍ଟେସନର ପ୍ଲାଟଫର୍ମରେ ଅପେକ୍ଷା କଲବେଳେ ବାବୁଜୀ ଲକ୍ଷ୍ୟ କଲେ, ଗୁରୁଜଣ ଟୋକା ଆମର ପିଛା ଧରିଛନ୍ତି । ସେମାନେ ଆମେ ବସିଥିବା ଜାଗାକୁ ବାରମ୍ବାର ଆସି ଆମକୁ ଚାହିଁ ଥାନ୍ତି । ବାବୁଜୀ ମୋତେ ଏମାନଙ୍କୁ ଦେଖାଇଦେଲେ, କହିଲେ, “କୃମିମେଳାରେ ଏକମାନେ ତୁମକୁ ନେଇଗଲା ପରି ମୋତେ ଅସ୍ପଷ୍ଟ ଭାବେ ଜଣାପଡ଼ୁଛି ।” ମୋ ଦେହ ଶୀତେଇଗଲା । ମୋର ମଧ୍ୟ ଅସ୍ପଷ୍ଟ ଭାବେ ମନେ

ପଞ୍ଜଳ, ସ୍ଵାକ୍ଷର ଭିତରୁ ଜଣକୁ ମୁଁ, ପ୍ରସାର ବାବୁଙ୍କ ସାଙ୍ଗେ ଆମ ହୃଦୟର ବସାର ସାମନାରେ ଲଢ଼ବଡ଼ ହେବାର ଦେଖିଥିଲି । ସେ କଥା ବାବୁଙ୍କୁ ନ କହି ଜଞ୍ଜସଡ଼ ହୋଇ ରହିଲି । ମନରେ ଭାରି ଡର ମାଡ଼ିଲି, ଏମାନେ ଯଦି ବାବୁଙ୍କଠାରୁ ମୋତେ ଛଡ଼ାଇ ନିଅନ୍ତି ? ବାବୁଙ୍କ ଏମାନଙ୍କ ଗତିବିଧି ଓଲଟିବ କାଳ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି ମୋତେ ନେଇ ଫାଷ୍ଟ କ୍ଲାସ୍ ବିଶ୍ରାମାଗାରକୁ ଚାଲିଲେ । ସେଠାରେ ଜଣେ ଉଦ୍ଵେଗୀତ ସହୀକ ଅଧେକ୍ଷା କରୁଥାନ୍ତି, ତୁଫାନ୍ ମେଳରେ କଲିକତା ଯିବାକୁ । ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ବାବୁଙ୍କର ଆଲୋଚନା ହେଲା । ମୁଁ ଉଦ୍ଵେଗୀତ ସଙ୍ଗେ କଥାବାର୍ତ୍ତା ଆରମ୍ଭ କରିଦେଲି । ବାବୁଙ୍କ ୧୫ ମିନିଟ୍ ଏମାନଙ୍କ ଧାଡ଼େ ମୋତେ ଗୁଡ଼ି ଷ୍ଟେସନ୍ ମାଷ୍ଟରଙ୍କ ଧାଡ଼କୁ ଗଲେ ଓ ତାଙ୍କୁ ଏ ଗୁରୁଜଣ ଗୁଣ୍ଡାଙ୍କ ବିଷୟ କହିଲେ । ଷ୍ଟେସନ୍ ମାଷ୍ଟର ସାଙ୍ଗେ ସାଙ୍ଗେ ପୁଲିସକୁ ଖବର ଦେଲେ । ପ୍ରାୟ ଦଶକ ପରେ ଷ୍ଟେସନ୍ ମାଷ୍ଟର ଜଣେ ଧଳା ପୋଷାକ ପିନ୍ଧା ଉଦ୍ଵେଗୀତ ସାଙ୍ଗରେ ଧରି ଆମ ବିଶ୍ରାମାଗାରକୁ ଆସିଲେ ଏବଂ ବାବୁଙ୍କୁ ତାଙ୍କ ନେଇ ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ବାବୁଙ୍କ ପରିଚୟ କରାଇଦେଲେ । ଆମ ସହଯାତ୍ରୀ ଉଦ୍ଵେଗୀତ ଏକଥା ଜାଣିଲେ ନାହିଁ, ମୁଁ ବି ଜାଣିନଥିଲି । ପରେ ହାନଡ଼ା ଷ୍ଟେସନ୍‌ର ବିଶ୍ରାମାଗାରରେ ଜାଣିଲି । ସେ ଜଣେ ଗୁପ୍ତ ପୁଲିସ ଅଫିସର । ଗୁଣ୍ଡାଙ୍କ ପିତ୍ର ଧରି ଆମ ସଙ୍ଗେ ରେଲଯାତ୍ରୀ ହୋଇଥିଲେ ।

ମୁଁ ଏତିକିମାତ୍ର ଲକ୍ଷ୍ୟ କରୁଥାଏ ଯେ, ଗୁରୁଜଣଙ୍କ ଟୋକା, ମଝିରେ ମଝିରେ ଗାଡ଼ି ରହିଲେ, ଆମ କୋଠରୀ ଧାଡ଼େ ପହଞ୍ଚିବା ମାରୁଥାନ୍ତି । ଆମ ସହଯାତ୍ରୀ ସହୀକ ଉଦ୍ଵେଗୀତ ମୋଠାରୁ ଅଧିକ ଶାନ୍ତ ଭାବେ ଏମାନଙ୍କ ଗତିବିଧି ଲକ୍ଷ୍ୟ କରୁଥାନ୍ତି । ତାଙ୍କ ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ଦେହରେ ବହୁତ ଗହଣା ଥାଏ । ମୋ ଦେହରେ ମଧ୍ୟ ପ୍ରାୟ ଦଶ ଭରି ପୁନା ଥାଏ ; କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କ ଦେହରେ ୩୦ ଭରିରୁ ବେଶି । ତାଙ୍କ ବେକରେ ତ ଗୋଟାଏ ପୁନାମାଳି ଥାଏ, ତାକୁ ଅଟକଳ କଲି, ଏକୂଟିଆ ଦଶଭରି ହେବ । ଉଦ୍ଵେଗୀତଙ୍କର ସହଯୋଗ ହେଉଥାଏ, ଏଇ ପୁନା ଲେଉଟରେ ଗୁଣ୍ଡାମାନେ ତାଙ୍କ ପିତ୍ର ଧରିଛନ୍ତି । ସେ ବାରମ୍ବାର ତାଙ୍କ ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କୁ ସାବଧାନ କରି ଦେଉଥାନ୍ତି । ଆମ କାମରୁରେ ବସିଥିବା ସାଧା ପୋଷାକ-ପିନ୍ଧା ପୁଲିସ ଅଫିସର ଖୁବ୍ ମନ ଦେଇ ଗୋଟାଏ ବହି ପଢ଼ୁଥାନ୍ତି । ତାଙ୍କର କୁଆଡ଼କୁ ଦୃଷ୍ଟି ଥିବାର ଜଣାପଡ଼ୁନାଥାଏ । କିନ୍ତୁ ଧରେ ଜାଣିଲି, ବହୁ ଆଡ଼ୁଆଳରେ ସେ ଗୁଣ୍ଡାମାନଙ୍କ ଉପରେ ଓ ଆମ ଗୁରୁଜଣଙ୍କ ଗତିବିଧି ପ୍ରତି ଶାନ୍ତ ଦୃଷ୍ଟି ରଖି ନିର୍ଲମ୍ବ ଭାବେ ବସିଥାନ୍ତି ।

ଦେହର ଜଳସନ୍ତୋରେ ଗାଡ଼ି ବହୁତ ବେଳ ରହିଲି । ଏଠାରେ ଆମ ସହଯାତ୍ରୀ ଉଦ୍ଵେଗୀତ ଏକାବେଳେ ଉଦ୍ଵେଗୀତ ହୋଇ ରେଲବାଇ ପୁଲିସ ଅଫିସକୁ ଯାଇ ଗୁଣ୍ଡାଙ୍କ ଉପଦ୍ରବ ବିଷୟରେ ଇତ୍ୟାଦି ଦେଲେ ଓ ସେମାନଙ୍କୁ ଅଟକାଇ ରଖିବାକୁ ନିବେଦନ କଲେ । ଜଣେ ପୁଲିସ ଅଫିସର ଆମ ଡବାକୁ ଆସିଲେ ଏବଂ ଆମମାନଙ୍କ ପରିଚୟ ପଚାରିଲେ । ବାବୁଙ୍କ ମୋତେ ତାଙ୍କ ଉଦ୍ଵେଗୀତ ବୋଲି ପରିଚୟ ଦେଲେ । ଆମ ସହଯାତ୍ରୀ ଉଦ୍ଵେଗୀତଙ୍କର ତ ନାମଧାର ଆଗରୁ ଲେଖି ନେଇଥିଲେ । ସେ ବକ୍ଷସରକାରଙ୍କର ଜଣେ ବଡ଼ ଅଫିସର ।

ସରକାରୀ କାର୍ଯ୍ୟରେ ଦକ୍ଷା ଯାଇଥିଲେ । ଗୁପ୍ତ ପୁଲିସ୍‌ଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ପଦେ ଦି'ପଦ କଥାବାର୍ତ୍ତା ହୋଇ ତାଙ୍କର ବୋଧହୁଏ ପରଚୟ ବୁଝିନେଲେ । ଗାଡ଼ି ଗୁଡ଼ିଲ ପରେ ଅର୍ଦ୍ଧ ସର ଭଦ୍ର-ଲୋକ ନିଜର ଖବ୍ ପ୍ରୋଡ଼ି ଦେଖାଇ ଘୋଷଣା କଲେ ଯେ, ତାଙ୍କର ପରଚୟ ପାଇବାରୁ ରେଲବାଇ ପୁଲିସ୍ ଜଣେ ବଡ଼ ଅର୍ଦ୍ଧ ସରଙ୍କୁ ଏଇ ଠାଡ଼ିରେ କଲିକତା ଯାଏ ପଠାଇଛନ୍ତି ।

ବାବୁଜୀ ମନେ କରୁଥିଲେ, ଏ ଜଣକ ଆମର ସାଙ୍ଗରେ ଆହ୍ଲାବାଦରୁ ଆସୁଥିବା ଗୁପ୍ତ ପୁଲିସ୍ । ଜନ୍ମ ପର ଷ୍ଟେସନରେ ଜଣାପଡ଼ିଲା ଯେ, ବାସ୍ତବିକ ଆଉ ଜଣେ ପୁଲିସ୍ ପୋଷାକ ପିନ୍ଧା ଅର୍ଦ୍ଧ ସର ଦେହରଠାରୁ ଚଢ଼ିଲେ । ସେ ମଝିରେ ମଝିରେ ଅମ କାମରକୁ ଆସୁଥାନ୍ତି ଓ ଭଦ୍ରଲୋକ, ବାବୁଜୀ ଓ ଗୁପ୍ତ ପୁଲିସ୍ ଅର୍ଦ୍ଧ ସରଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଏଣୁ ତେଣୁ ଦି'ପଦ କଥାବାର୍ତ୍ତା ହୋଇ ଅନ୍ୟ କାମରକୁ ଚାଲିଯାଉଥାନ୍ତି । ସେ ଜଣଙ୍କ ଆସିବାର ଦେଖି ଆମ ପିତ୍ର ଧରୁଥିବା ଗୁଣ୍ଡା ଗୁରୁଜଣ ଆମ କାମର ପାଖେ ପହଞ୍ଚିବ ମାଲଲେ ନାହିଁ କିନ୍ତୁ ମୁଁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରୁଥାଏ, ସେମାନେ ପ୍ଲାଟଫର୍ମରେ ବୁଲୁଥାନ୍ତି ଓ ଆମ ଉପରେ ଆଖି ରଖିଥାନ୍ତି ।

ଧାନବାଦ ଷ୍ଟେସନରେ ଗାଡ଼ି ଯାଇ ପହଞ୍ଚିଲ ବେଳକୁ ବଡ଼ ସକାଳ । ହଠାତ୍ ସେଠାରେ ହୋ କିନି ତୁମଲ ଶବ୍ ଶୁଣାଗଲା । ପରେ ଶୁଣିଲି, କୌଣସି କାରଖାନାର ଶ୍ରମିକମାନେ ଧର୍ମଘଟ କରୁଥାନ୍ତି, ଅଧିକ ମଜୁର ଦାବି କରି । ସେଇ ଦାବିକୁ ଟାଣି କରବା ସକାଶେ ସେମାନେ ଧାନବାଦ ଷ୍ଟେସନକୁ ଆଜି ପାହାନ୍ତିଆରୁ ଘେରୁଇ କରୁଥାନ୍ତି । ବହୁତ ଲୋକ ରେଲ ଲାଇନର ଏପାଖେ ସେପାଖେ ଲକନ ଉପରେ ବସି ରହୁଥାନ୍ତି । ଆହୁର ଲୁଡ଼ାଏ ଲୋକ ଷ୍ଟେସନ ପ୍ଲାଟଫର୍ମରେ ଦଳ ବାନ୍ଧି ବୁଲି 'ଆମର ଦାବି ପୂରଣ ହେଉ' ବୋଲି ଧ୍ବନି ଦେଉଥାନ୍ତି । କ'ଣ ହେଲା କେଜାଣି ଆମ ଗାଡ଼ି ଆସି ପହଞ୍ଚିବା ସଙ୍ଗେସଙ୍ଗେ ହାଉକିନି ଗୋଟାଏ ଶବ୍ଦରେ କାନ ଫାଟିଗଲା ଓ ହଠାତ୍ ଷ୍ଟେସନ ଘରୁ ନିଆଁ ବାହାରିଲା । ସଗସ୍ତ୍ର ପୁଲିସ୍ ଆସି ପହଞ୍ଚିଯାଇଥାନ୍ତି । ଥରେ ଦୁଇଥର ଗୁଲି ଫଟିବାର ଶବ୍ଦ ହେଲା । ଲୁହବୁହା ଗ୍ୟାସ ବୋମା ମଧ୍ୟ ଗୁରୁ ପାଞ୍ଚଟା ଫୁଟିଲା ।

ସେତେବେଳକୁ ଆମ କାମରର ଛଦ୍ମ ପୁଲିସ୍ ଅର୍ଦ୍ଧ ସର ଆମ ଦୁଇଟା ଯାକ ଦୁଆର ଭିତରପଟୁ କଲିଦେଇ ଅନାଶକ୍ତ ଭାବେ ତାଙ୍କ ବହୁ ପତ୍ନୀରେ ଲାଗିଥାନ୍ତି । ଝରକାର କାଠ କଲିଣି ବନ୍ଦ କରିଦେଇଥାନ୍ତି । ତଥାପି ଲୁହବୁହା ଗ୍ୟାସ ଆମ ବଗରରେ ପଶିବାରୁ ମୋର ଓ ସଙ୍ଗିନୀଙ୍କ ଅଖିରୁ ଲୁହ ବୋହୁଥାଏ । ମୋତେ ଜଣାଯାଉଥାଏ, ମୁଁ ଅଛୁ ହୋଇ-ଯାଇଛି । ମୁଁ ଗୋଟିଏ କୁଣ୍ଡରେ ଜାଳଜଳ ହୋଇ ବସି ଅଖି ଯୋକୁଥାଏ । ଏଇ ସମୟରେ ଆମ କାମରର ପଛ ପଟ ଦୁଆରରେ ଘୋର ଶବ୍ଦ ହେଲା । ଜଣେ ଘାଟି କରୁଥାଏ, ମୋତେ ରକ୍ଷାକର, ମୋତେ ରକ୍ଷା କର । ଛଦ୍ମ ପୁଲିସ୍ ସାବଧାନ ହୋଇ ରହୁବାକୁ ଆମକୁ ଇସାରା ଦେଇ ଦୁଆର ଫିଟାଇଦେଇ ଦୁଆର ଆଗୁଲି ଠିଆ ହେଲେ ଏବଂ ପାଟି କରୁଥିବା ଲୋକଙ୍କ ସଙ୍ଗେ କଥାବାର୍ତ୍ତା ହେଲେ । ସେମାନେ କଲିକତା ସିବାକୁ ଫାଷ୍ଟକାସ ଟିକଟ

କରିଥାନ୍ତି ବୋଲି କହିଲେ । ସ୍ଵେଚ୍ଛା ପଛୁ ପଶି ନ ପାର ପଛୁବାଟେ ଆସିଛନ୍ତି । ଅନୁଗ୍ରହ କରି ବସିବାକୁ ଟିକିଏ ଜାଗା ଦେବାକୁ ସେମାନେ କାକୁଡ଼ି ମିନତି କରୁଥାନ୍ତି । ଛଦ୍ମ ପୁଲିସ ଆପତ୍ତି ନ କରି ସେମାନଙ୍କୁ ଆସିବାକୁ ଦେଲେ । ବାବୁଜୀ ଯେଉଁ ଗୁରୁଜଣ ଗୁଣ୍ଡାଙ୍କ ଉପରେ ଆହ୍ଲାବାଦଠାରେ ସନ୍ଦେହ କରିଥିଲେ ଓ ଯେଉଁ ଗୁରୁଜଣଙ୍କ ନାମରେ ବଙ୍ଗ ସରକାରଙ୍କ ଅଫିସର ଏତଲା ଦେଇଥିଲେ, ଏମାନେ ସେଇ ଗୁରୁଜଣ । ବାବୁଜୀ ନିର୍ଲିପ୍ତ ଭାବେ ସେମାନଙ୍କ ଉପରେ ଦୃଷ୍ଟି ରଖି ବସିଥାନ୍ତି । ବାବୁଜୀ ଛ' ଫୁଟ ଉଚ୍ଚ ମର୍ଦ୍ଦ । ତାଙ୍କର କୃଷ୍ଣ ଶୁଣ୍ଠୁମଣ୍ଡିତ ମୁଖରୁ ଗୋଟାଏ କମିତି ତେଜ ସବୁବେଳେ ବାହାରେ ଯେ ମଣିଷ ତାଙ୍କୁ ଦେଖିଲେ ଶଙ୍କିଯାଏ । ତାଙ୍କ ମାଂସଦେଶୀପୁଷ୍ପ ବାହୁ ଦୁଇଟିରେ ସିଂହର ବଳ ବୋଲି ମୋର ଧାରଣା ହୋଇଥିଲା ; ଏହାର ପ୍ରମାଣ ମୁଁ ତାଙ୍କର ମୁହଁରୁ ପାଇଥିଲି କୁମ୍ଭମେଳାରେ ସେ ମୋତେ ଉଦ୍ଧାର କରିଥିବା ଘଟଣାର ବିବରଣୀରୁ । ତାଙ୍କ ପ୍ରଗନ୍ଧ ଲଳିତରେ କୌଣସି ଭୟର ଗ୍ରସ୍ତ କେତେବେଳେ ପଡ଼ିବାର ନୁହେଁ । ତାଙ୍କ ଆଖିରେ ଘଣା ବା ବିରତ୍ତର ସଙ୍କେତ ବି ଦିଶୁନାଥାଏ । କିନ୍ତୁ ବଙ୍ଗ ସରକାରଙ୍କ ଉଚ୍ଚ ଅଫିସରଙ୍କ ମୁହଁରେ ପୁଣା, ଅସ୍ତ୍ରା, ଆଣଙ୍କା ଓ ଭୟ ମୁଗ୍ଧତା ଢେଳିଯାଉଥାଏ । ସେ ଭୟ ଓ ଆତଙ୍କରେ 'ଓର' ବୋଲି ଚିତ୍କାର କରି ବେହୋସ ହେଲେ ପରି ତାଙ୍କ ବସିବା ସିଟ୍ରେ ଭଲପଡ଼ିଲେ । ବାବୁଜୀ ତାଙ୍କ ପାଖକୁ ଦୃଷ୍ଟିପାଇ ତାଙ୍କୁ ଧରି ବସାଇଲେ ଓ ନିଶ୍ଚିନ୍ତ ହୋଇ ରହିବାକୁ କହିଲେ । ସେ ଆଶ୍ଚାସନା ଦେଲେ ଯେ, ଏମାନେ ଯଦି ପ୍ରକୃତରେ ଗୁଣ୍ଡା ହୋଇଥାନ୍ତି, ତେବେ ତାଙ୍କର ଗୁରୁଜଣଙ୍କୁ ଆମେ ଚିନିଜଣି ଥାଉଁ । ଗୁଣ୍ଡାମାନେ କିଛି କରପାରିବେ ନାହିଁ । ଅଫିସରଙ୍କ ସ୍ତ୍ରୀ ମୋତେ ଜାବୁଡ଼ି ଧରି ବସିଲେ, କିନ୍ତୁ ସେ ନିଜ ସ୍ଵାମୀଙ୍କ ପରି ଏକାବେଳେକେ ଭାଜି ପଡ଼ି ନ ଥାନ୍ତି । ଛଦ୍ମ ପୁଲିସ ଅଫିସର ଆମ ଆଡ଼େ ଆଦୌ ଦୃଷ୍ଟି ନ ଦେଲେ ପରି ରହି ଗୁରୁଜଣ ଯାକ ଆଗନ୍ତୁକଙ୍କୁ ପଚାରିଲେ, "ଆପଣମାନେ କ'ଣ ଏଇ ଧାନବାଦଠାରୁ ଗାଡ଼ିରେ ଚଢ଼ିଲେ ?"

ଆଗନ୍ତୁକଙ୍କ ଭିତରୁ ଜଣେ କହିପକାଇଲେ, ହଁ ; ଆଉ ଜଣେ ପ୍ରତିବାଦ କଲେ "ନା, ଆମେ ଦିଲ୍ଲୀରୁ ଆସୁଛୁ ।" ପୁଲିସ ଅଫିସର ଟିକିଏ ମୁଞ୍ଚୁକ ହସି କହିଲେ, "ମୁଁ ଜାଣେ, ଆପଣମାନେ ଆହ୍ଲାବାଦରୁ ଆସୁଛନ୍ତି । ଏ ଗାଡ଼ି ଆହ୍ଲାବାଦ ସ୍ଵେଚ୍ଛାରେ ପହଞ୍ଚିବା ପୂର୍ବରୁ ମୁଁ ଆପଣମାନଙ୍କୁ ଆହ୍ଲାବାଦ ସ୍ଵେଚ୍ଛାରେ * ନମ୍ବର ପ୍ଲାଟଫର୍ମରେ ଦେଖିଛି । ଆଜ୍ଞା, ଆପଣଙ୍କ ଟିକେଟ୍ ମୋତେ ଦେଖାଇପାରିବେ କି ?" ଆଗନ୍ତୁକଙ୍କ ଭିତରୁ ଆଉ ଜଣେ ବାହାରିପଡ଼ିଲେ, "ଆପଣ କ'ଣ ରେଲବାଇ ଅଫିସର ? ଆମ ଟିକେଟ୍ ଦେଖିବାକୁ ଆପଣଙ୍କର କି ଅଧିକାର ?" ପୁଲିସ ଅଫିସର କହିଲେ, "ଆଜ୍ଞା, ସେ କଥା ତ ପରେ ବୁଝାଯିବ । ବର୍ତ୍ତମାନ ଆପଣମାନେ ପାଖରେ କିଛି ଅସ୍ତ୍ର ଶସ୍ତ୍ର ରଖିଛନ୍ତି କି ନାହିଁ, ଦେଖାଯାଉ ।" ଏହା କହି ସେ ସାଙ୍ଗେ ସାଙ୍ଗେ ଜଣକର ପ୍ୟାଣ୍ଟ ପକେଟରେ ହାତ ଦେବା ମାତ୍ରେ, ଆଉ ଚିନିଜଣ ଉଠିପଡ଼ି ପୁଲିସ ଅଫିସରଙ୍କୁ ଆକ୍ରମଣ କରିବାକୁ ବସନ୍ତେ, ଅଖି ପିଛୁଳାକେ

ବାବୁଜୀ ଉଠି ପଡ଼ି ଦିନକଟି ଯାକକୁ ଗୋଟାଏ ହାତରେ ସ୍ଥିତ୍ ଉପରେ ଦସାଇଦେଲେ । ବାବୁଜୀଙ୍କ ହାତର ବଳ କଷିନେଇ ବୋଧହୁଏ ଅଗନ୍ତୁକମାନେ ଦବିଗଲେ । ଭ୍ରଷ୍ଟାୟ ଜଣକ ପ୍ୟାଣ୍ଟ ପକେଟ୍‌ରୁ ଖୋଲିରେ ଅବା ଗୋଟିଏ ଛୋଟ ଛୁରୁ ବାହାରିଲା । ଗୁରୁଜଣ-ଯାକଙ୍କ ଖାନଡାଳିପ ପରେ ପୁଲିସ ଅଫିସର ଛୁରୁଟି ଫିଟାଇ ଦେଖି କହିଲେ, 'ବେଶ୍ ଅସୁଟିଏ ତ ! ସ୍କାକୁ କେତେଜଣଙ୍କ ଉପରେ ପଶାକା କଲେଣି ? ବୋଧହୁଏ ଏହାର ପଶାକା ହୋଇନାହିଁ ; ହୋଇଥିଲେ ତ ସାଙ୍ଗେ ସାଙ୍ଗେ ମୋ ଉପରେ ପଶାକା କରିଦେଇଥାନ୍ତେ । ଆଜ୍ଞା, ଆପଣମାନେ ନିଶ୍ଚିନ୍ତ ହୋଇ ବସନ୍ତୁ । ମୋ ପାଖରେ ଯାହା ଅଛି ଦେଖିଲେ ବୋଧ ହୁଏ ଅଧିକ ଦ୍ରୁତପସ୍ତ ହେବେ ।' ଏହା କହି ସେ ଛୁରୁଟି ପକେଟ୍‌ରେ ପୁରାଇଲେ ଓ ନିଜ ପ୍ୟାଣ୍ଟ ପକେଟ୍‌ରୁ ଗୋଟିଏ ପିସ୍ତଲ କାଢ଼ି ଦେଖାଇ କହିଲେ, "ଟିକିଏ ଗୋଲମାଲି କଲେ ଏଇଟା ଚାଲିବ ; ଛୁଟା ଚାଲି ଅଛି । ଆପଣମାନେ ମୋଟେ ଗୁରୁଜଣ ।" ଗୁରୁଜଣଯାକ ସୁବକ ଯେଉଁ ପରିମାଣରେ ଦବିଗଲେ, ବଙ୍ଗ ସରକାରଙ୍କ ଉଚ୍ଚ ଅଫିସର ସେହି ପରିମାଣରେ ତେଜି ଗଲେ ଓ ସୁଦ୍ଧା ପରି ବଡ଼ଲୋକ ଦେଖାଇ ଛଦ୍ମ ପୁଲିସ ଅଫିସରଙ୍କୁ କହିଲେ, "ଆପଣଙ୍କୁ ଧନ୍ୟବାଦ । ମୁଁ ଆପଣଙ୍କ ସାହାଯ୍ୟ ନିମନ୍ତେ ପୁରସ୍କାର ଦେବାକୁ ଚାହେଁ ।" ପୁଲିସ ଅଫିସର କହିଲେ, "ଧନ୍ୟବାଦ, ତାହା ପଛକୁ ରହୁ ।" ଏହା କହି ସେ ବାବୁଜୀଙ୍କ ଆଡ଼କୁ ଚାହିଁ ଟିକିଏ ମୁଠୁକ ହସିଲେ ।

ଏତେବେଳକୁ ଷ୍ଟେସନର ଗୋଲମାଲି ଥଣ୍ଡା ପଡ଼ିଯାଇଥାଏ । ଧର୍ମଘଟକାଗ୍ରମାନେ ପୁଲିସ ପ୍ରତାପରେ ଛୁପିଭଙ୍ଗ ଦେଇଥାନ୍ତି । ତାଙ୍କ ଭିତରୁ କେତେଜଣ ଗିରଫ ବି ହୋଇ-ଥାନ୍ତି । ରେଲ୍ ଲାଇନ୍‌ର ପ୍ରତିବନ୍ଧକ ଦୂର ହେବା ପରେ ଆମ ଗାଡ଼ି ଗୁଡ଼ିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କଲା । ସାଙ୍ଗେ ସାଙ୍ଗେ ଗୁରୁ ଜଣଯାକ ଗୁଣ୍ଡା ଠିଆ ହୋଇପଡ଼ିଲେ ଏବଂ ଚଳନ୍ତା ଗାଡ଼ିରୁ ଓହ୍ଲାଇ ପଡ଼ିବାକୁ ଉଦ୍ୟତ ହେଲେ । ସି. ଆଇ. ଡି. ଅଫିସର ତାଙ୍କୁ ଚେତାଇ ଦେଲେ ଯେ, ସେମାନେ ଜବରଦସ୍ତି ଯିବାକୁ ବାହାରିଲେ ସେ ବାଧ ହୋଇ ଚାଲି କରି ସେମାନଙ୍କୁ ଅକର୍ମଣ୍ୟ କରିଦେବେ । ସ୍ତ୍ରୀ ପରେ କେଉଁ ଷ୍ଟେସନରେ ଗାଡ଼ି ରହିବ ସେଇଠାରେ ସେମାନଙ୍କର ଟିକିଏ ଚେକ କରାଯିବ ଏବଂ ସେମାନେ ଆହ୍ଲାବାଦରୁ ଏ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କାହାର ପିତ୍ରୁ ଧରିଛନ୍ତି ଅନୁସନ୍ଧାନ ହେବ । ଗୁରୁଜଣଯାକ ତୁମ୍ଭା ହୋଇ ବସିଲେ ।

ସ୍ତ୍ରୀ ପରେ ଯେଉଁ ଷ୍ଟେସନରେ ଗାଡ଼ି ଅଟକିଲା ସେଠାରେ ରେଲ୍‌ବାଇ ଅଫିସରଙ୍କୁ ଡକା ହେଲା । ରେଲ୍‌ବାଇ ଅଫିସର ଟିକିଏ ମାଗିଲେ । ଅନଧିକାର ପ୍ରବେଶକାରୀ ଗୁରୁଜଣ ଯାକ ଜବାବ ଦେଲେ ଯେ, ସେମାନେ ଆହ୍ଲାବାଦରୁ ଫାଷ୍ଟକ୍ଲାସ୍ ଟିକିଏ କରି କଲିକତା ଯାଉଥିଲେ । ଧାନବାଦ ଷ୍ଟେସନରେ ଗୋଲମାଲିରେ ସେମାନଙ୍କ ଟଙ୍କା ପଇସା ଓ ଟିକିଏ ଲୁହ୍ ହୋଇଯାଇଛି । କଲିକତାରେ ସେମାନଙ୍କର ଜରୁର କାମ ; ଯଦି ତାଙ୍କୁ ବାଟରେ ଅଟକାଇଦିଆଯାଏ ତେବେ ସେମାନେ ସତ୍‌ପୁରୁଣ ଦାବି କରିବେ । ସାଦା ଧୋଷାକ ପିନ୍ଧି-ଥିବା ଆମ ସଙ୍ଗୀ, ପୁଲିସ ଅଫିସରଙ୍କୁ ନିଜର ଇଜାହାର ଦେଲେ ଏବଂ ଅନୁରୋଧ କଲେ ଯେ

ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଗୁରୁଜଣ ଯାକକୁ କଲିକତା ଯିବାକୁ ଦିଆଯାଉ । ସେଇଠାରେ ଏମାନଙ୍କର ବିନା ଟିକେଟ୍‌ରେ ଯାତ୍ରା କରିବା ଅଭିଯୋଗ ଓ ଏମାନେ ମାରାତ୍ମକ ଅସ୍ତ୍ର ଧରି ଯାଉଥିବା ଅଭିଯୋଗ ମଧ୍ୟ କରାଯିବ । ସେଇଆ ହେଲା ।

ପ୍ରାୟ ଦିନ ବାରଟା ବେଳେ ଆମ ଗାଡ଼ି ହାବଡ଼ା ଷ୍ଟେସନରେ ପଶିଲା । ବଜ୍ର ସରକାରଙ୍କ ଅଫିସରଙ୍କୁ ଷ୍ଟେସନ ଥାନାରେ ଟିକିଏ ଅଧେକ୍ଷା କରିବାକୁ କୁହାଯିବାରେ ତାଙ୍କର ଅଫିସରେ ଜରୁର କାମ ଅଛି ବୋଲି ସେ ବାହାରୁଥିଲେ । ଦେହଗଠାରୁ ଆସିଥିବା ଫୁଲିଏ ଅଫିସରଙ୍କ ଯୋଗୁ ସେ ରହିଲେ । ସମସ୍ତଙ୍କଠାରୁ ଇଜାହାର ନିଆଗଲା । ସେତେବେଳକୁ ଆହ୍ଲାବାଦ ଷ୍ଟେସନରୁ ଟେଲିଫୋନ ଆସିଥାଏ ଯେ, ଆମ ଗୁରୁଜଣଙ୍କର ଗୁରୁତ୍ୱ ଫାଷ୍ଟକ୍ଲାସ୍ ଟିକେଟ୍ ବ୍ୟତୀତ ଅନ୍ୟ କୌଣସି ଫାଷ୍ଟକ୍ଲାସ୍ ଟିକେଟ୍ ଏ ଗାଡ଼ି ପାଇଁ କଟା ହୋଇନାହିଁ । ଆମ ସାଥରେ ଆସିଥିବା ଫୁଲିଏ ଅଫିସର ଛୁଟି ଆନାରେ ଜମା ଦେଲେ । ଗୁରୁଜଣଯାକଙ୍କୁ ହାଜତରେ ରଖାଗଲା । ବାବୁଜୀ ଆମର ପୁଣି ଯିବା କଥା କହିବାରେ, ପୁଣିରେ ଧକ୍କା ଆମର ଠିକଣା କଲିକତା ପୁଲିସ୍ ଧାଖକୁ ପଠାଇ ଦେବା ନିମନ୍ତେ ତାଙ୍କଠାରୁ ଲିଖିତ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ନେଇ, ଆମକୁ ଗ୍ରହଣିତାଗଲା ।

କଲିକତାର ପୁଲିସ୍ ଷ୍ଟେସନରୁ ବାବୁଜୀ ଓ ମୁଁ ଆସି ହାବଡ଼ା ଷ୍ଟେସନରେ ପହଞ୍ଚିଲେ ବେଳକୁ ବେଳ ଗଢ଼ିଯାଇଥାଏ । ସାମାନ୍ୟ ଫଳାହାର କରିବା ପରେ ସେ ମୋତେ କହିଲେ, ‘ତାରା ! ବର୍ତ୍ତମାନ ଗୋଟାଏ ପାସେଞ୍ଜର ଗାଡ଼ି ପୁଣି ଆଡ଼କୁ ଯିବ । ଗୁଲ, ଆମେ ସେଇଥିରେ ବସିପଡ଼ିବା । ଏଠାରେ ଅଧେକ୍ଷା କରି ରହିବା ଅକାରଣ । ସଂଧ୍ୟାବେଳର ଗାଡ଼ିରେ ଗଲେ ସକାଳ ୧ଟାରେ ପୁଣିରେ ପହଞ୍ଚିବା । ବର୍ତ୍ତମାନର ପାସେଞ୍ଜର ଗାଡ଼ିରେ ଗଲେ କାଲି ଓପରଓଲି ପହଞ୍ଚିବା ।’ ମୁଁ ମୁଣ୍ଡ ଟୁଙ୍ଗାରି ହିଁ କଲି । ମୋର ବା ଉତ୍ତର ସଂକଳରେ ଯାଏ ଆସେ କେତେ ? ତେବେ ଶୀଘ୍ର ହାବଡ଼ା ଷ୍ଟେସନ ବିଶ୍ରାମାଗାରର ଗହଳରୁ ଉତ୍ତର ପାଇ ରେଲ ଡିପାର୍ଟମେଣ୍ଟରେ ବିଶ୍ରାମ କରିବାକୁ ମନ ହେଉଥାଏ ।

ଆମକୁ ଭଲ ଡିପାର୍ଟମେଣ୍ଟ ମିଳିଗଲା । ଖୁବ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଡିପାର୍ଟମେଣ୍ଟ, ଓପରେ ଗୋଟିଏ ବେଞ୍ଚ, ତଳେ ଗୋଟିଏ ବେଞ୍ଚ । ମୁଁ ଗୋଟିଏ ପାଖକୁ ଦସିଲି, ବାବୁଜୀ ମୋ’ ଠାରୁ ଦୂରରେ ଆଉ ପାଖେ ବସି ବାହାରକୁ ଚାହିଁ ରହିଥାନ୍ତି । ମୋ ସଙ୍ଗେ କଥାବାର୍ତ୍ତା କରିବାକୁ ଆଦୌ ଆଗ୍ରହ ହେଉନଥାନ୍ତି । ମୋର କିନ୍ତୁ ମନ ହେଉଥାଏ, ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ କଥାବାର୍ତ୍ତା ହେବାକୁ । କ’ଣ କେଜାଣି ବିଚାରବେ ବୋଲି ଶଂକ ରହିଥାଏ । ପାସେଞ୍ଜର ଗାଡ଼ି ୧୦ ମିନିଟ୍‌ରେ ଗୋଟାଏ ଗୋଟାଏ ଷ୍ଟେସନରେ ଅଟକିଥାଏ । ଦୁଇଟା ଷ୍ଟେସନରେ ଗାଡ଼ି ଅଟକି ଗ୍ରହଣିତା ପରେ ମୁଁ ତୁମ୍ଭା ହୋଇ ରହି ନ ପାରି କଲି କଲି ପରି ପଚାରିଲି, ‘ମୁଁ ଆପଣଙ୍କର ଭଉଣୀ ବୋଲି ପୁଲିସ୍ ଥାନାରେ କାହିଁକି ପରଚୟ ଦେଲେ ?’ ସେ ବିସ୍ମୟ ହୋଇ ମୋ ଆଡ଼କୁ ଯେପରି ଚାହିଁଲେ ତାହା ଦେଖି ମୁଁ ମନେ ମନେ ହସିଲି । ସେ ଦୋଷ କଲ ପରି କହିଲେ, ‘ତୁମେ କ’ଣ ସେଥିଯୋଗୁଁ ଦୁଃଖ କଲ ତାରା ? ମୁଁ ଜାଣେ, ତୁମେ ଛୁଟି, ମୋର ଜାତି ତୁମ

ଭୁଲନାରେ ଶ୍ରେଷ୍ଠ । କିନ୍ତୁ ଜାତଭେଦକୁ ମୁଁ ମାନେ ନାହିଁ । ମଣିଷ ଜାତିର ସମସ୍ତେ ସମାନ ବୋଲି ମୁଁ ମନେ କରେ । ସେଇଥିପାଇଁ ଭଉଣୀ ବୋଲି କହିଦେଲି । ଏଥିରେ ଯଦି ତୁମର ଅପତ୍ତି, ତେବେ ଆଉ କ'ଣ ବୋଲି ପରଚୟ ଦେବ ? ଏକ ଗୁରୁକୁ ମାନୁଥିବା ସ୍ଥଳେ ଆମେ କ'ଣ ଗୁରୁଭକ୍ତ ଗୁରୁଭଉଣୀ ନୁହେଁ ।”

ସ୍ଵାଙ୍କର ଓଲଟା ବୁଝାମଣା ଶୁଣି ମୁଁ ଲଜ୍ଜିତ ହେଲି ଯେତକି, ମନେ ମନେ ଆମୋଦିତ ହେଲି ଯେତକି ? ଅତି ସରଳ ଲୋକ । ମୁଁ କହିଲି କ'ଣ ସେ ବୁଝିଲେ କ'ଣ ? କ'ଣ ଉତ୍ତର ଦେବ, ବନ୍ଧୁଛୁ, ସେ ତାଙ୍କ ଆଡ଼କୁ ପୁଣି ଆରମ୍ଭ କଲେ, “ଯାହା ହେଉଛି, ତୁମର ଏ କଥା ଶୁଣି ମୋର ଗୋଟାଏ ବଡ଼ ଲଭ ହେଲା । ଜାତି ଭେଦକୁ ତୁମେ ମାନ— ମାନବାର କଥା—ସୁତରାଂ ଦେଖିବାକୁ ହେବ ତୁମର ନିଜ ଜାତିର ଗୋଟିଏ ଉପଯୁକ୍ତ ପାତ୍ର ଯେପରି ମିଳେ ।”

ଏଥର ମୁଁ କହିଲି, “ମୁଁ ଦେଖୁଛି ଆପଣ ସବୁବେଳେ ମୋର ବିବାହ ବିଷୟରେ ଭାବି ହେଉଛନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ଏ ବିଷୟରେ ମୋର ନିଜ ମନକୁ ତ ବଦଳାଇ ନିଆଯିବା ଉଚିତ ।” ଏହା କହି ମୁଁ ନ ଜାଣିଲି ପର ତାଙ୍କ ଆଡ଼କୁ ଟିକିଏ ସୂକ୍ଷ୍ମଗଳି, ତଥାପି ଆମ ଦୁହେଁଙ୍କ ଭିତରେ ଦୁଇ ହାତରୁ ଅଧିକ ବ୍ୟବଧାନ ଥାଏ । ସେ ଯେପରି ଇଚ୍ଛୁକ ହୋଇଗଲେ, ଆଉ ଜାଗା ଥିଲେ, ସେ ଆଉ ଟିକିଏ ଦୂରକୁ ସୂକ୍ଷ୍ମଯାଇଥାନ୍ତେ । ଜାଗା ତ ନ ଥିଲା, ମୋତେ ସୂକ୍ଷ୍ମକରି ବସି ବୋଲି କହିବାର ବି ସାହସ ନ ଥାଏ । ସେ ସନ୍ତୁର୍ଣ୍ଣ ଶରେ କହିଲେ, “ନିଶ୍ଚୟ ନିଶ୍ଚୟ, ଆଗ ଗୋଟିଏ ଯୋଡ଼ିଏ ପାତ୍ରଙ୍କ ଉପରେ ଆଖି ପକାଏ । ସେମାନଙ୍କର ପରଚୟ ପାଇ ତୁମର ପସନ୍ଦ ଅନୁସାରେ ଜଣଙ୍କୁ ଠିକ୍ କରିବା । ମୁଁ ତରତର ହେଉନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ଗୁରୁଦେବଙ୍କ ଆଜ୍ଞା, ତୁମକୁ ସତ୍ଵାପାସପା କରିବାକୁ ହେବ ।”

ମୁଁ ତୁମ୍ଭା ହେଲି । ସେତେବେଳକୁ ଆଉ ଗୋଟାଏ ସ୍ଵେପନ ବି ହୋଇଯାଇଥାଏ । ଦୈବୀତ୍ଵ ଜଣେ ଲୋକ ଆମ ସେ ଡବାର ଦୁଆର ଫିଟାଇ ଭିତରକୁ ପଶିଲେ ଓ ବଜାଳାରେ କହିଲେ, “ଆପଣଙ୍କର ରଜର୍ତ୍ତ ଅଛି ବୋଧହୁଏ । ଯାହାହେଉ ଆପଣଙ୍କର ଆପତ୍ତି ନ ଥିଲେ, ମୁଁ ଟିକିଏ ଦସିପାରେ । ସଂଧ୍ୟା ପୂର୍ବରୁ ମୁଁ ଓଲଟାଇଯିବି । ରଜର୍ତ୍ତେସନ୍ ତ ଗୁଣି ପାଇଁ ।” ଏହା କହି ସେ ସଂକୋଚରେ ମୋର ପାଖରେ ଠିଆ ହୋଇ ରହିଲେ । ମୁଁ ଜାଣିଲି, ସେ ଗୁଣୁଛନ୍ତି, ମୁଁ ଟିକିଏ ସୂକ୍ଷ୍ମଗଲେ ସେ ଦସିବେ । ବାବୁଜୀ ମଧ୍ୟ ସେଇ ଅନୁମାନ କରି ମୋତେ କହିଲେ, “ତାରା ! ଏ ଆଡ଼କୁ ଟିକିଏ ସୂକ୍ଷ୍ମ ଆସ, ଭଦ୍ରଲୋକ ଦସିବେ ।” ଆଗନ୍ତୁକ ବାସ୍ତବକ ଭଦ୍ରଲୋକ, ଆମ ଆଡ଼କୁ ଟିକିଏ ଗୁଣି ସେ ସିଟ୍ କଡ଼ରେ ଟିକିଏ ଲେସି ହେଲା ପରି ଦସିଲେ । ମୁଁ ଲଗିଗଲି ଏକାବେଳକେ ବାବୁଜୀଙ୍କ ପାଖକୁ ବାଜନ୍ଦବାଜ ହୋଇ । ବାବୁଜୀ ଠିଆ ହୋଇ ପଡ଼ି ମୋତେ କଡ଼କୁ ଦସିବାକୁ କହିଲେ ଓ ମୋର ଓ ଆଗନ୍ତୁକଙ୍କ ମଝିରେ ନିଜେ ଦସି ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଆଲାପ ଆରମ୍ଭ କରିଦେଲେ । ସେ ଏତେ ପ୍ରାଞ୍ଜଳ ଭାବେ ବଜାଳା କହିପାରନ୍ତି ବୋଲି ମୁଁ ଜାଣିନଥିଲି । ଉଭୟଙ୍କର ଆଲାପ ଖୁବ୍ ଦନିଷ୍ଟଭାବେ

ଗୁଲିଲ । ଆମ ଦେଶର ସଂସ୍କୃତି ବର୍ତ୍ତମାନର ରାଜନୀତିକ ଅବସ୍ଥା, କଳିକତାରେ ଲୋକଙ୍କର ସୁଖଦୁଃଖ ସବୁ ପଡ଼ିଥାଏ । ମୁଁ ଭଲକରି ବୁଝିପାରୁନଥାଏ ; କେବଳ ମଝିରେ ମଝିରେ ବାବୁଜୀଙ୍କ ଆଡ଼କୁ ତାଙ୍କ ଅଜାଣତରେ ଗୁଢ଼ି ମନେ ମନେ ଆନନ୍ଦ ଅନୁଭବ କରୁଥାଏ । ଆଗନ୍ତୁକ ଉଚ୍ଚ-ଶିକ୍ଷିତ ବୋଲି ପରିଚ୍ଛାର ଜଣାପଡ଼ୁଥାଏ, ଅଥଚ ସେ କେତେ ସହଜରେ ତାଙ୍କୁ ପ୍ରଭାବିତ କରିପାରୁଛନ୍ତି । ତାଙ୍କର ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱରେ ସତେ ସେପରି ମୋର ଅଂଶ ଅଛି ବୋଲି ମୋର ମନେ ହେଉଥାଏ ।

ପ୍ରାୟ ଅଧଦଶାଏ ସମୟ ସେ ଆମ ଗାଡ଼ିରେ ରହି ଓହ୍ଲାଇଗଲେ । ତାଙ୍କର ଯେଉଁ ଷ୍ଟେସନରେ ଓହ୍ଲାଇବାର କଥା, ସେ ଷ୍ଟେସନ ନିକଟ ହୋଇଯିବାରୁ ସେ କହିଲେ, “ଆପଣଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଦୁଇପଦ କଥା ହେବା ବେଳୁ ତ ମୁଁ ଆପଣଙ୍କୁ ଚିହ୍ନିନେଇଛି । ଆପଣ ଆମରି ପରି ସଂସାସୀ ହେଲେହେଁ ଆମଠାରୁ ଖୁବ ଉଚ୍ଚରେ । ଏତେ ଅଳ୍ପବୟସ ଅଥଚ ଆପଣଙ୍କ ମୁହଁରୁ ସାଞ୍ଜିକତାର ଯେଉଁ ତେଜ ଦେଖୁଛି ତାହା ମୋତେ ମୁଗ୍ଧ କରୁଛି । ମୁଁ ଆପଣଙ୍କଠାରୁ ବୟସରେ ବଡ଼ ଓ ବ୍ରାହ୍ମଣ । ମୁଁ ଆଶୀର୍ବାଦ କରୁଛି ଆପଣ ଦୁହଜର ଜୀବନ ସଦାନନ୍ଦମୟ ହେଉ । ଆପଣଙ୍କ ପତ୍ନୀଙ୍କ ବୟସର ଗୋଟିଏ ଝିଅ ମୋର ଘରେ ଅଛି । ମୁଁ ସ୍ତ୍ରୀକୁ ସେଇ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଦେଖି ଆଶୀର୍ବାଦ କରୁଛି; ସେ ସୁନ୍ଦରୀ ଓ ସୌଭାଗ୍ୟଦୀ ହୁଅନ୍ତୁ ।” ଗାଡ଼ି ଷ୍ଟେସନରେ ଠିଆ ହେଉ ନ ହେଉ ସେ ଓହ୍ଲାଇଗଲେ; ଘରକୁ ଯିବାକୁ ତାଙ୍କୁ କୋଣେ ବାଟ ଗୁଲିବାକୁ ହେବ । ତାଙ୍କ କଥା ଶୁଣି ବାବୁଜୀଙ୍କ ମୁହଁରେ ଯେଉଁ ଭାବ ଖେଳିଗଲା ତାହା ସେ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରିବାକୁ ସମୟ ପାଇଲେ ନାହିଁ । ମୁଁ ଜନ୍ମ ପାଇଲି ଓ ଭୁଲରେ ଭିତରେ ଖୁବ୍ ଆମୋଦିତ ହେଲି । ମନେ ମନେ ବିଗୁରିଲି, ଆଉ ସହଜରେ ମୋତେ ଭଉଣୀ ବୋଲି ଚିହ୍ନାଇବେ ନାହିଁ । ଆମେ ଏକୃଷିଆ ହେଲ ପରେ ସେ ପୁଣି ବେଞ୍ଚର ଗୋଟିଏ କୁଣକୁ ଘୁଞ୍ଚି ବସିଲେ, ମୁହଁ ଲଜ୍ଜା ଓ ସଂକୋଚରେ ରଙ୍ଗ ହୋଇଯାଇଥାଏ । ଇଲେକ୍ଟ୍ରିକ ଆଲୁଅରେ ଖୁବ ସୁନ୍ଦର ବି ଦିଶୁଥାଏ । ତାଙ୍କ ମୁହଁକୁ ଦେଖି ମୋର ଅପାତ କୁଆଡ଼େ ଆଡ଼େଇ ହୋଇଗଲା ଓ ଭବିଷ୍ୟତର ଯେଉଁ ଚାଟୁରୀ ବଙ୍ଗାଳୀ ଭଦ୍ରଲୋକ ମୋର ହୃଦୟରେ ପୋତି ଦେଇଗଲେ ତାହା ନିମିତ୍ତମାତ୍ରରେ ମଞ୍ଜୁର ହିଁଲା । ମୋର ସେ ଭାବ ମୁଁ ଲଗୁଇବାକୁ ଯଥାସମ୍ଭବ ଚେଷ୍ଟା କରି ମୁହଁକୁ ତଳକୁ ଧୋତି ବସିଥାଏ ।

ଆଉ ଦୁଇ ଗୁରୁଟା ଷ୍ଟେସନ ପରେ ଖଡ଼ଗଦ୍ୱର ପଡ଼ିଲା । ସେ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବାବୁଜୀ ଅନ୍ୟମନସ୍ତ ହୋଇ ବସିଥାନ୍ତି । ମନେ ମନେ କ’ଣ ଭାବୁଥାନ୍ତି କେଜାଣି ? ମୁଁ ଭାବୁଥାଏ ତାଙ୍କର କଥା । ଲଜ୍ଜାର କଥା, ସ୍ତ୍ରୀକାର କରୁଛି ସେ ତାଙ୍କ କଥା ଭାବୁ ଭାବୁ ମୁଁ ମୋର ବାପ ମା ଓ ମାଙ୍କ ଠାରୁ ଅଧିକ ହତକାଂକ୍ଷୀ ଦିବ୍ୟଙ୍କୁ ପାସୋରିଦେଲି । ପ୍ରତାପବାବୁ ଓ ତାଙ୍କ ମାଙ୍କ ସ୍ତ୍ରୀ ତ ଏହାବାଦ ଛୁଡ଼ିବାବେଳୁ ଯାଇଥାଏ । ଅଜି ମନେ ପକାଇ ସେମାନଙ୍କ କଥା ଉଲ୍ଲେଖ କରୁଛି । ତାହା ବି ସଂଭବ ହେଉଛି ବାବୁଜୀଙ୍କଠାରୁ ବଢ଼ି ନ ହେବାରୁ । ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଭଗବାନଙ୍କ ଅନୁଗ୍ରହରୁ ଯେଉଁ ବର୍ଷ ଚାଟୁରୀ ନିଟିଛି; ସେ ମଧ୍ୟରେ ମୁଁ ଖଣ୍ଡିଏ ଅନ୍ଧାରୁଆ

ମାଟିଘରେ ଆଜ ମଧ୍ୟ ସ୍ଵର୍ଗରେ ଥିଲା ପରି ମନେ କରୁଥିଲି ଓ ସେ ସ୍ଵର୍ଗସୁଖରେ ମୋର ଦୁଃଖ ଶୋକ ସବୁ ପାସୋର ହୋଇଯାଇଥିଲା । ଆଜି ସେ ନାହାନ୍ତି; ବହୁତ ଦୁଃଖ କଷ୍ଟ ନୂଆ କରି ପୁଣି ଭେଗିବାକୁ ପଡ଼ିଛି କିନ୍ତୁ ଦୁଃଖରେ ଭଜି ପଡ଼ିଲା ବେଳେ ସେ ଆସି ଆଗରେ ଠିଆ ହୋଇଯାଇଛନ୍ତି, ଦୁଃଖ ଦୁଃଖ ପରି ଲାଗୁନାହିଁ । ଗୁଡ଼ ସେ କଥା । ବେଳେବେଳେ ବାଉଳି ହୋଇ କ’ଣ ଗୁଡ଼ାଏ ଲେଖିହୋଇଯାଉଛି ।...

ଢ଼େଉପୁରରେ ଆମେ ଯଦୁଶୁଲବେଳକୁ ରାତି ପ୍ରାୟ ଦି’ଘଡ଼ି । ପୁଣିମୀ ଜନ୍ମ ସଙ୍ଗେ ଷ୍ଟେସନର ଇଲେକ୍ଟ୍ରିକ ଆଲୁଅ ମିଶିଯାଇ ଗୁରୁଆଡ଼କୁ ଖୁବ୍ ସୁନ୍ଦର କରିଦେଇଥାଏ । ଗାଡ଼ି ଅଟକିବାରେ ବାବୁଜୀ ମୋ ଆଡ଼କୁ ଚାହିଁ—ବୋଧହୁଏ ବଙ୍ଗାଳୀ ଭଦ୍ରଲେକଙ୍କ କଥାକୁ ଧାର୍ଯ୍ୟ କରୁଥିବାରୁ ସିଧା ମୋ ମୁହଁକୁ ଚାହିଁ ପାରୁନାନ୍ତି—ପଚାରିଲେ, “ତୁମକୁ ଭୋକ ହେବଣି । ଏଇଠାରେ କ’ଣ ଖାଇଦେବା । ମୁଁ ଯାଇ ଆଣନ୍ତି ସେ, ତୁମକୁ ଏକୂଟିଆ ଗୁଡ଼ି ଯିବାକୁ ମନ ହେଉନାହିଁ ।” ମୁଁ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କ ମୁହଁକୁ ସିଧା ନ ଚାହିଁ ଦୁଷ୍ଟାମି କରି ନବାବ୍ ଦେଲି, “ମୋତେ କୁଆଡ଼େ ଚରକାଳ ପାଇଁ ଗୁଡ଼ିଦେଲେ ରକ୍ଷା ପାଆନ୍ତେ ବୋଲି ଭାବୁଛନ୍ତି; ୧୦।୧୫ ମିନିଟ୍ କ’ଣ ମୁଁ ଏକୂଟିଆ ଏଠାରେ ରହୁପାରିବି ନାହିଁ ।” ସେ ବୋଧ-ହୁଏ ଟିକିଏ ବିରକ୍ତ ହୋଇ ଚାହିଁ ଦୁଆର ପାଖେ ଠିଆ ହେଲେ ଓ “ହୁଏ ଯାଏ” ବୋଲି କହି ଗଲେ ମାତ୍ର ଦୁଇ ଦିନ ମିନିଟ୍ ପାଇଁ । ଖାଲି ହାତରେ ଫେର ଆସିଲେ । ମୁଁ ପଚାରିଲି, “ପାଖରେ କ’ଣ ଦୋକାନ ପତ୍ର ନାହିଁ ?” ସେ କହିଲେ, “ଖୁବ୍ ପାଖରେ ଗୋଟିଏ ଦୟାସ୍ତାନୀ ଗ୍ରାହଣଙ୍କର ଜଳଖିଆ ଦୋକାନ ଦେଖିଲ, ବରାଦ କରିଦେଇ ଆସିଲି ।”

ଗାଡ଼ି ଗୁଡ଼ିବା ପୁର୍ବରୁ ଗୋଟିଏ ପତ୍ର ଠୁଣାରେ ଗୁଡ଼ାଏ ପୁଷ୍ପ, ମିଠା କେତୋଟି, ଓ ଆଳୁଭଜା ଦୋକାନୀ ଦେଇଗଲା । ମୁଁ ଠୁଣା ଫିଟାଇ ତାଙ୍କ ଆଗରେ ଥୋଇଲି ଓ ସେ ଜଳଖିଆ ଆଣିଥିଲା ତାଙ୍କ ହାତକୁ ଆମ ଡାଲ ବଢ଼ାଇଦେଲି, ପିଇବା ପାଣି ପାଇଁ । ବାବୁଜୀ କହିଲେ, ଦୁଇଭାଗ କରିଦିଅ । ମୁଁ କହିଲି, “ଆପଣ ଆମେ ବସନ୍ତ ମୁଁ ପରେ ସେଇଥିରୁ ଖାଇବି ।” ସେ କହିଲେ, “ନାଁ ନାଁ, ଏତେ ଗୁଡ଼ାଏ ଜନିଷ ଉଚିଷ୍ଟ କରିଦେବା ଠିକ୍ ହେବ ନାହିଁ ।” ମୁଁ କିଛି ନ କହି ଆଡ଼େଇ ହୋଇ ବସିଲି ଓ ଖୁବ୍ ତୁମ୍ଭା ତୁମ୍ଭା ମନକୁ ମନ କହିଦେଲି । ପରି କହିପକାଇଲି, “ଭଉଣୀ ହେବାକୁ ବି ଦେବେ ନାହିଁ ।” ଶୁଭଗଲା ନା କ’ଣ ! ସେ କିଛି ନ କହି ଗାଧୁଆ ଘରକୁ ଯାଇ ମୁହଁହାତ ଧୋଇଲେ ଓ ଦୁଇଗୁଣ ଖଣ୍ଡି ପୁର କେତୋଟି ମିଠା ଓ ଆଳୁଭଜା ବାହାର କରି ଖାଇ ବସିଲେ । ତାଙ୍କର ସରବା ପରେ ମୁଁ ସେହି ପତ୍ରକୁ କିଛି ଖାଦ୍ୟ ସାମଗ୍ରୀ ବାହାର କରି ଖାଇଲି । ଆଉ ଓଲଟିବ ସାମଗ୍ରୀ ବଳିଲା । ସେତକ ଭଲ କରି ବାନ୍ଧିଗୁଡ଼ି ଯାଇଦେଲି । ବାବୁଜୀ କହିଲେ, “ଗୁରୁଟି ଟଙ୍କାରେ, ଦେଖୁଛି ଆମର ଦୁଇଦିନ ଚଳିଯିବ ।”

ଖାଇ ପିଇ ସାରିବା ପରେ ସେ ଗୋଟିଏ ଗ୍ରେଟ୍ ସତରଂଜ ଓ ଖଣ୍ଡିଏ ତଳିଆ ଓପର ସିଟ୍‌କୁ ପକାଇଦେଇ କହିଲେ, “ମୁଁ ଓପରକୁ ଯାଉଛି, ଶୋଇବି, ତୁମେ ବିଛଣା

ବିଚ୍ଛିଦ୍ଧ ଶୁଅ । ମୁଁ କହିଲି, “ରେଳ ବୋଲି କ’ଣ ସନ୍ଧ୍ୟାବେଳକୁ ନିଦ ମାଡ଼ବ ।” ସେ ପ୍ରତିବାଦ ନକରି ପୁଟପରି ବେଷ୍ଟରେ ବସିଲେ । ଟିକିଏ ବସିବା ପରେ ସେ କହିଲେ, “ଭାଗ ! ସେ ବଙ୍ଗାଳୀ ଭଦ୍ରଲୋକଙ୍କ କଥା ଶୁଣିଲ ତ ? ଏଇଥପାଇଁ ମୁଁ ସବୁବେଳେ ଚିନ୍ତା ହେଉଛି, କିପରି ତୁମକୁ ସତ୍ପାଠସ୍ଥା କରିଦେଲେ, ନିଶ୍ଚିନ୍ତ ହେବା । ତୁମେ ବିଚାରୁଛ, ତୁମଠାରୁ ମୁକ୍ତି ପାଇବାକୁ ମୁଁ ଖୁବ୍ ବ୍ୟସ୍ତ । ମୋର ତ ଜୀବନରେ କୌଣସି ସଂକଳ୍ପ ନାହିଁ । ତୁମର ଦାଣ୍ଡଘରେ କିଛି ଦିନ କଟାଇଲେ ବି ମୋର କିଛି ଅସୁବିଧା ହେବନାହିଁ । ତୁମର ସଂସାରରେ ଚେର ଲାଗିଯିବା ପରେ ମୁଁ ମୋର ସ୍ୱପ୍ନା ଧରିବି ।” ମୁଁ କିଛି ଉତ୍ତର ଦେଲିନାହିଁ । ଆଜି ଭାଗୁଛି, ସେଇ ତା କଲେ ! ମୋ ସଂସାରରେ କୋଉ ଚେର ଲାଗିଗଲା ବୋଲି ଜାଣିଲେ ସେ, ନିଃସଙ୍କୋଚରେ କୁଆଡ଼େ ଚାଲିଗଲେ । ଆଜି ଯେଉଁଠି ମୁଁ ଆଶ୍ରୟପାଇଛି, ଏଇ ସ୍ଥାନଟି ହେଲେ ଦେଖି ଯାଇଥାନ୍ତେ । ମୋ ବାପ ମାଙ୍କ ପାଖେ ମୁଁ ଅଳ୍ପଅଳ୍ପ ଭାବେ ଚଳିବାର ଦେଖି ଯାଇଥାନ୍ତେ କି, ମୋ ପାଇଁ ମନରେ ଚିନ୍ତା ରହିନଥାନ୍ତା, ନିଜର ସାଧନାରେ ନିଶ୍ଚିନ୍ତ ମନରେ ଲାଗିଥାନ୍ତେ । ମୁଁ ଜଞ୍ଜାଳ ବଢ଼ାଇଲି ବୋଲି ସିନା ଚାଲିଗଲେ, କିନ୍ତୁ ମନରୁ ତ ମୁଁ ପାଦୁ-ନଥିବେ !

ମୁଁ କିଛି ଜବାବ ନ ଦେବାରୁ ସେ ପୁଣି କହିଲେ, “ଭାଗ ! ତୁମେ ତ କହୁଛ, ଏ ବିଷୟରେ ତୁମ ନିଜର ମତ ରୁଚିବାକୁ ହେବ, ରୁଚିବା ବି ଉଚିତ । ମୁଁ ଜଗନ୍ନାଥ ମହା-ପ୍ରଭୁଙ୍କ ପାଖେ ତୁମ ପାଇଁ ଜାଣାଇବା ପୁଟରୁ ତୁମକୁ ପଚାରୁଛି, କହ । ପୁଣ୍ୟ ଓ ଭୁବନେଶ୍ୱରରେ ତୁମ ଦେଶରୁ ବହୁ ଲୋକ ଆସି ରହିଲେଣି । ତାଙ୍କର ଭିତରୁ ସତରହ ମୁକକ ଜଣେ ବାହୁ ତାଙ୍କର ହାତରେ ତୁମକୁ ସମର୍ପିଦେବା ମୋର କାମନା । ଗୁଡ଼ାଏ ଧଉଣି ହେବା ଉଚିତ ନୁହେଁ । ସର୍ବମଙ୍ଗଳ ଜଗନ୍ନାଥ ବୋଲି ଯାହାକୁ ଆଶ୍ରାକରିବା ସେ ନିଶ୍ଚୟ ଭଲହେବ ବୋଲି ମୋର ବିଶ୍ୱାସ । ମୁଁ ସ୍ତ୍ରୀ ବି ଜାଣିପାରୁଛି, ତୁମ ଧର ସ୍ତ୍ରୀ-ରତ୍ନ ଯାହା ହାତ ଧରିବ ସେ ଅସୋଗ୍ୟ ହୋଇଥିଲେ ବି ସୋଗ୍ୟ ହୋଇଯିବ । ତୁମେ ସଂକୋଚ ନ କରି ତୁମ ମନର କଥା କହ, ମୋର ଗୁଡ଼ାଏ ଦୁଃଖିନ୍ୟା ହେଉଛି ସେଥିରୁ ମୁଁ ଉଦ୍ଧାର ପାଇବି ।”

ମୁଁ ଆଉ ସମ୍ଭାଳି ପାରିଲିନାହିଁ । ତାଙ୍କର ପାଦମୂଳେ ମୁଣ୍ଡିଆଟିଏ ମାରି ଠିଆହେଲି ଓ ଭିକ୍ଷା ମାଗିଲି ଧରି ହାତ ଓ ମୁହଁ କରି କହିଲି—ଲଜ କୁଆଡ଼େ ଚାଲିଯାଇଥାଏ, “ମୁଁ ସତ୍ପାଠସ୍ଥା ହୋଇସାରିଛି । ଆପଣ ଆଉ ଧଉଣି ହେବା ଦରକାର ନାହିଁ । ମୁଁ ଯାହାକୁ ଆଶ୍ରା କରିଛି, ସେ ମୋର ଜଗନ୍ନାଥ । ମୋ ପାଇଁ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ କିଛି ମାଗିବା ଦରକାର ନାହିଁ । ଆପଣ ନିଜ ପାଇଁ ତାଙ୍କୁ ଜଣାନ୍ତୁ ।”

ସେ ଆକାଶରୁ ଖସିପଡ଼ିଲା ପରି ତଟସ୍ଥ ହୋଇଗଲେ, କହିଲେ, “ଏ, ତୁମେ ସତ୍ପାଠସ୍ଥା ହୋଇସାରିଛ ! ଏକଥା ମୋତେ ଆଗରୁ କହିଲିନାହିଁ କାହିଁକି ? ମୁଁ ତୁମକୁ ସେଇଠାକୁ ନ ନେଇ, ପୁଣ୍ୟ ଆସିଥାନ୍ତୁ କାହିଁକି ? ଯଦି ଆସିଥାନ୍ତୁ, ତାଙ୍କୁ ତ ସାଙ୍ଗରେ ଧରି

ଅସିଆନ୍ତେ । ଭଦ୍ରଲୋକ ସରଳ ଭାବରେ ଯେଉଁ ଲକ୍ଷ୍ମୀଦେବ ଚାଲିଗଲେ ସେଥିରୁ ତ ଆଗ ରକ୍ଷା ମିଳିଥାନ୍ତା ।” ଆଉ ଟିକିଏ ରହି ସେ କହିଲେ, “ହଁ, ସେ ଯେଉଁ ପ୍ରଳାପ ବାବୁଙ୍କ ପାଇଁ ତୁମେ ସିଲମି କରୁଥିଲ, ତାହା ଦିଦିଂଠାରୁ ଶୁଣିଛୁ । ବଡ଼େ ମହାଶକ୍ତିଠାରୁ ଶୁଣିଛୁ । ତାଙ୍କ କଥା ମନେପକାଇ ମୋତେ ଭୁଆଁ ବୁଲିଉନାହିଁ ତ ?”

ମୁଁ ମୁଡ଼କ ମୁଡ଼କ ହସିଲି । ପ୍ରତ୍ୟକ୍ ବାବୁଙ୍କ ପାଇଁ ମୋ ମନରେ ଯେଉଁ ଭାବ ହୋଇ-ଥିଲା ତାହା ଏତେବେଳକୁ ମୋର ନିଜର ବି ଉପହାସର ସାମଗ୍ରୀ ହୋଇ ଥାଏ । ମୁଁ ଲକ୍ଷ୍ମୀକୁ ଚାରିପଟି କହିଲି, “ମୋର ଜଗନ୍ନାଥ ଯେଉଁଠି ମୁଁ ସେଇଠି ଅଛି । ଆପଣଙ୍କୁ ଧର୍ମଗ୍ରାନ୍ଥ ହେବାକୁ ପଡ଼ିବନାହିଁ । ଆପଣଙ୍କର ସୁଆଡ଼େ ମନ ନିଃସଂକୋଚରେ ଯା’ନ୍ତୁ । ପୁଣି ଗଲେ ମୋତେ ଯେତକ, ନ ଗଲେ ବି ସେତକ ?”

ବାବୁଜୀ ମୋ ଅଡ଼କୁ ଚିନ୍ତିତହୋଇ ଚାଲି କହିଲେ, “ଏ ତ ପ୍ରଳାପ ! ମୁଁ କିଛି ବୁଝିପାରୁନାହିଁ । ତାରା ! ତୁମର ଦେହ କିଛି ଖରାପ ଲାଗୁନାହିଁ ତ ? ତୁମକୁ ଡାକ୍ତର-ଖାନାରୁ ସାଙ୍ଗେ ସାଙ୍ଗେ ଏତେ ଲମ୍ବା ରୋଗିଆଣାରେ ଆଣିବା ବୋଧହୁଏ ଭଲ ହେଲାନାହିଁ । ହଉ, ତୁମେ ଧୀରହୋଇ ଶୁଅ । ପୁଣି ପହଞ୍ଚି ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ମୁଣ୍ଡିଆଟେ ମାରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଜଣେ ଭଲ ଡାକ୍ତରଙ୍କ ପାଖକୁ ନେବାକୁ ହେବ । ତୁମ ମସ୍ତିଷ୍କରେ ଯେଉଁ ବିକୃତି କୁମ୍ଭମେଲାର ଗଣ୍ଡଗୋଳ ଯୋଗୁଁ ଦେଖାଦେଇଥିଲା, ତାହା ବୋଧହୁଏ ଲୋଡ଼ିଲି । ନ ହେଲେ ତୁମର କଥା ଏଭଳି ଅବୁଝା ହେଉଛି କାହିଁକି ?”

ଶୁଣିଲା କାଠ ବୋଲି ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କୁ ହରଦ୍ୱାରଠାରୁ ଜାଣିଥିଲି । କିନ୍ତୁ ଏତେ ଶୁଣିଲା ବୋଲି ଆଜିଯାଏଁ ଜଣା ପଡ଼ିନାଥିଲା । ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କୁ ଆଉ କହିବି କଣ ? ମାଲକିନିଆ ମୁହଁରୁ ଆଉ କେତେ ବା କଥା ବାହାରିପାରନ୍ତା ? ମନ ଭିତରର ସବୁ କଥା କହି ସାରିଲା ପରେ ବି ସେ ଯେଇ ସେଇ । ତାଙ୍କ ମୁହଁକୁ ଚାହିଁ ଦୟାହେଲି; ଲଜ ମନରୁ ଚାଲିଯାଇ ଦୁଷ୍ଟାମି ଉଠିଯାଇଲା । ସିଧାସଳଖ ତାଙ୍କ ଆଖି ଯୋଡ଼ିକରେ ଆଖି ରଖି କହିଲି, “କଥା ଯାହାକୁ ବୁଝା ନ ପଡ଼େ ସେ ଚିକିତ୍ସା ହେବାକୁ ଡାକ୍ତରଖାନାକୁ ଯାନ୍ତୁ, ସେ କଥା କହିଥାଏ ସେ ଠିକ୍ କାହିଁକି ?”

ତଥାପି ଉତ୍ତର ମିଳିଲା, “ଏ, ପୁଣି ତ ପ୍ରଳାପ କରୁଛ ତାରା ? ମୁଁ କିଛି ବୁଝି ପାରୁନାହିଁ ।” ମୁଁ କାହିଁକି କେଜାଣି କାନ୍ଦି ପକାଇଲି ଓ କାନ୍ଦିପକାଇ କହିଲି, “ମୋର ସତ୍ୟାସି ମୋ ଆଗରେ ବସିଛନ୍ତି, ଅର୍ଥାତ୍ ମନରେ ଖାଇ ସାରିଲା ପରେ ତ ବୁଝାପଡ଼ୁ ନାହିଁ, ବୁଝାଇବି କେମିତି ? ଆଉ କିଏ ଯଦି ଶୁଣିବ, ଲଜର ମୁଣ୍ଡ ଖାଇବ ବୋଲି କହିବ । ଆପଣଙ୍କ ପାଖେ ବଲେ ପଶୁଛି ବୋଲି ଯଦି ବିଚାରୁଛନ୍ତି, ତେବେ ଚିତ୍ତଶୁଣନ୍ତୁ, ଏଇଠାରେ ଓହ୍ଲାଇଯିବି ।

ସେତକବେଳକୁ ଗାଡ଼ି ଯାଇ ଗୋଟାଏ ଷ୍ଟେସନରେ ଲାଗୁଥାଏ । ରାତି ୧୦ଟା ହୋଇଯାଇଥିଲେ ବି ପୁଅଟିଏ ମନେ ଲୋକ ଯିବା ଆସିବା କରୁଥାନ୍ତି । ବାବୁଜୀଙ୍କ ମୁହଁରେ

ବାବୁଜୀଙ୍କ ମୁହଁରେ ଗୋଟାଏ କିପରି ଦୃବ୍ୟ ତେଜ ଦେଖାଗଲା । ମୋତେ ‘ବସ’ ବୋଲି କହି ସେ ନିମ୍ନମେଣ୍ଡ ନୟନରେ ମୋତେ ଚାହିଁରହିଲେ । ଗାଡ଼ି ପ୍ଲାଟ୍‌ଫର୍ମରୁ ବାହାରି ଚନ୍ଦ୍ରକିରଣ ଭେଦ ଗହୁରରେ ଧାଇଁବାକୁ ଆରମ୍ଭ କରାବାରେ ସେ ମୋତେ କହିଲେ, “ତାରା ! ତଥାପି ମନେକରୁଛୁ ତୁମର ମସ୍ତିଷ୍କରେ ବିକୃତ ହୋଇଛି । ତୁମେ ମୋତେ ଚନ୍ଦ୍ରନାହିଁ, ଜାଣନାହିଁ, ଏଭଳି ଅନ୍ଧାରକୁ ଡେଇଁଲ କାହିଁକି ? ମୁଁ ସଂସାର କରିଥିଲି । ସେଥିକୁ ଅଯୋଗ୍ୟ ହେବାରୁ ନୁଆହୋଇ ଘରକୁ ଆସିଥିବା ସ୍ତ୍ରୀକୁ ଗ୍ରହଣ, ଘର ବି ଗ୍ରହଣ ବୈରାଗୀ ହେଲି । ଗାଁରେ ମୋତେ କହନ୍ତୁ ଅମନୁଷ୍ୟ । ସେଇ ଅମନୁଷ୍ୟଠାରେ ମନ ଦେଲ କାହିଁକି ? ସ୍ତ୍ରୀର କାମନା ପ୍ରତ୍ୟାଖ୍ୟାନ କରିବା ଅଧର୍ମ । କିନ୍ତୁ ଜୀବନଯାକ କଷ୍ଟ ପାଇବ । ସୁବକ ସଙ୍ଗେ ସୁବତ୍ତା ଏକ ଆସନରେ ବସିଲେ ଏଭଳି ବିକୃତ ହୁଏ । ସ୍ତ୍ରୀକୁ ଗ୍ରହଣ । ମୋତେ ବଡ଼ଭଲ ବୋଲି ବିଚାରବାକୁ ଚେଷ୍ଟାକର ।”

ମୋତେ ସେ ଦୂରକୁ ଠେଲିଦେଲ ପରି ମନେହେବାରୁ କୋହୁ ଉଠିଲି । ମୁଁ କହି କହି ହୋଇ କହିଲି, “ଯାହା ନ ପାରିବ ସେଥିପାଇଁ ପ୍ରବର୍ତ୍ତୀନ୍ତୁ ନାହିଁ । ମୋତେ ପାଦରେ ସ୍ଥାନ ଦିଅନ୍ତୁ । ଶ୍ରୀ ରାମକୃଷ୍ଣ ତ ପୁଣି ସାରଦା ଦେବୀଙ୍କୁ ଆନ ଦେଇଥିଲେ ?” ବାବୁଜୀ ହସ୍ତି-ପକାଇଲେ ଓ ମୋ ଆଡ଼କୁ ହାତ ବଢ଼ାଇ ପୁଣି ଫେରାଇ ନେଇ କହିଲେ, “ତାରା ! ତୁମେ ଶାରଦା ଦେବୀ ହୋଇପାରିବ, କିନ୍ତୁ ମୁଁ କିଏ, ରାମକୃଷ୍ଣ କିଏ ? ଅପାତରେ ଏତେ ଅନୁଗ୍ରହ ! ହଉ, ଶୁଅ । ମୋର ମନ ଦୁର୍ବଳ ହୋଇଯାଇଥିଲା, ତୁମ ଦେହରେ ହାତ ଦେଇପକାଉ-ଥିଲି । ଗୁଲି, ଜଗନ୍ନାଥ ଆମର ଭାଗ୍ୟ ନିର୍ଣ୍ଣୟ କରିବେ ।” ଏଭଳି କହି ସେ ଡବାର ଓପର ସିଟ୍‌କୁ ଉଠିଗଲେ ।

(୨୩)

ବାଲେଶ୍ୱର ଷ୍ଟେସନ ପାଖଆଡ଼ରେ ରାତିପାଇଲା । ବାବୁଜୀ ପ୍ରାତଃକୃତ୍ୟ ସାରି, ଗାଧୋଇ ପାଧୋଇ, ନିଜର ନିତ୍ୟକର୍ମ ସମ୍ପେଧରେ ସାରିଦେଇ ପୁଣି ତଳ ବେଞ୍ଚରେ ଅସି ବସିଲେ । ତାଙ୍କ ଧଛେ ଧଛେ ମୁଁ ବି ସେଇ ରେଲ ଭିତରେ ମୋ କାମ ସାରିଦେଇଥାଏ । କାଲି ରାତିରେ ମୋର ଏକାବେଳିକେ ନିଦ ହୋଇନଥାଏ କହିଲେ ତଳେ । ମୁଁ ତାଙ୍କ ପାଖରେ ଯତେଇ ହେଲି ବୋଲି ପ୍ରଥମେ ମୋ ମନ ଗୋଲିଆ ହୋଇଥିଲା । ପୁଣି ବିଚାରିଲି, ଯାହାଙ୍କୁ ମନ ଦେଇସାରିଛୁ ତାଙ୍କ ଆଗରେ ମନର କଥା ପ୍ରକାଶ କରିଦେବାରେ ଦୋଷ କ’ଣ ? ଡର ମାଡ଼ିଲା, ଯଦି ମୋ କଥା ଶୁଣି ସେ ମୋତେ ଚପଳମତ ବୋଲି ବିଚାରିବ ! ମନକୁ ଚୁପାଇଲି, ମୋ ବିଚାରରେ ଯେ ସବୁ ମଣିଷଠାରୁ ବଡ଼ ତାଙ୍କର ଭୁଲ ହେବ କାହିଁକି ? ଆଜି ସକାଳେ ସେ ମୋତେ କ’ଣ କହିବେ କି ନାହିଁ ବୋଲି ଉଦ୍‌ବିଗ୍ନ ହୋଇଥାଏ ।

ସେ ବୋଧହୁଏ ମୋ ମନର କଥା ଠଉରେଇଲେ ; ଗୁରୁ ଶିଷ୍ୟକୁ ଉପଦେଶ ଦେବା ସ୍ଵରରେ କହିଲେ, “ତାରା ! ମୁଁ ମଧ୍ୟ ଏ ବିଷୟରେ କାଲି ରାତିରେ ଗୁଡ଼ାଏ ଚିନ୍ତା କରିଛି । ତୁମେ ଗୁହ ବାହା ; ମୁଁ ତ ତୁମକୁ ଆଗରୁ କହିସାରିଛି, ତୁମ ଧରଣ ଶ୍ରୀରତ୍ନର ସେ ହାତ ଧରିବ, ସେ ଅଧମ ହେଲେ ବି ପ୍ରତିଷ୍ଠା ପାଇପାରିବ । କିନ୍ତୁ ସେତିକିରେ କ’ଣ ସମସ୍ୟା ଭୁଟିଗଲା ?”

ମୁଁ ଏଥିରୁ କିଛି ଭୁବିନପାର ତାଙ୍କ ଆଡ଼କୁ ବାଲୁ ବାଲୁ କରି ଚାହିଁଲି । ମୋ ମନର ଲଜ କୁଆଡ଼େ ଉଭେଇ ଗଲା । ସେ କହିଲେ, “ସବୁ ଦେଶରେ କହନ୍ତି ଯୁବକ ଯୁବତୀଙ୍କର ଯଦି ମନ ମାନିଗଲା ତେବେ ବିବାହରେ ଅନ୍ୟ ଅନୁରାଗ ରହିବା ଉଚିତ ନୁହେଁ । କିନ୍ତୁ ଆମ ଦେଶର କଥା ଅଲଗା । ବର କନ୍ୟାଙ୍କର ମନର ମିଳନ ଗୋଟିଏ ସମସ୍ୟାର ଅଙ୍ଗ ମାତ୍ର । ବରପିତା ଓ କନ୍ୟାପିତା ଏଥିରେ ରାଜିହେଲେ ଯାଇ ବିବାହପ୍ରସଙ୍ଗ ସିଦ୍ଧ ହେବ । ସେଇ ଅଭିଭାବକମାନଙ୍କର ସମ୍ମତ ମିଳିଲେ ଯାଇ ସମାଜ ବିବାହକୁ ସ୍ଵୀକାର କରିବ । ଆଜିକାଲି ସରକାରଙ୍କ ସ୍ଵୀକୃତିରେ ସମାଜର ସ୍ଵୀକୃତି ବୋଲି ଧରିନିଆଯାଉଛି । କିନ୍ତୁ ଆମ ଦେଶର ସରକାର ଓ ସମାଜ ମଧ୍ୟରେ ଫାଙ୍କଟୁଁ ସବୁଦେଲେ ଥାଏ, ଏବେ ତାହା ବଢ଼ୁଛି ପଛେ କମି ନାହିଁ ।”

ତଥାପି ମୁଁ ଉଲ୍ଲୁରୁଲ୍ଲୁ ପରି ଚାହିଁ ରହିଲି । ଆମର ପୁଣି ପିତା ମାତା କିଏ ? ବାବୁଜୀ କଣ ତାଙ୍କ ପିତାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ସଫର୍ଦ୍ଦ ରଖିଛନ୍ତି ? ସେ କି ପ୍ରକାର ମଣିଷ ? ମୋତେ ହୁଏତ ବୋହୂ ବୋଲି ସ୍ଵୀକାର କରିବାକୁ ରାଜି ନ ହୋଇପାରନ୍ତି । ସ୍ଵାକ୍ଷର ଧରି ସୁଜନ ତ ଏଭଳି କଥାରେ ବାପକୁ ଡେରିବେ ନାହିଁ । ସେ ପୁଣି କହିଲେ, “ମୋର ଜନ୍ମକଳ ବାପ ଅଛନ୍ତି, କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କ କଥା ବିଚାରକୁ ନେଉନାହିଁ । ନିଜ ଦରକୁ ଫେରିବାର କଲ୍ୟାଣ ମୋର ନାହିଁ । ମୋର ବାପା ଆଗତଭବିଷ୍ୟତ କଥା ଜାଣିପାରନ୍ତି ; ସେ ମୋତେ ସଫା କହିଛନ୍ତି, ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ମୋର ଆଉ ଦେଖା ହେବନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ଦର୍ଶିମାନ ବଡ଼େ ମହାରାଜକୁ ବାପା ବୋଲି ମାନେ ; ଅବଶ୍ୟ ବାବାକୁ ବି ସେତେ ମାନେ, କିନ୍ତୁ ବାବା ପ୍ରବ୍ରଜ୍ୟା କରିଛନ୍ତି, ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଦେଖାହେବାର ଭାଗ୍ୟ ମିଳିବ ବୋଲି ଆଶା ହେଉନାହିଁ । ଅବସ୍ଥାଚକ୍ଷରେ ତୁମର ବି ସେଇ ବାବା ଓ ବଡ଼େ ମହାରାଜ ଅଭିଭାବକ । ତୁମର ମନର କଥା ସେ ଜାଣିବା ଉଚିତ, ତା’ ଉପରେ ତାଙ୍କର ରାଏ ମିଳିବା ଦରକାର ।”

ନିରାଶ କଥା । କିନ୍ତୁ ମୋର ବିବାହ ବିଷୟରେ ବଡ଼େ ମହାରାଜ ତ ବାବୁଜୀଙ୍କୁ ଭାରି ଦେଇସାରିଛନ୍ତି । ଅବଶ୍ୟ ସ୍ଵାକ୍ଷ ମନରେ ଫକୋତ ହେବାର କଥା । ମୋତେ ସତ୍ତ୍ଵଧାୟକ କରିବାକୁ ହୁକୁମ୍ ପାଇ ନିଜେ ଯତ୍ନସାଧି ହୋଇଯିବାକୁ ବାବୁଜୀଙ୍କ ମନରେ ଦୋ ଦୋ ପାଞ୍ଚ ହେଉଥିବ । ଏ କଥାରେ ପ୍ରତିବାଦ କରିବାର କୌଣସି କାରଣ ପାଇଲିନାହିଁ । ବଡ଼େ ମହାରାଜଙ୍କ ଆଶୀର୍ବାଦ ମିଳି ସାରିଲା ଧରେ ବିବାହ ହେଲେ ଆମର ମଙ୍ଗଳ ବୋଲି ଦୃଢ଼ ବିଶ୍ଵାସ ଥାଏ ; ଅହୁରି ମଧ୍ୟ ବିଶ୍ଵାସ ଥାଏ ସେ, ଏ ପ୍ରସ୍ତାବ ଶୁଣିବା ମାତ୍ରେ ସେ ରାଜି

ହେବେ । ଭାଷା ଓ ଦିନ ଥିଲେ ମଧ୍ୟ ରାଜ ହୋଇଥାନ୍ତେ ବୋଲି ମୁଁ ସଙ୍କେତ ପାଇଯାଉଥାଏ । କାଲି ରାତରେ ମୋତେ ଗୁରୁ ନିଦ ଲାଗିଗଲା ; ଦେଖିଲି, ମୋ ସିନ୍ଧୁ ପାଖରେ, ତବାର ଗାଧୁଆ ଘର ପଟେ ଦିବ ଓ ଭାଷା ଆସି ଠିଆହେଲେ । ଦୁହେଁଯାକ ହସ ହସ ହୋଇ ମୋତେ ଆଶୀର୍ବାଦ କଲେ । କିନ୍ତୁ ମନରେ ଗୋଟାଏ ଆଦାତ ଲାଗିଲା ; ବାବୁଜୀ କହିଲେ, ମୋ ମନର କଥା ବଡ଼େ ମହାଶୟ ଜାଣିବା ଉଚିତ । ଆମ ମନର କଥା କହିଥିଲେ ମୋତେ ସୁଖ ଲାଗିଥାନ୍ତା । ତେବେ କ'ଣ ମୋର ଇଚ୍ଛା ଯୋଗୁଁ ସେ ମୋତେ ଗ୍ରହଣ କରିବାକୁ ବାଧ୍ୟ ହେଉଛନ୍ତି ? ମୋ ମାଉସି ମନରେ ଗୋଟାଏ ବଡ଼ ଆଦାତ ହେଲା । କିଛି ନ କହି ତାଙ୍କର ଉଚ୍ଚରଞ୍ଜ ଓ କଥାବାଞ୍ଚିକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ ରଖି, ତୁମ୍ଭ ଥାଏ ।

ଟିକକ ପରେ ବାବୁଜୀ ପଚାରିଲେ, “କାଲିରୁ ଯାହା ବଳିଛି ସେଇଥିରେ ଚଳିଯିବ, ନା ଆଉ କ'ଣ ଆଣିବା ?” ଗୁରୁକର୍ତ୍ତା ପର ମୁଁ ଉତ୍ତର ଦେଲି, “ଆଜି ଭଲ ହୋଇଥିବା ପୁସ୍ତକ ଦେଖିବା ମିଳିଲେ ଭଲ ହୁଅନ୍ତା ।” ସେ ଭଦ୍ର ଷ୍ଟେସନରୁ ଗରମ ପୁସ୍ତକ, ଆଲ୍‌ବିଟା ଓ ମିଠା ଆଣିଲେ । ସେତକ ତାଙ୍କୁ ବାଢ଼ି ଦେବାରେ ସେ କହିଲେ, “ତୁମ୍ଭାରିଁ ଦିଅ ରଖ, ଖାଲି ବାସୀ ପୁସ୍ତକରେ ତୁମର ଚଳିଯିବ ବୋଲି ବିଚାରୁଛ ପର ?”

ମୁଁ ନ ଶୁଣିଲି ପର ରହିଗଲା । ସେ ମଧ୍ୟ ଆଉ କିଛି ନ କହି ଖଣ୍ଡେ ଦି'ଖଣ୍ଡ ପହରେ ଗୁଡ଼ି ଉଠିଗଲେ । ମୁଁ ତାଙ୍କ ଅଭାଷାପତ୍ରରେ ବାସୀ ନିନସରୁ କିଛି ପକାଇ ମୁହଁପୋଡ଼ି ଖାଇବିଲି । ସେ ମୋ ଆଡ଼କୁ ଚାହିଁ ପଚାରିଲେ, “କାହାର ଅର୍ଘ୍ୟରେ କେହି ଖାଇବାକୁ ଆଜିକାଲିର ଲୋକେ ପସନ୍ଦ କରନ୍ତିନାହିଁ ।” ଆହୁବାଦ୍ ଷ୍ଟେସନର ବିଶ୍ରାମାଗାର — ନାଁ, ଆହୁବାଦ ଡାକ୍ତରଖାନାର ଖଟିଆ ପାଖେ ପୁସ୍ତକ ଚାହିଁଲେ ବେଳୁ ଅଟକ, ବର୍ତ୍ତମାନ ଓ ଭବିଷ୍ୟତ ମୋ ବିଚାରରେ ଗୋଲିଆ ପୋଲିଆ ହୋଇଯାଇଥାଏ ।

ପୁସ୍ତକ ଷ୍ଟେସନରେ ଓହ୍ଲାଇ ଆମେ ଜଣେ ପଣ୍ଡାମାସ୍ତ୍ରୀଙ୍କର ହେପାଜତରେ ଯାଇ ଦର୍ଶନ କଲୁଁ ଓ ରାତରେ ଗୋଟିଏ ଧର୍ମଶାଳାରେ ରହିଲୁଁ । ଧର୍ମଶାଳାର ଖାତାରେ ସେ କ'ଣ ଲେଖାଇଲେ କେଜାଣି, କିନ୍ତୁ ଧର୍ମଶାଳାର ଲୋକେ ବାବୁଜୀଙ୍କୁ ବାବୁଜୀ ଓ ମୋତେ ମା'ଜୀ ବୋଲି ଡାକିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ବାବୁଜୀ ଏଥିରେ ଅପରିଚିତ କରୁନଥାନ୍ତି କି ବିପ୍ରତ ହେଉ-ନଥାନ୍ତି ।

ଧର୍ମଶାଳାରେ ରହିବାର ଦୁଇଦିନିଦିନ ଭିତରେ ଧର୍ମଶାଳା ମେନେଜର ବାବୁଜୀଙ୍କର ଭକ୍ତ ହୋଇଗଲେ । ପ୍ରତିଦିନ ସଂଧ୍ୟାରେ ବାବୁଜୀ ଶ୍ରୀମଦ୍ ଭାଗବତ ବ୍ୟାଖ୍ୟା କରିବାକୁ ଅରମ୍ଭ କଲେ ; ଦିନକୁ ଦିନ ଶ୍ରୋତାମାନଙ୍କ ସଂଖ୍ୟା ବଢ଼ିବାକୁ ଲାଗିଲା । ଧର୍ମଶାଳାରେ ସାତଦିନରୁ ବେଶୀ ରହିବାର ନିୟମ ନଥିଲେ ବି, ମେନେଜର କହୁଥାନ୍ତି, “ଆପଣ ଏଠାରେ ଶ୍ରୀମଦ୍ ଭାଗବତ ଶେଷ ହେବାଯାଏଁ ରହିନ୍ତୁ ।” ବାବୁଜୀଙ୍କ ସମ୍ପର୍କରେ ଯେଉଁମାନେ ଆସୁଥାନ୍ତି ସେମାନେ ତାଙ୍କର ଅତି ପ୍ରିୟ ହୋଇଯାଉଥାନ୍ତି । ମୋତେ ଭାରି ସୁଖ ଲାଗୁଥାଏ । ପ୍ରତିଦିନ ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ମୁଁ ବଡ଼ ଦେଉଳକୁ ଦର୍ଶନକୁ ଯାଏ, ପ୍ରତିଦିନ ସେ ନିଜ ବନ୍ଧୁମାନଙ୍କର ସଂଖ୍ୟା

ବଢ଼ାଇବାରେ ଲାଗିଥାନ୍ତି । ସେ ସମସ୍ତଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଖୁବ୍ ମେଳାପାି ବ୍ୟବହାର କରୁଥିଲେ ହେଁ ବନ୍ଧୁମାନେ ତାଙ୍କୁ ଶକ୍ତି ରହୁଲ ପରି ବ୍ୟବହାର କରୁଥାନ୍ତି । ମୁଁ ମଧ୍ୟ କ୍ରମେ କ୍ରମେ ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ସଂକୋଚରେ ଚଳୁଥାଏ । ଧର୍ମଶାଳା କୋଠଗୁରୁ ଝଟ ଝଣ୍ଡକରେ ସେ ଶୁଣନ୍ତି, ମୁଁ ଝଟଧାଖେ ତଳେ ଝଣ୍ଡିଏ ସତରଞ୍ଜି ପାରି ଶୁଏ ; କିନ୍ତୁ ଭୂଲରେ ବି ସେ ମୋତେ ଥରେ ଛୁଇଁନଥାନ୍ତି ।

ବଡ଼େ ମହାତ୍ମ୍ୟଙ୍କ ପାଖକୁ ଚିଠି ଯାଇଥାଏ ; ଉତ୍ତରକୁ ତାଙ୍କ ଅପେକ୍ଷା ମୁଁ ଅଧିକ ଅପେକ୍ଷା କରୁଥାଏ, ଏଇ ସମୟରେ ଧର୍ମଶାଳାର ମେନେଜର ବାବୁ ଆସି କହିଲେ, “ବାବୁଜୀ ! ପୁସ୍ତକ କଣେ ମହାତ୍ମା ଆସିଛନ୍ତି । ସେ ସୋନାର ଗୌରୀଙ୍କ ପାଖେ ରହୁଛନ୍ତି । ଆପଣ ଆଜି ଭାଗବତ ପାଠ ଟିକିଏ ସଂପିପ୍ତ କଲେ, ତାଙ୍କୁ ଯାଇ ଦର୍ଶନ କରିଆସନ୍ତେ ।” ବାବୁଜୀ ହଁ କଲେ ଓ ମୋତେ ସାଙ୍ଗରେ ନେଇଗଲେ ।

ମହାତ୍ମ୍ୟଙ୍କ ପାଖରେ ଯାଇ ମୁଣ୍ଡିଆ ମାରିବା ପୂର୍ବରୁ ମୁଁ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହୋଇଗଲି । ସେ ତ ଆମରି ବାବା । ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ବିଷୟରେ ଆମେ ମଝିରେ ମଝିରେ କଥାବାର୍ତ୍ତା ହୋଇଥାଉ । ବାବୁଜୀ ସବୁବେଳେ କହନ୍ତି, ଭାଗ୍ୟରେ ଥିଲେ ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଦେଖାହେବ । ବାବା ବାବୁଜୀଙ୍କୁ ଦେଖିଲା ମାତ୍ରେ ଆସି ପାଖରେ ବସିବାକୁ କହିଲେ ଓ ଟିକିଏ ଗୁଡ଼ିକରି ବସିବାକୁ ମୋତେ ଫକେତ ଦେଲେ । ରାତି ପ୍ରାୟ ଦଶଟା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଆମେ ତାଙ୍କ ପାଖେ ରହିଲୁ । ଯେ ଯାହା ପଚାରୁଥାନ୍ତି ବାବା ତା’ର ଉତ୍ତର ଦେଉଥାନ୍ତି, ତାଙ୍କ କଥା ଶୁଣି ସମସ୍ତଙ୍କ ସନ୍ତୋଷ ହେଉଥିବାର ଲକ୍ଷ୍ୟ କରୁଥାଏ । ବାବୁଜୀ କିଛି ନ କହି ମୁକ୍ତହୋଇ ବସିଥାନ୍ତି । ଶେଷକୁ ରହିଲୁ ଆମେ ଦୁହେଁ ଓ ଆମ ମେନେଜରବାବୁ । ବାବା ତାଙ୍କୁ କହିଲେ, “ଆପଣ ଯାଇପାରନ୍ତି । ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ସାଙ୍ଗେ ମୋର ଟିକିଏ କଥାବାର୍ତ୍ତା ଅଛି ।” ମେନେଜର ବାବୁ ବାବୁଜୀଙ୍କଠାରୁ ବିଦାୟନେଇ ଚାଲିଗଲେ । ବାବା ମୋତେ ପାଖକୁ ଡାକିଲେ ଓ ପଚାରିଲେ, “ଆଜ୍ଞା, ତାରା, ତୋ’ର କଥା ଏଥର କହି ।” ମୁଁ ଆତ୍ମରଥରେ ମୁଣ୍ଡିଆ ମାରି କହିଲି, ‘ବାବା କ’ଣ ନ ଜାଣନ୍ତି ଯେ ମୁଁ କହିବି ।’ ସେ ବାବୁଜୀଙ୍କ ଆଡ଼କୁ ଚାହିଁଲେ, ପଦେ ଅଧେ କ’ଣ ପଚାରିଲେ ଓ ତା ପରେ କହିଲେ, “ବଡ଼େଠାରୁ କାଲି ଚିଠି ଆସିବ । ଶଟା ଠାରୁ ଟିକା ଭିତରେ ବେଶ୍ ଫୁରସତ୍ ମିଳୁଛି । ଏଠାରେ ଲୋକେ ଯେପରି ଭଡ଼ ଆରମ୍ଭ କଲେଣି, ଶୀଘ୍ର ସ୍ଥାନ ତ୍ୟାଗକଲେ ଯାଇ ରକ୍ଷା । କିନ୍ତୁ ତୁମ ଦୁହଙ୍କର କାର୍ଯ୍ୟ ନିର୍ବାହ କରିବାକୁ ପଡ଼ିଗଲଣି ଦେଖୁଛି ।”

ଫେରିବା ବେଳେ ଆମେ ଦୁହେଁ ଗୋଟାଏ ରକ୍ତସାରେ ବସି ଆସିଲୁ । ଅଜ୍ଞ ଆଉ ବାବୁଜୀ ମୋ ଠାରୁ ଦୁଃଖିକରି ବସିବାକୁ ବିଶେଷ ଚେଷ୍ଟାକଲେନାହିଁ । ମୁଁ କିନ୍ତୁ ଯଥାସମ୍ଭବ ଅତ୍ୟନ୍ତ ହୋଇ ବସିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରୁଥାଏ । ବାଟରେ ପଚାରିଲି, “ଦିଦି ହେଉକାଙ୍କ କଥା କହିଥିଲେ ଭଲ ହୋଇଥନ୍ତା ।” ବାବୁଜୀ ହସିଦେଇ କହିଲେ, “ମୁଁ କହିବା କ’ଣ ଦରକାର ଥିଲା ? ବାବାଙ୍କ କଥାରୁ ମୁଁ ଆଗରୁ ଜାଣିଥିଲି ଯେ, କୁମ୍ଭମେଳାରୁ

ଦିବ ଓ ଭାଷା ଆଉ ଫେରିବେନାହିଁ । ତଥାପି ଖୁବ୍ ନିରାପଦ ସ୍ଥାନ ବାଛି ନାଗାମାନଙ୍କ ଛୁଇଁଣୀ ପାଖରେ ଯାଇ ବସା ବାନ୍ଧିଥିଲେ । ଅଜିତ ତାଙ୍କଅଡୁ ସେ କହିଲେ, ତାରକୁ ବଞ୍ଚାଇବାକୁ ଖୁବ୍ ପରିଶ୍ରମ କଲୁ । ପୁଣି କହିଲେ, ଦୁଇଦିନେ ନ ଧରି ତାକୁ ଗ୍ରହଣ କର । ତୁମକୁ ଶୁଣାଇ ତ କହିଲେ, କାଲି ବଡ଼େ ମହାରାଜଙ୍କଠାରୁ ଚିଠି ଆସିବ । ମୁଁ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହୁଏ, ସବୁକିଆ ତାଙ୍କୁ ଦିଶିଯାଉଛି କିପରି ?”

ମୁଁ ଧରୁଣିଦେଲି, “ତୁମ ମନରେ ଦୁଇ ଥିଲା ତା ହେଲେ ?” ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ନିଉ କାମୁଡ଼ିପକାଇଲି । ବାବୁଜୀଙ୍କୁ ଅତରୁ କେବେ ତୁମେ ବୋଲି ଡାକନଥିଲି ସେ ହସି ହସି ମୋ ଆଡ଼କୁ ଚାହିଁ କହିଲେ, “ଆପଣ ନ କହି ତୁମେ କହିଲେ ତ ବେଶ୍ ଚଳିବ ।” ମୋତେ ସ୍ପର୍ଶର ଗୁଣ ପାଇଲ ଧରି ଲାଗିଲି ।

ପୁଣି ପଚାରିଲି, “ବାବାଙ୍କୁ ସବୁ କଥା ଜଣା ପଡ଼ୁଛି କେମିତି ?” ବାବୁଜୀ ଗନ୍ଧାର ହୋଇ ଉତ୍ତର ଦେଲେ, “ଯଦି ପତ୍ନୀ ଧଇଲେ ମଣିଷକୁ ସେ ଶକ୍ତି ମିଳେ, ଆମେ ତାର ବିପତ୍ତ ଆଚରଣ କରିବାକୁ ଯାଉଛେ ।” ଏ କଥା ଶୁଣି ମୁଁ ବାବୁଜୀଙ୍କ ପାଖରୁ ଟିକିଏ ଦୁଃଖଯାଇ ଚିନ୍ତାରେ ଲାଗିଗଲି । ତାଙ୍କ କଥାରେ ମୋ ମନ ଖରାପ ହେଲା । ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କୁ ମୁଁ ଟାଣି ଓଟାରି ମୋର କରିବାକୁ ଲାଗିଛି କାହିଁକି ? ସବୁ ତ ହୁଏଇ ସାରିଛି, ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କୁ ଧରି ରଖିବାକୁ ଏବେ ମନରେ ଏମିତି ମୋହଟାଏ ଆସିଛି କାହିଁକି ? ବିଚାରିଲି, ଆଜି ରାତିରେ ଧର୍ମଶାଳାରେ ଏକଥା ପକାଇବି ଏବଂ ତାଙ୍କୁ ତାଙ୍କ ବାଟରେ ଯିବାକୁ ଛାଡ଼ିଦେବି । ମୋର ବାଟ ତ ଏକରକମ ବନ୍ଦ । ବାବୁଜୀ ଚାହାନ୍ତି, ବଡ଼େ ମହାରାଜଙ୍କର ତ ନିଦେଶ ଅଛି, ମୋତେ ବିଷ ହେବାକୁ ଧରିବ । ମୋର ମନ ଥିଲା, ବିଷ ନ ହୋଇ ମୁଁ ହରଦ୍ୱାରର ଆଶ୍ରମରେ ରହିବି । ବାବୁଜୀଙ୍କ ବ୍ୟତୀତ ଆଉ କାହାର ହାତ ନ ଧରିବାକୁ ସକଳ୍ମ କରିଥାଏ । ସେ ଯଦି ଆଡ଼େଇ ଦିଅନ୍ତି, ତେବେ କ’ଣ କରିବି ? ବାବାଙ୍କୁ ଦେଖିବା ପରେ ଆଶା ହୋଇଥାଏ, ସେ ମୋର କିନାସ କରିବେ । ଆଜି ତ ସେ ପରିଷ୍କାର କହି ଦେଇଛନ୍ତି, ଆମ କାମ ନିର୍ଭା ହେଲା ଯାଏଁ ସେ ପୁଣ୍ୟରେ ରହିବେ । କାମ ନିର୍ଭର ମୁଁ ଯାହା ଅର୍ଥ ଚୁଡ଼ିଥିଲି, ସେ ବିଷୟରେ ତ ବାବୁଜୀ ଏତେ ମୋଡ଼ି ଉଠି ହେଉଛନ୍ତି । ଯାହା ହେବାର ଥିବ ହେବ ବୋଲି ବିଚାରି ମନକୁ ନିଶ୍ଚୟ କଲି ।

ଧର୍ମଶାଳାକୁ ଆସି ମହାପ୍ରସାଦ ସେବା କଲୁ । ଏଠାକୁ ଆସିବା ଦିନଠାରୁ ମହା-ପ୍ରସାଦ ବ୍ୟତୀତ ଆଉ କିଛି ଖାଇନାଥାଉଁ । ମୁଁ ଶୋଇବାକୁ ତଳେ ସତରଞ୍ଜି ପକାଇଛି, ବାବୁଜୀ ମୋତେ କହିଲେ, “ତାରା ! ସିଦ୍ଧିର ବିପତ୍ତ ମାର୍ଗ ଆମେ ଧରିବାକୁ ଯାଉଛେ ବୋଲି, ମୁଁ କହିବା ବେଳୁଁ ତୁମେ ତ ଗୁଡ଼ାଏ କ’ଣ ବିଚାରିବାରେ ଲାଗିଛ । ଅନୁକୂଳ ହେଉ ବା ପ୍ରତିକୂଳ ହେଉ, ଯେଉଁ ମାର୍ଗ ଧରିବା ତାହା ତ ସ୍ଥିର ହୋଇ ସାରିଲଣି । ଆଜି ବାବା ଯାହା କହିଲେ, ତା ତ ଶୁଣିଲି । ଆଉ ଚିନ୍ତା କାହିଁକି ? ମୁଁ ତ ମନେ କରୁଛି, ଆଜି ଆମର ବିଷୟର ଗୁରୁଆଦେଶରେ ହୋଇଗଲା । ଆଉ କେବଳ ବାଳା ବୈଦିକ କର୍ମ ।”

ଏହା କହି ସେ ସତରଞ୍ଜିକୁ ଆସି ମୋ ପାଖେ ବସିଲେ ଓ ମୋର ମୁଣ୍ଡରେ ହାତ ବୁଲାଇ କହିଲେ, “ସଂସାର କରି ସିଦ୍ଧିମାର୍ଗରେ ଗତି କରିବା ବଡ଼ ଗଢ଼ନ । ତୁମେ ସାହାଯ୍ୟ କଲେ ସଂସାର କରି ମଧ୍ୟ ଆମେ ବାଟ ଛାଡ଼ିବା ନାହିଁ । ଗୁରୁଙ୍କର ତ ଆଶୀର୍ବାଦ ରହିଛି ।” ମୁଁ ତାଙ୍କ ପ୍ରତିରେ ମୁଣ୍ଡ ଗୁଞ୍ଜି ଗୁଡ଼ାଏ କାନ୍ଦଲି । ଲୁହ ସାଙ୍ଗେ ମନର ସବୁ କଲ୍ପବିଷ ଧୋଇ ହୋଇଗଲା ।

ସତକୁ ସତ ତହିଁଆରଦିନ ବଡ଼େ ମହାଗୁଣଙ୍କଠାରୁ ଚିଠି ଆସିଲା । ଆମର ପ୍ରସ୍ତାବରେ ସେ ରାଜି ହୋଇ ଲେଖିଆନ୍ତି, ଏଇଆ ହେବ ବୋଲି ସେ ଅଗଧୁ କଲ୍ପନା କରିଥିଲେ, କେବଳ ଆଗରୁ କହିଲେ, ବାଧ୍ୟ ବାଧକତା ହେବ ବୋଲି କହିନଥିଲେ । ବାବୁଜୀଙ୍କ ଆଜ୍ଞା କଥା ଉକ୍ତ ନ ହୋଇ ମୋ ଆଜ୍ଞା ହୋଇଥିବାରୁ ସେ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଆନ୍ତି ଓ ବିଭାଗର ଭାଗକ ମଧ୍ୟ କରିଦେଇଥାନ୍ତି । ଆଉ ମାତ୍ର ଦିନଦିନ ବାଜା । ଆମ ପାଖରେ ଟଙ୍କା ଥିବାର ସେ ଜାଣିଥିଲେ ; ଆଉ ଦରକାର ହେଲେ ଲେଖିବାକୁ କହିଥାନ୍ତି ଓ କଭଳି ସୁଗୁଣ୍ଡଣୀ ହେବାକୁ ହେବ ସେ ବିଷୟରେ ମୋ ପାଖକୁ ମଧ୍ୟ ଲମ୍ବା ପରାମର୍ଶ ଦେଇଥାନ୍ତି । ଚିଠି ଖଣ୍ଡି ପଢ଼ି ନିଜକୁ ଭାଗ୍ୟବତୀ ବୋଲି ମନେ କଲି । ଓପରଓଲି ସ୍ତ୍ରୀକୁ ଧରି ବାବାଙ୍କ ପାଖକୁ ଯିବାକୁ ହେବ, ଲଜ ମାଡ଼ୁଥାଏ । ସେଦିନ ସକାଳ ଯାକ ମୋ ଆଡ଼େ କେହି ବୁଝିଲେ ମୋତେ ଭାରି ସଂକୋଚ ଲାଗୁଥାଏ । ବାବୁଜୀ କିନ୍ତୁ ନିର୍ବିକାର । ସବୁଦିନ ପରି ଆମେ ମନ୍ଦିରକୁ ଗଲୁଁ ; ସେଠାରେ ବସ୍ତ୍ରତ ସମସ୍ତ ରହିଲୁଁ । ବାବୁଜୀ ମୋତେ ରତ୍ନ ସିଂହାସନ ପାଖକୁ ନେଲେ ଓ ମୋ ସଙ୍ଗେ ମହାପ୍ରଭୁଙ୍କୁ ମୁଣ୍ଡିଆ ମାଇଲେ ।

ଓପରଓଲି ବାବାଙ୍କ ପାଖକୁ ଯାଇ ମୁଣ୍ଡିଆ ମାରି ବାବୁଜୀ ଚିଠି ଖଣ୍ଡିକ ତାଙ୍କ ପାଦ ପାଖେ ଥୋଇଦେଲେ । ବାବା ଚିଠିକୁ ନ ଫିଟାଇ କହିଲେ, “ବେଶ୍, ଚିଠି ତ ଆସିଗଲା । ବିଭାଗର ଦେନ ଦିନରେ । ସାତମଙ୍ଗଳା ଏଇଠାରେ ସାରି, ଦଶମଙ୍ଗଳା ଦିନଠାରୁ ନିଜର କାର୍ଯ୍ୟକ୍ଷେତ୍ରକୁ ଯିବାକୁ ହେବ ।” ବାବୁଜୀ ବିସ୍ମିତ ହୋଇ ଗୁହାନ୍ତେ ସେ କହିଲେ, “ଆଜି ସକାଳେ ଦୈବାତ୍ କଲିକତାରୁ ଜଣେ ଭକ୍ତ ଆସି ପହଞ୍ଚିଛନ୍ତି । ତାଙ୍କର କଲିକତା ପାଖରେ ଗୋଟାଏ ଚଟକଳ । ପ୍ରାୟ ୩ ହଜାର ଶ୍ରମିକ କାମ କରୁଛନ୍ତି । ତାଙ୍କୁ ସେ ସମ୍ଭାଳି ପାରୁ ନାହାନ୍ତି । ତୁମେ ସେଠାରେ ଶ୍ରମିକତତ୍ତ୍ୱାବଧାରକ ହୋଇ କାମ କରିବ । ହାବଡ଼ାଠାରୁ ଗୁଣ୍ଡି ପାଞ୍ଚଟା ଷ୍ଟେସନ୍ ଏପଟକୁ ବାଗନାନ୍ ବୋଲି ଗୋଟାଏ ଜାଗାରେ ତାଙ୍କର ଖଣ୍ଡେ ଘର ଅଛି । ସେଇଠାରେ ତୁମେ ରହି ପ୍ରତିଦିନ ଯିବା ଆସିବା କରିବ । ଦିନ ତମାମ ତାଗୁର ଭଲ ମଧ୍ୟ ଗୁଡ଼ିବାକୁ ଭଲ ସାଇଧାଣୀ ମିଳିବେ ବୋଲି ଦର୍ଶୁଛି । ଆଜି ସକାଳେ ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ସବୁ କଥାବାର୍ତ୍ତା ପକ୍କା ହୋଇଯାଇଛି । ତାଙ୍କର ଶୀଘ୍ର କଲିକତା ଫେରିବାର କଥା । ମୁଁ କହିବାରୁ ସେ ବିଭାଗରକୁ ରହିବେ ଓ ତୁମକୁ ବାଗନାନ୍ ବାଡ଼ିକୁ ନେବାପାଇଁ ତାଙ୍କର ଜଣେ କର୍ମଚାରୀଙ୍କୁ ଡକାଇ ସାରିଲେଣି । ସେ ବି ସେଇ ବାଗନାନ୍ରେ ରହନ୍ତି, ତୁମେ ଯେଉଁ ଘରେ ରହିବ ତା’ର ପଡ଼ିଶାରେ ।” ମୁଁ ଏସବୁ ଶୁଣି ତାଙ୍କୁ ହେଉଥାଏ କୋଉ ବାପ ଝିଅ

ପାଇଁ ଆଉ ଅଧିକ ଯତ୍ନ କରିଥାନ୍ତେ ? ଲଜରେ ମୁଁ ଭୂଇଁରେ ମୁହଁ ଘୋଡ଼ି ବସିଥାଏ । ଏବେ ବେଳେ ବେଳେ ଚିତ୍ତୁରୁଛି, ବାବା କ'ଣ ଆଉ ମୋ ଆଡ଼େ କୃପାଦୃଷ୍ଟି ଦେଉନାହାନ୍ତି ? ମନକୁ ବୋଧ ଦେଉଛି, ଯଦି ନ ଦେଉଥାନ୍ତେ, ତେବେ ମୋତେ ଏମିତି ଆଶ୍ରା ମିଳିଲ କେମିତି ?

ଆମେ ବାବାଙ୍କ ପାଖରେ ବସିବୁ, ଚଟକଳ ମାଲିକ ଆସି ବାବାଙ୍କୁ ମୁଣ୍ଡିଆ ମାଇଲେ । ବାବା ପରୁରଲପରି ତାଙ୍କ ଆଡ଼କୁ ଚାହିଁବାରେ ସେ କହିଲେ, “ମହାରାଜ ! ହେଇଟି ଆମର ସ୍ୱେ ପଣ୍ଡା । ସ୍ୱାଙ୍କର ଲଜିଂହାଉସ୍‌ରେ ସେ ଆସ୍ତୋଜନ ଆରମ୍ଭ କରି ଦେଲେଣି । ମୁଁ ମୋର ମୁନିମ୍ବୁ ଟେଲିଫୋନ କରିଦେଲିଣି । ସେ କାଲି ସକାଳ ଏକ୍ସପ୍ରେସ୍‌ରେ ଆସି ପହଞ୍ଚିବେ ।” ବାବା ବାବୁଙ୍କୁ ଦେଖାଇ କହିଲେ “ଏଇ ତମର ସହକର୍ମି । ମୋ' ପକ୍ଷରୁ ସେ ତୁମ ପାଖରେ ରହିଲେ ବୋଲି ଜାଣିବ । ମୋର ଆଶା, ସେ ତୁମ ପାଖେ ଥିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ତୁମ ଚଟକଳରେ କୌଣସି ଗୋଲମାଲ ହେବ ନାହିଁ, ସ୍ୱାଙ୍କର ସୁଖ ସ୍ୱଚ୍ଛନ୍ଦ୍ୟ ପ୍ରତି ଦୃଷ୍ଟି ଦେବ ଏବଂ ସେ ଯାହା ପରାମର୍ଶ ଦେବେ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟରେ ଗ୍ରହଣ କରିବ । ପଇସାକୁ ମୋଡ଼ି ଭଡ଼ି ହେବ ନାହିଁ । ପରୁଣ ଷାଠିଏ ବର୍ଷ ତୁମେମାନେ ଲୋକଙ୍କୁ ଚପୁଡ଼ାଇ, ଏଥର ଏଣିକି ଶ୍ରମିକ ତୁମକୁ ଚପୁଡ଼ିବେ । ଯେତକ ମୋଡ଼ି ଭଡ଼ି ହେବ ଚପୁଡ଼ା ସେତକ କାଟିବ । ମା'ର ସ୍ତନରୁ ଜୀର ବାହାରିଲା ପରି ତୁମର ଧନ ଶ୍ରମିକଙ୍କ ପାଖକୁ ଯିବା ଦରକାର । ତା' ନକରି ଛେଳୀ ପରି ଯଦି ଚୋରେଇବ, ତେବେ ବୁଢ଼ାଏ ମୁଥ ଖାଇବାକୁ ପଡ଼ିବ ।” ଚଟକଳ ମାଲିକ ଜଣେ ବ୍ରୌଡ଼ି ମାରୁଆଡ଼ି ବାବାଙ୍କ ପାଖେ ପିଲଟି ପରି ବସି ସବୁ ଶୁଣୁଥାନ୍ତି । ପରେ ବାବୁଙ୍କଠାରୁ ଶୁଣିଲି, ବାବା ଦିଲ୍ଲୀରେ ଚାକିରି କଲବେଳୁ ସେ ତାଙ୍କୁ ଚାହିଁ ଥିଲେ । ଆଜି ସକାଳେ ଦୈବାରୁ ବଡ଼ ଦେଉଳ ବେଢ଼ାରେ ବାବାଙ୍କୁ ଦେଖିଲେ, ବସେ ଖଣ୍ଡେ ପରେ । ଚଟକଳରେ ଧର୍ମପତ୍ର ଓ ସେଇ ଲାଗି ରହିବାରୁ ସେ ବସ୍ତ୍ର ହୋଇ ଜଗନ୍ନାଥ ମହାପ୍ରଭୁଙ୍କ ପାଖକୁ ଚାଲିଆସିଥିଲେ । ବେଢ଼ାରେ ବାବାଙ୍କୁ ଦେଖି ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ଚଳନ୍ତୀ ପ୍ରତିମା ଦେଖିଲେ ବୋଲି କହି ଜନର ସବୁ ସମସ୍ୟା ପାସୋର ବାବାଙ୍କ ପିତ୍ତ ଧରିଛନ୍ତି । ତାଙ୍କର ଅଳି, ବାବା ଟିକିଏ କଲିକତା ଯା'ନ୍ତେ । ବାବା ଜବାବ୍ ଦେଇଥିଲେ, “ମୋତେ କୌଣସି ଜଞ୍ଜାଳକୁ ଟାଣେ ନା । ମୁଁ ମୋର ପ୍ରତିକ୍ଷୟ ଜଣେ ତୋତେ ଦେବ । ଆଉ ଚାରିଦିନ ପରେ ମୋତେ ଏଠା ପ୍ରତ୍ତି ଅଜ୍ଞାତ ବାସ କରିବାକୁ ହେବ ।” ତା'ପରେ ଚାରିବର୍ଷ ଚାଲିଗଲାଣି । ମୁଁ ବାବୁଙ୍କୁ ହରାଇବାର ହୋଇଗଲାଣି ସାତମାସ । ସେ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବାବାଙ୍କର କୌଣସି ସଂଧାନ ଚଟକଳମାଲିକ ପାଇନାହାନ୍ତି । ସେ ପ୍ରତିବର୍ଷ ଆମ ଦେଶର ପ୍ରାୟ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଖର୍ଚ୍ଚକୁ ଯା'ନ୍ତି ଓ ତାଙ୍କର ଲୋକଙ୍କୁ ବି ବାବାଙ୍କୁ ଖୋଜିବାକୁ ଚାହୁଁଥାନ୍ତେ । ସେ ଥରେ ବାବୁଙ୍କୁ କହିଥିଲେ, ବାବା ବୋଧହୁଏ କୌଣସି ଅଜ୍ଞାତ ପାହାଡ଼ ପର୍ବତରେ ଚିହ୍ନା ନ ଦେଇ ରହିଛନ୍ତି ।

ତହିଁ ଆରଦ୍ଧନ ଦି'ପହରେ ଚଟକଳ ମାଲିକଙ୍କର ଯେଉଁ କର୍ମଗୁଣ୍ଠ ଜଣକ ଆମ ପାଖେ ଆସି ପହଞ୍ଚିଲେ ତାଙ୍କୁ ଦେଖି ବାବୁଜୀ ଓ ମୁଁ ଦୁହେଁ ଯାକ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହୋଇଗଲୁଁ । ସେ ସେଇ ବଙ୍ଗାଳୀ ଭଦ୍ରଲୋକ, ଯାହାଙ୍କୁ ଆମେ ପୁଣି ଆସିବା ବେଳେ ରେଳରେ ଦେଖିଥିଲୁଁ । ସେ ଆମକୁ ଦେଖି ଯେତକ ବସ୍ତି ତ ହେଲେ ତହିଁରୁ ଅଧିକ ଆନନ୍ଦତ ହେଲେ । ମୋ ମୁଣ୍ଡରେ ହାତ ରଖି ସେ କହିଲେ, “ମା, ସୁଲକ୍ଷଣୀ ହୋଇଥାଆ । ବାବା ମୋତେ ହୁକୁମ କରି ସାରଲେଖି ମୁଁ କନ୍ୟାଦାନ କରିବି । ବଡ଼ ଆନନ୍ଦ ଲାଗୁଛି । ତୋର ବୟସର ବିଅଟିଏ ମୋର ଅଛି । ଆଉ ମାସକରେ ତା'ର ବିଭାଘର । ଶେଠଜୀ ଯଦି ଏକଥା ଆଗରୁ କହିଥାନ୍ତେ, ତେବେ ତାକୁ ଏଇଠିକୁ ଆଣି ତୋର ସାଙ୍ଗେ ବିଭା ଦେଇଦେଇଥାନ୍ତି । ହଉ, ହଉ, ହୁକୁମ ତ ହେଲଣି ତୁମେ ଦୁହେଁ ଯାଇ ମୋର ବସା ପାଖ କୋଠାରେ ରହିବ । ଘର ପରିଷ୍କାର କରି ପ୍ରସ୍ତୁତ ରଖିବାକୁ ହୁକୁମ ଧୋହୋଇଗଲଣି ।” ଟିକିଏ ରହି ବଡ଼ ପାଟିରେ ହସି ସେ କହିଲେ, “ଶୁଣିଲଣିଟି ? ମୁଁ ହେବ ବାବାଙ୍କ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣା । ସେ ହେବେ ବରପିତା । ଯୋଗ୍ୟ ଯୋଗ୍ୟନ ଯୋଜୟେତୁ । ଏତଳ ବରର ପିତା ବାବା ନହୋଇ କିଏ ହେବ ? ମୁଁ କହିଲି, ମୋ କନ୍ୟାକୁ ମୁଁ ବ୍ରାହ୍ମଣ ହାତରେ ଦେବି । ବାବା ହୁକୁମ କଲେ, କିଛି ଚିନ୍ତା ନାହିଁ । ବିବାହ ପୂର୍ବରୁ ଆମେ ପୁଅକୁ ଯଜ୍ଞୋପବୀତ ଦେଇ ଦେବା । ସଂସ୍କାରୀ ଦ୍ଵିଜମୂର୍ତ୍ୟୁତେ । ବାବୁଜୀର ସଂସ୍କାର ହୋଇସାରିଛି । ଖାଲି ପଇତାଟାଏ ଦେଇଦେବାର କଥା । ମୁଁ ଟିକିଏ ମୋଡ଼ି ଭିଡ଼ି ହେଉଥିଲି । ତାଙ୍କ ଆଗରେ ମୁଁ କିଏ ? ଦି'ପଦ କଥାରେ ମନ ରୁହିଗଲା । ମା ! ସେ ହେଉଛନ୍ତି ସାକ୍ଷାତ ଭଗବାନଙ୍କର ଅବତାର ।”

ବିଭାଘର ଆଡ଼ମ୍ବରରେ ହେଲା । ବାବୁଜୀଙ୍କର ଇଚ୍ଛା ଖୁବ୍ ସାମାନ୍ୟରେ ହୁଅନ୍ତା । ବାବା କହିଲେ, “ସାମାନ୍ୟରେ ତ ହେବ । ଲୁଗାପଟା ଅଳଙ୍କାର ନାଁ ଧରିବା ନାହିଁ । ଖାଲି ପୁଞ୍ଜି ଏ ପୁଞ୍ଜି ଏ ମହାପ୍ରସାଦ ସେବା କରାଇବାକୁ ତ ପଡ଼ିବ ।” ପ୍ରାୟ ପାଞ୍ଚହଜାର ଲୋକ — ଆବ୍ରାହ୍ମଣଗୁଣ୍ଡାଳ ମହାପ୍ରସାଦ ସେବା କଲେ ଏବଂ ପ୍ରତ୍ୟେକେ ଖଣ୍ଡିଏ ଖଣ୍ଡିଏ ଲୁଗା ଓ ଗାମୁଛା ପାଇଲେ । ବାବୁଜୀ ଆମ ପାଖରେ ଥିବା ଟଙ୍କା କଥା ବାବାଙ୍କୁ କହିବାରେ ସେ କହିଲେ, କନ୍ୟାପକ୍ଷରୁ ସବୁ ଖର୍ଚ୍ଚ ହେବ । ତୋ'ପାଖରେ ଯାହା ଅଛି ତାକୁ ରଖିଥା । ତାଙ୍କ ପାଖରେ ଯାହା ଅଛି ସେ ତ ସେଇ ତାରାର ବୋଲି ବାବୁଜୀ କହିବାରେ ବାବା ଧଦେ କଥାରେ ଉଡ଼ାଇଦେଲେ, ‘ସ୍ତ୍ରୀ ଧନ’ ।

ଚଉଠି କର୍ମ ସରିଲା ରାତି ୧୨ ଟା ବେଳକୁ । ଅତ୍ୟଧି ଅଭ୍ୟାଗତ ବିଦା ହେଲା ପରେ ଅମ ଶୋକବାଘରେ ମୋର ସତରଞ୍ଜିଟି ମୁଁ ତାଙ୍କ ଖଟତଳେ ପକାଇଛି, ବାବୁଜୀ କହିଲେ, “ଏ ଖଟକୁ ଆସ । ଆଜି ପୃଥକଶଯ୍ୟା ବିଧିସମ୍ପନ୍ନ ନୁହେଁ । ମୁଁ ସନ୍ତର୍ପଣରେ ତାଙ୍କ ଖଟର ଟୋଟିଏ କୁଣ୍ଡରେ ବସିବାରେ ସେ ମୋତେ ପାଖକୁ ଟାଣି ନେଇ ପ୍ରେମାଦ୍ରୁ ସ୍ଵରରେ କହିଲେ, “ତାରା, ଆମେ ଦୁହେଁ ବର୍ତ୍ତମାନ ବିଷମ ପରିସ୍ଠାର ସମ୍ମୁଖୀନ ହେବା । ତୁମର ସାହାଯ୍ୟ ପାଇଲେ ମୋର ବ୍ରତ ମୁଁ ପାଳନ କରିବି । ଆମ ପରମ୍ପରାରେ ସ୍ଵର୍ଗୀ ସ୍ତ୍ରୀର ଆଚରଣ

ଯେପରି ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହୋଇଛି, ତୁମେ ସକ୍ରିୟ ହେଲେ ଆମେ ସେହିପରି ଚଳିବା । ସ୍ତ୍ରୀର ଇଚ୍ଛା ପୂରଣ କରିବା ସ୍ତ୍ରୀର ଧର୍ମ, କିନ୍ତୁ ପୁଣିପ୍ରାପ୍ତି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ମାତ୍ର ସ୍ତ୍ରୀ ପତ୍ନୀତ୍ୱ କାମନା କରେ । ଏହିକ୍ଷେତ୍ରରେ ମନେ ରଖିଥାନ୍ତୁ ।” ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗ ପାଠକ, ତାଙ୍କ ଗୋଡ଼ରେ ହାତ ମାରିବାର ଅଧିକାର ପାଇଲେ, ତାଙ୍କୁ ମୋର ବୋଲି କହିବାର ସୌଭାଗ୍ୟ ପାଇଲେ, ଏହାଠାରୁ ଅଧିକ ମୋର କୌଣସି କାମନା ନ ଥିଲା । ତାଙ୍କ ଗୋଡ଼ରେ ହାତ ଚୁଲୁଚି ଚୁଲୁଚି ତାଙ୍କ ଗୋଡ଼ତଳେ ମୋତେ ନିଦ ହୋଇଗଲା । ପାହାନ୍ତିଆରେ ନିଦ ଭାଙ୍ଗିଲେ ବେଳକୁ ଦେଖିଲି, ମୁଁ ତାଙ୍କ କୋଡ଼ରେ ସ୍ଥାନ ପାଇଛି ।

ଦଶମଜାଳା ଦିନ ଠାକୁର ଦର୍ଶନ କରି ବ୍ରାହ୍ମଣ, ଅଧିକ ଓ ଦାନ ଦୁଃଖୀଙ୍କୁ ଭୋଜନ ଓ ଦକ୍ଷିଣା ଦେଇ ଆମେ ବାନ୍ତୁଳି ବାବୁଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ବାଗନାନ ଗଲୁଁ । ତା’ ଆରତ୍ନ ସକାଳେ ଆମପାଇଁ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଘରେ ପଶିଲେ ବେଳେ ବାନ୍ତୁଳି ବାବୁଙ୍କ ସ୍ତ୍ରୀ ଓ ସ୍ୱାମୀ ଦୁଇଟା ଶଙ୍ଖ ଫୁଲି ମୋତେ ସ୍ମରଣ କଲେ । ବାନ୍ତୁଳି ବାବୁ ମୋର ପିତା ହେବାର ଖବର ପାଇ ତାଙ୍କ ଧର୍ମ-ପତ୍ନୀ ମୋର ମା’ ହୋଇ ସାରିଥିଲେ । ତାଙ୍କ ସ୍ୱିଅର୍ଡି ତ ମୋର ଛୁଇ ପରି ସାଙ୍ଗେ ସାଙ୍ଗେ ଥାଏ । ବନ୍ଧୁହୋଇ ସାରିଲ ପରେ ମଧ୍ୟ ୧୯୧୫ ଦିନରେ ବାଧ୍ୟତାକୁ ପଳାଇ ଆସେ, ‘ଦିବ’ ସାଙ୍ଗେ ରହିବ ବୋଲି । ତା’ର ସ୍ତ୍ରୀ ମୁଖାଜିବାବୁ ମଧ୍ୟ ମୋତେ ଦେଖିଗଣ୍ଡ ମାନସ କରୁଥାନ୍ତି । ଏମାନଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ମୁଁ ପ୍ରାୟ ଚାରିବର୍ଷ ରହିଲି । ସମସ୍ତ ସେମାନଙ୍କ ସ୍ନେହକୁ ଉଣା କରିବା ପରିବର୍ତ୍ତେ, ବଢ଼ାଉଥାଏ ।

ଶେଠଙ୍କ ମଧ୍ୟ ବାବୁଙ୍କଠାରେ ଖୁବ୍ ବିଶ୍ୱାସ ରଖିଥାନ୍ତି । ବାବୁଙ୍କ ସକାଳ ୮ଟାରେ ଖାଇ କାମକୁ ଯାନ୍ତି ରେଳରେ, ରାତି ୧୨ଟାରେ ମଟରରେ ଘରକୁ ଫେରନ୍ତି । ଶେଠଙ୍କ ଜର ମନ, ମଟରଟା ଆମ ପାଖେ ରହନ୍ତା । ବାବୁଙ୍କ ନାହିଁକରନ୍ତି । ମଟର ରାତିରେ ଯାଇ ମିଲ ଭିତରେ ରହିବା ଉଚିତ । ରାତିରେ କାମ ଥିବାରୁ ସିନା ମଟର ଦରକାର ; ସକାଳେ ଲୋକାଳ ଗାଡ଼ିରେ ଗଲେ ତ ଅଧଘଣ୍ଟାରେ ମିଲ୍ରେ ପହଞ୍ଚିବେ । ବାନ୍ତୁଳିବାବା କହନ୍ତି, “ବାବୁଙ୍କ ନିଜ ଇଚ୍ଛାରେ ରାତି ଅଧଘାଏଁ ରହୁଛନ୍ତି । ୭ଟା ବେଳେ ସମସ୍ତେ କାମରୁ ଛୁଟି ପାଉଛନ୍ତି । ସ୍ୱାକ୍ କାମ ପୂର୍ବେ ସେ କରୁଥିଲେ ସେ ଏ ଓଲି ଘଣ୍ଟେ ସେ ଓଲି ଘଣ୍ଟେ ମୁହଁ ଦେଖାଇ ଛୁ ମାରନ୍ତି ।

ବାବୁଙ୍କୁ ମୁଁ ଏକଥା ଥରେ କହିଥିଲି । ସେ କହିଲେ, “ବାନ୍ତୁଳି ମହାଶୟ ହୋଇବରଷକ । ଛୁଟି ବାଜିଲେ ତାଙ୍କ କାମ ଶେଷ । ରାତି କାମରେ ଅତିସବାଳୀ ପ୍ରାୟ ରହନ୍ତି-ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ମୋର କାମ ଅଲଗା । ଶ୍ରମିକମାନେ ଯେଉଁଠି ବସା କରି ରହନ୍ତି ମୋର ସେଠାକୁ ଯିବା ଦରକାର । ଓଡ଼ିଆ ଶ୍ରମିକମାନେ ଯେଉଁଠି ରହନ୍ତି ସେଠାରେ ଓଡ଼ିଆ ଭାଗବତ ଲଗାଇଛି ; ମୁସଲମାନ ଶ୍ରମିକମାନଙ୍କୁ କୋରାଣ ପଢ଼ାଇବାର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରିଛି ; ବିହାରୀମାନେ ତୁଳସୀ ରାମାୟଣ ଲଗାଇଛନ୍ତି ; ବଙ୍ଗାଳୀମାନେ କାଶିରାମଙ୍କ ମହାଭାରତ ।

ସେମାନଙ୍କ ପରିବାରବର୍ଗଙ୍କ ଦେହ ଧା କଥା ବୁଝିବାକୁ ପଡ଼େ । ସେହିମାନେ କାବୁଲିଙ୍କ ହାବୁଡ଼େ ପଡ଼ିଛନ୍ତି ସେମାନଙ୍କୁ ତାଙ୍କଠାରୁ ଉଦ୍ଧାର କରିବାକୁ ପଡ଼େ ।”

ମୁଁ ପଚାରିଲି, “ବହୁତ ଖର୍ଚ୍ଚ ହେଉଥିବ ?” ସେ କହିଲେ, “କିଛି ଖର୍ଚ୍ଚ ତ ହେବାର କଥା । ଶେଠିଙ୍କ ଏ ବିଷୟରେ ମୁକ୍ତହସ୍ତ । ସେ ଦେଖୁଛନ୍ତି, ସ୍ତ୍ରୀ ଫଳରେ ଶ୍ରମିକ-ମାନେ ମନ ଦେଇ କାମ କରୁଛନ୍ତି । ଜଣେ ଶ୍ରମିକ ଘଣ୍ଟେ ମନ ଦେଇ କାମ କଲେ ଶେଠିଙ୍କର ଯେତେ ଲାଭ, ମାସକୁ ସେତକ ଦେଲେ ମୋର କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ସବୁ ସୁରୁଖୁରୁରେ ଚାଲିବ । ମୋତେ ସେ ମାସକୁ ୭ଶହ ଟଙ୍କା ଦେବାକୁ କହୁଥିଲେ । ମୁଁ କହିଲି, ଚାଲିବୁ ଟଙ୍କା ମୋର ଯଥେଷ୍ଟ । ମୋର ଇଚ୍ଛା, ସେ ଦୁଇଶହ ଶ୍ରମିକଙ୍କ ପିତ୍ର ଖର୍ଚ୍ଚ ହେଉ । କିନ୍ତୁ ଶେଠିଙ୍କର ଏକା ଜିଦ୍, ତାହା ତୁମନାମରେ ଭବିଷ୍ୟତ୍ ପାଇଁ ପୋଷ୍ଟ ଅଫିସରେ ଜମା ରହିବ । ମୋତେ ତିନି ଚାନ୍ଦିଆ କହିଲେଣି, ତୁମର ଗୋଟାଏ ଦସ୍ତଖତ ନେବାକୁ ।”

ସମସ୍ତ ବଡ଼ ଆନନ୍ଦରେ କହିଥିଲ । କିନ୍ତୁ ମୋ ପରି ଅଭାଗିନୀ ଏତେ ସୁଖ ଓ ସନ୍ତୋଷର ଅଧିକାରଣୀ ହୁଅନ୍ତା କିପରି ?

(୨୪)

ଅପରାହଣ ୪ଟା ବେଳକୁ ପଶୁ ମକବାଟେ ଆସିଲ ବେଳକୁ ଦାସେ ଦାଣ୍ଡ ଚାଲିଯାଇ ବାହାରିଥାନ୍ତି । କେ’ଜେ ହୋଇ ପଶୁମକବାଟେ କହିଲେ, “କାଲି ଆପଣଙ୍କ ପାଖୁ ରାତି ଏଗାରଟାରେ ଯିବା ବେଳୁଁ ଭାବୁଛି ସେଇ ଭାବ କଥା । ଏଡ଼େ ଆଡ଼ମ୍ବରରେ ବିଭାବର ହେଲ, ଏଡ଼େ ସୁଖରେ ଯାଇ ବର ସାଙ୍ଗେ ବାଗନାରେ ରହିଲ, ପୁଣି କ’ଣ ହେଲ ସେ, ନିରନ୍ତର ହୋଇ ଆମ ଏଠାରେ ଆସି ପହଞ୍ଚିଛ ! — ଏଇକଥା ଶୁଣିବାକୁ ଭଲ ଶୁଣା ହେବାରୁ ହ’ପହରୁ ବିଚାରୁଛ କିମିତି ଆସିବ । ବେଗେ ଆସିଗଲି ପରା ? କାହିଁ କେହି ତ ନାହାନ୍ତି !”

ଦାସେ କହିଲେ, “ସମସ୍ତେ ଅଛନ୍ତି, ଏଇଲଗେ ମୋତେ ଦାଣ୍ଡଦୁଆରେ ଦେଖି ଆସି ପହଞ୍ଚିବେ । ନାହାନ୍ତି କେବଳ ବାରିବାକୁ । ତାକୁ ନେଇ ତା’ ବୋଉ ଯାଇଛୁ ଡାକ୍ତର-ଖାନାକୁ ; ବାରିବାକୁ ମାଙ୍ଗରେ ଯାଇଛନ୍ତି । ଏତେବେଳକୁ ତ ଫେରିବାର କଥା, କାହିଁକି ଡେରି ହେଉଛି କେଜାଣି ?”

ଦୁହେଁ ବସି କଥାବାର୍ତ୍ତା ହେଉଛନ୍ତି, ମହାପାତ୍ର, ନାୟକେ ଓ ବାହାମପତି ପ୍ରମୁଖ ଜଣ ଜଣ ହୋଇ ଆସି ପହଞ୍ଚିଲେ । ମହାପାତ୍ର କହିଲେ, “ଜାଣିଲ ଦାସେ, ଏଇ ଭାବର ବୃତ୍ତନ୍ତ ଶୁଣିବାବୋଲି ଗୁଡ଼ାଏ ଦିନ ଅଲସୁଆ ହୋଇ ବସିଲେଣି । ମୁଁ ବିଚାରୁଛି ଧରେ ପୁଣି ଯାଇ ଧର୍ମଶାଳାକୁ ଭାବ ବରର ନାମଟା ଜାଣି ଆସନ୍ତି । ବାଗନାନ୍ତରେ, ବାନଜି-ବାବୁଙ୍କଠାରୁ ଓ ଚଟକଳମାଲିକଙ୍କଠାରୁ ଗୁଡ଼ାଏ ଖବର ମିଳନ୍ତା ।”

ଦାସେ କହିଲେ, “ମୁଁ ବି ସେଇ କଥା ଭାବୁଛି ଯେ, ତାର ନିର୍ବାଧାରରେ ଖଲସ ହେବାର ଜାଣିଗଲେ ଶାନ୍ତିରେ ଯିବ । ଏକାଥରକେ ପୁଣି ଓ କଲିକତା ହୋଇ ଫେରିବ । ତା’ପରେ ଆଉ ଯାହା । ବାରିବାକୁ ଏତେବେଳଯାଏଁ ଡାକ୍ତରଖାନାରୁ ନ ଫେରିଲେ କ’ଣ ? ସକାଳ ୧୫ଟାଠାରୁ ଗଲେଣି !”

ତାଙ୍କ ଗୁଣ୍ଡରୁ କଥା ସରିନାହିଁ ବାରିବାକୁ ଅଡ଼ଙ୍ଗ କଡ଼ରେ ସାଇକଲ ଡେରିଲେ ଓ ଗୁମ୍ଫାକୁ ଉଠୁ ଉଠୁ କହିଲେ, “ଏମାନେ ଚକ୍ରପାରେ ଅସୁଚ୍ଛନ୍ତି ।” ଡାକ୍ତରଖଣୀ କହିଲେ, କୌଣସି ଭୟ ନାହିଁ । ପିଲଟି ଭଲ ଅଛି, ମା’ର ବି ସ୍ଵାସ୍ଥ୍ୟ ଭଲ । କିନ୍ତୁ ଆଉ ୧୫-୨୦ ଦିନ ଯିବ । ଏଇଠାରେ ପ୍ରସୂତି ହେବ ; ଖବର ଦେଲ ମାତ୍ରେ ଡାକ୍ତରଖଣୀ ଆସି ଦେଖିଯିବେ ଏବଂ ଜଣେ ଧାଇଁ ମୁକ୍ତିର କରଦେବେ ।” ଧର୍ମିକବାଟକୁ ଗୁମ୍ଫା ବାରିବାକୁ କହିଲେ, “ଆପଣ ଆସି କେତେବେଳୁ ଅପେକ୍ଷା କରୁ ବସିଲେଣି ! ମୁଁ ଗୋଡ଼ ଧୋଇ କରୁ ଆସେ, ତାରୁ ବୁଝାନ୍ତୁ ସାରିଦେବା । ଆଉ ଅଳ୍ପ ଟିକିଏ ଅଛି ।”

ଟିକକ ପରେ ବାରିବାକୁ ଗୁମ୍ଫାକୁ ଆସିଲେ ଓ ତାରୁ ବୁଝାନ୍ତୁ ପଢ଼ିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କଲେ :

ବାଗନାନ୍ରେ ମୋର ଦୁନିତ୍ତମାନ ବଡ଼ ଆନନ୍ଦରେ କଟିଯାଉଥାଏ । ବାବୁଜୀ ସକାଳ ୧୫ଟା, ସାଢ଼େ ୧୫ଟାରେ ଯାନ୍ତି ଯେ ଫେରିନ୍ତି ରାତି ଅଧକୁ । ବାବୁଜିବାବୁ ସଂଧ୍ୟାରେ ଆସିଲ ପରେ ମୋତେ ଇଂରେଜି ପଢ଼ାନ୍ତି । ଏକୃଷିଆ ବେଳେ ମୁଁ ଓଡ଼ିଆ ଓ ବଙ୍ଗଳା ବହୁ ପଢ଼େ । ବାବୁଜିବାବୁଆଣୀ କହନ୍ତି, “ତୋ’ ହାତରେ କେଡ଼େ ବେଗେ ପାଠ ହେଉଛି ମ ତାର ? ଯେ କେଡ଼େ ସୁନ୍ଦର ବଙ୍ଗଳା କହିପାରୁଛୁ । ଗଡ଼ ଗଡ଼ କରି ରସାନ୍ତନାଥଙ୍କ ଗୀତା-ଞ୍ଜଳି ପଢ଼ିଦେଉଛୁ ।” ଟିକିଏ ଫରସତ୍ ପାଇଲେ ସେ ମୋ ପାଖେ ଆସି ବସନ୍ତି ; ମୁଁ ଶରତଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କର ଉପନ୍ୟାସ ପଢ଼ି ଶୁଣାଏ । ଓଡ଼ିଆରେ ଫକୀରମୋହନଙ୍କର ଛ’ମାଣ ଆଠଗୁଣ୍ଠ, ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଓ ମାମୁଁ ପଢ଼ି ବୁଝାଇଦେବ । ଦୁଇବର୍ଷରେ ମୁଁ ବେଗ୍ ଇଂରେଜି ପଢ଼ିପାରଲି । ବାବୁଜିବାବୁ ଶୁଣାହୋଇ କହନ୍ତି, “ତୁମେ ଘରୋଇ ଗ୍ରନ୍ଥୀ ଭାବେ ମାଟିକୁଲେଣନଟା ପାସ୍ତ କରଦେଲେ, ବେଥୁନ୍ କଲେଜରେ ରୁମର ନାମ ଲେଖାଇଦେବା । ଶେଞ୍ଜକୁ କହିଲେ ସେ ଆଗ୍ରହରେ ଯିବା ଅସିବାକୁ ମଟର ଯୋଗାଇଦେବେ ।” ବାବୁଜୀ ଏ କଥା ଶୁଣି କହନ୍ତି, “ଏମାନଙ୍କର ପାଠ ବିଷୟରେ ବିଚାର ଧାରଣା ! ମୁଁ ମନେକରେ, ତୁମେ ବେଥୁନ୍ କଲେଜରେ ବି. ଏ. ପାସ କରିବା ଅପେକ୍ଷା ଡେର ଅଧିକ ଜାଣିଲଣି । ସ୍ଵାମୀନଙ୍କର କଲେଜ ଗୁମ୍ଫାଳୀ ।”

କଲେଜରେ ଯାଇ ପାଠ ପଢ଼ିବାର ଆକାଂକ୍ଷା ମୋର ନ ଥାଏ । ବେଳେବେଳେ ମନେ ହୁଏ, କୋଡ଼ରେ ପିଲଟିଏ ଥିଲେ, ମୋର ପୁଣ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ହୁଅନ୍ତା । କୋଡ଼ରେ ପିଲଟର ଅଭାବ ପୂରଣ କରିବାକୁ ମୁଁ ଯାଇ ପଢ଼ିଶାର ପିଲଟକୁ ଆଦର କରି ଘରକୁ ଆଣେ । ବାବୁଜୀ ତାଙ୍କ ପାଇଁ ମିଠେଇ ଓ ବେଲଣା ଅଣିଦିଅନ୍ତି । ତାଙ୍କୁ ପଢ଼ାଇବା ପାଇଁ ଗ୍ରେଟ

ହେଟ ବଙ୍ଗଳା ବନ୍ଧୁ ମଧ୍ୟ ଆଣନ୍ତି । ତାଙ୍କର ଅସଲ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ, ମୋ ମନରେ କମିତ ସବୁ-
ବେଳେ ଶାନ୍ତି ଓ ତୃପ୍ତି ରହିବ ।

ସେ କିନ୍ତୁ ସମସ୍ତ ଅଶାନ୍ତି ଭିତରେ ଶାନ୍ତି ଓ ନିରୁଦ୍ବିଗ୍ନ ହୋଇ ରହିଥାନ୍ତି । ସେ
ଚଟକଳରେ ରହିବାର ବର୍ଦ୍ଧେ ଖଣ୍ଡେ ପରେ କଳିକତାର ଆଖପାଖ ସବୁ ଚଟକଳରେ
ଶ୍ରମିକମାନେ ଧର୍ମଘଟ କଲେ । ଆମ ଚଟକଳର ଶ୍ରମିକଙ୍କ ପ୍ରତିନିଧି ବାବୁଜୀଙ୍କ ପରାମର୍ଶ
ଲେଉଟିଲେ, ଏ ପରିସ୍ଥିତିରେ କ’ଣ କରିବେ । ଅନ୍ୟ ଚଟକଳର ଶ୍ରମିକମାନେ ଯେଉଁ ପୁସ୍ତକ
ଓ ସୂଚନା ଦାବି କରୁଥାନ୍ତି, ଆମ ଚଟକଳରେ ଶ୍ରମିକମାନଙ୍କୁ ସେ ସବୁ ମିଳିଥାଏ । ତଥାପି
ବାବୁଜୀ କହିଲେ, ତୁମେମାନେ ଗୋଠଖଣ୍ଡି ଆ ହୋଇ ରହି ବୋଲି ମୁଁ କହିବନାହିଁ ।
ଅନ୍ୟ ଚଟକଳ ମାଲିକମାନେ ହାତବାନ୍ଧି ବସିଥିବା ବେଳେ ଆମେ କଲ ଚାଲି କରି ଚାଲି-
ମାଲିକମାନଙ୍କୁ ଯୋଗାଇ ଅଧିକା ପୁସ୍ତକ ମାଗିନେବା ମଧ୍ୟ ଅନ୍ୟାୟ । ଅନ୍ୟମାନଙ୍କୁ
ସହାନୁଭୂତି ଦେଖାଇ ତୁମେମାନେ ହସ୍ତେ ଖଣ୍ଡେ ଷ୍ଟାଇଲ୍ କର । ତା’ପରେ ଟିକିଏ ମନ
ଲଗାଇ କାମ କରିଦେଲେ ଆମର କ୍ଷତି ଭରଣା ହୋଇଯିବ । ତାହାର ଆଶା ଦେଖିଲେ,
ଶେଠଜୀ ମଧ୍ୟ ଧର୍ମଘଟ ସମୟର ଦରମା ଦେବାକୁ ରାଜି ହେବେ ।” ଶ୍ରମିକ ପ୍ରତିନିଧି ଏକଥା
ଶୁଣି ବିସ୍ମିତ ହେଲେ ।

ବାବୁଜୀ ଆହୁରି କହିଲେ, “ତୁମେମାନେ ଏ ଧର୍ମଘଟରେ ଯୋଗ ଦେଇ ଶ୍ରମିକ-
ମାନଙ୍କର ଗୋଟିଏ ସାମୁହିକ କଲ୍ୟାଣ କରିବ ବୋଲି ମୋର ଆଶା । ତୁମେ ଶ୍ରମିକ ଭିକ୍ଷ-
ମାନଙ୍କୁ ବୁଝାଇବ ଯେ ଚାଲିଯିବ ଦିନ କାମ ବନ୍ଦ କରି ରଖିଲେ ତୁମର କ୍ଷତି, ମାଲିକର
କ୍ଷତି ଓ ଦେଶର କ୍ଷତି । ଝୋଟି ଆସୁଛି ପାକିସ୍ତାନରୁ, ଏଠାରେ ବୁଝା ଦିଆଉ ହୋଇ
ବିଦେଶକୁ ରପ୍ତାନି ହେଉଛି । ତୁମେମାନେ ଘନ ଘନ ଦୀର୍ଘ ଧର୍ମଘଟ କଲେ ପାକିସ୍ତାନରେ
ଅଧିକ ସଂଖ୍ୟାରେ ଚଟକଳ ବସି ଆମ ହାତରୁ ରପ୍ତାନି ବାଣିଜ୍ୟ ଚାଲିଯିବ । ବିନା ଧର୍ମ-
ଘଟରେ ଆମ ଚଟକଳ ଯେପରି ତୁମମାନଙ୍କର ଦାବି ପୂରଣ କରିଛି, ଅନ୍ୟ ଚଟକଳମାନେ
ସେଇପରି କରିବା ଦିଗରେ ରେଷ୍ଟା କରିବା । ତୁମ ଶ୍ରମିକ ସଂସ୍ଥା ସହଯୋଗ କଲେ ଆମ
ଶେଠଜୀ ଓ ମୁଁ ସେ ଦିଗରେ ଉଦ୍ୟମ କରିବୁଁ ।”

ସେଇକଥା ହେଲା । ମୋଟେ ପାଞ୍ଚଦିନ ହେବା ପରେ ଧର୍ମଘଟ ବନ୍ଦ ହେଲା ।
ଶ୍ରମିକ ଓ ମାଲିକ ବସି ସାଲିସ କରିଦେଲେ । ଅନ୍ୟ ଚଟକଳର ଶ୍ରମିକତତ୍ତ୍ୱାବଧାରକମାନେ
ବାବୁଜୀଙ୍କ ପାଖକୁ ଆସି ଶ୍ରମିକମାନଙ୍କୁ ସମ୍ମୁଖ ରଖିବାର ଉପାୟ ଖଣ୍ଡିଲେ । ଏ କାର୍ଯ୍ୟ ପାଇଁ
ବାବୁଜୀଙ୍କୁ ଅଧିକ ସମୟ ଦେବା ନିମନ୍ତେ, ଶେଠଜୀ ବାବୁଜୀଙ୍କୁ ଜଣେ ସହକାରୀ ତତ୍ତ୍ୱାବ-
ଧାରକ ଦେଲେ । ଆଗେ ଆଗେ ସେ ବାବୁଜୀଙ୍କର ଭାଷା ଅନୁଗତ ହୋଇଥିଲେ । ଚାଲି
ଛ’ମାସରେ କିନ୍ତୁ ସେ ଭିତରେ ଭିତରେ ବାବୁଜୀଙ୍କର ଅନିଷ୍ଟ କରିବାକୁ ଉଦ୍ୟମ କରିବାକୁ
ଆରମ୍ଭ କଲେ ।

ବାବୁଜୀବାବୁଙ୍କଠାରୁ ଏହା ଶୁଣି ମୁଁ ବାବୁଜୀଙ୍କୁ ସାବଧାନ କଲି । ସେ ହସି ହସି କହିଲେ, “ମଣିଷ ମଣିଷର ଅନିଷ୍ଟ ବା ଇଷ୍ଟ କରିପାରେ ବୋଲି କାହିଁକି ଭୀରୁଛ ? ଯାହା କରିବେ ଭଗବାନ । ଦୋଷ ଦେଖିଲେ ଯାଇ ଭଗବାନ ଦଣ୍ଡ ଦିଅନ୍ତି । ଆମେ ଦୋଷ କରିବାକୁ ନାହିଁ କି ଦଣ୍ଡ ପାଇବାକୁ ନାହିଁ ।” ମୁଁ ଧରୁଣିଲି, “ନିର୍ଦ୍ଦୋଷକୁ କ’ଣ ଦଣ୍ଡ ହୁଏ ନାହିଁ ?” ସେ କହିଲେ “ଦଣ୍ଡ ହୁଏ ନାହିଁ ଯେ, ଚେତନା ଦିଆଯାଏ । ଭଗବାନଙ୍କର ଯଦି ଇଚ୍ଛା ଅନ ଆମକୁ ଆଉ କୌଣସି ବଡ଼ କାମରେ ଲଗାଇବାକୁ, ତେବେ ଏଠାରୁ ବାହାରିଯିବାର ଉପାୟ ସେ କରିଦେବେ । ଏଠାରୁ ବାହାରିଗଲବେଳେ ମନେ ହେବ, ବିନା ଦୋଷରେ ଭଗବାନ ଦଣ୍ଡ ଦେଲେ । ପରେ ଯେତେବେଳେ ବଡ଼ କାମ ମିଳିବ, ସେତକବେଳେ ଜଣାଯିବ, ଯେଉଁ ଆପାତ ଦଣ୍ଡ ହୋଇଥିଲା, ତାହା ଥିଲା ଉପରକୁ ଉଠିବାର ଶିକ୍ଷା ।”

ଏହିପରି ମୋତେ ଶିକ୍ଷାଦେବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ସେ କଠିଣ ସାଧନାରେ ଲାଗିଥାନ୍ତି । ବାଗନାନଠାରୁ ହାବଡ଼ା ଭିତରେ ଯା ଆସି କରୁଥିବା ସବୁ ଶ୍ରମିକ ତାଙ୍କୁ ଚିହ୍ନିଥାନ୍ତି ଓ ନେତା ବୋଲି ମାନୁଥାନ୍ତି । ଅନ୍ୟ ଚଟକଳ ମାଲିକଙ୍କଠାରୁ ମଧ୍ୟ ଅଧିକ ଦରମାର ପ୍ରଲୋଭନ ମିଳୁଥାଏ । କିନ୍ତୁ ବାବୁଜୀ କହୁଥାନ୍ତି, “ମୋ ଗୁରୁଦେବ ମୋତେ ଏଠାରେ ରଖିଦେଇ ଯାଇଛନ୍ତି, ତାଙ୍କର ବିନା ଆଦେଶରେ ମୁଁ ଏଠା ଗୁଡ଼ି ଯାଇପାରିବି ନାହିଁ ।” ଏପରି ସ୍ଥିତିରେ ସେ ଅଭ୍ୟୁତ୍ପନ୍ନବେ କୁଆଡ଼େ ଉତ୍ସାହ ହୋଇଗଲେ, ମୋତେ ତାଙ୍କୁ ବୁଲୁଛି । ଏତେ ଆଦର କରୁଥିଲେ, ଏତେ ଆପଣାର କରିଥିଲେ, ଗଲେ ଯେ ମୋତେ ଟିକିଏ ଖବର ବି ଦେଲେନାହିଁ ; ଜୀବନ କମାମ ହୁନ୍ତୁଥିଲା ହେବାକୁ ମୋତେ ଯେଉଁ ଦଣ୍ଡ ଦେଇଗଲେ, ତାହା କ’ଣ ନିର୍ଦ୍ଦୋଷର ଦଣ୍ଡ ନୁହେଁ ? ତାଙ୍କଠାରୁ ଅଲଗା ହୋଇ ମୋର କେଉଁ ଉନ୍ମତ୍ତତା ହୋଇଯିବ ବୋଲି ମୋତେ ସ୍ୱା କଲେ !

ଯେଉଁ ଦିନ ସକାଳେ ସେ ମୋତେ ଚରକାଳ ପାଇଁ ଗୁଡ଼ି ଚାଲିଗଲେ ତାରି ପୂର୍ବ ରାତିରେ ମୋର ମନଃକାମନା ପୂରଣ ହୋଇଥିଲା । ରାତି ଦଶଟାରେ ଘରକୁ ଫେରି, ବେଗେବେଗେ ଡିଆପିଆ ସାରି ସେ ମୋତେ ତାଙ୍କ ଶେଯକୁ ଡାକିଲେ ଓ ମୋତେ ଆଦରରେ ପାଖରେ ବସାଇ କହିଲେ, “ତାରା ! ମୁଁ ବହୁତ ଦିନ ହେଲୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କଲିଣି, ତୁମ ମନରେ ପୁତ୍ର କାମନା ହୋଇଛି । ଅନ୍ୟର ସିଲମାନଙ୍କୁ ତୁମେ ଯେଉଁ ଆଦର କରୁଛ, ତାହା ତା’ର ପ୍ରତିଦିନି ସୁ । ସନ୍ତାନ-ସ୍ନାନ ଦମ୍ପତି ସାଧାରଣତଃ ପାଳିତପୁତ୍ରଦ୍ୱାରା ପୁଣ୍ୟାସବ ପୂରଣ କରନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ମୁଁ ଜାଣେ, ତୁମେ ଗୁଡ଼ୁଛ ମୋ’ର ପୁତ୍ର । ମୋର ନିଜ ଉପରେ ସନ୍ଦେହ, ପୁଣି ପୁତ୍ର ହେବା ନ ହେବା ଭଗବାନଙ୍କ ହାତରେ । ତୁମର କାମନା ପୂରଣ କରିବାକୁ ମୁଁ ଲକ୍ଷେ ପୁତ୍ରେଷ୍ଠୀ ମନ୍ତ୍ର ପୁରୁଷ୍ଟରଣ କରିବାକୁ ସଂକଳ୍ପ କରିଥିଲି । ଆଜି କାଳୀ ମନ୍ଦିରରେ ତାହା ପୂରଣ ହେଲା । ନିଅ କାଳୀଙ୍କ ପ୍ରସାଦ ଗ୍ରହଣ କର । ସକାଳେ ମନେପଡ଼ିଲା ନାହିଁ, ନହେଲେ ଆଜି ଉପବାସ ରହିବାକୁ କହିଯାଇଥାନ୍ତି ।”

ମୁଁ ହସି ହସି କହିଲି, “ମୁଁ ତ ଆଜି ଉପବାସ କରୁଛି । ଆଜି ଖାଲି ପୁର ଓ ଖିର ହୋଇଛି ଦେଖିଲ ନାହିଁ କି ? ଆମ ଏଠାର କାଳୀ ମା’ଙ୍କର ଭୋଗ । ଆଜି ସକାଳୁ କାହିଁକି କେଜାଣି ମନେହେଲା, ଦିନଯାକ ଉପବାସ ରହି ତୁମେ ଫେରଲେ କାଳୀଙ୍କ ଭୋଗ ଖାଇବାକୁ ।” କାହିଁକି କେଜାଣି ନୁହେଁ, ଆଜି ସକାଳୁ ମୋର ପୁସ୍ତକାମନା ପ୍ରବଳ ହୋଇଥିଲା, କିନ୍ତୁ ବାବୁଜୀଙ୍କୁ ଏହାର ସୁରକ୍ଷା ଦେବାକୁ ଭାରି ଲଜ ମାଡ଼ିବାରୁ କାଳୀମା’ଙ୍କଠାରେ ଗୁହାରି କରିଥିଲି । ସେଇ ରାତିରେ ଏ ପୋଡ଼ା ପେଟରେ ପିଲ ରହିଲା । ବାବୁଜୀ କହିଥିଲେ, “ଜାଣିଲି ତାରା ! ପୁସ୍ତକାମନାରେ କହିଯାଇଛନ୍ତି, ପିଲା ନ ହେବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସ୍ତ୍ରୀ, ପୁରୁଷର । କିନ୍ତୁ ପିଲାଟିଏ ହେଲା ପରେ ସେ ଧନ୍ଦାଠାରୁ ଦୃଷ୍ଟି ଫେରାଇନିଏ ପିଲା ଉପରକୁ । ମୋତେ ସେଇ ଦଶା ନ ହେଉ ।” ମନର ଆନନ୍ଦରେ ତାଙ୍କ ଭ୍ରତରେ ମୁହଁ ରଖି କାନ୍ଦୁଥିଲି । ଆଜି କିଏ କାହାଠାରୁ ଦୃଷ୍ଟି ଫେରାଇଲ ସେ ଜାଣୁଥିଲେ ।

ସେ ଦିନ ସକାଳୁ ସେ ଗଲେ ଯେ ଆଉ ଫେରଲେ ନାହିଁ । ରାତିତମାମ ରେଇଁ ରହିଲି, ଦାଣ୍ଡ ଦୁଆର ଠକ୍ ଠକ୍ ହେଲନାହିଁ । ସକାଳେ ବାନ୍ତୁଜିବାବୁକୁ ପଚାରିଲି । ସେ କହିଲେ, “ଆଲୋ ମା ! କାଲି ବାବୁଜୀଙ୍କୁ ଅଫିସରେ ନ ଦେଖି କୁଆଡ଼େ ଗଲେ ବୋଲି ମୁଁ ସନ୍ଦିହାନ ହୋଇଛି । ଆଜି ଭଲକରି ରୁହିଁ ଆସି କହିବି । ସେ କ’ଣ ଶେଠଙ୍କ ସଙ୍ଗେ କୁଆଡ଼େ ଯାଇଛନ୍ତି ! ତୁମକୁ ତ ଖବର ଦେଇଥାନ୍ତେ ! ସେ କାଲି ଆଗ ଟ୍ରେନରେ ଗଲେ ମୁଁ ଗଲି ପଛ ଟ୍ରେନରେ । ଶୁଣିଲି ରାମରାଜତାଳାଠାରେ ଯାତ୍ରୀମାନେ ଲଜନ୍ ଉପରେ ବସି ଗାଡ଼ି ଅଟକାଇଦେଇଥିଲେ । ମୁଁ ଗଲବେଳକୁ କିନ୍ତୁ ଅଟକ ଉଠିଯାଇଥିଲା । ୧୩୧୫ ଜଣ ଗିରଫ ହୋଇଛନ୍ତି, କିନ୍ତୁ ସେ ତ ତା’ ଭିତରେ ରହିବା ସମ୍ଭବ ନୁହେଁ । କଲିକତାର ସବୁ ବଡ଼ ବଡ଼ ସମ୍ବାଦପତ୍ରା ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କୁ ଚିହ୍ନି, ସେ ଗିରଫ ହୋଇଥିଲେ ସଞ୍ଜ-କାଗଜରେ ବାହାରି ସାରିଥାନ୍ତା । ତୁମେ ଥାଁରହୋଇ ରହି, ମୁଁ ସବୁ ଖବର ରୁହିଁ ଆସିବି ।”

ସେ ଦିନ ଗଲା, ଆଉ ୩-୪ ଦିନ ବି ଗଲା, କିଛି ଖବର ପାଇଲନାହିଁ । ବାନ୍ତୁଜି ବାବୁଙ୍କୁ ଖବ୍ କୋହରି ମୋହରି ହୋଇ ପଚାରିବାରେ ସେ କହିଲେ, “ଆଲୋ ମା ! ଏକଥା ତୋତେ ମୁଁ କିମିତି କହିବି ବୋଲି ଲାଗୁଇଥିଲା । ସହକାରୀ ଶ୍ରମ ଅଫିସର ଶେଠଙ୍କୁ ଶେଠାଟ ଦେଇଛନ୍ତି ଯେ, ଶ୍ରମିକ ମଙ୍ଗଳ ପାଇଁ ଦିଆହୋଇଥିବା ଦଣ୍ଡହକାର ଟଙ୍କା ନେଇ ବାବୁଜୀ କୁଆଡ଼େ ଫେରାର ହୋଇଯାଇଛନ୍ତି । ଦିନେ ଦୁଇ ଦିନ ଭିତରେ ପୁଲିସ୍ ଆସି ତୁମର ଘର ଖାନଡଲସ କରିବାର ସନ୍ଦେହ ହେଉଛି । ତୋ ପାଖରେ ସଦି କିଛି କାଗଜପତ୍ର ଅଛି ତେବେ ମୋତେ ଦେ, ମୁଁ ରଖିଥାଏ । ପୁଲିସ୍ ଗଲା ପରେ ତୋତେ ଦେଇଦେବି ।”

ତାଙ୍କ ପାଖରୁ ଘରକୁ ଚାଲିଆସିଲି । ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କୁ ପୁଣି ମୁଁ ବାପ ବୋଲି ମାନ୍ତୁଥିଲି । ବେଆଇନ କାମ କରିବାକୁ ସେ ମୋତେ ପ୍ରବର୍ତ୍ତାଇବାରୁ ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ଉପରେ ମନ ଛୁ ହୋଇଗଲା । ଆଉ ଘରୁ ବାହାରିଲି ନାହିଁ କି ବାବୁଜୀଙ୍କ କାଗଜପତ୍ରରେ ହାତ ଦେଲିନାହିଁ । ପୁଲିସ୍

ଆସିବେ ଯଦି ଆସନ୍ତୁ, ସବୁ କାଗଜପତ୍ର ଦେଖନ୍ତୁ । ମୋ ମନରେ ଆଦୌ ସନ୍ଦେହ ହେଉ ନ ଥାଏ ଯେ, ବାବୁଜୀ ଦଶହଜାର ମାସ ଟଙ୍କା ନେଇ କୁଆଡ଼େ ଫେରାର ହୋଇଛନ୍ତି । ମୋର ହୋଇ ୨୨ ହଜାର ଟଙ୍କା ବଡ଼େମହାରାଜଙ୍କ ପାଖେ ଅଛି । ସେ ଦ'ଅର ଲେଖିଲେଣି, ଟଙ୍କା ଯଦି ଦରକାର ଲେଖ, ନହେଲେ ଛୁଟିନେଇ ଆସି ନେଇଯାଅ । ବାବୁଜୀ ଉତ୍ତର ଦେଇ- ଥାନ୍ତି, ମୋର ଟଙ୍କା ଦରକାର ନାହିଁ । ଆସନ୍ତା ଦଶହଜୁ ଛୁଟିରେ ମୁଁ ତାର ସହଜ ଯାଇ ଆପଣଙ୍କ ଶ୍ରୀଚରଣରେ ମୁଣ୍ଡିଆମାର ଆସିବି । ବର୍ଷକତଳେ ଆମେ ଦୁହେଁ ଥରେ ଯାଇ ବଡ଼େମହାରାଜା ବଡ଼ ମା ଓ ବଡ଼ ଦହଜୁ ପିଲାମାନଙ୍କୁ ଦେଖି ଆସିଥିଲୁ । ପ୍ରତିବର୍ଷ ଥରେ ଯିବାକୁ ବାବୁଜୀ ଜବାବ କରି ଆସିଥାନ୍ତି । ଆମ ପାଖରେ ମଧ୍ୟ ଟଙ୍କାର ଅଭାବ ନ ଥାଏ । ମୋ ଟଙ୍କାରେ ହାତ ବାଜିନଥାଏ ; ବାବୁଜୀଙ୍କର ଦରମାରୁ ବଳାଇ ମୁଁ ଆଉ ପ୍ରାୟ ପାଞ୍ଚ ହଜାର ଟଙ୍କା ସେଥିରେ ମିଶାଇଥାଏ । ପାଖରେ ଟଙ୍କା ନ ଥିଲେ ବି ବାବୁଜୀ ଟଙ୍କା ଲେଉଟେ ଅନ୍ୟାୟ କରିବା ଅସମ୍ଭବ । ଖାନତଲସ ହେବାକୁ ଅପେକ୍ଷା କରି ରହିଲି ।

ସ୍କୁଲସ ଆସିଲେ ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ଦୁଇ ରୁଣ ଦିନ ପରେ ଚଟକଲର ବଡ଼ ମେନେଜର ଜଣେ ବଜାଲୀବାବୁଙ୍କୁ ସାଙ୍ଗରେ ଧରି ଆସିଲେ । ଶେଠଙ୍କୁ ମୁଁ ଚିହ୍ନେ, ତାଙ୍କ ବ୍ୟତୀତ ଆଉ କାହାକୁ କାଗଜପତ୍ର ଦେବନାହିଁ ବୋଲି ଆଗ କହିଲି । ମେନେଜର ବାବୁ କହିଲେ, “ବାବୁଜୀ ନିରୁଦ୍ଦେଶ୍ୟ ହୋଇଛନ୍ତି ଶୁଣିଲି ମାତ୍ରେ ଶେଠଙ୍କ ଆପଣଙ୍କୁ ସଙ୍ଗେଲିବାକୁ ଆସିଆନ୍ତେ । କିନ୍ତୁ ସେ ମାତ୍ରେ ଦୁଇମାସ ପୁର୍ବରୁ ଆସିବାର ସମ୍ଭାବନା ନାହିଁ । ସେ ଫାର୍ଥ କରିବେ ଏବଂ ଜନ୍ମସ୍ଥାନରେ ପିତୃଶ୍ରାଦ୍ଧ କରିବା ପରେ ଆଶୁ ନ ମାସ ଶେଷରେ ଆସିବେ ; ଆଉ ପ୍ରାୟ ଦୁଇମାସ ପରେ । କମ୍ପାନୀର ଦଶହଜାର ଟଙ୍କାର ହସାବ ବାବୁଜୀଙ୍କ ପାଖରେ ଅଛି । ତାଙ୍କ ସହକାରୀ କହିଲେ, ସେ ଟଙ୍କା ଖର୍ଚ୍ଚ ହୋଇନାହିଁ । ମୋର ଏ କଥାରେ ବିଶ୍ୱାସ ହେଉନାହିଁ । ତେଣୁ ମୁଁ ନିଜେ ବାବୁଜୀଙ୍କ କାଗଜପତ୍ର ଦେଖିବାକୁ ଆସିଛି । ବାବୁଜୀଙ୍କ ସହକାରୀ ଅଫିସରଙ୍କ ସାଧୁତା ବିଷୟରେ ମୋର ସନ୍ଦେହ ; ମୁଁ ଜାଣେ ସେ ଆପଣଙ୍କ ପଡ଼ୋଶୀ ବାବୁଜୀବାବୁଙ୍କର ଆତ୍ମୀୟ । ସ୍ୱାକ୍ଷ ସାହାଯ୍ୟରେ ସେ ଆପଣଙ୍କ ଘରୁ କାଗଜପତ୍ର ହରଣଗୁଣ କରିନେବାର ସନ୍ଦେହ ହେଉଛି । ଆପଣ ମୋତେ ବିଶ୍ୱାସ କରନ୍ତୁ । ମୁଁ ଶେଠଙ୍କର ନିଜ ଭଣଜା ; ବାବୁଜୀ ମୋର ପ୍ରିୟବନ୍ଧୁ । ମୁଁ ତାଙ୍କ ସୁନାମ ପାଇଁ ଉଦ୍‌ବିଗ୍ନ, ଟଙ୍କା ପାଇଁ ନୁହେଁ ।”

ମୁଁ ଆପଣି ନ କରି ବାବୁଜୀଙ୍କ ଅଫିସ ଘର ଖୋଲିଦେଲି ଓ ତାଙ୍କର ଅନୁରୋଧରେ ମୁଁ ବି ସେ ଘରେ ବସିରହିଲି । ୯* ମିନଟ୍ ଭିତରେ ମେନେଜର ବାବୁ ପାଟିକରି ଉଠିଲେ “ହେଇଟି ! ଯାହା ବିଶ୍ୱରଥଲି, ଠିକ୍ ସେଇଆ । ନୂଆପଇସାଟିକ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଦଶହଜାର ଟଙ୍କାର ହସାବ ଏଇ ଫାଇଲରେ ଅଛି । ଏଥିରୁ ଦୁଇହଜାର ଟଙ୍କା ସହକାରୀ-ଶ୍ରମିକତତ୍ତ୍ୱା-ଧାରକ ରସିଦ୍ ଦେଇ ନେଇଛନ୍ତି, ଖର୍ଚ୍ଚକରି ପକ୍କା ହସାବ ଦେବାକୁ । ଏଇ ଦୁଇହଜାର ଟଙ୍କା ଫାଇଲଦେବା ସକାଶ ତାଙ୍କର ଏ ଫିସାଦ । ଆଉ କିଛି ମୋର ଦେଖିବା ଦରକାର ନାହିଁ । ମୁଁ କେବଳ ଏଇ ଫାଇଲଟା ନେବି । ଗୁହାନ୍ତି ତ ରସିଦ୍ ଦେଇ ନେବି ।”

ମୋର ମନ ଉତ୍ସାହ ହୋଇଗଲା । ଜାଣିଲି, ବାବୁଜୀ କୁଆଡ଼େ ଚାଲିଯିବାରୁ ମୋ ମନରେ ଯେତେ ଦୁଃଖ ହୋଇଥିଲା ତହିଁରୁ ଡେର ଅଧିକ ଦୁଃଖ ହୋଇଥିଲା ତାଙ୍କର ଦୁର୍ନାମ ଶୁଣି । ଆପଣଙ୍କର ଯାହା ଇଚ୍ଛା ନିଅନ୍ତୁ, ମୋର ରସିଦ୍ଦ ଦରକାର ନାହିଁ ବୋଲି ମେନେଜର ବାବୁଙ୍କୁ କହିଲି । ଯିବାକୁ ବାହାର ସେ କହିଲେ, “ଆପଣ ଏ ଘରେ ଯେତେ ଦିନ ଇଚ୍ଛା ରହିପାରନ୍ତି । ଆପଣ ଏକୂଟିଆ, ବାନ୍ତିକାବୁଙ୍କ ଉପରେ ମୋର ସନ୍ଦେହ । ତେଣୁ ଜଣେ ନେପାଳୀ ଦରୁଆନ ଏଠାରେ ରହିବାର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରୁଛି । ସେ ଆଜି ସନ୍ଧ୍ୟା ପୂର୍ବରୁ ଆସିବ । ଆଉ ଆପଣଙ୍କର ଗୁଡ଼ାଏ ଟଙ୍କା ଆମ ପାଖେ ଉପାଜିତ ରହିଛି । ଯେତେବେଳେ ଯାହା ଦରକାର ମଗାଇନେବେ ।” ମୁଁ କିଛି ଉତ୍ତର ନ ଦେଇ ତାଙ୍କୁ ପ୍ରତିନମସ୍କାର କଲି ।

ବାବୁଜୀଙ୍କ ଦୁର୍ନାମ ଦୂର ହେବା ପରେ ତାଙ୍କ ପାଇଁ ମନ କାଉଁଟି ହେଲା । ବାନ୍ତିକାବୁ ଓ ତାଙ୍କ ସ୍ତ୍ରୀ ଥରକୁ ଥର ସଂଖୁଲି ଆସି ଆପଣେଇତ କରୁଥାନ୍ତି । ମୁଁ ଓପର ମନରେ ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ କଥାବାର୍ତ୍ତା ହେଉଥାଏ । ତାଙ୍କ ଉପରେ ମୋର ଏତେ ଅବିଶ୍ୱାସ ହୋଇଯାଇଥାଏ ଯେ, ମୋର ଦୃଢ଼ ଧାରଣା ହୋଇଥାଏ ଯେ ମୋର କୌଣସି ଅନିଷ୍ଟ ସାଧୁ ହୁଏନା । କେବଳ ବାବୁଜୀଙ୍କ ଯୋଗୁଁ ସେ ଆମକୁ ଶଂକ କରୁ ଥିଲେ । ବାବୁଜୀ ଯିବା ପରେ ତାଙ୍କର ଆମ ପ୍ରତି ଆଦର, ଶ୍ରଦ୍ଧା ବା ଭୟ କିଛି ନାହିଁ ବୋଲି ମୋ ଅନ୍ତରରେ କେହି ଚପୁରୁପ୍ କରୁ କହୁଥାଏ ।

ନେପାଳୀ ଦରୁଆନଟି ଭାରି ନିମକସଜା । ସେ ଦାଣ୍ଡ ଦୁଆରୁ ଟିକିଏ କୁଆଡ଼େ ଗୋଡ଼ କାନ୍ଦେନାହିଁ । ମୋର ଅନୁମତି ନେଇ ସେ ଆମ ଦାଣ୍ଡଘରେ ଭାତ ପୁଂଜେ ଫୁଟାଏ । ସେ ନାହିଁ ଭରବା ସତ୍ତ୍ୱେ ମୁଁ ତାର ସଉଦାପନ୍ନ ପାଇଁ ପଇସା ଦେଉଥାଏ । ଦିନେ ଦୁଇ ଦିନରେ ଥରେ ଲେଖାଏଁ ସେ ପାଖ ବଜାରରୁ ମୋ ପାଇଁ ସଉଦା କରୁଥାଣେ ।

ଏଇପରି ଅନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ କାଳ ପାଇଁ ମୁଁ ସେଠାରେ ବାବୁଜୀଙ୍କୁ ଚାହିଁ ରହିଯାଇଥାନ୍ତି, ଯଦି ସେଦିନ ମୋର ମନ୍ଦଗ୍ରହ ଦୁହ୍ୱଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଦେଖାହୋଇନଥାନ୍ତା । ବେଳ ରତରତ ହେଉଥାଏ । ଓପର ମହଲର ଝରକାବାଟେ କାହିଁକି କେଜାଣି ଦାଣ୍ଡକୁ ଚାହିଁଦେଲ ବେଳକୁ ଦେଖିଲି, ସେଇଥରୁ ହିଁ ଜଣ, ଯେଉଁମାନେ ହରଦ୍ୱାରଠାରେ ଆମ ଦୁଆରେ ଲଙ୍ଗରପକ୍ଷର ହେବାର ଲକ୍ଷ୍ୟ କରିଥିଲି, ଯେଉଁମାନେ କୁମ୍ଭମେଳାରେ ମୋତେ ନେଇ ଧଳାଉଥିଲେ ଓ ରେଳରେ ମୋ' ପିଚ୍ଛା ଧରିଥିଲେ । ସେ ଦୁହେଁ ବାନ୍ତିକାବୁଙ୍କ ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ସଙ୍ଗେ କ'ଣ କଥାବାର୍ତ୍ତା ହେଉଥାନ୍ତି । ମୋ ଦେହ ଶୀତେଇଗଲା । ଏଥର ଆଉ ସ୍ୱାକ୍ଷରରୁ ରକ୍ଷା ନାହିଁ ବୋଲି ଦୃଢ଼ ଧାରଣା ହୋଇଗଲା । ମୋର ତ ଆଉ କେହି ସାହା ନାହାନ୍ତି । ଯେଉଁ ବାନ୍ତିକାବୁଙ୍କୁ ବାପ ବୋଲି ମାନୁଥିଲି ସେ ତାଙ୍କ ଆତ୍ମୀୟତା ପାଇଁ ମୋର ଘରୁ କାଗଜପତ୍ର ଚୋରାଇପାରନ୍ତି ବୋଲି ମେନେଜର ବାବୁ କହିଲେ ଦିନୁ ତାଙ୍କୁ ତ ମୁଁ ସାପପରି ଡରୁଥାଏ । ବାବୁଜୀ ନାହାନ୍ତି ବୋଲି ଶୁଣି ଗୁଣ୍ଡାମାନେ ଆସି ଜୁଟିଲେଣି । ସ୍ୱାକ୍ଷରରୁ ଉଦ୍ଧାର ପାଇବାର ଏକମାତ୍ର ଉପାୟ ଭଗବାନଙ୍କୁ ଭରସା କରି ଏଠାରୁ ଧଳାଇଯିବା ।

ଏ କଥା ମନରେ ଆସନ୍ତେ, ସାଙ୍ଗେ ସାଙ୍ଗେ ଦୁଆର ହୋଇଗଲି । ବର୍ଷାବୁ ମେଞ୍ଚାଏ ଚକଟା ମାଟି ଆଣିଲି । ବହୁ ଦିନରୁ ପିନ୍ଧନଥିବା ଖଣ୍ଡେ ଚରା ମୋଟା ଧଳା ଶାଢ଼ୀ ରଖିଥିଲି କନା କରିବାକୁ, ସେଇଖଣ୍ଡେ ବାହାରକଲି । ଦେହରେ ଦୁଇ ଗୁର ଜାଗା ଗୁଡ଼ ବୋଲିଦେଲି, ଦିନ ବେଳେ ମାଛ ବସିବେ ବୋଲି । ଦେହରୁ ସବୁଜ ଅଳଙ୍କାର କାଢ଼ି ଟଙ୍କାସଙ୍ଗେ ବାକ୍ସରେ ରଖିଦେଲି । ଟଙ୍କା ପାଞ୍ଚଟାର ସଉଦା ପାଖ ଦୋକାନରୁ ଆଣିବାକୁ ଦରୁଆନକୁ ଧଠାଇଦେଇ ମୁଁ ଅନ୍ଧାର ରାତିରେ ବାହାରପଡ଼ିଲି । ବରଷାଆଏ, ଦକ୍ଷିଣ ଦିଗକୁ ମାଡ଼ି ମାଡ଼ି ଚାଲିଲେ ବଳେ ପୁରୀରେ ଯାଇ ପହଞ୍ଚିବ । ଜଗନ୍ନାଥ ମହାପ୍ରଭୁ ସେଇଠାରେ ମୋ ଚାହାରି ଶୁଣିଥିଲେ, ଏଥର ଶୁଣିବେ ।

ସେ ଦିନକୁ ବାବୁଜୀ ଅନୁରାଜନ ହେବାର ଠିକ୍ ଦେହ ମାସ । ତଥାପି ସେ ସାଙ୍ଗରେ ଅଛନ୍ତି ବୋଲି ମନରେ ବଳ ଆସୁଥାଏ । ମୋର ଗର୍ଭ ରହୁବାର ସେତେବେଳକୁ ମୋତେ ଜଣାପଡ଼ିସାରିଥାଏ । ପେଟ ଭିତରର ସେଇ ମହାସ୍ୱାକୁ କହିଲି, “ମୋର ଆଉ ଗୁର ନାହିଁ, ତୁ ତୋତେ ରକ୍ଷା କର ।” ପ୍ରାୟ ଦୁଇମାଲଲ ଆସି ଗୋଟିଏ ‘ପୋଖରୀ କୁଳରେ ମୋର ପିନ୍ଧିଥିବା ଲୁଗା ବାଉଁଜ କାଢ଼ି ଛୁଣ୍ଡା ଶାଢ଼ୀ ଖଣ୍ଡ ପିନ୍ଧିଲି । ଚକଟା ମାଟି ବାଲରେ ଓ ଦେହରେ ଅଗୁଡ଼ା ଅଗୁଡ଼ା କରି ବୋଲିହୋଇପଡ଼ିଲି । ସର୍ପି ଉଦୟ ହେଲ ବେଳକୁ, ମୋତେ ବି ମୁଁ ଚିହ୍ନିବା କଷ୍ଟ । ମାଛ ଗୁଡ଼ ଲଗିଥିବା ଜାଗାରେ ବେଡ଼ିଯାଇଥାନ୍ତି । ଖଣ୍ଡେ ବାଟ ଚାଲିଯାଉଥାଏ, ଠାଏ ବସି ମାଛ ଉଡ଼ାଇ, ସଡ଼କରୁ ନାଲି ମାଟି ଆଣି ଦେହରେ ବୋଲି ପକାଏ । ବାସ୍ତାଣୀ ପରି ଅବଲୟ କରୁଥାଏ ।

ଦିନେ ଦି’ ଦିନରେ ଥରେ କୌଣସି ଗାଁ ଭିତରକୁ ପଶି, ମୋତେ ଯାହା ଘର ଭଲ ମନେହୁଏ ତା’ର ପାହୁଁର ତଳକୁ ବସେ । ସେ ମୁଠାଏ ଯାହା ଖାଇବାକୁ ଦିଅନ୍ତି, ସେଇଥିରୁ ଭାଗେ ଖାଏ, ଭାଗେ ଫୋପାଡ଼େ । ମାଇପେ ଦେଖିଲେ ଆହା ବୋଲି କହନ୍ତି, ଏଡ଼େ ପିଲ ବସୁଥିବେ କେମିତି ବାସ୍ତାଣୀ ହୋଇଗଲା ବୋଲି ଦୁଃଖ କରନ୍ତି । ପିଲମାନେ ପଛରେ ଗୋଡ଼ାନ୍ତି, ଗୋଡ଼ ବାଲି ଫୋପାଡ଼ନ୍ତି । କେତେବେଳେ କେମିତି କୃତ୍ରିମ ହୋଧରେ ତାଙ୍କୁ ଗୋଡ଼େଇଯାଏ, ମନେ ମନେ ଖୁସୀ ହୁଏ ସେ ମୁଁ ବାସ୍ତାଣୀ ଅଭିନୟ ପୁରୁପୁର କରୁପାରୁ । ଖଡ଼ଗପୁର ସହର ତଳରେ ଦୁଇଗୁରଟା ଟୋକା ଅଶୀଳ ସଂକେତ ଦେଇଥିଲେ ; ସେ ଦିନଠାରୁ ଆଉ କେହି ମୋ ପ୍ରତି ଦୁଃଖବହାର କରିନାହାନ୍ତି ।

ମଝିରେ ଥରେ ଯାହାଙ୍କ ମେଳରେ ମିଶିଥିଲି । ସେମାନେ ଦିନକୁ ପ୍ରାୟ ଦଶକୋଶ ଚାଲୁଥାନ୍ତି । ଦୁଇଟା ଦିନ ତାଙ୍କ ସାଙ୍ଗ ଧଇଲି । ଆଉ ପାରିହେଲ ନାହିଁ । ମୁଁ ଚାଲି ଦିନକୁ ପ୍ରାୟ ୫୭ ମାଇଲ । ଏଇପରି ଆସି ଆସି ଅତେଇ ମାସରେ, ଏଠି ମୋ ବୋଉ ପାଖେ ଆସି ପହଞ୍ଚିଲି । ଏଇଠି ମୋର ସବୁ ଦୁଃଖ କଷ୍ଟ ଗଲା । ପେଟର ପିଲଟି ଭଲ ଲୋକ ହାବୁଡ଼େ ପଡ଼ିବ ବୋଲି ଆଶା ହେଲା । ସ୍ନେହ ମିଳିଲା, ସହାନୁଭୂତି ମିଳିଲା । ଖାଲି ଏତକ ଆକାଂକ୍ଷା ବାବୁଜୀ କୁଆଡ଼େ ଗଲେ ଜାଣନ୍ତି, ତାଙ୍କୁ ଥରେ ଦେଖନ୍ତି । ମୋର ମନେ ହେଉଛି ସେ ଯାଇ

ବଡ଼େ ମହାଗୁଳଙ୍କ ପାଖରେ ଥିବେ । ବୋଉ କହୁଛନ୍ତି, କୁନିକୁ ମାସେ ଦି'ମାସ ହେବା ପରେ ସେ ମୋତେ ନେଇ ବାପାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ହରଦ୍ୱାର ଯିବେ । ମୁଁ କହୁଛି, ତା' ଆଗରୁ ପୁଣି ଯିବା, ସେ କହୁଛନ୍ତି, ଖର୍ଚ୍ଚରୁ ଫେରିଲେ ପୁଣି ଆସିବାକୁ । ସେ ତ କାହିଁ କେତେ ଦୂରର କଥା ।

(୨୫)

ସେ ଦିନ କୁମାର ପୁଣିମା । ଏ ଦିନ ସକାଳୁ ରାତିଅଧ ଯାଏଁ ଦାସଙ୍କ ଦୁଆରେ ପିଲାଙ୍କର ଗହଳ ଲାଗିଥାଏ । କୁମାର ପୁଣିମା କାର୍ତ୍ତିକେୟଙ୍କ ଜନ୍ମଦିନୀ ବୋଲି ଆଜିକାଲି ସହରମାନଙ୍କରେ ଦୁର୍ଗାପୂଜାର ଆଡ଼ମ୍ବରରେ କାର୍ତ୍ତିକେୟଙ୍କ ମେଢ଼ ଢାଆଣ ହୋଇ ଉତ୍ସବ ପାଳିତ ହେଉଛି । ଗାଁ ଗହଳରେ ଏ ଦିନ ଲକ୍ଷ୍ମୀପୂଜାର ଦିନ ବୋଲି ଲୋକେ ମାନବାର ଦେଖାଯାଏ । କେହି କେହି ଏ ଦିନ ଇନ୍ଦ୍ରପୁଜା ବି କରନ୍ତି । ଦାସଙ୍କ ଦୁଆରେ ଏ ଦିନ ତମାମ ପୂଜାର ପାତ୍ର ଗାଁ ଯାକର କୁମାର ଓ କୁମାରୀ ; ବିଶେଷତଃ ଯେଉଁମାନେ ଧନୀ, ନିଜ ପିଲାଙ୍କ ପାଇଁ ନୂଆ ଲୁଗାପଟା କରନପାରନ୍ତି ସେଇମାନଙ୍କର ପିଲାମାନଙ୍କୁ ଆଦର କରିବାକୁ, ଲୁଗାପଟା ଦେବାକୁ ଦାସେ ଓ ଦାସିଆଣୀ ଏ ଦିନଟିକୁ ବହୁବର୍ଷ ହେଲେ ବ୍ରତ କରି ଧରିଛନ୍ତି । ମହାପାତ୍ର, ସବୁ ବିଷୟରେ ଯେପରି, ଏ ବିଷୟରେ ସେହିପରି ଦାସଙ୍କର ସହକାରୀ । ତାଙ୍କର ଉଦ୍ୟମରେ, ଦାସଙ୍କର ପୁଅ ବୋହୂ, ଝିଅ ଜ୍ୱାଇଁ ଓ ନିଜର ପୁଅବୋହୂ-ଙ୍କଠାରୁ ପିଲାଙ୍କର ପୁରୁଣା ଜାମା ପ୍ୟାଣ୍ଟ୍ ସଂଗୃହୀତ ହୋଇ ଆସିଥାଏ । ବାହାରେ ଚାକିରି କରୁଥିବା ଗାଁର ଟୋକାମାନେ ବର୍ଷକୁ ବର୍ଷ ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ସଂଖ୍ୟାରେ ମହାପାତ୍ରଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଏ କାର୍ଯ୍ୟରେ ସହଯୋଗ କରୁଛନ୍ତି । ଆଜିକାଲି ସହରର ବାରୁ ଗୁଆ କାହିଁକି, ମଫସଲର ସ୍ତଳ ଲୋକେ ପିଲ ନନ୍ଦ ହେଲେ ଦିନୁ ତାଙ୍କ ପାଇଁ ଜାମା ପ୍ୟାଣ୍ଟ୍ କରୁଛନ୍ତି । ପିଲେ ତ ମାସକୁ ମାସ ବଢ଼ନ୍ତି । ଆଜି କିଣିଥିବା ପ୍ୟାଣ୍ଟ୍ କୁରୁତା ଆରମ୍ଭକୁ କିଛି ହୋଇଯାଏ । ମାସେ ଦୁଇମାସ ପିତୃବା ପରେ ଜାମା ପ୍ୟାଣ୍ଟ୍, ଖୁବ୍ ଦୃଢ଼ ଅବସ୍ଥାରେ ଅଦରକାରୀ ହୋଇ ରହିଯାଏ । ମହାପାତ୍ର ସେଇଗୁଡ଼ିକ ସଂଗ୍ରହ କରି ରଖନ୍ତି । ଗାଁର ସାନ ପିଲାଙ୍କ ମାପ ଅନୁସାରେ ସେଗୁଡ଼ିକ ବଣ୍ଟା ହେବାକୁ ବସ୍ତୁ ହୋଇ ରହେ । ସକାଳୁ ଗାଁର ଏକମାତ୍ର ଦରଜି ସାଧନାୟକ ଦାସଙ୍କ ଦୁଆରେ ତା' ପୁରୁଣା ସିଲେଇ କଳଟି ଧରି ବସି ପୁରୁଣା ପ୍ୟାଣ୍ଟ୍ କୁରୁତାର ମରମତି ଓ କାଟିଛୁଟି କରିବାରେ ଲାଗିଥାଏ । ଏ ବର୍ଷ ଦାସେ ଥାନେ ନୂଆ କନା ଆଣି ତା' ଆଗରେ ପକାଇଛନ୍ତି—ଯେଉଁମାନଙ୍କର ମାପରେ ପୁରୁଣା ଜାମା ପ୍ୟାଣ୍ଟ୍ ସଂଗୃହୀତ ହୋଇନପାରିଛି ତାଙ୍କ ପାଇଁ ନୂଆ ଜାମା ପ୍ୟାଣ୍ଟ୍ ଢାଆଣ ଲାଗିଥାଏ । ପୁରୁଣାଗୁଡ଼ିକ ପ୍ରାୟଶଃ ଦାମିକା ଓ ସୁନ୍ଦର

ହୋଇଥିବାରୁ ଶସ୍ତ୍ରୀ କନାରେ ତିଆରି ନୁଆ ଜନସବୁ, ପୁରୁଣା ଜନସ ପାଉଥିବା ପିଲେ ହୁଏକରନ୍ତିନାହିଁ । ଯାହାଙ୍କ ମନ ଟିକିଏ ବରସ ଜଣାଯାଏ ସେମାନଙ୍କୁ ଦାସେ କଥା-ଛଳରେ ଆମୋଦିତ କରିଦିଅନ୍ତି । ବଡ଼ ପିଲାମାନେ ଏବେ କେତେବର୍ଷ ହେଲ ନାୟକଙ୍କ ଚଢ଼ାବଧାନରେ ଗୋଟିଏ କୁମାର ସଂଘ ଗଢ଼ି ସାନ ପିଲାଙ୍କୁ କୁଟାଇବାରେ, ବୋଧସୋଧ କରିବାରେ ଖୁବ୍ ସାହାଯ୍ୟ କରୁଛନ୍ତି । ବିଶେଷତଃ କୁମାର ପୁଣିମା ସକାଳୁ ଅଗାଧୁଆରେ ଏକାଠି ହୋଇ ଦାଣ୍ଡ ଘାଟ ଚଞ୍ଚାଚଞ୍ଚି ହୋଇ ସଫାପୁତୁରା କରିବାରେ ଖୁବ୍ ଲାଗୁଛନ୍ତି । ନାୟକେ ସେମାନଙ୍କୁ ବୁଝାଇଦେଇଛନ୍ତି, ସଂଧ୍ୟାବେଳେ ନୁଆ ଲୁଗା ପିନ୍ଧିବାକୁ ଯୋଗ୍ୟ ହେବା ସକାଶ, ଦିନତମାମ ସମସ୍ତଙ୍କର ହୃଦ ହେବା କାର୍ଯ୍ୟରେ ସହଯୋଗ କରିବା ଉଚିତ ।

ତାରୁ ପ୍ରସବ କଷ୍ଟ ବେଳ ହି ସଞ୍ଜଠାରୁ ଆରମ୍ଭ ହେବାରୁ ଦାସିଆଣୀଙ୍କ ଉଦ୍‌ବେଗ ବଢ଼ିଯାଇଛି । ଯନ୍ତ୍ରଗୁଳିତ ପରି କୁମାରପୁଣିମା ବିଧିବିଧାନ ଗୁଲିଥିବା ଭିତରେ ତାଙ୍କର ଧ୍ୟାନ ଯାଇ ରହିଛି, ତାର ଯେଉଁ ଘରେ କଷ୍ଟପାଉଛି ସେଇ ଘରେ । ହଠାତ୍ ଶୁଲ ଆସିବାରୁ ଖୋର୍ଦ୍ଧାରୁ ନସ୍ ଅଣାଇବାକୁ ତର ସହଲନାହିଁ । ଗାଁର ପୁରୁଣା ପ୍ରୌଢ଼ା ସ୍ତ୍ରୀ ଲୋକ ଦୁଇଜଣ ଆସି ଧାଇଁର କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଛନ୍ତି ।

ଦାଣ୍ଡଦୁଆରେ ମରଦଙ୍କ ମହଲରେ ଏ ସଂବାଦ ପହଞ୍ଚିବାରେ ବାରିବାରୁ କହିଲେ, “ଆମେ ତାରକୁ ନେଇ ଡାକ୍ତରଖାନାକୁ ଠିକାର ଆଜିକୁ ହେଲ ମୋଟେ ଛଅଦିନ । ଡାକ୍ତରଖାନା ନିର୍ଭରତାବେ କହିଥିଲେ, ୧୫୧୦ ଦିନ ପୂର୍ବରୁ ପ୍ରସବର କୌଣସି ସଂଭାବନା ନାହିଁ ।”

ବାହୁନପତ ସମାଲୋଚନା କଲେ, “ଏ ଡାକ୍ତର, ଡାକ୍ତରଖାନାକୁ କିଛି ଜାଣନ୍ତି ନାହିଁ । ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ଡାକ୍ତରଟା ବିଦ୍ୟା ନୁହେଁ, ଗୋଟାଏ ବେଉସା । ଟିକିଏ ଚାହିଁଲେ କି ନାହିଁ, ବରାଲବାଲକେଶ୍‌ରଙ୍କ ଦାକ୍ଷିଣ ପରି ହୁକୁମ ଓଷ୍ଠୁଅ ଦି’ଟା ବଢ଼ାଇଦେଇ, ହାତ ପଡ଼େଇବେ ନିଜର ପାଉଣା ପାଇବାକୁ ।”

ନାୟକେ କହିଲେ, “ଡାକ୍ତର ହୁଅନ୍ତୁ, ବୈଦ୍ୟ ହୁଅନ୍ତୁ ବା ଜ୍ୟୋତିଷ ହୁଅନ୍ତୁ, ପିଲା କେବେ ଜନ୍ମହେବ କେହି କହିପାରିବେ ନାହିଁ । କଥାରେ ଅଛି, ‘ଜନ୍ମ ମରଣ ବରଷା, କହି ନ ପାରଇ ପୁରୁଷା’ । ଜନ୍ମ ବିଷୟରେ ମାସ ପୁରୁଛି କି ନାହିଁ ଅଟକଲ କର ୧୫ଦିନ ଏପାଖ ସେପାଖରେ ଲାଖ ବଜେଇ ହେବ, ବରଷା ବିଷୟରେ ବି ସେହିପରି ସମୁଦ୍ର କେଉଁ ଅଞ୍ଚଳରେ ଲଘୁଗୁପ ହୋଇଛି ବାରି, କେଉଁ ଅଞ୍ଚଳରେ ବର୍ଷାହେବାର ସଂଭାବନା କେତେକ ପରିମାଣରେ କହି ହେବ ; ଯଦିଓ ଏ ଦୁଇଟି ଯାକ ବିଷୟରେ ଦୃଢ଼ଭାବରେ କିଛି କହିବା ମୁର୍ଖାମି । କିନ୍ତୁ ମରଣ ବିଷୟ ଆଦୌ କିଛି କହିହେବନାହିଁ । ଆକସ୍ମିକ ମରଣ କଥା ତ ମିଳିଟକ ଆଗରୁ ବି ଜାଣିହେବନାହିଁ । ରକ୍ତଗୁପ ପ୍ରଭୃତି ରୋଗରେ ବି ମଣିଷ ବଚିବ କି ମରବ କହିବା ଅସଂଭବ । ନିଶ୍ଚୟ ମରବ ବୋଲି ଡାକ୍ତର ଯାହାକୁ କହିଥିଲେ ସେ ସେଦିନ-

ଠାରୁ ୧୫ ବର୍ଷ ବୟସର ଦେଖିଲୁ ; ଭଲ ହୋଇଗଲା ବୋଲି ଯାହାକୁ କହିଲେ ସେ ଦିନ ଦିନ ଭିତରେ ଶେଷ ।”

ବାହୁନାପତ କହିଲେ, “ନେଉଲି ଧାଉଡ଼ି କଥାବାଡ଼ି ଯାଏଁ । ଆମେ ତ ସେଇ ଡାକ୍ତରଙ୍କ ମୂର୍ଖତା ଶିଖି କହିଥିଲୁ । ନାୟକେ ଆଉ ଅଧିକା କ’ଣଟା କହିଲ ? ଖାଲି ବର୍ଷା ମରଣ କଥା ଅବାନ୍ତରାସ୍ତ୍ରବେ ଯୋଡ଼ିଲା । ବର୍ତ୍ତମାନ ପ୍ରଶ୍ନ, ଡାକ୍ତର ତ କହିଥିଲେ ୨୦ ଦିନ ପୁଞ୍ଜୁ ତାର ପିଲା ଜନ୍ମ ହେବାର କୌଣସି ସମ୍ଭାବନା ନାହିଁ, ଏବେ ସେ ଶୁଲ ଖାଉଛି କେମିତି ?”

ଦାସେ ଯମାଧାନ କଲେ, “ଡାକ୍ତର ଯେତେବେଳେ ଧରଣୀ କରିଥିଲେ ସେତେବେଳେ କଥା କହିଲେ । ମଣିଷ ଶରୀରରେ ସଞ୍ଜକୁ ସୋଡ଼ା ଛୁଟୁଛି । ମନ ହେଉଛି ଶରୀରର ଗୁଳକ । ମନରେ ଉଦ୍‌ବେଗ ହେଲେ ୨୦ ଦିନ ପରେ ସଞ୍ଜିବାକୁ ଥିବା ସଞ୍ଜଣା ଦିନକରେ ସଞ୍ଜିପାରେ । ଦେହର ଡାକ୍ତର ମନର ଡାକ୍ତର ହେବା ଦରକାର । ମନ ଦୁର୍ଦ୍ଦିବାର ଓ ସର୍ବଦା ରଞ୍ଜିତ । ତା’ର ଚକ୍ରା ବୈଜ୍ଞାନିକ ଗ୍ରନ୍ଥରେ ଏ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସଭବ ହୋଇନଥିବାରୁ ମନକୁ ଶାନ୍ତ ରଖିବାକୁ ସ୍ୱପ୍ନାୟୁନ-କର୍ମର ବିଧାନ ରହିଛି ।”

ମହାପାତ୍ର କହିଲେ, “ତହିଁର ବ୍ୟବସ୍ଥା ମୁଁ କରିସାରିଛି । ଗାଁର ଦୁଇଜଣ ବ୍ରାହ୍ମଣ ବର୍ତ୍ତମାନ ମହାଦେବ ମନ୍ଦିରରେ ମଧୁସୂଦନ ଜାତୀନ କରୁଛନ୍ତି ।”

ଦାସେ କହିଲେ, “ଆଉ ତୁମ ଭାଉଜ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କ ପାରମ୍ପରିକ ସ୍ୱପ୍ନାୟୁନ ଆରମ୍ଭ କରି-ସାରିଛନ୍ତି । ଆମ ଠାକୁରାଣୀଙ୍କ ଆଗରେ ସେ ଭୋଗବେଳୁ ଗୋଟିଏ ବିଅପାଦ ବସାଇଛନ୍ତି । ତାର ସୁଖପ୍ରସବ ହେଲେ ସେଇ ଦାସ ଯୋଗୁଁ ହେବ ବୋଲି ତାଙ୍କର ଦୃଢ଼ ଧାରଣା । ମୋର କୋଡ଼ିଏ ବର୍ଷ ପୁଞ୍ଜୁ ଯେଉଁ ପେଟ ବେମାଗ ହୋଇଥିଲା ତାହା ଡାକ୍ତର ଓ କବିରାଜ ଭଲ କଲେ ବୋଲି ଆମେ ସିନା ବୁଝିଲେ, ସେ ଅଦ୍ୟାପି କହୁଛନ୍ତି ଠାକୁରାଣୀଙ୍କ ଆଗେ ବିଅପାଦ ଯୋଗୁଁ ହିଁ ମୋର ଆରୋଗ୍ୟ ହେଲା । କେଉଁ କଥାଟା ଠିକ୍ ସିର କରିନପାରି ମୁଁ ଉଭୟ ପକ୍ଷରେ ଭୋଗ ଦିଏ ।”

କୁମାରପୁତ୍ରୀମା ଓପରଓଲି ପ୍ରଦର୍ଶନ ମହାଦେବଙ୍କ ପାଖେ ଦାସଙ୍କର ଭୋଗରାଗ ହୁଏ — କୋଡ଼ିଏ ଗଉଣୀ ଧାନର ଚୁଡ଼ାପତା ହୁଏ, ପ୍ରଚୁର ନଡ଼ିଆ ପଡ଼େ । ଗାଁ ଯାକର ଆବାଳ ବୃକ୍ଷ ସେଥିରୁ ଆଂଜୁଲେ ଆଂଜୁଲେ ପାଁନ୍ତି । ସେ ଦିନର ଭୋଗ ମହାଦେବଙ୍କ ମନ୍ଦିରରୁ ଆସି ଗୁମ୍ଫାରେ ଥିବା ହୋଇଛି, ପିଲାଙ୍କୁ ଲୁଗାପଟା ବାଣ୍ଟିବାକୁ ମହାପାତ୍ର ଆରମ୍ଭ କରୁଛନ୍ତି, ଏଇ ସମୟରେ ଭିତର ଆଡ଼ୁ ଖବରଥାପିଲ ‘ପୁଅଟିଏ’ । ସମସ୍ତେ ହରିବୋଲି ଦେଲେ । ପଶ୍ଚିମକବାଟେ ପାଟିକରି କହିଲେ, “ଦାସଙ୍କର ତ ଏ ଭୋଗ ସବୁ ବର୍ଷ ହେଉଛି । ତାର ପୁଅ ପାଇଁ ଠାକୁରାଣୀଙ୍କ ପାଖେ ଆଉ ଗୋଟିଏ ଭୋଗ ହେଉ । ମୁଁ ଯାଉଛି ଦୁଇଟା ଯାକ ବୁଢ଼ିଆ ଦୋକାନରେ ଯାହା ଜଳିଷ ଅଛି ସବୁ ବୋହୁଆଣିବି ।”

ଦାସେ କହିଲେ, “ଆଣିବା ଦରକାର ନାହିଁ । ସେଇ ଦୋକାନ ଉପରେ ହେଲୁଟ୍ କରାକଦିଅ । ସାଜକଲରେ ଜଣକୁ କାହାକୁ କହ, ପଦ୍ମା ଅବଧାନକୁ ଡାକ ଆଣିବ । ସାଙ୍ଗେ ସାଙ୍ଗେ ପିଲଟିର ସାତକ ଜାଧଦେବା ।”

ଏତିକିବେଳେ ଦାସିଆଣୀ ଦାଣ୍ଡ ଦୁଆର କବାଟକୋଣକୁ ଆସି ବାରିବାଗୁଡ଼କୁ ଡାକ କହିଲେ, “ପିଲଟିକୁ ଇଚ୍ଛୁର ସାରିଲେଣି । ଦେଖିବ ଯେବେ ଆସ । ମୁଁ କେତେ ପିଲ ଜନ୍ମ ବେଳେ ଦେଖିଛି । ଏମିତି ତେଜସ୍ଵାନ ପିଲଟିଏ ଆଜିଯାଏଁ ଦେଖିନଥିଲି ।”

ଦାସେ କହିଲେ, “ଆଉ ଟିକିଏ ଯାଉ, ଏଠାର କାର୍ଯ୍ୟ ସରିଗଲେ ଏକାଥରକେ ସମସ୍ତେ ଯାଇ ଦେଖିବା । ପିଲ ଓ ମା’ର ହେପାଜତ କରୁଥାଅ । ପଦ୍ମାକୁ ଡାକିଛି, ସେ ଆସିଲେ ଜାତକ ଦିଆର କରିବ ।”

ଗୃହଣୀ — ଯାତକ ଦିଆର ପାଇଁ ତର ସଦ୍‌ଦୁନାହିଁ କାହିଁକି ? ପିଲ ଜନ୍ମର ସମୟ ମୁଁ କାହ୍ନରେ ଟିପିଦେଇଛି, ଜନ୍ମବେଳେ ଯେଉଁମାନେ ଯେଉଁଠି ଥିଲେ ମନେରଖିଛି । ଆଜି ନ କରି ଅନୁପ୍ରାଣନ ସମୟରେ ଜାତକ କଲେ ବି ହେବ । ସେ ବଚରକୁ ଏପରି ଦିନେ ଘୋସାରୁଛ କାହିଁକି ? — ଏହା କହି କହି ଗୃହଣୀ ଘର ଭିତରକୁ ଗଲେ ।

ସେ ଦିନ ଦାସଙ୍କ ଦୁଆରେ ଯେମିତି ଉତ୍ସବ ହେଲ ସେଭଳି ଉତ୍ସବ ଆଉ କେବେ ହୋଇନଥିଲା ବୋଲି ଲୋକେ କୁହାକୁହି ହେଉଥାନ୍ତି । ପଣ୍ଡିମକବାଟେ ଗୁଡ଼ିଆ ଦୋକାନକୁ ଯାଇ ହେଲୁଟ୍ କଥା କହିବାମାତ୍ରେ ଦୁଇଜଣଯାକ ଦୋକାନୀ ଆଗ୍ରହରେ ସମ୍ମତ ହେଲେ, କିନ୍ତୁ ଦାସଙ୍କ ଦୁଆରେ ସମସ୍ତେ ଜମିଥିବାରୁ ମିଠେଇ ଖାଇବାକୁ ଦୋକାନକୁ କିଏ ଆସିବ ବୋଲି କହି ଧସରା ଧରି ଦାସଙ୍କ ଦୁଆରକୁ ଚାଲିଆସିଲେ । ହାଡ଼ି ଆସିଲେ ବଜାଇବାକୁ । ରାମଲୀଲାବାଲ ଦଶହରା ପରେ ଲୀଳା ନେଇ ଗାଁ ଗାଁରେ ମାବୁଣି କରୁଥିଲେ । ଦାସଙ୍କ ଦୁଆରେ ଦଶହରା ଦିନ ଲୀଳା ହୋଇଥିଲା । ସେମାନେ ଆଉ ଗୋଟିଏ ଜାଗାକୁ ଯିବାକୁ ପିଲକୁ ବେଶ କଲବେଳେ ଦାସଙ୍କର ନାତି ହେବା କଥା ଶୁଣି, ସିଧା ଭାଙ୍ଗ ଦୁଆରେ ଆସି ଗୀତ ଆରମ୍ଭ କରିଦେଲେ । ପ୍ରସାଦ ବଞ୍ଚନ, ଲୁଗାପଟା ବଞ୍ଚନ, ରାମଲୀଳା, ଜାଣିନ ମଣ୍ଡଳୀଙ୍କ ଗହଳରେ ଦ୍ଵାର ଜନାକାଣ୍ଡି ହୋଇଯାଇଥାଏ । ସମସ୍ତେ ଆନନ୍ଦରେ ବାଜେଇ । କେବଳ ପଡ଼ିଶା ଘର ଦାଣ୍ଡ ପିଣ୍ଡାରେ ବସିଥିବା ଦାସଙ୍କ କୁଟୁମ୍ବର ଭାଜନା ନାରଣ ଦାସେ ଏ ସବୁ ଗହଳର ପ୍ରତିବାଦ କରି, ଦାସକୁ ଶୁଣାଇ କହୁଥାନ୍ତି, “ଗୁଡ଼ାଟିଏ ହେଲଣି, ବୁଦ୍ଧି ହେଉ ନାହିଁ । ଭାଷାରୁଣୀ ଟୋକାଟାକୁ ଝିଅ କଲୁ ତ କଲୁ, ତା’ର ପିଲଟେ ହେଲ ବୋଲି ଏତେ ବଦ୍‌ଖର୍ଚ୍ଚ । ଯେ ଦୁଆର ମୁହଁରେ ଆସି ମୁହଁ ଦେଖାଉଛନ୍ତି ସେ ତ ନ ଖାଇଲେ, ପଇସା ନ ନେଲେ ଯିବେନାହିଁ । ପିଲଗୁଡ଼ାକ ପ୍ଵାର ପରି ବଦ୍‌ଖର୍ଚ୍ଚା ହୋଇଛନ୍ତି ଯେ, ମୁଠାଏ ଲେଖାଏଁ ଟଙ୍କା ଦରମା ପାଉଛନ୍ତି, ଘରକୁ ପଠାଇବେ କ’ଣ ଘରୁ ଟଙ୍କା ନେଲେ ଚଳୁଛନ୍ତି । ଖର୍ଚ୍ଚ କଲବେଳେ ଇନ୍ଦ୍ର ଚନ୍ଦ୍ର ଦିଶୁନାହାନ୍ତି, କାଲିକ ଭାଲିହେବ ପଇସା ଆସିବ କୁଆଡ଼ୁ ?”

ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କ କଥା ଦାସେ ସିଲ ଦିନୁ ଶୁଣୁଛନ୍ତି । ପ୍ରତିବାଦ ପଦେ କରନ୍ତି ନାହିଁ କି ତାଙ୍କ କଥା ମାନି ନିଜର ଆଚରଣ ବଦଳାନ୍ତି ନାହିଁ । ପଚାରିଲେ କହନ୍ତି, ଭାଇନା ମୁହଁରେ ସିନା ସେପରି କହୁଛନ୍ତି, ମୋ କାର୍ଯ୍ୟ ସେ ଅନ୍ତରରେ ପସନ୍ଦ କରନ୍ତି । ଏକଥା ଭାଇନା ଶୁଣିଲେ କହନ୍ତି, ଅନ୍ତରରେ ତ ବଚ୍ଚରୁଛୁ ସ୍ତ୍ରୀକୁ ମୁଣ୍ଡେଇ କରି ରୁଲନ୍ତି ? ଏ ଦୁଇ ଜଣଙ୍କ କଥା ମାଜସି ମହଲରେ ବି ବ୍ୟଙ୍ଗ ବିଦ୍ରୁପର ବିଷୟ ହୁଏ । ଦାସିଆଣୀ ତ ପ୍ରତିଦିନ ଦେଉସୁରଙ୍କ ପାଇଁ ଚିନ୍ତା ଶାଗ ନ ପଠେଇଲେ ଦାସଙ୍କ ପାଇଁ ଠା କରନ୍ତି ନାହିଁ ।

ଦୁଆର ମୁହଁରୁ ଗହଳି ଭଜିଲ ବେଳକୁ ରାତି ପ୍ରାୟ ଛୁ ଘଡ଼ି । ଲୋକ ପତଳା ପଡ଼ି-ପିବାରୁ ପଦିଆ ନାୟକେ ଦାସଙ୍କୁ ଆଗକୁ ଆସି ଜେ ଜେ କଲେ । ଦାସେ କହିଲେ, “କିଓ ପଦୁନାଭ ! ତୁମକୁ ମୁଁ ଚାହୁଁ କରି ବସିଛି । ତୁମେ କେତେବେଳୁ ଆସିଲଣି ସେ ? ସିଲଟିର କାତକ ଖଣ୍ଡେ କରିବା ପରା ।”

ପଦିଆ ନାୟକେ କହିଲେ, “ଆପଣେ, ଆସିବାକୁ ହୁକୁମ ପହଞ୍ଚିବା ମାତ୍ରେ ଆସିଛି । ଚାରି ପାଞ୍ଚଦିନ ହେଲ ବାଧକା ପଡ଼ିଥିଲି, ଘରୁ ବାହାରିନଥିଲି । ଆଜି ଆସିଲି ସେ ଆପଣଙ୍କ ଗାଁ ମୁଣ୍ଡେ ଟିକିଏ ହାଲିଆ ଲାଗିଲି । ଚାନ୍ଦନରେ ଆସି ଘଣ୍ଟେ ଖଣ୍ଡେ ବସିଲ ପରେ ଟିକିଏ ଭଲ ଲାଗୁଛି । ବିଚାରିଲି, ଆପଣଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଟିକିଏ କଥାବାର୍ତ୍ତା ହୋଇ ବାହାରିପିବି । କିନ୍ତୁ ସେ ଭଡ଼ ଭଡ଼ରେ ଆପଣଙ୍କ ନଜର ପଡ଼ୁଛି କେତେକେ ?”

ମହାପାତ୍ରେ କହିଲେ, “କିରେ ପଦିଆ, ତୁ ଚାନ୍ଦନ ହେଲ ତ ଘରୁ ବାହାରିନାହିଁ, ଖର୍ଚ୍ଚ ଚଳୁଛି କିମିତି ? ଆଜି ତ ପୁଅଟି ଖର୍ଚ୍ଚ ହୋଇନଥିବ ? ପିତା ଆସିବା କରପାରିଲୁ ନାହିଁ ବୋଲି ଖବରଟାଏ ପଠାଇଲୁନାହିଁ କାହିଁକି ? ମାଜପ କଥା ଗୁଡ଼ି, ତୋ’ର ପରା ସାନଦିଆ ତଳେ ପୁଅ ଝିଅ ଯୋଡ଼ିଏ ? ତାଙ୍କ ପାଇଁ ଲୁଗା ଫୁଲ ଖଣ୍ଡେ ଖଣ୍ଡେ କରିନାହିଁ ?”

ଜ୍ୟୋତିଷ ନାୟକେ କହୁ ନ କହି ମୁଢ଼ୁକ ମୁଢ଼ୁକ ହସିଲେ । ମହାପାତ୍ରେ ପୁଣି ପଚାରିବାରୁ କହିଲେ, “ଆଜ୍ଞା, ସିଲଙ୍କ ଲୁଗାପଟା କଥା କିଏ ପଚାରିଛି, ଗଲ ଚାନ୍ଦନ ଭଡ଼ରେ ଦିନକର ଅଫିମ ବି ପୁରା ମିଳିନାହିଁ । ପଅରିଦିନଠାରୁ ମନଟାକୁ ଟାଣ କରିଦେଇଛି, ଅଫିମ ଖାଇବି ନାହିଁ ।”

ମହାପାତ୍ରେ କହିଲେ, “ଆରେ, ସେ ଟାଣ ଗୁଡ଼ି । ସିଲଦିନୁ ତ ଅଫିମ ହାଗୁଡ଼େ ପଡ଼ିଯାଇଛି । ଏତେବେଳେ ଗୁଡ଼ିଦେଲେ ଆପେ ମରବୁ, ସିଲଟିମାନେ ବି ଭୋଗ ଓପାସରେ ମରବେ । କଳାକୃଷ୍ଣ ପ୍ରସାଦରେ ସିନା ଅଣ୍ଟାରୁ ଖଡ଼ି ଗୋଟାଳି ବାହାର କରି ଅନର୍ଗଳ ଗଫି-ଯାଉଛି । ଆଜି ଆଜି ଟିକିଏ ସେବା କର, ତା’ପରେ ଏ ସିଲାର କୋଣ୍ଡା କାଟି ମୋଟାମୋଟି ଦିଏ ପଦ କହିଦେଇ ଯା’ । ସଜଥଲିଆରେ ଯାତକ ଲେଖିଦେଇ ପିରୁ ।”

ସାଙ୍ଗେ ସାଙ୍ଗେ ଅଫିମ ଥାପିଲା ; ଜଳଖିଆ ମିଳିଲା । ନାୟକଙ୍କ ମନ ପ୍ରସନ୍ନ ହୋଇଯାନ୍ତେ, ଦାସେ ଘର ଭିତରକୁ ଯାଇ ଜନ୍ମ ସମୟ ଓ ସୁଦକାଗୃହର ବିବରଣୀ ଆଣି ଯୋଗାଇ ଦେଲେ ।

ପଦ୍ମିନୀ ନାୟକେ ଖଡ଼ ଗୋଟାଳିଟି କାଢ଼ି ଗାର କାଟୁ କାଟୁ କହିଲେ, “ଆଜ୍ଞା, କହିଲେ ପରା ୩ଟା ବାଜି ୪୦ ମିନିଟ୍ ; ସେ ହୋଇଥିବ ରେଡ଼ିଓ ଟାଇମି । ଏଥିରୁ ୧୨ ମିନିଟ୍ କାଟିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ହଉ……।”

ଦଶ ପନ୍ଦର ମିନିଟ୍ ଚାଲିଗଲା ; ନାୟକେ ଖଡ଼ ଗୋଟାଳିଟି ଗୋଟିଏ ମୁଣ୍ଡଳା ମଧ୍ୟରେ ଥୋଇଦେଇ ମହାପାତ୍ରଙ୍କ ଆଡ଼କୁ ହସ ହସ ମୁହଁରେ ଚାହିଁ କହିଲେ, “ଆଜ୍ଞା, ସେ ପିଲା ବିଷୟରେ କହବ କ’ଣ ? ଆଜି କୁମାରପୁଣିମା, ବାର ମଧ୍ୟ ଭଲ, ବଡ଼ ବଳୁଆ ନକ୍ଷତ୍ର ପିଲାଟି ପାଇଛି । ବୃହସ୍ପତି ପଞ୍ଚମରେ ଅଛନ୍ତି । ଖାଲି ପୁଣିମାରେ ଜନ୍ମକୁ ଲେଖିଛୁ ;

କନ୍ଦର୍ପରୁଲ୍ୟୋ ମୂବଞ୍ଜ ପ୍ରିୟଶ୍ରୀ

ନ୍ୟାୟାପ୍ରବିଷ୍ଟ ସତତଂ ସହର୍ଷାଃ

ଶୁଭେ ବଳୀ ଶାସ୍ତ୍ରବିଗ୍ରହଦକ୍ଷ—

ଶ୍ରେଷ୍ଠ ପୁଣିମା ଜନ୍ମନି ଯସ୍ୟ ଜନ୍ମୋଃ ।

ଦେଖିବାକୁ ସୁନ୍ଦର ହେବ, ସହର୍ଷ ମୁହଁ ହେବ, ଚାହିଁଦେଲେ ଲୋକଙ୍କୁ କଣିନେବ, ନ୍ୟାୟମାର୍ଗରେ ପଇସା ଶ୍ରେଣୀର କର ସଦ୍‌ବ୍ୟୟ କରିବ । ଶାସ୍ତ୍ର ବିଗ୍ରହ କରିବ । ଜନ୍ମଦିଅର ସେ ଫଳ, ସ୍ତ୍ରୀ ସାଙ୍ଗକୁ ବୃହସ୍ପତି କେନ୍ଦ୍ରରେ, କଂ କୁବନ୍ଧୁ ଗ୍ରହାଃ ୧୯, ଯଦି କେନ୍ଦ୍ରେ ବୃହସ୍ପତିଃ । ଖାଲି ଏତିକି, ସେ ଯାତକ ତା ପିତୃକୁଳର ମଙ୍ଗଳକାରକ ନୁହେଁ । ସେ ଗର୍ଭସ୍ଥ ହେବା ଦିନୁ ବାପା ସ୍ତ୍ରୀର ବକାଷମ ହୋଇ ଚାଲିଛି । ସ୍ତ୍ରୀର ହେତୁ ପାଇବା ପୁତ୍ରରୁ ସେ ଗୋପି ବାପକୁ ଖାଇବ । ହେଲେ କ’ଣ ହେଲା, ସେ ବାପ ଗୋପି ବାପଙ୍କ ନାଁ ରଖିବ । ଭଲ ପିଲାଟିଏ ଆଜ୍ଞା ଆପଣଙ୍କ ଘରେ ଜନ୍ମ ହୋଇଛି ଆପଣଙ୍କର ସେ ଉପକାରୀ ହେବ ।”

ଶେଷ ପଦଟି ଦାସଙ୍କ ଆଡ଼କୁ ଚାହିଁ କହି, ନାୟକେ ଖଡ଼ ଗୋଟାଳିଟି ଅଣ୍ଟାରେ ମାରି ବିଦାୟ ନେବାର ମୁଖଭଙ୍ଗୀ କଲେ । ମହାପାତ୍ରଙ୍କ ଅନୁଗ୍ରହରେ ଅଧଭରରୁ ଟିକିଏ କମ ଅଫିମ ଗାମୁଛାକାନରେ ବନ୍ଧା ହୋଇଥାଏ ଓ ବାଜା ଟିକକ ପେଟରେ ପଡ଼ି ତା’ର କରମତ ଆରମ୍ଭ କରିଥାଏ ବୋଲି ଏ ମୁଖଭଙ୍ଗୀରୁ ଜଣାପଡ଼ୁଥାଏ ।

ଦାସେ କହିଲେ, “ହଉ, ତୁମକୁ ଆଜି ଆଉ ଅଟକାଇବା ନାହିଁ । ଏଠାରୁ ଉଠିଲେ ଆମେ ସମସ୍ତେ ସେ ପିଲାଟିକୁ ଦେଖିବୁ । ତା’ପରେ ଜଳଖିଆ କରିବୁ । ତୁମର ତ ଜଳଖିଆ ହୋଇଗଲାଣି । କୋଣେ ବାଟ ଦିବ । ହଉ, ଟିକିଏ ରହ, ମୁଁ ଆସେ ।”

ଦାସେ ୧୦ ମିନିଟ୍ ଭିତରେ ଘରୁ ଖଣ୍ଡିଏ ଶାଢ଼ୀ ଓ ଦଶୋଟି ଟଙ୍କା ଆଣି ପଦ୍ମିନୀ ନାୟକ ହାତରେ ଦେଇ କହିଲେ, “ଜାଣିଲ ପଦ୍ମିନୀ ! ଘରେ ନୁଆ ଶାଢ଼ୀ ନ ଥିଲା ।

ସାଆନ୍ତାଣୀ ଏ ଶାଢ଼ୀ ଦିନେ ମାତ୍ର ପିନ୍ଧି ସାଇତି ଦେଇଥିଲେ, ଏଇ ଶାଢ଼ୀ ପିନ୍ଧିବାକୁ ମୋର ବସ୍ତ୍ର ନାହିଁ ବୋଲି କହି । ମୁଁ ଶାଢ଼ୀ ଖୋଜିବାରେ କହିଲେ, ‘ଏଉଁଟା ନେଇ ସାନନ୍ଦଆ ବୋଉକୁ କହିବ, ସାଆନ୍ତାଣୀ ଦେଇଛନ୍ତି ବୋଲି । ସେ ଅସୁକ ପାଇବ ନାହିଁ ।’

ନାୟକେ କୃତକୃତ୍ୟ ହୋଇ କହିଲେ, ‘ଆମ ଘରେ ସିଏ ସାଆନ୍ତାଣୀପାଇଁଟା ଶାଢ଼ୀକୁ ଅସୁକେଇବ ବୋଲି ବିଚାରୁଛନ୍ତି କାହିଁକି ? ସେ ତ ହେବ ତା’ର ପେଡ଼ିଲୁଗା । ହଉ ଅଜ୍ଞ, ମୁଁ ଯାଉଛି’ ବୋଲି କହି ନାହାକେ ବିଦାୟ ନେଲେ ।

ଦାସେ ବନ୍ଧୁମାନଙ୍କୁ ନେଇ ଘରେ ପଶନ୍ତେ ସାଆନ୍ତାଣୀ ପିଲଟିକୁ ଧରି କବାଟ ଆଡ଼ୁଆଲରୁ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଦେଖାଇଦେଲେ ଓ କହିଲେ, ‘ଟିକିଏ ବସ । ମୁଁ ବାଡ଼ିଆଡ଼େ ପାଣି ମୁଁଦେ ଅଜାଡ଼ି ହୋଇ ଆସେ ଚୁମନାମାନଙ୍କ ପାଇଁ ବାଡ଼ିଦେବ । ନିଜ ହାତରେ ପିଲଟି ଦେଖାଇବ ବୋଲି ସେଇ ପହରୁ ଛୁଆଁ ଲୁଗା ପିନ୍ଧି ବସିଛି ।’

... ..

ବାରମାତ୍ରା ଅଗତ ହେଲା । ତାର ସୁସ୍ଥ ହୋଇ ମନା ନ ମାନି ବାହାର ଧାଇଁଟିରେ ଲଗିଗଲଣି । ଦାସଙ୍କର ହ’ ପୁଅ ଓ ହ’ ବୋହୂ ଛୁଟି ନେଇ ଆସି ‘ଭଜନା’କୁ ଦେଖି କରି ଗଲେଣି । ସାଆନ୍ତାଣୀ ପିଲକୁ ମାସେ ହେବାରେ ହରଦ୍ୱାର ଯିବେ ବୋଲି ସଜବାଜ ଆରମ୍ଭ କଲେଣି । ସାଙ୍ଗରେ ମହାପାତ୍ରେ ଯିବେ ବୋଲି ରାଜି ହେବା ସାଙ୍ଗେ ସାଙ୍ଗେ ଆପଣି ଉଠାଇଲେ, ‘ଅଗରୁ କିଛି ଖୋଜିବର ନ ନେଇ ହରଦ୍ୱାରକୁ ଯିବାକୁ ମୁଁ ପସନ୍ଦ କରୁନାହିଁ । ମୁଁ କାଲି ରାତିଗାଡ଼ିରେ ଯାଉଛି, ଆଗ ବାଗନାନ୍ରେ ପହଞ୍ଚିବ ; ବାନ୍ତୁଜବାବୁଙ୍କଠାରୁ ବାବୁଜଙ୍କ ଖବର ଅନ୍ତର ବୁଝିବ । ତାଙ୍କ ସାଙ୍ଗରେ ଯାଇ ଶେଠଜଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ବି ସାକ୍ଷାତ୍ କରିବ । ଶେଷରେ ଯିବ ପୁର । ପୁରୁ ଫେରିଲେ ଚୁମନାମାନଙ୍କ ଯିବା କଥା ଧରାବ ।’ ଦାସେ ଏ ପ୍ରସ୍ତାବରେ ରାଜି ହେବାର କଥା । ମହାପାତ୍ରଙ୍କର ପରାମର୍ଶ ସେ ପ୍ରାୟଶଃ ମାନିଥାନ୍ତି । ଏ ଦୁହେଁକ ସିଦ୍ଧାନ୍ତରେ ଦାସିଆଣୀ ବା ଆପଣି କରନ୍ତେ କମିତି ?

ମହାପାତ୍ରେ ଫେରିବାକୁ ପ୍ରାୟ ପନ୍ଦର ଦିନ ଲଗିଗଲା । ସେ ଫେରିବାରେ ଜଣା-ପଡ଼ିଲା, ବାବୁଜଙ୍କର ନାମ ଶ୍ରୀ ସାନନ୍ଦ ନାୟକ, ତାଙ୍କ ଜନ୍ମସ୍ଥାନ ପୁରୀଜିଲାର ଖୋର୍ଦ୍ଧା ସବ୍ଡିଭିଜନରେ ବୋଲି ସେ ଚଟକଲର ଜଣେ ଓଡ଼ିଆ କର୍ମଚାରୀଙ୍କୁ କହିଥିବା କଥା ମହାପାତ୍ରେ ଅନୁସନ୍ଧାନ କରି ଜାଣିପାରିଲେ । କିନ୍ତୁ ଶ୍ରୀ ନାମ ବା ବାପ ନାମ କମ୍ପାନୀର ରେକର୍ଡ଼ରେ ମିଳିଲା ନାହିଁ । ତାଙ୍କର ଠିକଣା ଲେଖାଅଛି : ହାଲି ସାକିନ୍ ରୂପିକୁଲ ଆଶ୍ରମ, ହରଦ୍ୱାର । ତାଙ୍କ ବିଷୟରେ ମହାପାତ୍ରେ ଶେଠଜଙ୍କ ସହୃଦ୍ୱାତ ଆଲୋଚନା କଲେ । ଶେଠଜଙ୍କ ଧାର୍ଯ୍ୟ ବାବୁଜଙ୍କର ପ୍ରାୟ ଦଶହଜାର ଟଙ୍କା ଜମା ଅଛି । ଶେଠଜ କହିଲେ, ତାର ଦେଶଙ୍କ ଦସ୍ତଖତ ଖୋର୍ଦ୍ଧା ସବ୍ଡିଭିଜନ ଅଫିସରଙ୍କଦ୍ୱାରା ଚିହ୍ନଟ କରାଇ ପଠାଇଦେଲେ ସେ ଟଙ୍କାଟା ଦେଇଦେବେ, କିବା ତାରଦେଖା ନିଜେ ଆସି ପହଞ୍ଚିଲେ ଟଙ୍କା ନେଇଯାଇ ପାରିବେ । ମହାପାତ୍ରେ ଶେଠଜଙ୍କୁ କହିଲେ, ‘ମୁଁ ଟଙ୍କା ପାଇଁ ଆସିନାହିଁ । ଟଙ୍କା ପ୍ରୟୋଜନ

ହେଲେ ମୁଁ ଆପଣଙ୍କ ପରାମର୍ଶ ଅନୁସାରେ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବି । ବର୍ତ୍ତମାନ ମୁଁ ଆପଣଙ୍କଠାରୁ ଏତିକି ମାତ୍ର ଚାହୁଁବାକୁ ଚାହୁଁଛି । ଆପଣଙ୍କର ଜଣେ ବନ୍ଧୁ ଓ ପ୍ରିୟ କର୍ମଚାରୀ ହୋଇ ନିରୁଦ୍ଦିଷ୍ଟ ହୋଇଯିବାରେ ଆପଣଙ୍କର ଯାହା କଣିକା କଥା ଆପଣ ତାହା କରିଛନ୍ତି ନା ନାହିଁ । ଆପଣ କହୁଛନ୍ତି, ସେ ଦିନ ସାନନ୍ଦ ବାବୁ ଯେଉଁ ରେଳରେ ଆସୁଥିଲେ ତାକୁ ଗଣ୍ଡଗୋଳକାଶୀମାନେ ରାମରାଜତାଳରେ ଅଟକାଇଦେଲେ । ସାନନ୍ଦ ବାବୁ ସେଇଠାରୁ ନିଖୋଜ । ସେ ଡାକ୍ତରଖାନାରେ ଯାଉଥିବା ହୋଇ ପଡ଼ିଲେ ବା ଗଣ୍ଡଗୋଳକାଶୀ ବୋଲି ହାଜତକୁ ଗଲେ ଆପଣଙ୍କର ଅନୁମାନ । ଆପଣ ସେଇ ସମୟରେ ଏଇ ଅନୁମାନ ଉପରେ ଅନୁସନ୍ଧାନ କରିଥିଲେ ଭଲ ହୋଇନଥାନ୍ତା କି ?”

ଶେଠଙ୍କ କଥାରୁ ଜଣାପଡ଼ିଲା, ସେ ସାନନ୍ଦ ବାବୁଙ୍କ ସହକାରୀ ଅଫିସରଙ୍କୁ ପତ୍ନୀ ସହ ଆନା ଓ ଡାକ୍ତରଖାନାରେ ଚାଲିଥିଲେ, କେଉଁଠି କିଛି ସନ୍ଧାନ ମିଳିଲା ନାହିଁ । ପ୍ରାୟ ଛୁମ୍ବାସ ପରେ ସାନନ୍ଦ ବାବୁ ନିଜେ ଆସି ଶେଠଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ସାକ୍ଷାତ କଲେ । ତାଙ୍କଠାରୁ ଜଣାଗଲା, ସେ ରାମରାଜତାଳରେ ଗଣ୍ଡଗୋଳ ରୋକିବାକୁ ଯାଇ ମୁଣ୍ଡରେ ମାଡ଼ ଖାଇଲେ । ଫଳରେ ସେ ବେହୋସ ହୋଇଯାଇଥିଲେ । ଛୁମ୍ବାସ ପରେ ତାଙ୍କର ସଞ୍ଜ ଆସିଲା । ସାଙ୍ଗେ ସାଙ୍ଗେ ସେ ବାଗନାନ୍ ଯାଇ ତାଙ୍କ ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କର ସନ୍ଧାନ କଲେ । ଯାହା ଖବର ପାଇଲେ ସେଥିରୁ ତାଙ୍କର ଧାରଣା ହେଲା ଯେ, ତାଙ୍କ ସ୍ତ୍ରୀ ଆଉ ଇହଲଗତରେ ନାହାନ୍ତି । ତାପରେ ସେ ଶେଠଙ୍କଠାରୁ ବିଦାୟ ନେଇ ନିରୁଦ୍ଦିଷ୍ଟ ହୋଇଗଲେ ।

ଏହିପରି କଥାବାକ୍ତା ପରେ ଶେଠଙ୍କ କହିଲେ, “ସାନନ୍ଦବାବୁ କେଉଁଠି ଅଛନ୍ତି ଖୋଜି, ତାଙ୍କ ସ୍ତ୍ରୀ ଓ ପୁତ୍ରଙ୍କ ସମ୍ବନ୍ଧ ତାଙ୍କ ପାଖେ ପହଞ୍ଚାଇବା ପାଇଁ ମୁଁ ସତ୍ପରାମୋହନ ଚେଷ୍ଟା କରିବି । ସେ ମୋର ପୁଅଠାରୁ ପ୍ରିୟ ହୋଇଥିଲେ । ତାଙ୍କ ପାଇଁ ଯାହା ଖର୍ଚ୍ଚ ଓ ପରଶ୍ରମ ଦରକାର ତାହା ମୁଁ ଅକୃଣ୍ଡିତ ଭାବେ କରିବି ।”

ମହାପାତ୍ରେ ଗାଁକୁ ଫେରିଲେ ଓ ଶେଠଙ୍କ ସେଇ ଦିନ ହରଦ୍ୱାର ଗଲେ, ବାବୁଜୀଙ୍କ ସନ୍ଧାନ କରିବା ବିଷୟରେ ବଡ଼େ ମହାତ୍ୱରାଜ୍ୟ ପରାମର୍ଶ ନେବା ପାଇଁ ।

(୨୭)

ମହାପାତ୍ରେ କଲିକତାରୁ ପୁରୀବାଟେ ଗାଁକୁ ଫେରିବାର ୧୫ ଦିନ ଭିତରେ କଲିକତାରୁ ପକାଣିତ ଦୁଇଟି ଇଂରେଜି କାଗଜରେ ଓ ଓଡ଼ିଶାର ପ୍ରତ୍ୟେକ ଦୈନିକରେ ସାନନ୍ଦବାବୁଙ୍କ ଖୋଜଖବର ପାଇବା ପାଇଁ ବିଜ୍ଞାପନ ବାହାରଲା । ପ୍ରତ୍ୟେକରେ ସାନନ୍ଦ-ବାବୁଙ୍କର ଫଟୋ ଥାଏ । ଦେହରେ ଖଣ୍ଡିଏ ଖଦଡ଼ ହାତକଟା କାମିଜ, ପିନ୍ଧା ଖଣ୍ଡିଏ ଖଦଡ଼

ଲୁଗା, କାନ୍ଧରେ ଖଣ୍ଡିଏ ଖଦଡ଼ର ଧଳା ଗାମୁଛା, ମୁହଁରେ ଦାଢ଼ି ଓ ମୁଣ୍ଡରେ ବାବୁଲିବାଳା । ଭାର୍ଗବେଶ୍ୟା ପାଖରେ ଯେଉଁ ଫଟୋଟି ଥିଲା ଏହା ତାହାର ଅବକଳ ନକଲ — ବୋଧହୁଏ ଶେଠଙ୍କ ଅଫିସରେ ଏଇ ଫଟୋରୁ ଗୋଟିଏ ଥିଲା ; ତାହାର ବୁଲ କରାଇ ସେ ଖବର କାଗଜମାନଙ୍କୁ ପଠାଇଥାନ୍ତି । ସେଠାରେ ବିଜ୍ଞାପନରେ ଜଣାଇଥାନ୍ତି, ଯେ ସାନନ୍ଦବାବୁଙ୍କ ହାଲ ଠିକଣା ଜଣାଇବେ, ତାଙ୍କୁ ତାଙ୍କର ଗୃହଦା ମୁକାବଳ ପୂରସ୍କାର ମିଳିବ ; ସାନନ୍ଦବାବୁଙ୍କ ଖବର ଶେଠଙ୍କ ପାଖକୁ, ଚାଷିକୂଳ ଅଣ୍ଟାମର ବଡ଼େ ମହାରାଜଙ୍କ ପାଖକୁ ବା ଦାସଙ୍କ ପାଖକୁ ପଠାଇବା ପାଇଁ ଲେଖା ହୋଇଥାଏ । ଶେଠଙ୍କ ମହାପାତ୍ରଙ୍କ ପାଖକୁ ଚିଠି ଲେଖି ଜଣାଇଥାନ୍ତି ଯେ, ଖାଲି ବିଜ୍ଞାପନ ଦେଇ ସେ ତୁମ୍ଭ ରହନାହାନ୍ତି ; ଭାରତର ପ୍ରତ୍ୟେକ ପ୍ରାନ୍ତକୁ ସେ ନିଜର ଲୋକଙ୍କୁ ପଠାଇଛନ୍ତି, ସେମାନେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଧର୍ମପୀଠ, ମଠ ଓ ଅଣ୍ଟାମରେ ଭଜନ କରନ୍ତେ ; ସାନନ୍ଦବାବୁ ନିଶ୍ଚୟ କୌଣସି ଧର୍ମପୀଠରେ ଅଛନ୍ତି ଓ ଅଳ୍ପ ଦିନରେ ତାଙ୍କର ସନ୍ଧାନ ମିଳିବ ବୋଲି ବଡ଼େ ମହାରାଜ କହୁଥିବାର ସେଠାରେ ମହାପାତ୍ରଙ୍କୁ ଜଣାଇଥାନ୍ତି ।

ଦାସଙ୍କ ଘରେ ଠାକୁରାଣୀଙ୍କ ଆଗରେ ଅଖଣ୍ଡ ଘାସ ଜଳୁଥାଏ । ସାଆନ୍ତାଣୀଙ୍କର ଦୃଢ଼ ବିଶ୍ୱାସ, ଏଇ ଘାସ ତାରା-ବରଙ୍କୁ ନିଶ୍ଚୟ ବାଟ କଢ଼ାଇ ଦେଇ ଆସିବ । ସେଇ ବିଶ୍ୱାସରେ ସେ ସାନନ୍ଦବାବୁଙ୍କ ପାଇଁ କୌଣସି ଚନ୍ଦ୍ରା ନ କରି ପିଲଟିର ହେପାଜତ ରୁହିବାକୁ ଭାର୍ଗବ ଭାରିଦ୍ କରୁଥାନ୍ତି । ମଝିରେ ଥରେ ବଡ଼େ ମହାରାଜଙ୍କଠାରୁ ଖଣ୍ଡେ ଚିଠି ମିଳିଥିଲା — ମାତ୍ର ଚାଷି ଧାଡ଼ି ; ସେଥିରେ ଭାର୍ଗବଙ୍କୁ ନିଦେଶ ଥିଲା, ଫାଲ୍‌ଗୁନ ପୁଣ୍ୟମା ଦିନ ନିଜର ପତ୍ନୀ ଓ ପୁତ୍ରଙ୍କୁ ସାଙ୍ଗରେ ଧରି, ଦାସେ ଦାସିଆଣୀ ଓ ସେମାନଙ୍କ ପ୍ରିୟାପ୍ରିୟ ଲୋକଙ୍କ ସହତ ଅଣ୍ଟାମରେ ଆସି ହାଜର ହେବ । ସାଆନ୍ତାଣୀଙ୍କ ଅଖଣ୍ଡ ଘାସ ଓ ଏ ନିଦେଶରୁ ଭାର୍ଗବେଶ୍ୟାଙ୍କର ପୁରୁ ବିଶ୍ୱାସ ହୋଇଥାଏ, ଦୋଳପୁଣ୍ୟମା ପୁସରୁ ତାଙ୍କର ଦୁଃଖିନୀ ନିଶ୍ଚୟ ଦୂର ହେବ । ମାଘମାସ ସରିଗଲବେଳକୁ ତାଙ୍କ ମନର ଉଚ୍ଛନ୍ନଭାବ ବଢ଼ିବାକୁ ଲାଗିଲା ; ବେଳେ ବେଳେ ସଂଶୟ ଜାତ ହେଉଥାଏ । ବଡ଼େ ମହାରାଜ ତ ‘ଏ ବର୍ଷ’ର ଦୋଳପୁଣ୍ୟମା ବୋଲି ଲେଖିନାହାନ୍ତି ! ତେବେ କ’ଣ ଆଉ ବର୍ଷ ନା ଆଉ କୋଉ ବର୍ଷ !

ଦାସଙ୍କ ଚଉପାଡ଼ିରେ ଖବରକାଗଜର ବିଜ୍ଞାପନ ହିଁ ଚାଷିଖଣ୍ଡ ସବୁବେଳେ ପଢ଼ିଥାଏ; ଯେ ଆସନ୍ତି ତାକୁ ଚାଷି ଓ ସାନନ୍ଦବାବୁଙ୍କ ବିଷୟରେ ନାନା କଲ୍‌ନାଜଲ୍‌ନା କରନ୍ତି । ଦିନେ କ୍ୟୋଦିଷ ପଦ୍ମନାଭ ନାୟକ ଆସି ପହଞ୍ଚିବାରେ ମହାପାତ୍ର ବିଜ୍ଞାପନ ଖଣ୍ଡି ତାଙ୍କ ହାତକୁ ବଢ଼ାଇଦେଇ କହିଲେ, “ଆରେ ପଢ଼ିଆ ! ଦେଖିଲୁ, ସାନନ୍ଦ ନାୟକ ବୋଲି ତ ଲେଖାହୋଇଛି ; ସେ କ’ଣ ତୋ’ର ସାନନ୍ଦିଆ ?” ସମସ୍ତେ ଅବିଶ୍ୱାସ ଓ ପରିହାସରେ ହସିଦେଲେ । ପଢ଼ିଆ ନାୟକେ ଖୁବ୍ ତନ୍ମ ତନ୍ମ କରି ଫଟୋଟିକୁ ଚାଷି କହିଲେ, “ମୋ ପୁଅଟି କିପାଲରେ ଏଇମିତି ଗୋଟାଏ ଦାଗ ଥାଏ । କିନ୍ତୁ ସେ ତ ଜଣେ ମହାହାଙ୍କର ଛବି

ମୋ ପୁଅ ମୁହଁରେ ଏମିତି ଜ୍ୟୋତି କୁଆଡୁ ଆସିବ ! ଖାଲି ନାମଟା ସମାନ ବୋଲି କ'ଣ ସେ ମୋ ପୁଅ ହୋଇପାରେ ? ତାହାଣ ପାପୁଲିର ଚନ୍ଦ୍ର ଆ'ନ୍ତା କି, ଚନ୍ଦ୍ରିକାଅନ୍ତୁ ।”

ମହାପାତେ କହିଲେ, “ରୁ ପରା କହୁଥିଲୁ ତୋ ନାଉର ମୁହଁ ଦେଖିଲେ ତୁ ମରିବୁ ? ତାର ପୁଅକୁ ଆଣିବା, ତାକୁ ଚାହାଁ, ଯଦି ମରିବୁ, ଜଣାପଡ଼ିବ, ଏଇ ସାନନ୍ଦ ତୋ' ପୁଅ ।” ସମସ୍ତେ ହସିଲେ । ପଦଆ କହିଲ, “ହଁ, ସେ ଗୋଟାଏ ପ୍ରମାଣ । ମୁଁ ପୁଅର କୋଷ୍ଠୀ ଭଲ କରି ସାଧୁଛି । ତା' ପୁଅକୁ ମୁଁ କୋଳରେ ଧରିବା ମାତ୍ରେ ମୋର ନିଶ୍ଚୟ ମରଣ ହେବ ।”

ଦାସେ କହିଲେ, “ଭଲ କରି କୋଷ୍ଠୀ ସାଧୁଆଅ ବା ନ ଅ'ଅ, ଏକଥା ଯେତେ-ବେଳେ କହୁଛ, ଜାଣି ଜାଣି ତାର ପୁଅକୁ ତୁମ କୋଡ଼ରେ ଦେବ କିଏ ?”

ପଦଆ କହିଲ, “ଆଜ୍ଞା, ସେକଥା ଯେଉଁଦିନ ହେବାର କଥା ହେବ । ଆପଣ କ'ଣ କରିବେ, ମୁଁ ବା କ'ଣ କରିବି ?”

ଏଥାଡ଼େ ଏସବୁ ଦର୍ଶିବାର ପ୍ରାୟ ୩୫ ମାସ ପୁର୍ବେ ଦିନେ ସକାଳେ ମହାନଦୀ କଳର ବିମଳାପୀଠରେ, ବାବା ମନ୍ଦିରରୁ ବାହାରି ତାଙ୍କର କାମଦାମ ଚାହୁଁଥିବା ଯୋଗୀ ମାଷ୍ଟ୍ରିକୁ କହିଲେ, “ଯୋଗୀ ! ଅଜ୍ଞ ଜଣେ ମହାତ୍ମା ଆମ ଏଠାକୁ ଆସୁଛନ୍ତି । ସେ ଆମ ଏଠାରେ ମୋର ଉତ୍ତରାଧିକାରୀ ହୋଇ ରହିବେ ବୋଲି ଠାକୁରାଣୀଙ୍କର ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ; ତାଙ୍କର ରହିବାପାଇଁ ଗୋଟିଏ ବଗିଚା ସଜାଡ଼ିଦିଅ ; ଦୁଧ ମୁଦାଏ ଓ ପାଣି ସ୍ୱରେକଟିଏ ରଖିଦିଅ । ସେ ଏଇଓଲି ଆସି ପହଞ୍ଚିପାରନ୍ତୁ ; ତାଙ୍କୁ ଟିକିଏ ଅପେକ୍ଷା କର ।”

ଯୋଗୀ ମାଷ୍ଟ୍ରି ଆଜ୍ଞା ବୋଲି କହି ବରଦ ଅନୁସାରେ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାକୁ ସନ୍ତ-ପର୍ଣ୍ଣରେ ଗଲେ । ଅଜ୍ଞ ସେ କଥା କ'ଣ ? ବାବାଙ୍କର ଅଦ୍ଭୁତ ଶକ୍ତି । ବିମଳା ମନ୍ଦିରରେ ପୁଜାପାଠ ସାରି ସେ ଆସିଲାବେଳେ ଯାହା କହନ୍ତୁ ତାହା ନିଶ୍ଚୟ ସତେ । ଆଗେ ଯୋଗୀ ମାଷ୍ଟ୍ରି ବିଚାରୁଥିଲେ ସେ ସବୁ ଅନୁମାନ କିନ୍ତୁ ବାରମ୍ବାର ପରୀକ୍ଷା କରି ସେ ଦେଖିଲେଣି, ଏହା ଅନୁମାନଠାରୁ ବଡ଼ ଆଉ କିଛି । ତେବେ କ'ଣ ବାବା ଏ ସ୍ଥାନ ପ୍ରକ୍ତ କୁଆଡ଼େ ଚାଲିଯିବେ ? କେବେ ? ନିକଟରେ ବା ବିଲମ୍ବରେ ? ସତେ କ'ଣ ଠାକୁରାଣୀଙ୍କର ଇଚ୍ଛା, ଏ ପୀଠର ମାହାତ୍ମ୍ୟର ଏଇଠାରେ ଇତି ହୋଇପାରେ ?

ଯୋଗୀମାଷ୍ଟ୍ରି ଘର ଖଣ୍ଡେ ସଫାସୁନ୍ଦା କରି ଦୁର୍ଗାଦେବୀ ପ୍ରଭୃତି ସମସ୍ତଙ୍କ ଆଗେ ବାବାଙ୍କ କଥା ଚନ୍ଦ୍ର କରି, ବାବାଙ୍କ ବରଦ ଅନୁସାରେ ଘର ସଫାସୁନ୍ଦା କରି, ଜିନିଷପତ୍ର ସଜାଡ଼ି ରଖି ପୁଣି ବାବାଙ୍କ ମଣ୍ଡପ ପାଖକୁ ଆସିଲାବେଳକୁ ତାଙ୍କ ପାଖେ ଜଣେ ତରୁଣ ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ବସିଛନ୍ତି ! ସନ୍ନ୍ୟାସୀର ଭେକ ନାହିଁ, କିନ୍ତୁ ମୁହଁରେ ସନ୍ନ୍ୟାସର ଦୀପ୍ତି ; ଗୋର-କାନ୍ତରେ ଚକ୍ଚକଣ କୃଷ୍ଣ ନିଶ ଦାଢ଼ି ଓ ବାଗୁଲି ବାଳ ବଡ଼ ସୁନ୍ଦର ଦିଶୁଥାଏ । ଯୋଗୀ ମାଷ୍ଟ୍ରି ତାଙ୍କ ପ୍ରତି ଅକୃଷ୍ଣ ହେଲେ ଓ ତାଙ୍କ ନିକଟରେ ସାଷ୍ଟାଙ୍ଗ ପ୍ରଣିପାତ କଲେ ।

ଆଗନ୍ତୁକ ଟିକିଏ ହତବଢ଼େଇ ଯାଇ ଯେପରି ବିମତଭାବେ ତାଙ୍କ ଆଡ଼କୁ ଚାହିଁଲେ, ସେଥିରେ ଯୋଗୀମାଷ୍ଟ୍ରେ ଆହୁରି କରିହୋଇଗଲେ । ବାବାଙ୍କ ରୁହାଣୀରେ ଥିବା ଅନୁଗ୍ରହ, ସ୍ଵାଙ୍କ ରୁହାଣୀରେ ଅନୁଗ୍ରହର ପ୍ରାର୍ଥନା । ଯୋଗୀମାଷ୍ଟ୍ରେ ଉଭୟଙ୍କଠାରୁ ଖଣ୍ଡେ ଦୂରରେ ତୁମ୍ଭା ହୋଇ ବସିରହିଲେ ।

ବାବା ଆଗନ୍ତୁକଙ୍କୁ ପଚାରିଲେ, “ଟିକିଏ ବିଶ୍ରାମ କରିବେ ? ଚାହାଁନା ବାଟ ତ ଚାଲି କରି ଆସିଲେଣି । ମନଟି ବି ଚନ୍ଦ୍ରାକଳ୍ପ ବୋଧହେଉଛି ।”

ଆଗନ୍ତୁକ କହିଲେ, “ପଥଗାନ୍ତୁ ବିଶେଷ କିଛି ନୁହେଁ, ଆପଣଙ୍କ ଏ ଆଶ୍ରମର ହତା ପାଖେ ଥିବା ଜଳାଶୟର ପବିତ୍ର ଜଳରେ ଆତମନାଦ କରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ମୋର କ୍ଳାନ୍ତି ଦୂର ହୋଇଛି । କିନ୍ତୁ ମନର କ୍ଳାନ୍ତି ବଢ଼ିଛି ବୋଲି କହିଲେ ଚଳେ । ମୁଁ ଦୁଇଦିନ ପୁର୍ବେ ସୁପ୍ନରେ ଦେଖିଲି, ଏଇ ଜଳାଶୟର ପାହାଚରେ ବସି ମୋତେ କହୁଛନ୍ତି, “ଏଇଠାରେ ରହ । ନିରୁଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଭାବେ ଏଣେତେଣେ ଚାଲିବା ଅପେକ୍ଷା ଏଠାରେ ସ୍ଥାୟୀଭାବେ ରହିଲେ ମନର ସମସ୍ତ ସଂଶୟ ଦୂରହେବ । ଏ ପାଠର ମହାତ୍ମାଙ୍କ ଅନୁଗ୍ରହରେ ତୋର ଅପୂର୍ଣ୍ଣତା ପୂର୍ଣ୍ଣହେବ ।” ଏହା କହି ମୁଁ ସେଦିନ ଯେଉଁଠାରେ ଥିଲି ସେଠାରୁ ଏଠାକୁ ବାଟ ବତାଇଦେଲେ । ପୁଣି ଦେଖିଲି, ଆପଣ ଆଶ୍ରମଦ୍ଵାରେ ମୋତେ ଅଭିବାଦନ କରି ଗ୍ରହଣ କରୁଛନ୍ତି ; ଠିକ୍ ଆଜି ଯେପରି ହେଲା । ଆପଣଙ୍କ ରୂପ ମଧ୍ୟ ମୁଁ ସପ୍ନରେ ଯେପରି ଦେଖିଲି ଠିକ୍ ସେହିପରି । ବଡ଼ ତାଜୁବ୍ କଥା ।”

ବାବା ହସି ହସି କହିଲେ, “ବିଚାରିଲେ ତାଜୁବ୍ କଥା, ପୁଣି ବିଚାରିଲେ ଅତି ମାମୁଲି । ସବୁର ମୂଳରେ ବିଚାରର ପାର୍ଥକ୍ୟ । ଧର, ଆଶ୍ରମ ଦ୍ଵାର ପାଖେ ଆପଣଙ୍କର ମୋର ସାକ୍ଷାତ୍ ହେବାର କଥା, ମୁଁ ବେଳେ ବେଳେ ଏଠାରୁ ଉଠି ଆଶ୍ରମର ଚାରିପାଖେ ଚାଲି ଆସେ କେଜାଣି କାହାର କୌଣସି ଅପୁତ୍ରା ହେଉଥିବ ଦେଖିବାକୁ । ଆଜି ସେଇମିତି ଚାଲି ଚାଲି ଦୁଆର ମୁହଁକୁ ଗଲି, ଦୂରରୁ ଆପଣ ଆସୁଥିବାର ଦେଖି ଟିକିଏ ଅପେକ୍ଷା କଲି । ଏତିକି ତ, ମାମୁଲି କଥା ନୁହେଁ ଆଉ କ’ଣ ?”

ଯୋଗୀମାଷ୍ଟ୍ରେ ସନ୍ତୁପ୍ତରେ ଠିଆ ହୋଇ ହାତ ଯୋଡ଼ି କହିଲେ, “ଆଜି ନୁଆ ବାବା ଆସିବାରୁ ଏକଥା ପଞ୍ଜଳ ବୋଲି ଭରସି କରି କହୁଛି । ମୋ ମନରେ ମଧ୍ୟ ଏଇ ସଂଶୟ ସବୁବେଳେ ହେଉଛି ; ସାହସ କରି ପଚାରିଲେ ନାହିଁ, କେଜାଣି ଶୁଣିବାର ଅଧିକାର ହୋଇ ନଥିବ, ବାବା ବାଆଁରେଇ ଦେବେ । ହେଇଟି ଏଇଲଗେ ତ ମୁଁ ବସିଛି ବୋଲି ବାବା ବାଆଁରେଇ ଦେଉଛନ୍ତି ! ମୋତେ ଘର ସଫା କରିବାକୁ କହିଲେ । ଦୁଧ ରଖିବାକୁ କହିଲେ, ପାଣି ସୁରେଇ କଥା କହିଲେ ; ପୁଣି ତ କହିଲେ, ଯେ ଆସିବେ ସେ ଆପଣଙ୍କର ଉତ୍ତରାଧିକାରୀ । ଚମଳ ବାଗୁଙ୍କଠାରେ ଆପଣଙ୍କର ଏତେ ଶ୍ରଦ୍ଧା, ତାଙ୍କୁ ତ ଉତ୍ତରାଧିକାରୀ ବୋଲି କେବେ କହିନାହାନ୍ତି ?”

ବାବା ମୁହୂର୍ତ୍ତାୟ କରି ରହିଲେ ; ଆଗନ୍ତୁକ ଓ ଯୋଗୀମାଷ୍ଟେ ଉଭୟେ ବାବାଙ୍କ ମୁହୂର୍ତ୍ତକୁ ଚାହିଁ ରହିଥାନ୍ତି । ଆଗନ୍ତୁକଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟି ସ୍ଥିର, ଯୋଗୀ ମାଷ୍ଟଙ୍କର ଚଞ୍ଚଳ । କିନ୍ତୁ ସମୟ ପରେ ବାବା ଆଗନ୍ତୁକଙ୍କ ଆଡ଼କୁ ଚାହିଁ ହସି ହସି କହିଲେ, ‘ସ୍ୱେ ଯୋଗୀ ମାଷ୍ଟେ ଖଟୁଳା ସାଙ୍ଗେ ଦିଅଁଙ୍କୁ ବି ଗର୍ଭସ୍ଥ କରିବାକୁ ଚାହାନ୍ତି । ଆଜକୁ ବାରବର୍ଷ ହେଲା-ସେ ସ୍ୱେ ଆଶ୍ରମର ଦାୟିତ୍ୱ ନେଲେଣି । ସରକାରଙ୍କ ଦେବୋତ୍ତର ବିଭାଗ ପରି ଠାକୁରଙ୍କ ଗର୍ଭିଣି ଉପରେ ସ୍ୱାକ୍ଷର ଦୃଷ୍ଟି, ଠାକୁରଙ୍କ ଭଲ ମନ୍ତ୍ର ବୁଝିବାରେ ଦିନେ ମନ ଦେବନାହାନ୍ତି ; ଅଥଚ ଠାକୁରଙ୍କର ଗୁନିଆଦ ସବୁ ଜାଣିବାକୁ ଇଚ୍ଛା ।’

(ମାଷ୍ଟଙ୍କ ଆଡ଼କୁ ଚାହିଁ) ହଉ, ହଉ, ପଚାରିଲଣି ଯେତେବେଳେ, ହେଉ ଅଚ ଠାକୁରଙ୍କ ଆଗରେ ଗଣ୍ଡା କି ଭଗବତ୍‌କୀର୍ତ୍ତା ଗୁଣି ସାର, ଏ ପ୍ରଶ୍ନର ପୁନରାବୃତ୍ତି କରିବ । ହଉ ଯାଅ, ସ୍ୱାକ୍ଷ ପାଇଁ କଣ ପ୍ରୟୋଜନ କରି ।’

ଯୋଗୀମାଷ୍ଟେ ବିଦାୟ ନେବାକୁ ଠିଆ ହେବାରୁ ଆଗନ୍ତୁକ କହିଲେ, ‘ମୋର ସଂଧ୍ୟାପୂର୍ବରୁ କପେ ମାତ୍ର ଦୁଧ ଦରକାର, ଅବଶ୍ୟ ମିଳିଲେ ।’ ଯୋଗୀମାଷ୍ଟେ ଚିନ୍ତା ପରେ ବାବା କହିଲେ, ‘ଯୋଗୀର ଉଦ୍ୟମରେ ଏଠାରେ ଦୁଧର ଅଭାବ ନାହିଁ । ଆମର ପ୍ରୟୋଜନ ଅପେକ୍ଷା ଡେଇ ଅଧିକା ଦୁଧ ମିଳୁଛି । ପ୍ରତ୍ୟହ ଠାକୁରଣୀଙ୍କୁ ପାଖସେର ଭୋଗ ହୁଏ, ମହାଦେବଙ୍କଠି ୫ ସେର ଅଭିଷେକ ହୁଏ, କିନ୍ତୁ ଆମର ଅଦାୟ ପ୍ରାୟ ୧୫ ସେର । ଆମ ଭିତରୁ ଅଧିକାଂଶ ପାଳୁଅ ଓ ପ୍ରସାଦ ପିଇ ରହିଯାନ୍ତି, ପିଲଙ୍କ ପାଇଁ ଭାତ ରନ୍ଧା ହୁଏ । ଏଠାରେ ଅଳ୍ପ ଭୋଗର ବ୍ୟବସ୍ଥା ମୂଳରୁ ନାହିଁ ।’

ଆଗନ୍ତୁକଙ୍କର ଏ ସବୁ କଥାରେ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ନଥାଏ । ତାଙ୍କର ଧ୍ୟାନ ରହିଥାଏ ସେଇ ଗୋଟିକ କଥା ଉପରେ, ତାଙ୍କ ସ୍ତମ୍ଭ କପରି ସତ୍ୟ ହେଲା ଓ ତାଙ୍କର ଆଗମନବାଞ୍ଛା ସ୍ୱାକ୍ଷ କେମିତି ମିଳିଲା ? ଯୋଗୀମାଷ୍ଟେ କହିଲ ପରି, ହୁଏତ ବାବା ତାଙ୍କୁ ବି ବାଆଁରଭିତ୍ତିରୁ ବୋଲି ବିଚାରି ସେ କଥା ଉଠାଇବାକୁ ଭରସୁ ନ ଥାନ୍ତି ।

କିନ୍ତୁ ସମୟ ପରେ ବାବା କହିଲେ, ‘ସଂପତ୍ତି ପାଇବାକୁ ଅଭିଳାଷ କରିବା ଯେପରି ଅନିଚ୍ଛକର, କୌଣସି ବିଷୟ ଜାଣିବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରିବା ସେହିପରି ବେକାର ବୋଲି ପୁଣ୍ୟାତ୍ମୀମାନେ କହି ଯାଇଛନ୍ତି । ଶୁଦ୍ଧ ଜୀବନଯାପନ କଲେ-ଦୈବିକ ଓ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଅଭାବ ସବୁ ଭଗବାନଙ୍କ ଅନୁଗ୍ରହରେ ପୂରଣ ହୋଇଯାଏ । ଦୁର୍ଗା, ମାଧବ, ମହାଦେବ ସବୁ ଦେବତାଙ୍କଠାରେ ଭଗବନ୍ତୁ ଆରୋପିତ ହୋଇଛନ୍ତି । ସମସ୍ତଙ୍କ ଉପରେ ପୁଣି ପରଂବ୍ରହ୍ମ ; ତାହାର ପ୍ରତିବିମ୍ବ ନିଜ ଅନ୍ତରରେ । ଏପରି ସ୍ଥଳେ, ଠିକ୍ ଭଗବତ୍-ଅନୁଗ୍ରହଟା କ’ଣ ଜାଣିବା ମୁହୂର୍ତ୍ତ ; ଠାକୁର ଠାକୁରଣୀଙ୍କ ଆଶ୍ରୟ ନ ନେଇ ଆତ୍ମ-ସାଧନାଦ୍ୱାରା ବି ଫଳ-ପ୍ରାପ୍ତି ହୁଏ ବୋଲି କହନ୍ତି । ‘ସାହାର ମନ ଯେତେ ତା’ର ପ୍ରଭୁ ତେତେ ।’ ମନଟା ନିର୍ମୂଳ ସ୍ଥଳେ ଯେତେବେଳେ ସାହା ଦରକାର ତା’ର ଫଟୋଗ୍ରାଫ୍ ମନରେ ଉଠିଯାଏ । ଆପଣଙ୍କ ମନରେ ଏ ସ୍ଥାନର ଫଟୋ ଉଠିଗଲା, ମୋ ମନରେ ମଧ୍ୟ ଆପଣଙ୍କର ଫଟୋ ଉଠିଗଲା ।’

ଆଗନ୍ତୁକ କହିଲେ, ‘ମୋ ଆଗରେ କିନ୍ତୁ ଯାହା ଦିଶିଲ ତାହା ସ୍ଵପ୍ନରେ । ସ୍ଵପ୍ନରେ ଦେଖିଲି, ମୋର ଗୁରୁଦେବ ମୋତେ ଆପଣଙ୍କ ଜଳାଶୟନରୁ ଡାକି ଏ ମନ୍ଦିର ଭିତରକୁ ନେଲେ ଓ ମୋ ପାଇଁ ଏଠାରେ ସ୍ଥାନ ଟିକିଏ ଦେବାକୁ ଠାକୁରାଣୀଙ୍କୁ ମାଗିଲେ; ଠାକୁରାଣୀ ଆପଣଙ୍କୁ ସଙ୍କେତ ଦେଲେ । ମୁଁ ଏ ସ୍ଥାନକୁ ଆସି ମୋର ପରିଚିତ ସ୍ଥାନକୁ ଆସିଛି ବୋଲି ମନେ କରୁଛି; ଆପଣଙ୍କର ଏଇ ରୂପ ମଧ୍ୟ ମୁଁ ପରିଷ୍କାର ମନେ ରଖିଛି ।’

ବାବା କହିଲେ, ‘ହୁଏତ ଜାଗ୍ରତ ଅବସ୍ଥାରେ ଆପଣଙ୍କ ମନରେ ଯେଉଁ ଆବଳ ଅବସ୍ଥାଟିକି ଥିଲା ସ୍ଵପ୍ନ ବେଳେ ତାହା ଦୂର ହୋଇଗଲା ; ପୁଣି ଜାଗ୍ରତ ଅବସ୍ଥାରେ ସେଇ ଆବଳତା ଫେରି ଆସିବାରୁ ସ୍ଵପ୍ନରେ ଦେଖିଥିବା କଥା ଅଦ୍ଭୁତ ଲାଗୁଛି । ମନରେ ଯେଉଁ ଜଞ୍ଜାଳଟିକି ରହିଛି ତାକୁ ଗୁଡ଼ିଦେଲେ ଚଳେ ।’

ଆଗନ୍ତୁକ କହିଲେ, ‘ଗୁଡ଼ି ହେଉନାହିଁ ; ଅବଶ୍ୟ ରେଷ୍ଟା କରୁଛି । ଆପଣଙ୍କ ଅନୁଗ୍ରହରେ ତାହା ଦୂର ହେବ ବୋଲି ଆଶା କରୁଛି ।’

ବାବା କହିଲେ, ‘ଆଗରୁ ଯାହା କହିଗଲି ସେଥିରୁ ତ କହିହେବ, ମୋ ଅନୁଗ୍ରହ, ଆପଣଙ୍କ ଅନୁଗ୍ରହ ଓ ଠାକୁର ଠାକୁରାଣୀଙ୍କ ଅନୁଗ୍ରହ—ସମସ୍ତେ ସମାନ । ଅଜି ଏ କଥା ଏତିକିରେ ଆଉ, ପରେ ପୁଣି ସୁବିଧା ଦେଖି ଆଲୋଚନା କରିବା ।’

ଅଗନ୍ତୁକ ପଚାରିଲେ, ‘ମୋର ଆଉ ଗୋଟିଏ ପ୍ରଶ୍ନ । ଆପଣ କହିଲେ, ଶହେ ଥର ଚଣ୍ଡୀ ଗୁଣିବାକୁ । ମୋର ସେ ଅଧିକାର ଅଛି କି ? ମୁଁ ଅବ୍ରାହ୍ମଣ ।’

ବାବା ହସିଦେଲେ, ‘ମୁଁ ତ ଜାଣୁଛି, ଆପଣ ଏ ଜାତି-ବନ୍ଧନରୁ ଉପରକୁ ଉଠି-ଗଲେଣି । ମୁଁ ଚଣ୍ଡୀ ଗୁଣିବାକୁ କହିଥିଲି ଯୋଗୀ ମାଣ୍ଡୁକୁ । ସେ ବି ଅବ୍ରାହ୍ମଣ । ଚଣ୍ଡୀ ଗୁଣିବାକୁ ଯେତକ ସମସ୍ତ ପଡ଼ିଆ ହେବାକୁ ପଡ଼େ ସେଥିପାଇଁ ଯେ ଚିନ୍ତା, ଚଣ୍ଡୀ ଗୁଣିବାର ଅଧିକାର ତା’ର ତ ଅଛି ! ସେ ସବୁବେଳେ ବୈଷୟିକ ବା ପାରିବାରିକ ଅସୁବ ପୁରଣରେ ବ୍ୟସ୍ତ ତା’ର ସେ ଅଧିକାର ଆସିବ କୁଆଡ଼ୁ ? ଆମ ଏଠାରେ ଠାକୁରାଣୀଙ୍କ ପାଖକୁ ଯିବାକୁ କାହାକୁ ମନା ନାହିଁ; କୌଣସିଠାରେ ବି ମନା ହେବାର କୌଣସି କାରଣ ନାହିଁ । ବ୍ରାହ୍ମଣ ଅବ୍ରାହ୍ମଣ ଭେଦ, ନିଜର ଯୋଗ୍ୟତା ଓ ମନୋବୃତ୍ତି ନେଇ, ମା’ ଅନୁସାରେ ନୁହେଁ । ଆପଣ ବୋଧହୁଏ ଜାଣନ୍ତି, ପୁରୀ ଅନେକ ଅବ୍ରାହ୍ମଣ ବ୍ରାହ୍ମଣ ହୋଇଛନ୍ତି ଓ ଅନେକ ବ୍ରାହ୍ମଣ ଚଷା ହୋଇଛନ୍ତି । ଆପଣଙ୍କର କ’ଣ ବ୍ରାହ୍ମଣ ହେବାକୁ ମନ ? ମୁଁ ଯେତକ ଜାଣୁଛି; ଆପଣ ମୋଠାରୁ ଭେଦ ଉଚ୍ଚକୋଟୀର ବ୍ରାହ୍ମଣ ହୋଇ ସାରିଛନ୍ତି । ଅଜି ତ ଖାଇ ନାହାନ୍ତି, ଆପଣଙ୍କୁ ଠାକୁରାଣୀଙ୍କ ଆଗରେ ପଇତା ଦେବ । ଦିନକୁ ।’

ଆଗନ୍ତୁକ ବାବାଙ୍କ ଆଗରେ ସାଷ୍ଟାଙ୍ଗ ପ୍ରଣିପାତ କରି ପୁଣି ନମସ୍କାର ହେଲେ ; ଉଠି ବସି କହିଲେ, ‘ଗୁରୁଦେବ ! ମୁଁ କୃତାର୍ଥ ହେଲି । ମୋର ସ୍ଵପ୍ନ ସତ୍ୟ ହୋଇଛି । ମୋତେ ଏତିକି ଅନୁଗ୍ରହ କରନ୍ତୁ, ମୋ ମନରେ ଥିବା ଦୁଷ୍ଟ ଗ୍ରା ଦୂର ହେଉ ।’

ବାବା ହସି ହସି କହିଲେ, ‘ଆପଣ ଦୁଃଖିନୀ କଥା ବର୍ତ୍ତମାନ କହିବେ ତ କହନ୍ତୁ । ମୋର ବିମଳ ବାବୁ ବୋଲି ଜଣେ ସହକର୍ମୀ ଅଛନ୍ତି ; ସେ କାଲି ଆସିବେ । ତାଙ୍କର ସାଙ୍ଗେ ବସି ଆପଣଙ୍କ ବିଷୟ ଆଲୋଚନା କରିବା । ତେବେ ମୁଁ ଯେତେ ଦୂର ଜାଣୁଛି, ଆପଣଙ୍କ ଦୁଃଖିନୀର କାରଣ ଅଳ୍ପ ଦିନରେ ଦୂର ହୋଇଯିବ । ଆପଣ ଯାହାଙ୍କ ପାଇଁ ଚିନ୍ତିତ ତାଙ୍କର ସନ୍ଧାନ ତା’ ମନକୁ ଅସି ମିଳିଯିବ । ବର୍ତ୍ତମାନ ଆପଣ ଯା’ନ୍ତୁ ବିଶ୍ରାମ କରନ୍ତୁ ।’

ଆଗନ୍ତୁକ ଆମ ତାରୁର ସ୍ତମ୍ଭା, ବାବୁଜୀ ଓରଫ ଶ୍ରୀ ସାନନ୍ଦ ନାୟକ । ବିମଳବାବୁଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ତାଙ୍କର ଇତିମଧ୍ୟରେ ଖୁବ୍ ସମ୍ପର୍କ ହୋଇଯାଇଛି । ଟିକିଏ ସମୟ ପାକଲେ, ଦୁହେଁ ଏକାଠି ବସି ଦେଶର ହାଲଗୁଲ ବିଷୟରେ ଆଲୋଚନା କରନ୍ତି । ସାନନ୍ଦବାବୁଙ୍କ ମତରେ, ଲୋକଙ୍କର ଗୁଣିତ ଉତ୍କର୍ଷ ହେଲେ ବୈଷୟିକ ଅଭ୍ୟୁଦୟ ନିଶ୍ଚୟ ହେବ । ବିମଳବାବୁଙ୍କ ମତରେ ଗୁଣିତ ଉତ୍କର୍ଷପାଇଁ ପ୍ରଚେଷ୍ଟା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ବୈଷୟିକ ଅଭ୍ୟୁଦୟର ଯୋଜନା କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ—ସେପରି ନ କଲେ ଗୁଣିତ ଉତ୍କର୍ଷ ଯୋଜନା ଅତି ଆଦର୍ଶ-ବାଦୀ ହୋଇ ଲୋକଙ୍କୁ ଆକୃଷ୍ଟ କରି ପାରିବନାହିଁ । ବାବା ଏକଥା ଶୁଣି କହନ୍ତି, ‘ଏ ଭର୍ତ୍ତରେ ତତ୍ତ୍ୱ ବିଶେଷ ନାହିଁ । ବୈଷୟିକ ଅଭ୍ୟୁଦୟ ଯୋଜନା ସଫଳ ହେବାକୁ ହେଲେ ଧର୍ମ-ସମ୍ମତ ହେବା ଦରକାର ଏବଂ ଯଥାର୍ଥ ଧର୍ମର ଲକ୍ଷ୍ୟ ନିଃଶ୍ରେୟସ ଓ ଅଭ୍ୟୁଦୟ ଉଭୟ ହେବ ଇ ହେବ ।’ କ୍ରମେ ଭର୍ତ୍ତକୁ ପଛରେ ପକାଇ ଦୁଇବନ୍ଧୁ ଗାଁଗହଳରେ ନିଜର କାର୍ଯ୍ୟ ଆରମ୍ଭ କରିଦେଇଥାନ୍ତି ।

ବିମଳବାବୁଙ୍କ ଉଦ୍ୟମରେ ଅଡ଼ଦାଦି ପାଞ୍ଚମାଲ ଭିତରେ ପ୍ରାୟ କୋଡ଼ିଏଟି ଶାଖା ଆଶ୍ରମ ସ୍ଥାପିତ ହୋଇଥାଏ । ପ୍ରତ୍ୟେକରେ ଗୋପାଳନ ଏବଂ ଖାଦ୍ୟଶସ୍ୟ ଓ ଫଳ ଉତ୍ପାଦନ ଉପରେ ଜୋର ଦିଆହୋଇଥାଏ । ସାନନ୍ଦବାବୁ ପ୍ରତି ଶାଖା-ଆଶ୍ରମରେ ରାତିଏ ରାତିଏ ରହି ଜନସାଧାରଣଙ୍କୁ ସତ୍ପଥରେ ଚଳିବାକୁ ପ୍ରବର୍ତ୍ତାନ୍ତି ଓ ସ୍ଥାନୀୟ ସୁବକମାନଙ୍କୁ ସେନି ସତ୍-ସଂସ ଗଢ଼ି ଗଠନମୂଳକ କାର୍ଯ୍ୟରେ ଲାଗିବାକୁ ପ୍ରେରଣା ଦେଉଥାନ୍ତି ।

ଏହି କାର୍ଯ୍ୟଭିତରେ ସାନନ୍ଦବାବୁଙ୍କ ମନର ଖୁବ୍ ଗଭୀର ପ୍ରଦେଶକୁ ତାରୁର ଚିନ୍ତା ଗୁଲିଯାଇଥାଏ । ସେ ଆତ୍ମହତ୍ୟା କରନ୍ତୁ ବୋଲି ତାଙ୍କର ବିଶ୍ୱାସ ଥିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସେ ଏକ-ରକମ ନିଶ୍ଚିନ୍ତ ଥିଲେ । ବାବାଙ୍କ କଥାରୁ, ସେ ବଞ୍ଚିଛୁ ବୋଲି ସୂଚନା ମିଳିବାରୁ ତାଙ୍କ ମନରେ ଆକାଂକ୍ଷା ହେଉଥାଏ ତାକୁ ଦେଖିବାକୁ, ତା’ର ସୁସ୍ୱସ୍ଥାନଟିଏ ହୋଇଛି କି ନାହିଁ, ଜାଣିବାକୁ । ଦିନେ ସେ ବିମଳବାବୁଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଏ ବିଷୟରେ ଆଲୋଚନା କରି ତାଙ୍କ ସାଙ୍ଗେ ବାବାଙ୍କ ପାଖକୁ ଗଲେ । ବାବା ବିମଳବାବୁଙ୍କ ପ୍ରସ୍ତାବ ଶୁଣି କହିଲେ, ‘ଖବର-କାଗଜରେ ଗୋଟିଏ ନୋଟିସ ଦେବ ଯେବେ ଦିଅ । ତା’ଠାରୁ ଭଲ ହେବ ଯଦି ଖବର-

କାଗଜ ଉପରେ ଦୃଷ୍ଟି ଦେବ । ଆମ ଏଠାକୁ ବୋଧହୁଏ ସବୁ ଖବରକାଗଜ ଆସେ, କିନ୍ତୁ କେହି ତାକୁ ସମ୍ବନ୍ଧର ରଖିବା ବା ପଢ଼ିବାର ଲକ୍ଷ୍ୟ କରୁନାହିଁ ।’

...

...

ଏହା ପରେ ପଞ୍ଚରତନ ଯାଇଛୁ କି ନାହିଁ, ତିନିଟାଯାକ ଓଡ଼ିଆ କାଗଜରେ ସ୍ଥାନଦ୍ୱାରାକୁଳ ଫଟୋ ସହଜ ବିଜ୍ଞାପନ ଦାହାରିଲ । ସେଦିନ ସ୍ଥାନଦ୍ୱାରା ଓ ବିମଳଦ୍ୱାରା ଦୁହେଁ ବାହାରେକୁ ଯାଇଥାନ୍ତି । ଯୋଗୀମାଷ୍ଟ୍ରେ ଖବରକାଗଜଗୁଡ଼ିକ ଧରି ବାବାଜି ପାଖକୁ ଆସିଲେ । ଶେଠିଜୀ, ରୂପିକୂଳ ଆଶ୍ରମ ଓ ଦାସଜୀ ଠିକଣାରେ ତିନିଖଣ୍ଡ ଚିଠି ଲେଖିଦେବାକୁ କବଳ କରି ବାବା ପରାମର୍ଶ ଦେଲେ, ମାଦପୁଣ୍ଡିମାର ମହୋତ୍ସବ ହୁଏବ ନିକାଶ କରିଯାଉ ଯୋଗୀମାଷ୍ଟ୍ରେ ଯାଇ ଦାସଜୀ ଘରେ ପହଞ୍ଚି ସେଠାରେ ସବୁ ଖବର କହିବେ ଓ ଦାସଜୀ ସକ୍ଷୁଦ୍ଧେ ଆମ ସୁରୁକ୍ଷମା ଉତ୍ସବକୁ ନିମନ୍ତ୍ରଣ କରିବେ ।

(୨୭)

ଆଜି ଦାସଜୀ ଘରେ ମହୋତ୍ସବ । ଆଜି ସକାଳୁ ଦାସଜୀ ବରଦରେ ପାଖ ଆଖ ସବୁ ଠାକୁର ଠାକୁରାଣୀଙ୍କର ମାଜଣା ହୋଇଥାଏ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ଦେବପୀଠରେ ପ୍ରଚର ପ୍ରସାଦ ଭୋଗ ହୋଇ ଉପସ୍ଥିତ ଜନତାକୁ ବଣ୍ଟା ହୋଇଥାଏ ଓ ଅବଶେଷ ଆସି ଉପରଓଳି ଦାସଜୀ ରୁଦ୍ଧନରେ ବିତରଣ କର ହେଉଥାଏ । ରୁଦ୍ଧନରେ ପହଞ୍ଚି ଅବଧାନ ଖୁଣ୍ଟିକୁ ଆଉଜି ବସି-ଆନ୍ତି । ନୂଆ ଲୁଗା ଖଣ୍ଡେ ସେ ପିନ୍ଧିଥାନ୍ତି । ନୂଆ ପାଗୁଣ୍ଡି ଖଣ୍ଡେ ଦେହରେ ପକାଇଥାନ୍ତି ଓ ନୂଆ ରଜିନ ଗାମୁଛା ଖଣ୍ଡେ ପାଖରେ ଥୁଆ ହୋଇଥାଏ । ପଡ଼ିଗଟି ଟଙ୍କା ବି ସେ ଅଣ୍ଟାରେ ମାରିଥାନ୍ତି । ଏ ଦକ୍ଷିଣାରୁ ପଞ୍ଚର ଟଙ୍କା ମହାପାତ୍ରଙ୍କର ।

ବିମଳା ମନ୍ଦିରରୁ ଯେଉଁଦିନ ଚିଠି ଆସି ପହଞ୍ଚିଲା ଦାସଜୀ ପାଖେ, ସେ ଦିନ ବି ଏହିପରି ଉତ୍ସବର ଉପକ୍ରମ ହୋଇଥିଲା କିନ୍ତୁ ଉପକ୍ରମ ହେଉ ହେଉ ସମସ୍ତଙ୍କର ମୁହଁରେ ବିଷାଦ ଖେଳିଯାଇଥିଲା । ଭୋଗଭାଗ ହେଲା କିନ୍ତୁ କାହାର ମୁହଁରେ ସରସତା ଆସିଲା ନାହିଁ । ତାଗର ଅବସ୍ଥା ଯୋଗୁଁ ସମସ୍ତେ ଚିନ୍ତିତ ହୋଇଗଲେ । ଘର ଠାକୁରାଣୀଙ୍କ ପାଖେ ଦିଅଁଦାପ ଜଳୁଥାଏ, ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ମହାଦେବ ମନ୍ଦିରରେ ମଧୁସୂଦନ ଜାଣିନ ହେଲା କିନ୍ତୁ ତାଗର ଅବସ୍ଥାରେ କୌଣସି ପରବର୍ତ୍ତନ ନ ଦେଖି, ମନ୍ଦୋଷଧୀରୁ ଦାସଜୀର ବି ବଶାସ ଭୂଟି ଯିବା ଉପରେ ପହଞ୍ଚିଥାଏ ।

ବିମଳା ମନ୍ଦିରର ଚିଠି ଖଣ୍ଡି ପାଇ ଦାସଜୀ ରୁଦ୍ଧନରେ ମହାନନ୍ଦ ଖେଳିଯାଇଥିଲା । ଦାଣ୍ଡରେ ପାଟିଗୁଣ୍ଡ ଶୁଣି ସାଆନ୍ତାଣୀ ଦାଣ୍ଡ ଦୁଆର କବାଟକୁଣେ ଆସି ଠିଆ ହୋଇଥିଲେ ।

ମହାପାତ୍ର ଚିଠିଖଣ୍ଡି ଆଦ୍ୟପ୍ରାନ୍ତ ତାଙ୍କୁ ଶୁଣାଇ ପଢ଼ିଦେଲେ ; ସେତେବେଳକୁ ସେ ୧୯୧୨
 ଥର ଚିଠି ପଢ଼ିସାରିଥାନ୍ତି । ଦାଣ୍ଡ ଦୁଆରକୁ ଯେ ଆସି ପହଞ୍ଚନ୍ତି ସେ ଚିଠିଖଣ୍ଡି ଶୁଣିବାକୁ
 ଚାହୁଁଥାନ୍ତି । ସାଆନ୍ତାଣୀ ଚିଠି ଖଣ୍ଡି ପଢ଼ି ସାରିବା ପରେ ମହାନନ୍ଦରେ ତାକୁ ନେଇ ତାର
 ହାତରେ ବଢ଼ାଇଦେଲେ । ତାର ସେ ଚିଠିର ଦୁଇ ଦିନ ଧାଡ଼ି ପଢ଼ିବା ପରେ ଶରଣ
 ହୋଇଗଲା । ଚିଠି ସରିଲା ବେଳକୁ ସେ ଏକାବେଳକେ ବେହୋସ । ସଞ୍ଜ ତ ଲେପ ହୋଇ-
 ଥିଲା, ପିଣ୍ଡରେ ପ୍ରାଣ ଅଛି କି ନାହିଁ ବୋଲି ସଂଶୟ ହେଲା । ପିଲଟି ତା' ଗ୍ରନ୍ଥରେ ମୁହଁ ମାଡ଼ି
 ରହିଥିଲା ; ସେ ବେହୋସ ହୋଇ ପଡ଼ିବା ପରେ ପିଲଟି ମୁହଁ କାଢ଼ି ମା'ଠାରୁ ଦୂରକୁ
 ଯେତେକ ଯେତେକ ଚାଲିଗଲା । ସାଆନ୍ତାଣୀ ତାକୁ କୋଡ଼ରେ ଧରି ଦାଣ୍ଡ ଦୁଆରୁ ସମସ୍ତଙ୍କୁ
 ଘର ଭିତରକୁ ଡାକି ଆଣିଲେ ।

ତାର ଅବସ୍ଥା ଦେଖି କାହାର କିଛି ଚିନ୍ତା ନାହିଁ । ବାହୁନୀପତି କହିଲେ,
 ମନର ଦୁଃଖିନୀ ହୋଇ ଦୂର ହୋଇଗଲେ ଏପରି ହେବାର କଥା । ସାହାର ଦୁଃଖିନୀ
 ଅପେକ୍ଷାକୃତ କମ୍ ସେ କାନ୍ଦିଥାନ୍ତା । ସ୍ଵାଗତ ଦୁଃଖିନୀର ମାତା ଅତି ଦେଖି ହୋଇଥିବାରୁ,
 ତାହା ଦୂର ହେବା ମାତ୍ରେ ସ୍ଵାଗତ ସଞ୍ଜ ଲେପ ହୋଇଛି । ଆନନ୍ଦରେ ଲେଟକ ବହେ ।
 ଅତି ଆନନ୍ଦରେ ସବୁ କାନ୍ଦୁ ଏତେ ବିଚିତ୍ର ହୋଇଯାଇଛନ୍ତି ଯେ, ଏକାବେଳକେ
 ଅଚଳ ହୋଇ ପଡ଼ିଛନ୍ତି ।

ପାଞ୍ଚ ମାଲକ ଦୂରରୁ ଡାକି ଡାକି ହୋଇ ଆସିଲେ । ସେ ପଚାଷା କରି ଦେଖିଲେ
 ନାଡ଼ି ଓ ଦୁଇପିଣ୍ଡର ଗତି ମନ୍ଦ ନୁହେଁ । ସେ ବାହୁନୀପତିଙ୍କ ମତକୁ ସମର୍ଥନ କରି ଚାଲି
 କହିଲେ, 'ଆନନ୍ଦରୁ ଏପରି ହୋଇଯାଇପାରେ ; କିମ୍ପା ମନରେ ସେତକ ଦୁଃଖିନୀ ଥିଲା
 ତାହା ହୋଇ ଅନିଚ୍ଛାରେ ବଢ଼ିଯାଇ ଏପରି ହୋଇପାରିଥାଏ । ସେ ଯାହାହେଉ ଶେଷ-
 ଶୀକୁ ଶାନ୍ତରେ ଶୋଇବାକୁ ଦିଅନ୍ତୁ । ମୋର ବିଶ୍ଵାସ, ୫୭ ଘଣ୍ଟା ପରେ ଚେତା ଆସିବ ।'

ସତକୁ ସତ ସେଇ ରାତି ଅଧକୁ ତାର ଚେତା ଆସିଲା । ଚେତା ଆସିଲା ସିନା,
 ସେ ବାଉଳି ଚାଲି ହେଲା । ସଙ୍ଗତସଙ୍ଗତ କଥା ସବୁ ସେ ଯାହା କହିଲା, ତା'ର ଭିତରୁ
 ସାଆନ୍ତାଣୀ ଅର୍ଥ ବାହାର କଲେ, ସେ କହୁଛି, ମୁଁ ପୋଡ଼ାମୁହଁ ବସା ଗୁଡ଼ି ଧଳାଇ ଆସିବାରୁ
 ସିନା ତୁମେ ଏତେ ସରି ହେଲ । ମୁଁ ବସାରେ ନ ରହିଲି କାହିଁକି ? ରହିଥିଲେ ତ ତୁମେ
 ଭଲ ହେବା ମାତ୍ରେ ଘରକୁ ଫେରି ମୋତେ ଦେଖିଥାନ୍ତି ।

ଏଇପରି ବାଉଳିଚାଲି ହୋଇ ସେ ଶୋଇଲା ଯେ, ଏକାଦିନିମେ କୋଡ଼ିଏ ଘଣ୍ଟା ।
 ସେଥର ନିଦ ଭାଙ୍ଗିଲା ବେଳକୁ ସେ ଏକାବେଳକେ ବସାଣି । ବାରମ୍ବାର ତାକୁ ଲୁଗା ପିନ୍ଧାଇ-
 ବାକୁ ଧଡ଼ୁଥାଏ । ପିଲଟିକୁ ତା' କୋଡ଼ରେ ଦେଲେ ସେ ତାକୁ ତଳକୁ ପକାଇଦେଇଥାଏ ।

ଦଶଟି ଦିନ ଏ ଗୁଡ଼ି ଚାଲିବାରେ ଦାସଙ୍କ ଘରର ଶୁଙ୍ଖଳା ଏକାବେଳକେ ଭାଙ୍ଗି-
 ଯାଇଥିଲା । ଦୂରରୁ ବଡ଼ ଡାକି ଆସିଲେ । କେତେ ଜଣ ଚାଲିଆ ବ ଆସିଲେ । କିନ୍ତୁ
 କେଉଁଥିରେ କିଛି ଫଳ ହେଲା ନାହିଁ ।

ବଡ଼ ଡାକ୍ତର ବହୁତ ଫିସ ନେଇ ଦୁଇ ଦିନ କାଳ ପାଖରେ ରହିଲେ; ନାଡ଼ି, ମଳ, ମୁତ୍ର ଓ ରକ୍ତ ପରୀକ୍ଷା କରାଇ ଆଣିଲେ ଓ ତାକୁ ତନ୍ମତନ୍ମ କରି ଦେଖି ସବାଶେଷରେ କହିଲେ, ‘କୌଣସି ରୋଗର ଲକ୍ଷଣ ଦେଖୁନାହିଁ ; ସ୍ୱପ୍ନସ୍ୱପ୍ନ କରାଯାଉ ।’

ସେତେବେଳକୁ ମହାପାତ୍ରଙ୍କର ଯୈର୍ଦ୍ଧ୍ୟରୂପ ହୋଇଥାଏ । ଗତ ଦୁଇଦିନ ଭିତରେ ରୋଗିଣୀ ଅପେକ୍ଷା ଡାକ୍ତର ତାଙ୍କୁ ତେର ଅଧିକ ବ୍ୟସ୍ତ ବିବ୍ରତ କରିସାରିଥାନ୍ତି । ଦିନକୁ ଦେଇ ଶ’ ଟଙ୍କା ଫିସ୍ ପାଇଲେ ସେ ରହିବେ ବୋଲି ରାଜି ହେଲେ । ଦାସଙ୍କର ପଇସା ବିଷୟରେ ଚିନ୍ତା ନ ଥାଏ ; ପାଖରେ ପଇସା ନ ଥାଏ, କିନ୍ତୁ ଏତଳି ସମୟରେ ସେ ଗାଁରେ ଯେକୌଣସି ଲୋକ ପାଖରେ ଥିବା ଟଙ୍କା ତାଙ୍କର ବୋଲି ମନେ କରନ୍ତି ଏବଂ ଟଙ୍କା ମିଳି-ଯାଉଥାଏ ମଧ୍ୟ । ସାଙ୍ଗୋପାଙ୍ଗ ଭିତରେ ଉଦ୍‌ବୃତ୍ତି ପଇସା ଥାଏ ମହାପାତ୍ରଙ୍କ ପାଖେ । ସେ ଅକାତରରେ ଦିଅନ୍ତି ଏବଂ ଫେରସ୍ତ ନେବାକୁ ଏକାବେଳାକେ ରାଜି ହୁଅନ୍ତି ନାହିଁ । ମହାପାତ୍ର ଦୁଇଦିନର ଫିସ, କଥା ପଢ଼ିବା ମାତ୍ରେ ଆଣି ଥୋଇଦେଲେ, କିନ୍ତୁ ତା’ପରେ ପୁଣି ସମସ୍ୟା—ଡାକ୍ତର ବାବୁ ରହିବେ କେଉଁଠି ଖାଇବେ କ’ଣ ? କୁହାପୋଗୁଁ କରି ଦାସେ ବୁଝାଇଲେ ଯେ, ଡାକ୍ତର ସାହେବ ଯାହା ଖାଇବେ ବରାଦ କଲେ ତାହା ତାଙ୍କ ଘରେ ଖୁଜପୁତ ଭାବେ କରାଯାଇପାରିବ । ଡାକ୍ତରବାବୁ ଆପଣ କଲେ, ‘ଶୁକପୁତ’ ଓ ‘ପରିଷ୍କାର ପରିଚ୍ଛନ୍ନ’ ଭିତରେ ଆକାଶ ପାତାଳ ପ୍ରଭେଦ । ମହାପାତ୍ର ଏଥିରେ ଚିଡ଼ି ଉଠୁଥିଲେ, ଦାସେ ତାଙ୍କୁ ନିବର୍ତ୍ତୀକ ଡାକ୍ତରଙ୍କୁ ବୋଧ କରିଦେଲେ ଯେ ଡାକ୍ତରଙ୍କ ଖାଦ୍ୟ ସାମଗ୍ରୀ ପରିଷ୍କାର ପରିଚ୍ଛନ୍ନ ଭାବେ ରହା ହେବ ।

ଖାଇବା କଥା ସିନା ଚୁଟିଲ, କିନ୍ତୁ ଡାକ୍ତରବାବୁ ମଫସଲ ଗାଁରେ କଦାପି ରହି ପାରିବେ ନାହିଁ । ତାଙ୍କର ଗାଧୁଆ ଘର ଅର୍ଥାତ୍ ଆଧୁନିକ ପାଇଖାନା ଦରକାର ; ଓ ଶୋଇବାକୁ ଇଲେକ୍ଟ୍ରିକ୍ ପଞ୍ଜା ନ ହେଲେ ନ ଚଲେ । ମଫସଲର ମଣା ମଣାରିକୁ ଭେଦ ପଶନ୍ତି ; ମଣିଷ କେଉଁ ମଫସଲ ଗାଁରେ ରହିପାରିବ ନାହିଁ ।

ବାହୁମାପଦ ଏଥିରେ ଭୁଲ ରହି ନ ପାରି କହି ଉଠିଲେ, ‘ଆମେ ତ ମଫସଲରେ ରହୁଛୁ, ଆମେ କ’ଣ ତା’ହେଲେ ଚତୁଷ୍ପଦ ।’

ଦାସେ ଟିକିଏ ବିରକ୍ତ ହୋଇ କହିଲେ, ‘ତୁମେ ଚତୁଷ୍ପଦ କି ଦ୍ୱିପଦ ତା’ ତ ଏଠାରେ ବିରୁଦ୍ଧି ବିଷୟ ନୁହେଁ । ଆମର ଆକଟ ପଢ଼ୁଛୁ ବୋଲି ଆମେ ଡାକ୍ତରବାବୁଙ୍କୁ ଡାକିଥାଉ । ତାଙ୍କର ସୁବିଧା ଅସୁବିଧା ଆମର ବୁଝିବାର କଥା । ସେ ଯଦି ଏଠାରେ ରହି ନ ପାରିବେ, ତେବେ ରାତିରେ ଯାଇ ଖୋର୍ଦ୍ଧା ଡାକବଙ୍ଗଳାରେ ରହନ୍ତୁ । ରାତିରେ ଯଦି ଦରକାର ହେବ, ତେବେ ଆମେ ଯାଇ ଡାକି ଆଣିବା । ସେଥି ସକାଶେ ଦୁଇଦିନ ଏଠାରେ ଖଣ୍ଡେ ଟ୍ୟାକ୍ସି ରଖିଲେ ଚଳିବ ।’ ନାୟକେ ଗୁଣୁ ଗୁଣୁ ହୋଇ କହିଲେ, ‘ରାତିରେ ଡାକ୍ତରବାବୁଙ୍କ ନିଦ ଭାଙ୍ଗିବ କି ନାହିଁ ତ ବୁଝିବା ଦରକାର ।’ ଏକଥା ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଶୁଣାଗଲ କିନ୍ତୁ କେହି ଶୁଣିଲ ପରି ଆକାର ଜାଣିତ ଦେଖାଇଲେ ନାହିଁ ।—ଡାକ୍ତରବାବୁ ବ ।

ଡାକ୍ତରୀରୁ ରୁଚି ଟାରେ ଖାଇ ପିଇ ଖୋର୍ଦ୍ଧା ଡାକ ବଙ୍ଗଳାରେ ବିଶ୍ରାମ କରିବାକୁ ବାହାରିଲ ବେଳକୁ ଦୁଇଜଣ ଆମେରିକାନ୍ ଯୁବକ ଯୁବତୀ ଚାନ୍ଦନ ଉପରକୁ ଚଢ଼ିଲେ । ଅପୂର୍ବ ମଣିଷକୁ ଦେଖି ସମସ୍ତେ ବିସ୍ମିତ ହୋଇଗଲେ । ଦୁଇଜଣଯାକଙ୍କର ଏକ ପ୍ରକାର ପୋଷାକ; ମୁହଁ ଓ ଅବୟବକୁ ନିରେଖି କରି ନ ଚାହୁଁଲେ କିଏ ସୁରୁଷ କିଏ ସ୍ତ୍ରୀ ବାରି ହେଉନିଆଏ । ସ୍ତ୍ରୀ ଜଣକ କହିଲେ, ଆମେ ଦାସେ ମହାଶୟଙ୍କ ପାଖକୁ ଆସିଛୁ । ଦାସେ ଚିହ୍ନା ଦେବାରୁ ସେ କହିଲେ, ଆପଣଙ୍କ ଏ ବାରଣ୍ଡାରେ ଆମେ ଆଜି ରାତିଟା ରହିବାକୁ ଚାହୁଁ, ଆପଣଙ୍କ ବାରଣ୍ଡା ପ୍ରଶସ୍ତ ଓ ଆପଣ ଏ ଗାଁର ବିଶିଷ୍ଟ ଲୋକ ବୋଲି ଶୁଣିଲୁ । ଦାସେ ଆଗ୍ରହରେ ସେମାନଙ୍କୁ ସ୍ଵାଗତ କରି କହିଲେ, ‘ଆପଣ ରାତ୍ରି ଭୋଜନ କ’ଣ କରିବେ ଜାଣିଲେ ତାର ଆୟୋଜନ କରିବି’ । ଦୁହେଁଯାକ ଏକ ସ୍ଵରରେ କହିଲେ, ଆଜି ତାଙ୍କର ଖାଇବାର ପ୍ରୟୋଜନ ନାହିଁ । ସେମାନଙ୍କ ପଛରେ ଗୋଡ଼ାଢାବା ପିଲଙ୍କ ଭିତରୁ ଜଣେ କହିଲେ, ଏମାନେ ବନା ଦୋକାନରେ ବସି ମୁଢ଼ି ଓ ପିଆଜ ଖାଉଥିଲେ । ଆମେରିକାନ୍ ଯୁବକଜଣକ କହିଲେ, ‘ଗ୍ଲାସେ ପାଣି ଆମକୁ ଦେଇପାରନ୍ତି ।’

ମହାପାତ୍ରେ ଅଲଗା ହୋଇ ଚଉକରେ ବସିଥିବା ଡାକ୍ତରଙ୍କ ଆଡ଼କୁ ଚାହିଁ ପଚାରିଲେ, ‘ଆପଣମାନଙ୍କୁ ଏଭଳି ଖାଇବା, ଚାଲି ଚାଲି ଚାଲିବା ଓ ଯନ୍ତ୍ରଣା ଶୋଇବା ବଡ଼ ଅସୁବିଧା-ଜନକ ହେଉଥିବ?’ ଯୁବକ କହିଲେ, ‘ସୁବିଧା ଅସୁବିଧା ମନର କଥା । ତହିଁର ବାସ୍ତବ ପ୍ରଭାବ ମନ ଉପରେ ପଡ଼େ ନାହିଁ କି ଦେହ ଉପରେ ପଡ଼େନାହିଁ । ପରାଶର୍କ ପୁସ୍ତକ ଆମ ଦେଶର ଲୋକେ ବୈଷୟିକ ବିଭବ ଓ ରହିବା ଖାଇବାର ସୁବିଧା ଅସୁବିଧା ବିଷୟରେ ବେଶି ମୁଣ୍ଡ ଘୁରାଉଥିଲେ । ଦ୍ଵିତୀୟ ମହାଯୁଦ୍ଧ ବେଳକୁ ଆମ ଦେଶରେ ସେ ଭଙ୍ଗ ଆଉ ନାହିଁ । ଖାଇବା ରହିବା ପରି ଗ୍ରେଟ ଗ୍ରେଟ କଥାରେ ମୁଣ୍ଡ ଘୁରାଇଲେ ମଣିଷର ଜୀବନ ବୃଥାରେ କଟିଯାଏ । ଆପଣମାନଙ୍କୁ ଚିହ୍ନିବାକୁ, ଆପଣଙ୍କର ସେବା କରିବାକୁ ଆମେ ଆସିଛୁ, ନିଜର ସୁଖ ସ୍ଵଚ୍ଛନ୍ଦ୍ୟ ବିଷୟରେ ଭାବି ହେଲେ ତ ଆପଣଙ୍କଠାରୁ ଆଡ଼େକ ହୋଇଯିବୁ, ଚିହ୍ନିବୁ କ’ଣ, ସେବା କରିବୁ କେମିତି?’

କଥାବାତ୍ତୀ ଯେଉଁ ଭଙ୍ଗରେ ଚାଲିଲ ସେଥିରେ ଡାକ୍ତରୀରୁ ଆଉ ବେଶି ବେଳ ବସି-ପାରିଲେ ନାହିଁ, ତେଣୁ ହୋଇଯାଉଛି ବୋଲି କହି ଯିବାକୁ ଉଠି ଠିଆ ହେଲେ । ବାରିବାକୁ ତାଙ୍କୁ ସାଙ୍ଗରେ ନେଇ ଖୋର୍ଦ୍ଧା ଗଲେ । ଆମେରିକୀୟ ଦମ୍ପତୀଙ୍କ ସଙ୍ଗେ କଥାବାତ୍ତୀରୁ ଜଣା-ପଡ଼ିଲା, ଯୁବକ ଜଣେ ଉଚ୍ଚଶିକ୍ଷିତ ଡାକ୍ତର ଓ ଯୁବତୀ ଅର୍ଥଶାସ୍ତ୍ରରେ ଏମ. ଏ. ପାସ କରିଛନ୍ତି । ଡାକ୍ତର ବୋଲି ଶୁଣି ମହାପାତ୍ରେ ତାର କଥା ଉଠାଇଲେ । ଯୁବକ କହିଲେ, ‘ଜଣେ ଡାକ୍ତର ତାଙ୍କୁ ଦେଖୁଛନ୍ତି । ସେ ରୋଗୀକୁ ଗୁଡ଼ି ଯିବା ପରେ ମୁଁ ଦେଖିଥାରେ; କିମ୍ବା ସେ ଆପଣ ଠିକ୍ କଲେ ସେ ଓ ମୁଁ ଦୁହେଁ ମିଶି ଦେଖିଯାଉଁ । ବର୍ତ୍ତମାନ ମୁଁ ଦେଖିବା ଠିକ୍ ହେବନାହିଁ । ତା’ପରେ ଆପଣ ଯେଉଁ ଡାକ୍ତରଙ୍କୁ ନିୟୁକ୍ତ କରିଛନ୍ତି, ସେ ମୋଠାରୁ ବସୁଛି, ତେଣୁ ଅଭିଜ୍ଞ ବୋଲି ମୁଁ ମନେ କରୁଛି । ତେବେ, ମୋର-ସ୍ତ୍ରୀ ଗତ ୫ ବର୍ଷ ହେଲେ ମୋ

ସଙ୍ଗେ ରହିବା ଫଳରେ ମୋଠାରୁ କିଛି ଡାକ୍ତର ଶିଖିନି, ମୁଁ ବି ତାଙ୍କଠାରୁ କିଛି ଅର୍ଥଶାସ୍ତ୍ର ଶିଖିଛି । ଆପଣଙ୍କର ଆପଣ ଧରି ଥିଲେ ସେ ଯାଇ ଗୋଟିଣୀକୁ ଟିକିଏ ସେବା କରି ଆସନ୍ତୁ ।’

ଆମେରିକାନ୍ ଦମ୍ପତ୍ତିଙ୍କୁ ମହାପାତ୍ରଙ୍କ ଘରେ ରହିବାକୁ ଦିଆଗଲା । ତାଙ୍କ ପାଇଁ ନୂଆ ଶେସ, ମାଣ୍ଡୁ, ମଶାରି ଦିଆଯିବାରେ, ସେମାନେ ଆନନ୍ଦିତ ହେବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଆପଣ କଲେ, ‘ଆମେ ଏଭଳି ବିଳାସରେ ରହିବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ନୁହେଁ । ପ୍ରଶସ୍ତ ଘର, ବାଡ଼ିଆଡ଼େ ସୁନ୍ଦର ବଗିଚା ଦେଖି ସେମାନେ କହିଲେ, ବଡ଼ ଲୋଭନୀୟ ହୋଇଛି । ଆମେ ନିଉୟାର୍କରେ ଯେଉଁ ଫ୍ଲାଟ୍‌ରେ ଥିଲୁଁ ତାହାଠାରୁ ଏହା କେତେ ମୁକ୍ତ, ପ୍ରଶସ୍ତ ଓ ସୁନ୍ଦର ।’ ସୁବଖା କହିଲେ, ‘ଆମେରିକାରେ ଆମ ଦୁଆରୁ ଗୋଡ଼ କାଢ଼ିବାମାତ୍ରେ ଆମେ ଘରୁ ନିର୍ବାସିତ ହେଲପରି ଲାଗେ । ଏ ଘରର ହତା କେତେ ବଡ଼ ।’ ଦୁହେଁ ତହିଁ ଆରଦିନ ସକାଳେ ବଗିଚାରେ ଗୁଲି କୁଅମୁଲେ ନିଜେ ପାଣି କାଢ଼ି ଗାଧୋଇଲେ, ମହାପାତ୍ରଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଗୋରୁ ମୋହିଁବାରେ ସାହାଯ୍ୟ କଲେ । ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ଡକରଣ ଦେଖି ମହାପାତ୍ର ଦେଖିସାହେବ ଡାକ୍ତରଙ୍କ ଉପରେ ଭକ୍ତ ଭୂଇଁଲ ଚାଲିଗଲା ।

ଗୃହରେ ସୁବଖା ତାର ପାଖକୁ ଯାଇ ତା’ ଶେସ ପାଖେ ବହୁତ ବେଳ ବସିଲେ ; ଓଡ଼ିଆ, ଇଂରେଜୀ ଓ ହିନ୍ଦୀରେ କଥାବାର୍ତ୍ତା କରିବାକୁ ବହୁ ଚେଷ୍ଟା କଲେ । ତାଙ୍କ ଉପସ୍ଥିତି ତାରୁ କିଛି ଆନନ୍ଦ ଦେବାର ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି, କଥାର ଉତ୍ତର ନ ପାଇଲେ ମଧ୍ୟ ରାତି ଅଧ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସେ ତା’ ଖଟ ପାଖ ଛୁଡ଼ିଲେ ନାହିଁ । ତହିଁ ଆରଦିନ ସକାଳେ ସୁବକ ଏକୂଟିଆ ପାଖର ଗୋଟିଏ ଗାଁକୁ ଗୁଲିଗଲେ ଓ ସୁବଖାଟି ତାରୁ ସେବା କରିବାକୁ ରହିଲେ । ମହାପାତ୍ର ଦିହଙ୍କୁ ଚାରିଦିନ କରିଆନ୍ତି, ଦୁହେଁ ତାଙ୍କର ଘରେ ଦିନ ବକତ ଯାକ ଖାଇବେ ଏବଂ ଏ ଅଞ୍ଚଳରେ ଯେତେ ଦିନ ରହିବେ ତାଙ୍କ ଘରକୁ ନିଜର ବୋଲି ମନେ କରିବେ ।

ବାରବାଟି ସକାଳେ ଡାକ୍ତରବାବୁଙ୍କୁ ସେନ ଖୋର୍ଦ୍ଧାରୁ ଆସିଲେ । ଡାକ୍ତରବାବୁ ଗୋଟିଣୀର ଝାଡ଼ା, ପଶୁ ଓ ରକ୍ତ ପରୀକ୍ଷା କରି ଆସିଥାନ୍ତୁ । ଗୋଟିଣୀ ପାଖକୁ ଯିବାର ପାଞ୍ଚ-ମିନଟ ଭିତରେ ଟିକିଏ ସ୍ତେଥୋସ୍କୋପ୍ ତା’ ଗୁଡ଼ରେ ରୁଆଁ ଗୁଆଁ କରିସାରି କହିଲେ, ‘ଏ ରୋଗକୁ ଡାକ୍ତର କିଛି କରିପାରିବେ ନାହିଁ । ଆପଣ ସ୍ତ୍ରୀସୁନ୍ଦର କରନ୍ତୁ ।’

ମହାପାତ୍ର ଟିକିଏ ଉତ୍ତେଜିତ ହେଲପରି କହିଲେ, ‘ଆପଣଙ୍କ ପାଠରେ ସ୍ତ୍ରୀସୁନ୍ଦର ପୁଣି କ’ଣ ? ଦେବଦେବୀଙ୍କୁ ଅଗ୍ରା କରିବା, ମଧୁସୂଦନଙ୍କ ଜାତୀନ, ଝଡ଼ାଝଡ଼ା କରିବା ସକାଶେ ଆପଣଙ୍କ ଭଲ ଉଚ୍ଚଶିକ୍ଷିତ ଡାକ୍ତରଙ୍କ ଅପେକ୍ଷା ଆମେ ବୃକ୍ଷ ଓ ବ୍ରାହ୍ମଣଙ୍କ ପରାମର୍ଶକୁ ଅଧିକ ପସନ୍ଦ କରୁଁ । ଏତେ ପଇସା ଖର୍ଚ୍ଚ କରି, ଆପଣଙ୍କ ପରାମର୍ଶ ଆମ ଅଧିକାରୀଙ୍କୁ ଅଧିକ ଅପେକ୍ଷା କିଛି ଅଧିକ ହେବା ଦରକାର ।’

ଡାକ୍ତର ଟିକିଏ ସୁଖ୍ଣ ହେଲେ, କିନ୍ତୁ ବିରକ୍ତ ନ ହୋଇ ଉତ୍ତର ଦେଲେ, 'ପଇସା ନେଲି, ଏ ବୃତ୍ତି କରିବୁ ବୋଲି । କିନ୍ତୁ ସବୁ ରୋଗକୁ କ'ଣ ମୁଁ ପାରେ । ମୋର ମନେ ହେଉଛି ରୋଗିଣୀର ଶରୀରରେ କୌଣସି ବିକାର ନାହିଁ । ଶରୀରର ବ୍ୟାଧି ଅପେକ୍ଷା ଅଧିକ କିଛି ମୁଁ ଚିକିତ୍ସା କରିପାରିବି ନାହିଁ ।' ମହାପାତ୍ରଙ୍କୁ ତୁମ୍ଭ ହେବାକୁ କହି ଦାସେ ଯୌଜନ୍ୟରେ ଡାକ୍ତରଙ୍କୁ ବିଦାୟ ଦେଲେ ।

ନାୟକେ ଡାକ୍ତର ମଟରକୁ ଯାଉ ଯାଉ ଶୁଣାଇଦେଲେ, 'ସେ ତ ତାଙ୍କ ମନକୁ କହିଲେ, ପଇସା ରୋଜଗାର କରିବାକୁ ଡାକ୍ତର ଭେକ ଧରିଛନ୍ତି, ତାଙ୍କ ଉପରେ ବିରକ୍ତ ହେଲେ ଫଳ କ'ଣ ? ତାଙ୍କ ପଇସାଟି ତାଙ୍କୁ ମିଳିଲା ତ ଭଲ । ରୋଗ ଭଲ ହେବା ନ ହେବା ତମ ଭାଗ୍ୟ ଉପର କଥା ।' ଡାକ୍ତର ଅବଜ୍ଞରେ ଟିକିଏ ହସିଦେଇ ବିଦାୟ ନେଲେ ।

ଏଥର ଆମେରିକୀୟ ଯୁବକ ଡାକ୍ତରଙ୍କର ଚିକିତ୍ସା ଗ୍ରହଣ କଲେ । ସାମାନ୍ୟ କେତେଟି ଔଷଧର ବ୍ୟବସ୍ଥା ଦେଇ ଦିନେ ଖଣ୍ଡେ ରୋଗୀର ଗହସ୍ପନ୍ଦ ଦେଖି ସେ କହିଲେ, 'ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ମନରେ ଗୋଟିଏ କିଛି ଅଦାତ ଲାଗିଛି । ମନସ୍ତାତ୍ତ୍ଵିକ ଚିକିତ୍ସକ ଯୁକ୍ତର ଚିକିତ୍ସା କରିପାରନ୍ତେ । ଆମେରିକୀରେ ବର୍ତ୍ତମାନ ଚିକିତ୍ସକମାନଙ୍କର ବିଶ୍ଵାସ, ମନର ବିକାରରୁ ରୋଗ ହେଉଛି । ତେଣୁ ସେମାନେ ରୋଗର ଚିକିତ୍ସା ଅପେକ୍ଷା ମନର ଚିକିତ୍ସାରେ ଅଧିକ ଜୋର ଦେଉଛନ୍ତି । ମୁଁ କିନ୍ତୁ ସେ ବିଷୟରେ ବିଶେଷ କିଛି ଜାଣେ ନାହିଁ । ମୋର ଜଣେ ବନ୍ଧୁ ବର୍ତ୍ତମାନ ବିହାର ରାଜ୍ୟର ଗାଁ ଗହଳରେ ବୁଲୁଛନ୍ତି, ସେ ମନସ୍ତାତ୍ତ୍ଵିକ ଚିକିତ୍ସକ । ମୁଁ ତାଙ୍କ ପାଖକୁ ଖଣ୍ଡିଏ ଚିଠି ଦେଉଛି ; ସେ ଆସିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ, ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କୁ ଏଇପରି ହେପାଜତରେ ରଖାଯାଉ ।'

ଅଦୃଶ୍ୟ ହସ୍ତେ ଖଣ୍ଡେ ଚାଲିଗଲା । ହେପାଜତ ଚାଲିଥାଏ । ଠାକୁର ଠାକୁରାଣୀଙ୍କ ପାଖେ ମଧୁସୂଦନ ଜାତୀନ, ଚଣ୍ଡୀ, ବରଲାମୁଖୀ ଚାଲିଥାଏ । ସାଥୀନ୍ତାଣୀ ଭାରତ ପିଲଟିକୁ ନିଜେ କୋଲେଇ, କାଖେଇ, ଛେଳିଦୁଧ ଖୋଇ ପାଳୁଥାନ୍ତି ; ବେଳେ ବେଳେ ମନ-ଦୁଃଖରେ କହୁଥାନ୍ତି, ଗାଁଯାକର ବୁଢ଼ାଟିମାନେ ଏ ଟୋଙ୍ଗର ଭଲ ଦେଖିବେ ବୋଲି ଚାହୁଁଥିଲେ ଯେ, ସ୍ତ୍ରୀ କପାଳରେ ନାହିଁ କି ତାଙ୍କ କପାଳରେ ନାହିଁ । ଦାଣ୍ଡ ଦୁଆରେ କେତେ ଗହଳ ଲାଗିଥିଲା । ଥରକୁ ଥର ସ୍ତ୍ରୀ ପଠାଇ ପଠାଇ ଚିତ୍ତା ଲାଗିଯାଏ । ଏବେ କାହାର ମୁହଁରୁ କଥା ଠାକୁର ନାହିଁ । ସମସ୍ତେ ଆସୁଛନ୍ତି, ତୁମ୍ଭ ହୋଇ ବସି ବସି ଯାଉଛନ୍ତି ।

କିନ୍ତୁ ମହାପାତ୍ର ତୁମ୍ଭହୋଇ ବସି ନ ଥାନ୍ତି ।

ପାଖରେ ଆଖରେ ଯେତେକ ଚାଣିଆ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ସେ ତଳସିଆନ୍ତି । ଦୁଇଜଣ ଇତ-ମଧରେ ଆସି ତାଙ୍କ ବିଦ୍ୟା ଦେଖାଇ ଗଲେ । କିନ୍ତୁ ଫଳ କିଛି ନାହିଁ । ଦିନେ ସକାଳେ ମହାପାତ୍ର ଦାସଙ୍କ ଚାନ୍ଦନକୁ ଆସୁ ଆସୁ ରସ ବାରିକକୁ ଡାକି କହିଲେ, 'ରସୁଆ ! ଟିକିଏ ଧାଇଁ ଯା' କି ପଢ଼ିଆ ନାହାକକୁ କହିବୁ, ଯୋଉ ସଜରେ ଥିବ ଆସିବ ।' ଅଧସ୍ତକ ଭିତରେ

ନାହାକେ ଆସି ହାଜର । ମହାପାତ୍ରେ ପଚାରିଲେ, ‘ଆରେ ପଦ୍ମିନୀ ଗୋଟାଏ ପ୍ରଶ୍ନ କଲୁ ।’
 ପଦ୍ମିନୀ ‘ଆଜ୍ଞା’ କହି ମୁହଁକ ମୁହଁକ ହସି ଚାହିଁବାରେ ମହାପାତ୍ରେ ଟିକିଏ ବିରକ୍ତ ହୋଇ
 ଧୃତନ୍ତେ ନାହାକେ କହିଲେ, ‘ଆଜ୍ଞା, ରଘୁ ଯାଇ ମୋତେ ଡାକିଲ ବେଳୁଁ ପ୍ରଶ୍ନ କରି
 ସାରିଛି । ଭଲ ଡାକିଲ । ଆପଣଙ୍କ ମନରେ ଯାହା ଅଛି ତାହା ଆଜି ଗୁଡ଼ି କାଲି ପାହାନ୍ତିଆକୁ
 ପୁରଣ ହୋଇଯିବ । ମହାପାତ୍ରେ କହିଲେ, ତୋତେ କ’ଣ କିଏ ପଚାରିଲ ଯେ ତୁ ପ୍ରଶ୍ନ
 ସାଧିଦେଲୁ ? ନାହାକେ କହିଲେ, ‘ଆଜ୍ଞା, ରଘୁ ମୋତେ ଯେମିତି ଯାଇ ଡାକିଲ ସେଥରୁ
 ଜାଣିଲି ମହାପାତ୍ରେ ଆପଣେ ପ୍ରଶ୍ନ କରିବେ । ସେତକବେଳର ଲଗ୍ନ ଧରି ସାଧିଲି । ଜୀବନ୍ତ ।
 କେହି ଆପଣାର ଲୋକଙ୍କ ବିଷୟରେ ଚିନ୍ତା କରୁଛନ୍ତି । ବଡ଼ ଭାବିତ ହେଉଥିଲେ ।
 ଯାହାହେଉ ଶଷ୍ଠ କଟିଗଲଣି । ଆଉ ଦିନ ଯୋଡ଼ାଏ ଯାଇଥିବ କି ନାହିଁ ଜାଣିବେ ।’

ତାଙ୍କର ଭାବ ବିଷୟରେ ପ୍ରଶ୍ନ କରିଥିଲେ ବୋଲି ମହାପାତ୍ରେ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଶୁଣାଇ
 ପଦ୍ମିନୀ ନାୟକଙ୍କୁ କହିଲେ, ‘ଜାଣିଲୁ ପଦ୍ମିନୀ, ଯଦି ତୋ କଥା ସତ ହୁଏ ତେବେ ତ
 ବହୁ ମାନ ପାଇବୁ; ଆଉ ଯଦି ସତ ନ ହୁଏ ପଥରଦିନ ସକାଳୁ ତୋ ନାହାକପଣିଆ
 ଛାଡ଼ାଇଦେବି ।’

...

...

...

...

ପଦ୍ମିନୀ ନାହାକଙ୍କ କଥା ସତ ହୋଇଥାଏ । ଅଧ୍ୟାୟର ପ୍ରଥମରେ ଯେଉଁ ମେଳା
 ମଉଛୁବ କଥା ଉଲ୍ଲେଖ କରିଛୁ ତାହା ହେଉଥାଏ ତାଙ୍କର କଥା ସତ ହେବାରୁ । ଗତକାଲି
 ରାତି ପାହାନ୍ତିଆରେ ତାଙ୍କର ମସ୍ତିସ୍କ ବିକୃତ ଏକାବେଳେ ଗୁଡ଼ିଯାଇଥାଏ, ଗୋଟିଏ ସ୍ଵପ୍ନ
 ଦେଖି । କାଲି ରାତି ଶେଷରେ ଯେ ହଠାତ୍ ଏ ବୋଲି କହି ଚେହେଁକି ପଡ଼ିଲ !
 ଆମେରିକୀୟ ମହାଳା ତା’ ପାଖରେ ଶୋଇଥିଲେ ; ତାଙ୍କର ନିଦ ଭଙ୍ଗିଗଲା । ସେ ତାଙ୍କୁ
 ଆଡ଼କୁ ଚାହିଁଲେ । ତାଙ୍କ ଓପରକୁ ମୁହଁ କରି ଶୋଇଥାଏ । ତା’ର ମୁହଁରେ ସଂତ୍ରମ, ନିଦରେ
 ହାତ ଯୋଡ଼ିକ ନମସ୍କାର କଲପରି ଯୋଡ଼ି ହୋଇଗଲା ; ଟିକକ ପରେ ମୁହଁରେ ଗୋଟାଏ
 କପରି ଦିବ୍ୟ ଆଲୋକ ଖେଳିଗଲା ; ସେ ଉଠି ପଡ଼ିଲ ଓ ଆମେରିକୀୟ ସଜନୀଙ୍କୁ କହିଲା,
 ‘ଭଉଣୀ ! ଆଜ୍ଞା ଗୋଟିଏ ବିଚିତ୍ର ସ୍ଵପ୍ନ ଦେଖିଲି ।’

ପ୍ରାୟ ୭ ଦିନ ହେଲ ଆମେରିକୀୟ ମହାଳା ପ୍ରାୟ ସବୁ ସମୟରେ ତାଙ୍କୁ ପାଖରେ
 ରହୁଥାନ୍ତି । ଦାସେ ଆପଣେ ଓ ସାଆନ୍ତାଣୀ ବାରଂବାର ତାଙ୍କୁ ବାରଣ କରିଥାନ୍ତି, ତାଙ୍କୁ
 ପାଇଁ ଏତେ କଷ୍ଟ ନ ହେଉନାକୁ । ଦାସେ କହିଲେ, ‘ମା ! ତାଙ୍କର ଯାହା ହେବାର କଥା ତା’
 ହେବ । ଆମ ହାତରେ ନାହିଁ, କି ତୁମ ହାତରେ ନାହିଁ । ତୁମେ ତୁମ ଧର୍ମରେ ନ ରହ
 ତା’ ପାଇଁ ଏତେ କାହିଁକି ଧରି ହେଉଛ ?’ ସାଆନ୍ତାଣୀ କହିଲେ, ‘ଆଲୋ ମା ! ତୁ ତୋ
 ଗେରପ୍ରଭ ଭଲ ମନ୍ଦ ନ ରୁହେ ଏ ସ୍ତାନକପାଳୀ ସାଙ୍ଗେ କାହିଁକି ଲଗିବୁ ?’ ମହାଳାଙ୍କର
 ଏକମାତ୍ର କେହିସ୍ଵତ୍ଵ, ‘ମୁଁ ପାଖରେ ରହଲେ ତାଙ୍କୁ ସୁଖ ଲାଗୁଛି ବୋଲି ମୋତେ ଜଣା-
 ପଡ଼ୁଛି । ଜଣେ ମଣିଷର ସୁଖର କାରଣ ହେବାଠାରୁ ବଡ଼ କାମ ଆଉ କ’ଣ ?’ ଏ କଥାକୁ
 ଆଉ ଉତ୍ତର କ’ଣ ?

କିନ୍ତୁ ଏତେ ସମୟ ପାଖରେ ଥିଲେ ମଧ୍ୟ ତାର ଏଇ ପାହାନ୍ତିଆରେ ତାଙ୍କୁ ଭଉଣୀ ବୋଲି ସଂବୋଧନ କରିବା ପୁଷ୍ପରୁ ପଦେ ବି କିଛି କହିନଥିଲା । ଆମେରିକାୟ ମହିଳା ପଚାରିଲେ, ‘ଭଲ ସ୍ପନ୍ନଟିଏ ନିଶ୍ଚୟ ?’ ତାର କହିଲା, ‘ହଁ, ଖୁବ ଭଲ ସ୍ପନ୍ନ । ଠାକୁର ମୋ ମନର ସବୁ ଦୁଃଖିନ୍ନା ଦୂର କରିଛନ୍ତି । ରହ, ମୁଁ ଗାଧୋଇ ପାଧୋଇ ଠାକୁରାଣୀଙ୍କୁ ମୁଣ୍ଡିଆ ମାରି ଆସିଲେ ସବୁ କହିବି ।’

ମତି ବିକୃତ ହେବା ଦିନୁଁ ଗାଧୁଆ ପାଧୁଆ ବିଷୟରେ ତାର ନିଂଦା ନ ଥିଲା । ସେ ତରତରରେ ବାଡ଼ିଆଡ଼ିକୁ ଗଲା । ଦାନ୍ତ ଘଷି, ଗାଧୋଇ ପାଧୋଇ, ଭଲ ଲୁଗା ଖଣ୍ଡେ ପିନ୍ଧି ଦିଅଁଙ୍କ ଘରକୁ ଗଲା ଓ ସେଠାରେ ଅଧଘଣ୍ଟାରୁ ବେଶ ସମୟ ରହିଲା । ଏ ଘଡ଼ ଦେଖି ଘର ଯାକ ସମସ୍ତେ ବିସ୍ମିତ ହୋଇଯାଇଥାନ୍ତି । ସାଆନ୍ତାଣୀ କହୁଥାନ୍ତି, ‘କେହି ତାକୁ କିଛି କହି ନାହିଁ, ବାଇଆଣୀଟା ଯାହା କରୁଛି କରୁ । ଆଜି ସକାଳୁ ତ କାହିଁକି ଦିଅଁ ମନେ ପଡ଼ିଗଲେ ।’

ତାର ଦିଅଁଙ୍କ ଘରୁ ବାହାରିବା ମାତ୍ରେ ସାଆନ୍ତାଣୀଙ୍କ ପାଖରେ ବସି ମୁଣ୍ଡିଆ ମାରିବାକୁ ଲାଇଁପଡ଼ିଲ ବେଳକୁ ସାଆନ୍ତାଣୀ ତାର ଉଜ୍ଜଳ ମୁହଁକୁ ଦେଖି ତାକୁ କୁଣ୍ଠାଇ ପକାଇ କଇଁ କଇଁ ହୋଇ କହିଲେ, ‘ଆଲୋ ! ସତେ କ’ଣ ମୋ ମା’ର ଶିଷ୍ଟ କଟିଗଲା କି ଲେ ? ଆରେ କିଏ ଅଛୁ ? ସାଆନ୍ତାଙ୍କୁ କହିଦିଅ ।’ ସାଆନ୍ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ମହାପ ହେ ବି ପଶିଆସିଲେ । ଫିଆ ଅବଧାନର ଭାଗ୍ୟ ନିର୍ଣ୍ଣୟ କରିବାକୁ ତାଙ୍କ ନିଦ ଭେରରୁ ଭାଙ୍ଗିଯାଇଥାଏ । ଆମେରିକାୟ ମୁବକ ମୁବକ ଦୁହେଁ ବି ଆସିଲେ । ମେଘ ତାର ପାଖରୁ ଉଠି ନିତ୍ୟକର୍ମ କରିବାକୁ ଆପଣା ବସାକୁ ଯାଇଥାନ୍ତି। ମହାପାତ୍ରଙ୍କ ଘରେ ଅତିଥି ହେବା ଦିନୁଁ ସେ ଦୁହେଁ ସମସ୍ତଙ୍କ ପରି ପ୍ରାତଃସ୍ନାନ କରୁଥାନ୍ତି ।

ସମସ୍ତେ କାମ ଦାମ ସାରି ଆସି ବସିଲରୁ ମେଘ ପଚାରିଲେ, ‘ନାନା ! କାଲି କ’ଣ ସ୍ପନ୍ନ ଦେଖିଲୁ କହିବୁଟି ?’ ତାର ସଲଜ୍ଜ ହୋଇ କହିଲା ; ତାର ସଲଜ୍ଜ ଭାବ ଦେଖି ସମସ୍ତେ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହେଲେ ଯେ ତାର ମାନସିକ ବିକୃତ ଦୂର ହୋଇଛି ।

ତାର କହିଲା : ରାତରେ ମୁଁ ଶୋଇଛି, ମୋତେ ଲାଗିଲା କିଏ ଜଣେ ମୋତେ ଶୂନ୍ୟ ଶୂନ୍ୟ ଟେକି ନେଇ ଯାଉଛି । ମୁଁ ନିଦରେ ଏ ବୋଲି କହି ଚମକି ପଡ଼ିଲି । ତା’ ପରେ ସେ ମୋତେ ନେଇ ରଖିଦେଲା ଗୋଟିଏ କାଳିଆ ପଥରର ବଡ଼ ଗୁଢ଼ିଆ ଉପରେ । ସେ କୁ’ଠା ବୋଲି ମୁଁ ତାଟିକା ହୋଇ ଗୁଢ଼ିଲ ବେଳକୁ ସେଇ ଗୁଢ଼ିଆ ପାଖ ଘର ଭିତରୁ ଜଣେ ମହାପୁରୁଷ ବାହାରି ଆସି ମୋତେ ଗମ୍ଭୀର ଭାବେ ଗୁଢ଼ିଲେ । ଘର ଭିତରେ ଜଣେ ସ୍ତ୍ରୀ ଲୋକ ଚକାମାଣ୍ଡି ପକାଇ ବସିଥାନ୍ତି, ଆମ ଘରର ଭୁବନେଶ୍ୱର ମୁଣ୍ଡିଙ୍କ ପରି । ସେ ମୋ ଆଡ଼କୁ ଗୁଢ଼ି ମୋତେ ଅଭୟ ଦେଉଥାନ୍ତି । ସେଥିଯୋଗୁଁ ମୁଁ ନ ଭରି ମହାପୁରୁଷଙ୍କ ଆଡ଼କୁ ଗୁଢ଼ିପାରିଲି । ସଂଭ୍ରମରେ ମୁଁ ତାଙ୍କୁ ହାତ ଯୋଡ଼ିଲି । ସେ କଠୋର ସ୍ୱରରେ ମୋତେ କହିଲେ, ‘ତୁ ନିଜକୁ ଖୁବ୍ ବଡ଼ ମନେ କରୁଛୁ, ନା ? ତୁ ବିଭୀରୁ, ତୁ ଭୋ ଭାଗ୍ୟର ବିଧାତା । ଏ ସଂସାର ତୋ ନିର୍ଦ୍ଦେଶରେ ଚାଲୁନାହିଁ । ତୋ ଭାଗ୍ୟରେ ଯାହା ଘଟୁଛି ସେଥିରେ

ତୋର ହାତ ନାହିଁ । ଏକଥା ଜାଣିରଖ । ଦୈବ ଆମର ନାକରେ ଦଉଡ଼ି ଲଗାଇ ଟାଣୁଛି, ଏକଥା ଭଲ କରି ବୁଝ । ସଂସାରର ସୁଅରେ ମଣିଷ ଅସହାୟ ଭାବେ ଭାସି ଚାଲୁଛି, ବାଟରେ ଭୈରବୀ ପଡ଼ିଲେ ସେଥରେ ମଣିଷ ପଡ଼ୁଛି, ସେଥରୁ ଉଦ୍ଧାର ପାଇବାକୁ ସାଧ୍ୟମତେ ଚେଷ୍ଟା କରୁଛି ; କିନ୍ତୁ ଚେଷ୍ଟାର ଫଳ ଦୈବ ହାତରେ । ସେ ନ ବଢ଼ିଲେ, ଯେତେ ଚେଷ୍ଟା କଲେ ବି, ଭୈରବୀ ମଣିଷକୁ ତଳେ ମାଡ଼ିଦେବ । ଗୋଟାଏ ଭୈରବୀରୁ ଉଦ୍ଧାର ହୋଇ ହେଣ୍ଡି ମାଇଲ ବେଳକୁ ଆଉ ଭୈରବୀରେ ମଣିଷ ମାଡ଼ିହୋଇ ମରବ । ତେଣୁ ସବୁବେଳେ ଦୈବ-ଠାରେ ନିଜକୁ ସମର୍ପି ଦିଅଯାଏ ।

ଉଲ୍ଲାସ କଲି ବୋଲି ଗର୍ବ କରିବା ଯେମିତି ଖରାପ, ମନ୍ଦ ହେଲ ବୋଲି ବ୍ୟସ୍ତ ହେବା ଯେମିତି ଖରାପ । ଏତେ ସହଜୁଣି, ଏଡ଼ୁଟିଏ ହେଲୁଣି, ଏତକ ବୁଝି ଧାରୁନାହୁ ?

ମୁଁ କିଛି ବୁଝି ନପାରି ତାଟକା ହୋଇ ଚାଲି ଚାଲି । ଘର ଭିତରେ ବସିଥିବା ଠାକୁରାଣୀ ପ୍ରସନ୍ନ ଦୃଷ୍ଟିରେ ମୋତେ ଚାହିଁଲେ । ବାବାଙ୍କର ମୁହଁରେ ମଧ୍ୟ ପ୍ରସନ୍ନତା ଦେଖିଲି । ତାଙ୍କର ଗୌରବର୍ଣ୍ଣ, ବଳିଷ୍ଠ, ଦୀର୍ଘ ଅକୃତ ଓ ମୁହଁରେ ଲମ୍ବ କଳାଧଳା ଦାଢ଼ି ମୁଚ୍ଛ ଦେଖି ଆଗ ମୋତେ ଡର ମାଡ଼ୁଥିଲା । ଏଥର ମୋତେ ତାହା ବାସ୍ତବ୍ୟ-ପୂର୍ଣ୍ଣ ବୋଧହେଲା । ମୁଁ ଉତ୍ସୁକ ହୋଇ ତାଙ୍କୁ ଚାହିଁବାରେ ସେ କହିଲେ, ‘ତୁ ଭାବୁଛୁ ତୁ ତୋ ପତଙ୍କ ପ୍ରତି ବିଶ୍ୱାସପାତକତା କରିଛୁ । ପାଗଳ ତୁ, ତୁ ତାଙ୍କର ମଜାଳ କରିଛୁ । ତୁ ତାଙ୍କୁ ଅଧେଷା କରି ଯଦି ତ୍ର ମାସ କାଳ ବାଗ୍ନାନରେ ରହିଥାନ୍ତୁ ତେବେ ତୋ’ପ୍ରତି ଘୋର ଅତ୍ୟାଚାର ହୋଇଥାନ୍ତା । ତୋ’ ସ୍ତ୍ରୀମାନୀ ଫେର ଆସି କମିତି ଭାଙ୍ଗିପଡ଼ିଥାନ୍ତେ, ବିଚାର କର । ତୁ ଧୋଷୀ କୁଳରେ ଲୁଗାପଟା ରଖି ଚାଲି ଆସିବା ଫଳରେ ତୋ’ର ସ୍ତ୍ରୀମାନୀ ତୋ’ର ମୃତ୍ୟୁ ହୋଇଛି ବୋଲି ଭାବି ଅତ୍ୟନ୍ତ ପାଇବାକୁ ସାଧନା କରି ସିଦ୍ଧି ପାଇଛନ୍ତି । ସେପରି ନ କରି ତୋତେ ଟୋକି ଟୋକି ଚାଲିଥିଲେ ସେ ପାଗଳ ହୋଇଯାଇନଥାନ୍ତେ କି ? ତୁ ନିଜର ବାପ ମା ପରିବର୍ତ୍ତେ ଏବେ ଯେଉଁ ବାପ ମାଙ୍କୁ ପାଇଛୁ ସେମାନେ କେତେ ସ୍ନେହଶୀଳ ! ତାଙ୍କ ପ୍ରତି କୃତଜ୍ଞ ନ ହୋଇ ତୁ ତାଙ୍କୁ ସାଧୁକୁ କାହିଁକି ? ଝୁ, ଝୁ, ମନର ଚନ୍ଦ୍ରା ଛୁଡ଼ି ଦେ । ତୋ’ ପାଇଁ ବହୁତ କାମ ରଖିଛି । ସେଥିପାଇଁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୁଅ ।’ ଏହା କହି ସେ ମୋ ମୁଣ୍ଡରେ ହାତ ଚାଲିଦେଲେ ; ମୋ ମୁଣ୍ଡ ଉଠାସ ହୋଇଗଲା ।

ସମସ୍ତଙ୍କ ମୁଣ୍ଡ ଉଠାସ ହୋଇଗଲା । ମହାପାତ୍ର ପଦିଆ ନାହାକକୁ ଡାକ ସତ୍ତ୍ୱେ କଲେ ଓ ଦାସଙ୍କ ନିର୍ଦ୍ଦେଶରେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଦେବଦେବୀ ମନ୍ଦିରରେ ଭୋଗଭୋଗ କଲେ । ବେଳ ଟିକିଏ ଟିକିଏ ଥାଏ, ସବୁ କାର୍ଯ୍ୟ ସାରି ସମସ୍ତେ ଚାନ୍ଦିନୀରେ ଆରାମ କରି ବସିଛନ୍ତି, ପଦିଆ ନାହାକେ ସମସ୍ତଙ୍କୁ କେତେ ହୋଇ ବିଦାୟ ନେଉଛନ୍ତି ଏଇ ସମୟରେ ଯୋଗୀ ମାଷ୍ଟ୍ରେ ଓପରଓଲି ଗାଡ଼ିଠୁ ଓହ୍ଲାଇ ଦାସଙ୍କ ଘର ପହଞ୍ଚି ପହଞ୍ଚି ଆସି ପହଞ୍ଚିଲେ ।

ଯୋଗୀମାଷ୍ଟ୍ରେ ଦାସଙ୍କ ଘରେ ଆସି ଅତିଥି ହେବାର ତିନି ଦିନ ହୋଇଗଲାଣି । ଫେରିବାକୁ ଭରତର ହେବା ଧାର୍ଯ୍ୟ, ଦାସେ ଆପଣେ ଓ ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗୀମାନେ ମୁକ୍ତିକୁ ସମସ୍ତ ଦେଉନଥାନ୍ତି । ସେମାନେ ପ୍ରତିଦିନ, ଖାଇବା, ଶୋଇବା ସମୟତକ ଗୁଡ଼ାଦେଲେ ବାଳା ସବୁବେଳେ ତାଙ୍କ ପାଖେ ଚୁଣ୍ଡି ହୋଇ ‘ବିମଳା ମନ୍ଦିର’ ବିଷୟରେ ନାନା କଥା ଧରୁଥାନ୍ତି । ଯୋଗୀମାଷ୍ଟ୍ରେ କଥାରେ ସମସ୍ତେ ମୁଗ୍ଧ ହେଇଥାନ୍ତି । ଗୃହରେ ବୈଠକ ଉକଳ-ବେଳକୁ ମହାପାତେ ଏପରି ଗୋଟିଏ ପ୍ରସଙ୍ଗ ଉତ୍ଥାପନ କରିଦିଅନ୍ତି, ଯାହା ଫଳରେ ତହିଁ ଆର ଦିନ ଯୋଗୀମାଷ୍ଟ୍ରେ ଫେରିବା କଥା ଉଠାଇବାକୁ ଅବସର ମିଳୁନଥାଏ । ଯୋଗୀ-ମାଷ୍ଟ୍ରେ ମଝିରେ ମଝିରେ କହୁଥାନ୍ତି, ଏଠାରେ ପାଞ୍ଚ ଛ’ ଦିନ ରହିବାକୁ ପଡ଼ିବ ବୋଲି ବାବା କହୁଥିଲେ, କିନ୍ତୁ ମୁଁ ତ ଦେଖୁଛି ଆପଣମାନେ ମୋତେ ମାସକରେ ବି ମୁକ୍ତି ଦେବେ-ନାହିଁ । ଦାସେ ଆପଣେ କହନ୍ତି, ‘ଆପଣଙ୍କର ଯେଉଁଦିନ ଇଚ୍ଛା ଆପଣ ଯାଇପାରନ୍ତି, ଆମେ ପର ଆପଣଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଯିବୁ । ଆପଣଙ୍କୁ ଅଟକାଇବା ପ୍ରୟୋଜନ କ’ଣ ? ବାବାଙ୍କ ଚରଣ-ଧୂଳି ନ ନେଲି ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କ’ଣ ମନରେ ତୁମ୍ଭେ ଆସିବ ?’ ମହାପାତେ କହନ୍ତି, ‘ମାଷ୍ଟ୍ରେ ତ ଯେଉଁ ପଦକ କହୁଛନ୍ତି, ସେଥିରେ ଶୀଘ୍ର ଯାଇ ପାଠରେ ପହଞ୍ଚିବାକୁ ମନ ଅଥୟ ହେଉଛି ।’

ପଣ୍ଡିତକବାଟେ ମାଷ୍ଟ୍ରେ କଥା ଏକାବେଳକେ ପିଇଯାଉଥାନ୍ତି, ମଝିରେ ମଝିରେ ସେ କହୁଥାନ୍ତି, ‘ଯୋଗୀମାଷ୍ଟ୍ରେ ନୀଟା ସ୍ଵାକ୍ଷରରେ ସାର୍ଥକ ହୋଇଛି ଏକା । ସେ ଯୋଗୀ ଯେମିତି ମାଷ୍ଟ୍ରେ ସେମିତି ।’ ଏ ସାର୍ଟିଫିକେଟ ଶୁଣିଲେ ଯୋଗୀମାଷ୍ଟ୍ରେ ସ୍ଵିତ ହାସ୍ୟ କରି ତୁମ ରହୁଥାନ୍ତି ।

ଚତୁର୍ଥ ଦିନ ସକାଳେ ପଣ୍ଡିତକବାଟେ ସେଇ କଥାର ସୁନାସୁଣି କରିନ୍ତେ ବାହୁନ-ପଡ଼ କହୁଲେ, ‘ମାଷ୍ଟ୍ରେ ! ପଣ୍ଡିତକବାଟଙ୍କ କଥାଟା ଅପସନ୍ନ କଲପରି କାହିଁକି ମୁହଁ କରୁଛ ? ପ୍ରକୃତରେ ତୁମ କଥାରୁ ତ ଜଣା ପଡ଼ୁଛି, ତୁମେ ଯୋଗୀ ଓ ତୁମ କଥା ମାଷ୍ଟ୍ରେଙ୍କ ପାଠ ପରି ମନରେ ଧରିଯାଉଛି ।’

ଯୋଗୀମାଷ୍ଟ୍ରେ ଉତ୍ତର ଦେଲେ, ‘ଆଜ୍ଞା, ବାବାଙ୍କ ପାଖରେ ପହଞ୍ଚିଲେ ଆପଣ ଜାଣିବେ, ପ୍ରକୃତ ଯୋଗୀ କିଏ ଓ ମାଷ୍ଟ୍ରେ କିଏ ? ଏ ଅଧମ ବାରବର୍ଷ ପୂର୍ବେ ବାବାଙ୍କର ବଡ଼ ଶତ୍ରୁ ଥିଲ । ତାଙ୍କର ସବୁ କଥାକୁ ମୁଁ ଖୁସୁଥିଲି ।’ ମହାପାତେ କହୁଲେ ଏ ? ଆଜି ଆପଣଙ୍କ କଥା ଶୁଣି ତ ମନେ ହେଉଛି ଆପଣ ଆଜିନ୍ତୁ ବାବାଙ୍କର ଭକ୍ତ !’

ଯୋଗୀମାଷ୍ଟ୍ରେ କହୁଲେ, ‘ଆଜ୍ଞା, ତାହା ସେଇ ବାବାଙ୍କ ଅନୁଗ୍ରହରୁ । ସେ କହନ୍ତି, “ମଣିଷର ମନ ଥରେ ବଦଳିଗଲେ ଅପାତର ସମସ୍ତ ସଂସ୍କାର ସାଙ୍ଗେ ସାଙ୍ଗେ ଦୂର ହୋଇ-ଯାଏ । ମଣିଷର ଏକରକମ ସୁନର୍ଜନ୍ମ ହୁଏ” ?

ବାହୁମାପତ କହିଲେ, ‘ଆମ ପାଠ ତ କହୁଛି, ପୁନର୍ଜନ୍ମ ଓ ଏ ଜନ୍ମର ସାମାନ୍ୟ
ଚିକିତ୍ସା କାର୍ଯ୍ୟ ବି ରୂପା ହେବ ନାହିଁ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ପାଇଁ ଭଗବତରେ ପୁରସ୍କାର ବା
ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତ ଥିଲା । ଜଡ଼ଭରତ ଗୋଟିଏ ମୃଗପ୍ରତି ଆସନ୍ତୁ ହୋଇଥିଲେ ବୋଲି ତାଙ୍କୁ ମୃଗ-
ଜନ୍ମ ଗ୍ରହଣ କରିବାକୁ ପଡ଼ିଥିଲା । ଅତୀତର ସଂସ୍କାର ଯିବ କୁଆଡ଼େ ?’

ମାଷ୍ଟ୍ରେ କହିଲେ, ‘ଆଜ୍ଞା, ଏ ବିଷୟର ସମାଧାନ ଆପଣ ତାଙ୍କର ମୁହଁରୁ ଶୁଣିବେ ।
ସେ କହନ୍ତି, “ଜଡ଼ଭରତ ଉପାଖ୍ୟାନ ଯେଉଁ ପାଠରେ ଅଛି, ଅଜ୍ଞାନ ଉପାଖ୍ୟାନ ବି
ସେଇ ପାଠରେ ଅଛି.” ମୁଁ ତାଙ୍କ ମୁହଁରୁ ଏ କଥା ଶୁଣିଛି କିନ୍ତୁ ଏହାର ବ୍ୟାଖ୍ୟାନ କରି
ଆପଣଙ୍କ ମନରୁ ସଂଶୟ ଦୂର କରିପାରିବି ନାହିଁ । ମୁଁ ୧୫ ଦିନ କହିଲେ ଆପଣଙ୍କ ମନରୁ
ସଂଶୟ ଯିବ ନାହିଁ. କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କୁ ଦେଖିବାମାତ୍ରେ ଆପଣଙ୍କର ସଂଶୟ ଏକାବେଳକେ ଲୋପ
ହୋଇଯିବ ।’

ଏ ସବୁ ଆଲୋଚନା ବେଳେ ଆମେରିକାନ ଦମ୍ଭିତ କାନ ଡେରି ବସିଥାନ୍ତି । ଓଡ଼ିଆ
ଭାଷା ସେମାନେ ବେଶ୍ କହୁଥାନ୍ତି, କିନ୍ତୁ ଆଲୋଚନାକୁ ସବୁବେଳେ ଠିକ୍ ଧରିପାରୁନ-
ଥାନ୍ତି । ବାରିବାକୁ ସେ ଦୁହେଁକୁ ସବୁ କଥା ଯଥାସାଧ୍ୟ ବୁଝାଇଦେଉଥାନ୍ତି । ବାବାଙ୍କ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ
ବିଷୟରେ ଶୁଣି ସେ ଦୁହେଁ ବି ବାହାରିଲେ ଯିବାକୁ । ବହାରରେ ଥିବା ତାଙ୍କ ସହକର୍ମୀ
ମଧ୍ୟ ଲେଖିଥାନ୍ତି, ନିକଟରେ ପଶୁ ଓ କୋଶାର୍ଦ୍ଧ ଦେଖିବାକୁ ଆସିବେ ଏବଂ ସୁଯୋଗ ପାଇଲେ
ବିମଳାପୀଠ ଦେଖି ଆସିବେ । ଯୋଗୀମାଷ୍ଟ୍ରେ କହିଲେ, ‘ସୁବିଧାଟା ଆପଣଙ୍କର । ଆପଣଙ୍କର
ସୁବିଧା ହେଲେ ବିମଳାପୀଠରେ ଆପଣ ସବୁବେଳେ ସ୍ଥଗିତ ।’

ସାହେବ ପଚାରିଲେ, ‘ପୀଠର ଠାକୁରାଣୀକୁ ଦେଖିବାକୁ ମଧ୍ୟ ?’ ଯୋଗୀମାଷ୍ଟ୍ରେ
କହିଲେ, ‘ଆପଣଙ୍କର ଇଚ୍ଛା ହେଲେ, ସେଥିପାଇଁ କେହି ଆପଣଙ୍କୁ କରାବେନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ଆମେ
ଯେଉଁମାନେ ଦିବ୍ୟାତ୍ମ ସେଇ ପୀଠରେ ରହିଛୁ, ସେମାନେ ବି ଠାକୁରାଣୀଙ୍କ ପାଖକୁ ଯିବାକୁ
ଭରସିପାରୁନାହୁଁ । ଆପଣ ସେଠାକୁ ଗଲେ ସବୁ ବୁଝିପାରିବେ ।’ ସେମାନେ ଏସବୁ ଶୁଣି
ଏକାବେଳକେ ଗୋଡ଼ ଟେକି ବସିଥାନ୍ତି । ତାଙ୍କର ଏ ଅଞ୍ଚଳରେ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଥିବା କାମ
ଛାଡ଼ିଯାରିବେ ତ ବୋଲି ମହାପାତ୍ର ପଚାରିବାରେ ସାହେବ ଉତ୍ତର ଦେଲେ, ‘ଆମର
ଏପରି କିଛି ଧରାବନ୍ଧା କାମ ନାହିଁ । ଆମର ଏକମାତ୍ର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଭାରତକୁ ଚ୍ୟୁତିବା ।’

ବାରିବାକୁ କହିଲେ, ‘ଭାରତ ବିଷୟରେ ଆପଣଙ୍କ ଦେଶର ବହୁ କୃତବିଦ୍ୟା ଲୋକ
ବହୁ ଗୁଣ୍ଡ ରଚନା କରୁଛନ୍ତି ; କର୍ମାଣା, ଇଂଲଣ୍ଡ ଏବଂ ଏବେ ରୁଷ୍ ପ୍ରଭୃତି ଦେଶର ଲୋକେ
ହ ବହୁ କଥା ଲେଖିଛନ୍ତି । ଆପଣମାନେ ସେ ସବୁ ପଢ଼ିବା ପରେ, ପୁଣି କ’ଣ ଜ୍ଞାତବ୍ୟ
ରହିବ ?’ ସାହେବ ଖୁବ୍ ହସିଲେ ; କହିଲେ, ‘ମୁଁ ଅଳ୍ପଦିନ ଏଠାରେ ରହିଛି । ଏଠାକୁ
ଆସିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ମୋର ଧାରଣା ଥିଲା, ଭାରତକୁ ମୁଁ ଜାଣିକରି ଆସିଛି । ସଂପ୍ରତି ମୁଁ ମନେ
କରୁଛି, ଏଠାରେ ଶହେବର୍ଷ ରହିଲେ ବି ଏ ଦେଶକୁ ଜାଣିପାରିବି ନାହିଁ । ଯେଉଁ
ବୈଦେଶିକମାନେ ଭାରତ ବିଷୟରେ ଲେଖିଛନ୍ତି ସେଥିରେ ସେମାନେ ଭାରତର ବିଶିଷ୍ଟତା

ଦେଖାଇ ନାହାନ୍ତି ସେ, ନିଜ ପାଣ୍ଡିତ୍ୟ ଯୋଗୁଁ ଭାରତକୁ ଆହୁରି ରହସ୍ୟାବୃତ କରିଦେଇଛନ୍ତି । ଆପଣ ବୋଧହୁଏ ଜାଣନ୍ତି, ଏଲିଆନର୍ ରୁକ୍ ଭେଲ୍ଟଙ୍କ ଧର୍ମ ଅଧିକାଂଶ ଭାରତର ଉଡ଼ାଜାହାଜ କେନ୍ଦ୍ରରୁ, ଦିଲ୍ଲୀର ରାଷ୍ଟ୍ରପତି ଭବନରୁ ଭାରତକୁ ଦେଖିଛନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ଭାରତ କ'ଣ ସେଠାରେ ଅଛି ? ଯୋଗୀ ମାଷ୍ଟରଙ୍କ କଥାରୁ ଜଣାଯାଉଛି ବିମଳାପୀଠରେ ମୁଁ ଭାରତର ଅନ୍ତରକୁ ଦେଖିପାରିବି ।’

ଏହିପରି ପ୍ରତ୍ୟେକେ ବିମଳାପୀଠକୁ ଯିବାକୁ ଉତ୍ସାହିତ ହୋଇ ରହିବାରେ ସ୍ଥିର ହୋଇଥିଲେ, ଯୋଗୀମାଷ୍ଟ୍ରେ ଆସିବାର ସେଇ ଚତୁର୍ଥଦିନର ଓପରଓଲି, ସମସ୍ତେ ଯାହା କରିବେ । କିନ୍ତୁ ସକାଳଓଲି ସାଆନ୍ତାଣୀଙ୍କଠାରୁ ଖବର ଆସିଲା, ‘ଆହୁରି ଦିନଦିନ ରହିବାକୁ ପଡ଼ିବ । କାଲି ହିଅର ଲୁଗା ପଡ଼ିଛି, ଶୁକ୍ରବାର ସକାଳେ ଗାଧୋଇବା ପରେ ଯିବା । ସେଦିନ ବି ଶୁଭଦିନ ।’

ନାୟକେ କହିଲେ, ‘ପ୍ରୟୋଜନ ପଡ଼ିଲେ ସତ୍ୟସ୍ନାନ ବି କରାଯାଇପାରେ ।’ ଏ ମୁକ୍ତି କିନ୍ତୁ ସାଆନ୍ତାଣୀ ଶୁଣିବାକୁ ନାଗୁଜ । ସେ ପ୍ରତିବାଦ କଲେ, ‘କି ଅଭାଗ୍ୟ କଥା । ମୁଁ ମାରୁ ହିଅଟାକୁ ଗାଧୋଇ ପକାଇ ଶଶୁରଘରକୁ ପଠାଇବି ? ଏଥରେ ହିଅର ଦୋଷ, କ୍ଳାନ୍ତର ଦୋଷ । ଏଡ଼େ ବଡ଼ ମହାପୁରୁଷ ଏକଥା ଜାଣିଲେ ତମ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ହିଁକଡ଼ାର କରିଦେବେ ନାହିଁ ?’ ସମସ୍ତେ ଭୁଲ ହେଲେ । ଦାସେ କହିଲେ, ‘ହଁ, ସ୍ତ୍ରୀମୂଳ ତ ସଂସାର ! ମାଲ-କନିଆଙ୍କ ପଣତକାନିରେ ବନ୍ଧାହୋଇ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଚଳିବାକୁ ହେବ କା ହେବ ।’ ମହାପାତ୍ରେ ଟିପ୍ପଣୀ କଲେ, ‘ମୋତେ ବି ?’ ତାଙ୍କର ପ୍ରାୟ କୋଡ଼ିଏ ବର୍ଷ ହେଲେ ସ୍ତ୍ରୀବିସ୍ତୋଗ ହୋଇଥାଏ । ‘ମୋ’ର ତ ଆଉ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ପଣତକାନି ସଂସ୍କୃତକରବା ସମ୍ଭବ ନୁହେଁ । ଭାରିଜ ତାଙ୍କ କାନିରୁ କେତେକାଂଶ ମୋତେ ଦେଲେ ହେଲ ।’ ସାଆନ୍ତାଣୀ କବାଟକୁଣରୁ ଅନ୍ଧର ମହଲକୁ ଯିବାବେଳେ କହିଲେ, ‘କେଡ଼େ ଖବିସ୍ ମ ଏ ବୁଢ଼ାଟା !’ ସମସ୍ତଙ୍କର ହସ ଲାଗିଲା ।

ଆମେରିକାନ୍ ମୁବକ କଥାଟା ରୁହିଁ କହିଲେ, ସାଆନ୍ତାଣୀ ଯାହା କହୁଛନ୍ତି, ତାହା ଚାକ୍ରୀୟ ବିଦ୍ୟାଦୁଷ୍ଟିରୁ ମଧ୍ୟ ଠିକ୍ ବୋଲି ଆମ ଦେଶରେ ଗବେଷିତ ହୋଇଛି ।’ ଯୋଗୀମାଷ୍ଟ୍ରେ କହିଲେ, ‘ମୁଁ ଆସିଲବେଳେ ବାବା କହିଛନ୍ତି, ନିତାନ୍ତ ପ୍ରତିବନ୍ଧକ ନ ପଡ଼ିଲେ, ଶୁକ୍ର-ବାରର ହିଁପହର ଗାଡ଼ିରେ ଯିବାକୁ ହେବ । ଆମ ଷ୍ଟେସନ୍‌କୁ ବିମଳବାବୁ ଆସିଥିବେ, ଆପଣମାନଙ୍କୁ ନେବା ସକାଶ ।’ ଶୁକ୍ରବାର ଦିନ ଯିବା କଥା ବାବା ଆଗରୁ ସ୍ଥିର କରିଥିବାର ଶୁଣି ସମସ୍ତେ ବିସ୍ମିତ ହେଲେ । ଜଗତ୍‌ପୁର ଷ୍ଟେସନ୍‌ରେ ବିମଳବାବୁ ଦିନିଖଣ୍ଡ ଟ୍ୟାକ୍ସି କରି ଅପେକ୍ଷା କରୁଥିବାର ଦେଖି ସମସ୍ତଙ୍କର ବିସ୍ମୟ ଆହୁରି ବଢ଼ିଗଲା ।

... ..

ଦାସେ ଓ ତାଙ୍କ ବନ୍ଧୁମାନେ ବିମଳାପୀଠରେ ଆସି ପହଞ୍ଚିବାର ସାତଦିନ ହୋଇ-ଗଲାଣି । ଆଉ ୩ଦିନରେ ଫରୁଦଗମୀ । ସେ ଦିନଠାରୁ ପୁଣିମା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବିମଳାପୀଠରେ

ମହୋତ୍ସବ ହୁଏ । ଆଡ଼େ ଦାଦେଁ ପାଞ୍ଚକୋଣରେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଗ୍ରାମର ପ୍ରାୟ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଲୋକ ଆସି ଠାକୁରାଣୀଙ୍କୁ ମୁଣ୍ଡିଆ ମାରନ୍ତି, ବାବାଙ୍କଠାରୁ ଆଶୀର୍ବାଦ ଦେନନ୍ତି ଓ ମନ୍ଦିରରେ ପ୍ରସାଦ ପାଇ ଘରକୁ ଫେରନ୍ତି, ବର୍ଷକ ପାଇଁ ନିଜ ନିଜ ଧନ୍ଦାରେ ଲାଗିବାକୁ । ସ୍କାଙ୍କଭିତରେ ଅନେକେ ନବମୀ ଦିନରୁ ଆସନ୍ତି ଯେ ପୁଣିମାଦାସୀ ଘରକୁ ଫେରନ୍ତି । କାହାରିକୁ ଆସିବାକୁ ନିମନ୍ତ୍ରଣ ଦିଆଯାଏ ନାହିଁ ନି, କେହି ଦିନକୁ ପାଞ୍ଚଦିନ ବା ପାଞ୍ଚମାସ ରହିଲେ କେହି ମନା କରନ୍ତି ନାହିଁ । ଯୋଗୀମାଷ୍ଟ୍ରେ ଏ ମହୋତ୍ସବର ଆୟୋଜନ ଭାର ଯେଉଁ ବର୍ଷ ପ୍ରଥମେ ପାଇଲେ ସେ ବର୍ଷ ସେ ମହୋତ୍ସବର ଧନ୍ଦର ଦିନ ଆଗରୁ ରାତି ଅନନ୍ତା ହୋଇଥାନ୍ତି । ଦିନେ ବାବାଙ୍କୁ ଯାଇ ପଚାରିଥିଲେ, ‘ବାବା ! କେତେ ଚାହିଁଲ, ଡାଲି ଓ ପରିବାପତ୍ର ଯୋଗାଡ଼ କରିବ ?’ ବାବା ଉତ୍ତରରେ ପଚାରିଲେ, ‘ଏ ମହୋତ୍ସବ ରୂପେ କରାଉଛୁ ପଣ ? ଯଦି ନିଜେ କରାଇବ ତେବେ ରୂମର ସାମଗ୍ରୀ ବଳିଯାଇପାରେ, ବା କମ୍ ହୋଇଯାଇପାରେ । କିନ୍ତୁ ଠାକୁରାଣୀ କରାଉଛୁ ବୋଲି ଯଦି ଦୃଢ଼ ଧାରଣା ରଖିପାରିବ ତେବେ ସବୁ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟରେ ସମାଧାନ ହୋଇଯିବ ।’ ସେ ବର୍ଷ ମାଷ୍ଟ୍ରେ ସନ୍ତୁର୍ଣ୍ଣରେ ସବୁ କରିଥିଲେ । ସେ ଦିନଠାରୁ ତାଙ୍କର ଦୃଢ଼ ବିଶ୍ୱାସ ହୋଇଛି, ଠାକୁରାଣୀ ତା କଥା ନିଜେ ଚାହିଁଛୁ ।

ପ୍ରତିବର୍ଷ ପାଖ ଆଖି ଗାଁର ଲୋକେ ଯାହା ପାରନ୍ତି ତାହା ଆଣି ଜମା ଦିଅନ୍ତି । ସକାଳ ୧୦ଟାରୁ ରାତି ୧୦ଟା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପଙ୍କଜ ଲାଗିଥାଏ, ରୋଷେଇ ଚାଲିଥାଏ । ଗତବର୍ଷ ଦ୍ୱାଦଶୀ ଦିନ ସକାଳେ ଯୋଗୀମାଷ୍ଟ୍ରେ ବାୟା ପରି ଆସି ବାବାଙ୍କ ପାଖରେ ଠିଆହେଲେ । ବାବା ମୁତୁକ ମୁତୁକ ହସି ତାଙ୍କଆଡ଼କୁ ଚାହିଁ ପଚାରିଲେ, ‘କିଓ ମାଷ୍ଟ୍ରେ ! ଆଜି ଠାକୁରାଣୀଙ୍କଠାରୁ ବିଶ୍ୱାସ ଦୂର ହୋଇଗଲା ପଣ ?’ ଯୋଗୀମାଷ୍ଟ୍ରେଙ୍କ ପାଟିରୁ କଥା ବାହାରିଲା ନାହିଁ । ପ୍ରଥମ କିସ୍ତିରେ ୧୦ହଣ୍ଡା ଭାଜ ବସିବାର କଥା । ସରଘରେ ଥାଏ ମାତ୍ର ଦୁଇହଣ୍ଡା ପାଇଁ ଚାହିଁଲେ । ତାଙ୍କ ଅଭିଯୋଗ ଶୁଣି ବାବା କହିଲେ, ‘ଚାହିଁଲ ନାହିଁ ବୋଲି କ’ଣ ପାଣିର ଅଭାବ ହୋଇଗଲା, ନା କାଠର ଅଭାବ ହୋଇଗଲା ? ପାଣି ଫୁଟୁଥାଉ । ଚାହିଁଲ ନ ଆସିଲେ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ତିଅଣ ତରକାଣ ସାଙ୍ଗରେ ଗୁାସେ ଗୁାସେ ଗରମ ପାଣି ଦେଇଦେବ । ଗରମ ପାଣିଟା ଶରୀର ପକ୍ଷରେ ଉପକାଣ ।’ ସେତକବେଳେ ଯୋଗୀମାଷ୍ଟ୍ରେଙ୍କୁ ଜଣେ ଟହଲିଆ ଆସି ଡାକିଲା, ‘ସରଘରକୁ ଆସ । ତିନିଟା ଚାହିଁଲ ଶରତ ଦୁଆରେ ଫିଟିଛି ।’ ତିନୋଟି ଗାଁର ଲୋକେ ଚାହିଁଲ ଚାହିଁଲ କରି ଖଣ୍ଡିଏ ଖଣ୍ଡିଏ ଶରତରେ ଆଣିଥାନ୍ତି ।

ଆମେରିକାନ୍ ସାହେବ ଦୁଇଜଣ ସରଘେ ଖୁଞ୍ଚାଗାଳ, ଖୁଞ୍ଚାଗାଳରୁ ଖାଇବା ଜାଗା ଚାଲି ଚାଲି ଦେଖୁଥାନ୍ତି । ସେଥରୁ ଜଣେ ଆମର ପରିଚିତ ଡାକ୍ତର ଓ ଅନ୍ୟଜଣକ ତାଙ୍କର ବନ୍ଧୁ. ମନସ୍ତତ୍ତ୍ୱ ପଣ୍ଡିତ, ବିଦ୍ୱାନ୍ରୁ ଆସିଥାନ୍ତି । ସେ ସବୁ ଭନ୍ନ ଭନ୍ନ କରି ଦେଖି ମନୁଷ୍ୟ ଦେଲେ, ‘ମନ ପ୍ରଭାବିତ ହୋଇଗଲେ, ରାଜନୀତି ଓ ଅର୍ଥନୀତିର ଦୋକାନଦାର ପ୍ରୟୋଜନ ହୁଏନାହିଁ ।’

ଦୁହେଁଯାକ ଯାକ ବାବାଙ୍କ ମଣ୍ଡପପାଖେ ପହଞ୍ଚିବାରେ ବାବା କହିଲେ, ‘କି ? ପ୍ରଥମ ଦିନ ସାକ୍ଷାତ୍ ପରେ ତ ଆଉ ଏଠାକୁ ଆସୁନାହିଁ ?’ ମନପ୍ରଭୁଙ୍କ କହିଲେ, ‘ସବୁଦେଲେ ତ ଆପଣଙ୍କୁ ଦେଖୁ ଛୁ ଆପଣଙ୍କ କାମରୁ । ଦରକାର ହେଲେ ସିନା ଆସିବୁ ?’

ବାବା ହସି ହସି ପଚାରିଲେ, ‘ଆଜି ତା’ହେଲେ ଦରକାର ହୋଇଛି ? ମନରେ ସନ୍ଦେହ ହୋଇଛି, ଯଦି ଏ ଆରବୀ କୌଣସି କାରଣରୁ ଚଳି ନପାରିବ ତେବେ— ?’ ମନପ୍ରଭୁଙ୍କ କହିଲେ, ‘ମୋର ନୁହେଁ, ମୋ ବନ୍ଧୁଙ୍କର ଏ ସନ୍ଦେହ ହୋଇଛି ।’

ବାବା ପଚାରିଲେ, ‘ଆପଣଙ୍କର ସନ୍ଦେହ ନ ହେଉଛି କାହିଁକି ? ତାଙ୍କର ବା ହେଉଛି କାହିଁକି ?’

ସାହେବ ଉତ୍ତର ଦେଲେ, ‘ମୋର ବନ୍ଧୁ ଡାକ୍ତର ; ଶରୀରରେ ଆବଦ୍ଧ ; ଶରୀର ଭିତରୁ ପୁଣି କାନ, ନାକ ଓ ତୋଟି ବିଷୟରେ ସେ ବିଶେଷଜ୍ଞ । ମୁଁ ମନେକରୁଛି, ମନ ଉପରେ ଯଦି ପ୍ରଭାବ ପଡ଼ିଲା, ତେବେ ସେ କୌଣସି ଯୋଜନା ଦୈବାତ୍ ନିଷ୍ଠୁଳ ହୋଇଗଲେ, ନିଷ୍ଠୁଳତାକୁ ସହ୍ୟିତା ସକାଶ ମନର ବଳ ସ୍ଵତଃ ଜାଗ୍ରତ ହୋଇଯିବ ।’

ବାବା କହିଲେ, ‘ଆପଣ ଠିକ୍ ବୁଝିଛନ୍ତି । ମନର ବଳ ପୁଷ୍ଟ କରିବାକୁ ହିଁ ଏ ଦେବଦେବୀଙ୍କର ସୃଷ୍ଟି । ସ୍ଵାକୁ ଛାଡ଼ି ମଧ୍ୟ ମନକୁ ସଜାଡ଼ି ହେବ ସେ, ଚନ୍ଦ୍ର ସାହାଯ୍ୟରେ ବୁଝିବା ଓ ଶିଖିବା ସହଜ ହୁଏ ।’ ସିତୁଳାପୁତାକୁ ଏଡ଼େ ସହଜରେ ବୁଝାଇ ଦେବାରେ ମନପ୍ରଭୁଙ୍କ ବି ମୁଗ୍ଧ ହେଲେ ।

ସେ ପୁଣି ପଚାରିଲେ, ‘ଠାକୁରାଣୀଙ୍କର ସ୍ଵା ଇଚ୍ଛା, ତା ଇଚ୍ଛା ବୋଲି ଆପଣ କିପରି ଆଗରୁ ଜାଣିପାରୁଛନ୍ତି, ମୁଁ ବୁଝିପାରୁନାହିଁ ।’

ବାବା କହିଲେ, ‘ଆଉ ଟିକିଏ ଭଲ କରି ଚିନ୍ତାକଲେ ଜଣା ପଡ଼ିଯିବ । ଠାକୁରାଣୀ-ଙ୍କର ଅନୁଗ୍ରହ ହେଲେ ବୁଦ୍ଧିର ପ୍ରଖରତା ଆସେ । ବୁଦ୍ଧିବଗ୍ଠରେ ଏଭଳି ଅନେକ କଥା ଜଣାପଡ଼ିଯାଏ, ଯାହାକୁ ସାଧାରଣ ଲୋକେ ଭବିଷ୍ୟତ ଜ୍ଞାନ, ଦୈବଶକ୍ତି ବୋଲି ଧରି ନିଅନ୍ତି । ଟିକିଏ ତଳେଇ କରି ବିଚାରିଲେ, ଭବିଷ୍ୟତ ଜ୍ଞାନ, ବର୍ତ୍ତମାନ ଉପରେ ଗଢ଼ା ହୋଇଥିବା ସମ୍ଭାବନା ବୋଲି ଜାଣିପାରିବ ।’

ପାଖରେ ଦାସେ ଓ ମହାପାତ୍ରେ ବସିଥିଲେ । ଆସିଲା ଦିନୁ ଏ ଦୁହେଁ ବାବାଙ୍କ ପାଖରେ ଦିନରାତି ବସୁଛନ୍ତି ଓ ଏଇ ମଣ୍ଡପରେ ରାତିରେ ବି ଶୋଉଛନ୍ତି । ବାହୁମାପତିଙ୍କର ଲଗିଛି ଅଖଣ୍ଡ ଚଣ୍ଡୀପାଠ । ନାୟକେ ବୁଲି ବୁଲି ଆଞ୍ଚଳିକ ଜ୍ଞାନ ଆହରଣ କରୁଛନ୍ତି । ସାହେବଙ୍କୁ ବାବା କହିଥିବା କଥା ଉପରେ ମହାପାତ୍ରେ କହିଲେ, ‘ବାବା, ଅନୁମତି ପାଇଲେ ଗୋଟିଏ କଥା ପଚାରିବୁ ?’

ବାବା କହିଲେ, ‘ସେ ଅନୁମତି ତ ମୂଳରୁ ଦିଆ ହୋଇଛି, ତୁମେ କିଛି ନପଚାରିବାରୁ ଧରିନେଇଛି, ସବୁକଥା ତୁମ ଦୁହୁଙ୍କୁ ଆପେ ଆପେ ଜଣା ପଡ଼ିଯାଉଛି । ଆଜି ଅବୁଝା ରହିଲା କ’ଣ ?’

ମହାପାତ୍ର କହିଲେ, 'ଆଜି ଯେ ଆପଣ ସାନନ୍ଦକୁ ଷ୍ଟେସନକୁ ପଠାଇଲେ, ବଡ଼େମହାତ୍ତ୍ୱ ଆସିବେ ବୋଲି ଜାଣିଲେ କେମିତି ।'

ବାବା ଦାସଙ୍କ ଆଡ଼କୁ ଚାହିଁ କହିଲେ, 'ମନୁଆ ବଳଦ ଥାନ୍ତି, ଯେ ଅବଳାଳାକ୍ଷମେ ବଡ଼ ବଡ଼ ଉଠାଣି ଉଠିଯାନ୍ତି, କିନ୍ତୁ ବେଳେବେଳେ ଗ୍ରେଟ ବୃତ୍ତା ହୁଡ଼ ବ ଲଂଘି ନ ପାରି ଠିଆ ହୋଇ ରହନ୍ତି । ମହାପାତ୍ର ସେଇମିତି କଥା କହୁଛନ୍ତି । ବଡ଼େ ମହାତ୍ତ୍ୱ ସାନନ୍ଦଙ୍କଠାରୁ ଚିଠି ପାଇବା ଧରେ ପୁଣି ଆସିଛନ୍ତି । ତାଙ୍କର ବାଟରେ ଆମ ଏ ସ୍ଥାନ । ଦିନେ ଓଲଟି ଏଠାରେ କଟାଇବାକୁ ତାଙ୍କର ଆଗ୍ରହ ହେବାର ସମ୍ଭାବନା । ଯଦି ଆସନ୍ତି ତେବେ ଆଜି ଆସିବେ ବୋଲି ମନେ ହେଲା, ତାଙ୍କୁ ସ୍ମରଣ କରିବାକୁ ଲୋକ ପଠାଇଦେଲି । ଏଥିରେ ଆଉ କିଛି ହେବାର କ'ଣ ଅଛି ?'

ବସୁସ୍ୱ ବହୁତ ବଢ଼ିଗଲା, ଯେତେବେଳେ ବାବା ଯାଇ ବିମଳା ମନ୍ଦିରର ସିଂହଦ୍ୱାରେ ଠିଆ ହେବାର ପାଞ୍ଚମିନିଟ୍ ମଧ୍ୟରେ ସାନନ୍ଦ ବାବୁ ଦୁଇଟା ଟ୍ୟାକ୍ସିରେ ବଡ଼େ ମହାତ୍ତ୍ୱଙ୍କ ଗହଣରେ ଆସିଥିବା ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଧରି ପହଞ୍ଚିଲେ । ଆଡ଼ିର ବିଚିତ୍ର କଥା, ପ୍ରଥମ ଟ୍ୟାକ୍ସିରୁ ପ୍ରଥମେ ଓହ୍ଲାଇଲେ ସାନନ୍ଦ ବାବୁଙ୍କର ପ୍ରଥମ ଗୁରୁ 'ବାବା', ଯେ କି ଅଲକ୍ଷିତ ଭାବେ ଏବେ କେତେ ବର୍ଷ ହେଲା ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ୍ୟା କରୁଥିଲେ । ବିମଳାପୀଠର ବାବା ତାଙ୍କୁ କୁଣ୍ଡେଇ ପକାଇଲା ବେଳେ ମନେ ହେଲା, ସତେ ଯେମିତି ଦୁଇଜଣ ବହୁଦିନର ପରିଚିତ ବନ୍ଧୁଙ୍କର ସାକ୍ଷାତ ହେଉଛି । ଆଗନ୍ତୁକ କହିଲେ, 'କିଛି ଦିନ ଅଧି ହୋଇ ଠାଏ ରହିବ ବୋଲି ଇଚ୍ଛା ହେବାରୁ ଆସି ପଡ଼ିଲି । ଦୈବାତ୍ ବାଟରେ 'ବଡ଼େ' ସଙ୍ଗେ ଦେଖା ହୋଇଗଲା ।' ସ୍ମରଣକାରୀ ବାବା କହିଲେ, 'ସବୁ ଠାକୁରାଣୀର ଇଚ୍ଛା । ମୋର ଭାଗ୍ୟ, ମୋତେ ମୋର ଗୁରୁ ମିଳିଗଲେ । ମନଶ୍ଚକ୍ଷୁରେ ଆପଣଙ୍କୁ ବହୁକାଳରୁ ଦେଖିଛି । ସାନନ୍ଦଠାରୁ ଶୁଣିଛି, ଆପଣ ଗୁଣବର୍ଣ୍ଣ ତଳେ ଏ ଦିଗକୁ ଆସିଥିଲେ । ଆଉ ଥରେ କେବେ ଏପଟର ଭାଗ ପଡ଼ିବ ବୋଲି ଚାହିଁ ରହିଥିଲି । କାଲି ପହାନ୍ତିଆରୁ ମନେ ହେଉଥିଲା ମୋର ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ସାଙ୍ଗ ହେବ ।' ଏ ସବୁ ମହାପାତ୍ର ପ୍ରମୁଖଙ୍କୁ ତାଜୁବ ଲଗୁଥାଏ । ଆମେରିକାନ୍ ସାହେବ ଦୁହେଁ କହିଲେ, 'ବିଚିତ୍ର ଏ ଭାରତ ଭୂମି ! ଏ ଶତାବ୍ଦୀରେ ଏତଳି ଲୋକେ ଅଛନ୍ତି ବୋଲି କେହି ବିଶ୍ୱାସ କରିବା ସହଜ ନୁହେଁ । ଆମର ଏ ଆବିଷ୍କାର ଚନ୍ଦ୍ରମଣ୍ଡଳର ଆବିଷ୍କାରଠାରୁ ମଧ୍ୟ ମହତ୍ତ୍ୱର ।'

ଦାସେ ଆପଣେ ଓ ମହାପାତ୍ର ଆସିବାର ପ୍ରଥମ ଦିନ, ଠାକୁରାଣୀ ଓ ବାବାଙ୍କୁ ଦର୍ଶନ କରିସାରି ସେମାନଙ୍କ ପାଇଁ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ବସାଘରେ ଆରାମ କଲବେଳକୁ ସାନନ୍ଦ ବାବୁ ଆସି ସମସ୍ତଙ୍କୁ ମୁଣ୍ଡିଆ ମାରି ଠିଆ ହେବାରେ ମହାପାତ୍ର ତାଙ୍କ ମୁହଁକୁ ବଳବଳ କରି ଚାହିଁ କହିଲେ, 'ଏ ! ସେ ତ ଆମର ପରିଚିତ । ହଇଏ ବାବା ! ଉମ୍ମ ଘର କେଉଁଠି କହିଲୁ ?'

ଦାସେ କହିଲେ, 'ସନ୍ନ୍ୟାସୀମାନଙ୍କୁ ଘର କେଉଁଠି ବୋଲି ପଚାରନ୍ତି ଯେ ପଚାରୁଛନ୍ତି ?'

ମହାପାତ୍ରେ କହିଲେ, 'ଆଉ କଣ ? ଆପଣା ପିଲାକୁ ଦେଖିଲେ ଚିହ୍ନିବ ନାହିଁ, ପରୁରବ ନାହିଁ କେମିତି ସେ ? ତମେ ସ୍ତ୍ରୀକୁ ଚିହ୍ନି ପାରୁନାହିଁ ? ସ୍ତ୍ରୀ ପରୁ ଆମ ପଦାଧୀନ ପୁଅ ବୁଢ଼ା । ସ୍ତ୍ରୀ ଭଲ ନାଁ ସାନଦିଆ ନା କ'ଣ ? ପିଲା ଦିନଯାକ ମୋ ଘରେ ମୁରବି ହୋଇଥିଲା, ଚିହ୍ନି ପାରବ ନାହିଁ ? ସ୍ତ୍ରୀର ତ କପାଳରେ ଥିଲା ସ୍ତ୍ରୀ ହେବ ବୋଲି, ସ୍ତ୍ରୀ ଆମ ପାଖରେ କେମିତି ରହନ୍ତା କହିଲ ? ଆଗରୁ ଟିକିଏ ଜାଣିଥିଲେ ସ୍ତ୍ରୀ ବାପଟାକୁ ସାଙ୍ଗରେ ଦେନିଆସି-ଆନ୍ତେ । ଆଜି ଚିଠି ଦେବ, ସେ ଆସୁ । ପୁଅଟା ବାଳୁଙ୍ଗା ହୋଇଗଲା ବୋଲି କହିଥିଲା । ଦେଖ ।'

ଦାସେ ଆପଣେ କହିଲେ, 'ମୁଁ ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କର ଦାଢ଼ି ନିଶ, ବାବୁଲି ବାଳକୁ ଦେଖି ଚିହ୍ନି ପାରିଲି ନାହିଁ । ସାଞ୍ଜିକ ଜୀବନ ମନ ଓ ଶରୀର ଉଭୟରେ ଅଦ୍ଭୁତ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଅଣାଇ ଦିଏ । ହଉ, ହଉ, ବାପା ! ଆମ ଅଞ୍ଚଳର ରୂପେ ଅଲୁଅ । ଗୁଲ, ଗାଁକୁ ଯିବା ; ଗାଁ ଆଉ ଗାଁ ହୋଇ ନାହିଁ । ରୂପେ ଯାଇ ସେଠାରେ ରହିଲେ ଲୋକଙ୍କର ଆଖି ଖୋଲିବ ।'

ଦାସିଆଣୀ ମହାପାତ୍ରେଙ୍କୁ ନ ଲୁଚି ଆସି ପହଞ୍ଚିଗଲେ ; କାଖରେ ସାନଦିଆ ପୁଅ । ସାନଦିଆକୁ ତାକୁ ମୁଣ୍ଡିଆ ମାରି ଠିଆ ହେବାରେ ସେ କହିଲେ, 'ହଇଏ ପୁଅ ! ତମେ ଏଠେଇ ଅଛ, ଆମଠାରୁ ଓଲଟିବ ବାଟରେ, ଆଉ ମୁଁ ରୂପ ପିଲା ମାଜପକୁ ଧରି ଏଠିକି ଦାଖି ହେଲିଣି ? ତମ ଲଟର ତମେ ସମ୍ଭାଳ । ମୁଁ ଆଉ ଏଠା ଗୁଡ଼ି ଯିବି ନାହିଁ । ସତେ ସ୍ତ୍ରୀପୁରୀ ପରି ଲାଗୁଛି ।' ସାଆନ୍ତାଣୀ ସାନଦିଆ ବାବୁଙ୍କ ହାତକୁ ପିଲଟିକୁ ବଢ଼ାଇ ଦେବା ବେଳେ ସାନଦିଆ ବାବୁଙ୍କ ଆଗ୍ରହ ତ ବାହାରକୁ ଜଣାପଡ଼ିଲା ନାହିଁ, ପିଲାଟା ବାପାଙ୍କର ଦାଢ଼ି ନିଶ ଦେଖି ତାଙ୍କ ମୁହଁକୁ ତାଟକା ହୋଇ ଚାହିଁ ଥିଲା, ଆଉ ତାଙ୍କ ଆଖିକୁ ତାକୁ ବଢ଼ାଇ ଦେଲା ବେଳକୁ ଚିହ୍ନିକ କରି ରଖି ଗୁଡ଼ିଲା । ମହାପାତ୍ରେ କହିଲେ, 'ଦାସେ ! ତମର ପରି, ଏ ଟୋକାର ତା' ଦାଢ଼ି ଉପରେ ଦୃଷ୍ଟି ।'

ଦାସେ ପରୁରଲେ, 'ତମେ ହଠାତ୍ ସ୍ତ୍ରୀକୁ ଚିହ୍ନିଲ କେମିତି ?'

ମହାପାତ୍ରେ କହିଲେ, 'ଚିହ୍ନିଲି, ତା' ଡେଗା ଆଖି ଯୋଡ଼ାକରୁ । ପିଲାଦିନେ ଦୁଷ୍ଟାମୀ କଲେ, ତାକୁ ଟିକିଏ ରାଗ ହେଲେ ସେ ଯେମିତି ଚାହିଁ ସେ କଥା ମୋର ଆଜି ଯାଏଁ ମନେ ଅଛି । ତା' ବାପ ପଛେ ଚିହ୍ନି ନ ପାରବ, ମୁଁ ଚିହ୍ନିବି ନାହିଁ ? ସ୍ତ୍ରୀକୁ ପାଞ୍ଚ ବର୍ଷ ହୋଇଥାଏ, ତମର ମନେ ନାହିଁ ? ସ୍ତ୍ରୀ ବାପ ଆଖି ସ୍ତ୍ରୀକୁ ତମ ଗୁଣ୍ଡମରେ ବସାଇ କହିଲା, ସ୍ତ୍ରୀ ମା-ଖିଆ ପିଲାଟାକୁ କ'ଣ କରିବ ? ସେଇ ଦିନ ପରୁ ରୂପେ କହିଥିଲା, ମହାପାତ୍ରେଙ୍କ ପାଖରେ ପିଲଟିଏ ନାହିଁ । ତାଙ୍କର ପାଖେ ରହିବ । ସେଇ ଦିନଠାରୁ ପରୁ ସ୍ତ୍ରୀକୁ ଶୋଳ ବର୍ଷ ହେଲା ଯାଏଁ ସ୍ତ୍ରୀ ଗୁଣ୍ଡ ପରି ମୋର ସାଙ୍ଗେ ରହିଲା, ମ୍ୟାଟ୍ରିକ ପାସ କରିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ । ନୂଆ ମା'କୁ ଖାଇବା ଧରେ ମୁଁ ପରୁ ହୋଇଥିଲା ସ୍ତ୍ରୀ'ର ବାପ ଓ ମା ? କରେ ସାନଦିଆ, ଆମ ଦିବଙ୍କ ହାତ ରୋଷେଇ ମନେ ଅଛି ?'

ସାନଦିଆକୁ କହିଲେ, 'ଜେଜେ ! ସେ ବେଳ କଥା କ'ଣ ପାସୋରି ହେବ ?'

ସାଆନ୍ତାଣୀ ପଚାରିଲେ, ‘ଏବେ, ଆମେ ଫେରିବା ବେଳେ ସ୍ୱାକ୍ତ ସାଙ୍ଗରେ ନେବା ଟି ?’

ସାନନ୍ଦ ବାବୁ କହିଲେ, ‘ଏଠାରେ କାହାରି ଇଚ୍ଛା ବା ଆକାଂକ୍ଷା ତ ରହି ପାରିବ ନାହିଁ । ବାବା ଯାହା କହିବେ ସେଇଆ ହେବ । ପୁଣି ତାଙ୍କର ସବୁ କଥାକୁ “ଠାକୁରାଣୀଙ୍କ ଇଚ୍ଛା” ।’

ମହାପାତ୍ରେ ପଚାରିଲେ, ‘ହଜିରେ, ଏ ବାବା କିଏ ? ସେ ତ ମୋତେ ସାକ୍ଷାତ ମହାଦେବଙ୍କ ପରି ଦିଶୁଛନ୍ତି ! ସ୍ୱାକ୍ତ ବିଷୟରେ କିଛି କ’ଣ ଜାଣିଛୁ ?’

ସାନନ୍ଦ ବାବୁ କହିଲେ, ‘ମୁଁ ତ ମୋଟେ ଗୁରୁ ମାସ ହେଲ ସ୍ୱାକ୍ତ ଦେଖୁଛି । ବିମଳ ଭାଇ ଏଠାରେ ରହିଲେଣି ୧୫୧୭ ବର୍ଷ ହେଲ । ସେ କହନ୍ତି ସ୍ୱାକ୍ତ ଦିନେ ଦେଖିଲେ ଯେତକ ଜାଣିବ, ୧୫ ବର୍ଷରେ ବି ସେତକ ? ନେତମା ବୋଲି ମାଲପିଟିଏ ଏଠି ଅଛି ; ବାବା ପ୍ରଥମେ ଆସିବା ଦିନ ତା’ର ମନେ ଅଛି । ସେତେବେଳେ ସେ ପହୁଲପାଳ ଆସିଥିଲ । ନେତମା ଏକାବେଳକେ ଗୁଡ଼ୀ ହୋଇଗଲଣି । ସେ କହେ, ବାବା ପ୍ରଥମେ ଆସିଲବେଳେ ଯେମିତି ଦିଶୁଥିଲେ, ଏବେ ବି ଠିକ୍ ସେଇମିତି ଦିଶୁଛନ୍ତି, ଏବେ ଖାଲି ବାଲ ନେତୋଟି ପାଉଯାଇଛି ।’

ମହାପାତ୍ରେ ପଚାରିଲେ, ‘ସେ ବିମଳ ବାବୁଟି କିଏ ?’

ସାନନ୍ଦବାବୁ — ସେ ଥିଲେ ଜଣେ ଅଧ୍ୟାପକ । କ’ଣ ବୋଲି ବିଚାର ଆସିଥିଲେ ଓ ଏବେ କ’ଣ କରୁଛନ୍ତି ସେଥିରେ ସେ ନଜେ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହୁଅନ୍ତି । ଏ ସମଗ୍ର ଅନୁଷ୍ଠାନର ପରିଚାଳକ ସେ । କିନ୍ତୁ ଦେଖିଲେ ମନେହେବ, ଅତି ସରଳ ନିରାଶ୍ରୟ ଲୋକ ; ମାତ୍ରକ ମ’ ବୋଲି କହିପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ଏତେବେଳକୁ ସେ ଆସି ସାରନ୍ତେଣି । ଆମେରିକାନଙ୍କ ପାଖରେ ଅଟକି ଯାଇଛନ୍ତି । ସେମାନେ ଏକାଧରକେ ସବୁ ଜାଣିଯିବାକୁ ବଡ଼ ବ୍ୟଗ୍ର । ଏ ପୀଠ ଉପରେ ଆସୁ ଆସୁ ଗୋଟେ ବହି ଲେଖିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କରିଦେଲେଣି । ଦୁର୍ଗାଦେବୀ କିନ୍ତୁ ସାବଧାନ କରି ଦେଇଛନ୍ତି, ବାବାଙ୍କର ଇଚ୍ଛା ନ ହେଲେ ପୁସ୍ତକ ଛୁପାହୋଇ ପାରିବ ନାହିଁ ।’

ଦାସେ ଆପଣେ ପଚାରିଲେ, ସେ ପୁଣି କିଏ ?

ଦାସିଆଣୀ ବାହାରିପଡ଼ିଲେ, ‘ସେଇ ତ ଏଠେଇ ସବୁ । ସେଇ ଚଳନ୍ତୀ ଠାକୁରାଣୀ । ସବୁଠି ଅଛି, କୋଉଠି ନାହିଁ । ଏଠେଇ ଯେତେ ମଣିଷ ଅଛନ୍ତି ସମସ୍ତଙ୍କର ଆଖି ତା’ର ଉପରେ — ଏମିତି ଚଳିବେ ଯେମିତି ଦୁର୍ଗା ଦେବୀଙ୍କର ମନରେ କଷ୍ଟ ନ ହେବ । ବାଲ ବିଧବାଟିଏ, ମହାନଦୀର ବନ୍ଦିରୁ ତାକୁ ବାବା ଉଦ୍ଧାର କରି ଆଣିଛନ୍ତି ଆପେ, ଆଉ ତାର ହାତରେ ସବୁ ସମର୍ପି ଦେଇଛନ୍ତି । ବିମଳ ବାବୁଙ୍କ ଭାସି, ଯୋଗୀମାଷୁରଙ୍କ ଭାସି ଓ ନେତମା ଗୁଡ଼ୀ ସମସ୍ତେ ତା’ର ବଚସ୍ପର । ଖାଲି ବିମଳବାବୁ କାହିଁକି, ବାବା ବି ଦୁର୍ଗା ଦେବୀଙ୍କୁ ମାନନ୍ତି ବୋଲି ନେତ-ମା କହୁଛି । ଆମ ତାରା ଏଇ ଓଲଟ ଭିତରେ ତା’ର

ହୋଇଗଲାଣି । କିନ୍ତୁ ମଣିଷଟିକୁ ଦେଖିଲେ ବିରୁଦ୍ଧ ଅଭିପ୍ରାୟ ବାଲୁଣିବ । ଆଉ ଦ୍ଵି-
ବର୍ଷରେ ତାକୁ ଦ୍ଵି-କୋଡ଼ି ପୁରୁବ । ଆମ ମେଣ୍ଡା ତ ତାର ଗୁରୁ ପରି ତା' ସାଙ୍ଗେ ଲାଗିଛି ।
(ଦାସକୁ) ତମେ ଯାଅ ଗାଁ କଥା ବୁଝିବ, ମୁଁ ଏଠି ବର୍ଷେ ଖଣ୍ଡେ ରହିବ ।'

ଦାସେ କହିଲେ, 'ମୁଁ କୋଉଦିନ ଗାଁ କଥା ବୁଝିଥିଲି ଯେ ଆଜି ବୁଝି ପକାଇବ ?
ତମେ ବୁଝିଥିଲ, ତୁମେ ଗାଁକୁ ଫେର । ପିଲାମାନେ କେବେ କେମିତି ଘରକୁ ଆସିଲେ ତୁମକୁ
ନ ଦେଖିଲେ କ'ଣ ହେବେ ଜାଣୁଛୁଟି ? ମୁଁ ମଝିରେ ମଝିରେ ଗାଁକୁ ଯିବ, ତମେ ବି ମଝିରେ
ମଝିରେ ଏଠାକୁ ଆସିବ ।'

ସାଆନ୍ତାଣୀ ତୁମ୍ଭା ହୋଇଗଲେ । ଝଗଡ଼ାର ଉପକ୍ରମ ହେଲେ ସେ ଏକମିତି ତୁମ୍ଭା
ହୋଇଯାନ୍ତି । ସମୟ ଉଣି ଦାସକୁ ମଙ୍ଗେଇ ନିଅନ୍ତି ।

ଦାସେ ଦାସିଆଣୀଙ୍କ କଥାବାଚଣୀ ଅରମ୍ଭ ହେବାର ଉପକ୍ରମରେ ହିଁ ମହାପାତ୍ରେ
ବୋଲିଦେଲେ, 'ଅଜା ଯୁଦ୍ଧେ, ରୁଷିଶ୍ରୀକ୍ଷେ ଦାମ୍ପତ୍ୟ କଲହେ ତୁ ଚ...ବହାରମ୍ଭେ
ଲଘୁକୁ ଯା ।'

ପରଦେଶୀ ବାବା ଆସି ପହଞ୍ଚିଲବେଳୁ ବିମଳାପୀଠର ବାବା ନିଜ ଦାସିତ୍ଵରୁ
ଅପସର ଯାଇ ତାଙ୍କର ଅନୁଗତ ଶିଷ୍ୟ ପରି ଚଳିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କରିବାରେ ଆଗନ୍ତୁକ କହିଲେ,
'ଅଗନ୍ତା ଲୋକଙ୍କୁ ଏପରି ସଂସ୍ପୃ ସମର୍ପିଦେବାକୁ ଆଜିକାଲି ଯୁଗର ଅନୁକୂଳ ନୁହେଁ ।'

ବିମଳାପୀଠର ବାବା କହିଲେ, 'ଆପଣ ବା ମୁଁ କିଏ ଆଧୁନିକ ଯୁଗରେ ଅଛେଁ ଯେ
ସେକଥା ବୁଝିବା ? ଆମେ ଉଭୟେ ତ ଏ ଯୁଗଦୃଷ୍ଟିରେ ତମାଦ ।' ଆଗନ୍ତୁକ ହସିଦେଲେ ।
ଏହିପରି ବାକ୍ୟାଳାପ ଓ ଶୁଣିବାସିରେ ଦୁଇଜଣଯାକ ବାବା ଚଳୁଥାନ୍ତି ; ତାଙ୍କ ପାଖରେ
ଥିଲେ ମଧ୍ୟ ବଡ଼େ ମହାତ୍ଵଜ ତୁମ୍ଭା ହୋଇ ଦୁଇଜଣଯାକ ମହାତ୍ଵରୂପଙ୍କର କଥାବାଚଣୀ
ଶୁଣୁଥାନ୍ତି । ବେଳେ ବେଳେ ସଂଗୟ ହେଲେ ସେ ଯାହା ପଚାରିଲେ ତାହାର ଉତ୍ତର ବଡ଼-
ବାବାଙ୍କ ନିଦେଶରେ ବିମଳାପୀଠର ବାବା ଦିଅନ୍ତି । ଆହୁରି ଟିକିଏ ଆଡ଼େଇ ହୋଇ
କିନ୍ତୁ ନିକଟରେ ଥାନ୍ତି ଦାସେ ଓ ମହାପାତ୍ରେ । ଅନ୍ୟ ସମସ୍ତେ ଏମାନଙ୍କ ମେଣ୍ଡୁକୁ ବାହାରେ
ରହି ନିଜ ନିଜର କାର୍ଯ୍ୟରେ ଲାଗିଥାନ୍ତି । ସାଆନ୍ତାଣୀ ମାଇପିମେଲରେ ଥାନ୍ତି, ଓ ଦୁର୍ଗାଦେବୀଙ୍କ
ସଙ୍ଗେ କଥାବାଚଣୀରେ ସମୟ କଟାଉଥାନ୍ତି ।

ଆମେରିକାନ୍ ସାହେବ ଦୁଇଜଣ ଓ ମହାଲୀଟି ଏ ଶୁଙ୍ଖଳାକୁ ମାନି ଚଳୁ ନ ଥାନ୍ତି ।
ଯେଉଁ ସାହେବ ଜଣକ ବହୁଲେଖା ଆରମ୍ଭ କରି ଦେଇଥାନ୍ତି ସେ କାହାର ସମୟ ଅସମୟକୁ
ଖାତର ନକରି ନିଜର ଜାତକ୍ୟ ବିଷୟ ସଂଗ୍ରହ କରିବାରେ ଲାଗିଥାନ୍ତି । ବାବା ଦୁହେଁଙ୍କ ପାଖରେ
ସେତେବେଳେ ନାହିଁ ସେତେବେଳେ ଧନ୍ଵଞ୍ଜିଯାଇ ନାନା ପ୍ରକାର ପ୍ରଶ୍ନ ପଚାରିଥାନ୍ତି । ମେଣ୍ଡା
ମାଇପି ମହଲରେ ସେହିପରି କିଆଡ଼ୁ ସିଆଡ଼ୁ ପ୍ରଶ୍ନ ପଚାରିଥାନ୍ତି ଓ ତୃଷ୍ଣାୟ ଜଣକ ନିଜର ସଂଗୟ

ଦୂରକରିବା ପାଇଁ ପାଖ ଆଖର ଅଞ୍ଚଳମାନ ବୁଲି, ସାଧାରଣ ଲୋକଙ୍କ ଜୀବନ-ପ୍ରଣାଳୀ ବିଷୟରେ ଖଣ୍ଡିନୀଟି ଟିପୁଆନ୍ତି ।

ଦିନେ ସନ୍ଧ୍ୟାରେ ଠାକୁରାଣୀଙ୍କ ଆଲତ ପରେ ଛନିଜଣଯାକ ଏକାଠି ହୋଇ ମଣ୍ଡପରେ ବାବାଙ୍କ ଆସନ ପାଖରେ ଯାଇ ବସିଲେ । ବଡ଼ବାବା ସେମାନଙ୍କ ଶୁଣିଗତ ଦେଖି ମୁତୁକ ମୁତୁକ ହସି କହିଲେ, ‘ଆଜି ତ ମୁଝଡ଼ାକରା ପରି ବୋଧହେଉଛି !’

ବହୁ ଲେଖାଧିକା ସାହେବ ଜଣକ ପଚାରିଲେ, ‘ଆପଣଙ୍କ ଜୀବନଦର୍ଶନ ବିଷୟରେ ମୁଁ ଜାଣିବାକୁ ଚାହେଁ । ଜୀବନର ଲକ୍ଷ୍ୟ କ’ଣ ହେବା ଉଚିତ ବୋଲି ଆପଣମାନେ ମନେ କରନ୍ତି ?’

ବଡ଼ବାବାଙ୍କ ନିର୍ଦ୍ଦେଶରେ ବିମଳାପୀଠର ବାବା ଉତ୍ତରଦେଲେ, ‘ଜୀବନଟା ଏପରି କୋଉ ବଡ଼କଥା ଯେ ତାହାର ଗୋଟାଏ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଗତିପଥ ରହିବ ? ଅବସ୍ଥାଚକ୍ର ମଣିଷକୁ ଯେପରି ଚଳାଉଛି, ସେ ସେପରି ଚଳୁଛି । ଅନନ୍ତକାଳର ଭୁଲନାରେ ମଣିଷର ଜୀବନ ଅତି ଅଲକ୍ଷଣ ସ୍ଥାୟୀ । ପୁଣି ଦୁର୍ବଳ ମଣିଷ ଅବସ୍ଥାଚକ୍ରର ମୁକାବିଲ କରିବାକୁ ନିତାନ୍ତ ଅକ୍ଷମ । ଏପରି ସ୍ଥଳେ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଲକ୍ଷ୍ୟ ରହିବା ଅସମ୍ଭବ ନୁହେଁ କି ?’

ସାହେବ ଆପଣ୍ଡି କଲେ, ‘ମଣିଷର ମସ୍ତିଷ୍କ ଅଛି, ବିଚାରବୃତ୍ତି ଅଛି, କ’ଣ ଠିକ୍ କ’ଣ ଭୁଲ୍ ସେ ବିଷୟରେ ତା’ର ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଚିନ୍ତାଧାରା ରହିବା କ’ଣ ଉଚିତ ନୁହେଁ । ମୁଁ ତାକୁ ଜୀବନ-ଦର୍ଶନ କହୁଛି ।’

ବାବା କହିଲେ, ‘ମୁଁ ଯାହା କହୁଛି, ତାହା ଏକଥା ଚାହିଁ କହୁଛି । ପ୍ରଥମ କଥା, ପ୍ରତ୍ୟେକର ଜୀବନଦର୍ଶନ ଏକ ହୋଇ ନ ପାରେ ; ତା’ର କାରଣ ପ୍ରତ୍ୟେକର ପରିବେଶ ଅଲଗା, ଓ ପୁଂ-ସଂସ୍କାର ମଧ୍ୟ ସମାନ ନୁହେଁ । ଗୋଟାଏ ପ୍ରକାର ଚିନ୍ତାଧାରା ସମସ୍ତଙ୍କ ଉପରେ ଲାଭ ଦେବାକୁ ବସିଲେ, ମନୁଷ୍ୟଜାତି ବ୍ୟକ୍ତିବିଶେଷ ବା ଗୋଷ୍ଠୀବିଶେଷର ଦାସତ୍ୱ ସ୍ୱୀକାର କରିବାକୁ ବାଧ୍ୟ ହେବ । ତେଣୁ ସାମୁଦ୍ରିକ ଭାବେ ଜୀବନଦର୍ଶନ କଥା ବିଚାର ନ କରି, ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଭାବେ ବିଚାର କରାଯାଏ ।’

ସାହେବ କହିଲେ, ‘ମୁଁ ଏକଥା ଚାହିଁ ପାରୁନାହିଁ । ଧରନ୍ତୁ ଖାଦ୍ୟପେୟ । ଏହା ତ ସମସ୍ତଙ୍କ ପାଇଁ ସମାନ ଭାବେ ପ୍ରୟୋଜନ ! ଏ ବିଷୟରେ ସମଗ୍ର ଜାତି ପାଇଁ ସମାନ ବିଚାର-ଧାରା ରହିବା ଦରକାର ନୁହେଁ କି ?’

ବାବା କହିଲେ, ‘ଏକଥାରେ ତ ସବୁଠାରୁ ବେଶି ପାର୍ଥକ୍ୟ ଲକ୍ଷିତ ହୁଏ । ଆପଣଙ୍କ ନିଜ ଦେଶର ବୈଜ୍ଞାନିକମାନେ ଏବେ ଆବିଷ୍କାର କରୁଛନ୍ତି, କୌଣସି ଦୁଇ ଲୋକର ଶରୀରରାସ୍ତ୍ରର ଯତ୍ନପାତ୍ର ସମାନ ନୁହେଁ । ବାହ୍ୟ ସାଦୃଶ୍ୟରେ ଯେପରି ଦୁଇଜଣ ସମାନ ନୁହନ୍ତି ସେଇପରି ଦୁଇଜଣଙ୍କର ପରିପାକ ଯନ୍ତ୍ର ବି ସମାନ ନୁହେଁ । ଦୁହଙ୍କର ଖାଇବାକୁ ସମାନ ଇଚ୍ଛା ଥିଲେ ବି ଜଣେ ଦୁଇଗୁଣ୍ଠା ଖାଇ ପେଟପୁରିଗଲା ବୋଲି କହୁଛନ୍ତି ; ଆଉ ଜଣେ ସେରେ ଚାହିଁଲେ ଅଣ୍ଟୁନାହିଁ । ସେ ତ ଗଲା ଦେହ କଥା । ମନ ବି ଫରକ୍ ଫରକ୍ ।’

ଜଣକର ଖାଲି ଧେଟରେ ଏକାଗ୍ରତା ଆସୁଛି, ଆଉ ଜଣକର ପୁଣିପେଟରେ । ଏପରି ସ୍ଥଳେ କୌଣସି ଗୋଟାଏ ଧାରରେ ସମସ୍ତେ ଚଳିବେ ବୋଲି କହିଲେ ଠିକ୍ ହେବ ନାହିଁ । ପ୍ରତ୍ୟେକର ମନକୁ ଚାହିଁ ସେ ଚଳୁ, ଏହାହିଁ ଆମ ଦେଶର ପୂର୍ବାଭ୍ୟାସୀମାନେ କହିଯାଇଥିଲ ପରି ଜଣା ପଡ଼ୁଛି ।’

ସାହେବ ଆଧରି କଲେ, ‘କିନ୍ତୁ ମୁଁ ଶୁଣିଛି, ଶ୍ରୀକ ଓ ଦ୍ରୁତ ବିବାହାଦିରେ କର୍ତ୍ତା ଉପବାସ ରହିବାର ବ୍ୟବସ୍ଥା ଆପଣମାନଙ୍କ ସ୍ତୁତିରେ ଅଛି ?’

ବାବା କହିଲେ, ‘ଏ ସାଧାରଣ ବିଧିର ପୁଣି ନିପାତନ ଅଛି । ସ୍ତୁତିରେ ଅଛି, “ସ୍ତୁତ୍ୟ ଧର୍ମ ସମାଚରେତ୍” । ନ ଖାଇଲେ ଯାହାର ନ ଚଳେ ତାକୁ ଲଘୁ ଆହାର ଦିଆ-ଯିବାରେ ଆପଣ ଛୋଟନପାରେ ; ତେଣୁ ପ୍ରତ୍ୟେକର ନିଜ ନିଜର ଚାହିଦା ଅନୁସାରେ କର୍ମ କରିବା ଉଚିତ । ଯାହାର ଏ ବିଷୟରେ ପରାମର୍ଶ ବା ସାହାଯ୍ୟ ଦରକାର ସେ ଗୁରୁ କରପାରେ । ଅବଶ୍ୟ ଗୁରୁ କରିବାକୁ କେହି ବାଧ୍ୟ ନୁହନ୍ତି, କି ଗୁରୁଙ୍କର ପରାମର୍ଶ ଲାଭିଲେ ଦଣ୍ଡର ବ୍ୟବସ୍ଥା ନାହିଁ ।’

ସାହେବ—ତେବେ ତ ଆପଣ ଅରଜକତାର ପକ୍ଷପାତୀ !

ବଡ଼ବାବା ଏଇଠାରେ ବାହାରି ପଡ଼ି କହିଲେ, ‘ଆପଣଙ୍କ ଦେଶରେ ଆପଣମାନେ କ’ଣ ଅରଜକତାର ପକ୍ଷପାତୀ ନୁହନ୍ତି ? ସରକାରର ବିରୋଧ କରିବା, ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ସରକାର ଓ ଆଇନ୍ କାନୁନ୍‌ର ପରିବର୍ତ୍ତନ ଦାବୀ କରିବା ମୂଳରେ ଅଛି କ’ଣ ? ରାଜାଙ୍କୁ ସ୍ତ୍ରୀକାର କଲେ ଅରଜକତାକୁ ସ୍ତ୍ରୀକାର କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ଆମେ ଧାର୍ଯ୍ୟ ବ ରାଜାଙ୍କ କର୍ତ୍ତୃତ୍ୱ ସ୍ତ୍ରୀକାର କରୁନାହିଁ, ତେଣୁ ଅରଜକତାର ପ୍ରଶ୍ନ ନାହିଁ । ଆମର ରାମ ରାଜା, ରାମ ପରଜା, ରାମ ସାହୁକାର ।’ ରାମରାଜାଙ୍କର ଆମେ ଯେପରି ପ୍ରଜା, ଆମ ରାଜା ବି ସେହିପରି ପ୍ରଜା । ସେ ଘରର ମୁରବି ମାତ୍ର ।’

ସାହେବ ସନ୍ତୋଷ ହେଇ ଆଉ କ’ଣ ପଚାରିଲା ବେଳକୁ ବଡ଼େ ମହାଗଜ ବାଧା ଦେଲେ, ‘ପରେ ଏ ବିଷୟରେ ଆପଣଙ୍କର ମୋର କଥାବାର୍ତ୍ତା ହେବା, ତା’ପରେ ଚୁଟିବାକୁ କିଛି ବାଜା ରହିଲେ, ଏଠାକୁ ଆସିବା ।’

ସାହେବ ଦୁର୍ଗୁଣେଇ ହୋଇ ପଚାରିଲେ, ‘କିନ୍ତୁ ମୋର ପ୍ରଥମ ପ୍ରଶ୍ନର ଉତ୍ତର ମୁଁ ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପାଇନାହିଁ । ଜୀବନଟା କ’ଣ ବୋଲି ବାବା ମନେ କରନ୍ତି ?’

ବଡ଼ବାବା କହିଲେ, ‘ଜୀବନଟା ତ ଜୀବନ ଆଉ କ’ଣ ? ଅନନ୍ତ କାଳ ପାର୍ବ-ବାରରେ ଗୋଟିଏ ପାଣିଫୋଟକା ମାନ୍ଦ । ପାଣି-ଫୋଟକା ଫାଟିବା ପରି ସେ ଆଖି ପିତୁଳାକେ ଯାଏ, ସ୍ତ୍ରୀ ପାଇଁ ଗୁଡ଼ାଏ ମୁଣ୍ଡ ଘୁରାଇବା କାହିଁକି ?’

ବିମଳା ମନ୍ଦିରର ବାବା ଯୋଗ କଲେ, ‘ଆପଣ ପଚାରୁଛନ୍ତି ଏ ଜୀବନଟା ଯେତେ ଦିନ ଅଛି, ତାକୁ କଟାଇବା କିପରି ? ନା ?’ ସାହେବ ସୋଷାହେ ମୁଣ୍ଡ ଟୁଙ୍ଗାରିବାରେ ବାବା କହିଲେ, ‘ମୋର ଗୁରୁଦେବ କହିଲ ପରି ଏ ଭୁଲ ଜୀବନ ପାଇଁ ବିଶେଷ ମମତା ରଖିବ ନାହିଁ ।’

‘ନାଭୁନନ୍ଦେତ ମରଣଂ ନାଭୁନନ୍ଦେତ ଜୀବତଂ

ସଦା କାଳଂ ପ୍ରତୀକ୍ଷେତ ସ୍ଵାମିନଂ ଭୂତକୋ ଯଥା ।

ଆତ୍ମହତ୍ୟା କରିବ ନାହିଁ କି ‘ମରଣ ହେଉ’ ବୋଲି ଜୀବନ ପ୍ରତି ବିରକ୍ତ ହେବନାହିଁ । ଚପରସୀ ଯେପରି ହାକିମଙ୍କ ଘଣ୍ଟିର ଆବାଜକୁ କାନ ଭେରି ରହିଥାଏ ସେହିପରି କାଳର ଡାକରାକୁ ଅପେକ୍ଷା କରି ରହିଥାଏ । କିପରି ଅପେକ୍ଷା କରିବ ସେଇତକ ବିଚାର । ଏଥିପାଇଁ ଆମର ଚାରିପୁରୁଣାମାନେ ବହୁ ପରାମର୍ଶ ଦେଇଛନ୍ତି, ବହୁ ସୋପାନ ଦେଖାଇଛନ୍ତି । ସେ ସବୁର ମୂଳକଥା, ନିଜକୁ ଏ ସଂସାରର ନିମଗ୍ନ ପ୍ରାଣୀର ସ୍ଵରରେ ରଖ । ନିଜର ସୁଖପାଇଁ ଯେତକ ଧ୍ୟାନ ରଖିଛ, ଦେଶର ଅକ୍ଷୟକୁ ପ୍ରତି ଅନ୍ତତଃ ସେତକ ଧ୍ୟାନ ରଖ । ଭୋଗ ଭୁମକୁ ଲାଗେ, ହିରତା ଭୁମକୁ ଅପାତ ଦିଏ, ଅନ୍ୟକୁ ସେହିପରି ହେଉଥିବ ବୋଲି ସର୍ବଦା ମନେରଖ । ଏଇ ଆମର ଧର୍ମ, ଏତକ ମାନିଲେ ହେଲା । ସ୍ଵପ୍ନରେ ଅଛି :

ଶ୍ରୀ ସୁତାଂ ଧର୍ମସର୍ବସ୍ଵଂ ଶ୍ରୀ ଚା ଗୁପ୍ୟବଧାର୍ଯ୍ୟତାଂ

ଆତ୍ମନଃ ପ୍ରତିକୂଳାନି ପରେଷାଂ ନ ସମାଚରେତ୍ ।

‘ଅର୍ଥାତ୍—ଧର୍ମର ଗୋଟିଏ ମାତ୍ର ମୂଳ କଥା । ଏହା ଜାଣି ଏହାର ଅନ୍ତର୍ନିହିତ ଅର୍ଥ ବୁଝିପାରିଲେ ଜୀବନଦର୍ଶନ ମିଳିବ । ସେ କଥାଟି ହେଲା—ଯାହାକୁ ଯା ଅସୁଖ ଲାଗୁଛି ତାହା ଅନ୍ୟକୁ ମଧ୍ୟ ଅସୁଖ ଲାଗୁଛି ବୋଲି ମନେରଖ ।’

ଦୁଇଜଣଯାକ ସାହେବ ଏକ ସ୍ଵରରେ କହିଲେ, ‘ଏ ତ ସାବଜମାନ ଧର୍ମ । ଏ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଧର୍ମମାର୍ଗକୁ ଏତକ ସରଳଭାବେ ଆମକୁ କେହି ବୁଝାଇନଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ଲୋକେ ଯେ ଏ କଥାର ମର୍ମ ବୁଝିନାହାନ୍ତି, ଏ ଧର୍ମ ମାନୁନାହାନ୍ତି । ଯେ ବୁଝୁଛି ତାର ଏ ଦିଗରେ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ କ’ଣ ?’

ବାବା ଉତ୍ତର ଦେଲେ, ‘ମାନେ, ଆପଣ କହୁଛନ୍ତି ଆମେ ଲୋକଙ୍କୁ ମନେଇବାକୁ ପ୍ରୟତ୍ନ କରିବା ଉଚିତ । ସେପରି ବିଚାରିଲେ ତ ଆମେ ନିଜକୁ ଆଉ ଜଳ ବୁଦ୍ଧବୁଦ୍ଧ ବୋଲି ନ ବିଚାରି ମେରୁ ବୋଲି ବିଚାରିବା । ଧର୍ମ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିବାକୁ ଯାଇ ଘୋର ଅଧର୍ମରେ ଭ୍ରମୀ ହେବା । ତେଣୁ ନିଜର ଆଚରଣ ଧର୍ମସମ୍ମତ ହେଉଛି କି ନାହିଁ ସବୁବେଳେ ସମୀକ୍ଷା କରି ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ରହିଲେ ହେଲା । ତହିଁରୁ ଅଧିକ କର୍ତ୍ତାଙ୍କ ହାତରେ । ତାଙ୍କ କାମ ତାଙ୍କ ବେଳରେ ସେ କରିବେ ।’

ବିମଳା ମନ୍ଦିରରେ ରହିବାର ୧୦ଦିନ ହେବାରେ ବଡ଼ବାବା, ଦାସେ ଓ ମହା-ପାତ୍ରଙ୍କୁ ଡାକି କହିଲେ, ‘ମୋତେ ଜଣାଯାଉଛି ତୁମେମାନେ ଏଠାରେ ରହି ଘରଧରା ସବୁ ପାସୋର ଦେଉଛ । ସେ କାମ କରିବ କିଏ ? ସବୁ କାମ ସମ ଅନୁପାତରେ ଚଳିଲେ ଯାଇ ଧର୍ମର ପୋଷଣ ହେବ । ବଡ଼େକୁ କହିଛି ସେ ଆଜି ତା’ ଆଶ୍ରମକୁ ଚାଲିଯିବ ।

ତୁମେମାନେ ମଧ୍ୟ ତୁମ ଆଶ୍ରମକୁ ଯାଅ । ମୁଁ ବି ଏଠାରୁ ଯିବାକୁ ବସିଲଣି । ଠାକୁରାଣୀ ଆଉ ଦିନ କେତୋଟା ମୋତେ ଏଠାରେ ରଖିବେ ବୋଲି ଜଣାଯାଉଛି । ବାବାଙ୍କ ମନ, ମୋ ସାଙ୍ଗେ ସେ ଯା'ନ୍ତେ । ସେ ତ ଏଠାରେ ସବୁ ଖର୍ଚ୍ଚକୁ ଧାଇଁଛନ୍ତି । ତାଙ୍କର ଯିବା ପ୍ରୟୋଜନ କ'ଣ ? ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ମୁଁ ଏଠାରେ କିପରି ରହିବି ।'

ଦାସେ ଓ ମହାପାତ୍ରେ ଉଭୟଙ୍କ ମୁହଁ ଶୁଖିଗଲା । କିନ୍ତୁ ସୁକ୍ରତର୍କ ଏଠାରେ ଚଳିବ ନାହିଁ ବୋଲି ଜାଣି କିଛି ସମସ୍ତ ଧରେ ଦାସେ କହିଲେ, 'ମୁଁ ବିଗୁରୁଛି ଆମ ଗାଁରେ ଏପରି ଗୋଟିଏ ଆଶ୍ରମ କରନ୍ତୁ । ସା ନନ୍ଦ ସେଠାରେ ରହନ୍ତେ, ଆପଣ, ବାବା ଓ ବଡ଼େ ମହାତ୍ମାଙ୍କ ପାଦଧୂଳି ଦିନେ ପଡ଼ିଲେ ସେ ସ୍ଥାନର ଶୁଭ ହିଆହୁଅନ୍ତା ।'

ବିମଳା ମନ୍ଦିରର ବାବା କହିଲେ, 'ଦାସେ ଆପଣେ ! ଆପଣ ତ ସରକାରୀ ଯୋଜନା ପରି ଲମ୍ବା ଫର୍ଦ୍ଦ ଆରମ୍ଭ କଲେଣି । ଅପେକ୍ଷା କରନ୍ତୁ । ମା ନ ବିଗୁରୁଲ ଯାଏଁ କିଛି ହେବ ନାହିଁ । ତେବେ ସାନନ୍ଦର ଯିବା ନ ଯିବା ବିଷୟ ତା' ସାଙ୍ଗେ ଆଲୋଚନା କରାଯାଇ-ପାରେ ।'

ମହାପାତ୍ରେ କହିଲେ, 'ସେ ତ କହୁଛି ଆପଣଙ୍କ ହୁକୁମ ସେ ଭାଲିମ କରବ । ତା'ର ନିଜ ଇଚ୍ଛା ଅନିଚ୍ଛା ସେ ବହୁତ ଦିନୁ ଗୁଡ଼ି ସାରିଲଣି ।'

ବାବା କହିଲେ, 'ମୁଁ ତ କାହାକୁ କିଛି ହୁକୁମ ଦେବା ବହୁତ ଦିନୁ ଗୁଡ଼ିଦେଲିଣି । ସେଠାରେ ସମସ୍ତଙ୍କୁ କାମ କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ ; ସେ ସେତକ ଗୁଡ଼ିବ ସେ ମା'ଙ୍କ ଇଚ୍ଛାକୁ ଗୁଡ଼ି ରହିବ । ମୋର ଇଚ୍ଛା ଏଠାରୁ ମୁକ୍ତି ପା'ନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ମା'ଙ୍କ ହୁକୁମକୁ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ କରୁଛି । ମା'ଙ୍କଠାରୁ ହୁକୁମ ମିଳୁଛି, ଏ ଅନୁଷ୍ଠାନର ଦାୟିତ୍ଵ ନେବ ସାନନ୍ଦ, କିନ୍ତୁ ମୋତେ ଗୁଡ଼ିବାକୁ ହୁକୁମ ମିଳୁନାହିଁ । ତା' ଇଚ୍ଛା ।'

ଏହିକ୍ଷେତ୍ରରେ ବଡ଼େ ମହାତ୍ମା କହିଲେ, 'ବାବା, ମୋତେ ଏଠାରୁ ତଡ଼ାଗଲା । ତା'ର ଓ ବଡ଼ ଦିବର ଯେଉଁ ବିସ୍ତର ଟଙ୍କା ମୋ ପାଖେ ଜମା ଅଛି ସେତକ ଏଠାକୁ ଧୋଇଦେବା ପାଇଁ ହୁକୁମ ମିଳୁ । ବଡ଼ ଦିବର ସିଲଟିମାନେ ମଧ୍ୟ ଏଠାକୁ ଆସନ୍ତୁ । ଏ ପରିବେଶରେ ସେମାନଙ୍କ ଶିକ୍ଷା ପୁଣ୍ୟାଙ୍ଗ ହେବ ।'

ବିମଳା ମନ୍ଦିରର ବାବା କହିଲେ, 'ସିଲ ତ ଆମର ଦରକାର । ଏଠାରେ ଯେତେ ଜଣ ବିବାହୁତ କର୍ମୀ ଅଛନ୍ତି ସେ ସମସ୍ତଙ୍କର ଗୋଟିଏ ଲେଖାଏଁ ସିଲ । ଗୋଟିଏ ସିଲ ହେବା ପରେ ସେମାନଙ୍କ ଗାହଣ୍ୟ ଧର୍ମ ସାଙ୍ଗ କରି ଦେଇଛନ୍ତି । ସିଲକୁ ଧୋଇଦିଅନ୍ତୁ ; ମହାପାତ୍ରେ ଯାଇ ସେମାନଙ୍କୁ ଘେନି ଆସିବେ । କିନ୍ତୁ ଟଙ୍କା ପାଇଁ ଟିକିଏ ଅପେକ୍ଷା କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ଆମର ଅର୍ଥମନ୍ତ୍ରୀ ବିମଳବାରୁ, ତାଙ୍କର ନିଅଣ୍ଟିଆ ବଜେଟ୍‌ରେ ବିଶ୍ଵାସ । ସେ କହିଲେ, ଟଙ୍କା ପାଖରେ ଥିଲେ କର୍ମପ୍ରେରଣା ଲେପ ହୋଇଯିବ । ତେଣୁ ଯେତେ ଟଙ୍କା ଦେବେ ସେତକ ଖର୍ଚ୍ଚ ନ ହେଲ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସେ ଅସ୍ତ ହୋଇ ବସିବେ ନାହିଁ । ଗୁଡ଼ାଏ କାମ କରି ତାଙ୍କର ସ୍ଵାସ୍ଥ୍ୟହାନି ହେବାର ଲକ୍ଷ୍ୟ କରୁଛି । କିଛିଦିନ ଯାଉ, ତାଙ୍କର ସୁବିଧା ଓ ଯୋଜନା

ଦେଖି ଏଠାରୁ ଟଙ୍କାପାଇଁ ଚିଠି ଯିବ । ଆପଣଙ୍କଠାରେ ଟଙ୍କା ଅଛି ବୋଲି ଶୁଣିବାବେଳୁ ତ ବିମଳ ଓ ଦୁର୍ଗିଙ୍କ ମୁଣ୍ଡରେ କେତେ ଯୋଜନା ଖେଳିବଣି ।

...

ପଞ୍ଚର ଦିନ ଯେ ବାହୁଡ଼ିବାର ବାହୁଡ଼ିବା କଥା । ସାହେବ ସାହେବାଣୀ ତନିଜଣ ଯାକ ଆସି ଜାନ୍ କଲେ ସମସ୍ତଙ୍କର ଗୋଟିଏ ଫଟୋ ଉଠିବ । ବାବା କହିଲେ, ଏ ତ ଏଠାରେ ନୁଆକଥା । ବଡ଼ବାବା କହିଲେ, ସାହେବ ଆସି ରହିବା ବି ନୁଆ । ଫଟୋ ଉଠି ସାରିବା ପରେ ଜଣେ ସାହେବ ପ୍ରାର୍ଥୀ ହେଲେ, ସେମାନଙ୍କୁ ହୃଦ୍‌ଧର୍ମରେ ଦୀକ୍ଷିତ କରାଯାଉ । ଆମେରିକାରେ କେତେ ସାହେବ ହୃଦ୍‌ ହୋଇଛନ୍ତି ବୋଲି ସେ ନଜର ଦେଖାଇଲେ । ବଡ଼ବାବା କହିଲେ, ‘ହୃଦ୍‌ଧର୍ମରେ ଦୀକ୍ଷିତ କରିବାର ବିଧି ଶାସ୍ତ୍ରସମ୍ମତ ନୁହେଁ । ଆପଣମାନେ ଧର୍ମସ୍ତ୍ରୀ ଧର୍ମରେ ଥାଇ ହୃଦ୍‌ର ଆଗରୁ ବିରୁଦ୍ଧ ଗ୍ରହଣ କରିବାରେ ବାଧା ନାହିଁ । ମହାତ୍ମା ଗାନ୍ଧୀ ଧର୍ମରେ ଆଧୁନିକ ରାଜନୀତି ପୁରାଇବା ପୂର୍ବେ ଏ ଦେଶର ଅନେକ ମୁ୍ୟଲମାନ ମଧ୍ୟ ହୃଦ୍‌ ଆଗରୁ ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ ।’

ସାହେବମାନେ ଶେଷରେ ପ୍ରାର୍ଥନା କଲେ, ଏଠାରେ ଆଉ କିଛିଦିନ ରହିବାକୁ ସେମାନଙ୍କୁ ଅନୁମତି ମିଳୁ । ବିମଳାମନ୍ଦିରର ବାବା କହିଲେ, ‘ଆପଣଙ୍କୁ ଏଠାରେ ରହିବାର ଯେଉଁ ଅନୁମତି ମିଳିଯାଉଛି, ତାହା ତ ଚିରସ୍ଥାୟୀ । ଯେତେଦିନ ଇଚ୍ଛା ରହିପାରନ୍ତି, ସବୁଦିନ ରହିପାରନ୍ତି, ଯିବା ଆସିବା କରିପାରନ୍ତି ।’

...

...

ଯିବାକୁ ଅଳ୍ପ ସମୟ ବାକୀ । ସାଆନ୍ତାଣୀ ପ୍ରାର୍ଥୀ ହେଲେ, ‘ପୁଅ ବୋହୂଙ୍କୁ ସାଙ୍ଗରେ ଯିବାକୁ ଡାକୁଛି ଯେ ଦୁହେଁଯାକ ମୋତେ ଏଠାରେ ରହିବାକୁ କହୁଛନ୍ତି । ମାତ୍ର ପଦର ଦିନ ବୁଲି ଆସିଲେ କ’ଣ ହୁଅନ୍ତା ନାହିଁ?’ ବାବା ପ୍ରଶ୍ନକାରକ ଦୃଷ୍ଟି ଦୁର୍ଗାଙ୍କ ଉପରେ ପକାଇବାରେ ସେ କହିଲେ, ‘ସାନନ୍ଦ ବାବାଙ୍କର ତ ଦୈନନ୍ଦିନ କାମ ଲାଗିଛି । କଲିକତାର ଶେଠିଜୀ ତରଣ ହଜାର ଟଙ୍କା ପଠାଇଦେଇଛନ୍ତି, ତାହାର ଖର୍ଚ୍ଚ ନ ସରିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ତାଙ୍କୁ ଓ ବିମଳଦାଦାଙ୍କୁ ଫୁଲୁଏତ ନାହିଁ । ତାର ସା’ନ୍ତା ଯେ ତା’ ପିଲା ମୋତେ ପ୍ରତ୍ନିବାକୁ ନାରାଜ । ତାର ପୁଅ ଦୁର୍ଗାଦେବୀଙ୍କ କୋଳରେ ଜକଟମକଟ କରି ଲାଗିଥାଏ ।’

ବାବା ହସି ହସି କହିଲେ, ‘ତାଙ୍କ ନାତି ତୋତେ ନ ପ୍ରତ୍ନୁଛି ବୋଲି ତାର ଯିବା ବନ୍ଦ ହେବ କାହିଁକି ? ତାର ତା’ କଥା କହ । ସେ ଯଦି ଯିବାକୁ ବାହାରିବ ତେବେ ତୁ ତା’ ପିଲା ଧରିବାକୁ ସାଙ୍ଗରେ ଯାଆ ।’

ତାର ବାବାଙ୍କ ଆଗକୁ ଏ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଭରସି ଆସିନଥିଲ । ଡକରା ଏଡ଼ିବାରୁ ସେ ସନ୍ତର୍ପଣରେ ଆସି ଦୁର୍ଗାଦେବୀଙ୍କ ଆଡ଼ୁଆଳରେ ଠିଆ ହୋଇ କହିଲେ, ‘ବାବା ! ମୋର ନିଜର ହୋଇ ମତ କିଛି ନାହିଁ । ସାହାଙ୍କ ନିଦେଶରେ ମୁଁ ତଳିବାର କଥା ସେ ତ

